

**Національна академія
педагогічних наук
України**

До 35-річчя Незалежності України

НАЦІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

**Національна академія
педагогічних наук
України**

До 35-річчя Незалежності України

НАЦІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*За загальною редакцією
президента НАПН України В.Г. Кременя*

Київ – 2026

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE

To the 35th Anniversary of Ukraine's Independence

**NATIONAL REPORT
ON THE STATE AND PROSPECTS
OF EDUCATION DEVELOPMENT
IN UKRAINE**

*Edited by President
of the NAES of Ukraine Vasyl Kremen*

KYIV – 2026

Рекомендовано до друку
постановою Президії НАПН України
від 16 липня 2026 р. № 1-2/8-140

Редакційна колегія:

В.Г. Кремень (голова), **В.І. Луговий** (заступник голови), **О.М. Топузов** (заступник голови), **С.О. Сисоєва**, **О.І. Ляшенко**, **В.Г. Панок**, **Н.Г. Ничкало**, **П.Ю. Саух**, **І.Ю. Регейло** (секретар)

Рецензенти:

Вакалюк Т.А., доктор педагогічних наук, професор, Державний університет «Житомирська політехніка»;

Віннікова Н.М., доктор філологічних наук, професор, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка;

Воронько В.В., доктор технічних наук, професор, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова;

Дембіцький С.С., доктор соціологічних наук, член-кореспондент НАН України, Інститут соціології НАН України;

Рогова В.Б., кандидат педагогічних наук, Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів;

Торбін Г.М., доктор фізико-математичних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заступник голови), О.М. Топузов (заступник голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ: Педагогічна думка, 2026. – 448 с. – Бібліогр.: 27 с. – (До 35-річчя Незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2026-ua>

ISBN 978-966-644-824-1

У виданні здійснено всебічний аналіз стану і розвитку національної освіти за 35-річний період незалежності України. Спеціальна увага приділена рокам війни рф проти України і особливо повномасштабної російської воєнної агресії. Визначено актуальні проблеми освітньої сфери, виявлено причини їх виникнення, запропоновано науково обґрунтовані шляхи відновлення і розвитку вітчизняної освіти в умовах кризових викликів і загроз у контексті глобалізації, європейської інтеграції, захисту національного суверенітету.

Розраховано на законодавців, державних управлінців, керівників закладів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників, широку громадськість, усіх, хто прагне підвищення конкурентоспроможності української освіти в контексті цивілізаційних змін.

The National Report has been recommended for publishing
by the Resolution No. 1-2/8-140 of the Presidium of the National
Academy of Educational Sciences of Ukraine dated July 16, 2026

Editorial Board:

V.H. Kremen (Head), **V.I. Lugovyi** (Deputy Head), **O.M. Topuzov** (Deputy Head),
S.O. Sysoieva, **O.I. Liashenko**, **V.H. Panok**, **N.H. Nychkalo**, **P.Yu. Saukh**, **I.Yu. Reheilo**
(Secretary)

Reviewers:

Vakaliuk T.A., DSc in Pedagogy, Professor, Zhytomyr Polytechnic State University,
Zhytomyr, Ukraine;

Vinnikova N.M., DSc in Philology, Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University, Kyiv, Ukraine;

Voronko V.V., DSc in Engineering, Professor, O.M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine;

Dembitskyi S.S., DSc in Sociology, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute
of Sociology of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Rohova V.B., PhD in Pedagogy, Municipal Educational Establishment of Kyiv Regional
Council Reiv Regional In-Service Teacher Training Institute, Bila Tserkva, Ukraine;

Torbin H.M., DSc in Physical and Mathematical Sciences, Professor, Dragomanov
Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine.

National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine :
monography / National Academy of Educational Sciences of Ukraine; [Editorial Board: V.H. Kremen
(Head), V.I. Lugovyi (Deputy Head), O.M. Topuzov (Deputy Head)]; edited by V.H. Kremen. Kyiv:
Pedahohichna Dumka, 2026. 448 p. Bibliogr.: 27 p. (To the 35th Anniversary of Ukraine's
Independence). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2026-ua>

ISBN 978-966-644-824-1

The publication provides a comprehensive analysis of the state and development of national
education over the 35 years of Ukraine's independence. Special attention is given to the years of the
Russian Federation's war against Ukraine, particularly the full-scale Russian military aggression. Key
current challenges in the educational sector are identified, their root causes are revealed, and
evidence-based pathways for the recovery and development of domestic education are proposed amid
crisis challenges and threats within the context of globalisation, European integration, and the
protection of national sovereignty.

Designed for legislators, state officials, education institutions leaders, teaching and academic
staff, the general public, all those who seek to increase the competitiveness of Ukrainian education in
the context of civilisation changes.

ЗМІСТ

Вступ	7
1. Українська освіта в умовах війни: безпрецедентні випробування і виклики	10
2. Динаміка громадської думки щодо стану та розвитку освіти	19
3. Освіта України: стратегія збереження, відновлення і розвитку	30
3.1. Освіта дітей раннього та дошкільного віку	35
3.2. Повна загальна середня освіта	48
3.3. Позашкільна освіта	56
3.4. Освіта обдарованих дітей	70
3.5. Освіта осіб з особливими освітніми потребами	74
3.6. Виховання активних і відповідальних громадян-патріотів України	87
3.7. Професійна і фахова передвища освіта	101
3.8. Вища освіта	111
3.9. Освіта дорослих	124
4. Педагогічні та науково-педагогічні працівники: фахова підготовка і створення умов для ефективної діяльності	136
5. Психологічний супровід учасників освітнього процесу як чинник їх життєстійкості в умовах війни	146
6. Інформаційна безпека освітнього середовища в контексті викликів гібридної російської агресії	165
7. Штучний інтелект в освіті: новий імператив цифрової трансформації освітнього середовища	175
8. Європейська та світова інтеграція освіти України в нових геополітичних умовах.....	184
9. Науковий і методичний супровід – умова трансформації освіти	201
10. Інформаційно-бібліотечне та ресурсне забезпечення освіти	215
11. Ефективне фінансування освіти – запорука її розвитку	226
Висновки та рекомендації: стабілізація і подальший розвиток освітньої сфери	238
Використані джерела	243
Законодавчі і нормативно-правові джерела	261
Додатки	270
Додаток А (графіки)	271
Додаток Б (статистичні дані)	375
Склад авторів	440

CONTENTS

Introduction	7
1. Ukrainian Education in Times of War: Unprecedented Trials and Challenges.....	10
2. Dynamics of Public Opinion on the State and Development of Education.....	19
3. Education in Ukraine: Preservation, Recovery, and Development Strategy.....	30
3.1. Early Childhood and Preschool Education.....	35
3.2. Complete General Secondary Education.....	48
3.3. Out-of-School Education	56
3.4. Gifted Education	70
3.5. Education of People with Special Educational Needs.....	74
3.6. Education of Active and Responsible Patriot Citizens of Ukraine.....	87
3.7. Vocational and Professional Pre-Higher Education	101
3.8. Higher Education	111
3.9. Adult Education	124
4. Teaching and Academic Staff: Professional Training and Creating Conditions for Effective Performance	136
5. Psychological Support for Participants in the Educational Process as the Factor of in their Resilience during Wartime.....	146
6. Information Security of the Educational Environment in the Context of the Challenges of Russian Hybrid Aggression	165
7. Artificial Intelligence in Education: A New Imperative for the Digital Transformation of the Educational Environment	175
8. European and Global Integration of Ukrainian Education under New Geopolitical Conditions	184
9. Scientific and Methodological Support as a Condition for Educational Transformation	201
10. Information and Library Provision of Education	215
11. Effective Funding for Education is the Guarantee of its Development	226
Conclusions and Recommendations: Stabilisation and Further Development of the Educational Sphere	238
Bibliography	243
Legislative and Regulatory Documents	261
Annexes	270
Annex A (diagrams)	271
Annex B (statistical data)	375
List of authors	440

ВСТУП

Упродовж 1991 – 2026 рр. сфера освіти як найбільша гуманітарна сфера України незмінно виступала ключовим суб'єктом націєтворення і державотворення в контексті становлення, захисту і забезпечення перспектив незалежної суверенної країни. Своєю чергою держава та суспільство усвідомлювали і відповідно підтримували освіту як провідний соціальний інститут інноваційного розвитку людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, зрештою – успішної процвітаючої української нації.

Особливо життєдайна та життєстверджуюча роль освіти упродовж 35-річної історії її розвитку в незалежній Україні виявлялася у кризові періоди суворих викликів, пов'язаних чи то із перебудовою суспільних відносин на демократичних, ринкових, євроінтеграційних засадах, чи то із повномасштабною і тривалою війною РФ проти України.

Знаково, що серед перших національних законодавчих актів у 1991 р. прийнято Закон України «Про освіту», який унормував самодостатню національну освітню сферу, виходячи із поточних і перспективних інтересів українського народу, і дав старт розбудові цілісної системи освітнього законодавства відповідно до нових суспільних реалій, що утверджувалися в країні, та її зростаючої геополітичної суб'єктності.

Час підтвердив закономірність утворення Указом глави держави у 1992 р. Академії педагогічних наук України (з 2010 р. Національної академії педагогічних наук України згідно з іншим президентським Указом), що заклало фундаментальні підвалини комплексного наукового і методичного супроводу освіти. Сьогодні НАПН України є справжнім національним лідером науково-методичного забезпечення освіти, що відображено у законодавстві і визнано практикою.

У тому ж році за широкої участі освітян і вчених розроблено, обговорено та схвалено I З'їздом педагогічних працівників України Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), яка у 1993 р. затверджена урядовою постановою.

Прийняття у 1996 р. Основного закону України, 30-ліття якого відзначено у поточному році, конституційно закріпило склад і структуру національної освітньої сфери, визначило головні принципи її розбудови. Відповідно коригування зазнав базовий Закон України «Про освіту» (1991, 1996 рр.). На його основі вибудовано збалансовану систему спеціальних освітніх законів першого покоління: «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.).

Водночас початок нового тисячоліття ознаменовано новими викликами, що постали перед людством, окремими країнами та їхніми освітніми сферами. Відповіді на ці виклики вітчизняної освіти розглянуто у 2001 р. II З'їздом педагогічних працівників України і закріплено у схваленій освітянами та у 2002 р. затвердженій Указом Президента України Національній доктрині розвитку освіти. Цей документ на підставі узагальнення десятирічного досвіду становлення національної сфери освіти, кращих світових досягнень і сучасних викликів став дороговказом для подальшої розбудови освіти.

Цивілізаційні зміни, інноваційний тип прогресу, його прискорення висунули на порядок денний проблеми людиноцентризму в освіті, безперервної освіти впродовж життя включно із ранньою дитячою освітою та освітою дорослих, посилення наукового і методичного супроводу освітньої сфери.

Всеохоплююча глобалізація зумовила процеси міжнародної взаємодії і водночас загострила міжнаціональну конкуренцію за лідерство, яка дедалі більше переростає в безкомпромісне геополітичне суперництво. Відповідно постали питання створення конкурентоспроможних освітніх систем, посилення уваги до забезпечення і вдосконалення освітньої якості, рівного доступу до якісної освіти, обопільного визнання освітніх досягнень і кваліфікацій, визначення і формування в освіті ключових компетентностей для навчання впродовж життя, використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі.

У зв'язку із цим в Україні у 2001 р. розпочато послідовний перехід до нових структури і змісту, 12-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти, її інформатизації, що відповідало прогресивним світовим і європейським практикам. У наступні роки за участі вчених НАПН України обґрунтовано впровадження компетентнісного підходу, парадигми вимірюваної якості та ефективних механізмів оцінювання успішності здобувачів освіти. У 2005 р. після великої підготовчої роботи Україна приєдналася до Болонського процесу із створення привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти.

Однак, не завжди освітній поступ країни був адекватним вимогам успішного розвитку. У 2010 р. необґрунтовано зупинявся (відновлений лише у 2017 р.) перехід до 12-річної загальної середньої освіти, що негативно позначилося на якості освіти, індексі людського розвитку України. Сьогодні знову лунають голоси окремих недалекоглядних політиків та недбалих практиків про необхідність призупинення впровадження в Україні профільної загальної середньої освіти, яким слід дати рішучу відсіч.

Революційні події 2013 – 2014 рр., підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, конституційне закріплення курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, мобілізація українського суспільства на протидію російській агресії знову, як і на початку 90-х років, посилили увагу до модернізації освітньої сфери. У зв'язку із цим прийнято інноваційні закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.). Новаторський Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.) створив передумови для ефективного наукового супроводу різних суспільних сфер з освітою включно.

Законодавство нового покоління спрямоване на міжнародно погоджену і прийнятну оптимальну організацію освіти, усебічну європейську і світову інтеграцію національної освіти, міжнародне визнання наданих освітніх ступенів і кваліфікацій, упровадження на всіх рівнях освіти систем забезпечення та вдосконалення якості, а також розвиток і синергійне використання переваг формальної, неформальної та інформальної освіти для безперервного навчання впродовж життя, поширення в освіті цифрових технологій із штучним інтелектом включно, формування цифрових компетентностей, зокрема важливих для віддаленого здобуття освіти, особливо в кризових умовах, а крім того, надійну наукову і методичну підтримку освіти.

Новим суворим і безпрецедентним випробуванням для національної освіти стала повномасштабна війна РФ проти України, що триває із 2022 р. Війна засвідчила високу ефективність освітньої сфери, розбудованої у попередні два десятиріччя. По-перше, завдяки сформованому в освіті новому поколінню українців і проявленими ним стійкістю, високим патріотизмом і громадянською мужністю зірваний бліцкриг агресора. По-друге, українці продемонстрували високі фахові компетентності, здатності опановувати нові види озброєнь, розробляти новітні військові технології.

За роки війни освіта України, незважаючи на великі людські, матеріальні, безпекові втрати, продемонструвала не лише високу резильєнтність, а й спроможність до відновлення і розвитку в умовах воєнної кризи. Упродовж тривалого воєнного стану за активної участі вчених НАПН України підготовлено і прийнято нові закони «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Про професійну освіту» (2025 р.), Верховною Радою України проголосовано у першому читанні законопроект «Про освіту дорослих» (2022 р.). Затверджено нові державні стандарти дошкільної, початкової, базової та профільної загальної середньої освіти, розроблено стандарти професійної і вищої освіти.

Стимульована війною до невідкладної прискореної модернізації освітня сфера України сьогодні функціонує і вдосконалюється задля забезпечення ефективного розвитку головного суб'єкта усіх прогресивних змін – людини, підвищення конкурентоспроможності людського капіталу заради посилення обороноздатності і безпеки держави, її інноваційного повоєнного відновлення, прискорення євроінтеграції.

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти, присвяченій 35-річчю Незалежності України, проаналізовано досвід становлення і розвитку національної системи освіти, її здобутки і невикористані можливості, нерозв'язані проблеми, теперішні сильні та слабкі сторони освітньої системи, а також сформульовано рекомендації щодо її подальшого поступу в майбутнє.

Національна доповідь є цілісним аналітичним документом, підготовленим колективом вчених НАПН України, що складається із вступу, 11 розділів, висновків з рекомендаціями, додатків з ілюстраційними матеріалами (графіками, таблицями), що характеризують стан, процеси, тенденції розвитку освіти в Україні в контексті Європи і світу впродовж 35-річного періоду.

Національна доповідь буде корисною освітянам, вченим, управлінцям, політикам, здобувачам освіти та їхнім батькам, зарубіжним фахівцям, усім тим, хто цікавиться місцем і роллю вітчизняної освіти у становленні суверенної, самодостатньої, сильної України, усебічним розвитком її громадян, суспільства загалом.

Президент Національної академії
педагогічних наук України,
дійсний член НАН України та НАПН України

В.Г. Кремень

1. УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: БЕЗПРЕЦЕДЕНТНІ ВИПРОБУВАННЯ І ВИКЛИКИ

Анотація. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ, безпекової, економічної, інфраструктурної, демографічної та психологічної криз всі освітні ланки від дошкільної освіти до освіти дорослих зазнали суворих випробувань і значних втрат. Станом на 2025/26 навчальний рік пошкоджено понад 4,5 тис. закладів освіти, із яких понад 400 зруйновано повністю. Війна спричинила масову міграцію (понад 6,3 млн біженців, мільйони внутрішньо переміщених осіб), інші «освітні втрати». Дослідження підтверджують зниження навчальної мотивації та успішності з точних і гуманітарних дисциплін. Зросло навантаження на освіту осіб з особливими потребами. Професійна, фахова передвища, вища освіта потерпають від браку кадрів та дефіциту сучасного обладнання.

Попри руйнування, сфера освіти виявила високу гнучкість і резильєнтність, що дало змогу продовжити розпочаті реформи в освіті. Основними інструментами стабілізації стали: цифровізація освіти (масове впровадження дистанційного навчання, використання цифрових платформ; безпекові інновації, будівництво мережі «підземних шкіл» (понад 200 об'єктів до кінця 2026 р.) та інвестиції в укриття (майже 20 млрд грн); психосоціальна підтримка, впровадження програм соціально-емоційного навчання, технік стабілізації та кризового консультування педагогів та учнів тощо).

Вища освіта трансформувалася в осередок національної стійкості. Виправданою практикою збереження освітньо-наукового потенціалу університетів стало їх переміщення й державна підтримка.

Загалом освітня сфера зберегла спроможність до відновлення та подальшого розвитку. Під час сучасних випробувань підготовлено і прийнято нові закони «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Про професійну освіту» (2024 р.), прийнято Верховною Радою України у першому читанні законопроект «Про освіту дорослих» (2022 р.), затверджені державні стандарти дошкільної, початкової, базової, профільної середньої освіти, впроваджено низку інновацій у вищу освіту.

Пріоритетами повоєнного розвитку визначено зміну інфраструктури усіх освітніх ланок, подолання «відтоку мізків», посилення національно-патріотичного виховання та інтеграцію української освіти і науки в європейські освітні і дослідницькі простори при збереженні національної ідентичності.

Суворе випробування війною засвідчило здатність освіти й надалі забезпечувати ключовий внесок у розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, утвердження української національної і громадянської ідентичності, створення кадрових передумов для ефективного повоєнного відновлення та прискорення європейської інтеграції України.

Період функціонування освіти України останнього п'ятиріччя увійде у вітчизняну історію як демонстрація успішного протистояння небаченим за масштабністю і силою руйнівного впливу випробуванням на життєздатність і стійкість, породженим спочатку епідемією COVID-19, а з лютого 2022 р. російською воєнною агресією.

Після завершення гострої фази пандемії вітчизняна загальна середня освіта поступово перейшла до етапу постпандемійної стабілізації, що передбачало відновлення повноцінного освітнього процесу та подолання освітніх втрат. У цей період відбувся значний поступ у розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників, зумовлений вимушеним масовим переходом на дистанційні форми навчання. Удосконалювалися цифрові освітні

ресурси, розширювалося використання платформ дистанційного навчання та електронних освітніх матеріалів, що стало суттєвою підтримкою освітнього процесу в умовах розпочатої рф повномасштабної війни. Значну увагу приділено вирівнюванню результатів навчання, оскільки пандемія спричинила нерівномірність освітніх досягнень і зниження навчальної мотивації частини школярів.

Війна рф проти України стала наймасштабнішим випробуванням для національної освіти за весь період незалежності держави. Освіта опинилася в умовах одночасної дії безпекової, гуманітарної, демографічної, соціально-психологічної, інфраструктурної та цифрової криз. Війна порушила звичну організацію освітнього процесу, змінила умови навчання, виховання, соціалізації дітей і молоді, поставила перед державою, громадами, закладами освіти та сім'ями завдання збереження права кожної дитини на освіту в умовах постійної загрози життю і здоров'ю.

Уже в перші місяці війни від бомбардувань та обстрілів в Україні пошкоджено понад 2 тис. закладів освіти, понад 200 з них зруйновано повністю¹. Нині пошкоджено або зруйновано 4186 закладів освіти, що становить близько 20 % від усіх освітніх установ країни, з них повністю зруйновано 421². Унаслідок бойових дій зафіксовано значну кількість жертв серед дітей: станом на 16 червня 2026 р. за роки війни загинули 707 дітей, 2577 отримали поранення³.

Повномасштабна війна призвела до масового переміщення дітей. Мільйони українських дітей змушені залишити свої домівки і змінити місце проживання. Попри руйнування інфраструктури та переміщення учнів **сфера загальної середньої освіти** зберігає функціональну здатність. У 2025 р. близько 4,6 млн дітей продовжували навчання, хоча переважно в умовах дистанційного або змішаного формату, а в прифронтових регіонах навіть набули поширення підземні школи та захищені освітні простори для безпеки учнів. Урядом країни інвестовано в укриття майже 20 млрд грн. Створено близько 100 підземних шкіл у всіх регіонах України, ще понад 100 таких закладів освіти розпочнуть роботу до кінця 2026 р.

Поза межами України станом на травень 2025 р. проживає майже 1,4 млн українських дітей шкільного віку. Близько 78 % українських школярів у країнах Європи інтегровані в освітні системи країн перебування. Із них 50 % навчаються виключно в школах країни перебування, 29 % – одночасно в школах країни перебування і в українських онлайн-школах, 16 % покладаються лише на українську онлайн-освіту, яку, зокрема, здобувають за допомогою відкритої освітньої цифрової платформи «Всеукраїнська школа онлайн», що забезпечує українським дітям онлайн доступ до освітнього контенту в усіх країнах світу, де їх приймають⁴.

Повномасштабна військова агресія рф проти України зумовила безпрецедентні виклики для **національної системи виховання**, що охоплюють ціннісний, безпековий, психологічний, інфраструктурний виміри. Попри це зафіксовано високий рівень української національної та громадянської самоідентифікації учнівської молоді, зберігається специфічна вразливість дітей до ворожих інформаційно-психологічних операцій та деструктивних когнітивних впливів.

Заклади **позашкільної освіти** зіткнулися із труднощами, пов'язаними із неможливістю створення безпечного освітнього середовища.

¹ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf

² <https://saveschools.in.ua/>

³ <https://www.gp.gov.ua/>

⁴ https://www.unhcr.org/europe/news/announcements/new-data-insights-reveal-both-progress-and-challenges-ukrainian-refugee-students?utm_source=

Повномасштабна війна стала визначальним чинником трансформації *дошкільної освіти* України. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення населення, демографічний спад і безпекові ризики суттєво обмежили доступ дітей до освітніх послуг та ускладнили функціонування закладів дошкільної освіти.

Функціонування *мережі освітянських бібліотек* МОН України та НАПН України в умовах війни супроводжується низкою викликів, що суттєво впливають на якість інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти і науки.

У цілому безпрецедентні випробування і виклики перед українською освітою в умовах війни можна характеризувати як:

1. Проблеми, які пов'язані із безпекою навчання:

- відсутність безпечних умов навчання дітей (в результаті постійних атак країни-агресора);
- руйнування мережі освітніх закладів (понад 4,5 тис. закладів освіти пошкоджено, а понад 400 зруйновано повністю, що створює фізичний дефіцит місць у відносно безпечних регіонах через внутрішню міграцію);
- енергетична криза (атаки на енергосистему критично впливають на дистанційну освіту, відключення світла та зв'язку переривають уроки, ускладнюють роботу вчителів та доступ до цифрових платформ).

2. Освітні втрати та якість навчання:

- тривале перебування в онлайні (спочатку через COVID-19, а потім через війну) призвело до суттєвого зниження рівня успішності;
- розрив в успішності: дослідження (зокрема PISA) фіксують відставання українських підлітків у читанні, математиці та природничих науках;
- демотивація учнів: 35-48 % вчителів називають низьку мотивацію учнів одним із найгостріших викликів; дітям важко фокусуватися на навчанні під час повітряних тривог та загальної нестабільності;
- брак вчителів: через міграцію та мобілізацію спостерігається дефіцит фахівців, особливо із фізики, математики та іноземних мов.

3. Психосоціальний тиск:

- психологічна травма: постійний стрес, втрати близьких та зміна місця проживання впливають на когнітивні здібності дітей;
- вигорання педагогів: вчителі працюють у режимі «надзусиль», поєднуючи викладання із волонтерством, перебуванням в укриттях та підтримкою учнів у кризових ситуаціях.

4. Демографічні проблеми та «відтік мізків»:

- діти за кордоном: понад 2 млн українських дітей залишаються за межами країни. Викликом є збереження їхнього зв'язку із українською освітою (вивчення української мови, історії) та створення умов для їх повернення;
- інтеграція вимушено переміщених осіб: громади, що прийняли велику кількість переселенців, стикаються із перевантаженням шкіл та необхідністю соціалізації дітей у новому середовищі.

Для подолання вказаних проблем реалізуються соціально-економічні та соціально-психологічні підходи.

До *соціально-економічних підходів* відносяться: розбудова «підземних шкіл» (особливо у прифронтових Харкові, Запоріжжі, Дніпрі); поступове збільшення зарплат (наприклад,

зростання окладів на 30 % із січня та на 20 % з вересня 2026 р.) для підтримки кадрового потенціалу та впровадження застосунку «Мрія», забезпечення вчителів ноутбуками тощо.

Реалізація *соціально-психологічних підходів* передбачає: використання адаптивних методик навчання (психологічна наука пропонує вчителям методи привернення уваги учнів, які перебувають у стані тривоги (короткі модулі, візуалізація, рухова активність); впровадження програми соціально-емоційного навчання (учні вчаться ідентифікувати свої емоції, керувати гнівом та тривогою; впровадження в структуру уроку технік дихання, заземлення та стабілізації, що дає змогу дітям повернутися з «режиму виживання» до «режиму навчання»); здійснення супервізії та підтримка педагогів (регулярні групи підтримки, де педагоги можуть розділити свій стрес і отримати інструменти відновлення; навчання кризовому консультуванню (психологи готують вчителів до того, як правильно реагувати, якщо дитина починає плакати під час уроку або демонструє агресію через пережите в укритті); впровадження стратегій реінтеграції (програми, що допомагають дітям-переселенцям швидше знайти друзів та відчути себе «своїми» у новому класі; здійснення психологічного супроводу дітей, які перебувають за кордоном, щоб зберегти їхню ідентичність та психічне здоров'я) та ін.

Освіта як чинник стійкості держави. В умовах війни освіта виконує не лише навчальну, а й державотворчу, інтеграційну, безпекову та виховну функції. Вона забезпечує збереження і розвиток людського капіталу, підтримує соціальну згуртованість, формує громадянську ідентичність, національну стійкість, культуру безпеки, здатність дітей і молоді діяти відповідально в умовах ризику.

Особливої ваги набувають національно-патріотичне виховання, громадянська освіта, формування культури безпечної життєдіяльності, психологічної стійкості, медіаграмотності, волонтерської активності, готовності до взаємодопомоги та участі в житті громади.

Перспективи розвитку освіти.

Подальший розвиток освіти в Україні має бути спрямований на:

- продовження реформ усіх освітніх ланок;
- відновлення та модернізацію освітньої інфраструктури;
- створення безпечного освітнього середовища;
- подолання освітніх втрат;
- розвиток змішаного, дистанційного та гнучкого навчання;
- посилення психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу;
- підтримку педагогічних працівників;
- інтеграцію дітей, які були переміщені або перебувають за кордоном;
- посилення виховної, громадянської та безпекової складової освіти;
- зміцнення партнерства держави, громади, школи, сім'ї та громадянського суспільства.

Отже, українська освіта в умовах війни постала не лише перед безпрецедентними випробуваннями, а й перед необхідністю глибокого оновлення. Війна виявила вразливі місця системи, але водночас підтвердила її здатність до адаптації, самоорганізації та розвитку. Освіта залишається одним із ключових ресурсів національної стійкості, відновлення України та формування покоління, здатного жити, навчатися, діяти й творити в умовах складних суспільних викликів.

Одним із найбільш відчутних наслідків війни стало поглиблення *освітніх втрат і нерівності*. Частина дітей навчається дистанційно в умовах обмеженого доступу до техніки та стабільного інтернету, частина – поєднує українську освіту із навчанням за кордоном, а частина – перебуває на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій.

Це створило ситуацію розриву освітньої траєкторії, зниження навчальної мотивації та втрати зв'язку із українським освітнім і культурним простором. Вчені Інституту соціальної та політичної психології НАПН України залучені до розроблення науково обґрунтованих психологічних підходів до подолання освітніх втрат, підтримання навчальної мотивації учнів в умовах невизначеності та тривалого стресу. Зокрема, така робота здійснюється у співпраці із ГО «Освіторія» та іншими освітніми ініціативами, а також у межах психологічної експертизи освітніх матеріалів і відеоуроків на платформі «Всеукраїнська школа онлайн», зокрема і навчального контенту, призначеного для учнів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Результати цієї роботи спрямовані на забезпечення психологічної безпечності освітнього контенту, підвищення його мотиваційного потенціалу та адаптацію до потреб дітей, які навчаються в умовах війни. Це сприяє збереженню їхньої залученості до українського освітнього простору, підтримує емоційну стійкість та зміцнює зв'язок з українською культурною й громадянською ідентичністю.

Водночас освіта виконує критично важливу стабілізаційну функцію. Освітнє середовище забезпечує дітям і молоді відчуття передбачуваності, підтримує соціальні зв'язки, сприяє збереженню ідентичності та формує здатність адаптації до кризових умов. У цьому контексті освіта постає не лише як соціальний інститут, а й як один із ключових чинників суспільної стійкості, національної консолідації та відновлення людського капіталу України.

Воєнні умови суттєво ускладнюють взаємодію школи та сім'ї. Дослідження засвідчують, що вимушене переселення, зміна закладу освіти, нестабільність зайнятості батьків і виснаження їхніх психологічних ресурсів знижують задоволеність дітей навчанням, погіршують їхнє відчуття безпеки та можуть негативно позначатися на освітніх результатах.

Війна в Україні суттєво вплинула на навчання *осіб з особливими освітніми потребами* (ООП), які опинилися серед найбільш вразливих категорій населення. Одним із головних викликів стало порушення безпечного доступу до навчання. Через обстріли, руйнування шкіл та вимушене переселення багато дітей втратили можливість відвідувати заклади освіти. Частина шкіл перейшла на дистанційне навчання, однак не всі учні з ООП можуть ефективно навчатися онлайн. Для багатьох із них необхідні спеціальні методики, індивідуальний супровід, корекційні заняття та допомога асистента вчителя.

Серйозною проблемою є також психологічний стан дітей. Війна спричиняє стрес, тривожність, страх, емоційні травми. Діти з ООП важче адаптуються до змін, а перебування в укриттях, часті переїзди та ізоляція негативно впливають на їхній розвиток і соціалізацію.

Ще одним випробуванням стала нестача фахівців. Частина педагогів виїхала із небезпечних територій або за кордон. У багатьох громадах бракує ресурсів для забезпечення якісного інклюзивного навчання. Також не всі заклади освіти мають технічні можливості для організації доступного дистанційного навчання.

Попри труднощі українська освіта продовжує працювати та шукати нові рішення. Важливу роль відіграють інклюзивно-ресурсні центри, громадські організації, міжнародна допомога та цифрові освітні платформи. Вчителі адаптують навчальні матеріали, проводять онлайн-заняття, підтримують зв'язок з родинами та надають психологічну підтримку дітям.

Отже, освіта осіб з ООП в умовах війни є складним викликом для суспільства. Для забезпечення рівного права на освіту необхідні безпечне освітнє середовище, підтримка держави, доступ до технологій та професійна допомога фахівців. Лише спільними зусиллями можна зберегти якісну та доступну освіту для кожної дитини.

Українська *професійна і фахова передвища освіта* в умовах повномасштабної війни функціонує в контексті безпрецедентних викликів, що мають системний соціальний, економічний і безпековий характер. Російська воєнна агресія спричинила руйнування та пошкодження закладів освіти, втрату матеріально-технічної бази, вимушене переміщення здобувачів освіти й педагогічних працівників, порушення сталості освітнього процесу та обмеження доступу до практичної підготовки. Особливо гостро постали проблеми забезпечення безпечного освітнього середовища, організації змішаного та дистанційного навчання, збереження кадрового потенціалу й підтримки психоемоційного стану учасників освітнього процесу.

Водночас професійна і фахова передвища освіта виявили високий рівень адаптивності та інституційної стійкості. Заклади освіти забезпечили безперервність навчання шляхом активного використання цифрових технологій, оновлення освітніх підходів, розширення співпраці із роботодавцями, міжнародними партнерами та органами місцевого самоврядування. Значного поширення набули гнучкі форми організації освітнього процесу, короткострокові програми підготовки та перепідготовки кадрів, орієнтовані на актуальні потреби ринку праці й відновлення економіки держави.

У сучасних умовах професійна і фахова передвища освіта виконують важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи підготовку конкурентоспроможних фахівців для критично важливих галузей економіки та підтримуючи людський потенціал держави. Війна актуалізувала необхідність подальшої модернізації освітньої інфраструктури, розвитку цифрового освітнього середовища, удосконалення механізмів публічно-приватного партнерства та посилення міжнародної підтримки освіти України.

Частина університетів і педагогічних інститутів зазнала пошкоджень або була переміщена, що ускладнило стабільну підготовку майбутніх учителів. Війна спричинила масове переміщення студентів і викладачів як у межах країни, так і за кордон, що призвело до переривання навчання, переходу на дистанційний або змішаний формат і нерівного доступу до освіти. Одним із головних механізмів адаптації до умов воєнного стану стала прискорена цифровізація освіти, однак вона виявила низку проблем, зокрема нерівний доступ до техніки та інтернету, недостатню цифрову компетентність частини викладачів і зниження ефективності практико-орієнтованого навчання. Суттєвим викликом також стала кадрова криза, спричинена мобілізацією педагогів, еміграцією студентів і викладачів та зменшенням кількості абітурієнтів. Це посилює дефіцит педагогічних кадрів і проблему «витоку мізків».

Серед найважливіших проблем, що потребують уваги науковців і практиків, залишаються збереження науково-педагогічного потенціалу в умовах війни та повоєнного відновлення України, забезпечення академічної доброчесності під час дистанційного навчання, подолання психологічної, методичної та технологічної неготовності до онлайн-освіти, усунення інформаційної нерівності та вдосконалення моделей змішаного навчання у закладах вищої освіти.

Період з 2022 р. і дотепер є для української *системи вищої освіти* часом наймасштабніших потрясінь у її сучасній історії, «більшість із яких досі не подолані та в умовах повномасштабної війни не можуть бути виправлені цілковито»⁵. Військові дії на території України докорінно змінили ландшафт академічного життя, змусивши систему адаптуватися до умов постійної небезпеки та небаченої міграції, що потребує не лише фізичного відновлення, а й переосмислення безпекової та інституційної архітектури

⁵ <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.07>

функціонування всієї вищої освіти. Російська збройна агресія безперервно продукує нищівні загрози життєдіяльності всіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема і у *вищій освіті*, що зумовлює незворотні втрати інтелектуального капіталу нації. Загибель науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти як серед цивільного населення, так і в лавах Збройних Сил України, а також вимушене перебування частини академічної спільноти в умовах тимчасової окупації або у зонах ведення інтенсивних бойових дій без можливості безпечної релокації, постає фундаментальним викликом сучасної української реальності. Тому збереження людських ресурсів є ключовим пріоритетом, визначеним в Операційному плані заходів з реалізації у 2025 – 2028 рр. Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр., що вимагає розроблення та впровадження дієвих механізмів соціальної та безпекової адаптації сфери вищої освіти до вимог воєнного стану та повоєнного відновлення⁶.

Масштабна зовнішня та внутрішня міграція, спричинена війною, створила критичну загрозу довгостроковому інтелектуальному потенціалу України. Феномен «відтоку мізків» у поточному контексті набув нових, більш загрозливих форм, оскільки за кордоном опинилася значна частина науково-педагогічного складу та молоді, що інтегрується в іноземні освітні та дослідницькі системи. Це та демографічний спад негативно впливають на кількість вступників до ЗВО України й змінюють запити на різноманітні спеціальності⁷.

Системна дестабілізація освітнього середовища посилюється масштабною руйнацією матеріально-технічної бази, оскільки тривала російсько-українська війна завдає істотних збитків безпосередньо інфраструктурній мережі закладів вищої освіти. Згідно із показниками Звіту про прямі збитки інфраструктурі від руйнувань внаслідок військової агресії росії станом на листопад 2024 р. зафіксовано: 386 – первісна кількість ЗВО; зруйнованих – 3; пошкоджених – 97; оцінка втрат сягає 0,5 млрд дол⁸. Станом на 10 вересня 2025 р. кількість пошкоджених ЗВО збільшилась до 131, що засвідчує негативну динаміку і посилення ризиків руйнацій та пошкоджень⁹.

За даними Переліку суб'єктів господарювання за ступенями ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти, складеного Державною службою якості освіти України у 2025 р., усього налічується 263 ЗВО, з них: з високим ступенем ризику – 20 (7,6 %); середнім – 181 (68,8 %); незначним – 62 (23,6 %) ¹⁰.

Відповіддю на ці виклики стало активне впровадження дистанційних та змішаних форм навчання, розвиток цифрових платформ і переосмислення традиційних підходів до організації освітнього процесу.

Слід зауважити, що з лютого 2022 р. і натепер українська вища освіта демонструє феноменальну життєздатність: десятки університетів релоковані у безпечніші регіони, зберігши викладацький склад та студентські контингенти. Це спричинило зміну освітньої географії країни та формування нових освітніх кластерів та екосистем.

Одним із показових чинників збереження інтелектуального капіталу та освітньої інфраструктури з моменту повномасштабного вторгнення стало переміщення 44 ЗВО з тимчасово окупованої території України та територій активних бойових дій до інших регіонів

⁶ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/693/2eb/c3c/6932ebc3cc316764874728.pdf> (дата звернення: 08.04.2026)

⁷ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7234>

⁸ <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> <https://kse.ua/about-the-school/news/damages-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-have-risen-to-170-billion-kse-institute-estimate-as-of-november-2024/>

⁹ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/693/2eb/c3c/6932ebc3cc316764874728.pdf> (дата звернення: 08.04.2026).

¹⁰ <https://sqe.gov.ua/perelik-zvo-stupeni-ryzyku-2025/>

держави. Деяким із них довелося релокуватися двічі, створивши на українських теренах феномен «подвійної релокації», що став трагічною, але героїчною сторінкою української академічної історії^{11,12}.

Попри труднощі воєнного стану впродовж 2021 – 2024 рр. коштом ЄС реалізовано понад 8,1 тис. грантових проєктів мобільності для представників студентських і педагогічних колективів українських університетів у межах програми «Еразмус+». Упродовж зазначеного періоду ЄС надавав грантову підтримку переміщеним університетам на сході України, зокрема грантове фінансування на загальну суму 8 млн євро, щоб допомогти окремим університетам відновити свою діяльність на нових місцях.

Водночас, попри воєнні дії, Україна залишається суб'єктом на міжнародному ринку освітніх послуг. Станом на кінець 2025 р. у країні навчалися понад 23,1 тис. іноземних студентів. Хоча цей показник значно менший за довоєнний та 2022 р. (736,2 тис. осіб), факт присутності іноземних громадян в країні, де йде війна, свідчить про високий авторитет українського диплома.

Війна актуалізувала нові функції університетів, зокрема їхню роль як центрів соціальної підтримки, психологічної допомоги, волонтерської діяльності та громадянської мобілізації, що реалізується шляхом розбудови стратегічного партнерства між громадами та ЗВО задля забезпечення регіональної життєстійкості та сталого розвитку територій, що вписується у концепт третьої місії університетів.

Така багатоаспектна діяльність детермінує новий рівень соціальної відповідальності вищої школи. Вона доводить, що навіть за умов критичних інфраструктурних втрат та вимушеної подвійної релокації ЗВО залишаються не просто освітніми центрами, а ціннісними та стабілізаційними центрами українського суспільства. Це повністю корелює із пріоритетами, визначеними в Операційному плані заходів на 2025 – 2028 рр., де відновлення людського ресурсу та розвиток соціальної функції університетів проголошено базисом сталого повоєнного розвитку України.

Нового суспільного запиту і значення набула інноваційна проєктна діяльність ЗВО, яка трансформувалася у стратегічний інструмент забезпечення національної стійкості, де кожен науковий пошук конвертується у практичні рішення для оборонного сектору та цивільного захисту.

Сучасний університет перестав бути лише транслятором знань, перетворившись на інтелектуальний хаб, що генерує розробки воєнного і подвійного призначення – від систем кіберзахисту та автономних енергомодулів до передових біотехнологій у тактичній медицині. Така переорієнтація наукового вектора є безпосереднім проявом соціальної відповідальності академічної спільноти, яка шляхом реалізації високотехнологічних проєктів не лише зміцнює безпекову архітектуру держави, а й формує фундамент для інноваційного прориву в межах повоєнного відновлення України.

Новим освітнім трендом в умовах військових дій на території України став запит військовослужбовців, які звільняються або звільнені з військової служби, та ветеранів на набуття мікрокваліфікацій, отримання базової та інших рівнів вищої освіти, що дає змогу забезпечити покращення якості їх життя, успішності суспільної та економічної реінтеграції.

¹¹ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/693/2eb/c3c/6932ebc3cc316764874728.pdf> (дата звернення: 08.04.2026).

¹² <https://erasmusplus.org.ua/news/fact-sheet-recent-developments-in-ukraines-higher-education-2025/>

Також наявною є потреба щодо здобуття вищої освіти і підвищення кваліфікації ветеранів війни, насамперед осіб з інвалідністю.

Таким чином, функціонування і розвиток освіти України у 2022 – 2025 рр. характеризується одночасним поєднанням кризових втрат і адаптаційного зростання. З одного боку, фіксується скорочення ресурсів, контингенту здобувачів та інфраструктури, з іншого – посилення цифровізації, міжнародної інтеграції та суспільної ролі закладів освіти. Це дає змогу трактувати сучасний етап як період глибокої трансформації, що формує нову модель української освіти – більш гнучку, відкриту та соціально відповідальну.

Попри надзвичайно складні обставини суспільного розвитку України в умовах війни національна освіта не лише зберігає свою функціональність, але й зазнала суттєвих трансформацій та є важливим чинником національної стійкості, формування інтелектуального потенціалу і демонструє високий рівень адаптивності та здатності до інноваційного розвитку для повоєнного відновлення держави, її успішної євроінтеграції.

2. ДИНАМІКА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Анотація. Важливою умовою успіху назрілих перетворень в освіті є їхня свідома підтримка громадським загалом. Тому стратегічне планування і практична реалізація державної освітньої політики мають спиратися на достовірне знання того, як до неї ставляться учасники освітнього процесу і широкі верстви населення.

Періодичне відстеження громадської думки засвідчує, що українці вбачають в освіті значний адаптивний потенціал і достатній запас міцності для реагування на найгостріші виклики. В умовах повномасштабної війни громадська оцінка стану освітньої сфери демонструє позитивні зрушення майже за всіма основними параметрами. Так, у 2025 р. частка опитаних, які позитивно оцінюють результати навчання учнів і студентів під час воєнного стану, вперше перевищила частку негативних оцінок (45,6 % проти 40,1 %); понад половина респондентів нині вважає якісну освіту доступною для всіх громадян України; кількість тих, хто позитивно оцінює функціональну спроможність закладів освіти, невинно зростаючи з року в рік, сягнула понад 54 % загалом і понад 71 % серед педагогічних працівників.

Українське суспільство в цілому налаштоване на подальше реформування освіти. Прихильно сприймається перспектива давно очікуваної профілізації старшої школи, знаковим зрушенням у громадській думці стало істотне зростання підтримки переходу закладів загальної середньої освіти до 12-річного терміну навчання, схвально оцінюються також нововведення, що стосуються організації вступних кампаній до закладів вищої освіти.

Водночас громадській думці з питань освіти усе ще притаманні вади, зумовлені тим, що вона досі формується в Україні переважно стихійно, без належного інформаційного супроводу з боку органів управління освітою. Через це усвідомлення більшістю суспільного загалу потреби реформування вітчизняної освіти заходить у гостру суперечність з рівнем його обізнаності щодо сутності актуальних освітніх реформ. Отже, перед органами управління освітою постає завдання докорінного поліпшення практик інформаційного забезпечення та врахування громадської думки, що, своєю чергою, передбачає поліпшення стану її відстеження. Доцільним видається створення міжвідомчого консорціуму із вивчення громадської думки освітнього спрямування.

На п'ятому році повномасштабної війни, коли українське суспільство проходить безпрецедентну перевірку на життєздатність, освітня сфера постає не просто як суспільний інститут, але й як фундамент національної стійкості. І цю винятково важливу роль освітньої сфери, з одного боку, відображає, з другого – акумулює й посилює громадська думка, яка в демократичних країнах є неодмінною складовою суспільного дискурсу, неперебутнім символом і реальним проявом принципу народовладдя.

Нагадаємо, що під громадською думкою прийнято розуміти сукупність колективних суджень переважно оцінювального характеру, в яких дістає вияв ставлення великих соціальних груп і суспільства в цілому до значущих для них проблем. Відповідно, коли йдеться про громадську думку з проблем освіти, то її носіями постають як спільноти безпосередніх учасників освітнього процесу, так і увесь суспільний загал.

Освітнянськими проблемами суспільний загал переймається і не може не перейматися вже принаймні тому, що освіта є найбільшим сегментом гуманітарної сфери суспільства, на утримання якого навіть в умовах воєнного стану платники податків витрачають хоч і недостатні порівняно з потребами, але величезні кошти (понад 194 млрд грн). Проте річ не тільки в цьому, з освітою всі українці поєднані всебічними і глибинними зв'язками. До освітньої сфери так чи інакше є актуально причетними щонайменше дві третини громадян

України. Це – педагогічні працівники, учні та студенти, їхні батьки, а також старші члени родин. Але й ті громадяни, котрі вже чи поки що не є актуально причетними до освітнього процесу, теж, як правило, не лишаються байдужими до освітянських справ. Оскільки освіта пройшла через долю кожного з них, кожен якщо й не усвідомлює, то інтуїтивно відчуває: від того, що діється в галузі освіти, суттєво залежать наша здатність до подальшого опору зовнішній агресії, перспективи нашого повоєнного відновлення і в кінцевому підсумку – майбутнє країни і народу.

Тому зрозуміло, що розвиток вітчизняної освіти та її реформування відповідно до викликів сьогодення не можуть бути успішними, якщо не матимуть широкої підтримки і належного розуміння в освітян і в усьому суспільстві. Це висуває на перший план проблему ретельного вивчення та врахування громадської думки про освіту, що має бути суттєвою складовою державної політики спротиву російському агресору, забезпечення національної стійкості.

Надійним інструментом відстеження громадської думки з проблем освіти зарекомендував себе її моніторинг, який починаючи з 2000 р., здійснює Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Щороку опитується близько або понад 2 тис. респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення України, а також молодь віком 15-17 років. При цьому застосовується принцип так званої опуклої вибірки, що дає змогу опитувати педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу у квотах, достатніх для статистично коректних висновків. У міру потреби інститут проводить також точкові цільові або тематичні дослідження з метою детальнішого вивчення тих чи інших аспектів функціонування освітньої сфери або настановлень окремих груп стейкхолдерів освіти. Зокрема, на замовлення ГО «Центр інноваційної освіти «Про.Світ» за підтримки ICAP Єднання і USAID у 2023 р. проведено дослідження стану й аналіз потреб закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) після деокупації (опитано 1526 працівників ЗЗСО в Запорізькій, Київській, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях). На замовлення ГО «Простір знань» досліджено роботу освітян під час повномасштабного вторгнення (опитано 16785 працівників ЗЗСО в усіх регіонах України)¹³.

Результати як моніторингового, так почасти й згаданих окремих опитувань покладено в основу цього розділу Національної доповіді. У сукупності вони дають змогу не лише зафіксувати статистично значущі зміни в досліджуваній громадській думці, а й відстежити трансформацію пов'язаних з освітою суспільних очікувань, оцінити адаптивний потенціал освітньої системи в екстремальних умовах.

Накопичені в процесі зондувань громадської думки дані, отримані впродовж періоду фактично безперервної надзвичайності, яким стала для України перша половина 2020-х рр., засвідчують, що українська освіта, хоч і з певними втратами, пробуксовуваннями та відкочуваннями назад, має, однак, достатній запас міцності, який дає змогу ефективно реагувати на найгостріші виклики.

Найдошкульнішого удару по вітчизняній освіті і відповідно по громадській думці щодо її стану завдала пандемія COVID-19. Унаслідок прорахунків і несистемних управлінських рішень, повільного реагування на запити педагогічного загалу українська освітня система навесні 2020 р. виявилася загалом неготовою до вимушеного переходу на дистанційну форму навчання. Як здобувачі всіх форм освіти, так і їхні вчителі та викладачі, залишені без технологічної та методичної підтримки, зіткнулися тоді з труднощами, з якими не завжди

¹³ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7142>

вдавалося впоратись. Тому лише чверть українців (27,1 %) оцінювали навчання учнів та студентів в онлайн-режимі тією чи іншою мірою позитивно, а понад половина (55,7 %) – негативно, зокрема ледь не кожен п'ятий (18,8 %) – однозначно негативно.

Управлінські прорахунки в початковий період коронакризи не тільки дискредитували дистанційне навчання як одну із освітніх опцій сучасного світу, а й фактично відкинули громадську думку щодо стану та розвитку вітчизняної освіти щонайменше на п'ять років назад. «Пандемічний шок» різко погіршив насамперед оцінку громадянами доступності якісної освіти, що спричинило генералізоване погіршення й інших оцінок, зачепивши навіть ті процеси в освіті, які безпосередньо не постраждали від коронакризи. Так, якщо частка громадян, котрі погоджуються з тим, що за роки державної Незалежності України вітчизняна система освіти зазнала кардинальних змін на краще, поступово зростала, сягнувши у 2019 р. майже 22,0 %, то у 2020 р. вона скоротилася до 14,4 %, що приблизно дорівнює показникові 2013 р. (13,4 %).

Проте жорсткі карантинні заходи збагатили вітчизняну освіту досвідом виживання в найнесприятливіших умовах, зокрема за допомогою того ж дистанційного навчання, що значно підвищило її адаптивний потенціал, рівень опірності негараздам і дало змогу швидко налагодити повноцінне функціонування, коли російська федерація розв'язала проти України повномасштабну війну. Тому громадська думка українців щодо стану освіти демонструє тепер стаке зростання майже за всіма параметрами моніторингових оцінок.

По-перше, частка опитаних, які вважають, що за роки Незалежності вітчизняна освітня система зазнала кардинальних змін на краще, перевищила показники не тільки «ковідних», а й «доковідних» часів. Ця частка у 2024 р. сягнула 24,0 %. Висока адаптованість шкіл і закладів вищої освіти, цифровізація освіти (дистанційне навчання, державна освітня екосистема «Мрія», цифрові платформи складання Національного мультипредметного тесту тощо), здатність системи функціонувати в умовах блекаутів, обстрілів та міграційних процесів спонукають дедалі більше українців переглядати своє ставлення до «вітчизняного освітнього продукту» в бік вищого поцінування.

По-друге, на момент останнього опитування (вересень 2025 р.) кількість респондентів, які оцінюють результати навчання учнів та студентів під час повномасштабної війни цілком або скоріше позитивно, уперше перевищила частку тих, хто оцінює їх скоріше або зовсім негативно (45,6 % і 40,1 %, відповідно). Різниця між позитивними і негативними оцінками є вельми суттєвою, адже в попередні два роки частка тих, хто схилився до негативних оцінок результатів навчання під час війни, стабільно і помітно переважала частку тих, хто дотримувався протилежного погляду. Тобто спостерігається зміна тенденції, що є значущим показником динаміки громадської думки.

По-третє, істотно змінилася думка населення щодо можливостей отримання якісної освіти для всіх громадян України. У 2025 р. понад половину респондентів (52,8 %) цілком або скоріше погодилася з тим, що якісна освіта нині є доступною для всіх громадян, тією чи іншою мірою не погодилися – менше 40,0 %. Серед працівників освіти різниця між часткою «оптимістів» і «песимістів» є ще виразнішою – 73,6 % і 23,7 % відповідно. Вона є виразнішою й серед учнів та студентів – 69,7 % і 29,2 % відповідно. Отже, тут також відбулася зміна тенденції, яка трималася щонайменше впродовж останнього десятиріччя, коли частка тих, хто не вважав якісну освіту доступною для всіх громадян України, стабільно переважала частку тих, хто дотримувався протилежної думки.

Почасти така зміна може бути пов'язана із інтернаціоналізацією освіти. Українські абітурієнти нині мають значно більше можливостей обирати освітні заклади не лише вдома, а

й закордоном. Тобто якісна освіта стає доступнішою, зокрема й унаслідок розширення освітньої пропозиції. Підтвердженням цієї тези може слугувати те, що частка вступників, які обрали для навчання іноземний заклад вищої освіти, у 2025 р. зросла майже вдвічі порівняно з 2024 р. (11,3 % проти 6,4 %).

По-четверте, продовж останніх років зростає частка опитаних, на чию думку сучасна українська освітня система забезпечує високу якість освіти: 14,8 % у 2023 р.; 15,2 % у 2024 р.; 18,6 % у 2025 р. Це в три-чотири рази більше, ніж у роки пандемії COVID-19 (до прикладу: у 2020 р. відповідний показник становив лише 4,8 %). Наявне зростання теж обнадійливе, хоча докорінного перелому в громадській думці щодо якості вітчизняної освіти ще не сталося (близько 50 % опитаних оцінюють її як середню).

По-п'яте, стабільно поліпшуються оцінки функціональної спроможності закладів освіти. Збільшується кількість громадян, які цілком або скоріше позитивно оцінюють стан готовності закладів освіти всіх рівнів до поточного навчального року – від 39,9 % у 2023 р. та 44,5 % у 2024 р. до 54,2 % у 2025 р. Скоріше або зовсім негативно на момент останнього опитування стан готовності закладу освіти до навчального року оцінили менше третини респондентів (28,0 %). І, знову таки, розподіл на користь позитивних оцінок є виразнішим серед опитаних, безпосередньо залучених до освітнього процесу: у 2025 р. 71,3 % педагогічних працівників і 67,8 % учнів та студентів вважали, що заклади освіти в цілому добре підготувалися до навчального року, а не погодилися із цим лише 18,0 % освітян. Такий оптимізм, що панує більшою мірою всередині системи, можна пояснити, звісно, браком самокритичності, але не виключено також, що реальний стан справ в освітньому просторі є навіть кращим, ніж видається пересічному громадянину, котрий оцінює стан освіти як сторонній спостерігач.

Наведені дані засвідчують, що держава і громади навчилися готувати заклади освіти до зими та обстрілів краще, ніж на початку повномасштабного вторгнення, а більшість населення переконалась у спроможності освітньої системи функціонувати за критичних обставин, і це знижує соціальну напруженість у суспільстві та сприяє національній стійкості.

Проте підтримання функціональної спроможності закладів освіти на належному рівні має різну ціну залежно від територіального чинника. Найбільших зусиль воно потребує на прифронтових теренах та в інших зонах підвищених безпекових ризиків.

За даними опитування, проведеного на деокупованих територіях (Запорізька, Київська, Миколаївська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області), для переважної більшості освітян, які там працюють, головними ознаками повноцінного функціонування ЗЗСО є відсутність загроз військового характеру (55,2 %) й очна форма навчання (48,6 %). Однак на момент опитування (вересень 2023 р.) обидві ці ознаки не були досяжними: лише 5,0 % закладів освіти не мали загроз безпекового характеру і тільки кожен п'ятий (21,6 %) забезпечував очну форму навчання. Тож освітні заклади змушені були послуговуватися іншими критеріями повноцінного функціонування – менш значущими, проте доступнішими. До таких критеріїв переважна більшість опитаних віднесла: постійне підвищення кваліфікації педагогічних працівників (63,0 %), створення атмосфери співпраці, взаємопідтримки, довіри (50,9 %), налагодження комунікації між учасниками освітнього процесу (45,3 %).

Окрім безпекових загроз та екстремальної дистанційності навчання, серйозною перешкодою для повноцінного функціонування закладів освіти, на думку освітян, є емоційне виснаження. Близько 38,0 % працівників ЗЗСО в регіонах з найвищою інтенсивністю обстрілів (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська області, м. Київ) повідомляють про значний ступінь емоційного

вигорання (8-10 балів за 10-бальною шкалою), тоді як у решті областей – близько 31,0 %. Майже третина респондентів (28,2 %) оцінюють створені в їхніх ЗЗСО можливості надання психоемоційної підтримки учасникам освітнього процесу на 10 балів з десяти. Однак звертатися по таку підтримку освітяни не поспішають. До цього спричиняються недостатній рівень довіри до фахівців психологічної служби системи освіти (зокрема через побоювання щодо можливого порушення конфіденційності звернення і витоку чутливої інформації за межі консультативного простору й поширення її в колективі), а також сприйняття практичних психологів як недостатньо компетентних. Усе це стримує педагогів від звертання по фахову психологічну допомогу, попри очевидну й усвідомлену в ній потребу.

Водночас, як свідчать дані дослідження, проведеного на замовлення ГО «Простір знань» у 2024 р., сприятливий психологічний клімат в освітянських колективах допоміг вчителям упоратися із своїм стресом, а закладам – зберегти, а часом і посилити свою інституційну спроможність. Коли адміністрація шкіл з розумінням ставиться до особистих ситуацій і потреб вчителів, тоді вони самовіддано працюють на користь закладу освіти і заради своїх учнів.

Такий підтримувальний для педагогічних працівників ефект має також налагодження кооперації та доброзичливих стосунків з батьками учнів. Половина опитаних вчителів зазначає, що не регламентує свого спілкування з батьками, а третина – що перебуває на зв'язку з батьками в режимі «24/7». Респонденти здебільшого розглядають спілкування з батьками як ресурс, що допомагає виконанню професійних завдань. Порівняно рідко трапляються нарікання на те, що батьки ставляться до вчителів як до обслуги своєї і своїх дітей, вдаються до персональних образ, жорстоко поведуться із своєю дитиною або покладають на вчителів усю відповідальність за погані результати навчання дитини.

Своєю чергою переважна більшість опитаних вченими Інституту соціальної та політичної психології НАПН України батьків (65,3 %) активно долучаються до освітнього процесу в режимі «домашнього навчання»: допомагають дитині у виконанні завдань, пояснюючи теми з предметів; стежать за відвідуванням дитиною занять; контролюють поточні й підсумкові оцінки дитини. Понад дві третини батьків (77,3 %) зазначили, що вчитель інформує їх про успіхи або поточні проблеми їхньої дитини. Проте водночас тільки поодинокі респонденти вважають, що вчитель прислухається до їхньої думки, враховує особливості навчання їхньої дитини (її індивідуальний темп тощо), пропонує батькам навчальні програми щодо її розвитку і підтримки. Лише 5,4 % батьків беруть участь у шкільних заходах та роботі органів шкільного самоврядування. Отже, посилення взаємодії педагогічних колективів з батьківським загалом залишається актуальним завданням¹⁴.

Не менш важливими є ті аспекти громадської думки, які відображають перебіг освітніх реформ, адже вона слугує чутливим індикатором не тільки стану освіти, а й перетворень, що в ній відбуваються. Під цим кутом зору фундаментальне значення має той факт, що українське суспільство в цілому налаштоване на реформи в освіті. Хоча за останні п'ять років кількість громадян, котрі тією чи іншою мірою переконані в потребі реформування вітчизняної освіти, зменшилася приблизно на 10,0 %, вона все одно становить переважну більшість дорослого населення країни: 62,5 % за даними моніторингового «зрізу» у вересні 2025 р. Тобто, попри певну втому від постійних змін у сфері освіти, посилену психологічним тиском воєнного лихоліття, у суспільстві вочевидь переважають прореформаторські настрої, що забезпечує сприятливе підґрунтя для реалізації передбачених освітніх перетворень. Проте водночас слід

¹⁴ https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/red-pos.1.simya-yak-nosij.bevz.bobrova_compressed.pdf

усвідомлювати, що «золотий запас» прореформаторських настроїв не є невичерпним і якщо передбачені перетворення не дадуть очікуваного результату, то ці настрої убуватимуть і надалі. Отже, сьогодні органам управління освітою належить докласти максимум зусиль для справдження суспільних очікувань.

На особливу увагу заслуговує громадська думка з приводу профілізації старшої школи, яка повсюдно розпочинається з 2027 р. Треба наголосити, громадяни України загалом і зокрема учасники освітнього процесу стабільно висловлюють позитивне ставлення до цієї давно очікуваної реформи. Упродовж останніх 10 років «питома вага» її схвалення тримається на рівні 67-75 %, нерідко перевищуючи 80 % серед працівників освіти.

Однак, за даними опитування 2025 р., це ставлення не є однорідним в усіх аспектах. Воно має певні нюанси, які слід враховувати:

- надання старшокласникам права обирати не лише профіль навчання, а й предмети та курси в межах профілю і поза профілем підтримують майже три чверті респондентів (74,2 %). Це демонструє високий суспільний запит на індивідуалізацію освіти і свідчить про те, що радянська модель «всі вчать усе однаково» остаточно себе зжила;

- так само схвально ставляться опитані до можливості вибору старшокласником більш віддаленого ліцею, якщо там створено кращі умови та забезпечено підвезення (72,2 %);

- проте лише половині учасників опитування (49,8 %) імпонує перспектива відокремлення академічних ліцеїв, у яких навчатимуться старшокласники, від 1-4-х та 5-9-х класів. Значною частиною українських родин школа сприймається як цілісний організм, і перехід дитини в іншу будівлю після 9 класу видається додатковим стресом, розривом соціальних зв'язків та втратою контролю, а якщо в сім'ї двоє дітей (наприклад, одна дитина навчається в 3-му класі, а друга в 10-му), батькам зручніше, якщо вони перебуватимуть в одній локації. Утім, неприйнятність відокремлення академічних ліцеїв спостерігається не в усіх регіонах України однаковою мірою: так, воно є прийнятним для більшості мешканців півдня (72,3 %), тоді як у центральному регіоні частка його прихильників становить лише 39,6 %;

- перспективу нормативного визначення мінімальної кількості учнів у ліцеї (не менше ніж 100 осіб) позитивно оцінили лише 41,5 % респондентів. Можна припустити, що «прохолодніше» ставлення до цієї складової профілізації пов'язане із побоюванням, що невеликі громади перебуватимуть у зоні ризику закриття закладів освіти.

Істотні зрушення відбулися в громадській думці щодо переходу закладів загальної середньої освіти на 12-річний термін навчання, який унаслідок нав'язаних свого часу як освітянам, батьківському загалові, так і широкій громадськості хибних наративів не сприймався впродовж понад двох десятиріч (його підтримували 15-18 % опитаних, а проти категорично виступали 63-69 %). Натомість у вересні 2025 р. уперше за багаторічну історію спостережень частка прихильників 12-річного навчання (35,5%) майже зрівнялася із часткою його противників (37,2 %), а серед працівників освіти й переважила частку противників (47,7 % і 35,5 % відповідно). Це зрушення можна вважати без перебільшення знаковим, адже воно демонструє кардинальний зсув у суспільній свідомості щодо одного із найбільш дискусійних освітніх нововведень. Наявне зрушення зумовлене, ймовірно, тим, що перспектива впровадження 12-річної школи набула невідворотного характеру, а також тим, що вона у свідомості суспільного загалу нарешті ув'язалася із профілізацією старшої школи, на потребі чого весь час наголошували вчені НАПН України. Люди почали краще розуміти концепцію Нової української школи, де 12-й рік – це не просто «ще один рік за партою», а профільне навчання (ліцей), що готує до професії або до навчання у ЗВО.

Переважно позитивно оцінюють опитані також ті нововведення, що реалізуються у вищій школі. Так, загалом схвально були зустрінуті впроваджені МОН України підходи до організації вступної кампанії 2025 р. (54,9 % респондентів по вибірці в цілому і майже 68% громадян, у чийх родинх були вступники). Генералізовані негативні оцінки становили, відповідно, 12,8 % і 11,9 %.

Найвищою популярністю користувалося збільшення кількості бюджетних місць для спеціальностей, що мають ключове значення для відбудови країни та підтримки людського капіталу (медичні, освітні, технічні, інженерні спеціальності). Повністю або скоріше підтримали це збільшення 87,4 % опитаних. При цьому понад половина респондентів (55,7 %) повністю або скоріше схвалювала зменшення фінансування спеціальностей, якими переповнений ринок праці (юриспруденція, менеджмент, економіка, журналістика тощо), не підтримувала такої думки чверть опитаних (26,7 %). Понад 80,0 % респондентів загалом позитивно поставилися й до надання вступникам, що навчатимуться за контрактом, державних грантів. Щоправда, кількість вступників, які розраховують на отримання гранта, порівняно з попереднім роком зменшилася з 12,9 % до 7,7 %. Тобто молодь не дуже покладається на обіцяні гранти.

Водночас переважно негативно сприйняла громадськість скасування вечірнього та заочного навчання. Більше половини опитаних (54,0 %) – поставилися до цієї зміни тією чи іншою мірою негативно, і лише чверть (23,1 %) – тією чи іншою мірою позитивно.

Не сформувалася громадська думка щодо заходів, спрямованих проти тих, хто намагається отримати відстрочку від мобілізації шляхом вступу до ЗВО (бакалаврату, магістратури, аспірантури). Близько 15 % опитаних вважають ці заходи недостатніми, близько 30 % – достатніми, понад 26 % – надмірними, а кожен четвертий (майже 23 %) не зміг визначитися з відповіддю. Наведені цифри демонструють очевидний розкол думок суспільства із такого чутливого питання, що робить подальші управлінські рішення в цьому напрямі політично ризикованими.

Незаперечними здобутками системи освіти в незалежній Україні стали прозорість і відкритість вступних кампаній до ЗВО. Проте ці здобутки поки що сприймаються громадськістю з певною недовірою. Непозбутнім тригером громадської думки залишаються значною мірою міфологізовані уявлення про корупційний складник освіти.

На момент останнього опитування (2025 р.) менше ніж третина респондентів (27,3 %) цілком або скоріше погоджувалися із тим, що завдяки заходам, які вживаються державою, поточний рік став роком без корупції під час зарахування до закладів вищої освіти, а понад третина (37,7 %) скоріше або зовсім не погоджувалася. Такий розподіл думок щодо корупції в освіті (він стабільно утримується впродовж щонайменше десяти останніх років) відображає значну консервативність громадської думки. Люди звикли думати, що «система куплена», і навіть реальні антикорупційні заходи (як-от ЗНО/НМТ) важко й повільно змінюють це старе переконання, особливо коли виникає спокуса списати на корупцію погану підготовку абітурієнта. Так, серед респондентів, у родинх яких були молоді люди, що вступали до ЗВО у 2025 р. й успішно вступили, половина (50%) погодилися з тим, що корупції під часу вступу не було (27,4 % не погодилися, 20,5 % не мали сформованої думки), тоді як серед тих, чий родичі вступали до ЗВО, але не вступили, лише 16,7 % не нарікали на корупцію, а переважна більшість (83,3 %) пояснювала невдачу своїх близьких тим, що вступна кампанія пройшла нечесно. Отже, слід активніше просувати в суспільстві антикорупційні тренди освіти, переконливіше демонструвати прозорість і відкритість вступних кампаній, зокрема й залучаючи до цього колишніх абітурієнтів та членів їхніх родин.

Слід зазначити, що громадська думка з проблем освіти та заходів з її реформування досі формується в Україні переважно стихійно, без належного інформаційного супроводу з боку органів управління освітою. Як наслідок, загалом позитивна налаштованість суспільства на освітні реформи перебуває у гострій суперечності із рівнем суспільної обізнаності щодо їхньої сутності. Менше ніж 30% респондентів вважають себе достатньо поінформованими про реформи, які сьогодні здійснюються і плануються в галузі освіти, 55-60 % упродовж останніх десяти років визнають, що поінформовані недостатньо. Природно, за такого рівня суспільної обізнаності із освітніми перетвореннями важко розраховувати на їх адекватне розуміння і тим більше на дієву підтримку.

Почасті недостатньою поінформованістю суспільства можна пояснити й поляризовану та невизначену оцінку ним перебігу освітніх реформ. Під час останнього опитування 35,1 % респондентів оцінили його цілком або скоріше позитивно, 27,0 % – зовсім або скоріше негативно, 33,6 % вагалися з відповіддю. І таке співвідношення оцінок простежується щонайменше впродовж десяти років, зазнаючи лише незначних коливань.

Недостатнє інформаційне підґрунтя громадської думки, безперечно, є симптомом недооцінки її ролі органами управління освітою. Хоча ще Х. Ортега-і-Гассет писав, що урядувати супроти громадської думки неможливо, освітні реформи (як, утім, і всі інші) розпочинаються в Україні за успадкованою із радянських часів традицією здебільшого без попереднього погодження з педагогічними колективами та широкою громадськістю чи бодай завчасного роз'яснення потреби їх здійснення. Звичайно, чимало освітніх нововведень, як було показано вище, потрапляють в унісон з громадською думкою й оцінюються постфактум схвально, проте вони все одно сприймаються як нав'язані згори, нерідко видаються малозрозумілими і не стимулюють бажання активно долучатися до їх здійснення¹⁵.

Неувага до громадської думки якщо й не породжує відвертого суспільного спротиву, завжди викликає почуття роздратування, невдоволення, а то й образи в її носіїв, що поступово підриває довіру до управлінських команд, які ініціюють перетворення. Тож не випадково очільники освітньої галузі та їхні команди час від часу втрачали довіру українців. У період 2016-2021 рр. баланс довіри/недовіри до Міністерства освіти і науки України постійно мав від'ємні значення, тобто частка громадян, які тією чи іншою мірою не довіряють міністерству, переважала частку тих, хто йому тією чи іншою мірою довіряє. Найгостріше переважання недовіри проявилось в «ковідний» 2020 р. Тоді міністерству тією чи іншою мірою не довіряли 39,3 % усіх опитаних і 46,8 % освітян; довіряли, відповідно, 27,6 % і 30,6 % (баланс довіри/недовіри становив -11,7% і -16,2%, відповідно). Становище змінилося після повномасштабного російського вторгнення, коли керівництво галузі переконливо довело свою спроможність забезпечити її повноцінне функціонування в надзвичайних умовах. Баланс довіри/недовіри до МОН України набув додатніх значень – найбільших у вересні 2023 р.: +9,5 процентних пунктів серед усіх опитаних і +42,7 процентних пункти серед працівників освіти. Але наступного року недовіра до профільного міністерства знову, хоч і незначно, переважала довіру в суспільстві загалом (-2,0 процентних пункти) і суттєво посилилася серед освітян. Поновлення позитивного балансу довіри/недовіри до МОН України зафіксували дані опитування, проведеного у вересні 2025 р. На момент цього опитування міністерству тією чи іншою мірою довіряли 41,4 % усіх респондентів і 59,7 % працівників освіти; не довіряли відповідно 37,1 % і 28,7 % (баланс довіри/недовіри становив +4,3 процентні пункти і +31,0 процентні пункти відповідно). Однак спостережене поновлення довіри з огляду на її

¹⁵ <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/SlusarevskyNon2024.pdf>

попередню хисткість і не дуже переконливе переважання у суспільстві в цілому поки не можна вважати сталою тенденцією. Міністерство ще балансує на грані суспільної недовіри.

Отже, з громадською думкою органам управління освітою треба працювати значно предметніше й послідовніше. Її належне вивчення і врахування слід розглядати не як другорядну чи допоміжну, а як базову умову ефективної освітньої політики держави.

По-перше, йдеться про потребу залученості та причетності до освітніх реформ якомога ширших кіл громадськості. Освіта є тією сферою суспільного життя, функціонування якої неможливе без масової участі і щоденної співдії великої кількості акторів: педагогічних працівників, учнів, студентів, батьків, керівників закладів освіти, засновників, представників територіальних громад. Реформи в освіті не можуть бути успішними лише як адміністративний проєкт – вони потребують співучасті й співвідповідальності тих, хто має втілювати зміни на практиці. Люди не стають агентами змін автоматично – вони мають відчувати, що їхній досвід, оцінки, тривоги й очікування не ігноруються, а беруться до уваги під час ухвалення важливих рішень.

Ігнорування громадської думки може мати різні наслідки, однак всі вони так чи інакше є негативними. У кращому разі це призводить до самоусунення значної частини стейкхолдерів від активної участі в реалізації змін. Люди формально виконують нові вимоги, але внутрішньо не ототожнюють себе з реформою і не інвестують у неї власну мотивацію. У гіршому разі формується прихований або й відкритий саботаж: нововведення починають обходити, імітувати їх виконання, дискредитувати в процесі офіційного й неофіційного спілкування. Такий саботаж не обов'язково має вигляд прямого протесту. Частіше він проявляється у формальному дотриманні процедур без прийняття їх змісту, поширенні недовіри, блокуванні ініціатив на рівні конкретних закладів освіти та громад. Для реалізації освітньої політики це особливо небезпечно, адже навіть найкраще спроектоване рішення втрачає сенс, якщо на рівні щоденної практики воно не підтримане людьми.

По-друге, постійний контакт з громадською думкою необхідний для інформування суспільства про зміст, логіку і цілі освітніх реформ. А для цього треба знати, що саме люди вже розуміють, чого не розуміють, які страхи й упередження мають, які аспекти реформ підтримують, а які викликають у них занепокоєння. Інакше інформування стає однобічним трансляванням рішень замість цілеспрямованої комунікації. Воно або не досягає адресата, або досягає його в спотвореному вигляді. Виникає своєрідна спіраль інформаційно-комунікаційного відчуження.

По-третє, слід пам'ятати, що врахування громадської думки не означає механічного підлаштування державної політики під будь-які поточні настрої, але навіть ті реформи, які поки не відповідають панівним у суспільстві настроям, однак є об'єктивно необхідними і не можуть бути відкладені, потребують суспільного мандата на впровадження. Такий мандат формується тривалим діалогом, взаємною повагою і довірою всіх учасників освітнього процесу. У разі, якщо цього немає, кожне ускладнення, кожен експес впровадження, кожна локальна невдача будуть сприйматися освітянами і суспільством не як частина складного процесу змін, а як доказ помилковості чи несвоєчасності реформи.

Належне врахування громадської думки, зрозуміло, передбачає її ретельне, систематичне і методологічно грамотне відстеження. Це потребує організаційних і фінансових ресурсів, яких наразі вочевидь не вистачає. Практика проведення ініціативних досліджень з освітніх проблем громадської думки силами окремих наукових установ, закладів освіти та громадських об'єднань, без розвиненої інституціоналізованої інфраструктури і цільового державного фінансування на сьогоднішній день себе вичерпала. Назріла потреба кооперації

зусиль для пошуку нових, більш ефективних форм організації досліджень громадської думки в інтересах реформування та подальшого розвитку вітчизняної освіти.

Одним із шляхів вирішення цього завдання може бути створення міжвідомчого консорціуму із вивчення громадської думки освітнього спрямування. Під егідою НАПН України вже розпочато відповідні консультації з низкою закладів вищої освіти, зокрема із Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна. Наступним кроком мало б стати прийняття спільного акту МОН України і НАПН України про створення згаданого консорціуму, який міг би функціонувати на засадах поєднання дольових внесків його учасників з базовим державним фінансуванням. Це дало б змогу налагодити всеохопну і гнучку систему оперативного відстеження громадської думки з проблем освіти як на національному, так і регіональних рівнях.

НАПН України готова взяти на себе науково-методичний супровід її діяльності.

Висновки

1. Накопичені в процесі відстеження громадської думки дані, отримані впродовж періоду фактично безперервної надзвичайності, яким стала для України перша половина 2020-х рр., засвідчують, що українська освіта має достатній запас міцності, який дає змогу ефективно реагувати на найгостріші виклики. Тому, хоч це й може видатися на перший погляд парадоксальним, громадська думка українців щодо стану освіти демонструє стале зростання майже за всіма параметрами моніторингових оцінок (за оцінюванням змін, яких зазнала освітня система в незалежній Україні, рівня якості вітчизняної освіти, доступності якісної освіти для всіх громадян тощо).

2. Спостерігається стабільне поліпшення громадської думки щодо функціональної спроможності закладів освіти. Так, станом на вересень 2025 р. понад дві третини учасників освітнього процесу і понад половина всіх опитаних громадян загалом позитивно оцінювали стан готовності закладів загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти до нового навчального року. Проте підтримання функціональної спроможності освітніх закладів на прифронтових територіях та в інших зонах підвищених безпекових ризиків потребує від освітян, які там працюють, значно більших зусиль, ніж на відносно безпечних теренах, супроводжується їхнім емоційним вигоранням і спонукає їх послуговуватись «пом'якшеними», адаптованими до реальних умов критеріями повноцінного функціонування закладу освіти. Це актуалізує, зокрема, проблему психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, що загострюється в міру зростання безпекових ризиків і вимагає істотного підвищення фахового рівня такої допомоги.

3. Незважаючи на втому від нестабільності і психологічний тиск воєнного часу, українське суспільство в цілому зберігає налаштованість на реформи в освіті. Прихильно сприймається учасниками освітнього процесу і широкою громадськістю перспектива давно очікуваної профілізації старшої школи, зафіксовано знаковий злам у громадській думці щодо переходу закладів загальної середньої освіти на 12-річний термін навчання. Переважно позитивно оцінюють носії громадської думки також нововведення, що реалізуються у вищій школі, зокрема запроваджені МОН України у 2024 – 2025 рр. нові підходи до організації вступних кампаній до ЗВО. Водночас здебільшого негативно сприйняла громадськість скасування вечірнього та заочного навчання; не сформувалася громадська думка щодо заходів, спрямованих проти тих, хто намагається отримати відстрочку від мобілізації шляхом вступу до ЗВО; непозбутнім тригером громадської думки залишаються значною мірою міфологізовані уявлення про корупційний складник освіти.

4. Попри позитивні зрушення в громадській думці з проблем освіти, їй усе ще притаманні певні вади, зумовлені тим, що вона досі формується в Україні переважно стихійно, без належного інформаційного супроводу з боку органів управління освітою. Як наслідок, усвідомлення більшістю суспільного загалу потреби реформування вітчизняної освіти заходить у гостру суперечність із рівнем його обізнаності щодо сутності актуальних освітніх реформ. Почасті недостатньою поінформованістю суспільства можна пояснити й поляризовану та невизначену оцінку ним тих реформ, які вже здійснюються у сфері освіти.

5. Недооцінка ролі громадської думки органами управління освітою підриває суспільну довіру до них і породжує низку ризиків, серед яких поверхове або спотворене розуміння цілей і механізмів освітніх змін, сприйняття нововведень як нав'язаних згори, зниження готовності педагогічних працівників, батьків і територіальних громад до активної участі в них. Отже, органам управління освітою слід працювати з громадською думкою значно предметніше й послідовніше. Належне врахування громадської думки передбачає, своєю чергою, її ретельне, систематичне і методологічно грамотне вивчення, що потребує організаційних і фінансових ресурсів, яких наразі бракує. Назріла необхідність кооперації зусиль для пошуку нових, більш ефективних форм організації досліджень громадської думки в інтересах реформування та подальшого розвитку вітчизняної освіти. Дієвою формою такої кооперації зусиль може бути створення міжвідомчого консорціуму для систематичного проведення відповідних досліджень на загальнонаціональному та регіональних рівнях.

3. ОСВІТА УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ

Анотація. Головним вектором трансформацій у сфері освіти України у 2021 – 2026 рр. де-факто стало досягнення освітньої стійкості. Це означає не лише збереження освітнього процесу, а й підвищення його якості та безпеки. При цьому освіта розглядається як критичний ресурс національної стійкості, що поєднує оперативне реагування на виклики воєнного часу з глибокою модернізацією за європейськими стандартами і рекомендаціями.

Де ключових реформ в освіті у 2021 – 2026 рр. слід віднести:

- осучаснення дошкільної освіти: концептуальне і законодавче забезпечення раннього освітнього розвитку дитини;
- реалізація концепції Нової української школи (НУШ): впровадження компетентнісного підходу, перехід до трирічної профільної середньої освіти;
- вдосконалення освіти осіб з особливими освітніми потребами: поширення інклюзивного навчання;
- подолання освітніх втрат: відновлення інфраструктури, впровадження компенсаторних занять, тьюторингу та цифровізації;
- модернізація професійної освіти: посилення цілісності та єдності різних ланок (професійно-технічного і фахового передвищого спрямування), подолання мережевої подрібненості, орієнтація на потреби ринку праці;
- розвиток конкурентоспроможності вищої освіти: оптимізація університетської мережі шляхом укрупнення закладів;
- безпека та психосоціальна підтримка: створення безпечного середовища (укриття, системи сповіщення) та інтеграція програм ментального здоров'я, подолання травматизації учасників освітнього процесу;
- цифрова та інклюзивна трансформація: розвиток цифрової медіаосвіти та збереження інклюзивного середовища для дітей з особливими освітніми потребами визначено як засади рівного доступу до знань;
- національно-патріотичне виховання, підвищення ролі позашкільної освіти та освітянських бібліотек як осередків соціальної згуртованості;
- прискорення інтеграції в європейські освітній і дослідницький простори;
- вдосконалення підготовки та посилення мотивації педагогічних і науково-педагогічних кадрів.

Сучасна модель української освіти трансформується від стратегії виживання до стратегії випереджального розвитку. Вона базується на інноваціях, цифровізації та гнучкості, готуючи покоління, здатне компетентно і відповідально відбудовувати державу та відповідати на складні виклики майбутнього, ґрунтується на системному і послідовному науково-методичному супроводі.

Для 2021 – 2026 рр. характерною стала освітня стійкість усіх ланок освіти. Незважаючи на великі втрати, головним завданням було не просто підтримувати освітній процес, а відновлювати його якість, безпеку та очний формат там, де це можливо. Саме тому на порядку денному постала політика «Школа офлайн» з наголосом, що тривале дистанційне навчання призводить до зниження якості освіти, браку соціальної взаємодії та посилення нерівності між різними регіонами і категоріями здобувачів.

Характерною рисою цього періоду стало здійснення реформаторських намірів у загальній середній освіті на тлі поглиблення освітніх втрат і розривів. У цей час вітчизняна система загальної середньої освіти зазнала суттєвих змін під впливом реформи «Нова українська школа», цифровізації освіти, наслідків пандемії COVID-19 та умов воєнного стану.

У цих непростих умовах відбулося впровадження нових державних стандартів, оновлення змісту освіти, зміна підходів до оцінювання результатів навчання, а також розширення і поліпшення професійного розвитку педагогічних працівників. Сукупність цих процесів призвела до трансформації ролі вчителя: від переважно транслятора знань до організатора діяльнісного, дослідницького та компетентнісно орієнтованого навчання.

Реформа «Нова українська школа» змінює підхід від «запам'ятовування фактів» до «формування компетентностей»; передбачає надання школам більшої автономії у виборі методів навчання та дотримування гнучкості навчальних програм; планування переходу до трирічної профільної школи (10-12 класи) з 2027 р., де учень зможе обирати напрям підготовки (академічний ліцей, що забезпечує поглиблене вивчення предметів для вступу до університетів, або професійний коледж, спрямований на забезпечення отримання професії паралельно із повною середньою освітою).

Одна із ключових змін цього періоду – впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, який почав реалізовуватися з 2022 р. спочатку у межах адаптаційного циклу в 5-6 класах, згодом – предметного циклу в 7-9 класах, що має завершитися в 2027 р. Натомість у 2027 – 2030 рр. перед українською школою постає нове стратегічне завдання – впровадження профільного навчання в старшій ланці повної загальної середньої освіти, що вимагає відповідного ресурсного, дидактико-методичного і кадрового забезпечення. З цією метою у 2025 р. прийнято Державний стандарт профільної середньої освіти.

Особливої уваги потребують *учні з особливими освітніми потребами* (ООП), адже вони належать до найбільш вразливих категорій населення. Одним із головних напрямів розвитку освіти є збереження інклюзивного середовища. Україна продовжує впроваджувати принцип рівного доступу до освіти всіх дітей незалежно від їхніх фізичних чи психічних особливостей. Важливу роль у цьому процесі відіграють інклюзивно-ресурсні центри, асистенти вчителів, психологи та спеціальні педагоги. Вони допомагають дітям адаптуватися до навчання та підтримують родини.

Ще одна важлива характеристика цього періоду – зміщення акценту із суто змістових змін реформи української школи на безпеку, психосоціальну підтримку й керованість системи освіти. Освіта в ці роки мала не лише навчати, а й виконувати стабілізаційну функцію: забезпечувати дітям принаймні частково нормальні умови навчання, підтримувати доступ до навчання незалежно від місця перебування, необхідні соціальні зв'язки, психічне здоров'я. На державному рівні це супроводжувалося посиленням уваги до психологічної підтримки учасників освітнього процесу, а на міжнародному – значною гуманітарною підтримкою освіти в Україні, зокрема доступу дітей до формальної й неформальної освіти, навчальних матеріалів, електронних ресурсів, професійного розвитку і методичної підтримки педагогів.

У контексті забезпечення навчання впродовж життя від народження у цей період активно реформувалася стартова ланка освіти – *дошкільна освіта*, особливо в частині раннього дитячого розвитку. У 2024 р. прийнято новий Закон України «Про дошкільну освіту», а в 2025 р. – Державний стандарт дошкільної освіти. Стратегії збереження та відновлення дошкільної освіти ґрунтуються на принципах доступності, безпечності, дитиноцентризму, гнучкості та стійкості до кризових викликів.

Зросла роль *національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання* в національній освіті. Заклади *позашкільної освіти* в умовах війни вирішують не лише освітні завдання, але також виконують роль осередків соціальної згуртованості, волонтерського руху та психосоціальної підтримки. Вагомого значення набуває відновлення історичної пам'яті, посилення українознавчого компонента змісту освіти та запровадження комплексних заходів

з увічнення пам'яті загиблих у російсько-українській війні на всіх рівнях освітнього процесу. Це слугує утвердженню громадянської та національної ідентичності.

Особливість функціонування освіти України сьогодні полягає в тому, *що освіта має поєднувати два важливі напрями*. З одного боку, реагувати на виклики воєнного стану, а з іншого – здійснювати глибинну модернізацію відповідно до європейських стандартів і рекомендацій.

Тут важливим є насамперед *фізичне збереження* учасників освітнього процесу (побудова сертифікованих сховищ; створення систем сповіщення та моніторингу безпекового стану закладів; упровадження програм ментального здоров'я для здобувачів та вчителів, які працюють в умовах стресу та ін., посилення їх психосоціальної підтримки). Війна спричинила значний рівень психічної травматизації дітей і дорослих, тому освітнє середовище має виконувати функцію простору психологічної безпеки, підтримки та відновлення. Це потребує інтеграції психологічних практик в освітній процес, розвитку психологічної служби в освіті, залучення фахівців соціальної сфери.

Актуальним є також *подолання освітніх втрат*, оскільки війна спричинила значні прогалини в результатах навчання (learning loss) через перебої із світлом, повітряні тривоги та евакуацію. Зросла потреба у проведенні різних видів компенсаторних занять (упровадженні літніх шкіл, тьюторингу та додаткових курсів для надолуження матеріалу), а також у здійсненні цифрової трансформації, що досягається шляхом розвитку платформи «Всеукраїнська школа онлайн» та забезпечення гаджетами учнів і вчителів (особливо на деокупованих територіях).

Професійна і фахова передвища освіта України є одним із ключових чинників забезпечення економічної стійкості держави, формування людського капіталу та підтримки процесів післявоєнного відновлення. Система професійної і фахової передвищої освіти функціонує в умовах глибоких суспільних трансформацій, що зумовлюють необхідність оновлення змісту підготовки, удосконалення механізмів управління, підвищення якості освітніх послуг і забезпечення відповідності підготовки фахівців потребам ринку праці.

Стратегічними орієнтирами розвитку із урахуванням світового досвіду і євроінтеграції визначено модернізацію мережі закладів освіти, оновлення професійних стандартів на компетентнісній основі, розширення практико-орієнтованої підготовки та інтеграцію сучасних виробничих технологій в освітній процес. Важливого значення набуває розвиток партнерської взаємодії між закладами освіти, роботодавцями, органами державної влади та місцевого самоврядування, що сприяє формуванню ефективної системи підготовки кадрів для пріоритетних секторів економіки. Кінцевою метою розвитку цих освітніх ланок є їх інтеграція в єдину цілісну ланку професійної освіти, в основі якої укрупнені багатoproфільні і багаторівневі заклади.

Особливу увагу слід приділити *модернізації вищої освіти*, яка має краще орієнтуватися на потреби ринку праці для відбудови країни і бути інноваційною та конкурентоспроможною. Це потребує істотного посилення університетського потенціалу передусім шляхом оптимізації їхньої мережі, істотного укрупнення і концентрації ресурсів для створення потужних інноваційних університетських центрів; визначення пріоритету STEM-освіти (акцент на інженерії, технологіях та будівництві – галузях, необхідних для відновлення інфраструктури); упровадження коротких курсів (3-6 місяців) для швидкої перекваліфікації ветеранів та внутрішньо переміщених осіб на цивільні професії тощо.

Освіта дорослих в умовах війни сприяє професійній мобільності, перекваліфікації населення, розвитку цифрових і громадянських компетентностей та соціальній адаптації.

Одним із пріоритетних напрямів є розширення програм професійного навчання і цифрової грамотності за підтримки міжнародних партнерів, зокрема Європейського Союзу, ПРООН і Світового банку. Освіта дорослих в Україні поступово інтегрується у європейський освітній простір. Зокрема, у 2024 р. Україна увійшла до трійки лідерів за кількістю партнерів у проєктах Erasmus+ CBHE, що свідчить про посилення міжнародної співпраці та розширення можливостей для професійного розвитку й академічної мобільності.

Суттєву роль для збереження та відновлення освіти також відіграє, зокрема, *підтримка педагогічних та науково-педагогічних працівників* (вдосконалення підготовки: поступовий перехід до нової системи оплати праці, що мотивує професійне зростання і роботу за фахом, сприяння поверненню з-за кордону та ін.).

Стратегія розвитку освіти України на майбутнє передбачає її всебічну цифровізацію, зокрема із використанням штучного інтелекту.

Українська освіта має стати *частиною європейського освітнього простору*, тому важливим напрямом є робота, пов'язана із забезпеченням якості документів про освіту згідно із вимогами ЄС, впровадження англійської як мови міжнародного спілкування на всіх рівнях освіти.

Отже, освіта в Україні функціонує в умовах війни як кризова система, що одночасно забезпечує безперервність навчання та реагує на безпекові виклики. Мільйони учнів і студентів, педагогічні та науково-педагогічні працівники постраждали від війни, значна частина з них була змушена переміститися або перейти на дистанційне навчання. Руйнування освітньої інфраструктури та дефіцит кадрів поглиблюють нерівність доступу до освіти, тому ключовим завданням залишається збереження освітньої системи як важливого соціального інституту.

Серед основних напрямів збереження освіти – забезпечення безпеки й доступності навчання, облаштування укриттів та адаптація закладів освіти до змішаного формату навчання, підтримка вчителів і викладачів у кризових умовах роботи, а також реалізація програм надолуження освітніх втрат за підтримки держави і міжнародних організацій.

Водночас повоєнна модель освіти має передбачати не лише відбудову, а й модернізацію системи. Насамперед ідеться про оновлення змісту освіти, посилення уваги до формування критичного мислення учнів і студентів, стійкості і громадянської компетентності, реформування педагогічної та вищої освіти, а також посилення інтеграції у європейський освітній та дослідницький простори. Освіта стає не лише соціальною сферою, а й важливим інструментом національної стійкості та відновлення країни, а вчитель – ключовою постаттю цього процесу.

Таким чином, стратегія збереження і відновлення освіти України має комплексний характер і передбачає одночасне вирішення завдань безпеки, доступності, якості та розвитку. Освіта сьогодні є не лише сферою, що потребує підтримки, а й слугує потужним ресурсом відновлення країни. Саме через освіту формується майбутнє України – покоління інноваційних, національно свідомих і згуртованих громадян, здатних жити і діяти в умовах невизначеності, брати громадянську відповідальність за розвиток суспільства та забезпечувати його стійкість.

У цьому контексті ключовим завданням є зміщення акценту від стратегії виживання до стратегії розвитку, що базується на інноваціях, партнерстві, цінностях і довгостроковому баченні майбутнього. Українська освіта, пройшовши крізь складні випробування, має потенціал стати однією із найбільш гнучких і стійких освітніх систем у світі.

Стратегія розвитку освіти України в умовах війни та повоєнного відновлення має поєднувати два взаємопов'язані завдання: забезпечення безперервності освітнього процесу та модернізацію системи відповідно до викликів майбутнього. Йдеться не лише про компенсацію втрат, але і про формування нової моделі освіти, здатної забезпечувати високу якість, гнучкість, інклюзивність і стійкість до криз.

Одним із ключових напрямів відновлення й оновлення освіти є зміцнення партнерства між закладом освіти, сім'єю та громадою. Війна посилила потребу в нових моделях комунікації, що забезпечують оперативний інформаційний обмін, залучення батьків до ухвалення рішень і спільну відповідальність за освітні результати та психологічне благополуччя дітей.

У перспективі повоєнного відновлення країни освіта має стати одним із ключових механізмів відтворення людського капіталу, зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення конкурентоспроможності держави, прискорення її євроінтеграції. Це потребує пріоритетних інвестицій в освіту, посилення її науково-методичного супроводу з метою впровадження науково обґрунтованих інновацій у практику роботи закладів освіти.

3.1. ОСВІТА ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У розділі представлено комплексний аналіз стану, сучасних тенденцій, перспектив і прогнозів розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні. Аналіз охоплює період глибоких суспільних трансформацій, зумовлених впливом пандемії COVID-19, повномасштабної війни РФ проти України, демографічного спаду та структурних дисбалансів у сфері освіти, що суттєво вплинули на доступність, якість і організацію освітнього процесу.

Дошкільна освіта України характеризується поєднанням системних проблем (територіальна нерівність, обмежений доступ до освіти дітей раннього віку, недостатнє фінансування, кадрові дисбаланси) із високим адаптаційним потенціалом, що проявляється у розвитку гнучких форм організації освітнього процесу, впровадженні дистанційних і змішаних форматів, активізації партнерської взаємодії між закладами освіти, сім'єю та громадою.

Сучасний стан цієї ланки освіти визначається як стан «керованої нестабільності», що характеризується, з одного боку, нормативно-правовими досягненнями, зокрема прийняттям Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та впровадженням Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.), а з іншого – збереженням структурних обмежень у доступі до якісних освітніх послуг. Децентралізація управління, попри позитивний потенціал, посилила диференціацію між громадами та актуалізувала потребу у механізмах фінансового вирівнювання.

Упродовж 2021 – 2025 рр. мережа закладів дошкільної освіти скоротилася на 17,5 % (з 15,0 тис. до 12,4 тис. закладів), а контингент вихованців зменшився на 398,4 тис. дітей або на 35,8 %. Водночас спостерігається стійка тенденція до розвитку інклюзивного освітнього середовища: кількість закладів з інклюзивними групами збільшилася більш ніж у 2,4 рази (з 1,7 тис. до 4,1 тис.), а чисельність дітей в інклюзивних групах – більш ніж удвічі (з 88,0 тис. до 190,3 тис. осіб).

Ключові перспективи розвитку дошкільної освіти пов'язані із імплементацією сучасної нормативної бази, розвитком освіти дітей раннього віку, диверсифікацією форм здобуття освіти, підвищенням якості освітнього процесу та кадрового потенціалу, а також формуванням стійкої до криз освітньої ланки. Серед прогнозних тенденцій розвитку цієї ланки: збереження впливу безпекових і демографічних факторів, нерівномірність відновлення інфраструктури із одночасним посиленням ролі інноваційних практик і цифрових технологій у дошкільній освіті.

Пріоритетні напрями державної політики спрямовані на забезпечення доступності та якості дошкільної освіти, удосконалення управління та фінансування, розвиток кадрового потенціалу, впровадження інклюзивного підходу та зміцнення партнерської взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу. Подальший ефективний розвиток стартової для дитини освітньої ланки можливий за умови її якісної трансформації на засадах дитиноцентризму, рівності освітніх можливостей, гнучкості та стійкості до сучасних викликів.

Аналіз освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні. Освіта дітей раннього та дошкільного віку (далі – дошкільна освіта) в Україні функціонувала в умовах глибоких трансформацій, зумовлених одночасним впливом кількох кризових факторів: пандемії COVID-19 (2020 – 2021 рр.)¹⁶, повномасштабної війни (з 2022 р.), демографічного спаду та тривалих структурних дисбалансів, що сформувалися раніше¹⁷. Така сукупність факторів не лише ускладнила стабільне функціонування освітньої ланки, але й виявила її структурні резерви

¹⁶ Державна служба статистики України. Дошкільна освіта в Україні: статистичні дані. Київ, 2020-2024.

¹⁷ Міністерство освіти і науки України. Освіта в Україні в умовах воєнного стану: аналітичні матеріали. Київ, 2023-2025.

розвитку та водночас стимулювала появу нових адаптивних практик і підходів до організації освітнього процесу.

Дошкільна освіта демонструє відносну стабільність функціонування, однак характеризується низкою хронічних проблем, зокрема недостатнім рівнем фінансування, нерівномірністю доступу до освітніх послуг залежно від території проживання, обмеженим розвитком сегмента освіти дітей раннього віку та дисбалансами у кадровому забезпеченні. Прийняття Базового компонента дошкільної освіти – державного стандарту дошкільної освіти (2021 р.) стало важливим кроком в оновленні змісту освіти, орієнтації на цілісний розвиток дитини та впровадження сучасних педагогічних підходів, що узгоджуються із європейськими освітніми тенденціями.

Суттєвих змін зазнала і мережа закладів дошкільної освіти. Якщо у 2021 р. в Україні функціонувало 14 974 заклади дошкільної освіти, то у 2025 р. їх кількість становила 12 357, що на 17,5 % менше. Найбільш відчутним скорочення виявилось у сільській місцевості. Водночас кількість закладів з інклюзивними групами зросла з 1 721 у 2019 р. до 4 138 у 2025 р.

Починаючи із 2022 р., функціонування освітньої ланки зазнало суттєвих деструктивних змін унаслідок війни, яка стала визначальним чинником трансформації дошкільної освіти. Масштабні руйнування освітньої інфраструктури, зокрема пошкодження або знищення понад 1,2 тис. закладів дошкільної освіти, суттєво обмежили фізичний доступ дітей до освітніх послуг; частина закладів була закрита через відсутність безпечних умов (укриттів); заклади виконували нетипові функції (прихистки для внутрішньо переміщених осіб, гуманітарні центри)¹⁸.

Значна частина закладів була змушена призупинити діяльність не лише через руйнування, але й через відсутність безпечних умов функціонування, зокрема сертифікованих укриттів, що в умовах постійної загрози повітряних атак стало критичним фактором організації освітнього процесу¹⁹.

Суттєвих змін зазнала і структура контингенту дітей, охоплених дошкільною освітою. Демографічний спад, який спостерігався ще до початку повномасштабної війни, посилювався через масове переміщення населення як у межах країни, так і за її межі. У результаті понад 500 тис. дітей дошкільного віку були вимушено переміщені, а у 2023 р. понад 20 % дітей не були охоплені дошкільною освітою²⁰. Сучасний стан освітньої ланки характеризується суттєвою територіальною диференціацією, що проявляється у значних відмінностях у доступі до освітніх послуг. Зокрема, показники охоплення дітей дошкільною освітою в різних регіонах відрізняються на 20-30 %, що свідчить про нерівність освітніх можливостей залежно від місця проживання²¹.

Наслідком демографічного спаду, вимушеної міграції населення та безпекових ризиків стало суттєве скорочення контингенту дітей у закладах дошкільної освіти. Якщо у 2021 р. дошкільну освіту здобували 1111,4 тис. дітей, то у 2025 р. цей показник становив 713,0 тис., тобто кількість вихованців зменшилася майже на 398,4 тис. осіб або на 35,8 %. Водночас кількість дітей, які відвідують інклюзивні групи, зросла з 88,0 тис. у 2021 р. до 190,3 тис. у 2025 р. Станом на 2025 р. у закладах дошкільної освіти виховувалося понад 53,9 тис. дітей з числа ВПО та 87,6 тис. дітей учасників бойових дій.

¹⁸ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. Київ, 2022, 358 с.

¹⁹ Лінд Г. Дошкільна освіта в Україні сьогодні. Огляд законодавчих, інституційних та бюджетних засад дошкільної освіти в Україні з міжнародної перспективи. – К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2025. – 110 с.

²⁰ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. – Київ, 2022. – 358 с.

²¹ UNICEF. Education under attack in Ukraine / Early childhood education reports. — 2022–2024.

В умовах обмеженого доступу до традиційних форм освіти ланка змушена оперативно адаптуватися до нових реалій, що зумовило активний розвиток варіативних моделей організації освітнього процесу. Поряд із очною формою навчання, яка зберігалася в безпечніших регіонах, широкого поширення набули дистанційні та змішані формати, а також індивідуальні та сімейні форми здобуття освіти. Заклади дошкільної освіти почали виконувати не лише освітню, але й соціально-підтримувальну функцію, забезпечуючи консультативну допомогу батькам, психологічний супровід дітей та організацію освітньої діяльності в домашніх умовах. Частина закладів трансформувалася у центри гуманітарної підтримки для внутрішньо переміщених осіб, що суттєво змінило їх функціональне навантаження²².

Структурні зміни мережі закладів дошкільної освіти проявляються також у трансформації типів закладів та форм організації освітнього процесу. Упродовж 2019 – 2025 рр. суттєво скоротилася кількість закладів із цілодобовим перебуванням дітей: зі 159 до 39, тобто майже у чотири рази. Водночас зберігається попит на короткотривалі форми перебування дітей, кількість закладів такого типу у 2025 р. становила 1 012, що свідчить про пошук більш гнучких моделей організації дошкільної освіти в умовах демографічних і соціально-економічних змін.

Помітною тенденцією є подальший розвиток інклюзивного освітнього середовища. Кількість закладів, у яких функціонують інклюзивні групи, зросла з 1 721 у 2019 р. до 4 138 у 2025 р., що є одним із найдинамічніших показників розвитку дошкільної освіти. Це свідчить про поступове розширення доступу дітей з особливими освітніми потребами до освітніх послуг та впровадження принципів інклюзії у практику діяльності закладів дошкільної освіти.

Водночас відбувається поступове скорочення санаторного сегмента мережі. Якщо у 2019 р. функціонувало 295 санаторних закладів дошкільної освіти, то у 2024 р. – лише 136. Така динаміка відображає зміну підходів до організації підтримки дітей та інтеграцію корекційно-розвиткових і реабілітаційних послуг у загальну систему дошкільної освіти.

Станом на 2025 р. основу мережі становлять заклади загального розвитку, яких налічується понад 11 тис. (11 048), що підтверджує домінування універсальної моделі дошкільної освіти. Одночасно функціонують 1 249 спеціальних закладів дошкільної освіти, зокрема 37 закладів для дітей зі складними порушеннями розвитку, що забезпечує варіативність освітніх послуг та врахування різноманітних освітніх потреб дітей.

Кадрове забезпечення дошкільної освіти нині характеризується поєднанням системних проблем і високого рівня професійної відданості педагогічних працівників. Тривале збереження низького рівня оплати праці, який є одним із найнижчих серед європейських країн, призвело до зниження престижу професії та ускладнення процесів залучення нових кадрів²³. Водночас війна посилює навантаження на педагогів, які працюють в умовах постійного стресу, невизначеності та ризиків для життя і здоров'я. Попри це, значна частина педагогічних працівників продемонструвала здатність до швидкої адаптації, опанування цифрових інструментів та впровадження інноваційних педагогічних практик, що стало одним із чинників збереження функціонування системи в кризових умовах.

Управління дошкільною освітою відбувається в умовах децентралізації, що передбачає значну роль територіальних громад у забезпеченні фінансування та організації освітніх послуг²⁴. Така модель, з одного боку, створює передумови для врахування місцевих потреб і

²² Лінд Г. Дошкільна освіта в Україні сьогодні. Огляд законодавчих, інституційних та бюджетних засад дошкільної освіти в Україні з міжнародної перспективи. – К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2025. – 110 с.

²³ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. – Київ, 2022. – 358 с.

²⁴ Закон України «Про дошкільну освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

розвитку автономії, однак, з іншого боку, в умовах нерівної фінансової спроможності громад призводить до суттєвих диспропорцій у доступі та якості дошкільної освіти. Відсутність ефективних механізмів фінансового вирівнювання та чітких національних стандартів забезпечення послуг зумовлює ситуацію, коли освітні можливості дитини значною мірою залежать від місця її проживання, що суперечить принципам рівного доступу до освіти²⁵.

Проблема доступності дошкільної освіти набула особливої гостроти в сегменті освіти дітей раннього віку, де рівень охоплення залишається вкрай низьким. Рівень охоплення дітей до трьох років становить близько 12-13 %, що є суттєво нижчим порівняно із середніми показниками країн Європейського Союзу, де цей показник перевищує 30-35 %²⁶. Наявність обмеженої кількості ясельних груп у більшості громад, а також недостатній розвиток альтернативних форм догляду та освіти дітей до трьох років зумовлюють суттєві бар'єри на шляху до реалізації права дитини на ранній розвиток.

Додаткові труднощі виникають у забезпеченні доступу для дітей із соціально вразливих категорій, зокрема дітей внутрішньо переміщених осіб, дітей із сільських територій та дітей з особливими освітніми потребами. Формально гарантований рівний доступ до освіти дітей раннього та дошкільного віку фактично є нерівномірним й обмеженим. Особливо критичні зони: діти раннього віку (охоплення – близько 12,3 %), діти з уразливих груп, діти внутрішньо переміщених осіб, сільські території²⁷.

Водночас статистика фіксує позитивні зміни у сфері інклюзивної освіти. Кількість дітей, які відвідують інклюзивні групи, зросла з 88,0 тис. у 2021 р. до 190,3 тис. у 2025 р., тобто більш ніж удвічі. Це свідчить про розширення можливостей для залучення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу та поступове впровадження інклюзивного підходу у діяльність закладів дошкільної освіти.

Водночас у структурі контингенту дедалі більшого значення набувають категорії дітей, які потребують особливої соціально-педагогічної підтримки. Станом на 2025 р. у закладах дошкільної освіти виховувалося понад 53,9 тис. дітей з числа внутрішньо переміщених осіб та 87,6 тис. дітей учасників бойових дій. Ці показники демонструють зростання соціального навантаження на систему дошкільної освіти та актуалізують потребу у розвитку психологічної підтримки, травма-інформованих підходів і безпечного освітнього середовища.

Скорочення загальної чисельності дітей одночасно із зростанням кількості вихованців, які потребують додаткової підтримки, свідчить про якісну зміну запитів до системи дошкільної освіти. У сучасних умовах її розвиток дедалі більше пов'язаний не лише із забезпеченням доступності освітніх послуг, а й зі здатністю реагувати на нові соціальні, психологічні та інклюзивні виклики.

Попри позитивну динаміку розвитку інклюзивної освіти, лише близько 20-22 % дітей з особливими освітніми потребами охоплені інклюзивними формами навчання, що вказує на необхідність подальшого її розвитку, її впровадження залишається нерівномірним і часто обмежується ресурсними можливостями конкретних громад (недостатність ресурсів і фахівців)²⁸.

Водночас статистичні дані засвідчують суттєве розширення інклюзивного освітнього простору. Так, кількість закладів дошкільної освіти, у яких функціонують інклюзивні групи,

²⁵ Лінд Г. Дошкільна освіта в Україні сьогодні. Огляд законодавчих, інституційних та бюджетних засад дошкільної освіти в Україні з міжнародної перспективи. – К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2025. – 110 с.

²⁶ OECD. Starting Strong: Early Childhood Education and Care. – Paris, 2017-2023.

²⁷ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. – Київ, 2022. – 358 с.

²⁸ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. – Київ, 2022. – 358 с.

зросла з 1 721 у 2019 р. до 4 138 у 2025 р., тобто більш ніж у 2,4 раза. Така динаміка свідчить про послідовне впровадження принципів інклюзивної освіти та розширення можливостей для залучення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу за місцем проживання. Разом із тим розвиток інклюзії залишається нерівномірним між регіонами та громадами, а її ефективність значною мірою залежить від кадрового забезпечення, наявності асистентів вихователів, корекційно-розвиткових послуг і ресурсної підтримки закладів дошкільної освіти.

Водночас період 2021 – 2026 рр. характеризується не лише викликами, а й активним інституційним оновленням дошкільної освіти, що відбувається у кількох взаємопов'язаних вимірах, зокрема щодо:

- прийняття нового Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), який закріпив сучасні правові засади її функціонування, уточнив статус учасників освітнього процесу, розширив автономію закладів та окреслив механізми забезпечення якості освіти²⁹;
- оновлення підходів до змісту дошкільної освіти на основі Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.), що орієнтує освітній процес на компетентнісний розвиток дитини, інтеграцію освітніх напрямів, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи³⁰;
- посилення уваги до якості дошкільної освіти як складової європейської інтеграції України із урахуванням рекомендацій міжнародних організацій³¹ (UNICEF, OECD, ЄС) та необхідності гармонізації національної освітньої політики із європейськими стандартами³²;
- актуалізації ролі дошкільної освіти у процесах післявоєнного відновлення країни, зокрема як середовища забезпечення психоемоційної підтримки дітей, подолання освітніх втрат, формування базових життєвих компетентностей та соціальної згуртованості;
- розвитку нових управлінських і педагогічних стратегій, орієнтованих на кризостійкість системи, гнучкість освітнього процесу та розширення партнерської взаємодії (заклад дошкільної освіти – сім'я – громада – держава).

Розвиток дошкільної освіти в Україні відбувається в умовах складної динаміки – одночасної трансформації та дестабілізації, що, з одного боку, створює ризики для її функціонування, а з іншого – відкриває можливості для якісного переосмислення змісту, управління та ролі освіти дітей раннього та дошкільного віку в суспільстві.

Загалом аналіз розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку у 2020 – 2025 рр. дає змогу констатувати, що вона перебуває у стані глибокої трансформації, яка поєднує ознаки кризи та потенціалу для подальшого розвитку. З одного боку, відбувається скорочення мережі закладів, зниження рівня охоплення дітей освітою, посилення територіальної нерівності та ускладнення кадрового забезпечення. З іншого боку, формуються нові підходи до організації освітнього процесу, розвиваються гнучкі та варіативні моделі надання освітніх послуг, посилюється роль місцевих ініціатив та інноваційних практик.

Таким чином, ключовою характеристикою розвитку дошкільної освіти в Україні у зазначений період є перехід від відносно стабільної, але інерційної системи, до динамічної, проте нестабільної моделі, здатної до адаптації в умовах невизначеності. Саме ця здатність до адаптації, підкріплена належною державною політикою та ресурсним забезпеченням, може стати основою для подальшого відновлення і розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні.

²⁹ Закон України «Про дошкільну освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

³⁰ Державний стандарт дошкільної освіти, https://oplatforma.com.ua/files/news/2025/derzh_standart.pdf

³¹ European Commission. Key data on early childhood education and care in Europe. – Brussels, 2022.

³² OECD. Starting Strong: Early Childhood Education and Care. – Paris, 2017–2023.

Загалом аналіз розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку у 2020 – 2025 рр. засвідчує, що дошкільна освіта України функціонувала в умовах багатовимірної кризи, спричиненої впливом пандемії, війни та демографічних змін. Наслідками цих процесів стали скорочення мережі закладів, зниження рівня охоплення дітей освітою, посилення територіальної нерівності та ускладнення кадрового забезпечення.

Водночас кризові умови прискорили трансформацію дошкільної освіти від відносно інерційної до адаптивної моделі функціонування. Поширення дистанційних і змішаних форматів, розвиток варіативних моделей організації освітнього процесу та активізація місцевих ініціатив засвідчили здатність системи до адаптації в умовах невизначеності.

Оцінка сучасного стану освіти дітей раннього та дошкільного віку. Сучасний стан освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні характеризується поєднанням системних досягнень і глибоких структурних дисбалансів, які істотно посилюються внаслідок кризових подій останніх років. Попри наявність нормативно визначених гарантій доступу до дошкільної освіти, оновлення змістових засад і поступове наближення до європейських підходів, фактичне функціонування освітньої ланки залишається нерівномірним, ресурсно обмеженим і вразливим до зовнішніх впливів.

Однією із критичних характеристик є високий рівень територіальної диференціації, що проявляється у значних відмінностях у доступі до освітніх послуг, якості освітнього середовища та рівні ресурсного забезпечення між громадами. Децентралізована модель управління, яка передбачає передачу основних повноважень на рівень територіальних громад, створила передумови для гнучкого реагування на локальні потреби, однак загострила проблему нерівності, оскільки фінансова та управлінська спроможність громад суттєво різняться. У результаті доступ дитини до якісної дошкільної освіти значною мірою залежить не від її освітніх потреб, а від соціально-економічних можливостей конкретної території.

Фінансування дошкільної освіти також демонструє ознаки структурної незбалансованості. Незважаючи на відносно вагомий частку у структурі державних витрат, фактичні витрати на одну дитину залишаються низькими, що обмежує можливості розвитку освітнього середовища, модернізації інфраструктури та забезпечення належного рівня оплати праці педагогічних працівників. Відсутність ефективних механізмів фінансового вирівнювання між громадами, а також орієнтація бюджетного планування на утримання мережі, а не на досягнення результатів якості освіти, знижують ефективність використання ресурсів і стримують розвиток освітньої ланки.

Суттєвим викликом є обмежений доступ до освітніх послуг, особливо для дітей раннього віку. Наявність законодавчих гарантій не забезпечує їх повної реалізації на практиці, оскільки інфраструктурні можливості не відповідають потребам населення. Рівень охоплення дітей віком до трьох років залишається вкрай низьким, що свідчить про недостатній розвиток сегмента раннього догляду та освіти. У багатьох громадах відсутні ясельні групи або альтернативні форми організації освітніх послуг, що обмежує можливості батьків щодо поєднання професійної діяльності та догляду за дитиною, а також знижує потенціал раннього розвитку дітей.

Якість освітнього процесу також має суперечливий характер. З одного боку, сучасні нормативні документи, зокрема Базовий компонент дошкільної освіти, орієнтують педагогічну практику на розвиток дитини як цілісної особистості, впровадження діяльнісного підходу, навчання через гру, дослідження та взаємодію. З іншого боку, на практиці зберігається значний вплив традиційних підходів, орієнтованих на регламентованість, формалізовані результати та

підготовку до школи. Така дуальність свідчить про перехідний характер педагогічної моделі, в якій поєднуються елементи різних освітніх парадигм.

Кадрове забезпечення є одним із найбільш вразливих аспектів. Для сучасного стану характерними є старіння педагогічного складу, низький рівень оплати праці, обмежені можливості професійного розвитку та зростання психологічного навантаження на працівників. Умови воєнного стану додатково ускладнили ситуацію, посиливши стрес, пов'язаний із безпековими ризиками, необхідністю адаптації до нових форматів роботи та виконанням розширених соціальних функцій. Водночас слід відзначити високий рівень професійної відданості педагогів, їх здатність до інноваційної діяльності та швидкої адаптації до змін, що є важливим ресурсом розвитку.

Окремим аспектом оцінки сучасного стану дошкільної освіти є вплив безпекового фактору на її функціонування, який набув системного характеру. Наявність або відсутність укриттів, безпечних умов перебування дітей, можливість організації освітнього процесу в умовах повітряних тривог визначають режим роботи закладів та доступ дітей до освіти. У значній кількості випадків саме безпекові обмеження стають вирішальним чинником функціонування або призупинення діяльності закладів дошкільної освіти.

Водночас сучасний стан цієї освітньої ланки характеризується появою нових практик і підходів, які свідчать про її адаптивний потенціал. Зокрема, відбувається розвиток гнучких форм надання освітніх послуг, розширення використання цифрових технологій, активізація партнерства між закладами освіти, сім'єю та громадою, а також впровадження інноваційних рішень на місцевому рівні. Такі практики, хоча й виникли як реакція на кризу, можуть стати основою для подальшої модернізації системи дошкільної освіти.

Стратегічно важливим документом став новий Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 р.)³³, спрямований на її модернізацію відповідно до сучасних викликів і європейських орієнтирів. Прийняття закону та впровадження Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.)³⁴ створюють стратегічну нормативно-правову основу для її модернізації, визначають нові підходи до управління, забезпечення якості та доступності освітніх послуг.

Зокрема, закон акцентує увагу на дитиноцентризмі, варіативності форм здобуття дошкільної освіти, розширенні автономії закладів та відповідальності засновників, а також інтеграції в Європейський освітній простір. У документі визначено нову логіку функціонування дошкільної освіти, акцентовано увагу на забезпеченні доступності, розвитку варіативних форм її здобуття, посиленні ролі сім'ї, громад і держави у створенні умов для розвитку дитини. Важливим є також закріплення підходів до розширення освітніх послуг для дітей раннього віку, що відповідає міжнародним тенденціям.

Водночас зберігається високий рівень територіальної нерівності у доступі до дошкільної освіти, що зумовлено дисбалансами у фінансовій спроможності громад, нерівномірністю розвитку мережі закладів та відсутністю ефективних механізмів горизонтального і вертикального вирівнювання. Незважаючи на задекларовані у законі гарантії доступності, їх практична реалізація значною мірою залежить від ресурсного забезпечення на місцевому рівні.

Дошкільна освіта залишається вразливою в частині забезпечення доступу для дітей раннього віку, внутрішньо переміщених осіб та дітей з особливими освітніми потребами, що обмежує реалізацію принципу рівності освітніх можливостей. Це свідчить про необхідність

³³ Закон України «Про дошкільну освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

³⁴ Державний стандарт дошкільної освіти https://oplatforma.com.ua/files/news/2025/derzh_standart.pdf

розвитку інклюзивного освітнього середовища, альтернативних форм здобуття дошкільної освіти та посилення міжсекторальної взаємодії.

Державний стандарт дошкільної освіти задає компетентісно орієнтовану модель змісту освіти, спрямовану на цілісний розвиток дитини за всіма освітніми напрямками та забезпечення наступності із початковою освітою. Стандарт орієнтує на цілісний розвиток особистості дитини, поєднання когнітивного, емоційного, соціального, фізичного та творчого компонентів, а також закріплює діяльнісний підхід, навчання через гру, дослідження та взаємодію. Його положення узгоджуються із європейськими підходами до дошкільної освіти та створюють передумови для підвищення якості освітніх послуг.

Незважаючи на наявність сучасних змістових орієнтирів, закладених у стандарті, його потенціал реалізується не повною мірою. Основними стримувальними чинниками є недостатній рівень методичної підтримки педагогів, фрагментарність впровадження компетентісного підходу, а також інерційність традиційних педагогічних практик. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання професійного розвитку педагогічних працівників, оновлення освітнього середовища та впровадження сучасних педагогічних технологій.

Отже, сучасний стан освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні характеризується поєднанням нормативно-правової модернізації та збереження системних структурних проблем. Попри оновлення законодавчої бази й впровадження сучасних змістових орієнтирів, дошкільна освіта залишається вразливою до безпекових, демографічних і ресурсних викликів. Водночас сформований у кризових умовах адаптивний потенціал системи, розвиток гнучких освітніх моделей, цифрових практик і партнерської взаємодії створюють передумови для її подальшої модернізації та підвищення стійкості.

Науково-експертна роль НАПН України у формуванні та реалізації державної політики щодо освіти дітей раннього та дошкільного віку. Ключовим суб'єктом наукового забезпечення державної політики в освіті дітей раннього та дошкільного віку є Національна академія педагогічних наук України, яка забезпечує формування науково обґрунтованих підходів до розвитку цієї освітньої ланки, експертний супровід нормативно-правових рішень та впровадження інновацій у педагогічну практику. Інституційною основою цієї діяльності слугує відділ дошкільної освіти Інституту педагогіки НАПН України.

У період воєнного стану діяльність відділу спрямована на вирішення стратегічних завдань державного рівня, зокрема забезпечення якості дошкільної освіти, адаптацію освітньої системи до кризових викликів та формування підґрунтя для її післявоєнного відновлення і модернізації. Реалізація цих завдань здійснювалася через поєднання фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розроблення методичного забезпечення, експертну участь у нормотворчих процесах та безпосередній вплив на освітню практику.

Результати фундаментальних досліджень НАПН України сформували концептуальні засади забезпечення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, що стало основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Прикладні дослідження забезпечили розроблення інструментів цифрової підтримки освітнього процесу та розширення участі батьків у розвитку дитини, що відповідає європейським тенденціям раннього розвитку.

Принципово важливим є внесок НАПН України у формування нормативно-правової бази. Вчені брали безпосередню участь у підготовці Закону України «Про дошкільну освіту», що забезпечило впровадження наукових підходів у законодавче регулювання. Залучення представників академії до діяльності експертних та науково-методичних органів МОН України

дає змогу забезпечити системний зв'язок між науковими дослідженнями, освітньою політикою та практикою її реалізації.

Розроблення та впровадження освітніх програм і науково-методичного забезпечення, орієнтованих на імплементацію Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.), є одним із ключових механізмів забезпечення якості та модернізації змісту дошкільної освіти в Україні. При цьому НАПН України є системним розробником комплексних і парціальних освітніх програм та методичних матеріалів, що слугують практичній реалізації стандарту в освітньому процесі. Водночас вчені НАПН України забезпечили науковий супровід та доопрацювання стандарту за результатами громадського обговорення, що дало змогу інтегрувати науково обґрунтовані підходи у його фінальну редакцію.

НАПН України забезпечує повний цикл науково-методичного супроводу імплементації стандарту – від його доопрацювання до розроблення та впровадження освітніх програм і методичного забезпечення.

В умовах воєнного стану НАПН України виконала функцію оперативного науково-методичного реагування на кризові виклики. Через систему вебінарів, консультацій та методичних матеріалів забезпечено підтримку педагогічних працівників, що сприяло збереженню освітнього процесу та його адаптації до нових умов. Така діяльність фактично стала елементом забезпечення стійкості освітньої ланки.

Системоутворюючим напрямом є також підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації, що забезпечує відтворення наукового потенціалу дошкільної освіти та її довгостроковий розвиток, а також організація науково-комунікативних платформ, які сприяють поширенню інноваційних практик і консолідації професійної спільноти.

Таким чином, діяльність НАПН України у сфері освіти дітей раннього та дошкільного віку має системний характер, набуваючи ознак стратегічного впливу на формування та реалізацію державної освітньої політики. У сучасних умовах саме НАПН України відіграє роль ключового інституційного механізму інтеграції науки, управління та педагогічної практики, що є необхідною передумовою забезпечення якості, доступності та стійкості системи дошкільної освіти.

Перспективи та прогнози розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку. Прогноз розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні пов'язаний із високим рівнем невизначеності, зумовленим безпековими ризиками, демографічними процесами та економічними обмеженнями. У найближчі роки визначальними тенденціями залишатимуться нерівномірність відновлення освітньої інфраструктури, збереження кадрового дефіциту, поширення змішаних моделей організації освітнього процесу та подальша цифровізація дошкільної освіти³⁵.

Водночас за умови реалізації системних реформ, стабілізації безпекової ситуації та посилення державної підтримки можливим є поступовий перехід до моделі дошкільної освіти, що відповідає європейським стандартам якості, доступності та інклюзивності.

Однією із базових перспектив є повноцінна імплементація положень Закону України «Про дошкільну освіту», що передбачає розширення доступу до освітніх послуг, розвиток варіативних форм здобуття освіти, посилення ролі сім'ї та громади, а також формування нової моделі управління, заснованої на поєднанні державного регулювання та локальної автономії. Реалізація цього закону створює передумови для системного оновлення цієї освіти та її приведення у відповідність до європейських стандартів.

³⁵ World Bank. Education in crisis contexts: Ukraine rapid damage and needs assessment 2022–2024.

Важливим перспективним напрямом є розвиток сегмента освіти дітей раннього віку, який на сьогодні залишається найменш охопленим. Йдеться про створення умов для розширення мережі ясельних груп, впровадження альтернативних форм догляду та освіти, а також розвиток послуг підтримки батьківства і раннього втручання. Такий підхід дасть змогу забезпечити безперервність розвитку дитини з перших років життя та підвищити ефективність освітніх впливів у довгостроковій перспективі.

Наступною ключовою перспективою є забезпечення якості дошкільної освіти через повноцінну реалізацію Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.). Це передбачає перехід від формального дотримання програмних вимог до створення освітнього середовища, орієнтованого на розвиток компетентностей дитини, її ініціативності, творчості та здатності до взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває методична підтримка педагогів, розвиток їх професійної автономії та впровадження сучасних педагогічних практик.

Суттєвою перспективою є також диверсифікація моделей дошкільної освіти, яка передбачає розвиток, поряд із традиційними закладами, таких форм, як мікросадки, мобільні групи, сімейні та корпоративні форми догляду й освіти. Це дасть змогу гнучко реагувати на демографічні зміни, особливості територіального розвитку та потреби різних категорій населення.

Управлінський вимір розвитку системи пов'язаний із необхідністю формування збалансованої моделі фінансування, що забезпечить поєднання децентралізації з ефективними механізмами державної підтримки та вирівнювання. Перспективним є впровадження фінансових інструментів, орієнтованих на забезпечення якості та доступності освітніх послуг, а також розвиток системи моніторингу якості дошкільної освіти на національному рівні.

Важливим напрямом розвитку є підвищення кадрового потенціалу, що передбачає створення умов для залучення молодих фахівців, підвищення престижу педагогічної професії, забезпечення конкурентного рівня оплати праці та розвиток системи безперервного професійного зростання педагогів.

Окремо слід виділити перспективу формування стійкої до криз дошкільної освіти, яка передбачає інтеграцію безпекового компоненту, розвиток педагогіки, чутливої до травматичного досвіду дітей, та створення психологічно безпечного освітнього середовища. У цьому контексті дошкільна освіта розглядається не лише як освітня, але й як соціально стабілізуюча інституція.

Таким чином, перспективи розвитку дошкільної освіти в Україні пов'язані із переходом до нової моделі, яка поєднує доступність, якість, гнучкість і стійкість, забезпечуючи цілісний розвиток дитини в умовах сучасних викликів.

Прогноз розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні має здійснюватися із урахуванням високого рівня невизначеності, зумовленого тривалістю воєнного стану, демографічними процесами та економічними обмеженнями. У зв'язку з цим доцільним є виокремлення основних тенденцій, які з високою ймовірністю визначатимуть розвиток освітньої ланки у найближчі роки.

У короткостроковій перспективі очікується збереження суттєвого впливу безпекового фактору на функціонування дошкільної освіти, що зумовлюватиме подальше використання змішаних та альтернативних форм організації освітнього процесу. Частина закладів продовжуватиме працювати в обмеженому режимі або не відновить діяльність до повного забезпечення безпечних умов, що стримуватиме відновлення рівня охоплення дітей дошкільною освітою.

Прогнозується збереження тенденції до зменшення контингенту дітей дошкільного віку внаслідок демографічного спаду: за оцінками, чисельність дітей відповідної вікової групи може скоротитися ще на 10-15 % у найближчі роки, що потребуватиме адаптації мережі закладів дошкільної освіти³⁶. Водночас у разі реалізації системних реформ та стабілізації ситуації можливе поступове відновлення рівня охоплення дітей дошкільною освітою до довоєнних показників (близько 70-75 %) у середньостроковій перспективі³⁷.

У середньостроковій перспективі очікується поступове відновлення інфраструктури дошкільної освіти та часткове повернення дітей до очної форми навчання за умови покращення безпекової ситуації. Водночас рівень охоплення дітей дошкільною освітою відновлюватиметься нерівномірно залежно від регіону та темпів відбудови.

Ймовірним є подальше поглиблення диференціації між громадами за рівнем забезпечення дошкільної освіти, якщо не буде запроваджено ефективних механізмів державної підтримки та фінансового вирівнювання. Це може призвести до закріплення нерівності в доступі до якісних освітніх послуг.

У кадровій сфері прогнозується збереження дефіциту педагогічних працівників, особливо в окремих регіонах, що може ускладнювати забезпечення якості освітнього процесу. Без системних змін у сфері оплати праці та професійного розвитку існує ризик подальшого зниження привабливості професії.

Водночас прогнозується подальший розвиток інноваційних практик у дошкільній освіті, зокрема використання цифрових технологій, гнучких форм організації освітнього процесу, а також посилення ролі партнерства між закладами освіти, сім'єю та громадою. Ці тенденції можуть стати основою для формування нової якості системи дошкільної освіти.

У довгостроковій перспективі, за умови стабілізації ситуації в країні та реалізації системних реформ, можливим є поступовий перехід до моделі дошкільної освіти, що відповідає європейським стандартам, забезпечує рівний доступ до якісних освітніх послуг та сприяє всебічному розвитку дитини. Водночас реалізація такого сценарію потребуватиме значних інвестицій, узгоджених управлінських рішень та послідовної державної політики.

Таким чином, прогноз розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні свідчить про збереження складної, але керованої траєкторії розвитку, у якій поєднуються ризики поглиблення існуючих проблем і можливості для якісної трансформації.

З метою забезпечення стійкого функціонування та розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в умовах сучасних викликів, а також реалізації стратегічного потенціалу галузі, доцільним є зосередження державної політики на таких пріоритетних напрямках:

З метою забезпечення доступності дошкільної освіти важливо:

- розширити доступ до освітніх послуг для дітей раннього віку шляхом: розвитку мережі ясельних груп; впровадження альтернативних форм (мінісадки, сімейні групи, центри раннього розвитку); підтримки програм раннього втручання та батьківства;
- забезпечити рівний доступ до дошкільної освіти для всіх категорій дітей, зокрема: внутрішньо переміщених осіб; дітей із сільських територій; дітей із соціально вразливих груп;
- розробити та впровадити державні механізми мотивації громад до розширення охоплення дітей дошкільною освітою.

Задля підвищення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку необхідно:

³⁶ UNICEF. Education under attack in Ukraine / Early childhood education reports. 2022–2024.

³⁷ Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник. Київ, 2022, 358 с.

- забезпечити повноцінну імплементацію Державного стандарту дошкільної освіти шляхом: оновлення освітніх програм; системну методичну підтримку педагогів; розвиток сучасного освітнього середовища;

- упровадити національну систему моніторингу якості дошкільної освіти, що передбачає: визначення ключових індикаторів якості; регулярне оцінювання освітнього середовища; використання результатів для управлінських рішень;

- сприяти переходу до дитиноцентрованої моделі освіти, орієнтованої на розвиток компетентностей, а не лише на досягнення формальних результатів.

3 метою удосконалення системи управління та фінансування:

- забезпечити збалансованість децентралізованої моделі управління шляхом: упровадження механізмів фінансового вирівнювання між громадами; визначення базових державних гарантій якості та доступності дошкільної освіти;

- розробити цільові державні програми підтримки громад у частині: розвитку інфраструктури; створення безпечних умов (укриття); забезпечення інклюзивного освітнього середовища;

- переорієнтувати фінансування із утримання мережі на досягнення освітніх результатів і підвищення якості послуг.

Розвиток кадрового потенціалу закладів дошкільної освіти передбачає:

- підвищення престижу професії педагогічного працівника дошкільної освіти шляхом: забезпечення конкурентного рівня оплати праці; покращення умов професійної діяльності;

- вдосконалення системи безперервного професійного розвитку педагогів, зокрема в частині: цифрових компетентностей, інклюзивної освіти, психолого-педагогічної підтримки дітей в умовах кризи;

- розроблення механізмів залучення молодих фахівців до дошкільної освіти.

Задля забезпечення стійкості освіти дітей раннього та дошкільного віку в умовах криз необхідно:

- інтегрувати безпековий компонент у функціонування закладів дошкільної освіти, зокрема: забезпечити наявність укриттів; розробити стандарти функціонування закладів у кризових умовах;

- упровадити системні підходи до психолого-педагогічної підтримки дітей, зокрема: розвиток педагогіки, чутливої до травматичного досвіду; підготовку педагогів до роботи в умовах стресу та невизначеності;

- розвивати гнучкі моделі організації освітнього процесу, здатні забезпечити безперервність освіти в різних умовах.

Необхідним вбачається забезпечити розвиток партнерства та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами. Задля цього необхідно:

- посилити роль сім'ї як учасника освітнього процесу через: розвиток програм підтримки батьківства; залучення батьків до освітньої діяльності;

- розвивати міжсекторальну взаємодію (освіта – громада – соціальні служби – охорона здоров'я) з метою забезпечення комплексного розвитку дитини;

- сприяти розвитку партнерства між державою, громадами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами дошкільної освіти.

Реалізація зазначених рекомендацій дасть змогу забезпечити перехід від моделі функціонування дошкільної освіти в умовах кризи до моделі її стійкого розвитку, що базується на принципах доступності, якості, рівності та орієнтації на потреби дитини. Ключовим

завданням державної політики має стати не лише відновлення існуючої, але й якісна трансформація відповідно до сучасних викликів і стратегічних пріоритетів розвитку України.

Проведений аналіз стану, оцінка сучасного функціонування та визначення перспектив розвитку освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні дають підстави для формулювання таких *узагальнених висновків*.

1. У 2020 – 2025 рр. система дошкільної освіти України функціонувала в умовах комплексної кризи, зумовленої впливом пандемії COVID-19, повномасштабної війни та демографічних змін, що призвело до суттєвих порушень у забезпеченні доступу дітей до освітніх послуг та зниження рівня охоплення дошкільною освітою.

2. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення значної частини населення та безпекові обмеження зумовили системне звуження можливостей функціонування закладів дошкільної освіти, що особливо негативно позначилося на доступі до освіти дітей раннього віку та вразливих категорій дітей.

3. Сучасний стан дошкільної освіти характеризується поєднанням стратегічно важливих нормативно-правових досягнень, зокрема прийняття Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та впровадження Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.), із збереженням системних проблем, пов'язаних з територіальною нерівністю, недостатнім фінансуванням та кадровими дисбалансами.

4. Децентралізація управління у дошкільній освіті, попри розширення повноважень територіальних громад, призвела до поглиблення диференціації в доступі до якісних освітніх послуг, що зумовлює необхідність посилення ролі держави у формуванні єдиної політики та впровадженні механізмів фінансового вирівнювання.

5. Кризові умови прискорили трансформацію дошкільної освіти від інерційної до адаптивної моделі функціонування, здатної забезпечувати безперервність освітнього процесу в умовах невизначеності.

6. Потенціал Державного стандарту дошкільної освіти як інструменту підвищення якості освітніх послуг реалізується не повною мірою, що зумовлює необхідність системної методичної підтримки педагогів та оновлення педагогічної практики відповідно до сучасних підходів.

7. Подальший розвиток дошкільної освіти пов'язаний із формуванням доступної, якісної, варіативної та стійкої системи, інтегрованої до Європейського освітнього простору.

8. Прогноз розвитку дошкільної освіти свідчить про збереження впливу демографічних, економічних і безпекових факторів у коротко- та середньостроковій перспективі, що потребує адаптації мережі закладів дошкільної освіти та розвитку альтернативних форм надання освітніх послуг.

9. У довгостроковій перспективі, за умови реалізації системних реформ, підвищення рівня інвестицій у галузь та забезпечення узгодженості державної політики, можливим є формування ефективної, інклюзивної та якісної дошкільної освіти, що відповідає європейським стандартам.

3.2. ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Анотація. Функціонування повної загальної середньої освіти останнього п'ятиріччя увійде в історію країни як період самовідданої боротьби за її збереження і стабілізацію, період оперативного пошуку і реалізації ефективних відповідей на жорсткі виклики, породжені спочатку масовою тривалою епідемією COVID-19, а з лютого 2022 р. російською воєнною агресією проти України, які за серйозністю і масштабністю руйнівного впливу досі не поставали перед вітчизняною освітою. Ідеться про необхідність масового упровадження дистанційного навчання і його матеріально-технічне, технологічне і дидактико-методичне забезпечення; про пошук і використання раціональних режимів навчання, пов'язаних зі створенням максимально безпечних умов для учасників освітнього процесу; про розроблення ефективних методик подолання істотних прогалин у загальноосвітній підготовці учнів, зумовлених несприятливими обставинами, які супроводжували її здійснення (повітряні тривоги, відключення електрики, нестабільне функціонування інтернету, руйнування закладів освіти); про налагодження безперервного навчання сотень тисяч дітей шкільного віку, які вимушено опинились за межами країни, і створення максимальних можливостей для продовження такого навчання у закладах освіти України. На більшість із цих та інших викликів знайдено раціональні відповіді, пошуки на окремі з них, а також на нові, що постійно виникають, тривають.

Національна мережа закладів загальної середньої освіти за ці роки зазнала значних змін. У 2021 р. вона налічувала близько 14 тис. закладів освіти, в яких навчалося близько 4,23 млн осіб. У 2025 р. мережа закладів загальної середньої освіти скоротилася майже до 12,5 тис. шкіл, в яких здобували освіту понад 3,5 млн учнів³⁸. Уже в перші місяці війни (станом на 1 серпня 2022 р.) було зруйновано або істотно пошкоджено 1056 закладів загальної середньої освіти, з них 127 зруйновано повністю³⁹. На початок жовтня 2025 р. кількість пошкоджених і знищених в Україні шкіл зросла до 1611⁴⁰. Серед причин скорочення кількості шкіл не лише руйнація приміщень унаслідок обстрілів і бомбардувань, але й укрупнення закладів освіти, особливо в сільській місцевості.

За даними офісу Генерального прокурора України, станом на 22 липня 2026 р. за роки війни загинули 718 дітей, 2685 отримали поранення⁴¹.

Повномасштабна війна призвела до масового переміщення громадян України. За даними ЮНІСЕФ, кількість дітей, які вимушено змінили місце проживання на території України, перевищила 1 млн осіб, а кількість дітей шкільного віку, що виїхали за межі країни, становить близько 1,4 млн осіб⁴².

Попри всі складнощі і перешкоди, викликані війною, система загальної середньої освіти вистояла, зберегла життєздатність і продовжує виконувати свою місію.

У 2025 р. близько 4,6 млн дітей продовжили навчання, хоча часто змушені це робити в умовах дистанційного або змішаного формату; у прифронтових регіонах створювалися підземні школи та захищені освітні простори для безпеки учнів. Відбувалася планомірна модернізація загальної середньої освіти на засадах її компетентнісної орієнтованості, спрямованості на розвиток особистості кожного учня, створення умов для формування і реалізації здобувачами освіти власної освітньої траєкторії. Здійснено новий поступ у розробленні і впровадженні нового змісту повної середньої освіти, створенні ефективних дидактичних систем і методик навчання, формуванні національного фонду сучасних

³⁸ https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS%28~%29

³⁹ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf

⁴⁰ <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-340-educational-facilities-damaged-or-destroyed-ukraine-year>

⁴¹ <https://www.gp.gov.ua/>

⁴² <https://www.unicef.org/ukraine/>

підручників, забезпеченні переходу на 12-річний термін здобуття повної загальної середньої освіти.

Нинішній етап її модернізації відбувається відповідно до Плану заходів на 2017 – 2029 рр. із упровадження Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», схваленого Кабінетом Міністрів України у 2017 р.⁴³. Цим документом визначено етапи переходу на 12-річний термін здобуття повної загальної середньої освіти: з 2018 року – початкова школа (4 роки навчання); з 2022 р. – заклади, що надають базову середню освіту, – гімназії (5 років навчання); з 2027 р. – заклади, що надають профільну середню освіту (3 роки навчання). Такому переходу передують розроблення нового, компетентнісно орієнтованого змісту освіти, втіленого в державних стандартах відповідного рівня освіти, типових освітніх і модельних навчальних програмах, підручниках нового покоління.

У 2022 р. завершено впровадження нового змісту і перехід на 4-річний термін здобуття початкової освіти, нині триває і в 2027 р. має завершитись упровадження нового змісту базової середньої освіти і розпочатись етап упровадження профільної середньої освіти. Відповідно створено і затверджено державні стандарти початкової (2017 р.), базової (2020 р.), профільної (2025 р.) середньої освіти, розроблено типові освітні і модельні навчальні програми, у яких структуровано і представлено зміст початкової і базової середньої освіти за навчальними предметами і курсами. Триває робота зі створення відповідних програм профільної середньої освіти. Позитивною особливістю нових стандартів загальної середньої освіти є їх спрямованість на результати навчання як складники компетентностей здобувачів освіти відповідного рівня. Освітній же зміст, на базі якого досягаються ці результати, визначає відповідна навчальна програма з кожного предмета. Це створює можливості для широкої варіативності в доборі і структуруванні змісту освіти і має сприяти вибору найбільш оптимального його варіанту.

Завдяки загалом раціональній системі підготовки і видання навчальної літератури створено й видрукувано необхідними накладомі відповідно до вибору педагогів варіативні підручники із усіх предметів, у яких реалізовано зміст початкової і базової середньої освіти. Позитивною тенденцією, яка все виразніше проявляється у створенні шкільного підручника, є доповнення його у вигляді інтерактивних додатків, онлайн ресурсів, цифровим контентом, мультимедійних додатків та забезпечення його інтеграції із цифровими освітніми платформами.

Зазнала суттєвих змін система підготовки шкільних підручників в Україні, пов'язаних з упровадженням реформи «Нова українська школа», оновленням державних стандартів освіти та удосконаленням механізмів забезпечення якості навчальної літератури. Насамперед це стосується їх трансформації відповідно до компетентнісних засад організації навчання, переходу від змістово-знаннєвої до діяльнісної моделі, коли навчальний матеріал подається через систему завдань, дослідницьких ситуацій і практичних застосувань знань. Крім того, відбулася синхронізація програм і підручників і суттєво змінилася послідовність підготовки навчальної літератури. Спочатку розробляються модельні навчальні програми, що визначають результати навчання, зміст і види діяльності учнів, а вже на їх основі створюються підручники, у яких реалізується логіка цих програм.

На якості підручників позначилося також оновлення процедури їх конкурсного відбору та експертизи, посилення вимог до їх відповідності державним стандартам. Підручники тепер

⁴³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p>

перед участю у конкурсі проходять багаторівневу експертизу і отримують гриф Міністерства освіти і науки, який підтверджує відповідність стандартам освіти та навчальним програмам. Їх зміст доповнюється обов'язковими електронними компонентами (онлайн ресурсами і мультимедійними додатками), завдяки чому підручники органічно інтегруються в цифрові платформи предметного навчання. Також проводиться апробація підручників у школах, що дає змогу виявляти недоліки та вдосконалювати зміст і методичний апарат.

Заслуговує на увагу практика формування цілісної системи підручників, що реалізується, зокрема, авторськими колективами Інституту педагогіки НАПН України. Визначальною особливістю цих підручників є те, що вони побудовані на єдиних дидактичних засадах, чим досягається узгодженість підходів до навчання та цілісність освітнього процесу в різних освітніх галузях. Авторські колективи спочатку спільно розробляли модельні навчальні програми, що дало змогу узгодити зміст навчання, логіку розгортання тем і види навчальної діяльності учнів. Такі підручники орієнтовані не лише на засвоєння знань, а й на формування в учнів ключових компетентностей через систему компетентісно-орієнтованих завдань, проблемних запитань, дослідницьких і проєктних робіт. Учні пропонуються здійснювати спостереження, експериментування, аналіз даних, моделювання явищ, що сприяє розвитку критичного та наукового мислення. Підручники також вирізняються розвиненим методичним апаратом, який включає різнорівневі завдання, інструменти формування оцінювання, рубрики для рефлексії та самооцінювання. Значну увагу приділено інтеграції змісту навчання, міжпредметним зв'язкам і використанню наочних моделей, схем та інфографіки, що полегшує сприйняття складних понять і сприяє формуванню цілісного наукового світогляду учнів.

Відбулися суттєві зміни в підходах до оцінювання результатів навчання у бік розширення його функцій від переважно інструмента контролю до інструмента підтримки розвитку дитини⁴⁴. У початковій школі акцент зміщується на спостереження за навчальним поступом, вербальне оцінювання, визначення досягнень учня з орієнтацією на критерії, пов'язані із результатами навчання. У базовій середній освіті також дедалі більше утверджується перехід до оцінювання за групами результатів, визначених освітнім стандартом, застосування різних видів оцінювання – діагностичного, формувального, поточного, підсумкового.

Непередбачуваними і складними перешкодами на шляху до повноцінної реалізації загалом продуктивних ідей модернізації загальної середньої освіти на основі концепції Нової української школи стали пандемія COVID-19 та її наслідки і трагічні події повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти України 24 лютого 2022 р.

Вимушений масовий перехід на дистанційну форму навчання упродовж гострого періоду пандемії мав подвійні наслідки. З одного боку, недостатня готовність системи освіти до ефективного впровадження дистанційного навчання у плані його матеріально-технічного, технологічного і дидактико-методичного забезпечення стимулювала розгортання інтенсивних пошуків і конкретних дій щодо оперативного виправлення становища. Було удосконалено існуючі і створено ряд нових цифрових ресурсів, платформ дистанційного навчання, розгорнуто роботу з підвищення цифрової компетентності вчителів, розроблено низку методичних рекомендацій з проблем здійснення освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Водночас освітня система зіткнулася з істотними освітніми втратами, які полягали у значних прогалинах у загальноосвітній підготовці учнів, відставанні у термінах реалізації

⁴⁴ <https://mon.gov.ua/tag/derzhavna-pidsumkova-atestatsiya?&tag=derzhavna-pidsumkova-atestatsiya>

навчальних програм, зумовлених передусім недостатньою готовністю, особливо на перших порах, суб'єктів освітнього процесу до роботи в умовах дистанційного навчання, а також відсутністю належного ресурсного і дидактико-методичного забезпечення.^{45, 46}

Ще одна важлива характерна особливість цього періоду – зміщення акценту із суто змістових змін на безпеку, психосоціальну підтримку й керованість системи. Освіта в ці роки мала не лише навчати, а й виконувати стабілізаційну функцію: забезпечувати дітям бодай часткову нормальність, соціальні зв'язки, підтримку психічного здоров'я та доступ до навчання незалежно від місця перебування. На державному рівні це супроводжувалося посиленням уваги до психологічної підтримки учасників освітнього процесу, а на міжнародному – значною гуманітарною підтримкою освіти в Україні, зокрема доступом дітей до формальної й неформальної освіти, навчальних матеріалів та підготовкою педагогів.

У 2022 – 2024 рр. Україна взяла участь у міжнародному дослідженні соціально-емоційних навичок 10-річних і 15-річних школярів, що є важливими для успішного навчання, прояву соціальних стосунків і згуртованості, конкурентоспроможності на ринку праці, активного виявлення громадянської позиції й благополуччя людини загалом⁴⁷. Дослідженням встановлено, що у 10-річних учнів, порівняно з 15-річними, більш розвинені такі навички, як мотивація, довіра, оптимізм, енергійність і впевненість у собі. На рівні 15-річного учнівства значущо більш розвиненими, порівняно з 10-річними учнями, є навички співпереживання, толерантності, відповідальності, креативності та допитливості. Не спостерігається статистично значущої різниці між двома віковими когортами учнівства щодо розвиненості навичок стресостійкості, наполегливості, товариськості, самоконтролю та контролю над емоціями. Навички стресостійкості, контролю над емоціями, енергійності та довіри значущо більш розвинені у хлопців, аніж у дівчат, а креативність і співпереживання в обох вікових когортах більш розвинені у дівчат, ніж у хлопців. Допитливість є навичкою, щодо якої не спостерігається статистично значущої різниці між хлопцями і дівчатами обох вікових когорт.

В обох вікових категоріях учні з негативним досвідом переживання викликів війни мають краще розвинені навички регуляції емоцій, ніж їхні однолітки, чий досвід переживання війни менш важкий. Це вказує на те, що необхідність подолання життєвих труднощів і викликів загартовує учнівство, активізуючи формування таких навичок, як оптимізм, контроль над емоціями та стресостійкість. 10-річні учні, яким довелося зіткнутися з викликами воєнного часу, демонструють більш виражені позитивні зв'язки з розвиненістю соціально-емоційних навичок, ніж 15-річні. Здебільшого вікові та гендерні відмінності в українських школярів подібні до тих, що характерні в середньому для інших країн.

У роки воєнного стану серйозним викликом стало забезпечення безперервного здобуття освіти дітьми, які внаслідок війни вимушено опинилися поза межами України, сприяння тому, щоб вони не втрачали зв'язок з Батьківщиною, зокрема надання їм можливості продовження навчання і в українських школах.

Поза межами України нині проживає майже 1,4 млн українських дітей-біженців. Близько 78 % українських школярів у країнах Європи інтегровані в освітні системи країн перебування. Із них 50 % навчаються виключно в школах країни перебування, 29 % – одночасно в школах країни перебування і в українських онлайн-школах, 16 % покладаються лише на українську онлайн-освіту, яку, зокрема, здобувають за допомогою відкритої освітньої

⁴⁵ <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>

⁴⁶ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/news/ukraine-digital-transformation-education-strategic-path-resilience-and-innovation>

⁴⁷ <https://drive.google.com/file/d/1BmwJE-UDovJx2NIQNPJg2W3SsBEI3-Q5/view>

цифрової платформи «Всеукраїнська школа онлайн», що забезпечує українським дітям онлайн доступ до освітнього контенту в усіх країнах світу, де їх приймають⁴⁸.

Ураховуючи, що порядок та форма здобуття загальної середньої освіти за кордоном можуть відрізнятися від вітчизняних в залежності від країни, у якій перебуває здобувач освіти, одночасне навчання за двома різними програмами спричиняє значні фізичні та психологічні перевантаження. Це стало однією із причин того, що більшість українських дітей шкільного віку за кордоном навчаються лише у місцевих школах країн вимушеного тимчасового перебування.

Задля залучення максимальної кількості учнів до української освітньої системи МОН України здійснило заходи із унормування питання організації освітнього процесу дітей, які перебувають в інших країнах. Розроблено та впроваджено механізми навчання дітей за кордоном за Типовими освітніми програмами України в різних формах на вибір: дистанційній (онлайн навчання), сімейній/домашній (навчання, самостійно організоване батьками вдома) та екстернатній (самостійне опанування освітньої програми учнем упродовж навчального року та проходження річного оцінювання у закладі загальної середньої освіти України).

З метою підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном розроблено і затверджено Типову освітню програму на 2024/2025 н.р. із українознавчим компонентом, яка орієнтована на дистанційне навчання із урахуванням специфіки української загальної середньої освіти, зокрема щодо вивчення предметів, відсутніх у закордонних закладах освіти (українська мова, українська література, історія України, захист України, основи правознавства).

Несприятливі, а часом екстремальні умови, в яких відбувається освітній процес у школах України в період воєнного стану, негативно позначилися на його якості і результативності. За даними звіту про результати третього циклу загальнодержавного моніторингу якості початкової освіти⁴⁹, у 2024 р. рівень математичної компетентності випускників початкової школи дещо зріс після істотного зниження у 2021 р., хоча все ж не досяг рівня 2018 р. – року початку першого циклу моніторингу. Зокрема, базовий поріг з природничо-наукової і читацької компетентностей не пододала шоста частина випускників початкової школи, з математичної – сьома частина учнів. При цьому середній бал учнів міських шкіл виявився істотно вищим, ніж їхніх однолітків, які навчалися в закладах освіти сільської місцевості.

У 2022 р. Україна вдруге взяла участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA, яке передбачає виявлення рівня оволодіння 15-річними підлітками математичною, читацькою та природничо-науковою грамотністю⁵⁰. Результати засвідчили, що в порівнянні з 2018 р. (попередня участь України в цьому дослідженні) середня успішність українських школярів знизилася в усіх трьох компонентах. Освітні втрати наших учнів відносно їхніх ровесників з країн ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) умовно складають півтора роки навчання математики і природничих предметів та два роки з читання. Стали вже традиційними недоліки в підготовці українських школярів – недостатня сформованість навіть базових умінь інтерпретувати дані, аналізувати тексти і робити висновки, пояснювати на основі здобутих знань явища і процеси, застосовувати знання у простих життєвих ситуаціях.

⁴⁸ https://www.unhcr.org/europe/news/announcements/new-data-insights-reveal-both-progress-and-challenges-ukrainian-refugee-students?utm_source=

⁴⁹ https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/ZVIT_DPA.pdf; https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/ZVIT_DPA.pdf

⁵⁰ https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf

Прослідковується статистично значущий прямий зв'язок між академічними досягненнями учнів та їхнім соціально-економічним статусом і психологічним комфортом. Суттєвими є розриви між успішністю учнів з невеликих сіл і школярів з міської місцевості на користь останніх, а також гендерні розриви між успішністю хлопців і дівчат: з математики – на користь хлопців, з читання – на користь дівчат.

Зазначені тенденції підтвердилися результатами загальнодержавного моніторингового дослідження навчальних досягнень учнів 6-х і 8-х класів з української мови і математики, здійсненого Державною службою якості освіти України впродовж 2023 – 2025 рр.⁵¹ Загалом більшість учнів 6-х і 8-х класів (близько 60 %) продемонстрували результати середнього рівня з математики та 60 % шестикласників і 47 % восьмикласників – з української мови. Залишаються відносно стабільними результати учнів з української мови. З математики зафіксовано деяке зростання частки учнівства з початковим і середнім рівнями навчальних досягнень і поступове зменшення частки учнів з достатнім рівнем навчальних досягнень. Високого рівня досягають лише 5-6 % учнів з математики і 3-4 % учнів з української мови. Традиційні утруднення учнів викликали завдання з математики на міркування і застосування знань. Дещо краща ситуація з української мови, де спостерігається певне зростання успішності учнів з когнітивних вимірів «Міркування» і «Застосування».

Загалом стабільно посереднім залишається рівень загальноосвітньої підготовки здобувачів повної загальної середньої освіти, що вступають до закладів вищої освіти. Так, у 2025 р. за результатами складання ними національного мультипредметного тесту середній бал з обов'язкових предметів становив: з української мови – 146,3, з історії України – 141,6, з математики – 132,2 із 200 можливих. Традиційно в учасників тестування значні труднощі продовжують викликати завдання з математики, із якими не впорались (не подолали граничний мінімальний поріг) 11,9 % учасників. Не склали хоча б один з обов'язкових предметів 14,1 % учасників тестування.

Окрім негативних впливів обставин воєнного часу на результативність освітнього процесу, не можна ігнорувати й інші об'єктивні чинники, які не сприяють ефективному його здійсненню. Результати інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, проведеного Державною службою якості освіти України у 2025 р., дають можливість виокремити найістотніші з них.

Це передусім далеко не повна відповідність навчального середовища закладів загальної середньої освіти сучасним вимогам, включаючи формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого освітнього простору (у 60 % закладів, охоплених аудитом, цей показник потребує покращення); створення комфортних і безпечних умов навчання і праці учасників освітнього процесу, зокрема облаштування укриттів, придатних для проведення навчальних занять (наявні лише у 25 % досліджуваних закладів); наявність необхідної навчально-матеріальної бази для здійснення ефективного навчання (сучасними засобами навчання і необхідним обладнанням виявились оснащеними лише 17-23 % кабінетів фізики, хімії біології, географії, 27 % кабінетів математики, 36 % кабінетів інформатики). Це недостатня переорієнтація форм і методів навчальної діяльності відповідно до нових освітніх завдань, забезпечення компетентісної та особистісної спрямованості освітнього процесу. Це повільна перебудова системи оцінювання результатів навчання учнів у напрямі трансформації оцінювання в дієвий засіб підтримки й управління поступальним розвитком дитини⁵².

⁵¹ <https://sqe.gov.ua/test-6i8kl-2025/>

⁵² https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/zvit_ia_2025.pdf

Істотні можливості щодо підвищення результативності і якості освітнього процесу пов'язані із рівнем сформованості і раціональним використанням цифрового освітнього середовища, яке із допоміжного інструмента організації навчання послідовно трансформується в потужну інфраструктуру вітчизняної освіти, що значною мірою забезпечує її життєздатність. За останні роки в Україні відбулося істотне покращення забезпечення учасників освітнього процесу цифровими пристроями. Співвідношення кількості учнів до одного пристрою змінилося з 8,8 у 2021 р. до 5,4 у 2025 р. У межах державних і партнерських ініціатив споживачам було передано понад 272,8 тис. пристроїв, зокрема 172,6 тис. – учням і 100 тис. – педагогам. За даними Інституту освітньої аналітики, 96 % шкіл мають доступ до інтернету, з них 22 % – із дротовим широкосмуговим підключенням на швидкості 100 Мбіт/с і більше. До повномасштабного вторгнення цей показник становив близько 99 %, проте через руйнування інфраструктури на прифронтових територіях частина шкіл такий доступ втратила. Важливим досягненням стало створення цифрової освітньої платформи «Всеукраїнська школа онлайн», на якій, зокрема, вже розміщено близько 5 тис. уроків з різних навчальних предметів для 5-11 класів, факультативні курси, додаткові навчальні матеріали різного характеру. Окремим напрямом розвитку цифрового середовища є створення цифрових освітніх центрів, які забезпечують доступ до пристроїв, інтернету, навчальних матеріалів, тьюторської підтримки та безпечного фізичного простору. За даними МОН України, нині в Україні працюють понад 400 таких цифрових освітніх центрів. Їхня роль особливо важлива для дітей, які проживають у громадах, де повноцінне очне навчання ускладнене або неможливе через безпекову ситуацію.

Найближчі перспективи цифровізації загальної середньої освіти України пов'язані насамперед із завершенням базової інфраструктурної трансформації: розширенням доступу до високошвидкісного Інтернету, оновленням комп'ютерної техніки та забезпеченням стабільного цифрового середовища в школах, зокрема в прифронтових регіонах⁵³. Паралельно необхідно законодавчо закріпити гібридну модель навчання у складі очного, дистанційного та самостійного форматів як постійної норми, а не тимчасового заходу. Середньостроковим пріоритетом є розвиток персоналізованого навчання на основі освітньої аналітики – інструментів, які дають можливість відстежувати прогрес учня та коригувати його освітню траєкторію. У цьому контексті зростає роль штучного інтелекту як допоміжного інструменту для вчителя, а не заміни педагогічної взаємодії.

Незважаючи на складні умови функціонування загальної середньої освіти під час війни, українська школа продовжує успішно виконувати покладені на неї завдання. Водночас актуальними залишаються проблеми забезпечення фізичної і психологічної безпеки учасників освітнього процесу у будь-якому регіоні України, розроблення і використання надійних технік та інструментів нівелювання негативних впливів обставин воєнного часу на емоційний стан особистості. Значно підвищеним має бути рівень методичної готовності педагогів до ефективного здійснення компетентісно та особистісно орієнтованого освітнього процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти.

Викликає тривогу стан готовності до масового впровадження профільного навчання на завершальному рівні повної загальної середньої освіти. Першочерговими кроками в цьому контексті мають стати оперативне формування необхідної для його ефективного здійснення загальнодержавної освітньої інфраструктури у складі відповідних закладів освіти, цифрових

⁵³ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/news/ukraine-digital-transformation-education-strategic-path-resilience-and-innovation>

центрів профільної освіти тощо з метою надання всім учням реальних можливостей для її здобуття, а також створення всебічного дидактико-методичного забезпечення і підвищення рівня методичної готовності педагогів до реалізації профільного навчання.

Потребують значного розширення дослідження дидактичних можливостей цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, розроблення й упровадження методик їх реалізації в освітньому процесі.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що у 2021 – 2025 рр. загальна середня освіта України перебувала у стані напруженої трансформації, яку не можна схарактеризувати ні як стабільний розвиток, ні як суцільний занепад. Це була освітня ланка, що одночасно реформувалася відповідно до Концепції Нової української школи, переживала наслідки пандемії, функціонувала в умовах повномасштабної війни, зазнавала руйнівних освітніх втрат і водночас зберігала інституційну безперервність, знаходила і впроваджувала нові форми ефективної діяльності, розвивала інклюзивність, механізми безпеки та політики повернення до традиційного очного навчання.

3.3. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

Анотація. В умовах воєнного часу посилюються роль і значення позашкільної освіти як невід’ємної ланки освіти України. Позашкільна освіта оперативно реагує на виклики і національні запити, виконує важливі освітні і соціальні завдання: проєктування середовища українських національних цінностей; надолуження освітніх утрат; формування у здобувачів освіти актуальних компетентностей, культури безпеки життєдіяльності, екологічної свідомості для подолання наслідків війни; створення умов для соціального розвитку і творчої самореалізації; професійної орієнтації і профільної освіти та інші. В умовах воєнних загроз заклади позашкільної освіти реалізують значну кількість навчальних програм, соціальних і творчих проєктів; проводять форуми, змагання, таборування, конкурси тощо; залучають українських дітей та молодь до соціальних практик, волонтерства; вирішують завдання щодо соціальної реабілітації та психосоціальної підтримки, зокрема дітей, які постраждали внаслідок війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб та дітей, які мають освітні труднощі.

Сучасний етап розвитку позашкільної освіти вирізняється динамізмом, урахує міжнародні і національні тенденції неформальної освіти дітей і молоді, водночас демонструє й певні гострі проблеми. З-поміж проблем – неможливість створення безпечного освітнього середовища в частині закладів позашкільної освіти (відсутність укриттів і безпечних просторів); недостатній рівень соціального захисту педагогічних працівників, що утруднює залучення висококваліфікованих кадрів; скорочення мережі закладів позашкільної освіти (внаслідок воєнних дій, реорганізації і ліквідації, що порушує права дітей та молоді на позашкільну освіту) та інші. Це вимагає реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти на принципах доступності і безбар’єрності, належного фінансування, посилення правового і соціального захисту всіх учасників освітнього процесу. Невідкладним є оновлення концепції та Закону України «Про позашкільну освіту» відповідно до потреб її сучасного розвитку.

Становлення української позашкільної освіти відбулося із проголошенням Незалежності України у 1991 р. З-поміж найголовніших здобутків – розбудова національної системи позашкільної освіти, яка ґрунтується на українських національних цінностях, позбулася радянських підходів, ідеології та пропаганди, що здійснювали істотний негативний вплив на цю ланку протягом більшої частини минулого століття. Заклади позашкільної освіти як найбільш прогресивні і мобільні освітні інститути уже з початку 1990-х рр. рішенням педагогічних колективів почали змінювати назви, прагнучи позбутися радянської символіки і стереотипів «палаців піонерів».

Суттєвим здобутком за роки незалежності став розвиток позашкільної освіти як невід’ємної ланки освіти України. Сьогодні державну політику у сфері позашкільної освіти визначають закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», підзаконні акти; система позашкільної освіти надає можливість здобуття часткових кваліфікацій; програми з позашкільної освіти можуть бути схвалені МОН України для використання в освітньому процесі.

Позашкільна освіта охоплює широке коло освітніх інституцій. Законом визначено, що ланка позашкільної освіти охоплює державні, комунальні, приватні заклади позашкільної освіти; гуртки, секції, клуби, творчі об’єднання на базі закладів загальної середньої освіти, закладів професійної та фахової передвищої освіти; клуби та об’єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов’язана із функціонуванням позашкільної освіти тощо.

Особливості позашкільної освіти, зокрема її мобільність, варіативність, соціально-педагогічна спрямованість, добровільність, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах, зумовлює її великий потенціал у кризових та надзвичайних ситуаціях.

В умовах російсько-української війни ця освітня ланка реагує на значні виклики, вдосконалює власну діяльність з урахуванням національних пріоритетів, важливих освітніх і соціальних завдань. З початку збройної агресії російської федерації у 2014 р. позашкільна освіта зазнала втрат: пошкоджено інфраструктуру, частину закладів позашкільної освіти Луганської та Донецької областей релоковано на підконтрольну Україні територію, діти з тимчасово окупованої території і так званої «сірої зони» втратили можливість здобувати позашкільну освіту тощо. За даними МОН України, наслідки такої ситуації відображено в негативній тенденції розвитку позашкільної освіти: у Луганській області впродовж 2014 – 2015 рр. відбулося скорочення охоплення здобувачів позашкільної освіти від 43,5 % у 2014 р. до 10,8 % у 2015 р. Водночас початок війни спровокував значне піднесення національно-патріотичного руху, взаємопідтримки і волонтерської допомоги. За цей період заклади позашкільної освіти реалізували важливі соціальні та благодійні проєкти, акції, флешмоби, спрямовані на допомогу військовим, пораненим, створюючи у такий спосіб умови для розвитку світогляду української молоді.

На початку широкомасштабного військового вторгнення значна кількість закладів позашкільної освіти відчинила свої двері для переміщених сімей, надали прихисток і підтримку тисячам дорослих і дітей. Офіційно від 14 березня 2022 р. позашкільна освіта України поновила освітній процес там, де це дозволяли безпекові умови (на територіях, на яких не велися бойові дії, освітній процес тривав з використанням дистанційних форм). Заклади позашкільної освіти почали розміщувати відеоматеріали на порталі МОН України, проводити навчальні заняття з дітьми, організовувати їхнє змістовне дозвілля.

Сьогодні позашкільна освіта виконує важливі освітні і соціальні завдання, які актуалізувалися в умовах повномасштабної війни: проєктування середовища українських національних цінностей, соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, надолуження освітніх втрат, створення умов для здобуття освіти на територіях, наближених до зони бойових дій.

На можливості позашкільної освіти вирішувати важливі освітні й соціально-педагогічні завдання в умовах воєнного стану впливають чинники: скорочення мережі закладів позашкільної освіти, проблеми кадрового забезпечення, зменшення учнівського контингенту та інші.

Заклади позашкільної освіти зруйновано або пошкоджено внаслідок воєнних дій. За даними Інформаційно-аналітичного збірника МОН України (2023 р.)⁵⁴, значна кількість закладів або опинилася на тимчасово окупованих територіях (101 заклад), або призупинили провадження статутної діяльності (12 закладів у Донецькій області). За даними моніторингового дослідження Державної служби якості освіти, упродовж 2021 – 2023 рр. скорочення закладів позашкільної освіти пов'язано також з їх реорганізацією, ліквідацією в територіальних громадах у процесі децентралізації, що порушує права українських дітей і молоді на здобуття позашкільної освіти.

⁵⁴ Освіта і наука України в умовах воєнного стану. (2023). Інформаційно-аналітичний збірник МОН. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

У 2025 р. два державні центри позашкільної освіти (Український державний центр позашкільної освіти та Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді та його філія «Центральний табір туристського активу учнів України імені Івана Матіко») реорганізовано шляхом приєднання до Національного центру «Мала академія наук України».

За даними державної статистики⁵⁵, в Україні у сфері управління МОН України станом на січень 2026 р. функціонують 1134 заклади позашкільної освіти державної, комунальної та приватної форми власності (палади, будинки, центри, клуби дитячої творчості; центри військово-патріотичного напрямку; малі академії наук, малі академії мистецтв, дитячі стадіони тощо), зокрема 273 комплексних закладів, 861 профільний заклад (за напрямками позашкільної освіти). Спостерігається нерівність у доступі до позашкільної освіти: лише 296 закладів розташовано в сільській місцевості. У закладах позашкільної освіти функціонують 51,1 тис. гуртків (секцій, студій та інших творчих об'єднань), у яких працюють 14,3 тис. педагогічних працівників за основним місцем роботи і 10,3 тис. за сумісництвом, з них 1,6 тис. – у сільській місцевості. Негативною тенденцією є скорочення кадрового складу закладів позашкільної освіти, що зумовлено певними чинниками, як-от низький рівень соціального захисту педагогічних працівників, призупинення освітньої діяльності закладів унаслідок воєнних дій, мобілізація тощо. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2025 р. № 1749 регламентовано підвищення оплати праці педагогічних працівників, проте для більшості сільських та селищних громад це є фінансовим викликом, який вони не можуть подолати без державних субвенцій. За статистикою, у закладах позашкільної освіти за основним місцем роботи працюють лише 205 практичних психологів, що є вкрай недостатнім в умовах викликів воєнного часу, психологічної травматизації значної кількості українських дітей і молоді.

Статистичні дані засвідчують зменшення учнівського контингенту, адже значна кількість учнів вимушено залишила місце проживання, виїхала в інші країни в умовах воєнних загроз. За даними Інституту освітньої аналітики, станом на січень 2026 р. кількість здобувачів позашкільної освіти скоротилася до 769,9 тис. осіб (у 2019/2020 н.р. кількість здобувачів становила 1,2 млн осіб; у 2022 р. – 980,8 тис. осіб; у 2024 р. – 910,2 тис. осіб)⁵⁶. Зменшилась частка дітей, які відвідують заклади позашкільної освіти (з 70,2 % у 2015 р. до 39,0 % – у 2024 р.)⁵⁷. З-поміж здобувачів позашкільної освіти майже 6,5 тис. – діти з особливими освітніми потребами; 4,0 тис. – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; 19,1 тис. – діти із малозабезпечених сімей.

Попри втрати, в умовах воєнного часу позашкільна освіта – найбільш мобільна освітня ланка, яка швидко реагує на соціальні запити, національні виклики, забезпечує упровадження актуальних освітніх практик.

У воєнний час на позашкільну освіту покладаються не лише освітні функції та організація позашкільної діяльності, а й інші важливі завдання. Заклади позашкільної освіти залишаються центрами волонтерського руху у своїх громадах, залучають дітей і молодь до соціальних акцій, благодійних проєктів. Значною є роль позашкільної освіти як інституту

⁵⁵ Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень (станом на 01.01.2026). <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/byuleten-1-pz-vsa-vlasn-2026.xlsx>

⁵⁶ Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики». Основні освітні статистичні дані (2023/24 навчальний рік). <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/informacijni-byuleteni-3/>

⁵⁷ За даними форм звітності № 1-ПЗ (освіта – зведена) (річна) «Зведений звіт позашкільних навчальних закладів» МОН України

утвердження української національної ідентичності, надання соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, надолуження освітніх утрат, створення умов для здобуття освіти на територіях, наближених до зони бойових дій. В умовах реалізації профільного навчання в старшій школі також актуалізується потенціал позашкільної освіти. Відповідно змінюється зміст освіти, удосконалюються її технології й форми.

Особливості позашкільної освіти, її нормативне урегулювання, зумовлює ресурсний потенціал для інших освітніх ланок. Сьогодні існує значний попит на зміст позашкільної освіти, відображений у навчальних програмах, проектах, курсах, які можуть бути адаптовані для інших закладів освіти (наприклад, навчальна програма з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Основи пілотування БПЛА», навчальна програма з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку «Європейський клуб», програми і проекти медіаосвіти, STEM-освіти, етнокультурні та дослідницькі практики тощо). Наявний досвід мережевої взаємодії (наприклад, авторська модель Рівненського міського Палацу дітей та молоді щодо професійної орієнтації і допрофільної підготовки охоплює три напрями, співвіднесені із рівнями повної загальної середньої освіти: початковий, базовий, профільний), соціального партнерства, координації учнівського самоврядування на рівні області, міста, громади, забезпечує реалізацію різноманітних патріотичних, просвітницьких соціальних і творчих проєктів, челенджів, конкурсів, змагань тощо за організації закладів позашкільної освіти, у яких бере участь широке коло дітей і молоді, зокрема тих, які вимушено залишили місце проживання, перебувають в інших країнах, мають освітні труднощі, потребують підтримки внаслідок війни.

Окрім традиційних форм, набули поширення практики створення ресурсних центрів, освітніх хабів, профільних шкіл, реабілітаційних класів, цифрових освітніх просторів та артпросторів, дружніх до дітей. На базі закладів позашкільної освіти організовано класи безпеки для дітей із громад, молодіжні центри, де реалізуються міжнародні проєкти, зокрема в рамках членства у Європейській асоціації установ вільного часу (EAICY), проєктах ЄС та ЮНЕСКО тощо. У відповідь на виклики воєнного часу і необхідність забезпечення безпечного освітнього середовища, заклади позашкільної освіти упроваджують як очне, так і дистанційне, змішане навчання з використанням онлайн-платформ, віртуальних лабораторій, віртуальних середовищ (3D, VR), інтерактивних практик тощо.

Водночас, за даними дослідження Швейцарсько-українського проєкту (2025)⁵⁸, однією із нагальних проблем є недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення позашкільної освіти, нерівномірність доступу до закладів позашкільної освіти, особливо в сільській місцевості. Це зумовлює необхідність передбачення додаткових механізмів підтримки позашкільної освіти на державному рівні та рівні громад.

Позашкільна освіта – єдина освітня ланка, яка залишається без оновленого законодавства. Тож слід напрацьовувати концептуальні законодавчі зміни, спрямовані на підвищення ефективності позашкільної освіти і позаурочного навчання у школах, що буде сприяти утвердженню принципу дитиноцентризму в українській освіті.

Заклади позашкільної освіти мають власні рішення як відповіді на виклики воєнного часу. Всеукраїнське опитування педагогічних працівників (2114 респондентів з 22 областей України і м. Києва) та здобувачів освіти (11-19 років), яке провів відділ позашкільної освіти

⁵⁸ Дослідження стану позашкільної освіти в територіальних громадах України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. Швейцарсько-український проєкт DECIDE, 2025. https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2025/07/doslidzhennya_stanu_pozashkilnoyi_osvity.pdf

Інституту проблем виховання НАПН України у березні-квітні 2025 р., дало змогу узагальнити значний досвід, здобутий педагогічними колективами цих закладів в умовах війни.

У закладах позашкільної освіти суттєву увагу приділяють створенню безпечного освітнього середовища (фізична, психологічна безпека, культура безпеки життєдіяльності, навички поведінки в надзвичайній ситуації; знання з основ домедичної допомоги, мінної безпеки, орієнтування на місцевості тощо). Всеукраїнське опитування педагогічних працівників (2025 р.)⁵⁹ підтвердило такі висновки. Водночас 8,4 % респондентів вказали на неможливість забезпечення безпеки учасників освітнього процесу із об'єктивних причин: деякі заклади евакуйовано; значна кількість закладів вимушено проводить освітню діяльність на базі інших освітніх установ. За даними МОН України (2023 р.)⁶⁰, значна кількість закладів позашкільної освіти не має облаштованих укриттів. Зокрема, у м. Києві за даними Департаменту освіти і науки Київської міської державної адміністрації, станом на 10 березня 2026 р. забезпечено власним укриттям 76 % закладів позашкільної освіти. За відсутності власного укриття заклади освіти укладають угоди із іншими установами щодо використання їхніх захисних споруд.

Значущими є досвід та потенціал закладів позашкільної освіти щодо створення інклюзивного і безбар'єрного освітнього середовища: забезпечення реалізації прав дітей на позашкільну освіту незалежно від місця їхнього проживання, тимчасового перебування у воєнний час, освітніх труднощів; залучення до позашкільної освіти дітей та молоді з особливими освітніми потребами, реалізації освітніх програм, проєктів, заходів, спрямованих на соціалізацію та соціальну реабілітацію дітей, які постраждали внаслідок війни. Зокрема, 86,6 % учасників всеукраїнського опитування (2025 р.) підтвердили, що їхній заклад відвідують діти із сімей внутрішньо переміщених осіб; 55,1 % зазначили, що заклад відвідують діти та молодь з особливими освітніми потребами. Водночас, за даними дослідження в рамках Швейцарсько-українського проєкту (2025 р.)⁶¹, питання фізичної безбар'єрності закладів позашкільної освіти потребують активного вирішення: лише 53,7 % закладів забезпечують безперешкодний доступ до першого поверху; ще менша кількість закладів забезпечує доступ до вищих поверхів: 0,5 % до другого, 0,4 % до третього та лише 0,1 % до четвертого і наступних поверхів.

Потенціал позашкільної освіти щодо надолуження освітніх утрат зумовлений особливостями цієї освітньої ланки. На думку респондентів згаданого всеукраїнського опитування (2025 р.), основними чинниками є: індивідуальний підхід і гнучкість (гнучкий графік занять надає можливість надолужити втрачений матеріал у зручний для учнів час); розвиток соціальних та емоційних навичок (заняття в гуртках і секціях допомагають долати стрес та тривогу, пов'язані із воєнними діями); розвиток творчих здібностей та талантів підвищує мотивацію до навчання; доступність та інклюзивність (позашкільні заклади можуть забезпечити доступ до освіти для дітей з різних соціальних груп) тощо.

⁵⁹ Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг. Препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко, В.В. Мачуський; за ред. О.В. Литовченко. Київ: Генеза, 2025. 40 с. <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1225-3-2025-40>

⁶⁰ Освіта і наука України в умовах воєнного стану. (2023). Інформаційно-аналітичний збірник МОН. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.roz.v.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

⁶¹ Дослідження стану позашкільної освіти в територіальних громадах України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. Швейцарсько-український проєкт DECIDE, 2025. https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2025/07/doslidzhennya_stanu_pozashkilnoyi_osvity.pdf
https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2025/07/doslidzhennya_stanu_pozashkilnoyi_osvity.pdf

Вагомим є досвід та можливості позашкільної освіти щодо становлення української національної ідентичності дітей і молоді шляхом реалізації проєктів, програм, заходів, що сприяють утвердженню української національної ідентичності, гуртують дітей і молодь навколо українських цінностей. Це засвідчили 93,5 % респондентів всеукраїнського опитування (2025 р.), які навели численні приклади таких заходів, і серед них програми, проєкти, заходи народознавчого спрямування; історичні проєкти та краєзнавчі програми; творчі конкурси, заходи до пам'ятних історичних дат; вишколи, змагання, заходи військово-патріотичного напрямку, проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»); заходи і проєкти, що мають на меті популяризувати українську національну культуру, сприяють єднанню громад, та інші. Такі проєкти дають змогу залучити дітей, які вимушено залишили місце проживання, перебувають в інших країнах; тісно пов'язані із волонтерською діяльністю закладів позашкільної освіти.

Надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу є значущим завданням закладів позашкільної освіти в умовах війни. Результати всеукраїнського опитування (2025 р.) засвідчили, що у цих закладах реалізуються різноманітні заходи, програми, проєкти, спрямовані на надання психосоціальної підтримки учням і батькам, соціальну реабілітацію ветеранів та членів їхніх сімей, підтримку дітей, які постраждали внаслідок війни, та ін. (72,2 %). Респонденти вказали на значну кількість прикладів таких проєктів. Водночас, за даними освітнього омбудсмена України⁶², забезпеченість закладів позашкільної освіти практичними психологами є вкрай недостатньою.

Заклади позашкільної освіти є центрами волонтерської діяльності у своїх громадах в умовах війни, реалізують волонтерські програми/проєкти/заходи, спрямовані на підтримку військових (різнопланові волонтерські проєкти, а також благодійні флешмоби, ярмарки, концерти, плетіння захисних маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок, листівки, малюнки, донати тощо); допомогу ветеранам, дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб; благодійні заходи для дітей, батьки яких перебувають у лавах ЗСУ; волонтерську допомогу й екологічну підтримку безпритульних тварин і багато інших.

В умовах воєнного часу соціальне партнерство закладів позашкільної освіти сприяє виконанню важливих завдань (залучення партнерів до облаштування укриттів і безпечних просторів; створення сучасних хабів, коворкінгів, лабораторій тощо; реалізація актуальних національних і міжнародних проєктів, програм; організація профільного навчання; залучення дітей і молоді до волонтерства, соціальних практик; реалізація дослідницьких проєктів, зокрема міжнародних, тощо).

Учасники всеукраїнського опитування (2025 р.) засвідчили, що з-поміж основних труднощів у професійній діяльності, зумовлених війною, доцільно виокремити такі: психоемоційний стан педагогів/учнів/батьків (61,3 %); труднощі, пов'язані із створенням безпечних умов навчання (38,1 %); низький рівень соціального захисту педагогічних працівників, що призводить до значної втрати кадрів і неможливості залучення висококваліфікованих кадрів для викладання в профільних гуртках. Існує нестача щодо: інформаційних технологій, довійськової, домедичної підготовки, спорту, гуртків дослідницько-експериментального, науково-технічного напрямку, робототехніки, операторів БПЛА тощо.

⁶² Позашкільна освіта – проблеми, пропозиції та нові формати роботи. Освітній омбудсмен України.<https://eo.gov.ua/pozashkilna-osvita-problemy-propozytsii-ta-novi-formaty-roboty/2023/09/19/>

Отже, на можливості позашкільної освіти успішно виконувати значущі завдання в умовах війни впливають як об'єктивні чинники, зумовлені широкомасштабною війною (заклади позашкільної освіти зруйновано або пошкоджено внаслідок воєнних дій; зменшилася кількість здобувачів позашкільної освіти з огляду на виїзд за кордон, переміщення в інші області тощо); скорочення кадрового складу закладів позашкільної освіти зважаючи на звільнення, виїзд за кордон, перебування на простої, мобілізацію тощо), так і труднощі, які потенційно мають бути подолані на державному і місцевому рівні (соціальна незахищеність педагогічних працівників; незаконна ліквідація/реорганізація закладів позашкільної освіти; відсутність облаштованих укриттів у значній кількості закладів позашкільної освіти тощо).

Ключові проблеми, які потребують розв'язання:

– відсутність облаштованих укриттів та безпечних просторів у значній кількості закладів позашкільної освіти, що унеможлиблює створення безпечного освітнього середовища;

– низький рівень оплати праці педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, що призводить до значної втрати кадрів, неможливості залучення висококваліфікованих педагогів;

– скорочення мережі, зважаючи на ліквідацію, реорганізацію, злиття закладів позашкільної освіти, зокрема профільних (туристсько-красназавчих, еколого-натуралістичних, науково-технічних та ін.), що порушує права дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти;

– необхідність забезпечення фізичної безбар'єрності (пандуси, ліфти, засоби орієнтації в просторі тощо), а також фахового супроводу інклюзивного навчання;

– недостатня забезпеченість закладів позашкільної освіти практичними психологами;

– нерівність доступу до освіти, зокрема недостатня доступність позашкільної освіти у сільській місцевості, малих громадах та громадах, наближених до зони бойових дій, логістичні труднощі;

– недостатній рівень державної підтримки позашкільної освіти у територіальних громадах, зокрема на основі цільових державних субвенцій.

Розв'язання цих проблем можливе шляхом:

– реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти на принципах: доступності і безбар'єрності; належного фінансування; добровільності вибору типів закладів позашкільної освіти, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості; посилення правового і соціального захисту педагогічних працівників, усіх учасників освітнього процесу;

– облаштування укриттів та безпечних просторів у закладах позашкільної освіти із дотриманням відповідних вимог і рекомендацій;

– збереження/відновлення мережі державних і комунальних закладів позашкільної освіти, недопущення їхньої реорганізації, перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття, ліквідації; передачі приміщень, обладнання, техніки в оренду, відчуження (продажу) землі, майна;⁶³

– передбачення необхідних видатків та забезпечення цільових субвенцій для підвищення оплати праці педагогічних працівників закладів позашкільної освіти незалежно від спроможності бюджету громади;

– запровадження сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти із урахуванням зарубіжного досвіду;

⁶³ Ст. 9 Закону України «Про позашкільну освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>

–сприяння розвитку мережі закладів позашкільної освіти, а також позашкільної діяльності на базі інших закладів освіти, в територіальних громадах, зокрема у сільській місцевості, з метою забезпечення реалізації права кожної дитини на здобуття позашкільної освіти незалежно від місця проживання, тимчасового перебування у воєнний час, освітніх труднощів;

–створення умов для реалізації потенціалу закладів позашкільної освіти як ресурсних центрів (профільної освіти, надолуження освітніх втрат, національно-патріотичного виховання тощо);

–сприяння охопленню позашкільною освітою дітей та молоді у вразливих громадах шляхом відкриття філій на базі інших освітніх закладів, діяльності ресурсних центрів, онлайн-платформ тощо;

–підтримки профільної позашкільної освіти (за напрямками позашкільної освіти, визначеними Законом України «Про позашкільну освіту»), зважаючи на значний потенціал формування компетентностей здобувачів освіти, надання первинних професійних знань, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності;

–забезпечення розвитку безбар'єрного й інклюзивного освітнього середовища у позашкільній освіті;

–підтримки проєктів, програм, заходів національно-патріотичного спрямування за організації закладів позашкільної освіти;

–реалізації волонтерських, соціальних проєктів із залученням широкого кола дітей і молоді, зокрема тимчасово переміщених в інші регіони України та за кордон;

–удосконалення змісту і технологій позашкільної освіти, спрямованих на формування ключових компетентностей учнів з урахуванням національних та міжнародних освітніх, наукових, соціально-гуманітарних інновацій;

–актуалізації науково-методичного супроводу позашкільної освіти шляхом реалізації дослідницьких проєктів;

–оновлення Закону України «Про позашкільну освіту» відповідно до сучасних потреб.

Діяльність учених НАПН України, зокрема Інституту проблем виховання НАПН України, в умовах воєнного часу спрямовано на створення наукового підґрунтя, методичного та змістового забезпечення позашкільної освіти. У партнерстві із колективами закладів позашкільної освіти України проводяться конференції, форуми, які об'єднують наукову і педагогічну спільноту у виконанні нагальних завдань освіти, виховання, підтримки дітей та молоді в умовах війни; широко впроваджуються наукові, науково-методичні розробки, проводяться всеукраїнські опитування.

Виконанню найбільш значущих освітніх і соціальних завдань засобами позашкільної освіти сприяє науково-методичний супровід вченими НАПН України. За організації Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки у 2025 р. проведено методологічний семінар «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану», учасники якого порушували важливі питання збереження та розвитку української національної ідентичності, відновлення історичної пам'яті, вивчення справжньої української історії, розвитку українськомовного середовища.

За результатами досліджень підготовлено і впроваджено препринт «Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг», методичні посібники «Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах повоєнного відновлення країни», «Інноваційний розвиток позашкільної

освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», «Проектні кейси «Екопростір України майбутнього», а також практичні матеріали, рекомендації, цикл лекцій для підвищення кваліфікації педагогічних працівників (з інклюзивної освіти, психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу в умовах війни, профілактики соціальних девіацій у молодіжному середовищі тощо). Розроблено актуальні навчальні програми з позашкільної освіти, які мають гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі»: наскрізні навчальні програми оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» та «Основи безпеки життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій»; навчальні програми художньо-естичного напрямку «Народні ремесла», «Витинанка»; соціально-реабілітаційного напрямку «Основи психосоціальної підтримки для підлітків»; освітні проекти, зокрема зорієнтовані на підтримку дітей, які постраждали внаслідок війни (Барнахус-клас Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України), просвітницький онлайн-проект «Боротьба за незалежність: історія і сучасність» тощо. Розроблено актуальні практичні матеріали щодо формування екологічної свідомості для подолання екологічних наслідків війни; з основ безпеки життєдіяльності в умовах воєнних викликів; формування англomовної комунікативної компетентності як інструменту підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном в умовах війни та інші.

З метою реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти вчені НАПН України беруть активну участь у роботі відповідних робочих груп та комісій: із внесення змін до Закону України «Про позашкільну освіту»; з розроблення Концепції позашкільної освіти; науково-методичній комісії з позашкільної освіти МОН України; підкомісії І10 Соціальна робота та консультування, І11 Дитячі та молодіжні служби науково-методичної комісії з охорони здоров'я та соціального забезпечення сектору вищої освіти науково-методичної ради МОН України; залучені до організації та проведення Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти «Джерело творчості» і Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для закладів позашкільної освіти; задіяні в організації і проведенні курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти України (спільно із Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді МОН України).

У партнерстві із закладами позашкільної освіти Інститут проблем виховання НАПН України проводить науково-практичні конференції, вебінари, методологічні семінари, які гуртують науково-педагогічну спільноту задля пошуку ефективних шляхів вирішення нагальних питань розвитку позашкільної освіти в умовах викликів воєнного часу. Впродовж 2024 – 2025 рр. у співпраці із Комунальним позашкільним навчальним закладом «Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості», Центральнoукраїнським державним університетом імені Володимира Винниченка за підтримки МОН України започатковано Всеукраїнську науково-практичну інтернет-конференцію «Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій»; спільно із Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді МОН України за підтримки Громадської організації «Національна спілка освітян України» проводиться щорічна Всеукраїнська науково-педагогічна конференція «Сучасні тенденції підвищення якості освіти» (Profi NENC). Вчені інституту розробили та провели: цикл лекцій (у межах курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників у рамках угоди з Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді МОН України, а також онлайн-інтенсиви із підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти (у рамках освітнього проекту «Відкрита кафедра здоров'язбережувальної освіти та фізичної рекреації»).

За 35 років незалежності України позашкільна освіта сформувалася як невід’ємна ланка освіти України, яка має власне нормативне підґрунтя, виконує важливі освітні завдання, враховує міжнародні тенденції та національні пріоритети, має ресурсний потенціал для інших освітніх ланок. В умовах викликів воєнного часу позашкільна освіта відіграє значну освітню і соціальну роль як інститут освіти й підтримки, надолуження освітніх втрат, простір українських національних цінностей, центр волонтерського руху у громадах; залучає до освітніх і соціальних практик широке коло українських дітей та молоді.

Результати всеукраїнського опитування педагогічних працівників, проведеного відділом позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України у березні-квітні 2025 р.

Характеристика респондентів

В опитуванні педагогічних працівників закладів позашкільної освіти взяли участь 2114 респондентів, представників з 22 областей України і м. Києва (рис. 1).

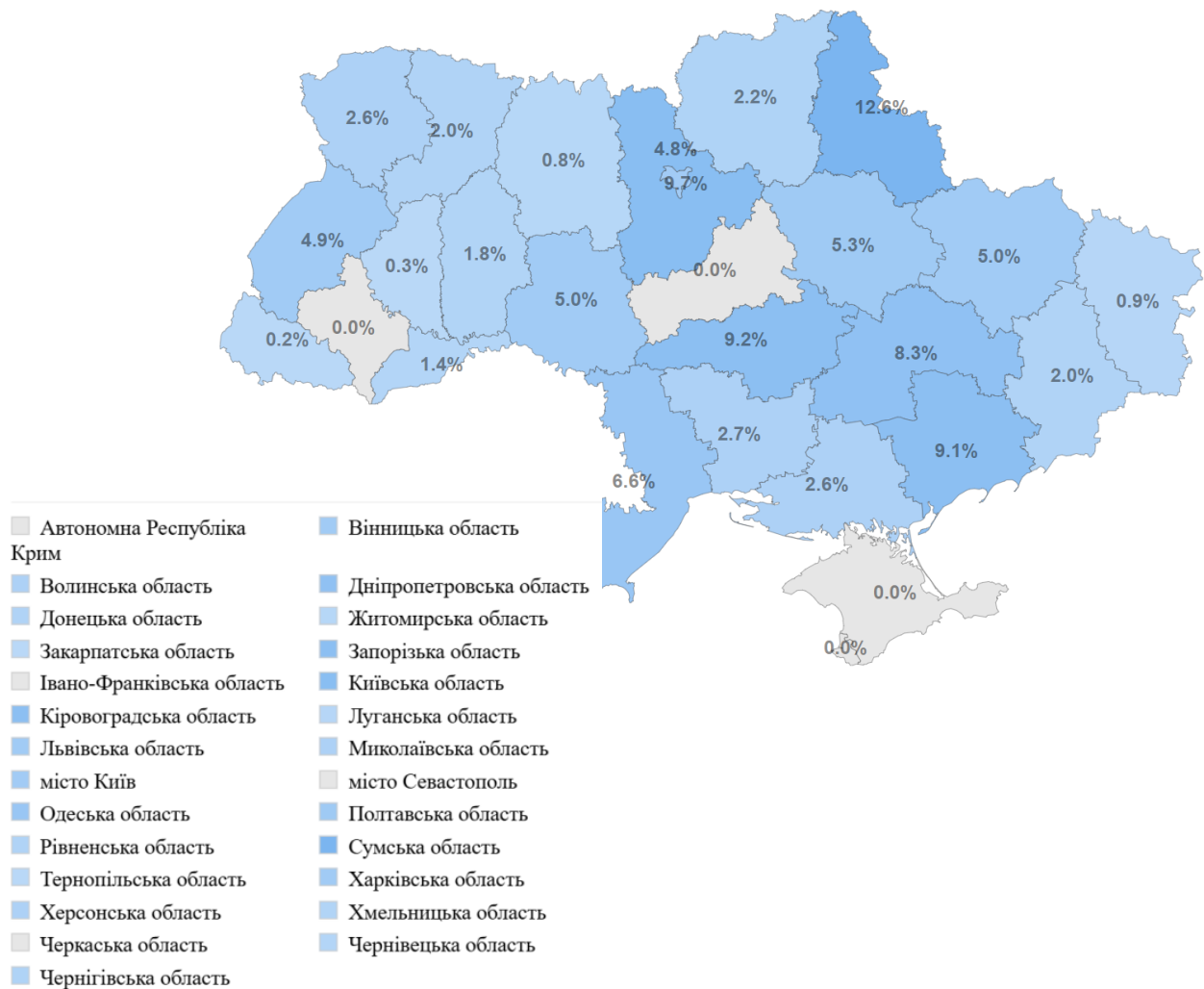

Рис. 1. Регіон постійного розташування закладів позашкільної освіти і частка респондентів (у %) у них

Результати опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти за визначеними параметрами.

Інклюзивність і безбар'єрність (відвідування закладів позашкільної освіти учнями з особливими освітніми потребами (ООП), із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інше)

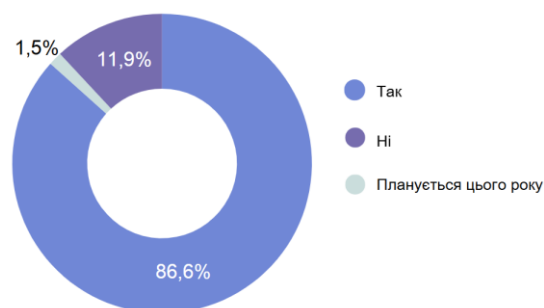

Рис. 2. Результати відповідей на запитання «Чи відвідують Ваш гурток (інші творчі об'єднання закладу) діти із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО)?»

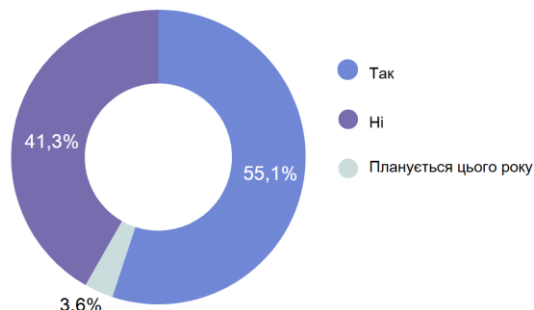

Рис. 3. Результати відповідей на запитання «Чи відвідують Ваш гурток (інші творчі об'єднання закладу) діти та молодь з особливими освітніми потребами (ООП)?»

Актуальність проблеми освітніх втрат (у широкому сенсі освітні втрати означають утрату можливостей для всебічного розвитку учнів) та потенціал позашкільної освіти у їхньому надолуженні

Рис. 4. Результати відповідей на запитання щодо основних «втрат» у позашкільній освіті (в найширшому розумінні) в умовах війни

Потенціал закладів позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням, батькам

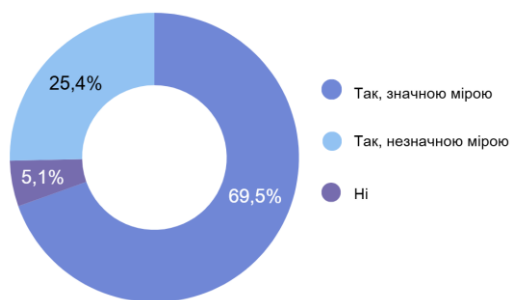

Рис. 5. Результати відповідей на запитання «Чи мають заклади позашкільної освіти потенціал щодо надання психосоціальної підтримки учням, батькам?»

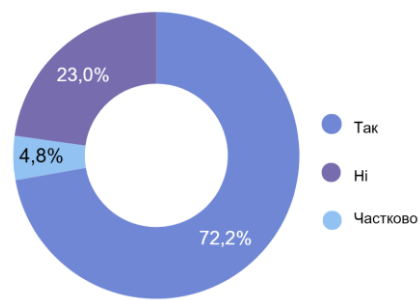

Рис. 6. Результати відповідей на запитання «Чи реалізуються Вашим закладом позашкільної освіти проекти, програми інші заходи щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує?»

Увага закладів позашкільної освіти до становлення української національної ідентичності учнів

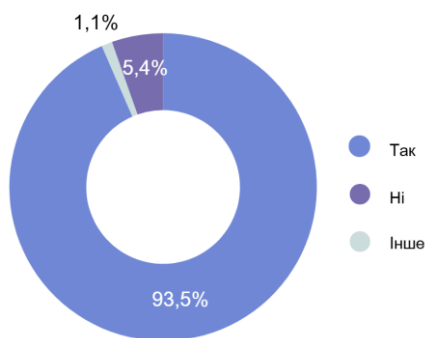

Рис. 7. Результати відповідей на запитання «Чи реалізуються Вашим закладом позашкільної освіти проекти, програми інші заходи, які сприяють становленню української національної ідентичності?»

Основні засади удосконалення змісту позашкільної освіти в умовах війни

Рис. 8. Результати відповідей на запитання щодо основних засад удосконалення змісту позашкільної освіти в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення

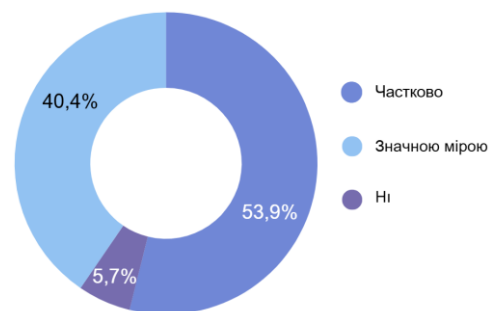

Рис. 9. Результати відповідей на запитання щодо можливості інтеграції змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах воєнного часу певною мірою вирішити проблему доступності освітніх послуг/безбар'єрності, компенсації освітніх утрат

3.4. ОСВІТА ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. Вагомим здобутком розбудови національної освіти України стало формування окремої спеціалізованої ланки – освіти обдарованих дітей та молоді. Її становлення безпосередньо зумовлене сутністю української державності, яка після відновлення незалежності базується на ключових цінностях свободи, демократії, інноваційності та конкурентоспроможності. У цьому контексті підтримка інтелектуального потенціалу нації набула стратегічного значення як фактор державотворення та сталого розвитку. У роки незалежності України сформовано цілісну систему державної політики у сфері освіти обдарованих дітей та молоді, що поєднує нормативно-правове забезпечення, інституційну інфраструктуру та освітні практики, спрямовані на виявлення, підтримку і розвиток обдарованих дітей.

На початковому етапі незалежності освіта обдарованих дітей та молоді реалізовувалася у межах функціонування закладів загальної середньої і позашкільної освіти. Після прийняття законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» активізовано інституційну розбудову мережі закладів спеціалізованої освіти для обдарованих дітей різних спрямувань – наукового, мистецького, спортивного, військового. Нині в Україні налічується 25 наукових, 14 мистецьких, 23 спортивні, 4 військові ліцеї. Серед них особливе місце належить науковим ліцеям як новому типу освітніх закладів, діяльність яких націлена на підтримку і розвиток інтелектуально обдарованої учнівської молоді. Їх інституційне становлення підкріплено затвердженням Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування і Положення про науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат. Паралельно формується мережа позашкільних і науково-освітніх структур, ключову роль серед яких відіграє Національний центр «Мала академія наук України» (МАН) як інституційна система виявлення, розвитку та підтримки інтелектуально обдарованої молоді. Працюючи під егідою ЮНЕСКО, МАН набув статусу Академії Сорбоніс і членства у провідних наукових інституціях (IFIA, ASPAC, ASTC, ECSITE, WCGTC), співпрацює із NASA, CERN, Argonne National Laboratory, Francis Crick Institute тощо.

На регіональному рівні формування системи підтримки обдарованих дітей і молоді реалізується завдяки ініціативам органів управління освітою, що сприяють створенню багатопрофільних ліцеїв, організації діяльності регіональних очно-заочних і дистанційних шкіл, функціонуванню консультативних пунктів тощо. Ці форми забезпечують доступ здобувачів освіти різних регіонів до поглибленого навчання, розвитку їхніх здібностей і залучення до науково-дослідницької діяльності.

У воєнний період система пошуку і підтримки обдарованих дітей та молоді зберегла свої функції та суттєво трансформувала зміст і форми діяльності, адаптуючи їх до умов воєнного стану, масового переміщення дітей та потреб відновлення країни. Створена мережа наукових ліцеїв та система регіональних підрозділів МАН забезпечують дослідницьке навчання обдарованих дітей, конкурсну діяльність щодо їх виявлення та підтримки, участь у різноманітних проєктах, олімпіадах і конкурсах за такими основними напрямками:

- конкурсно-дослідницька діяльність;
- організація та координація олімпіадного руху;
- розвиток STEM-інфраструктури;
- представництво у міжнародних проєктах і конкурсах;
- упровадження інноваційних і підприємницьких програм.

У нинішній період діяльність МАН поєднує дві взаємопов'язані лінії: 1) збереження і підвищення ефективності механізмів виявлення та розвитку інтелектуально обдарованих здобувачів освіти; 2) розгортання проєктів, безпосередньо пов'язаних із викликами війни,

освітніми втратами, культурною стійкістю та повоєнною відбудовою України. Такий підхід відповідає сучасному розумінню наукової освіти як інтеграції дослідницького підходу, STEM-та STEAM-практик з методами спеціалізованої освіти наукового спрямування для залучення учнів до розв'язання суспільно значущих проблем.

Важливим напрямом роботи з обдарованими дітьми в умовах воєнного стану стала музейна педагогіка, яка заклала підґрунтя для подальших міжнародних і методичних ініціатив у цій сфері⁶⁴. Розвиток інфраструктури неформальної наукової освіти реалізується через створення мережі інтерактивних музеїв науки. У період воєнних років функціонують музеї науки, що розкривають для учнівської молоді горизонти різних галузей наукових знань; музей математики «Кубоїд»; мобільні музейні експозиції, за допомогою яких розширюється простір і доступ до наукової діяльності учнів, які мешкають у віддалених від наукових центрів локаціях. Відкриття нових просторів у регіонах, упровадження мобільних пересувних виставок та створення нових освітніх форматів дали можливість компенсувати освітні втрати та підтримати психоемоційний стан здобувачів освіти, особливо обдарованої учнівської молоді.

Крім того, МАН започатковано міжнародний проєкт «Досліджуй науку українською», орієнтований на дітей та молодь, які через війну опинилися за кордоном⁶⁵. Проєкт передбачає створення та поширення україномовного освітнього контенту в центрах науки та музеях, а також розвиток партнерських мереж. До ініціативи долучилися десятки інституцій, зокрема 31 центр науки Республіки Польща, що свідчить про швидку інтернаціоналізацію української наукової освіти.

У 2023 р. посилено акцент на поєднанні наукової освіти із громадянською активністю. Прикладом такої діяльності став Всеукраїнський конкурс «Save Спадок», спрямований на документування пошкоджень культурної спадщини. Учасники створюють геоінформаційні бази даних та працюють із цифровими інструментами, що поєднує науковий підхід, громадянську відповідальність і цифрову компетентність здобувачів освіти.

Важливим напрямом діяльності МАН став організаційно-методичний супровід проведення всеукраїнських і міжнародних олімпіад, конкурсів і турнірів, що дало змогу інтегрувати конкурсну і дослідницьку діяльність у єдину систему пошуку і розвитку обдарованих учнів⁶⁶. Нині в Україні відбуваються всеукраїнські олімпіади з таких предметів, як математика, інформатика, інформаційні технології, фізика, хімія, географія, біологія, астрономія, історія, правознавство, мова і література (українська, кримськотатарська, польська, новогрецька, чеська, словацька, іврит, румунська, болгарська, угорська). У 2025 р. кількість олімпіад збільшилась до 20 (з них 2 в онлайн-режимі), у яких узяло участь 1496 школярів.

У 2021 – 2025 рр. МАН забезпечувала участь українських школярів у міжнародних заходах, надаючи можливість талановитим учням брати участь у міжнародних предметних олімпіадах, різноманітних конкурсах та інших форматах інтелектуальних змагань. Зокрема, забезпечена участь українських школярів у таких змаганнях, як GENIUS Olympiad, Destination Imagination, а також підготовка до започаткування національного етапу ISEF Ukraine. Крім того, учні долучалися до міжнародних виставок винаходів (INOVA, iENA, Euroinvent), конкурсу молодих вчених EUCYS та проходили наукові стажування у провідних міжнародних

⁶⁴ <https://man.gov.ua/about/news/muzejna-pedagogika-i-voyennij-stan-yak-muzeyam-vidnoviti-robotu>

⁶⁵ <https://man.gov.ua/contests/mizhnarodnij-proyekt-doslidzhuj-nauku-ukrayinsskoyu-discover-science-in-ukrainian>

⁶⁶ <https://platform.man.gov.ua/media>

наукових центрах, що дало змогу інтегрувати українських обдарованих дітей у глобальну наукову спільноту.

Паралельно розвивалися інноваційні та підприємницькі напрями. У межах діяльності бізнес-інкубатора МАН реалізовано хакатони, стартап-конкурси та міжнародні освітні програми, спрямовані на створення рішень у сферах агротехнологій, екології, інклюзії та реабілітації. У 2025 р. інженерно-технологічний хакатон Engineering HackFest «Моделювання прототипів інженерних конструкцій» зібрав 44 учасники із 12 областей України, які пропонували свої проекти вирішення конструкторських завдань; в іншому всеукраїнському конкурсі стартапів MaterialTech StartUp 62 учасники з 15 регіонів отримали реальні можливості для розвитку та монетизації своїх ідей на практиці.

Результати участі українських школярів у міжнародних конкурсах і олімпіадах (2021 – 2025 рр.)

Кількісні показники	2021	2022	2023	2024	2025
Кількість заходів	26	22	17	18	13
Кількість учасників	351	325	173	197	202
Загальна кількість нагород, у т.ч.	336	261	173	173	113
золотих медалей	107	104	48	58	34
срібних медалей	110	65	40	49	28
бронзових медалей	52	45	38	27	31
Кількість гран-прі	7	1	-	2	2
Кількість спеціальних відзнак	60	51	47	37	18

Одним із напрямів розвитку наукової освіти є лабораторні комплекси MANLab та EXLab, що спеціалізуються на інтерактивному вивченні фізики, хімії та біології, географії, проведенні міждисциплінарних реальних і віртуальних навчальних досліджень, підготовці вчителів до впровадження STEM/STEAM-освіти в освітній процес відповідно до Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти).

Стратегії реалізації STEM/STEAM на рівні формальної освіти пов'язані передусім із поліпшенням та поглибленням викладання природничо-математичних дисциплін на основі STEM-підходу до навчання, упровадженням інтегрованих міжпредметних програм та модельних навчальних програм напряму STEM. Паралельно з формальною освітою у неформальній освіті STEM/STEAM-напряму реалізується через мережу STEM-центрів та STEM-лабораторій, ІТ-лабораторій, технічних лабораторій. За їх сприяння МАН спільно з Інститутом обдарованої дитини НАПН України проводять популяризаційні заходи STEM/STEAM-напряму, серед яких: «STEM-весна», «Ми розвиваємо STEM», «Інженерний

тиждень», «STEM-школа», STEM/STEAM-проекти; конкурси: «Краща STEM-публікація», «Ми розвиваємо STEM», «Талановитий вчитель – обдарована дитина», «Вчитель року за версією журналу «Колосок» – «STEMимо разом». Наразі ці заходи відбуваються із урахуванням умов воєнного стану та спрямовані на підтримку освітян і обдарованих дітей.

Таким чином, у часи воєнного стану мережа закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування разом із Національним центром «Мала академія наук України» та закладами позашкільної освіти сформували цілісну національну екосистему освіти обдарованої учнівської молоді, що завдяки своїй активній діяльності сприяє пошуку і розвитку обдарованих дітей, забезпечує їх доступ до дослідницького навчального простору, мотивує розвиток STEM-практик, інноваційних проєктів та інтеграцію українських учнів у глобальний науковий простір. Партнерська співпраця МАН з Інститутом обдарованої дитини НАПН України набула продуктивної форми міжінституційної взаємодії щодо забезпечення науково-методичного і технологічного супроводу пошуку, підтримки та розвитку обдарованої особистості.

3.5. ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. В умовах сучасних викликів і загроз, повномасштабної війни в Україні особливої актуальності набуває забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на якісну освіту, особистісний розвиток і безперервність навчання. Воєнні дії суттєво ускладнили функціонування освітньої сфери, спричинивши руйнування інфраструктури, вимушене переміщення мільйонів громадян і втрату доступу до корекційно-розвиткових послуг для значної частини дітей з особливими освітніми потребами.

Нині особливого значення набуває здатність освітньої сфери адаптуватися до кризових обставин, забезпечуючи безперервність навчання, психолого-педагогічну підтримку та доступ до корекційно-розвиткових послуг. Це зумовлює переосмислення традиційних підходів до організації навчання осіб з особливими освітніми потребами та посилення ролі інноваційних освітніх практик, спрямованих на збереження якості освіти в умовах криз, воєнного стану.

У 2021 – 2025 рр. в Україні зросла кількість дітей, охоплених інклюзивною освітою: понад 45 тис. учнів навчаються в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти. Водночас продовжує функціонувати мережа спеціальних закладів освіти та навчально-реабілітаційних центрів (НРЦ), які забезпечують освітні й корекційно-розвиткові послуги для дітей із складними порушеннями розвитку.

Важливою для підтримки дітей з особливими освітніми потребами стала мережа інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Якщо у 2019 р. в Україні функціонував 561 інклюзивно-ресурсний центр, то станом на 1 січня 2025 р. їх кількість зросла до 700.

Водночас відбувалися зміни у мережі спеціальних закладів освіти. У 2019 р. в Україні функціонувало близько 325 спеціальних шкіл та закладів для дітей з особливими освітніми потребами, в яких здобували освіту понад 43,0 тис. учнів. Станом на 2025 р. мережа цих закладів скоротилася до 264 установ, серед яких 203 спеціальні школи з контингентом 29,5 тис. осіб.

Упродовж останніх років мережа НРЦ зазнала трансформації внаслідок модернізації системи спеціальної освіти та розширення можливостей інклюзивного навчання. Якщо у 2019 р. навчально-реабілітаційні центри функціонували як складова мережі спеціальних закладів освіти, то станом на 2025 р. в Україні діяло 76 таких центрів з контингентом у 2,4 тис. осіб.

Упродовж 2019 – 2025 рр. активно реалізується політика, спрямована на розвиток інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. На початок 2020 р. в Україні функціонувало 13,8 тис. інклюзивних класів, у яких навчалися 19,3 тис. учнів з особливими освітніми потребами. Станом на 1 січня 2025 р. кількість інклюзивних класів зросла до 33,4 тис., а кількість учнів з особливими освітніми потребами, які навчалися в них, становила 47,6 тис. осіб.

Позитивна динаміка розвитку інклюзії спостерігається і в дошкільній освіті. На початок 2020 р. в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти навчалися 4,7 тис. дітей з особливими освітніми потребами. На початок 2025 р. у цих закладах функціонувало 7,7 тис. інклюзивних груп, які охоплювали 15,3 тис. вихованців з особливими освітніми потребами.

Водночас станом на 1 січня 2025 р. у закладах загальної середньої освіти створено 728 спеціальних класів, у яких навчалася 6,2 тис. учнів з особливими освітніми потребами.

Зміни у мережі спеціальних закладів освіти впродовж 2019 – 2025 рр. значною мірою зумовлені процесами децентралізації, реформування системи освіти та реалізації політики деінституціалізації. Суттєво впливав на функціонування системи спеціальної та інклюзивної освіти також воєнний стан, запроваджений у 2022 р. Воєнні дії призвели до пошкодження або руйнування частини освітньої інфраструктури, переміщення учнів, педагогічних працівників і сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. У цих умовах органи управління освітою та територіальні громади були змушені адаптувати мережу закладів освіти

до нових викликів, забезпечуючи безперервність освітнього процесу через дистанційні, змішані та індивідуальні форми навчання.

За даними Міністерства освіти і науки України та міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО), за час війни пошкоджено або зруйновано понад 3,5 тис. закладів освіти, із них переважна кількість – спеціальні школи та навчально-реабілітаційні центри. Значна частина (близько 10-15 %) спеціальних закладів освіти зазнали руйнувань або істотних пошкоджень; понад 1,5 млн дітей стали внутрішньо переміщеними особами; загалом понад 6 млн громадян України, серед яких чимало родин з дітьми з особливими освітніми потребами, змушені виїхати за кордон; багато дітей втратили доступ до регулярного корекційно-розвиткового супроводу через евакуацію, руйнування інфраструктури або кадровий дефіцит. Війна загострила кадровий дефіцит, обмеженість матеріально-технічної бази та нерівний доступ до освітніх послуг та ін. Особливої уваги потребує соціально-психологічна підтримка дітей, які пережили травматичний досвід війни.

Поряд із розвитком інклюзивної освіти зростає значення спеціальної освіти, яка забезпечує комплексну допомогу дітям зі складними порушеннями розвитку. В умовах війни значення спеціальної освіти зросло, оскільки збільшується кількість дітей із травматичним досвідом, порушеннями розвитку, зокрема набутими внаслідок бойових дій. Крім того, руйнування освітньої інфраструктури та вимушене переміщення сімей ускладнюють доступ до якісних інклюзивних послуг, що робить спеціальні заклади освіти критично важливими осередками підтримки.

Отже, розвиток освіти осіб з особливими освітніми потребами в Україні має ґрунтуватися на поєднанні інклюзивної та спеціальної освіти як взаємодоповнювальних складових єдиної системи. Пріоритетом є створення стійкої, адаптивної освітньої моделі, здатної ефективно функціонувати в умовах кризи та післявоєнного відновлення, забезпечуючи варіативність освітніх стратегій і врахування індивідуальних потреб кожної дитини.

В умовах повномасштабної війни в Україні особлива увага приділяється збереженню та розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами (ООП), забезпеченню реалізації їхнього права на особистісний розвиток і рівний доступ до якісної освіти навіть в умовах постійних викликів і загроз. Воєнні дії суттєво ускладнили функціонування освітньої сфери, що актуалізувало необхідність пошуку ефективних, гнучких і безпечних стратегій упровадження теоретичних і практичних засад навчання для зазначеної категорії громадян, значна частина яких має інвалідність.

Освіта осіб з ООП в Україні впродовж останніх п'яти років зазнала суттєвих змін під впливом освітніх реформ, цифровізації та зовнішніх викликів, зокрема пов'язаних з пандемією COVID-19 і повномасштабною війною, щодо цілей освіти осіб з ООП, змісту, організації освітнього процесу, методичного забезпечення й підходів до оцінювання результатів навчання.

В умовах війни затверджено низку законодавчих актів, які створили правову основу для реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту незалежно від їхніх фізичних чи психічних особливостей та безпекової ситуації. Зокрема, у співпраці із МОН України науковцями Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено Положення про організацію здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні (2022 р.), інструктивний методичний лист МОН України «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році» (2022 р.), Концепцію трансформації спеціального навчання (2023 р.), Положення про спеціальні класи у закладах загальної середньої освіти (2024 р.), Концепцію надання логопедичних послуг в системі освіти (2024 р.), Положення про логопедичні пункти в системі освіти та Методичні рекомендації щодо впровадження оновлених підходів до забезпечення надання логопедичних послуг в системі освіти (2024 р.),

Положення про спеціальний дитячий садок, Порядок утворення та функціонування спеціальних груп закладів дошкільної освіти (2024 р.), Стратегію розвитку спеціальної освіти (2025 р.), а також пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти (2025 р.), зокрема до Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2024 р.), Порядку утворення та умови функціонування спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти (2024 р.), проєкту Порядку утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти (2025 р.), проєкту Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти (2024 р.); Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (2025 р.), наказів МОН України щодо визначення норм та особливостей освіти дітей з особливими потребами на сучасному етапі та ін.

У 2020 – 2021 рр. важливим чинником трансформації освіти стала пандемія COVID-19, яка зумовила масовий перехід до дистанційного навчання. Для учнів з особливими освітніми потребами це стало як викликом, так і можливістю. З одного боку, виникли труднощі із доступом до корекційно-розвиткових послуг, з іншого – почали активно розвиватися цифрові інструменти навчання, адаптовані до індивідуальних потреб. У цих умовах, поряд зі спеціальними та інклюзивними підходами, в Україні формується інтегрований (комбінований) підхід, який передбачає гнучке поєднання інклюзивного та спеціального навчання залежно від освітніх потреб дитини.

Утім, повномасштабна збройна агресія росії суттєво ускладнила практичну реалізацію низки нововведень в освіті осіб з ООП. Зокрема, масове внутрішнє переміщення населення, вимушена міграція за кордон, тривале перебування дітей в укриттях під час повітряних тривог, порушення стабільності освітнього процесу, розрив звичних соціальних зв'язків, обмежений доступ до фахівців (логопедів, психологів, дефектологів) і спеціального обладнання негативно вплинули на розвиток та навчальні досягнення таких дітей.

У цих умовах особливої значущості набули розроблення гнучких форм організації навчання, адаптація освітнього середовища до потреб дітей, посилення міжвідомчої взаємодії задля збереження безперервності освіти та надання необхідної психолого-педагогічної підтримки. Активно впроваджуються дистанційна та змішана форми навчання, що дало змогу забезпечити доступ до освіти незалежно від місця перебування дитини та безпекової ситуації. Саме змішаний формат навчання поступово утвердився як ефективний і адаптивний, оскільки поєднує можливості очної взаємодії з педагогом і потенціал цифрових технологій.

У 2021 р. в умовах пандемії співробітниками Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у співпраці із МОН України розроблено рівні підтримки в освітньому процесі осіб з ООП в інклюзивних класах (групах) закладів дошкільної та загальної середньої освіти, в яких запропоновано підхід, спрямований на забезпечення індивідуальних потреб і можливостей кожного учасника освітнього процесу (постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» та від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти»)⁶⁷.

⁶⁷ <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2>

Упроваджені рівні підтримки стали концептуальною основою для оновлення підходів до організації освітнього процесу, що знайшло відображення у відповідних законодавчих та підзаконних актах й супроводжується удосконаленням нормативно-правової бази, зокрема щодо організації дистанційного навчання, індивідуальних освітніх траєкторій та надання корекційно-розвиткових послуг у нових умовах⁶⁸ (постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021 р.), «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (2025 р.), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024 – 2026 роки» (2024 р.), накази МОН України «Про визначення рівня підтримки у дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають дошкільну освіту в інклюзивних групах» (2021 р.), «Про забезпечення психологічного супроводу дітей з ООП в умовах воєнного стану» (2022 р.), «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» (2023 р.), «Про затвердження Положення про команду психолого-педагогічного супроводу ЗДО» (2024 р.), «Про діяльність інклюзивних груп» (2025 р.) та ін. До позитивних змін слід віднести закріплення правових основ інклюзивного навчання, чітке визначення ролей асистентів вихователя і дитини, посилення взаємодії між системами освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, гнучкі норми в умовах воєнного стану, зокрема можливість онлайн подачі документів, що полегшують доступ дітей внутрішньо переміщених осіб до дошкільної освіти та ін.

Це підтверджується й актуальними статистичними даними, які свідчать про розширення мережі закладів з інклюзивним навчанням та збільшення кількості дітей з ООП, охоплених освітнім процесом. За оперативними даними МОН України, станом на 1 січня 2025 р. у закладах дошкільної освіти функціонували 7,7 тис. інклюзивних груп, у яких виховувалися 15,3 ти. дітей з ООП, тоді як у закладах загальної середньої освіти налічувалося 33,4 тис. інклюзивних класів, у яких навчалися 47,6 тис. таких учнів⁶⁹.

Рис.1. Динаміка інклюзивної освіти в Україні

⁶⁸ https://ispukr.org.ua/?page_id=8429

⁶⁹ <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

За останні п'ять років кількість учнів з ООП в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти збільшилась майже удвічі.

Зазначені зміни охопили не лише інклюзивну освіту в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, але й поширилися на діяльність спеціальних закладів освіти, сприяючи їх трансформації відповідно до оновленої нормативно-правової бази та сучасних принципів індивідуалізації, доступності та якості освітніх послуг.

Суттєвою зміною є створення спеціальних класів при закладах загальної середньої освіти, які розглядаються як інтегрована частина загальноосвітнього простору. Згідно з оновленим Положенням про спеціальні класи (2024 р.) передбачено чітке структурування освітніх потреб дітей та відповідної допомоги, встановлено межі наповнюваності класів, що створює умови для індивідуалізації навчання. Поряд з цим індивідуальна програма розвитку та індивідуальний навчальний план стали обов'язковими документами, які гарантують системність у роботі команди супроводу. Для різних категорій встановлено граничну наповнюваність: 12 учнів при сенсорних, моторних або мовленнєвих труднощах, 8 дітей – при складних інтелектуальних чи сенсорних порушеннях і 6 дітей – при складних/комплексних порушеннях розвитку або п'ятого рівня підтримки.

Водночас процедура зарахування до спеціального класу залишається складною, що створює перешкоди для батьків, особливо у воєнний час. Поряд з цим недостатня координація між різними фахівцями, обмеженість матеріальної бази та ізоляція спеціальних класів від загальношкільного життя також знижують ефективність цієї реформи. Це підтверджують і статистичні дані Інституту освітньої аналітики (ІОА): показник «кількість учнів з ООП в спеціальних класах ЗЗСО» демонструє стабільну негативну динаміку: від 6,5 тис. учнів на початку 2024 р. до 5,9 тис. осіб на початку 2025 р.⁷⁰.

Рис. 2. Кількість учнів з ООП, які здобувають освіту в спеціальних класах ЗЗСО

Упродовж 2021 – 2025 рр. відбулася інтенсивна трансформація спеціальних закладів освіти: частина закладів змінила свій тип, зокрема повністю скасовані школи для дітей із затримкою психічного розвитку, оптимізації підлягали заклади освіти для дітей з порушеннями інтелекту, слуху, зору. Водночас значних втрат зазнає система спеціальної освіти: станом на 2020 – 2021 рр. в Україні функціонувало 320 спеціальних закладів освіти, однак унаслідок повномасштабної війни понад 50 із них були пошкоджені або зруйновані, а 90 закладів змушені тимчасово призупинити свою діяльність через безпекову ситуацію, окупацію територій або евакуацію учнів і педагогічних працівників.

Оперативні дані ІОА на кінець 2025 р. демонструють зменшення кількості спеціальних ЗЗСО, які функціонують і надають освітні послуги особам з ООП, де загалом налічується

⁷⁰ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/az_uzgodzhennya_stat.danyh_2025.pdf

близько 264 закладів (для порівняння, у 2024 р. – 269 закладів) у яких навчаються понад 29,5 тис. тис. осіб та 79 навчально-реабілітаційних центрів (НРЦ), у яких здобувають освіту 2,4 тис. осіб⁷¹.

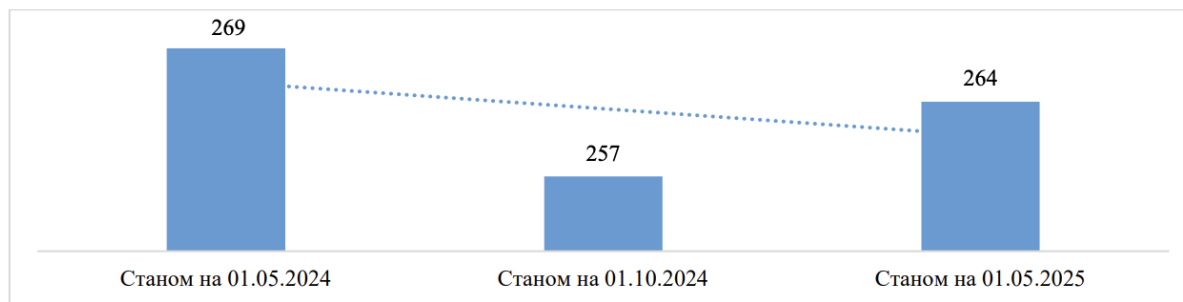

Рис. 3. Кількість спеціальних ЗЗСО, які функціонують і надають освітні послуги

Згідно з оновленими підзаконними актами упродовж 2024 – 2025 рр. створювалися спеціальні класи при спеціальних ЗЗСО для дітей різних рівнів підтримки. На кінець 2025 р. функціонувало 710 таких класів з наповнюваністю близько 5,9 тис. учнів та 3,0 тис. спеціальних груп у дошкільних закладах, в яких виховувалися понад 6,0 тис. дітей (для порівняння, у 2024 р. – близько 700 спеціальних класів з наповнюваністю у 6,5 тис. осіб та 2,7 тис. груп з наповнюваністю у 31,7 тис. дітей)⁷².

Інноваційним рішенням стало впровадження можливості створення змішаних або «з'єднаних» класів (класів-комплектів) при спеціальних ЗЗСО, де допускається різниця у віці до двох років, що дає змогу оптимізувати кадрові та матеріальні ресурси, забезпечуючи гнучкість освітнього процесу. Категорії учнів і рівні підтримки тепер детально систематизовано: визначено групи труднощів розвитку (інтелектуальні, сенсорні, моторні, мовленнєві, соціоадаптаційні), а також можливість комбінування рівнів підтримки в одному класі.

Водночас саме ці норми викликають найбільше дискусій серед фахівців. З практичної точки зору, мала кількість дітей у класі створює значні кадрові та логістичні труднощі, крім того, обмежує можливості соціалізації дітей і не сприяє ефективному використанню ресурсів. Тому експерти наголошують на необхідності більш гнучких підходів до формування класів, що враховували б реальні можливості громад і шкіл.

Окрему проблему становить освітня ізоляція дітей з тяжкими порушеннями розвитку. За нормами, такі групи можуть мати до шести вихованців, але в багатьох громадах необхідна кількість дітей не набирається, тому їх включають до груп іншого типу, де рівень підтримки є недостатнім, що істотно знижує ефективність освітнього процесу та порушує принцип індивідуалізації.

Упродовж 2023 – 2024 рр. кількість осіб з інвалідністю у закладах професійної/професійно-технічної світи (ЗП(ПТ)О) несуттєво зменшилась (3,8 тис. осіб станом на 1 січня 2024 р. та 3,8 тис. осіб станом на 1 січня 2025 р.). Найбільше осіб з інвалідністю навчалися у закладах П(ПТ)О Львівської (375 осіб), Дніпропетровської (328 осіб), Полтавської (268 осіб) областей та м. Києва (268 осіб).

⁷¹ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/az_uzgodzhennya_stat.danyh_2025.pdf

⁷² https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/inklyuziya_do_2025_stanom-na-01.11.pdf

Утім, така трансформація не є ефективною, оскільки значна частина дітей з ООП, які не можуть повноцінно навчатися в умовах інклюзивного середовища, опиняється на межі обмеження або втрати доступу до якісної освіти.

Отримані дані актуалізують необхідність збереження та розвитку мережі спеціальних закладів як важливої складової освіти осіб з ООП, що забезпечує диференційований підхід та відповідні умови навчання для різних категорій дітей.

Слід додати, що кількість учнів з ООП, які продовжують перебувати за кордоном, зменшилася впродовж останнього року. Отже, ця категорія учнів повертається в Україну.

Рис. 4. Кількість учнів з ООП, які продовжують перебувати за кордоном

Важливу роль в освітньому процесі відіграють інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), діяльність яких зазнала трансформацій відповідно до викликів воєнного часу. Зокрема, поширюється практика створення мобільних ІРЦ та дистанційного консультування, що забезпечує доступ до комплексної оцінки розвитку дитини та фахового супроводу навіть у разі переміщення або перебування в зоні підвищеної небезпеки.

В Україні до початку повномасштабної війни функціонувало 720 інклюзивно-ресурсних центрів. Унаслідок воєнних дій близько 90 ІРЦ пошкоджено або зруйновано, понад 100 тимчасово припинили діяльність. В умовах воєнного стану відновлено та продовжують функціонувати 680 ІРЦ, які надають послуги з проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку, корекційно-розвиткові послуги та здійснюють психолого-педагогічний супровід під час навчання дітей з ООП, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб.

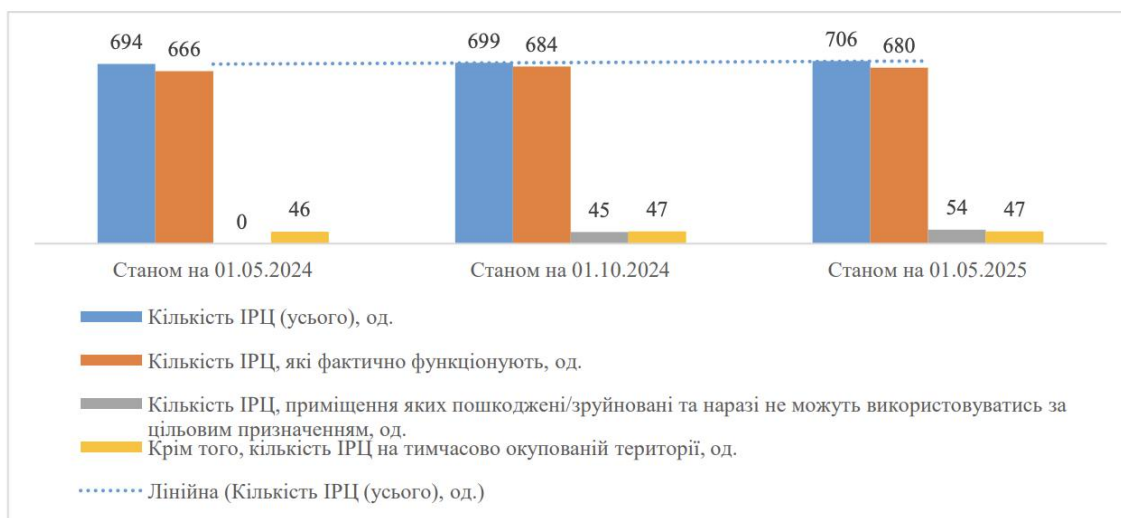

Рис. 5. Кількість інклюзивно-ресурсних центрів у 2025 р.

Згідно із статистичними даними ЮА 47 центрів знаходяться на тимчасово окупованих чи частково окупованих територіях (Донецька – 8, Запорізька – 22, Луганська – 9, Херсонська – 8). Приміщення 54 ІРЦ зруйновані/пошкоджені та наразі не можуть використовуватись за цільовим призначенням. Водночас створено близько 60-80 мобільних ІРЦ (мобільних команд), що забезпечують доступ до послуг у складних безпекових умовах⁷³.

У період війни сформувалися так звані «нові» категорії дітей з особливими потребами, які потребують виваженого підходу до освіти та реабілітації, зокрема це діти, які залишились у місцях свого постійного проживання; внутрішньо переміщені особи (станом на 2025 р. кількість тимчасово внутрішньо переміщених учнів, які долучилися до навчання з інших областей, сягає майже 64 тис.); евакуйовані за межі України (продовжують навчання у дистанційній формі або екстернатом); діти, батьки яких воюють; діти, які втратили батьків, зокрема військовослужбовців⁷⁴.

Викликом для всіх родин стало прилаштування до нових умов існування, пошук закладів освіти, налагодження корекційно-розвиткової роботи. Відповідно до проведеного ЮНІСЕФ дослідження життя дітей під час війни в Україні не можуть відвідувати школу чи дитячий садок через їх закриття 40 % дітей віком від 3 до 17 років, 36 % дітей отримали травматичний досвід війни. Водночас всі діти демонструють психічні та фізичні ознаки стресу та підвищену занепокоєність/тривожність через війну, яка розглядається як значна перешкода для соціального та емоційного розвитку дітей.

У зв'язку із введенням воєнного стану відповідно до Указу Президента України МОН України надало додаткові роз'яснення та рекомендації щодо організації освітнього процесу для осіб з ООП, які переїхали на тимчасове проживання до інших регіонів України (лист МОН України «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» (2022 р.).

Згідно з цим документом з метою збереження кадрового потенціалу фахівців ІРЦ по всій території України місцевим управлінням (відділам) освіти рекомендовано використовувати ресурс педагогічних працівників ІРЦ та забезпечити умови для їх роботи й можливості особам з ООП отримання кваліфікованої підтримки та допомоги (у межах можливостей закладу). Положенням також розширено коло завдань ІРЦ на період дії воєнного стану, до яких віднесено проведення комплексної оцінки та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з ООП, які вимушено змінили місце проживання (перебування) та були зараховані в інклюзивні класи (групи) або здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання; створення умов для психологічної підтримки дітей-переселенців, дітей, які переживають психологічну травму та ін. Важливою новацією є й інтеграція з автоматизованою системою інклюзивно-ресурсних центрів, що забезпечує прозорість взаємодії між фахівцями та школами та орієнтацію на онлайн-формат роботи у воєнний час⁷⁵.

Збільшення кількості ІРЦ зумовило й збільшення кількості фахівців-консультантів до понад 2 тис. осіб, утім це збільшення непропорційне, оскільки кількість функціонуючих ІРЦ збільшилася за рік на 14 одиниць, а кількість педагогічних працівників лише на 20 осіб, що створює кадровий дефіцит і призводить до суттєвої адаптації корекційно-розвивальних послуг, що не завжди забезпечує їх ефективність.

⁷³ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/az_uzgodzhennya_stat.danyh_2025.pdf

⁷⁴ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/>

⁷⁵ <https://doi.org/10.33189/ectu.v11i42.172>

Отримані результати всеукраїнського інноваційного проєкту щодо організаційно-методичних умов діяльності ІРЦ в умовах війни, проведеного Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, засвідчують, що через відсутність необхідних фахівців ІРЦ суттєво зменшилася кількість послуг з визначення освітніх труднощів і рівнів підтримки в освітньому процесі дітей з ООП (у 2024 – 2025 рр. такі послуги отримали 13 % дітей з ООП, до війни такі послуги отримували 90 % дітей), натомість збільшилася кількість послуг щодо психологічного відновлення дитини внаслідок травматичного досвіду, отриманого в умовах війни – такі послуги надано близько 59 % дітей, а також надання послуг щодо реабілітації та соціальної адаптації дітей переселенців (37 % дітей)⁷⁶.

За даними досліджень Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України на сучасному етапі реформування освіти осіб з ООП в Україні дедалі більшої актуальності набуває проблема методологічної узгодженості підходів до оцінювання розвитку дитини та організації її освітньої траєкторії, які є одними з основних завдань ІРЦ. Результати критичного аналізу засвідчили, що розвиток інклюзивної освіти відбувався прискореними темпами, що зумовило недостатню апробацію методичного інструментарію та його обмежену відповідність як філософії соціальної інклюзії, так і практичним завданням забезпечення різноманітних освітніх потреб дітей. Виявлено, що наявне методичне забезпечення не повною мірою враховує специфіку порушень психічного розвитку, що ускладнює реалізацію індивідуалізованого підходу та знижує ефективність освітнього процесу.

Однією із ключових суперечностей є поступова відмова від нозологічного підходу як підґрунтя психолого-педагогічної діагностики, що традиційно забезпечував цілісне бачення структури порушення розвитку. Натомість спостерігається тенденція до підміни нозологічних понять переліком освітніх труднощів, який був упроваджений у практику діяльності інклюзивно-ресурсних центрів передусім з метою визначення освітньої траєкторії дитини в умовах інклюзивного навчання.

Такий підхід, попри свою прикладну доцільність у контексті організації інклюзії, водночас суттєво звужує можливості комплексної оцінки психічного розвитку дитини, порушує причинно-наслідкові зв'язки між окремими проявами порушення та ускладнює побудову науково обґрунтованих програм підтримки. Крім того, він не забезпечує належного розмежування дітей відповідно до їхніх освітніх потреб і потенціалу, зокрема щодо визначення доцільності навчання в інклюзивному чи спеціальному освітньому середовищі.

Серед системних проблем визначено недостатній рівень фахової підготовленості педагогів, обмежений практичний досвід роботи з різними категоріями дітей, а також відсутність цілісного уявлення про механізми розвитку та можливості їх педагогічної реалізації.

Відтак виникає системна проблема, пов'язана із втратою цілісності психолого-педагогічної діагностики та зниженням ефективності освітніх рішень, що й зумовлює необхідність її ґрунтового наукового осмислення.

У контексті євроінтеграційних процесів та виконання Україною зобов'язань щодо дотримання прав людини Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у співпраці із МОН України розроблено Стратегію формування жетомовної політики, яка розглядається не як ізольований соціально-реабілітаційний

⁷⁶ <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.234>

інструмент, а як невід’ємна складова загальнодержавної мовної політики України. Запропонована стратегія визначає стратегічний вектор розвитку, спрямований на забезпечення лінгвістичної безбар’єрності для жестомовних громадян шляхом утвердження української жестової мови як самостійної, повноцінної мови меншини та розширення сфер її функціонування⁷⁷.

У сучасних умовах цифровізації принципово важливим є оновлення змісту навчання дітей з ООП і впровадження в освітній процес сучасних інноваційних технологій, розроблення навчальних програм за новою структурою у комплексі із методичними рекомендаціями, підручниками, реалізація принципів особистісно орієнтованої освіти, спрямованої на формування в учнів компетентностей, які є життєво необхідними для соціалізації особистості на післяшкільному етапі (трудових, творчих, громадянських, правових тощо).

Попри те, що останні нормативні документи запровадили позитивні новації, зокрема офіційно закріпили поняття «інтерактивний електронний додаток» як повноцінну складову підручника, визначили його структуру та підкреслили принцип доступності для всіх учнів, на практиці освітня ланка стикається з численними викликами. Найістотніший із них полягає у відсутності чітких критеріїв цифрової доступності для різних нозологій. Поглиблює ситуацію нестача адаптованого контенту українською мовою – бракує матеріалів зі шрифтом Брайля, великим шрифтом, аудіоверсій, спрощених текстів і альтернативних форматів. Формально проголошена доступність не завжди означає реальну доступність, адже більшість електронних додатків не адаптовані до потреб сліпих дітей, учнів із порушеннями слуху чи дислексією, не враховують кольорових контрастів, темпу сприйняття або когнітивного навантаження.

Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України спільно з МОН України систематично і системно розробляється й оновлюється на державному рівні навчально-методичне забезпечення для осіб з ООП з урахуванням корекційно-розвиткової складової. Показовою у цьому сенсі є підготовка типових освітніх програм, критеріїв оцінювання успішності учнів з ООП, підручників та навчально-методичних посібників для батьків таких дітей тощо⁷⁸.

Упродовж періоду ведення воєнних дій в Україні викладено та поширено в соціальній мережі «Фейсбук», YouTube матеріали різного спрямування, зокрема щодо допомоги вимушеним переселенцям, дітям, які перебувають на небезпечних територіях і тим, які виїхали; пошуку фахівців для дітей з інвалідністю, які залишили свої домівки; забезпечення дітей з порушеннями слуху елементами живлення для слухових апаратів та кохлеарних імплантів, налаштування мовних процесорів; ініціативи ЄвромайданСОС та ін. На підтримку дітей, які перебувають в умовах укриття, де немає зв’язку, розроблено інтерактивну гру-навчання, спрямовану на формування математичної компетентності дітей з ООП, «Математичний квест «Дорогою до школи» та «Канал з аудіоказками для дітей», поради та рекомендації: для дітей з порушеннями зору; для дітей з порушеннями слуху; для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та ін.

В умовах повномасштабної війни особливого значення набуває розвиток вітчизняного та міжнародного наукового співробітництва, яке забезпечує доступ до передових практик, ресурсів і міждисциплінарного досвіду, необхідного для підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

⁷⁷ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746117>

⁷⁸ https://ispukr.org.ua/?page_id=8429

У цьому контексті Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у співпраці із Університетом прикладних наук і мистецтв Зутгерна (Швейцарія) реалізується проєкт «RISE: Резильсентність через імерсивне сенсорне середовище» (проєкт поєднує афективні інформаційно-комунікаційні технології, взаємодію людини з комп'ютером та мультисенсорні середовища в єдину адаптивну систему підтримки дітей з особливими освітніми потребами, які пережили кризові події); у співпраці із Університетом Конкордія (м. Едмонтон, Канада) упродовж 2022 – 2023 рр. здійснювалося експериментальне дослідження впливу російської агресії на темпи впровадження інклюзивного навчання, за результатами якого розробляється навчальний посібник для педагогічних працівників, який міститиме сучасні методики, підходи до викладання, принципи індивідуалізації навчання та використання різноманітних стратегій оцінювання із урахуванням нових викликів, спричинених війною; з 2023 р. триває співпраця з некомерційною організацією Heal Trauma International (США) та Children and War Foundation (Норвегія, Велика Британія), у межах якої здійснюється адаптація програми «Навчання дітей навичок зцілення» для використання в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами; у співпраці з громадською організацією «Здорове суспільство» та соціальним підприємством «ДивоГра» за ініціативи компанії «Хуавей Україна» в рамках корпоративної програми TECH4ALL, розроблено мобільний застосунок «Цифрова інклюзія/ Digital Inclusion», який є першим у світі україномовним застосунком для спілкування, соціалізації і розвитку у цифровому світі осіб з особливими потребами; упродовж 2021 – 2022 рр. спільно з провідною українською компанією з виробництва обладнання VEMA KIDS розроблено освітні курси для підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють у закладах освіти з інклюзивним навчанням, логопедів-корекційних педагогів, нейропсихологів, дитячих психологів у рамках партнерського проєкту «Академія інклюзивної освіти» та ін.⁷⁹

Таким чином, перейняття міжнародного досвіду, міжнародні партнерства створюють підґрунтя для спільного розроблення інноваційних освітніх продуктів, апробації новітніх технологій, розвитку міждисциплінарних підходів, що не лише посилює науково-методичний потенціал України, а й сприяє формуванню стійкої, гнучкої та гуманістично орієнтованої системи освіти, здатної ефективно відповідати на сучасні суспільні виклики.

Слід додати, що МОН України, місцевими органами влади вживаються важливі заходи з підготовки навчально-методичної та матеріально-технічної бази як спеціальних закладів освіти, навчально-реабілітаційних центрів, так і закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Ефективність цієї роботи визначається наявністю у закладах освіти технічних засобів та пристосувань спеціального призначення і методами їх застосування. Попри війну, при школах функціонують кабінети інтерактивних освітніх, медичних, корекційно-компенсаторних технологій, професійного самовизначення, фізичної реабілітації, лікувальної фізичної культури тощо.

Висновки. Отже, сучасний стан системи освіти осіб з ООП в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в умовах воєнного стану, цифрової модернізації та реформування нормативно-правової бази.

Попри досягнення останніх років – розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, розроблення нових освітніх стандартів, упровадження цифрових технологій та принципів доступності, залишаються істотні проблеми, які потребують системного розв'язання. До них належать:

⁷⁹ <https://doi.org/10.33189/ectu.v12i1l.311>

- недостатня кадрова забезпеченість фахівцями спеціальної освіти;
- нерівномірність ресурсного наповнення закладів;
- повільна адаптація нормативно-правових актів до сучасних викликів, а також відсутність єдиних стандартів цифрової доступності для осіб з особливими освітніми потребами;

- скорочення кількості спеціальних закладів освіти, що негативно впливає на можливість дітей з тяжкими порушеннями розвитку отримувати комплексну корекційну допомогу, спеціалізований психолого-педагогічний супровід та навчання у середовищі, максимально адаптованому до їхніх потреб та ін.

Водночас реформування характеризується низкою суперечностей, зокрема: поспішністю впровадження змін, недостатньою адаптацією зарубіжного досвіду, переоцінкою потенціалу інклюзивного навчання та тенденцією до витіснення спеціальної освіти, що призводить до маргіналізації спеціального навчання і відступу від науково обґрунтованих засад вітчизняної спеціальної педагогіки та психології.

Окремої уваги потребує питання збереження та розвитку спеціальних закладів освіти. Сучасна тенденція до їх оптимізації та скорочення не завжди враховує реальні потреби дітей з порушеннями інтелекту, слуху, зору, з тяжкими та комплексними порушеннями розвитку. Для значної частини таких дітей саме спеціальні заклади освіти забезпечують необхідні умови для навчання, корекційно-розвиткової роботи, реабілітації та соціалізації, які не завжди можливо повною мірою реалізувати в умовах загальноосвітнього закладу. Тому важливим напрямом державної освітньої політики має стати не скорочення, а збільшення кількості спеціальних закладів освіти, удосконалення їх матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення.

У зарубіжній практиці інклюзивна та спеціальна освіта функціонують як взаємодоповнювальні системи, що ґрунтуються на єдиних засадах психолого-педагогічної діагностики та диференціації нормативного і порушеного розвитку, що забезпечує адекватне врахування освітніх потреб різних категорій дітей. Тобто, розвиток спеціальної освіти має відбуватися паралельно з удосконаленням інклюзивного навчання, оскільки різні категорії осіб з ООП потребують різних форм освітньої підтримки.

Окрему проблему становить трансформація підходів до психолого-педагогічної діагностики. У сучасній практиці спостерігається відмова від використання категоріального (нозологічного) підходу та підміна поняття психолого-педагогічного діагнозу на користь описової оцінки освітніх труднощів. Така заміна порушує цілісність уявлень про структуру порушення розвитку, ускладнює встановлення причинно-наслідкових зв'язків між його проявами та знижує можливості прогнозування розвитку дитини.

Відсутність опори на типологію порушень призводить до фрагментарності оцінки, втрати системності психолого-педагогічної діагностики та унеможливорює диференційований підхід до організації освітнього процесу. У наслідку спостерігається зниження якості діагностичних висновків, ускладнення розроблення індивідуальних програм розвитку та загострення суперечностей між інклюзивним та спеціальним навчанням.

Таким чином, перспективи розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами пов'язані з комплексним удосконаленням системи інклюзивної та спеціальної освіти відповідно до сучасних суспільних викликів і міжнародних стандартів. Насамперед важливим є забезпечення рівного доступу до якісної освіти незалежно від місця проживання, рівня доходів сім'ї чи особливостей розвитку дитини. Для цього необхідно вдосконалювати

нормативно-правову базу, розширювати мережспеціальних закладів, інклюзивно-ресурсних центрів та забезпечувати заклади освіти сучасними навчальними й корекційними засобами.

Особливої уваги потребує підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, асистентів учителів, психологів, логопедів, дефектологів та інших фахівців, які працюють з дітьми з ООП. Адже, ефективний розвиток системи можливий лише за умови міждисциплінарної взаємодії педагогів, медичних працівників, соціальних служб і батьків.

Важливим напрямом розвитку є створення безбар'єрного освітнього середовища, що передбачає архітектурну доступність закладів освіти, використання адаптованих/модифікованих навчальних програм, підручників, спеціальних методик навчання та цифрових технологій доступності.

Перспективним є також упровадження інноваційних технологій навчання, дистанційних платформ, електронних ресурсів та засобів альтернативної комунікації, які сприятимуть більшій самостійності та соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

Крім того, перспективним напрямом є посилення державної підтримки сімей, які виховують дітей з ООП, розвиток програм раннього втручання, профорієнтації та подальшого працевлаштування осіб з особливими освітніми потребами. Це сприятиме не лише підвищенню якості освіти, а й повноцінній інтеграції таких осіб у суспільство, формуванню толерантного соціального середовища та забезпеченню принципів рівності й соціальної справедливості.

3.6. ВИХОВАННЯ АКТИВНИХ І ВІДПОВІДАЛЬНИХ ГРОМАДЯН-ПАТРІОТІВ УКРАЇНИ

Анотація. В умовах військової агресії та екзистенційних викликів, що постали перед Україною, виховання активних і відповідальних громадян-патріотів є стратегічним чинником консолідації суспільства і посилення національної безпеки. Сучасний етап розвитку української держави увиразнюється громадянською суб'єктністю, потужним волонтерським рухом та утвердженням цінностей свободи, гідності й соборності. Перед національною системою освіти постає завдання забезпечити цілісне формування української національної та громадянської ідентичності в зростаючій особистості як основи сталого розвитку суспільства, нації, держави. Сьогодні критично важливо здійснити становлення покоління громадян, яким властиве поєднання високої національної свідомості із спроможністю зміцнювати обороноздатність і безпеку країни, примножувати національний добробут та утверджувати розвиток демократичної, правової держави.

Освітній процес має трансформуватися на засадах інтеграції національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти. У цьому контексті особливої ваги набувають модернізація змісту та методів викладання предмета «Захист України», перехід до практико-орієнтованого навчання та розбудова належної матеріально-технічної бази.

Для новітньої історії незалежної України характерні поворотні періоди, що відображають динаміку соціокультурної трансформації суспільства, спрямованої на подолання тоталітарної спадщини, зміну геополітичного курсу та системну консолідацію нації. Помаранчева революція та Революція Гідності стали важливими маркерами цього процесу. Анексія Автономної Республіки Крим, повномасштабне вторгнення російської федерації, що супроводжується тимчасовою окупацією частини території України, воєнними злочинами, втратами захисників та цивільного населення, становлять найсерйозніші виклики для української державності. Це періоди безпосередньої екзистенційної загрози і водночас ключові етапи громадянської консолідації, масштабного розвитку волонтерського руху та зростання відчуття належності до держави і нації.

Відповідно виховання громадянина-патріота посідає одне із ключових місць у державній освітній політиці. Цільові орієнтири, змістові акценти та механізми реалізації завдань виховання громадянина-патріота закріплено в низці основоположних нормативно-правових актів у сфері освіти й виховання, зокрема в законах України «Про освіту»⁸⁰ (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту»⁸¹ (2020 р.), «Про основні засади молодіжної політики»⁸² (2021 р.), які визначають формування громадянських і національних цінностей, відповідальності, активної громадянської позиції та готовності до захисту держави як невід'ємні результати освітнього процесу.

Нового імпульсу вихованню громадян-патріотів надав Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»⁸³, ухвалений Верховною Радою України у 2022 р. У Законі визначено мету,

⁸⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁸¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

⁸² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

⁸³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

завдання, принципи, напрями та засади відповідної політики як фундаментальної складової забезпечення національної безпеки. Ключовими новаціями закону є наступне. По-перше, закон нормативно визначає суспільно-державні цінності (соборність, самобутність, волю та гідність) як концептуальну основу та консолідуючий чинник утвердження української національної та громадянської ідентичності, як основу не лише посилення державності, а й виховання громадян-патріотів. По-друге, унормовано, що невід’ємними складовими державної політики в означеній сфері є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та громадянська освіта. По-третє, окреслено коло суб’єктів у цій сфері та закріплено розподіл повноважень між ними. Зокрема, формування та реалізацію державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності здійснює Міністерство молоді та спорту України, на центральні органи виконавчої влади покладено відповідні завдання в межах їх компетенцій. Утворено Координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Кабінеті Міністрів України як консультативно-дорадчий орган, що синхронізує міжвідомчу і міжсекторальну взаємодію органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та представників освіти і науки.

На сьогодні сформовано загальнодержавне правове поле, сприятливе для утвердження української національної ідентичності. Ця політика реалізується на основі: синхронізації норм у сферах освіти, безпеки, оборони та молодіжної політики; забезпечення сталої діяльності Координаційної ради при Кабінеті Міністрів України та відповідних регіональних рад, а також імплементації Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322⁸⁴).

Національна система освіти за роки незалежності забезпечила формування покоління свідомих та активних громадян, які в період повномасштабного військового вторгнення добровільно стали на захист держави. Вони продемонстрували відданість українському народу, а також здатність швидко адаптуватися до умов сучасної війни. З огляду на це ключова роль національної системи освіти щодо гарантування державної безпеки та обороноздатності полягає у вихованні у зростаючого покоління засадничих суспільно-державних цінностей, дієвого патріотизму та формуванні оборонної свідомості.

Війна утворює специфічний контекст, що безпосередньо трансформує цінності, соціальні очікування та образ майбутнього зростаючої особистості.

За результатами досліджень Інституту проблем виховання НАПН України (всеукраїнське опитування «Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін»⁸⁵, 2024 р. та опитування «Аналіз стану утвердження української національної ідентичності»⁸⁶, 2024 р.) визначено, що у структурі самоідентифікації учнівської молоді виразно домінує громадянська приналежність до України: 72,9 % опитаних вважають себе насамперед громадянами України, що засвідчує пріоритетність ідентифікації з Україною як політичною спільнотою у системі самовизначення молодого покоління. Інші моделі самоідентифікації виявилися суттєво менш вираженими: 10,0 % учнів асоціюють себе передусім із місцем проживання (як мешканці свого міста чи містечка); 4,9 % – як громадяни Європи або світу;

⁸⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

⁸⁵ <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-87-1-2024-36>

⁸⁶ <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-27-7-2024-36>

4,5 % – як представники етносу чи нації, до якої належать; 4,2 % – як мешканці регіону проживання.

Тобто в учнівському середовищі саме громадянська ідентичність є провідною формою соціального самовизначення, переважаючи локальні, регіональні, етнокультурні та глобальні моделі приналежності, що свідчить про достатньо високий рівень ототожнення учнівської молоді з Україною як політичною спільнотою.

Найбільш суттєвими проявами громадянської ідентичності є домінування культурно-символічних маркерів. Найчастіше учні пов'язують громадянську ідентичність з мовою (72,5 %), культурою (67,2 %) і традиціями (61,3 %), почуттям гордості за незалежність і свободу (47,9 %). Зафіксовано високий рівень поваги до державних символів України: 70,7 % учнів демонструють не лише знання атрибутики, а й глибоку емоційну прив'язаність до неї. Сучасні діти остаточно дистанціюються від радянських і пострадянських парадигм, міфологем та наративів – домінує орієнтація на демократичні європейські цінності (75,6 %). Натомість значно рідше громадянська ідентичність осмислюється через громадянську активність і суспільну участь: важливість активної громадянської позиції відзначають 32,8 %, участь у громадському житті – 27,7 % опитаних.

Отже, у свідомості учнівської молоді громадянська ідентичність передусім асоціюється із мовно-культурною належністю, символічною повагою до держави та емоційно-ціннісним зв'язком з нею. Водночас її діяльнісно-практичний вимір, пов'язаний із громадянською участю та реалізацією ролі громадянина, є менш вираженим, що вказує на потребу його цілеспрямованого посилення в освітньому й зокрема виховному напрямках роботи.

Дослідженням зафіксовано стійке прагнення молоді пов'язувати своє майбутнє з Батьківщиною: 67,7 % опитаних планують жити в Україні та працювати на її розбудову. Лише 6 % виявили бажання змінити громадянство. Водночас 32,3 % респондентів обрали варіант «важко відповісти». Цей показник викликає занепокоєння, оскільки свідчить про певну дезорієнтацію частини молоді щодо перспектив самореалізації в Україні. Основними детермінантами сумнівів є безпековий фактор, потреба у психологічній підтримці та досвід пережитих воєнних втрат.

В умовах безпекових викликів найвищий рівень довіри очікувано належить Збройним Силам України. За роки війни суттєво зріс престиж військової професії: 7,5 % підлітків та 7,7 % старшокласників пов'язують своє майбутнє з силами безпеки та оборони. Зокрема, 34,5 % пояснюють вибір важливістю місії захисника; 27,6 % – подальшим зростанням авторитету ЗСУ; а 25,2 % пов'язують майбутнє України із членством у НАТО, що робить військову службу професією світового рівня.

Виховання активних і відповідальних громадян-патріотів України спирається на суспільно-державні (національні) цінності, що лежать у площині патріотизму, громадянськості, збереження суверенітету та незалежності України, а також участь молоді у житті суспільства як вияві громадянської позиції активного громадянина.

Дослідницькою групою відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України у 2025 р. проведено опитування із формування ціннісної єдності учнівської молоді 14-18 років⁸⁷. Учнівська молодь визначає морально-духовні цінності, які сприяють єдності українського народу: гідність і чесність (61,0 %), справедливість (49,0 %), толерантність (44,0 %), ціннісне ставлення до інших (43,0 %), повага до прав і свобод інших (42,0 %), свобода (41,0 %), повага, готовність прийти на допомогу (39,0 %), любов до

⁸⁷ <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-95-110>

Батьківщини (35,0 %), доброта та милосердя (34,0 %), ціннісне ставлення до довкілля (27,0 %), спільні інтереси (21,0 %), щирість та емпатія (21,0 %), віра в бога (10,0 %). Таким чином, ціннісна єдність українського народу в уявленнях учнівської молоді пов'язується передусім з морально-етичними чеснотами: молодь розглядає суспільну єдність не стільки через зовнішні ознаки спільності, скільки через систему базових цінностей, які мають виразний демократичний і гуманістичний характер. Менша значущість таких чинників, як спільні інтереси чи релігійність, свідчить про пріоритет етичних засад суспільного співжиття у структурі громадянської свідомості учнівства.

Загалом опитування засвідчують, що в учнівської молоді сформоване достатньо виразне відчуття належності до України на рівні громадянської самоідентифікації, що є важливим показником збереження громадянської єдності в умовах війни, масової міграції та тривалого суспільного напруження. Водночас зміст цієї ідентичності має переважно емоційно-ціннісний і культурний характер: молодь пов'язує її передусім з любов'ю до України, родинним походженням, традиціями та культурою, на відміну від правових чи інституційних ознак.

Із набранням чинності Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» створено нормативні передумови для вдосконалення освітнього процесу щодо виховання активних і відповідальних громадян-патріотів України. Питання утвердження української національної та громадянської ідентичності під час позакласних заходів перетворилося на засадничий нормативний елемент державних стандартів і типових освітніх програм. Це зумовило принципове оновлення навчальної літератури – наповнення її україноцентричним змістом. Обов'язковою умовою під час здійснення комплексної експертизи та надання відповідних грифів МОН України підручникам і програмам стала спрямованість навчального предмета чи курсу на формування української національної та громадянської ідентичності.

Важливим етапом інституціоналізації політики утвердження української національної та громадянської ідентичності став запуск механізму професійної підготовки відповідних фахівців. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»⁸⁸ від 14 листопада 2023 р. № 1196 заклади фахової передвищої та вищої освіти, а також наукові установи отримали право готувати кваліфікованих спеціалістів за освітньо-професійними програмами в межах відповідних галузей знань.

Водночас, у національній системі освіти забезпечується реалізація цілісної системи заходів з національно-патріотичного та громадянського виховання, яка сьогодні виходить за межі традиційних форм роботи і охоплює всі рівні освіти – від освіти дітей раннього та дошкільного віку до вищої освіти – та спрямована на глибоке засвоєння суспільно-державних (національних) цінностей України.

Концептуальне та методичне підґрунтя реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності забезпечують установи НАПН України. Зокрема, вчені НАПН України входили до складу робочої групи із розроблення Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Відповідно до статті 26 зазначеного

⁸⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-%D0%BF#Text>

закону НАПН України визначено одним із суб'єктів, що здійснює науково-методичний супровід відповідної державної політики.

На сьогодні під науковим керівництвом вчених НАПН України реалізуються 3 експерименти всеукраїнського рівня: «Психолого-педагогічні умови формування національної ідентичності здобувачів загальної середньої освіти», «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді в процесі педагогічно-організованої, соціально значущої діяльності», «Формування української національної і громадянської ідентичності здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти».

В Інституті проблем виховання НАПН України реалізовано фундаментальне наукове дослідження «Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу» (2022 – 2025 рр.) та прикладне наукове дослідження «Виховні засади утвердження української національної ідентичності» (2024 р.). За результатами досліджень в освітню практику впроваджено інноваційну виховну технологію утвердження української національної ідентичності, спрямовану на дітей від дошкільного до старшого шкільного віку; визначено можливості і ризики використання соціальних мереж і штучного інтелекту, а також потенціал відеоігор у цифровізації виховання, спрямованого на утвердження української національної ідентичності; розроблено особистісно орієнтовану методику формування національної солідарності учнівської та студентської молоді тощо. Підготовлено монографію «Національна солідарність учнівської і студентської молоді в умовах війни і повоєнного часу»⁸⁹ (2025 р.), методичні посібники «Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу»⁹⁰ (2025 р.), «Виховні засади утвердження української національної ідентичності»⁹¹ (2024 р.) та препринти («Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін» (2024 р.), «Аналіз стану утвердження української національної ідентичності»⁹² (2024 р.).

Для країни, яка, починаючи з 2014 р., героїчно відстоює територіальну цілісність та державний суверенітет, зловідомим є питання військово-патріотичного виховання. У зв'язку з цим вироблено консолідовану громадську позицію, підкріплену на законодавчому рівні, стосовно обов'язкової в умовах тривалої військової загрози рф цілісної й системної підготовки громадян до національного спротиву, формування оборонної свідомості, компетентностей у сфері безпеки та оборони. Водночас наявні імпліцитні побоювання, підживлювані російськими наративами у соціальних мережах, щодо надмірної мілітаризації суспільного життя, особливо мілітаризації дитинства.

З моменту проголошення незалежності України нормативною складовою освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти була допризовна підготовка юнаків. Концептуально та змістовно це трансформувалося в навчальний предмет «Захист Вітчизни», а з 2020 р. – «Захист України». Обов'язковість такого навчального предмета унормовано і нині регламентовано спільними наказами МОН України та Міністерства оборони України. У ланці повної загальної середньої освіти предмет «Захист України» становить основу військово-патріотичного виховання. У цьому контексті предмет «Захист України» забезпечує перехід від ціннісного самовизначення особистості до її практичної готовності діяти в інтересах національної безпеки. Цей навчальний предмет інтегрує компоненти національно-

⁸⁹ <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-06-5-2025-188>

⁹⁰ <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-05-8-2025-148>

⁹¹ <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-26-0-2024-124>

⁹² <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-27-7-2024-36>

патріотичного виховання, громадянської освіти у цілісну оборонну свідомість, повагу до військової служби та готовність учнів до реального захисту суспільно-державних цінностей.

На сьогодні організація освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» унормовується комплексною системою нормативно-правових актів, зокрема законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2017 р.), «Про військовий обов'язок і військову службу»⁹³ (1992 р., у редакції від 15 січня 2026 р.), «Про національну безпеку України»⁹⁴ (2018 р., у редакції від 24 січня 2026 р.), «Про оборону України»⁹⁵ (1992 р., у редакції від 10 грудня 2025 р.), «Про основи національного спротиву»⁹⁶ (2021 р.), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу»⁹⁷ (2025 р.), а також Стратегією утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» вивчення предмета «Захист України» є обов'язковим на рівні профільної середньої освіти.

Умови воєнного стану остаточно увиразнили потребу концептуального осучаснення як змісту предмета «Захист України», так і підходів до організації освітнього процесу та його ресурсно-фінансового забезпечення відповідно до викликів сьогодення. Остаточно така потреба увиразнилася у березні 2023 р. Державна служба якості освіти України (ДСЯО України) провела моніторингове дослідження стану організації освітнього процесу з навчального предмета «Захист України»⁹⁸. З'ясовано, що вивчення предмета в обсязі 1,5 години на тиждень передбачено у 82 % 10-х та 85 % 11-х класів. Майже у 15 % закладів освіти навантаження становило 2 години на тиждень, а в окремих закладах кількість годин збільшено до трьох на тиждень. Однак в окремих закладах на вивчення предмета «Захист України» відводили по 1 годині на тиждень, що менше нормативно встановленого обсягу. Лише у 68 % закладах освіти для учнів 11-х класів організовували навчально-польові заняття (збори) та тренування, у 19 % шкіл такі заходи не проводили взагалі.

Недостатнім виявився рівень матеріально-технічного забезпечення предмета «Захист України». Загалом обладнання кабінетів «Захист України» не відповідало нормативним стандартам у 65 % охоплених закладів освіти, а оновлення відбулося у 52 % закладів. Водночас 60 % опитаних керівників закладів освіти підтримали створення комунальних міжшкільних ресурсних центрів військово-патріотичного виховання.

Дослідженням ДСЯО України встановлено, що для більшості вчителів цей предмет не є основним фахом за дипломом (переважають фахівці з технологічної освіти, фізичного виховання та історії). Серед педагогів без профільної освіти більшість мали інженерну кваліфікацію. Важливо, що 74 % вчителів мали досвід військової служби або участі в бойових діях, що є суттєвим ресурсом формування оборонної свідомості учнів.

У 2023 р. вчені Інституту проблем виховання НАПН України провели всеукраїнське опитування «Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної

⁹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

⁹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

⁹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

⁹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

⁹⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>

⁹⁸ https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Dovidka_Zakhist_Ukraini_SQE_2023.pdf

середньої освіти»⁹⁹, яким було охоплено 28464 старшокласники і 21665 вчителів закладів загальної середньої освіти 19 областей і обласних центрів України. Результати опитування засвідчили, що старшокласники підтримують трансформацію викладання предмета «Захист України», наголошуючи на необхідності оновлення його змісту до максимальної практичної спрямованості. Зокрема, вважають результативними короткотривалі тренування у військово-польових умовах 56,1 % респондентів; акцентують на важливості вивчення основ тактичної медицини 52,1 % учнів; на доцільності закріплення знань за допомогою військово-патріотичних ігор та квестів, зокрема в цифровому форматі 51,6 %.

Використання технологій доповненої реальності (AR-шоломи, окуляри тощо) вважають за доцільне 44,5 % опитаних, а запровадження практичних проєктів, як-от конструювання дронів, – 42,2 %. Важливим вектором розвитку є також інтеграція змісту предмета «Захист України» з іншими навчальними предметами для комплексного використання їх потенціалу у процесі військово-патріотичного виховання.

Поза межами вивчення предмета «Захист України» в закладах освіти здійснюють додаткову виховну роботу військово-патріотичного спрямування. Зокрема, тематичні заходи проводять щотижня у 20,6 % шкіл, щомісяця – у 35,8 %. Попри це зафіксовано значний запит старшокласників на інтенсифікацію такої діяльності: 43,5 % респондентів переконані, що кількість відповідних заходів необхідно збільшити.

Окремим аспектом є залучення учнівської молоді до загальнонаціональних заходів військово-патріотичного спрямування, зокрема Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Проте результати дослідження вказують на недостатню ефективність роботи в цьому напрямі: лише 9,9 % старшокласників регулярно беруть участь у зазначеній грі та подібних заходах, 17,1 % респондентів долучаються до них епізодично, а переважна більшість – 73,0 % опитаних – ніколи не брали в них участі.

Отже, дослідження, яке здійснила ДСЯО України, та опитування старшокласників, проведене Інститутом проблем виховання НАПН України, демонструють, що осучаснення змісту предмета «Захист України», модифікація підходів до його викладання і трансформація моделі матеріально-технічного забезпечення цього предмета в закладах освіти станом на 2023 р. були не лише назрілими, а й необхідними.

З 2023 р. розпочато активну роботу щодо вирішення зазначених завдань. Зокрема, оновлено програму «Захист України. Рівень стандарту»¹⁰⁰. Навчальна програма для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти». Нині навчальна програма предмета «Захист України» охоплює два тематичні плани, що реалізуються впродовж 10-11 класів під час уроків, навчально-польових зборів та навчально-тренувальних занять. Тематичний план № 1 розраховано на юнаків, проте за цим планом предмет можуть вивчати і дівчата за їхнім умотивованим бажанням та згодою батьків (опікунів). Натомість Тематичний план № 2 вивчення предмета «Захист України» (Основи медичних знань), орієнтований на дівчат, можуть обирати юнаки, які за станом здоров'я чи релігійними переконаннями не можуть опановувати предмет за першим планом (за наявності відповідних підтверджувальних документів). Хоча, відповідно до листа МОН України «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році» й аналогічного у 2024/2025 навчальному році відмічено, що в організації та здійсненні підготовки громадян України до

⁹⁹ <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-86-4-2024-40>

¹⁰⁰ <https://surl.li/hdqhwd>

військової служби, зокрема шляхом викладання навчального предмета «Захист України» не допускаються будь-які форми дискримінації, зокрема за ознакою статі.

Програма передбачає тижневе навантаження обсягом не менше 1,5 години (або 2 години за рахунок додаткового навчального часу), при цьому поділ на групи здійснюється незалежно від кількості учнів у класі, а для груп чисельністю менше 5 осіб навчання організовують за індивідуальними планами.

Зміст програми доповнено матеріалами щодо інновацій у Збройних Силах України, інформацією про новітні військові технології та засоби ураження (зокрема БпЛА), а також актуальними питаннями кібербезпеки. Окрему увагу приділено алгоритмам тактичної медицини за протоколами TCCC, MARCH, вивченню причин зміни стану свідомості та особливостей застосування засобів індивідуальної військової аптечки типу NATO/IFAK тощо.

У 2024 р. МОН України ініціювало системне оновлення підходів до викладання предмета «Захист України» із залученням експертів та розробників військової продукції, військовослужбовців, волонтерів, представників OSINT-спільноти, громадських активістів. У межах цієї ініціативи розроблено модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс»¹⁰¹ для закладів загальної середньої освіти, запроваджено нову методику навчання та виділено фінансування на створення сучасних освітніх просторів. Програму розроблено відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти та погоджено із Міністерством оборони України (лист від 17 квітня 2024 р. № 1/6787-24). Наказом МОН України від 08 серпня 2024 р. № 1116 програмі надано гриф міністерства. Наразі апробація програми триває в межах всеукраїнського інноваційного освітнього проєкту «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України».

Відповідно до модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» вивчення предмета має здійснюватися на базі спеціально створених осередків викладання навчального предмета «Захист України» (спеціальних міжшкільних центрів) у закладах освіти з груповим місячним навантаженням в межах 1-2 навчальних днів на місяць. Осередки створюються як сучасні освітні простори, забезпечені відповідним обладнанням та дидактичними матеріалами (стрілецькими тренажерами, навчальними дронами, аптечками, медичними манекенами тощо) для формування практичних навичок. Мінімізується обсяг письмових робіт (контрольних, самостійних), теоретичне опрацювання підручника, заучування нормативних актів, термінологічних визначень та відпрацювання стрийової підготовки. Натомість основну увагу зосереджено на практичному засвоєнні навчального матеріалу, а практична складова має охоплювати не менше 80 % навчального часу. Відпрацювання навичок може відбуватися безпосередньо в осередках або під час навчально-польових зборів, які доцільно організовувати наприкінці 10-го класу. Програма є єдиною для всіх учнів незалежно від статі.

Фактично це дві альтернативні моделі організації викладання предмета «Захист України», які мають як переваги, так і недоліки. По-перше, спільною перевагою двох програм є врахування актуального досвіду національного спротиву і спрямованість на формування реальних компетентностей у сфері безпеки та оборони. По-друге, для вдосконалення викладацької компетентності МОН України рекомендує всім педагогам предмета «Захист України» підвищити кваліфікацію за Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета

¹⁰¹ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf>

«Захист України», затвердженою наказом МОН України від 16 серпня 2024 р. № 1151. По-третє, передбачено механізми залучення ветеранів війни до викладання предмета «Захист України», співпраці із військовими частинами та інститутами громадянського суспільства, що працюють у сфері військово-патріотичного виховання. Водночас суттєвим недоліком у реалізації програм залишається обмежена спроможність держави та громад забезпечити безперервне й достатнє фінансування видатків на оновлення матеріально-технічної та дидактичної бази. Відкритим є питання щодо механізмів масштабування досвіду всеукраїнського інноваційного освітнього проекту «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»», термін реалізації якого добігає кінця у 2026 р. Зокрема результати, напрацьовані в межах експерименту, мають бути відображені в оновлених нормативно-правових актах і стандартах МОН України. Крім того, потребує уточнення перспектива подальшого фінансування розбудови мережі осередків / спеціалізованих міжшкільних центрів. Проблемним залишається забезпечення єдиних стандартів викладання предмета на регіональному та місцевому рівнях, що нерідко зумовлено нерівномірністю методичного супроводу та різним рівнем матеріально-технічного забезпечення закладів.

У березні 2026 р. Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву»¹⁰², що стало важливим етапом трансформації системи військово-патріотичного виховання. Нормативно визначено, що підготовка громадян до національного спротиву є комплексом взаємопов'язаних теоретичних і практичних заходів, спрямованих на формування знань, умінь і навичок, необхідних для захисту Вітчизни, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Організацію цього процесу покладено на Міністерство оборони України у взаємодії із Силами територіальної оборони, Силами спеціальних операцій Збройних Сил України, органами державної влади, закладами освіти та інститутами громадянського суспільства.

Практична складова підготовки спрямована на формування прикладних компетентностей, зокрема навичок поводження із стрілецькою зброєю, дотримання вимог мінної безпеки та надання домедичної допомоги. До реалізації навчальних заходів передбачено системне залучення ветеранів війни та інститутів громадянського суспільства, що має посилити практичну підготовку.

Законом також зумовлено формування мережі центрів підготовки громадян до національного спротиву, які забезпечуватимуть розвиток національно-патріотичної свідомості, громадянської стійкості та готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту держави. Центри наділяються правом створювати та експлуатувати стрілецькі тири, стрільбища і навчальні комплекси, забезпечувати їх функціонування, а також використовувати вогнепальну зброю і боєприпаси для виконання навчально-тренувальних завдань або залучати на договірних засадах наявну інфраструктуру.

Концептуальною новацією закону є запровадження наскрізної, гендерно нейтральної системи підготовки до національного спротиву, що охоплює різні рівні освіти – від повної загальної середньої до вищої. Її реалізація передбачає подальше оновлення змісту навчального предмета «Захист України» для учнів закладів загальної середньої освіти, закладів професійної та фахової передвищої освіти, а також упровадження нової навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» у закладах вищої освіти, що забезпечує

¹⁰² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-20#Text>

безперервність і наступність підготовки. Водночас у контексті імплементації нового закону проблематизується питання організації викладання предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти. Зокрема, потребують нормативного та організаційного уточнення механізми взаємодії закладів освіти із центрами підготовки громадян до національного спротиву, а також алгоритми використання матеріально-технічної бази цих центрів для реалізації практичного складника навчання.

Більш мобільними у виборі методів та форм національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання є інститути громадянського суспільства. Дієве партнерство закладів освіти із громадським сектором дає змогу суттєво розширити виховний простір шляхом упровадження діяльнісних моделей дозвілля, спрямованих на формування оборонної свідомості та патріотизму. Прикладом є активна діяльність національних скаутських організацій («Пласт», «Спілка української молоді», «НОСУ»), військово-спортивних та оборонних клубів (ТСОУ, Федерація військово-спортивного хортингу, «Каскад», «Форпост», Центр «Азовець»). Такий інтегрований підхід забезпечує трансформацію патріотичного виховання із декларативного формату в практичну площину формування відповідального громадянина, готового до захисту суверенітету та територіальної цілісності держави.

Вчені НАПН України здійснюють науково-методичний супровід військово-патріотичного виховання. Зокрема, провідні фахівці НАПН України входили до складу робочої групи із розроблення та впровадження Програми військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України на 2026 – 2030 рр. та Перспективного плану реалізації цієї програми. Також ними підготовлено стратегічний орієнтир «Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями»¹⁰³ (2023 р.), навчально-методичний посібник «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти»¹⁰⁴ (2025 р.) та методичні рекомендації «Методичний інструментарій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти»¹⁰⁵ (2025 р.).

У процесі наукового обґрунтування проблеми виховання активних і відповідальних громадян-патріотів України й науково-методичного супроводу відповідної діяльності у закладах освіти з'ясовано, що **потребує додаткового вивчення і розв'язання наступне:**

- несформованість у частини дітей і молоді стійкої громадянської суб'єктності та відповідальності за державу, що зумовлює низький рівень їхньої проактивної участі у суспільно-державних процесах;
- дезорієнтація частини дітей і молоді щодо перспектив самореалізації в Україні, зумовлена безпековими ризиками, психологічними наслідками війни та пережитими втратами;
- уразливість дітей та молоді до системних інформаційно-психологічних операцій та ворожих наративів на тлі дефіциту якісного україноцентричного культурно-освітнього контенту в цифровому просторі;
- поширення спрощених або радикалізованих моделей патріотизму, позбавлених належної інтеграції з демократичними та гуманістичними цінностями;

¹⁰³ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802/>

¹⁰⁴ <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-04-8-2024-108>

¹⁰⁵ <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-10-2-2025-102>

- декларативний характер практичної складової військово-патріотичного виховання та відсутність дієвих механізмів системного залучення ветеранів війни і представників сектору безпеки та оборони до освітнього процесу (зокрема з питань тактичної медицини, мінної безпеки та поводження зі зброєю);

- критичний рівень матеріально-технічного забезпечення для викладання предмета «Захист України» та відсутність уніфікованих умов для формування в учнів компетентностей у сфері безпеки та оборони;

- територіальна та соціальна нерівність доступу до сучасних програм патріотичного виховання, зумовлена логістичними обмеженнями для сільських, віддалених і прифронтових громад;

- відсутність ефективних механізмів масштабування результатів інноваційних освітніх експериментів у сфері національно- та військово-патріотичного виховання на загальнодержавний рівень.

Розв'язання цих проблем можливе шляхом:

- створення системи патріотичних практик повсякденної поведінки через упровадження різних моделей діяльності (мовна практика, підтримка національного виробника, участь у локальних ініціативах тощо), що забезпечують трансформацію патріотизму з декларативного у діяльнісний вимір;

- розбудови державної стратегії увічнення героїв державотворення та консолідації національної пам'яті шляхом створення Пантеону видатних українців; оновлення державних церемоніалів вшанування полеглих захисників як засади формування суспільної шани до подвигу та підвищення престижу військової служби;

- інтеграції елементів культурної дипломатії у виховний процес через створення здобувачами освіти медіапродуктів (відео, подкастів, проєктів), спрямованих на репрезентацію України у міжнародному інформаційному просторі та формування усвідомлення власної ролі як носіїв національної ідентичності;

- реалізації стратегії «цифрової патріотики», що передбачає системне насичення цифрового простору якісним українським контентом, використання гейміфікації та сучасних медіаплатформ для популяризації національних цінностей, зокрема за кордоном;

- розроблення та впровадження освітніх інновацій, спрямованих на формування інформаційної та медіаграмотності здобувачів освіти;

- формування когнітивної стійкості до інформаційних впливів, розвиток здатності підростаючого покоління до деконструкції маніпулятивних інтерпретацій історичних наративів антиукраїнського змісту;

- посилення психологічного супроводу дітей і молоді в умовах війни як чинника підтримки життєвої перспективи, стійкості та мотивації пов'язувати власне майбутнє з Україною;

- створення та впровадження освітніх технологій формування ціннісної складової оборонної свідомості з метою запобігання радикалізації патріотизму;

- упровадження національно-патріотичного компоненту у STEM-освіту шляхом розроблення та впровадження прикладних освітніх завдань (у сферах безпілотних технологій, кібербезпеки, логістики, відновлення інфраструктури), що поєднують технічні знання із усвідомленням їх значення для зміцнення обороноздатності держави;

- змістового перезавантаження гри «Сокіл» («Джура») через посилення практико-орієнтованої складової відповідно до актуальних безпекових викликів;

- забезпечення уніфікованого механізму використання закладами загальної середньої освіти інфраструктурних і методичних можливостей центрів підготовки громадян до національного спротиву під час викладання предмета «Захист України»;

- недопущення формалізації участі ветеранів війни та представників сектору безпеки і оборони у національно-патріотичному та військово-патріотичному вихованні;

- упровадження державної системи масштабування інноваційних освітніх експериментів, зокрема реалізованих установами НАПН України, для їх оперативного впровадження в національну систему освіти.

Саме консолідація ресурсів і можливостей системи освіти, сил безпеки та оборони, інститутів громадянського суспільства є вирішальним фактором утвердження української національної та громадянської ідентичності дітей та молоді України. Лише така єдність і синергія зусиль забезпечить формування нового образу активного громадянина-патріота, спроможного відстоювати національні інтереси як на теренах держави, так і на міжнародному рівні.

Додатки

Рис. 1. Найбільш суттєві вияви громадянської ідентичності учнівської молоді за даними опитування «Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін»

Рис. 2. Найбільш суттєві вияви громадянської ідентичності учнівської молоді за даними опитування «Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін»

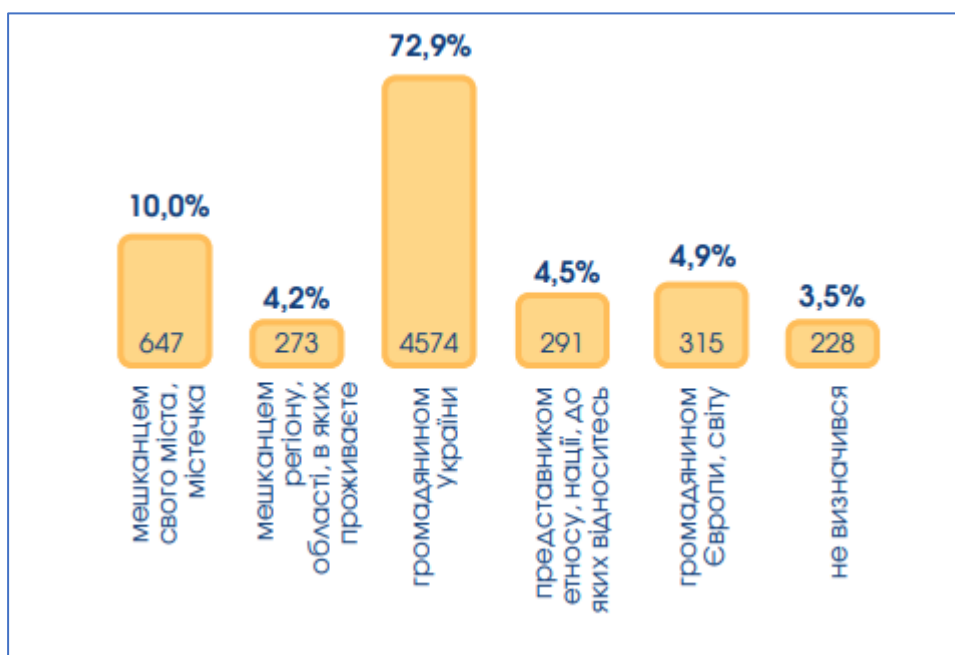

Рис. 3. Усвідомлення себе як громадянина України: показник громадянської ідентичності серед дітей за даними опитування «Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін»

Рис. 4. Чинники впливу на формування громадянської ідентичності, на думку дорослих, за даними опитування «Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін»

3.7 ПРОФЕСІЙНА І ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА

Анотація. Сучасна трансформація професійної і фахової передвищої освіти слугує стратегічною основою формування людського капіталу в умовах воєнного стану, повоєнного відновлення та європейської інтеграції України, спрямована на вдосконалення підготовки конкурентоспроможних кадрів відповідно до потреб ринку праці, сприяє впровадженню навчання впродовж життя, розвитку публічно-приватного партнерства, підвищенню ефективності взаємодії із роботодавцями, громадськими організаціями й міжнародними інституціями.

Професійна і фахова передвища освіта України характеризується оптимізацією мережі, модернізацією структури та посиленням інтеграції із високотехнологічним виробництвом. У січні 2025 р. освітню діяльність здійснювали 640 закладів професійної та 321 фахової передвищої освіти. В їх мережі впроваджуються інституційні інновації, цифрові технології, дуальна форма здобуття освіти, створюються центри професійної досконалості, поширюється міжнародне партнерство. Функціонування професійної і фахової передвищої освіти України ускладнене воєнними, демографічними та економічними чинниками. Станом на серпень 2025 р. унаслідок воєнних дій зруйновано 20 закладів професійної і фахової передвищої освіти, а понад 380 закладів зазнали пошкоджень різного ступеня, що спричиняє зниження якості організації освітнього процесу. Спостерігаються структурні дисбаланси, міграція здобувачів освіти, погіршення ресурсного забезпечення та працевлаштування випускників.

Вирішення проблем подальшого розвитку професійної і фахової передвищої освіти України потребує системного реформування, модернізації матеріально-технічної бази та посилення взаємодії із ринком праці. Важливим кроком у реалізації трансформаційних змін стало прийняття Закону України «Про професійну освіту» (2025 р.) як основи розвитку цієї освітньої сфери та важливого інструменту європейської інтеграції, формування цілісної законодавчої і нормативно-правової бази, вдосконалення освітніх програм, здійснення ефективної підготовки кадрів з урахуванням потреб ринку праці і суспільства.

Перспективи розвитку професійної і фахової передвищої освіти України пов'язані із наближенням їх статусу до європейських вимог, що передбачає цілісну інтеграцію цих двох ланок в єдину освітню систему, яка включає потужні багаторівневі і багатопрофільні заклади професійної освіти, створені за кращими європейськими і північноамериканськими зразками та з відповідним комплексним оновленням змісту, удосконаленням системи управління, формуванням мережі кваліфікаційних центрів і центрів професійної досконалості, зміцненням кадрового педагогічного потенціалу, впровадженням багатоканального фінансування для підвищення якості підготовки фахівців.

Трансформація системи професійної освіти України – стратегічний фундамент для відновлення національної економіки та цілеспрямованого формування якісного людського капіталу. В умовах воєнного стану та завдань повоєнного відновлення професійна освіта забезпечує ринок праці кваліфікованими кадрами відповідно до «Плану відновлення України»: понад 35 % – для галузей промисловості, близько 18 % – сільського господарства, 15 % – сфери послуг і 12 % – будівництва. Державна стратегія у цій сфері спрямована на інституційне перетворення закладів професійної освіти на високотехнологічні освітні хаби відповідно до концепції навчання впродовж життя та забезпечує швидку адаптацію громадян до вимог Індустрій 4.0 і 5.0, цифрової економіки на основі механізмів інтенсивної перекваліфікації та безперервного професійного розвитку¹⁰⁶.

¹⁰⁶ <https://recovery.gov.ua/>

Стратегічним ресурсом національної безпеки та економічної розбудови є також фахова передвища освіта, діяльність якої спрямована на зміцнення обороноздатності країни та безперебійне функціонування об'єктів критичної інфраструктури, оскільки саме на цьому рівні здійснюється підготовка фахівців, здатних оперативно діяти в умовах криз і невизначеності та забезпечувати відновлення енергетичних, логістичних і промислових систем. Статус фахової передвищої освіти як самостійної ланки національної освіти, що чітко диференційована від вищої освіти за своїми цілями та результатами, закріплено Законом України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.). Підготовка фахових молодших бакалаврів уможливорює формування управлінської компетентності та професійної майстерності. Виконуючи інтегративну функцію, фахові коледжі забезпечують цілісність парадигми безперервного навчання та взаємозв'язок загальної середньої, професійної та вищої освіти.

Сучасний стан професійної і фахової передвищої освіти України. Динаміка розвитку мережі закладів професійної освіти впродовж останніх десятиліть свідчить про значне скорочення та консолідацію ресурсів. На початку становлення незалежної Української держави в 1991 р. функціонувало 1285 професійно-технічних закладів освіти, у яких навчалися понад 648 тис. учнів. Упродовж 2019 – 2025 рр. кількість закладів професійної освіти зменшилася з 723 до 640, кількість студентів – скоротилася з 245,8 тис. до 205 тис. осіб¹⁰⁷.

Станом на 1 січня 2025 р. освітню діяльність провадили 653 заклади професійної освіти (595 закладів професійної освіти державної форми власності та 58 – комунальної): 278 професійних ліцеїв, 160 вищих професійних училищ, 94 центри професійної (професійно-технічної) освіти, 61 професійно-технічне училище, 50 навчальних центрів при установах виконання покарань, 7 закладів ПО, що є структурними підрозділами закладів вищої освіти, та 3 професійні коледжі¹⁰⁸. Відповідно до Закону України «Про професійну освіту» зазнає суттєвих змін структура закладів професійної освіти: замість застарілих 17 типів цих закладів нині діють професійні коледжі; професійні коледжі з посиленою військово-фізичною підготовкою; заклади професійної освіти із специфічними умовами навчання; військові заклади професійної освіти; навчальні центри; навчальні центри при установах виконання покарань; навчальні центри соціальної реабілітації та інші суб'єкти освітньої діяльності. В умовах повномасштабної російської агресії проти України удвічі зросла релокація закладів професійної освіти (понад 30) із зони бойових дій¹⁰⁹.

Набуття цими закладами статусу центрів професійної досконалості сприяє розвитку галузей економіки на основі поєднання освітньої, науково-дослідної, інноваційної діяльності, партнерства із роботодавцями, інвесторами й іншими зацікавленими особами – розширення їх участі у реалізації національних і міжнародних проєктів та програм. Розвиток закладів професійної освіти підтримується Європейським інвестиційним банком, який виділив 58 млн євро для створення 9 центрів у 7 областях України¹¹⁰. Такі інноваційні осередки дають змогу здійснювати короткострокову перепідготовку дорослого населення за ваучерною програмою, згідно з якою у 2025 р. видано майже 7 тис. ваучерів¹¹¹. Завдяки міжнародній підтримці, зокрема проєкту EU4Skills, модернізується інфраструктура 15 закладів професійної освіти у

¹⁰⁷ https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS%28~%29

¹⁰⁸ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹⁰⁹ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹¹⁰ <https://www.eib.org/en/press/all/2021-461-ukraine-team-europe-eib-and-the-european-commission-join-forces-to-modernise-vocational-education?lang=uk>

¹¹¹ <https://www.dcz.gov.ua/news/singlenews/773>

різних регіонах нашої держави, що отримали інвестиційне фінансування на суму 19,5 млн євро¹¹².

Інституційні інновації в професійній освіті сприяють розвитку навчально-практичних центрів, мережа яких щороку зростає за рахунок державного бюджету, інвестицій бізнесу та грантів міжнародних донорів (у 2025 р. в Україні діяло 270 таких центрів).

Контингент здобувачів професійної освіти на кінець 2025 р. становив 205 тис. осіб, що спричинено загальним демографічним спадом і міграційними процесами. У порівнянні із 2019 р. (245,8 тис. осіб), кількість студентів зменшилася на 16,4 %. За результатами вступної кампанії 2024 – 2025 н.р. зараховано на навчання 77,3 тис. студентів, зокрема 53,4 тис. осіб (понад 69%) вступили на базі 9 класів, а 24 тис. – після здобуття повної середньої освіти. Соціальний склад контингенту становить: 12,7 тис. здобувачів освіти із числа внутрішньо переміщених осіб та 17,5 тис., які перебувають за кордоном, але продовжують навчання дистанційно. Найбільша кількість здобувачів професійної освіти є у Дніпропетровській (21,8 тис.), Львівській (18,9 тис.) та Одеській (15,7 тис.) областях. Як зазначає освітній омбудсмен, 68,3 % випускників закладів професійної освіти України працевлаштовані¹¹³.

У 2024 – 2025 н.р. 282 ЗПО (43 %) працювали в очному форматі, 191 – за змішаною формою навчання, 68 – лише дистанційно. Цифровізація професійної освіти здійснюється на основі використання платформи «Професійна освіта онлайн», на якій розміщено понад 160 інтерактивних курсів та понад 1000 цифрових освітніх ресурсів. Важливою є дуальна форма здобуття професійної освіти, якою у 2025 р. було охоплено понад 13 тис. здобувачів освіти у 170 закладах професійної освіти¹¹⁴. Сучасне законодавство уможлиблює укладання офіційних студентських трудових договорів для поєднання навчання (30-40 % часу) з оплачуваною роботою на виробництві (60-70 %) з метою кращого засвоєння професійних навичок і забезпечення фінансової стабільності здобувачів професійної освіти¹¹⁵.

Освітні програми розробляються за участю роботодавців з урахуванням вимог професійних стандартів. Із понад 510 професійних стандартів, розміщених у Реєстрі кваліфікацій України, більшість є новими, а орієнтовно 15-25 % (110-130 записів) зазнали оновлення (переглянуто або викладено у новій редакції), що свідчить про поступову актуалізацію вимог до професійних кваліфікацій. Понад 400 професійних стандартів відповідають вимогам професійної освіти; ще зареєстровано 553 заявки на розроблення проєктів професійних стандартів. Функціонує 211 кваліфікаційних центрів, понад 100 із яких – у закладах професійної освіти, де здійснюється незалежне оцінювання результатів навчання, присвоєння (підтвердження) професійних кваліфікацій, зокрема здобутих у системі неформальної та інформальної освіти¹¹⁶.

Загальний рівень працевлаштування випускників закладів професійної освіти у 2023 р. становив 68,3 %. Важливим показником стійкості вітчизняного ринку праці в умовах воєнного стану є те, що 80 % працевлаштованих фахівців мають постійне місце роботи. Це свідчить про високу професійну адаптивність випускників. Найбільш популярними професіями серед молоді за кількістю поданих заяв залишаються сфери послуг і технічного обслуговування, при цьому саме технічні й сільськогосподарські спеціальності становлять найвищу частку

¹¹² <https://tsn.ua/groshi/yes-investuvav-195-mln-yevro-v-modernizatsiiu-profesiynoyi-osvity-ukrayiny-rezultaty-eu4skills-2966816.html>

¹¹³ <https://eo.gov.ua/prestyzhnist-profesiynoi-osvity-v-ukraini-rezultaty-doslidzen/2025/10/24/>

¹¹⁴ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹¹⁵ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/749016>

¹¹⁶ <https://drive.google.com/file/d/1EUCkMFGKwy3pUMaIFewd4pAcskd2Iscj/view>

успішного працевлаштування та впливатимуть на зростання попиту на 40-60 % у найближчі роки¹¹⁷.

Упродовж останніх років спостерігається зменшення кількості педагогічних працівників. Станом на кінець 2025 р. у закладах професійної освіти працювали 26,2 тис. педагогічних працівників (у 2019 – 33,5 тис.), з яких 1,8 тис. – внутрішньо переміщені особи, 0,5 тис. мали статус ветеранів війни¹¹⁸. Гендерний зріз свідчить про переважання жінок – 55,5 % від загальної кількості педагогічних працівників (у 2019 р. – 61,1 %) ¹¹⁹.

Управління системою професійної освіти в умовах децентралізації характеризується передачею понад 80 % закладів професійної освіти із державної в комунальну власність. Це дає змогу регіонам самостійно формувати замовлення на робітничі кадри. У 2025 р. обсяг позабюджетних надходжень цих закладів від виробничої діяльності та послуг за обрахунками експертів становив 350-420 млн грн. У 2025 р. фінансування здійснювалося на основі освітньої субвенції та на кошти місцевих бюджетів. Наразі середні витрати на підготовку одного кваліфікованого робітника в Україні становлять близько 45-55 тис. грн на рік¹²⁰. Відповідно до Закону України «Про професійну освіту» до наглядових рад закладів професійної освіти мають входити 50 % представників бізнесу, що дасть змогу підприємствам безпосередньо впливати на стратегію розвитку професійної освіти.

В умовах входження до Європейського освітнього простору та посилення інтеграційних процесів широко впроваджуються програми Europass+, щороку проводяться конкурси WorldSkills Ukraine. Студенти українських закладів професійної освіти постійно беруть участь у міжнародних конкурсах професійної майстерності й здобувають призові місця^{121,122}.

Важливу роль у розвитку професійної освіти відіграє науково-методичний супровід, що здійснюється НАПН України, зокрема Інститутом професійної освіти, діяльність якого є комплексною відповіддю на глобальну цифрову революцію та національні потреби воєнного і повоєнного часу. В інноваційному доробку науковців Інституту – концепції, теоретичні моделі, педагогічні і методичні системи, новітні технології та методики навчання, що впроваджуються для подолання «кваліфікаційного розриву» між динамічними запитами ринку праці та змістом навчання. Систематична підготовка та оприлюднення інформаційно-аналітичних матеріалів (43 – у 2021 – 2025 рр.) сприяли оперативному інформуванню органів державної влади і стейкхолдерів про актуальні тенденції, ризики та стратегічні перспективи розвитку системи професійної освіти. Практичні результати позитивно позначились на підготовці нових підручників, навчальних, практичних і методичних посібників, освітніх кейсів, електронних ресурсів.

Динаміка розвитку мережі закладів фахової передвищої освіти відображає процеси оптимізації й адаптації до складних демографічних і безпекових реалій. У 2024 – 2025 н.р. функціонувало 732 заклади фахової передвищої освіти, із них 321 – самостійні юридичні особи, 392 (53,6 %) – структурні підрозділи або відокремлені структурні підрозділи закладів вищої освіти. Це дає змогу випускникам – фаховим молодшим бакалаврам – продовжувати навчання на рівні бакалавра за скороченими програмами без втрати кредитів ЄКТС. Однак

¹¹⁷ <https://nus.org.ua/2025/04/23/dvoye-z-troh-vypuskniv-proftehv-pratsuyut-doslidzhennya/>

¹¹⁸ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹¹⁹ <https://stat.gov.ua/uk/explorer>

¹²⁰ <https://osvita.ua/news/data/93396/>

¹²¹ <https://worldskills.org/media/news/countdowns-cheers-and-celebrations-mark-end-worldskills-competition-2024/>

¹²² <https://ref.org.ua/info/news/>

регіональний розподіл закладів фахової передвищої освіти є вкрай нерівномірним: від 12 – у Луганській області до 61 – у Дніпропетровській¹²³.

Для забезпечення практико-орієнтованої підготовки фахових молодших бакалаврів винятково важливе значення має розвиток навчально-практичних підрозділів. Якість підготовки підтверджується тим, що майже 63 % випускників цих закладів, які навчалися за державним замовленням, продовжують навчання на наступному рівні вищої освіти. Взаємозв'язок з ринком праці здійснюється завдяки державному замовленню на підготовку фахових молодших бакалаврів. Лідерами за кількістю місць є інженерія, виробництво й будівництво (35,2 %), бізнес і право (16,3 %), сільське господарство (10 %), транспорт (11,7 %), а також інформаційні технології (11,2 %). Наведені вище статистичні дані становлять 88,4% усього державного замовлення¹²⁴.

Динамічними є зміни у контингенті здобувачів фахової передвищої освіти. У 2025 – 2026 н.р. загальна чисельність здобувачів ступеня фахового молодшого бакалавра становила 420,4 тис. осіб (у закладах фахової передвищої освіти – 125,8 тис. осіб). Для порівняння, у 2019 р. цей показник становив лише 173 тис. осіб, що свідчить про посилення ролі цієї ланки освіти. Середній контингент одного закладу фахової передвищої освіти наразі становить близько 567 осіб. Понад 100 тис. здобувачів отримали статус внутрішньо переміщених осіб. Особлива увага приділяється здобувачам освіти із тимчасово окупованих територій¹²⁵.

Кадровий потенціал системи фахової передвищої освіти станом на 2024 – 2025 н.р. налічував понад 43,2 тис. педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників¹²⁶. У закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, працювали 9,6 тис. викладачів, майже половина з них (49,2 %) з педагогічним стажем понад 20 років. Викладачі фахових дисциплін регулярно проходять стажування на високотехнологічних підприємствах, поєднуючи педагогічну діяльність з практичною роботою на виробництві¹²⁷.

В умовах децентралізації управління системою фахової передвищої освіти передбачено розроблення регіональних планів оновлення їх мережі із урахуванням соціально-економічних і територіальних особливостей кожного регіону. Фінансування підготовки фахових молодших бакалаврів здійснюється на основі регіональних контрактів між обласними адміністраціями та закладами фахової передвищої освіти, що забезпечує кваліфікованими фахівцями локальні потреби економіки. Публічно-приватне партнерство набуває розвитку завдяки створенню освітньо-виробничих кластерів та розширенню участі роботодавців у роботі наглядових рад.

Проблеми у розвитку професійної і фахової передвищої освіти. Проблеми функціонування системи професійної освіти в Україні є комплексними й загострилися в умовах воєнного стану. Це негативно вплинуло на ефективність діяльності закладів професійної освіти. Гострою проблемою залишається низька ефективність працевлаштування випускників. За даними державних органів зайнятості, рівень працевлаштування після завершення навчання у закладах професійної освіти становить 32,3 % із вираженою диференціацією за соціальними групами: для жінок – 28,3 %, молоді до 35 років – 34,1 %,

¹²³ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2025/zvit-dsiao-2025.pdf>

¹²⁴ <https://mon.gov.ua/news/traektorii-kareri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentue-zvit-iz-monitoringu-pratsevlashuvannya-vipusknikiv-byudzhetnikiv>

¹²⁵ <https://vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/7957-2025-05-13-09-51-42.html>

¹²⁶ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹²⁷ <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya%20serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

ветеранів війни – 14,3 %. Це свідчить про недостатню відповідність змісту професійної підготовки актуальним потребам ринку праці та низьку ефективність механізмів взаємодії із роботодавцями. Водночас на макрорівні прогнозується дефіцит робочої сили на рівні до 4,5 млн осіб упродовж наступного десятиліття, що посилює структурний дисбаланс між попитом і пропозицією кваліфікованих кадрів¹²⁸.

Значних втрат зазнала матеріально-технічна база професійної освіти. Станом на 11 серпня 2025 р. зруйновано 12 закладів професійної освіти, 199 закладів мають пошкодження різного ступеня, що складає 37,5 % від загальної кількості закладів професійної освіти¹²⁹. У регіонах, що зазнали активних бойових дій, втрати є критичними: у Донецькій та Луганській областях знищено понад 80 % матеріальної бази ЗПО. Орієнтовна вартість відновлення лише пошкоджених об'єктів перевищує 500 млн доларів США. У відносно безпечних регіонах основною проблемою є фізична та моральна зношеність обладнання: у 94 % цих закладів техніка не оновлювалася впродовж останніх 20 років, що спричинило зниження якості професійно-практичної підготовки¹³⁰.

Одним із ключових викликів є те, що гуртожитки цих закладів фактично виконують роль гуманітарних хабів (за час повномасштабного вторгнення росії в Україну в них проживало понад 80 тис. внутрішніх переселенців, а зараз постійно проживає понад 13 тис. внутрішньо переміщених осіб). Унаслідок цього лише 57 % житлового фонду використовується безпосередньо здобувачами освіти, що ускладнює організацію освітнього процесу та погіршує соціально-побутові умови навчання¹³¹.

Кадрове забезпечення закладів професійної освіти також зазнало негативного впливу. Значна частина педагогічних працівників була змушена змінити місце проживання або виїхати за кордон: понад 1,2 тис. осіб отримали статус внутрішньо переміщених, близько 900 перебувають за межами країни. Понад 650 працівників системи професійної освіти служать у лавах Збройних Сил України, що спричинило дефіцит педагогічних кадрів, внаслідок чого зросло навантаження на наявний педагогічний персонал¹³².

Недостатнім є фінансування закладів професійної освіти (на рівні 0,3-0,5 % ВВП), що негативно впливає на забезпечення потреб оновлення інфраструктури та вдосконалення змісту професійної освіти. Спостерігаються значні відмінності фінансування в громадах: окремі спрямовують до 20 % освітнього бюджету на розвиток професійної освіти, тоді як інші обмежуються лише захищеними статтями витрат. Середні витрати на підготовку одного кваліфікованого робітника залишаються значно нижчими, ніж показники країн Європейського Союзу, де вони перевищують 3 тис. євро на рік.

Спостерігаються демографічний спад (очікуване зменшення кількості випускників закладів загальної середньої освіти до 20 % до 2027 р.), низький рівень престижу робітничих професій (близько 14 % вступників обирають ЗПО), а також відтік людського капіталу: понад 13 % здобувачів освіти планують еміграцію після завершення навчання. Це спричинено тривалим недофінансуванням, наявністю регуляторних обмежень у сфері управління майном та збереженням соціально-психологічних стереотипів щодо професійної освіти.

¹²⁸ <https://mon.gov.ua/news/traektorii-kareri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentue-zvit-iz-monitoringu-pratsevlashtuvannya-vipusknikiv-byudzhetikiv>

¹²⁹ https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf

¹³⁰ <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

¹³¹ https://ombudsman.gov.ua/news_details/monitoringovij-vizit-do-miscya-timchasovogo-prozhivannya-vpo-na-bazi-gurtozhitku-derzhavnogo-navchalnogo-zakladu-pidvolochiskij-profesijnij-licej

¹³² https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Monograph_2023_Bizhentsi.pdf

Система фахової передвищої освіти також функціонує в умовах суттєвих структурних змін і складної демографічної ситуації. У 2025 – 2026 н. р. мережа закладів скоротилася до 321 одиниці, що певною мірою свідчить про тенденцію оптимізації мережі й водночас ускладнення територіальної доступності освітніх послуг та збереження регіонального освітнього потенціалу. Скорочення мережі супроводжується нерівномірним розподілом ресурсів і підвищенням навантаження на окремі заклади фахової передвищої освіти. Зокрема, цією системою втрачено понад 200 тис. потенційних здобувачів освіти внаслідок виїзду молоді за кордон, спричиненого війною. Негативною є також динаміка контингенту здобувачів освіти. У 2025 р. обсяги вступу скоротилися до 125,8 тис. осіб порівняно із понад 160,9 тис. у 2024 р.¹³³. Це спричинено як демографічним спадом (зменшення кількості випускників шкіл на 11,5 % у порівнянні із 2021 – 2022 н. р.), так і посиленням міграції в умовах війни¹³⁴.

Кадрова ситуація в системі фахової передвищої освіти характеризується тенденцією старіння педагогічних працівників. Частка працівників віком 41-60 років становить 57,5 %, тоді як молодих фахівців до 30 років – 4,2 %. Такий стан гальмує впровадження інноваційних освітніх технологій. Потребують розвитку механізми залучення та закріплення молодих викладачів, зокрема на основі створення умов для професійного зростання та підвищення привабливості професії¹³⁵.

Матеріально-технічна база закладів фахової передвищої освіти зазнала значних втрат унаслідок бойових дій. Загальний обсяг прямих збитків оцінюється у 0,3 млрд доларів США. Повністю зруйновано 12 закладів, близько 150 об'єктів отримали суттєві пошкодження, що становить до 20-25 % усієї мережі. Найбільших втрат зазнали ЗФПО у східних та південних регіонах нашої держави. В умовах війни здійснено релокацію 82 закладів разом із понад 50 тис. учасників освітнього процесу, що потребує додаткових організаційних і фінансових ресурсів для відновлення їх повноцінної діяльності¹³⁶.

Шляхи вирішення проблем. Вирішення проблем у системі професійної освіти України потребує реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на оновлення інфраструктури, підвищення якості підготовки кадрів, забезпечення доступності та адаптацію освітнього процесу до сучасних соціально-економічних умов. Одним із ключових напрямів є модернізація матеріально-технічної бази цих закладів. Для створення 28 центрів професійної досконалості інвестовано близько 100 млн грн у кожен об'єкт, що дало змогу модернізувати матеріально-технічну базу. У 2026 р. відповідно до державного проєкту «100 майстерень» передбачено фінансування обсягом 1 млрд грн, спрямоване на модернізацію лабораторій і майстерень, впровадження енергоефективних рішень, підвищення рівня безпеки та створення інклюзивного освітнього середовища¹³⁷.

Станом на кінець 2025 р. у закладах професійної освіти навчалося 3,6 тис. осіб з інвалідністю (у 2019 р. – 4,8 тис., 2020 р. – 4,7 тис., 2021 р. – 4,3 тис., 2022 р. – 3,9 тис., 2023 р. – 3,9 тис., 2024 р. – 3,8 тис.) і понад 8 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (у 2019 р. – 10,3 тис., 2020 р. – 10,2 тис., 2021 р. – 10,3 тис., 2022 р. – 9,3 тис., 2023 р. – 8,5 тис., 2024 р. – 8,3 тис.). Випустилися із закладів професійної освіти 1,3 тис. осіб з інвалідністю (у 2019 р. – 1,6 тис., 2020 р. – 1,6 тис., 2021 р. – 1,5 тис., 2022 р. – 1,6 тис., 2023 р.

¹³³ https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS%28~%29

¹³⁴ <https://lova.gov.ua/oda/press/news/lawdep/terytorialni-hromady-2025-klyuchovi-zminy-ta-yikhni-naslidyky>

¹³⁵ <https://mon.gov.ua/news/traektorii-kareri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentue-zvit-iz-monitoringu-pratsevlashtuvannya-vipusknikiv-byudzhethnikiv>

¹³⁶ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/749016>

¹³⁷ <https://mon.gov.ua/news/proiekt-100-maisteren-onovleno-poriadok-vidboru-uchasnykiv>

– 1,5 тис., 2024 р. – 1,7 тис.), 2,9 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (у 2019 р. – 3,9 тис., 2020 р. – 3,7 тис., 2021 р. – 3,7 тис., 2022 р. – 3,9 тис., 2023 р. – 3,6 тис., 2024 р. – 3,4 тис.)¹³⁸. Це зумовлює необхідність розширення безбар'єрного простору, адаптації освітніх програм і впровадження супровідних сервісів. Водночас здійснюються заходи з підвищення рівня безпеки освітнього процесу. З державного бюджету виділено 6,2 млрд грн на будівництво та облаштування укриттів, що дало змогу забезпечити захисними спорудами понад 90 % закладів професійної освіти.

Зростає значення подолання дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці. Визначено перелік із 50 дефіцитних професій, за якими рівень працевлаштування випускників сягає 90-100 %. До них належать, зокрема, зварювальники, електромонтери, оператори спеціалізованої техніки та ін. В умовах війни значно розширилась співпраця закладів освіти, роботодавців й галузевих об'єднань щодо розроблення професійних стандартів, оновлення змісту підготовки та впровадження гнучких освітніх траєкторій. Посилюється увага до впровадження короткострокових програм професійної підготовки різних категорій населення, перепідготовки та підвищення кваліфікації для здобуття часткових і повних професійних кваліфікацій.

Цифровізація освітнього процесу є потужним інструментом підвищення його ефективності. Впровадження штучного інтелекту й технологій доповненої та віртуальної реальності уможливило формування практичних навичок здобувачів професійної освіти навіть в умовах обмеженого доступу до виробничих потужностей. Це особливо актуально для підготовки фахівців у технічно складних і потенційно небезпечних галузях.

Суттєвим чинником розвитку професійної освіти є залучення додаткових фінансових ресурсів. У цьому контексті зростає значення використання механізмів публічно-приватного партнерства та запровадження податкових стимулів для підприємств, що інвестують у розвиток освітньої інфраструктури. Такий підхід сприятиме залученню до 1,5 млрд грн приватних інвестицій у модернізацію обладнання та створення сучасних навчально-виробничих середовищ¹³⁹.

Особлива увага приділяється професійній адаптації ветеранів війни та осіб, які отримали інвалідність унаслідок бойових дій. У межах пілотних проєктів, реалізованих у 12 регіонах, створено безбар'єрні освітні простори на базі центрів професійної досконалості, забезпечено супровід здобувачів освіти асистентами-коучами та впроваджено спеціалізовані програми перекваліфікації. Результати системного проведення короткострокових курсів, зокрема у сферах цифрового маркетингу, управління безпілотними літальними апаратами та логістики, свідчать про ефективність таких підходів (понад 60 % слухачів цих курсів з числа дорослого населення працевлаштовуються впродовж перших трьох місяців після завершення навчання).

У сучасних умовах об'єктивною є потреба системної модернізації управлінських, кадрових, фінансових та інфраструктурних видів діяльності закладів фахової передвищої освіти із урахуванням сучасних соціально-економічних викликів. Пріоритетним напрямом є оптимізація мережі закладів фахової передвищої освіти із забезпеченням їх функціональної спроможності, а також формування ефективних освітніх кластерів на регіональному рівні.

¹³⁸ <https://stat.gov.ua/uk/explorer>

¹³⁹ [https://biz.ligazakon.net/analytics/240293_publchno-privatne-partnerstvo-nov-mozhливост-для-мстсевого-розвитку-бізнесу](https://biz.ligazakon.net/analytics/240293_publchno-privatne-partnerstvo-nov-mozhливost-dlya-mstseвого-rozvitkuta-bznesu)

Перспективним є оновлення кадрового потенціалу на основі залучення молодих фахівців до педагогічної діяльності. Доцільним є впровадження програм наставництва, фінансового стимулювання, а також створення умов для поєднання педагогічної діяльності із практичною роботою у відповідних галузях. Важливим напрямом є вдосконалення внутрішніх систем забезпечення якості фахової передвищої освіти шляхом інтеграції принципів загального управління якістю (TQM) та впровадження стандартів ISO для удосконалення освітніх програм, забезпечення академічної доброчесності та підвищення рівня інституційної автономії цих закладів. Водночас необхідним є посилення зовнішніх механізмів оцінювання якості та узгодження їх з європейськими практиками.

Вирішення проблеми зниження контингенту здобувачів фахової передвищої освіти потребує комплексної профорієнтаційної роботи, спрямованої на підвищення привабливості фахової передвищої освіти серед молоді. Потребує розширення співпраці із роботодавцями, впровадження дуальної форми здобуття освіти, а також адаптація освітніх програм до актуальних потреб ринку праці, створення гнучких освітніх траєкторій, що уможливають подальше навчання та професійне зростання.

Невідкладним завданням є оновлення та модернізація матеріально-технічної бази закладів фахової передвищої освіти, що зазнали пошкоджень унаслідок бойових дій. Це передбачає залучення державного фінансування, міжнародної технічної допомоги та партнерства з бізнесом для оновлення обладнання, створення сучасних навчально-практичних центрів. Особливу увагу доцільно приділяти цифровізації інфраструктури та розвитку дистанційних форм навчання.

Важливу роль у підвищенні якості підготовки фахівців відіграє академічна мобільність. Участь у міжнародних програмах, зокрема Erasmus+, сприяє інтеграції у європейський освітній простір, обміну досвідом та підвищенню рівня сформованості професійних компетентностей здобувачів фахової передвищої освіти і викладачів.

Перспективи розвитку професійної і фахової передвищої освіти в Україні.

Перспективи розвитку професійної і фахової передвищої освіти в Україні пов'язані із необхідністю комплексної модернізації змісту, управління та фінансування із урахуванням завдань повоєнного відновлення, адаптації до технологічних змін на ринку праці й інтеграції до європейського освітнього простору. Такий підхід спрямовується на підвищення якості підготовки кваліфікованих фахівців, їхньої конкурентоспроможності та мобільності, а також забезпечення ефективності функціонування системи освіти відповідно до зрослих потреб економіки:

1. Трансформація професійної і фахової передвищої освіти в єдину систему, орієнтовану на потреби ринку праці й забезпечення рівного доступу до якісної освіти для різних категорій здобувачів освіти, зокрема осіб з особливими освітніми потребами та обдарованої молоді.

2. Створення потужних багаторівневих багатопрофільних закладів професійної освіти, що реалізують програми підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та профільної середньої освіти професійного спрямування.

3. Імплементация положень Закону України «Про професійну освіту» й стратегій Цифрової трансформації соціальної сфери, Цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та Створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

4. Реалізація Плану заходів з виконання Концепції професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025 – 2030 роки та завдань Концепції Державної

цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022 – 2027 роки.

5. Оновлення змісту професійної і фахової передвищої освіти на основі принципів цифрової трансформації, технологічної модернізації, «зеленої» економіки, енергоефективності й урахування потреб ринку праці, а також інклюзивного підходу, індивідуалізації і диференціації навчання та розвитку обдарованості здобувачів освіти.

6. Розроблення модельних навчальних програм для профільної середньої освіти за професійним спрямуванням і програм короткострокового професійного навчання дорослого населення відповідно до потреб ринку праці.

7. Розвиток мережі кваліфікаційних центрів для незалежного оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, присвоєння (підтвердження) професійних кваліфікацій.

8. Посилення ролі педагога професійного навчання як ключового суб'єкта модернізації професійної і фахової передвищої освіти на основі оновлення вимог до його професійної компетентності, зокрема в частині цифрової грамотності, готовності до використання інноваційних освітніх і виробничих технологій.

9. Забезпечення системного науково-методичного супроводу безперервного професійного розвитку педагогів закладів професійної і фахової передвищої освіти, упровадження механізмів мотивації та підвищення престижу педагогічної професії, залучення молоді до педагогічної діяльності.

10. Розвиток багатоканального фінансування з урахуванням можливостей поєднання державних, регіональних, приватних та міжнародних джерел, цільових освітніх інвестицій та програм стимулювання участі роботодавців у фінансуванні професійної підготовки кадрів.

11. Розширення міжсекторального партнерства у сфері професійної і фахової передвищої освіти з метою розроблення й оновлення професійних стандартів, часткових професійних кваліфікацій і мікрокваліфікацій, що відповідають європейським вимогам; впровадження дуальної форми здобуття освіти, створення галузевих навчально-практичних центрів, модернізація матеріально-технічної бази закладів професійної освіти на основі публічно-приватного партнерства.

12. Сприяння участі закладів професійної і фахової передвищої освіти у грантових програмах, міжнародних освітніх проєктах, програмах академічної мобільності, у конкурсах WorldSkills Ukraine.

3.8. ВИЩА ОСВІТА

Анотація. Вища освіта впродовж 35 років незалежності України була спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, фахової практичної та загальнокультурної підготовки кадрів, які мали визначати темпи і рівень науково-технічного та соціально-культурного розвитку, формування інтелектуального потенціалу нації та компетентного і кваліфікованого людського капіталу. Розбудова і реформування вищої освіти у цілому забезпечили реалізацію її місії та поступове включення в європейські та світові простори вищої освіти і досліджень.

Незважаючи на радикальні зміни та зрушення у цій сфері, сучасна вища освіта України нині перебуває у стані, що не відповідає зростим вимогам інноваційного розвитку, значно загостреним російською агресією. Це виявляється насамперед у недостатній якості освіти і наукових досліджень, розпорошеній мережі закладів вищої освіти (далі – ЗВО), недофінансуванні та демографічному дефіциті абітурієнтів, у потребі відбудови матеріально-технічної бази та підвищенні зарплат викладачів, невідповідності вимогам високоукладного ринку праці. Внаслідок війни вища освіта України зазнала критичних втрат, включно із зруйнованими корпусами, знищеними унікальними лабораторіями та масовим відтоком викладачів, вчених і здобувачів.

Вища освіта продовжує стикатися з низкою внутрішніх і зовнішніх чинників, які гальмують її розвиток. Насамперед це стосується розпорошеної, подрібненої і неефективної мережі ЗВО, що зумовлює дефіцит фінансових, кадрових й інших ресурсів та недостатню конкурентоспроможність закладів освіти. Хоч у Державному бюджеті України на 2026 р. закладено підвищення зарплат науково-педагогічних працівників на 30 % з 1 січня та на 20 % з 1 вересня, це підвищення не забезпечує їх реальної мотивації. Низька заробітна плата залишається чинником, який знижує привабливість академічної кар'єри, особливо для талановитої молоді.

Формування системи механізмів визначення (вимірювання) та забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти не завершено. Водночас, незважаючи на системні реформи в контексті Болонського процесу, якість вищої освіти у більшості ЗВО залишається низькою в глобальному та європейському вимірах. Об'єктивним показником цієї ситуації є міжнародні університетські рейтинги, насамперед Шанхайський (Shanghai Academic Ranking), до якого вдалося потрапити лише Київському національному університету імені Тараса Шевченка у 2017 р. та 2024 р.

В Україні збільшилася кількість ЗВО, віднесених до високого рівня ризику, зокрема у 2025 р. таких закладів стало 20 проти 14 у попередньому році.

Гострою залишається проблема розбалансованості ринку освітніх послуг. Вступна кампанія 2025 р. засвідчила глибоку кризу інтересу до фундаментальних наук (фізики, хімії, математики), тоді як на популярні спеціальності (інформаційні технології, психологія, право) кількість вступників збільшилася на 60 %. Цей дисбаланс свідчить про необхідність системних рішень щодо узгодження державного замовлення та його підтримки з реальними потребами суспільства і ринку праці.

Нинішня ситуація вимагає визначення нових функцій університетів, зокрема їх ролі як центрів соціальної підтримки, психологічної допомоги, волонтерської діяльності та громадянської мобілізації, які реалізуються шляхом розбудови стратегічного партнерства між громадами та ЗВО задля посилення регіональної життєстійкості та сталого розвитку територій. Також існує гостра потреба в науково-методичному супроводі забезпечення співпраці університетів з промисловістю і бізнесом шляхом формування на базі закладів інноваційних екосистем (створення спільних з бізнесом об'єктів інноваційної та дослідницької інфраструктури, започаткування та реалізація спільних стартапів, перетворення університетів на інноваційні хаби, які координують вирішення регіональних проблем і задоволення національних потреб).

Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки передбачено вирішення цих та інших проблем, але реалізація її відбувається із суттєвим відставанням і не повною мірою¹⁴⁰. Ураховуючи це, Стратегія розвитку вищої освіти потребує періодичного доопрацювання в контексті актуалізації нових викликів, відновлення від наслідків війни та європейської інтеграції.

Відтак сьогодні вища освіта функціонує в умовах поєднання масштабних втрат і обмежень з потребою забезпечення і вдосконалення якості освіти та її євроінтеграційного курсу. Незважаючи на втрати, українська вища освіта проявляє резильєнтність завдяки скоординованим, своєчасно ухваленим рішенням та вжитим заходам Урядом, центральними органами виконавчої влади, регіональними органами управління освітою, зусиллями колективів ЗВО, а також вчених НАН України та НАПН України, інших національних галузевих академій наук, і продовжує функціонувати та надавати освітні послуги, зберігає потенціал аби вийти із суворих випробувань реформованою, ефективною, конкурентоспроможною, адаптованою до нових умов.

Сучасна історія реформування вищої освіти України умовно розділилася на два важливі періоди: період до повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. та період воєнного часу, який триває й донині. І якщо серед основних довоєнних викликів, що стояли перед вищою освітою, були практичне втілення нового Закону України «Про вищу освіту», прийнятого у 2014 р., інших актів законодавства, що зокрема передбачали поглиблення євроінтеграційних процесів, упровадження заходів з підвищення якості освіти, вдосконалення дистанційного формату навчання, зумовленого пандемією Covid-19, то з початком російської агресії перелік проблем і викликів істотно розширився. Насамперед це – призупинення освітнього процесу у частині ЗВО країни, пошкодження і руйнування їх значної кількості, різке зростання чисельності вимушено переміщених громадян-здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників. Крім того, актуалізувалося питання переміщення частини ЗВО на безпечну територію, підконтрольну Україні. Найбільших збитків від руйнувань та пошкоджень ЗВО зафіксовано у Харківській, Донецькій, Запорізькій і Миколаївській областях та у м. Києві¹⁴¹. Станом на 10 вересня 2025 р. кількість пошкоджених ЗВО збільшилась до 131. Відтак постала проблема пошуку ефективних шляхів подолання або мінімізації шкідливих наслідків військового вторгнення^{142,143,144,145}.

Ключовим орієнтиром для функціонування і стратегічного орієнтування подальшого розвитку, модернізації вищої освіти, визначення її бачення, місії та стратегічних цілей для досягнення цілей сталого розвитку до 2032 р. стало прийняття Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ, Уряд) напередодні агресії розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки» (далі – Стратегія) № 286-р¹⁴⁶. Цей документ орієнтовано на входження України до Європейського Союзу. Його цілі та завдання стали дорожньою картою для відбудови та продовження реформування вищої освіти в післявоєнний період. Також розпорядженням Уряду схвалено Операційний план реалізації у 2022 – 2024 рр. Стратегії. Його реалізація надала змогу, хоч із суттєвим відставанням, упроваджувати Стратегію в умовах повномасштабної війни. Згідно із звітом про хід реалізації Стратегії у

¹⁴⁰ <https://surl.li/bkejmb>

¹⁴¹ <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencija/2023/22.08.2023>

¹⁴² <https://surl.li/ebtecy>

¹⁴³ <https://surl.li/boqohh>

¹⁴⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>

¹⁴⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

¹⁴⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>

2022 – 2023 рр., із 51 затвердженого заходу було виконано лише 8 (16 %), виконувалося без конкретизації стану – 20 (39 %), відтерміновано – 23 (45 %) ¹⁴⁷. Відповідно до нових реалій воєнного стану у грудні 2025 р. Уряд актуалізував «Стратегію розвитку вищої освіти на 2022 – 2032 роки» та затвердив Операційний план на 2025 – 2028 рр. ¹⁴⁸.

Науково-методичний супровід реалізації Стратегії покладено на Інститут вищої освіти НАПН України, вчені якого брали активну участь в її розробленні. Як національний лідер у дослідженні проблем вищої освіти Інститут вищої освіти за результатами державної атестації у 2026 р. віднесено до групи «А».

Упродовж понад чотирьох років війни вища освіта України функціонувала, адаптувалася і розвивалася в новій реальності, в умовах поєднання масштабних втрат і обмежень з потребою забезпечувати якість, доступність та євроінтеграційний курс і при цьому зазнала глибоких трансформацій, адаптуючись до безпекових, економічних, соціальних та демографічних викликів. Зокрема під час воєнного стану забезпечено доступ до вищої освіти через упровадження дистанційного або змішаного формату навчання, що дало змогу й надалі провадити його навіть за кордоном і на прифронтових територіях. До освітніх програм введено компоненти психологічної підтримки та стійкості, включено теми з виховання громадянської відповідальності та патріотизму. Воєнний час стимулював упровадження різноманітних інновацій та цифровізації в освітній процес, в якому молодь зокрема вчиться критично аналізувати інформацію та протидіяти впливу російської пропаганди. ЗВО беруть участь в організації різноманітних волонтерських акцій допомоги Силам оборони та безпеки.

Водночас період воєнного стану ще більше загострив проблеми, які накопичувалися упродовж попередніх років. Серед них є: неоднорідність якості вищої освіти, широка за географічним розташуванням і велика за кількістю, неефективна і витратна мережа ЗВО, в яких часто дублюються напрями і спеціальності підготовки, розбалансованість вищої освіти та ринку праці в Україні внаслідок неузгодженості змісту вищої освіти з потребами ринку праці та існуючим кваліфікаційним розривом, безробіття осіб з вищою освітою та їх масового працевлаштування не за фахом та ін. ¹⁴⁹ Найболючішою з них став дефіцит викладацького складу, який зріс внаслідок виїзду за кордон науково-педагогічних працівників. Виявилися нові проблеми, пов'язані із доступом до вищої освіти в регіонах, які постраждали від бойових дій, повільним відновленням освітньої інфраструктури через брак фінансових і матеріальних ресурсів. Загалом основними ознаками освітнього процесу у ЗВО періоду 2022 – 2024 рр. стали перехід на цифровий формат навчання, реформування структури підготовки кадрів та фокус на стійкості освітнього процесу.

Зазнав суттєвих змін і контингент здобувачів вищої освіти в Україні у 2020 – 2024 рр. як за загальною кількістю студентів, так і за структурою зарахувань. Зокрема контингент бакалаврів, магістрів, PhD тощо у зазначений період зменшився від 1,142 млн у 2020 р. до 0,956 млн у 2024 р. ¹⁵⁰. В цей час спостерігався масовий виїзд освітян за кордон. Понад 665 тис. здобувачів і 25 тис. викладачів виїхали з країни, ще кілька сотень тисяч стали внутрішньо переміщеними. Частина з них продовжують навчання/роботу в дистанційному режимі, однак велика кількість просто призупинила навчання (працюють або перебувають в евакуації) ¹⁵¹.

¹⁴⁷ <https://surl.li/ldcstv>

¹⁴⁸ <https://interfax.com.ua/news/general/1125762.html>

¹⁴⁹ <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2024>

¹⁵⁰ <https://surl.li/oetrel>

¹⁵¹ <https://osvita.ua/news/data/93396/>

Хоч сфера вищої освіти України зберігає великий сукупний університетський потенціал, зазнала системних реформ у контексті Болонського процесу, Уряд нормативно визнав світові університетські рейтинги Shanghai Ranking (ShR), THE World University Rankings (THE), QS World University Rankings (QS) як передумови переходу до моделі забезпечення якості на основі чітко вимірюваних критеріїв та індикаторів, якість вищої освіти і конкурентоспроможність випускників більшості ЗВО України є низькою в глобальному та євроінтеграційному контекстах. До того ж відсутнє законодавче визнання існуючих вітчизняних рейтингів. Найбільш об'єктивним свідченням якості залишаються міжнародні університетські рейтинги. Уперше представник України Київський національний університет імені Тараса Шевченка посів позицію 900-1000 в ARWU (Academic Ranking of World Universities) у 2024 р. серед провідних університетів світу^{152,153}. До цього університет потрапив до Шанхайського рейтингу у 2017 р., посівши позицію 401-500 у предметному рейтингу з математики GRAS (Global Ranking of Academic Subjects) завдяки видатним досягненням у математиці українських вчених. Однак університет без відповідної державної підтримки не утримувався б у Шанхайському рейтингу. Загалом тенденція останніх років свідчить про істотне погіршення досягнень вітчизняних ЗВО в рейтингах THE, QS¹⁵⁴. Тому загалом вища освіта в Україні неконкурентоспроможна в глобальному та європейському вимірах, причому пандемія та воєнний стан лише погіршили ситуацію^{155,156}.

Основна причина неконкурентоспроможності вищої освіти полягає у розпорошеності фінансових, кадрових та інших ресурсів в подрібненій, ресурсно деконцентрованій, нерелевантній щодо вимог ринку праці та суспільних потреб мережі ЗВО, дублюванні підготовки фахівців¹⁵⁷. За даними звіту Рахункової палати про результати аудиту ефективності «Проблеми мережі закладів вищої освіти: далі утримувати чи реформувати» від 26 листопада 2024 р. № 54-1, реформування мережі ЗВО, що перебувають в управлінні МОН України, відповідає європейським практикам і здійснюється паралельно з іншими ініціативами, зокрема впровадженням індивідуальних освітніх траєкторій та експериментом з надання державних грантів здобувачам вищої освіти. І хоч зазначені ініціативи МОН України підтримані Урядом, однак процес реформування мережі затягнувся. Не зважаючи на те, що, розпочинаючи з 2020 р., кількість ЗВО державної форми власності зменшилася із 332 у 2020 р. до 168 на кінець 2025 р., проблема оптимізації мережі ЗВО залишається гострою¹⁵⁸.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки передбачає оптимізацію мережі ЗВО, але реалізація цього завдання зустрічає опір освітнього середовища, передусім керівників закладів, адже потребує вироблення зрозумілих і прозорих механізмів та максимально об'єктивних критеріїв. В умовах скорочення населення, зокрема відповідного віку, невідворотнім явищем буде й скорочення ЗВО в Україні. Доцільно у більшості регіональних центрів мати один потужний університет, який об'єднував би інші ЗВО. Процес оптимізації розпочався, останніми роками відбулися об'єднання ЗВО в різних областях України і м. Києві, отже очікуваним результатом має стати зростання конкурентоспроможності новостворених або об'єднаних ЗВО, оцінити яку можна лише на

¹⁵² <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>

¹⁵³ <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2024>

¹⁵⁴ <https://surl.li/kgukrv>

¹⁵⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>

¹⁵⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1743-24#Text>

¹⁵⁷ <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2024>

¹⁵⁸ <http://www.ukrstat.gov.ua>

підставі законодавчо впровадженого й практично використаного національного рейтингу ЗВО.

Важливим інструментом забезпечення якості вищої освіти є акредитація освітніх програм, що здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО) з 2019 р. відповідно до Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Національна система забезпечення якості характеризується високим ступенем відкритості та прозорості, заснованих на цифровізації процесів і баз даних. У 2020 р. унікальна інформаційна онлайн-платформа Національного агентства отримала додаткові можливості щодо реалізації процесів акредитації на всіх етапах і відкрила доступ до всіх документів акредитаційних справ. Ця онлайн-система стала основою для успішного продовження діяльності із акредитації в дистанційному або гібридному форматі не тільки під час пандемії, але й під час воєнного стану в Україні. Національне агентство є повноправним афілійованим членом ENQA (Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти), причому у 2026 р. очікується зміна статусу на повноправного члена. Водночас залишається викликом рівень компетентності експертів з акредитації, адже формування культури якості потребує більше часу та зусиль не тільки Національного агентства, а й кожного освітянина та ЗВО в цілому. У 2024 р. запроваджено механізм постакредитаційного моніторингу як оцінювання виконання рекомендацій, наданих за результатами акредитації, та/або відповідності критеріям акредитації, а також процедуру акредитації узгоджених (спільних) освітніх програм, хоч можливості акредитації залишаються обмеженими¹⁵⁹.

Однак не вирішено питання забезпечення якості вищої освіти, що надається в дистанційному/онлайн форматі (цифрової вищої освіти). Також 18 грудня 2025 р. ухвалено Закон України «Про академічну доброчесність», який визначає цінності, принципи та правила академічної доброчесності, встановлює види порушень, процедури їх розгляду, механізми реагування та санкції, а також чітко розмежовує відповідальність осіб та установ. Ухвалений закон став важливою передумовою провадження якісної освітньої та наукової (творчої) діяльності, здобуття якісної освіти, утвердження в суспільстві довіри до результатів навчання і наукових (творчих) досягнень, а також формування поваги до честі та гідності людини¹⁶⁰.

Згідно з даними щорічної доповіді НАЗЯВО про якість вищої освіти в Україні за 2025 р. рішення про акредитацію прийнято щодо 1053 освітніх програм, зокрема з визначенням «зразкова» – щодо 9 освітніх програм (0,6 %); рішення про умовну (відкладену) акредитацію – щодо 374 освітніх програм (25,6 %); рішення про відмову в акредитації – щодо 25 освітніх програм (1,7 %). Причому отримані результати демонструють, що структура рішень за результатами акредитації має виразну галузеву специфіку та може використовуватися як аналітичний індикатор для подальшого виявлення системних проблем і формування цільових заходів з підвищення якості освітніх програм¹⁶¹.

Важливою складовою системи забезпечення якості вищої освіти є стандарти вищої освіти, що розробляються для кожної спеціальності та кожного рівня вищої освіти, із урахуванням яких здійснюється акредитація освітніх програм. У 2025 р. у новому складі запрацював сектор вищої освіти Науково-методичної ради МОН України, відповідальний за розроблення стандартів вищої освіти. У контексті розширення академічної автономії ЗВО переглянуто підхід до розроблення стандартів, зменшено кількість вимог до освітніх програм,

¹⁵⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>

¹⁶⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>

¹⁶¹ <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/Доповідь-про-якість-вищої-освіти-2025.pdf>

що враховуються під час акредитації. З цією метою за активної участі представника НАПН України підготовлено та затверджено Методичні рекомендації з розроблення стандартів вищої освіти та Методичні рекомендації щодо відповідності освітніх програм спеціальностям, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та деталізованим галузям Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-F 2013^{162,163}.

Бар'єром для підвищення конкурентоспроможності ЗВО та зростання якості вищої освіти залишаються відсутність необхідних умов для залучення молодих викладачів і вчених, підтримки висококваліфікованого академічного персоналу; неконкурентоспроможна оплата праці та, відповідно, її непрестижність; велике навантаження в умовах воєнного стану і постійного стресу, проблем з Інтернетом, світлом, опаленням тощо; недосконала, насамперед цифрова, інфраструктура ЗВО.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» фінансування державних ЗВО здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового й ефективного використання коштів, публічності та прозорості в прийнятті рішень. Після початку повномасштабної збройної агресії фінансування сфери вищої освіти з державного бюджету зменшено. До того ж Уряд зупинив до 31 грудня 2022 р. дію актів, якими впроваджено індикативну собівартість підготовки студентів за «контрактом» (за кошти фізичних та юридичних осіб) та формульний принцип розподілу фінансування між ЗВО, який повернено у 2024 р.¹⁶⁴.

Аналіз стану фінансування вищої освіти впродовж 2023-2025 рр. свідчить про те, що її частка у загальному фінансуванні освіти істотно зменшилася, попри номінальне щорічне зростання. Ключовою проблемою став критичний розрив між номінальним фінансуванням та реальними потребами: попри виділення коштів, лівова частка витрат спрямовується на «виживання» (комунальні послуги, мінімальні зарплати). Це консервує технологічну відсталість ЗВО та унеможливорює модернізацію інфраструктури.

Водночас з'явилися нові підходи до фінансування вищої освіти. У 2024 р. розмір виділених державних коштів для кожного університету визначено з огляду на 5 основних критеріїв, яким має відповідати заклад освіти. Основний критерій розподілу – контингент здобувачів, які навчаються за кошти бюджету. Крім того, беруться до уваги такі показники:

- наукова практика / діяльність – кількість коштів (приведено на одного працівника), які ЗВО заробив від надання науково-технічних, консультаційних послуг або отримав у формі грантів на наукові розробки;

- інтернаціоналізація – місце в міжнародних рейтингах та/або участь у європейських проєктах Еразмус+;

- працевлаштування – відсоток випускників, які працевлаштовані (дані від Пенсійного фонду);

- регіональний коефіцієнт – для підтримання закладів освіти найбільш вразливих, нині прифронтових регіонів. Однак основний обсяг коштів, як і в попередні роки, спрямовувався на забезпечення стабільного функціонування освітньої системи, зокрема оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників, освітні субвенції та утримання закладів

¹⁶² <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2025/03/27/nakaz-mon-512-vid-27-03-2025.pdf>.

¹⁶³ https://old.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/pdf

¹⁶⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-2022-п#Text>

освіти різних рівнів. Значна увага приділялася питанням безпеки освітнього процесу, відновленню інфраструктури та облаштуванню укриттів у закладах освіти, що є критично важливим в умовах воєнного стану¹⁶⁵.

У 2025 р. зберігається пріоритетність забезпечення базового функціонування освітньої системи, насамперед через фінансування оплати праці, освітніх програм та соціальну підтримку здобувачів освіти включно з стипендіальним забезпеченням. Також продовжується фінансування заходів з безпеки освітнього процесу, цифровізації та підтримки інфраструктури.¹⁶⁶

Таким чином, попри номінальне зростання фінансування вищої освіти у 2023 – 2025 рр., структура видатків залишалася переважно соціально орієнтованою, що зумовило структурні дисбаланси між потребами розвитку та наявними ресурсами, тоді як фінансування дослідницької діяльності залишалося недостатнім і не забезпечувало потреб модернізації та інноваційного розвитку ЗВО.

Проблема недостатнього фінансування вищої освіти зберігається і у 2026 р. Хоч у Державному бюджеті на 2026 р. закладено підвищення зарплат викладачів та науково-педагогічних працівників – на 30 % з 1 січня та на 20 % з 1 вересня – це підвищення не забезпечує необхідної мотивації освітян з урахуванням інфляційних процесів¹⁶⁷. Низька заробітна плата залишається чинником, що знижує привабливість академічної кар'єри та демотивує талановиту молодь щодо викладацької та наукової діяльності. Як зазначав міністр освіти і науки Оксен Лісовий, збитки, завдані системі освіти, стосуються не лише зруйнованих будівель – це обмежений доступ до навчання, втрачені можливості та освітні розриви, які впливають на майбутні доходи і економічний потенціал країни¹⁶⁸.

Водночас останні роки позначилися низкою *позитивних змін та системних реформ* у сфері вищої освіти.

Верховна Рада України в червні 2024 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти», який набув чинності з 2025-2026 навчального року¹⁶⁹. Закон відповідає євроінтеграційним зобов'язанням України щодо модернізації вищої освіти в рамках Болонського процесу. Реалізація положень нового Закону сприятиме залученню до освітнього процесу у ЗВО на посади педагогічних працівників фахівців-практиків. Унормовано можливості чинних викладачів одночасно з викладанням займатися науковою діяльністю. Водночас фахівці-практики можуть викладати до 30 % дисциплін без обов'язку вести наукову діяльність.

Уперше проведено масштабну державну атестацію наукової діяльності ЗВО за єдиною методикою, результати якої стануть основою нової моделі фінансування науки з 2026 р. Це є принципово важливим кроком до впровадження прозорих, конкурентних механізмів розподілу державних коштів на наукові дослідження¹⁷⁰.

Розвивається Національна мережа стартап-шкіл, інкубаторів, акселераторів та мережа наукових парків. Закладається основа для впровадження спеціального правового режиму Science City як інструменту взаємодії науки, бізнесу й інновацій. Ухвалено закон про розвиток

¹⁶⁵ <https://ips.ligazakon.net/document/JI09967A>

¹⁶⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

¹⁶⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1749-2025-%D0%BF#Text>

¹⁶⁸ <https://surl.li/imqelp>

¹⁶⁹ https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/76595.html.

¹⁷⁰ <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.543.258>

дослідницької інфраструктури та підтримку молодих вчених¹⁷¹. З 2026 р. українські заклади освіти і науки мають безоплатний доступ до наукометричних баз даних Scopus та Web of Science.

В окремих університетах упроваджено експеримент з наглядовими радами – у Запорізькому національному університеті, Київському авіаційному інституті та Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника¹⁷², що є кроком до посилення інституційної автономії ЗВО та поширення кращих практик корпоративного управління.

Важливими та водночас проблемними в Україні залишаються питання неузгодженості вищої освіти з потребами ринку праці та соціально-економічними проблемами розвитку національної економіки й суспільства під час тривалого трансформаційного періоду; невідповідності напрямів підготовки та кількості випускників інститутів, університетів та академій потребам ринку праці, у результаті чого попри високу потребу у кваліфікованих фахівцях з боку підприємств, багато випускників закладів вищої освіти не можуть знайти застосування своїм умінням та знанням, а це призводить до високого рівня безробіття серед осіб з вищою освітою. Згідно з даними Державної служби зайнятості, до повномасштабного вторгнення РФ близько 50 % офіційно зареєстрованих безробітних мали вищу освіту. Значний відсоток випускників українських ЗВО після завершення навчання або не працюють за спеціальністю, або зайняті на роботах нижчого кваліфікаційного рівня, унаслідок чого втрачається суттєва частка освітньо-інтелектуального потенціалу¹⁷³. Понад 60 % (61,7 % у 2024 р., 66,7 % у 2023 р.) бакалаврів продовжили освіту для здобуття другого ступеня вищої освіти або наступної спеціальності на нижчих рівнях вищої освіти. Цей показник перевищує європейські аналоги. Низький рівень працевлаштування бакалаврів свідчить про обмежену пропозицію привабливих для молодих фахівців робочих місць на вітчизняному ринку праці.¹⁷⁴ Рівень працевлаштування випускників ЗВО відрізняється за рівнем освіти та спеціальностями. За даними згаданого Звіту високі показники зайнятості та умовної зайнятості притаманні лікарським спеціальностям: медицині (лікувальна справа), стоматології та педіатрії, а також у сферах цивільного захисту та пожежної безпеки, правоохоронної діяльності, охорони здоров'я (крім медицини), що зумовлено обов'язковим розподілом випускників ЗВО на робочі місця в державному секторі. Низький відсоток зайнятих та умовно зайнятих спостерігається серед спеціальностей, для яких характерна зайнятість випускників за кордоном (фізично або в дистанційному форматі).

Через неузгодженість освітньої сфери та запитів ринку праці, попри високу потребу у кваліфікованих і конкурентоспроможних фахівцях з боку підприємств, установ та організацій різних галузей економіки та форм власності, майже половина випускників з вищою освітою поповнюють лави безробітних або потребують перенавчання. Такі факти підтверджують назрілу необхідність узгодження потреб ринку праці та ринку освітніх послуг. Зазначені проблеми з працевлаштуванням свідчать ще й про неефективне використання державних коштів, що спрямовуються на вищу освіту. Це підтверджується і визначеними Стратегією демографічного розвитку України на період до 2040 р. проблемами, які характеризують ринок праці:

- масштабна еміграція кваліфікованих кадрів;
- нестача кадрів у зв'язку із мобілізацією до ЗСУ;

¹⁷¹ <https://surl.li/rvojil>

¹⁷² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2024-%D0%BF#Text>

¹⁷³ <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.12.2025 р.)

¹⁷⁴ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2025/05/07>

– невідповідність навичок та кваліфікації кандидатів на вакантні посади вимогам роботодавців;

– значні регіональні диспропорції розподілу економічно активного населення;

– зростання кількості осіб з інвалідністю¹⁷⁵.

Очікується, що дефіцит трудових ресурсів до 2028 р. складе близько 4,5 млн працівників.

Проявом дисбалансу між ринком освітніх послуг та ринком праці сьогодні є перевищення попиту на окремі спеціальності та відсутність його на інші. У результаті незатребувані фахівці змушені працювати не за спеціальністю. Не останню роль тут відіграє система державного регулювання ринку освітніх послуг, зокрема у формі державного замовлення на підготовку фахівців. Проблема зайнятості майбутніх випускників повинна враховуватися вже під час обґрунтування і формування державного замовлення на підготовку фахівців, а також під час визначення ліцензійних обсягів їхньої підготовки. Також важливо забезпечувати прогнозування закладами та державою попиту на ринку праці як мінімум на п'ять-шість років.

Зазначені проблеми взаємодії вищої освіти і ринку праці, кадрова ситуація і диспропорції, що склалися в Україні, потребують посилення регуляційних функцій держави у розв'язанні проблеми оптимізації та осучаснення мережі ЗВО, її узгодження з ринком праці, підвищення якості освітніх послуг.

Таким чином, низька представленість українських університетів у світових рейтингах, невисокі рівні затребуваності випускників національними і міжнародними роботодавцями та академічної мобільності студентів і викладачів, актуалізація потреби входження в європейський простір вищої освіти спонукають ЗВО до конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг і, як наслідок, до пошуку шляхів підвищення власної конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що у 2025 – 2026 рр. українська вища освіта зіткнулася з комплексом взаємопов'язаних викликів, серед яких демографічна криза та міграційний відтік населення. Кількість вступників до вітчизняних ЗВО на бакалаврат у 2025 р. зменшилася на 5 % порівняно з попереднім роком. До ЗВО вступило лише 187 тис. студентів – найнижчий показник за останні десять років. Водночас рішення Верховної Ради про дозвіл на виїзд за кордон чоловікам віком 18-22 рр. (серпень 2025 р.) не спричинило очікуваного масового відтоку студентів. Упродовж I семестру 2025 – 2026 навчального року з навчального процесу вибули через відрахування та академічні відпустки на 40 % менше студентів, ніж за аналогічний період попереднього року. Спостерігається також зростання інтересу студентів до програм академічної мобільності, що загалом є позитивною тенденцією в контексті інтеграції у Європейський освітній простір¹⁷⁶.

То ж вища освіта України продовжує стикатися з численними **викликами, що потребують невідкладних відповідей**. По-перше, це регуляторні виклики. Мережа ЗВО є надмірно розгалуженою і подрібненою. За даними МОН України, державна мережа мала б скоротитися до 100 університетів. Багато малих закладів не відповідають критеріям якості, мають дублюючі програми. Існує необхідність законодавчого впорядкування: підвищення вимог до акредитації, зміни моделі управління (впровадження спостережних рад, конкурсного вибору керівників тощо). Регуляторні зміни гальмуються правовою невизначеністю у воєнний

¹⁷⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>

¹⁷⁶ <https://info.edbo.gov.ua>

час, а відповідні законодавчі ініціативи часто затягуються. У цілому дерегуляція (гнучкість у акредитації, довіра до автономії ЗВО) поки що не поєднується із чітким контролем якості.

По-друге, фінансові проблеми, зокрема через надмірну мережу, обмежене фінансування ЗВО призводять до низьких зарплат викладачів і недостатнього оснащення лабораторій. Частка державного фінансування загалом знижується, зростає залежність від плати за навчання, яка обмежена платоспроможністю населення через економічні наслідки війни

По-третьє, демографічні проблеми¹⁷⁷. Працездатне населення в Україні скорочується через низький рівень народжуваності у 1990 – 2000-х рр. та міграцію. Кількість вступників зменшується (з 277 тис у 2020 р. до 199 тис у 2024 р.), що змушує університети конкурувати за контингент, застосовуючи маркетингові прийоми. Як зазначено в макроекономічних моделях, без радикальних змін демографічний тренд призведе до подальшого закриття значної частини ЗВО вже найближчими роками. Це загострюється зростаючою проблемою розбалансованості ринку освітніх послуг. Вступна кампанія 2025 р. засвідчила кризу інтересу до фундаментальних наук – фізики, хімії, математики, тоді як престижні спеціальності (ІТ, психологія, право) привертають значно більшу увагу абітурієнтів. Обсяг державного замовлення для багатьох спеціальностей скоротився: для кластеру «Середня освіта» – з 7,3 тис місць у 2024 р. до 6,8 тис у 2025 р. При цьому попит на деякі спеціальності зріс: кількість заяв на «Інформатику» збільшилася на 60 %, на «Англійську мову та зарубіжну літературу» – на 38 %¹⁷⁸. Цей дисбаланс свідчить про необхідність системних рішень щодо узгодження державного замовлення з реальними потребами суспільства та ринку праці.

По-четверте, цифрові виклики¹⁷⁹. Хоча університети активно перейшли на онлайн-формат навчання під час пандемії та війни (86 % ЗВО забезпечили дистанційне навчання), загалом ефективність і спроможність цифрової інфраструктури залишається нерівномірною.

По-п'яте, забезпечення академічної доброчесності. Формування дієвих механізмів академічної відповідальності залишається стратегічним викликом для репутації вищої освіти. Тривалий час проблема плагиату в кваліфікаційних роботах та дисертаціях мала інституційний характер, що зумовило гостру потребу в ціннісному перезавантаженні середовища. Увалений у 2025 р. Закон України «Про академічну доброчесність» упровадив чітку дефініцію порушень та систему санкцій. Проте практична імплементація цих норм стикається з інертністю внутрішніх систем забезпечення якості в ЗВО та відсутністю незалежного наглядового механізму, що часто нівелює реальний вплив реформи¹⁸⁰.

По-шосте, війна суттєво змінила кожен аспект діяльності ЗВО, сотні будівель пошкоджено чи зруйновано (зокрема 126 закладів повністю знищено). Багато університетів на сході і півдні перемістилися в безпечні регіони або за кордон; близько 20 таких релокованих ЗВО у 2022 р. узагалі не змогли набрати жодного студента¹⁸¹. До того ж в Україні збільшилася кількість закладів вищої освіти, що належать до високого ступеня ризику: у 2025 р. таких закладів стало 20 (порівняно із 14 у попередньому році)¹⁸². Це потребує подальшого удосконалення механізмів забезпечення якості вищої освіти, оптимізації мережі ЗВО та посилення ролі НАЗЯВО у процесах акредитації та рейтингування.

¹⁷⁷ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4006067-skilki-zakladiv-visoi-osviti-potribno-ukraini.html#>:

¹⁷⁸ <https://info.edbo.gov.ua>

¹⁷⁹ <https://surl.li/vwgvdi>

¹⁸⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>

¹⁸¹ <https://surl.li/nmaakm>

¹⁸² <https://www.rbc.ua>

Безпековий фактор залишається критичним детермінантом функціонування системи вищої освіти. Систематичні обстріли та дефіцит спеціалізованих укриттів змушують ЗВО адаптувати освітній процес до умов воєнного стану. У закладах, розташованих у прифронтових зонах, спостерігається трансформація традиційних форм навчання: теоретичний курс адаптовано до асинхронного онлайн-формату, тоді як обсяг практичних та лабораторних занять вимушено оптимізовано або перенесено на базу університетів-партнерів у більш безпечних регіонах.

Відчутною стала проблема освітніх втрат та психологічних травм учасників освітнього процесу. За результатами соціологічних моніторингів, переважна більшість респондентів (97,8 % серед викладацького складу та студентства) демонструють ознаки хронічного стресу, емоційного вигорання та тривожності. Це актуалізує потребу в розбудові систем психологічної підтримки всередині ЗВО та інтеграції практик ментального здоров'я в академічне середовище¹⁸³.

Загалом, попри виклики воєнного часу, реформування освітньої галузі продовжується відповідно до курсу європейської інтеграції. Українська вища освіта послідовно інтегрується в Європейський простір вищої освіти і забезпечує підготовку та розвиток молодого покоління для майбутнього повоєнного відновлення України. Незважаючи на складні і несприятливі умови, втрати студентів та персоналу, труднощі в організації та зниження якості освітнього процесу, українські ЗВО продовжили функціонування і надання освітніх послуг, а сама вища освіта України отримала можливість вийти із цієї ситуації сильнішою, адаптованою до нових умов та реформованою. Українська система вищої освіти продемонструвала і наразі продовжує демонструвати стійкість та здатність до трансформації.

Результати моніторингового дослідження, проведеного на початку 2025-2026 навчального року у сфері вищої освіти Державною службою якості освіти, свідчать про загальну стабільність функціонування ЗВО в умовах воєнного стану та високий рівень готовності до викликів нового навчального року. Попри складні безпекові обставини, обмежене фінансування й міграційні процеси серед студентства і педагогів, більшість закладів забезпечують належну якість організації освітнього процесу, дотримання державних гарантій та формування безпечного освітнього середовища. ЗВО продемонстрували здатність до адаптації: більше половини студентів навчаються очно, а чверть – у змішаному форматі, що дає змогу поєднувати безпеку, гнучкість та академічну ефективність. Рівень задоволеності учасників освітнього процесу організацією навчання залишається високим (81-82 бали за методикою ACSI). Безпечність освітнього середовища підтверджують понад 80 % респондентів. Водночас інфраструктура безпеки (оснащення споруд цивільного захисту / укриттів) потребує модернізації. Державні гарантії трудових і соціальних прав педагогічних (науково-педагогічних) працівників у більшості закладів дотримуються: збережено стабільність виплат заробітної плати, можливість обирати безпечний формат роботи. Студенти, які потребують забезпечення житлом на період навчання, здебільшого ним забезпечені. Психологічна підтримка реалізується нерівномірно – 36 % здобувачів освіти і 16 % викладачів не володіють інформацією про наявні сервіси допомоги. Безбар'єрність освітнього середовища потребує подальшого розвитку. Найкраще реалізованими є безперешкодний рух територією, безбар'єрний доступ до будівель і споруд, а також наявність дверних проходів, що дає змогу проїзду колісним кріслом. Проблемними залишаються міжповерхова мобільність, доступність санітарних приміщень і недостатнє інформаційне

¹⁸³ <https://surl.li/mtccyb>

маркування. Загалом результати дослідження демонструють, що система вищої освіти України, попри воєнні ризики, зберігає інституційну стійкість, гнучкість управління й орієнтацію на потреби учасників освітнього процесу. Подальший розвиток має зосереджуватись на вдосконаленні безпекової інфраструктури, підвищенні рівня психологічної підтримки та інтеграції принципів універсального дизайну для забезпечення справді безбар'єрного й інклюзивного освітнього середовища.¹⁸⁴

Аналіз стану вищої освіти в Україні в період війни уможливив формулювання **ключових перспектив та шляхів вирішення системних проблем:**

1. *Повоєнне відновлення освітньої інфраструктури.* За оцінками RDNA5, для повного відновлення секторів освіти і науки впродовж 2026 – 2035 рр. необхідно 33,5 млрд доларів¹⁸⁵. Пріоритетами є відновлення очного навчання через будівництво та модернізацію укріплень, упровадження тимчасових рішень для забезпечення доступу до навчання, а також комплексне подолання навчальних втрат через поліпшення викладацьких практик, гнучкі програми надолуження та психосоціальну підтримку¹⁸⁶.

2. *Модернізація фінансування вищої освіти та науки.* Впровадження нової моделі фінансування науки на основі результатів державної атестації, збалансування державного замовлення відповідно до реальних потреб ринку праці та суспільства, впровадження стипендій для мотивації вивчення фундаментальних наук, забезпечення реального підвищення оплати праці науково-педагогічних працівників із захистом доходів від інфляції.

3. *Оптимізація мережі закладів вищої освіти.* Зростання кількості ЗВО з високим ступенем ризику свідчить про необхідність прискорення процесу консолідації мережі вищої освіти, посилення ролі НАЗЯВО в акредитаційних процедурах, впровадження наглядових рад як механізму забезпечення інституційної автономії та підзвітності ЗВО.

4. *Цифрова трансформація та впровадження інноваційних технологій.* Розвиток цифрових компетентностей учасників освітнього процесу, впровадження технологій штучного інтелекту в освітню практику, створення сучасних цифрових освітніх середовищ, розвиток мережі Science. City як платформи взаємодії науки та бізнесу.

5. *Європейська інтеграція та міжнародна співпраця.* Реалізація реформ у межах Ukraine Plan та програм за підтримки МВФ та Групи Світового банку, забезпечення відповідності вищої освіти європейським стандартам і рекомендаціям забезпечення якості (ESG), розвиток програм академічної мобільності, інтеграція в Європейський дослідницький простір (ERA).

6. *Подолання освітніх втрат та психологічна підтримка.* Розгортання психосоціальної підтримки здобувачів та викладачів, упровадження гнучких програм надолуження навчальних втрат, підготовка достатньої кількості кваліфікованих кризових психологів та фахівців із соціальної реабілітації.

7. *Кадрове забезпечення та престиж академічної професії.* Підвищення статусу науково-педагогічного працівника, впровадження конкурентних умов оплати праці, підтримка молодих вчених та викладачів, розвиток дослідницької інфраструктури. Закон про підтримку наукової роботи в ЗВО, що надає автономію ЗВО у визначенні норм та обсягів наукової роботи, є важливим кроком у цьому напрямі.

¹⁸⁴ <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2026/03/zvit-zvo-2025-26.pdf>

¹⁸⁵ <https://mon.gov.ua>

¹⁸⁶ <https://documents.worldbank.org>

Ключовим завданням на найближче десятиліття є побудова якісно нової, конкурентоспроможної системи вищої освіти, інтегрованої в європейські освітній та дослідницький простори, що гарантуватиме рівні можливості, підтримуватиме індивідуальні освітні траєкторії та сприятиме розвитку людського потенціалу України¹⁸⁷.

¹⁸⁷ <https://surl.li/vomyxm>

3.9. ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

Анотація. Освіта дорослих є важливим складником національної освітньої сфери, що забезпечує її безперервність, адаптивність та здатність реагувати на нові виклики і загрози. В умовах повномасштабної російської агресії проти України, що спричинила нестабільність ринку праці, міграційні процеси та суттєві демографічні втрати, освіта дорослих стає інструментом відновлення і розвитку людського капіталу, підтримки зайнятості, соціальної інтеграції, формування ключових компетентностей, адаптації внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, безробітних й інших соціальних груп, слугує ресурсом індивідуальної та суспільної стійкості.

Система освіти дорослих в Україні функціонує як багаторівнева структура, що поєднує формальну, неформальну та інформальну складові, інтегруючи інституційні й гнучкі освітні практики. Її розвиток спрямовано на задоволення потреб різних категорій дорослого населення, зокрема ветеранів війни (понад 1 млн осіб), людей з інвалідністю (понад 3 млн осіб), внутрішньо переміщених осіб (близько 5 млн осіб), осіб третього віку (понад 10 млн осіб) та ін. Зростання й урізноманітнення освітніх запитів цих груп зумовлює розширення мережі провайдерів освітніх послуг, передусім центрів освіти дорослих, які поступово утверджуються як локальні осередки навчання, соціальної інтеграції та розвитку громад. Дедалі більшого значення набувають короткострокові програми, програми перекваліфікації, мікрокваліфікації та цифрові платформи, що підвищують доступність освіти дорослих і забезпечують персоналізацію освітніх траєкторій.

Ключову роль у науково-методичному забезпеченні освіти дорослих відіграє Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Його діяльність зорієнтовано на розвиток андрагогіки, упровадження інноваційних освітніх практик, професіоналізацію фахівців у цій сфері та забезпечення взаємодії наукового, освітнього й управлінського рівнів її розвитку і функціонування в контексті сучасних тенденцій.

Водночас сучасній освіті дорослих притаманні брак цілісності у законодавчому і нормативно-правовому забезпеченні, обмеженість фінансування, нерівний доступ до освітніх послуг, низький рівень участі дорослих у навчанні та недостатня узгодженість з потребами ринку праці, а також брак системного збору, моніторингу й аналізу статистичних даних. Нагальним є прийняття Закону України «Про освіту дорослих», який прийнято Верховною Радою України в першому читанні, розвиток фінансових механізмів підтримки та мотивації громадян у навчанні впродовж життя.

Важливим чинником розвитку освіти дорослих є розширення міжнародної співпраці, зокрема участь у програмах і проєктах міжнародних організацій, зміцнення партнерства із європейськими інституціями й залучення грантових ресурсів.

Подальші перспективи розвитку освіти дорослих пов'язані із цифровізацією, розширенням міжсекторального партнерства, упровадженням інноваційних моделей навчання та посиленням ролі у повоєнному відновленні України.

Освіта дорослих є важливим складником національної освітньої системи, що забезпечує цілісність, інституційну безперервність, адаптивність і відповідність сучасним суспільним трансформаціям цієї гуманітарної сфери. У науковому дискурсі освіта дорослих розглядається як ключовий компонент концепції навчання впродовж життя (lifelong learning) та один із визначальних чинників розвитку людського капіталу.

В умовах цифрової трансформації, поглиблення глобалізаційних процесів і динамічного зростання нестабільності ринку праці значення освіти дорослих суттєво посилюється. В Україні актуальність цієї складової освітньої сфери критично зростає в умовах викликів і загроз, спричинених повномасштабною російською агресією проти України. Вона постає дієвим механізмом соціальної та професійної інтеграції внутрішньо

переміщених осіб, забезпечуючи їхню ефективну адаптацію в нових територіальних громадах, розширення доступу до продуктивної зайнятості та мінімізації соціальної напруженості. Ця ланка є ключовим чинником підтримки розвитку регіональних ринків праці насамперед у стратегічно пріоритетних галузях (будівництві, енергетиці, охороні здоров'я, освіті, секторі ІТ тощо). Вона інтенсифікує формування громадянських, соціальних і цифрових компетентностей, необхідних для суб'єктної участі громадян у суспільному житті, повоєнній відбудові громад та зміцненні демократичних процесів. Важливою місією освіти дорослих у сучасних умовах є зміцнення психологічної стійкості (резильєнтності) населення та утвердження культури навчання впродовж життя як фундаментальної основи адаптації особистості до динамічних цивілізаційних змін.

Сучасна державна політика у сфері освіти дорослих в Україні формується із урахуванням міжнародних орієнтирів (зокрема підходів ООН, ЄС, ОЕСР)¹⁸⁸. Її практична реалізація здійснюється на національному рівні як органічна/невід'ємна складова державної політики, корелюючи з політикою зайнятості, соціальною, гуманітарною, євроінтеграційною стратегіями, та відображає міжсекторальний характер цієї сфери, що акумулює освітні, соціальні та економічні функції. Міжнародне визнання поступу національної освіти дорослих увиразнюється, зокрема, активним долученням 11 українських міст до Глобальної мережі міст ЮНЕСКО, що навчаються¹⁸⁹ (UNESCO Global Network of Learning Cities).

Теоретико-методологічною основою освіти дорослих є андрагогіка, яка ґрунтується на принципах цілеспрямованості навчання, урахування життєвого досвіду, внутрішньої мотивації та практичної спрямованості освітнього процесу.

Освіті дорослих властива сукупність специфічних ознак, що визначають її унікальність у структурі безперервної освіти¹⁹⁰: добровільність участі дорослих у навчанні, що зумовлює вирішальну роль внутрішньої мотивації та усвідомленої потреби в особистісному та професійному розвитку; опертя на життєвий і професійний досвід дорослих здобувачів як важливий інформаційний ресурс навчання й водночас основа для рефлексії та ціннісного переосмислення знань; безпосередня спрямованість на розв'язання актуальних життєвих проблем та професійних викликів; гнучкість форм і змісту освіти, що уможливорює поєднання навчання із професійною діяльністю та іншими соціальними ролями, а також передбачає варіативність змісту, темпу й форм освітнього процесу / індивідуалізацію освітньої траєкторії.

Професійна діяльність педагогічного персоналу, який працює із дорослими, потребує сформованості специфічного комплексу андрагогічних компетентностей. Зокрема, здатності до фасилітації освітнього процесу, уміння враховувати освітні потреби різних категорій дорослого населення, використання їхнього життєвого і професійного досвіду як важливого ресурсу навчання, застосування інтерактивних та практикоорієнтованих методів.

Теоретичні засади освіти дорослих формуються на основі творчого поєднання положень різних субдисциплін педагогіки, психології, соціології, філософії та публічного управління, що уможливорює її міждисциплінарність у системі гуманітарних наук.

Сучасний стан освіти дорослих в Україні. Фундаментальна роль освіти дорослих у

¹⁸⁸ OECD. (2021). OECD skills outlook 2021: Learning for life. Paris: OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>

¹⁸⁹ Міністерство закордонних справ України. (2026). Участь України у діяльності ЮНЕСКО.
<https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/yunesko/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-yunesko>

¹⁹⁰ Лук'янова Л. (2025). Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та за кордоном: монографія. 2-ге вид., змін і допов. К. : Талком, 592 с.

сучасному соціумі об'єктивно потребує її розгляду як цілісної соціально-педагогічної системи. Відповідно до концептуальних підходів ЮНЕСКО освіта дорослих охоплює три взаємопов'язані складові, що розглядаються як підсистеми. Освіта дорослих України охоплює формальну (formal), неформальну (nonformal) та інформальну / соціально-побутову / спонтанну (informal) освіту.

Формальна освіта здійснюється в межах інституціоналізованих освітніх ланок (початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, післядипломна освіта) і реалізується за акредитованими освітніми програмами, що відповідають державним стандартам і вимогам Національної рамки кваліфікацій. Неформальна освіта здійснюється поза межами формальної освіти, орієнтована на професійний й особистісний розвиток дорослої людини. Її пріоритетними завданнями є соціальна інклюзія, формування активної громадянської суб'єктності, здатність до оперативного реагування на мінливі вимоги ринку праці. Інформальна освіта (самоосвіта) інтериоризує цілеспрямовану індивідуальну діяльність у повсякденному житті людини.

Освіта дорослих в Україні на сучасному етапі функціонує як багатокомпонентна структура. Попри певну нерівномірність розвитку її окремих складових, спостерігається позитивна динаміка та поступова інституціоналізація. Сукупність взаємопов'язаних складових (законодавчої, нормативно-правової, управлінської, інституційної, змістової, кадрової, фінансово-економічної та інформаційно-аналітичної) відображає системні характеристики освіти дорослих, забезпечує цілісність й уможливорює виявлення особливостей функціонування із урахуванням тенденцій її розвитку, зокрема в умовах цифрової трансформації.

Законодавче і нормативно-правове забезпечення розвитку освіти дорослих здійснюється відповідно до державної освітньої політики, зокрема на основі принципів навчання впродовж життя, викладених у Законі України «Про освіту». Ключовою проблемою залишається відсутність спеціального закону, що стримує системний розвиток цієї ланки.

Важливим етапом розвитку освіти дорослих стало розроблення проекту Закону України «Про освіту дорослих», у якому визначено правові, організаційні та фінансові засади функціонування цієї сфери¹⁹¹. Законопроектом передбачено забезпечення взаємодії ключових стейкхолдерів для реалізації права на навчання впродовж життя, розвиток системи досліджень і статистичного забезпечення, а також визначено засади діяльності профільних координаційних органів¹⁹². Законопроект пройшов громадське обговорення у 2022 р., 12 січня 2023 р. ухвалений Верховною Радою України у першому читанні.

Управлінську складову освіти дорослих в Україні реалізують центральні органи виконавчої влади, передусім Міністерство освіти і науки України. Ключову роль в її інституційному розвитку відіграє Директорат вищої освіти і освіти дорослих цього міністерства, що забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері. Управлінські функції здійснюються також іншими центральними органами виконавчої влади в межах їх повноважень. Зокрема, Міністерство економіки України забезпечує формування політики розвитку людського капіталу, професійного навчання та перекваліфікації; Міністерство

¹⁹¹ Міністерство освіти і науки України. (2021). Проект Закону України «Про освіту дорослих» (доопрацьована редакція) та аналіз регуляторного впливу. https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/dokument-10117_1_19-21.pdf

¹⁹² Верховна Рада України. (2022). Проект Закону України «Про освіту дорослих» № 7039. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38978>

соціальної політики України – соціальну адаптацію та інтеграцію вразливих груп населення; Державна служба зайнятості України здійснює організацію професійного навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації дорослого населення, зокрема в центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості України.

На регіональному рівні управлінські функції здійснюють органи місцевого самоврядування та регіональні служби зайнятості, на які покладено впровадження програм перекваліфікації та підвищення кваліфікацій різних категорій населення.

Фінансово-економічна складова освіти дорослих в Україні характеризується обмеженістю ресурсного забезпечення, зумовленою недостатнім рівнем державного фінансування, фрагментарністю залучення позабюджетних коштів. Фінансування цієї ланки не належить до захищених видатків, що підвищує ризик його скорочення, чинні механізми розподілу ресурсів не забезпечують рівного доступу до фінансування для всіх суб'єктів, які надають освітні послуги дорослим, незалежно від форми власності.

Упродовж останніх років спостерігається поступове розширення джерел фінансування, які охоплюють кошти державного та місцевих бюджетів, грантові ресурси та міжнародні проекти, інвестиції приватного сектору, а також самофінансування здобувачів освіти дорослих. Зростає роль міжнародної партнерської допомоги, зокрема програм Європейського Союзу, Програми розвитку ООН, Світового банку, а також грантових ініціатив міжнародних і національних донорів. Набули поширення міжсекторальні партнерські проекти, що передбачають спільне фінансування та реалізацію освітніх програм для дорослих. Залучення додаткових фінансових ресурсів частково компенсує дефіцит бюджетного фінансування та формує підґрунтя для диверсифікації фінансової бази.

Інституційна складова освіти дорослих характеризується розширенням мережі провайдерів освітніх послуг і зростанням їх функціональної та організаційної різноманітності. До ключових інституцій належать заклади післядипломної педагогічної, вищої, професійної та фахової передвищої освіти, а також навчальні центри Державної служби зайнятості України, що забезпечують професійне навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації дорослого населення.

Динамічно розвиваються нові інституційні форми, зокрема центри освіти дорослих (ЦОД). Як провайдери неформальної освіти або об'єднання провайдерів освітніх послуг вони виконують функції осередків соціальної інтеграції, сприяють опануванню нових соціальних ролей, особистісному і професійному зростанню громадян, а також розвитку територіальних громад, посиленню їх освітнього та соціокультурного потенціалу.

В Україні ЦОД функціонують у приватному та комунальному секторах і діють у різних організаційно-правових формах (юридичні особи, асоціації, громадські об'єднання, благодійні організації/фонди тощо) на базі територіальних громад, закладів освіти і громадських організацій. Так, Центр освіти дорослих Полтавщини (ЦОД Полтавщини) є одним із системних майданчиків такого типу в Україні. Мережа центрів формується в багатьох регіонах, зокрема в громадах Миколаївської («Центр навчання і освіти дорослих «Південь»), Запорізької («Соціальне підприємство «Центр освіти дорослих «Перший»), Дніпропетровської («Центр освіти для дорослих» у Нікополі) та ін. областей. ЦОД функціонують і при закладах вищої освіти, зокрема Центр освіти дорослих Сумського державного університету та відповідні підрозділи при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті «Львівська політехніка» забезпечують реалізацію програм професійного розвитку дорослого населення відповідно до потреб ринку праці.

В інституційному розвитку освіти дорослих важливу роль відіграють громадські спілки та професійні об'єднання. Провідне місце серед них посідає Громадська спілка «Українська асоціація освіти дорослих» (ГС УАОД), створена у 2015 р. за ініціативи Національної академії педагогічних наук України та підтримана DVV International. Діяльність асоціації забезпечує консолідацію фахової спільноти, сприяє розвитку мережі провайдерів освітніх послуг, поширенню кращих практик і упровадженню інноваційних підходів до навчання дорослих, координацію функціонування центрів освіти дорослих, бере активну участь у міжнародних проєктах, підготовці аналітичних матеріалів й розвитку експертного середовища для навчання впродовж життя.

Окремим важливим інституційним суб'єктом системи освіти дорослих є НАПН України. Академія є провідною науковою установою, що забезпечує формування теоретико-методологічних засад освіти дорослих і науковий супровід державної політики у цій сфері, бере участь у підготовці проєктів законодавчих і нормативно-правових актів. У наукових установах академії здійснюються фундаментальні й прикладні дослідження, розробляються концепції, стратегії та рекомендації щодо розвитку освіти впродовж життя.

Системну діяльність щодо освіти дорослих здійснює Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (ПООД імені Івана Зязюна), зокрема виконує координаційні, аналітичні, науково-методичні, освітні, інформаційно-просвітницькі, експертно-консультаційні та проєктні функції. Важливим напрямом його діяльності є упровадження інноваційних цифрових рішень, спрямованих на забезпечення безперервності навчання та підтримку професійного розвитку дорослого населення. Інститут є засновником фахових наукових видань «Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи», Вісника кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття», що входять до переліку наукових фахових видань України у кластері «Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика».

Змістова складова освіти дорослих спрямована на підвищення адаптивності до потреб сучасного суспільства та ринку праці. Зміст освітніх програм дедалі більшою мірою орієнтується на формування прикладних компетентностей, зокрема цифрової грамотності, підприємницьких навичок, фінансової обізнаності, комунікації та здатності до швидкої професійної адаптації. Поширення набувають програми короткострокового навчання, мікрокваліфікації, курси перекваліфікації та підвищення кваліфікації, спрямовані на опанування конкретних професійних умінь (зокрема у сферах ІТ, послуг, освіти, соціальної роботи). Важливим напрямом є розвиток корпоративного навчання, орієнтованого на підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб конкретних секторів економіки, а також навчання на робочому місці (work-based learning).

В умовах сучасних суспільних викликів зростає роль відкритих освітніх ресурсів у забезпеченні доступу дорослого населення до навчання та задоволення його культурно-освітніх потреб. В Україні набули поширення онлайн-платформи неформальної освіти, що забезпечують розвиток ключових компетентностей у гнучких форматах навчання: Освітній Хаб м. Києва, EdEra, Prometheus, Відкритий університет майдану (ВУМ online), WiseCow. Так, Освітній Хаб м. Києва надає безоплатний або доступний за вартістю контент, орієнтований на формування практичних навичок ХХІ століття різних категорій дорослого населення, включаючи представників соціально вразливих груп, тоді як ВУМ online спрямований на розвиток громадянських компетентностей і підтримку громадянського суспільства через інструменти самоосвіти та соціальної активності.

В ШООД імені Івана Зязюна НАПН України створено освітній хаб «IPOOD Hub»¹⁹³, що функціонує як цифрова платформа, спрямована на забезпечення професійного вдосконалення та особистісного розвитку різних категорій дорослого населення. Платформа є важливим інструментом підтримки в умовах воєнного часу, забезпечуючи ефективну взаємодію з здобувачами освіти, партнерами установи та широким колом осіб, зацікавлених у самоосвіті.

Кадрова складова освіти дорослих перебуває на етапі активного формування та професіоналізації. До освітньої діяльності залучаються викладачі закладів вищої освіти, тренери неформальної освіти, фахівці центрів зайнятості, представники громадського сектору та бізнесу. Такий підхід уможлиблює гнучкість системи, доповнює складний процес формування єдиних стандартів підготовки та професійної діяльності фахівців для освіти дорослих.

У цьому контексті НАПН України відіграє системоутворювальну роль як науково-аналітичний центр, що забезпечує розвиток наукових засад підготовки фахівців-андрагогів. В ШООД імені Івана Зязюна НАПН України здійснюється пролонгована науково-інноваційна діяльність, спрямована на розвиток андрагогічної компетентності науково-педагогічних, педагогічних працівників закладів вищої і післядипломної освіти, наукових працівників науково-дослідних установ НАПН України. Організовано роботу мережі центрів андрагогічної майстерності; розроблено та впроваджено андрагогічно орієнтовані програми підвищення кваліфікації¹⁹⁴. Важливим кроком стала підготовка проєкту професійного стандарту «Андрогог»¹⁹⁵, що має сприяти унормуванню вимог до професійної діяльності педагогічного персоналу в освіті дорослих.

У закладах вищої освіти України здійснюється підготовка здобувачів за освітніми програмами освіти дорослих. На другому (магістерському) рівні реалізуються освітньо-професійні програми «Андрогогіка. Освіта дорослих», «Педагогіка вищої школи. Тьюторинг» в Українському державному університеті імені М.П. Драгоманова, а також «Освітній дизайн і коучинг в освіті дорослих» у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка в межах спеціальностей А1 «Освітні науки» та 011 «Освітні, педагогічні науки». На першому (бакалаврському) рівні реалізується освітньо-професійна програма «Освіта дорослих, коучинг, тьюторинг, організація громади» у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». В окремих закладах вищої освіти України різних типів і регіонів викладається курс «Андрогогіка» та споріднені дисципліни.

Інформаційно-аналітична складова перебуває на етапі становлення. Попри відсутність цілісної системи державного статистичного обліку у цій сфері, посилюється увага до участі України в міжнародних порівняльних оцінюваннях, що створює підґрунтя для підвищення обґрунтованості управлінських рішень. Важливим досягненням стало долучення України у 2023–2024 рр. до міжнародних процесів збору та подання статистичних даних у сфері освіти дорослих, зокрема в межах діяльності Інституту статистики ЮНЕСКО (UIS) та спільного збору даних за освітніми індикаторами OECD/Eurostat/UNESCO (UOE

¹⁹³ ШООД імені Івана Зязюна НАПН України. (2026). IPOOD Hub. <https://ipoodhab.com/>

¹⁹⁴ Аніщенко, О.В. (2026). Андрогогічні засади професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах неформальної та інформальної освіти: За результатами наукової доповіді на засіданні Президії НАПН України, 19 лютого 2026 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 8(1), 1–10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8115>

¹⁹⁵ Лук'янова, Л.Б., Авшенюк, Н.М., & Аніщенко, О.В. Професійний стандарт «Андрогог». Київ: Талком. 2024. 24 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743826>

data collection). Ці процеси свідчать про поступову інтеграцію національної освіти дорослих до європейського та світового освітнього простору, а також формування передумов для запровадження системного статистичного моніторингу відповідно до міжнародних стандартів.

Отже, сучасний стан освіти дорослих в Україні характеризується значним потенціалом розвитку. Формування державної політики у сфері освіти дорослих, зростання ролі наукових установ і міжнародних партнерств, а також розвиток гнучких форм навчання створюють передумови для переходу до цілісної, відкритої та конкурентоспроможної освіти дорослих європейського зразка.

Особливої уваги в освіті дорослих потребують *цільові групи населення, які мають підвищену потребу в освітніх послугах*. До таких груп належать, зокрема, *внутрішньо переміщені особи (ВПО)*, чисельність яких суттєво зросла після 2022 р. За даними Мінсоцполітики України, станом на 2024 р. в Україні офіційно зареєстровано понад 4,9 млн ВПО¹⁹⁶, що становить значну частку економічно активного населення країни.

Більшість внутрішньо переміщених осіб потребує оновлення або зміни професійної кваліфікації: понад 60 % – підвищення кваліфікації або перекваліфікації, майже 40 % – зміни професії у зв'язку із втратою попереднього місця роботи або невідповідністю наявних компетентностей новим умовам регіональних ринків праці. Водночас рівень зайнятості серед ВПО залишається нижчим, ніж у середньому по країні, що актуалізує необхідність їхньої професійної адаптації та перекваліфікації. Регіональний розподіл внутрішньо переміщених осіб є нерівномірним, що зумовлює підвищене навантаження на інфраструктуру і ринок праці приймаючих регіонів. Це створює додаткові виклики для освіти дорослих, яка має оперативно реагувати на зростання попиту на освітні послуги.

Важливу роль у забезпеченні освітніх потреб цієї категорії населення відіграють громадські організації, освітні хаби та ЦОД, які реалізують програми навчання і перенавчання, розвитку підприємницьких компетентностей, проводять тренінги з лідерства, громадянської участі та особистісного розвитку, поєднуючи професійне навчання з елементами психологічної підтримки. Суттєвим чинником розширення доступу до освітніх послуг для ВПО є діяльність міжнародних організацій (IOM, UNHCR, IREX, Червоний Хрест та ін.), які забезпечують фінансування, здійснюють експертний супровід і координацію освітніх ініціатив, підвищуючи їхню доступність, гнучкість та орієнтацію на комплексну підтримку.

Ветерани та військовослужбовці є однією із найбільш чисельних і соціально значущих груп України. У 2024 – 2025 рр. кількість ветеранів війни становила понад 1 млн осіб¹⁹⁷. З урахуванням подальшої демобілізації у найближчі роки цей показник може зрости до 1,5-2 млн. У перспективі ця категорія становитиме близько 8-10 % робочої сили країни. Більшість ветеранів потребує оновлення або зміни професійної кваліфікації: понад 60 % – програм перекваліфікації або підвищення кваліфікації для інтеграції в цивільний ринок праці, тоді як близько чверті стикаються із труднощами працевлаштування після завершення служби.

¹⁹⁶ Міністерство соціальної політики України. (2025). Для відбудови та відновлення сектора соціального захисту України необхідно 39 мільярдів доларів США. <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dlya-vidbudovy-ta-vidnovlennya-sektora-sotsialnoho-zakhystu-ukrayiny-neobkhidno-39-milyardiv-dolariv-ssha>

¹⁹⁷ Власенко, Р.В., Гушук, І.В., Жаліло, Я.А., Каплан, Ю.Б., Коваль, О.П., Корнієвський, О.А., Малиновська, О.А., Михайлова, О.Ю., Павленко, В.І., Прокопій, Д.А., & Яценко, Л.Д. (2025). Державна політика щодо ветеранів війни: аналітична доповідь (За наук. ред. Я.А. Жаліла). Київ: НІСД. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>

Освіта та професійна перепідготовка є ключовими пріоритетами державної ветеранської політики, зокрема відповідно до Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року. Це актуалізує доцільність посилення просвітницької роботи, відповідної адаптації навчальних програм. Запуск онлайн-платформ («Освіта для ветеранів», «Курс») відкриває доступ до понад тисячі програм і курсів, поєднуючи професійну підготовку з можливістю працевлаштування. Окрім того, впроваджуються інші програми неформальної освіти, спрямовані на адаптацію до цивільного життя, розвиток підприємництва, логістики, що реалізуються у співпраці державних структур, бізнесу, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Стратегічним завданням державної політики є реінтеграція ветеранів та інвалідів війни й військовослужбовців, звільнених у запас. Активне залучення цієї соціальної групи до економічного та суспільного життя має значний мультиплікативний ефект. Ефективні політики інтеграції сприяють підвищенню економічної активності населення, розвитку підприємництва (до 10-15 % ветеранів виявляють готовність до започаткування власної справи), а також зміцненню демократичних інститутів шляхом розширення громадянської участі. У довгостроковій перспективі це створює передумови для оновлення соціально-економічних практик і розвитку інклюзивного суспільства, розширення участі ветеранів у публічному управлінні та громадському житті.

Освітні потреби безробітних громадян. В Україні рівень безробіття залишається вищим (понад ніж удвічі), ніж середній показник у Європейському Союзі¹⁹⁸. У серпні 2025 р. він становив 5,9 %. Станом на 1 квітня 2026 р., за даними Державної служби зайнятості, в Україні налічувалося понад 96 тис. офіційно зареєстрованих безробітних¹⁹⁹.

Помітною тенденцією є загострення структурного безробіття, за багатьма професіями спостерігається критичний дефіцит кадрів, насамперед серед кваліфікованих робітників і медичних працівників, тоді як значна частина шукачів роботи не володіє необхідними вміннями та навичками. Унаслідок призову чоловіків на військову службу зазнає змін і гендерна структура безробіття – якщо до війни жінки становили 55 % безробітних, то сьогодні їхня частка зросла до 81 %, що ускладнює укомплектування робочих місць у сферах, де традиційно переважали чоловіки²⁰⁰.

Для задоволення освітніх потреб безробітних громадян реалізується широкий спектр програм у закладах освіти різних типів. Так, Центри професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості, трансформовані у потужні хаби професійного розвитку, пропонують зареєстрованим безробітним безкоштовне навчання за понад 90 актуальними робітничими професіями²⁰¹.

Станом на 1 січня 2025 р. в Україні налічувалося близько 3,4 млн осіб з

¹⁹⁸ Кабінет Міністрів України. (2026, 7 січня). Стратегія зайнятості населення України на період до 2030 року. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-zainiatosti-naselennia-ukrainy-na-period-do-2030-roku-ta-t70126>

¹⁹⁹ Державна служба зайнятості. (2026). Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості. <https://www.dcz.gov.ua/stat/statfile>

²⁰⁰ Седоченко, А., & Чижевський, М. (2026). *Дослідження ринку послуг із перепідготовки та підвищення кваліфікації робочої сили в Україні*. Київ: Helvetas Swiss Intercooperation. 180 с.

²⁰¹ Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. (2024). Починаємо реформу центрів профтехосвіти ДСЗ, щоб значно збільшити підготовку фахівців за запитом бізнесу. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3d50f76a-3a0b-4fb3-b537-b0780960a376&title=PochinamoReformuTsentrivProftekhosviti>

інвалідністю²⁰². Із них статистично підтверджено понад 130 тис. ветеранів з інвалідністю внаслідок війни²⁰³. Сукупність соціально-економічних чинників, зокрема зростання рівня бідності, перебої з енергопостачанням, обмежений доступ до медичного супроводу та реабілітаційних послуг через фізичні, логістичні та фінансові бар'єри, ускладнює соціальну інтеграцію, обмежує можливості навчання, перекваліфікації та працевлаштування людей з інвалідністю.

Рівень зайнятості осіб з інвалідністю залишається вкрай низьким: у вікових групах 18-35 і 36-59 років працюючих 28 % і 29 %, тоді як у групі 60+ – 6 %. Водночас більшість (58 %) працевлаштованих осіб з інвалідністю не працюють за спеціальністю, яку набули в закладі освіти (тільки 28 % працюють за спеціальністю і 12 % працюють за подібною), тобто не реалізують свій освітній потенціал.

З метою розширення доступу до освіти дорослих для цієї категорії населення здійснюються державні та інституційні механізми підтримки. Особи з інвалідністю, які не є безробітними, але мають вищу чи професійно-технічну освіту, можуть скористатися програмами ваучерної підтримки для підвищення кваліфікації в одній із 155 професій. Для осіб з інвалідністю, які є зареєстрованими безробітними, пропонується безкоштовне навчання в центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості. Паралельно із упровадженням інклюзивних програм реалізуються спеціалізовані освітні проекти, спрямовані на інтеграцію осіб з інвалідністю у професійне середовище через створення адаптивного навчального контенту.

Упровадження інклюзивних моделей навчання базується на ґрунтовному аналізі національних і міжнародних практик, зокрема рекомендаціях Міжнародної організації праці та Конфедерації роботодавців України²⁰⁴, що уможлиблює адаптацію освітнього процесу до особливих освітніх потреб осіб з інвалідністю. Комплексний підхід до професійної підготовки та перекваліфікації осіб з інвалідністю сприяє зменшенню бар'єрів у доступі до освіти, формуванню конкурентоспроможних компетентностей і розширенню можливостей їхньої інтеграції на ринку праці.

У контексті розвитку «срібної економіки» та реалізації концепції навчання впродовж життя в умовах сучасних демографічних викликів освіта *осіб третього віку* набуває стратегічного значення для державної політики. За прогнозами ООН, до 2050 р. чисельність молоді віком 15-24 роки в Україні може скоротитися до 2,3 млн осіб, що свідчить про поглиблення процесів демографічного старіння та зменшення молодіжного потенціалу країни²⁰⁵.

За результатами державного статистичного спостереження, на 1 січня 2026 р. в

²⁰² Ліга сильних. (2025). *Дослідження потреб осіб з інвалідністю у засобах до існування та доступу до ринку праці в умовах війни в Україні*. Січень 2025. https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/zvit_17.02_fin-1.pdf

²⁰³ Укрінформ (2025, 4 вересня). В Україні понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю.

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4032820-v-ukraini-ponad-130-tisac-veteraniv-z-invalidnistu.html>

²⁰⁴ Міжнародна організація праці, Конфедерація роботодавців України. (2025, липень-серпень). Огляд національної та міжнародної практики підвищення рівня інклюзивності на ринку праці.

<https://employers.org.ua/media/DisEmp20250830n.pdf>

²⁰⁵ United Nations (2026). *World Population Highlights 2026: Youth*. UN DESA/POP/2026/TR/NO. 13 New York: United Nations.

https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2026_world_population_highlights-youth.pdf

Україні налічувалося понад 10,2 млн пенсіонерів²⁰⁶, з яких лише 2,8 млн осіб є зайнятими²⁰⁷.

Одним із напрямів пом'якшення демографічних дисбалансів є розширення можливостей зайнятості осіб старшого віку. Ключовим інструментом у цьому процесі є формування персоніфікованої освітньої траєкторії, що інтегрує набутий виробничий досвід з розвитком нових компетентностей. Інвестиції у навчання осіб третього віку розглядаються як важливий ресурс мінімізації демографічних ризиків і подолання дефіциту кадрів у довгостроковій перспективі.

Найбільшого поширення набули університети третього віку, які є інструментом капіталізації життєвого й професійного досвіду, даючи змогу державі більш ефективно використовувати потенціал «срібної генерації».

Роль освіти дорослих у стабілізації ринку праці. В умовах воєнного стану, структурних трансформацій економіки близько 50-60 % дорослого населення України потребує оновлення або зміни професійних компетентностей, понад 40 % працівників в Україні – набуття нових навичок. Освіта дорослих у цьому контексті є ключовим інструментом стабілізації ринку праці. Участь у відповідних освітніх програмах підвищує ймовірність працевлаштування на 10-20 %, сприяє зростанню продуктивності праці на 5-15 % залежно від сектора економіки. Активні програми перекваліфікації (reskilling/upskilling) дозволяють скоротити тривалість безробіття в середньому на 20-30 %²⁰⁸ і підвищують адаптивність працівників до структурних змін на ринку праці. Участь дорослого населення у програмах навчання підвищує ймовірність працевлаштування на 10-20 %. На підприємствах, що інвестують у навчання виробничого персоналу, рівень інноваційної активності є вищим на 20-25 %.

З березня 2022 р. спостерігається суттєве зростання попиту на програми підвищення кваліфікації та перекваліфікації дорослого населення, насамперед у сферах цифрових технологій, освіти та соціальних послуг. Водночас воєнні дії спричинили не лише кількісні, а й помітні якісні зміни в структурі зайнятості. Зокрема, питома вага дистанційної роботи, за різними оцінками, зросла з 10-15 % до понад 25-30 % серед зайнятого населення, рівень попиту на цифрові компетентності зріс на понад 50 % у порівнянні із довоєнним періодом.

В умовах повоєнного відновлення економіки держави інвестиції в освіту дорослих матимуть виражений мультиплікативний ефект. Передбачається, що кожний додатковий рік навчання підвищуватиме індивідуальні доходи в середньому на 8-10 %, а на макрорівні може забезпечувати приріст ВВП на 0,3-0,5 % щорічно.

Потенціал неформальної освіти в умовах нових суспільних викликів. Сучасна неформальна освіта є важливим інструментом реагування на соціально-економічні виклики, забезпечуючи адаптацію дорослого населення до умов невизначеності та трансформацій. В Україні цей освітній напрям активно розвивається у межах діяльності територіальних громад, громадських, міжнародних і комерційних організацій, охоплюючи широкий спектр цільових груп. Вагомими напрямками залишаються просвітницька діяльність і організаційний консалтинг.

²⁰⁶ Пенсійний фонд України. (2026). Інформація щодо чисельності отримувачів пенсій через банки та виплатні об'єкти поштового зв'язку за грудень 2025 року. <https://www.pfu.gov.ua/2176844-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banky-ta-vyplatni-ob-ekty-poshtovogo-zv-yazku-za-gruden-2025-roku/>

²⁰⁷ Кабінет Міністрів України. (2026, 7 січня). Стратегія зайнятості населення України на період до 2030 року. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-zainiatosti-naselennia-ukrainy-na-period-do-2030-roku-ta-t70126>

²⁰⁸ OECD. (2021). OECD skills outlook 2021: Learning for life. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>

Реалізація потенціалу неформальної освіти забезпечується в системі національних програм і проєктів, спрямованих на розвиток навичок, підвищення зайнятості та соціальну інтеграцію дорослого населення. У сфері розвитку людського капіталу важливу роль відіграють програми перекваліфікації, що впроваджуються Державною службою зайнятості за координації Міністерства економіки України, зокрема із застосуванням механізму освітніх ваучерів. У напрямі підтримки ветеранів реалізуються програми професійної адаптації та розвитку підприємництва, які координуються Міністерством у справах ветеранів України. Неформальна освіта уможливорює гнучке й оперативне реагування на потреби ринку праці, підвищення кваліфікації, перепідготовки та підтвердження практичних навичок під час навчання на короткострокових курсах і цільових програмах.

Вагомим є внесок міжнародних партнерів у розвиток неформальної освіти в Україні: European Training Foundation, GIZ, UNDP, DVV International започаткували проєкти у сфері розвитку навичок, професійної освіти, відновлення людського капіталу та зміцнення спроможності територіальних громад. Їх діяльність спрямована на підтримку інституційної спроможності провайдерів освітніх послуг, розвиток мережевої взаємодії та впровадження європейських підходів до навчання дорослих.

Проблеми розвитку освіти дорослих. Україні притаманні системні виклики, що обмежують ефективність освіти дорослих та її вплив на соціально-економічні процеси. До ключових належать: демографічні зміни; зовнішня і внутрішня трудова міграція; структурні дисбаланси ринку праці, пов'язані із надлишком фахівців з вищою освітою та дефіцитом робітничих кадрів; недостатній рівень володіння сучасними компетентностями осіб вікової групи 55+, що ускладнює їхню інтеграцію в економічне та суспільне життя.

Розвиток освіти дорослих гальмується відсутністю цілісної державної політики, недостатньою інституційною сформованістю, фрагментарністю управління та дієвих механізмів координації її суб'єктів. Це ускладнює стратегічне планування та знижує узгодженість дій на національному й регіональних рівнях.

Обмежене фінансування та нестабільність ресурсного забезпечення спричиняють нерівний доступ до освітніх можливостей, насамперед для соціально вразливих груп, і стримують розвиток інфраструктури та інноваційних освітніх форматів.

Низький у порівнянні з європейським рівень участі дорослого населення в освітніх програмах пов'язаний із економічними бар'єрами, недостатньою мотивацією та несформованістю культури навчання впродовж життя.

Важливою проблемою є недостатня взаємодія із роботодавцями, що негативно впливає на ефективність професійної перепідготовки та обмежує можливості працевлаштування.

Недостатня інтеграція освіти дорослих з ринком праці знижує ефективність програм професійної перепідготовки, призводить до розриву між змістом навчання та реальними запитами економіки та, як наслідок, обмежує можливості працевлаштування випускників.

Шляхи вирішення проблем.

- Ухвалення Закону України «Про освіту дорослих» та розроблення підзаконних актів із забезпеченням їх поетапної імплементації; формування цілісного теоретико-методологічного підґрунтя системи освіти впродовж життя, визначення її принципів, цілей і пріоритетів; узгодження нормативно-правової бази із міжнародними стандартами та національними потребами, впровадження механізмів моніторингу та оцінювання ефективності.

- Розроблення стратегічних підходів до фінансування освіти впродовж життя, розширення фінансових механізмів і впровадження інноваційних інструментів підтримки, зокрема персоналізованого фінансування освітніх послуг для дорослих; мотивація участі бізнесу через податкові пільги та забезпечення пріоритетного доступу до навчання для ветеранів та інших вразливих груп.

- Посилення уваги до розвитку партнерства між освітою та бізнесом для забезпечення програм підвищення кваліфікації (upskilling), перекваліфікації (reskilling), стажувань, навчання і перенавчання вразливих груп (ВПО, ветерани, безробітні тощо); впровадження інноваційних моделей взаємодії.

- Розширення міжнародної співпраці, участь у договорах і програмах, адаптація кращих зарубіжних практик до національних умов; підвищення прозорості та доступності інформації про результати взаємодії.

- Системна популяризація освіти дорослих як важливого чинника розвитку людського капіталу; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, підтримка публічних ініціатив і соціальних проєктів; формування позитивного іміджу освіти дорослих на основі врахування прогностичних і конструктивних ідей успішних зарубіжних практик; розвиток мережі ЦОД як осередків навчання і соціальної інтеграції.

Перспективи розвитку освіти дорослих в Україні.

1. Інституційне оформлення освіти дорослих впродовж життя передбачає її утвердження як структурно організованого сегмента національної освітньої сфери, що виконує функції відновлення людського капіталу, забезпечення соціальної стійкості та підтримки цифрової трансформації суспільства.

2. Посилення ролі освіти дорослих у повоєнному відновленні нашої держави, що визначається її функціонуванням як механізму професійної реінтеграції, перекваліфікації та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, безробітних та інших соціально вразливих груп населення.

3. Цифровізація та гібридизація освітніх форматів уможливить гнучкість освітніх траєкторій, мобільність здобувачів освіти та доступність навчання в умовах соціальної нестабільності.

4. Подальша професіоналізація андрагогічної діяльності, її спрямування на формування сучасної професійної спільноти фахівців з освіти дорослих, упровадження професійних стандартів і формування системи підготовки андрагогів та їхнього професійного розвитку.

5. Розвиток центрів освіти дорослих як багатофункціональних локальних хабів, утвердження їх як осередків навчання, соціальної інтеграції, психологічної підтримки в об'єднаних територіальних громадах.

6. Створення державної статистичної бази з освіти дорослих, її спрямування на системний моніторинг, оцінювання ефективності освітніх програм і використання міжнародних індикаторів в обґрунтуванні управлінських рішень в освіті дорослих.

7. Зміцнення науково-координаційної ролі НАПН України у забезпеченні теоретико-методологічного та науково-експертного супроводу навчання дорослих, координації міждисциплінарних досліджень, формуванні концептуальних засад державної політики з освіти впродовж життя та прогнозуванні стратегічних напрямів її розвитку.

4. ПЕДАГОГІЧНІ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ: ФАХОВА ПІДГОТОВКА І СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У сучасних умовах діяльність педагогічних і науково-педагогічних працівників в Україні перебуває у стані глибокої трансформації, зумовленої одночасним впливом повномасштабної війни російської федерації проти України та євроінтеграційними процесами. Законодавче і нормативно-правове забезпечення підготовки і діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників зазнало суттєвого оновлення: за останні роки вдосконалено освітні стандарти вищої освіти і професійні стандарти вчителя, викладача, впроваджено нові підходи до акредитації освітніх програм, розширено можливості академічної свободи. Водночас мають місце неузгодженість окремих стандартів, зростає потреба оновлення змісту підготовки відповідно до нових викликів і вимог ринку праці, підвищення рівня мотивації молодих педагогів залишатися у професії. Низький рівень оплати праці вчителів спричиняє кадровий дефіцит, зниження престижності педагогічної професії.

Важливими чинниками трансформації діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників є: інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти, цифровізація, гармонізація національних стандартів з європейськими; посилення практичної складової підготовки; упровадження ефективних мотиваційних механізмів освітньої і наукової діяльності; посилення вимог до дослідницької діяльності науково-педагогічних працівників; оптимізація мережі закладів освіти. Особливого значення набувають педагогічна інтернатура як інструмент входження у професію та сертифікація як чинник мотивації професійного зростання.

Статистичні дані засвідчують істотні зміни в кадровому потенціалі освітньої сфери України в умовах війни, міграційних процесів і реформування. Кількість здобувачів педагогічної освіти зросла. Водночас лише 18-19 % випускників педагогічних спеціальностей залишаються працювати в професії, що зумовлює критичний розрив між підготовкою кадрів і реальним кадровим забезпеченням освіти. Значно скоротилася кількість учителів: якщо у 2020 р. в Україні працювали 472,3 тис. вчителів, то у 2025 р. – 422,1 тис. вчителів; від початку повномасштабної війни кількість педагогів зменшилася приблизно на 38 тис. осіб (12 %). За прогнозами, до 2030 р. Україна може зіткнутися з дефіцитом до 108 тис. педагогів, а реальна потреба може сягнути 366 тис. вчителів; найбільший дефіцит очікується серед вчителів математики, інформатики та англійської мови. Загалом статистичні дані свідчать про одночасне поєднання позитивних реформаторських змін (сертифікація, інтернатура, нові моделі фінансування) та негативних тенденцій (поглиблення кадрової кризи, спричиненої війною, демографічними змінами, міграцією педагогічних і науково-педагогічних працівників).

Перспективи вдосконалення діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників в Україні полягають у підвищенні ефективності механізмів фінансування професійного розвитку вчителів, престижності педагогічної професії, вдосконаленні якості педагогічної і науково-педагогічної діяльності відповідно до євроінтеграційних вимог; забезпеченні практичної спрямованості підготовки і професійного розвитку вчителя; цифровій трансформації; створенні програм залучення молоді у професію вчителя (гранти, гарантоване працевлаштування); поверненні педагогів із-за кордону (мотиваційні пакети).

У сучасних умовах діяльність педагогічних і науково-педагогічних працівників перебуває у стані глибокої трансформації, зумовленої одночасним впливом російської

повномасштабної агресії проти України та євроінтеграційних процесів і цифровізації. Помітно зросла роль вчителя як носія національної ідентичності, культурних цінностей, суспільної стійкості.

В останні роки нормативно-правове забезпечення діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників зазнало суттєвого оновлення: удосконалено освітні та професійні стандарти, впроваджено нові підходи до акредитації освітніх програм, розширено можливості академічної свободи педагогів. Водночас має місце неузгодженість окремих стандартів, посилюється потреба в оновленні змісту підготовки вчителя відповідно до сучасних викликів і вимог, залишаються недостатньо сформованою мотивація молодих педагогів залишатися у професії, низький рівень оплати педагогічної і науково-педагогічної праці тощо.

Учитель виконує у суспільстві особливу соціокультурну роль, він є транслятором традицій національної культури, професійних знань, цінностей мови, історії в освітній практиці, власним життєвим і професійним прикладом формує здобувача освіти, його громадянську позицію, національну ідентичність, українську самосвідомість. Ця висока місія особливо актуалізується в умовах культурно-інформаційної війни російської федерації проти України. Відповідно до «Програми великої трансформації Освіта 4.0.: український світанок» (2022 – 2032 рр.)²⁰⁹ становлення і підтримку педагогічної еліти визначено пріоритетним завданням держави.

Характерними особливостями сучасної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників є: розширення академічної свободи, інтегрування формальної, неформальної та інформальної освіти, цифровізація освітнього процесу, а також виклики внутрішньої та зовнішньої міграції педагогічних кадрів. Важливого значення набувають педагогічна інтернатура як інструмент входження в професію, сертифікація як механізм мотивації професійного вдосконалення, а також нові фінансові моделі підтримки професійного розвитку («Гроші ходять за вчителем»), зростання вимог до дослідницької діяльності науково-педагогічних працівників. Продовжує зростати кадровий дефіцит, спричинений міграційними процесами та зниженням престижності педагогічної професії. Оптимізація мережі закладів освіти різних типів і форм власності зумовлена демографічними та безпековими чинниками.

Стан фахової підготовки і професійного розвитку наукових і науково-педагогічних працівників. Нині законодавчі і нормативні регулятиви діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнього безперервного професійного розвитку визначені у Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2025 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про професійну освіту» (2025 р.), «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), у дескрипторах Національної рамки кваліфікацій, стандартах вищої освіти, у положеннях Концепції Нової української школи (2018 р.), Державного стандарту початкової освіти (2025 р.), Державного стандарту базової середньої освіти, (2020 р.), Державного стандарту профільної школи (2024 р.), професійних стандартах та ін.

Упродовж останніх років затверджено більшість стандартів вищої освіти в освітній галузі «Освіта», що уможливило врегулювання компетентнісних засад підготовки педагогів на всіх освітніх рівнях. Водночас вагомою проблемою залишається відсутність стандарту

²⁰⁹ Програма великої трансформації Освіта 4.0.: Український світанок. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyi.svitanok.pdf>

вищої освіти спеціальності «Середня освіта» (за спеціалізаціями) на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти²¹⁰.

Оновлене Положення про акредитацію освітніх програм (2024 р.) враховує сучасні виклики у забезпеченні якості підготовки педагогів на різних освітніх рівнях. На забезпечення гармонізації стандартів підготовки педагогів з європейськими стандартами і рекомендаціями щодо якості вищої освіти спрямовані зміни у переліку галузей і спеціальностей (2024 р.), що передбачає номінування галузі А Освіта та чітке визначення її предметного поля.

У сфері педагогічної освіти зростає значення розроблених професійних стандартів. У 2020 р. набув чинності професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти». У 2024 р. цей документ оновлено, зокрема оптимізовано компетентності; структуру опису компетентностей узгоджено зі структурою дескрипторів Національної рамки кваліфікацій.

У 2021 р. розроблено і затверджено професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти», який оновлено 2024 р. Розроблено також професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти». У 2022 р. набув чинності професійний стандарт «Викладач мистецької школи (за видами дисциплін)». Ці стандарти врегулювали індикатори діяльності відповідних категорій освітян, менеджерів освіти, їхні професійні функції.

В Україні окреслилася тенденція зростання кількості здобувачів педагогічної освіти. У 2022 р. цей показник становив 87,7 тис., у 2023 – 2024 н.р. – 94 тис. студентів. Найбільше студентів навчається за спеціальністю «Початкова освіта» (26,3 тис.) та за спеціальностями мовно-літературної галузі (19 тис.)²¹¹. У 2025 р. з 64,8 тис. першокурсників найбільше – 5,9 тис. осіб вступили на спеціальність «Середня освіта» (за предметними спеціальностями)²¹². За офіційними даними, із 12,5 тис. студентів педагогічних спеціальностей, навчання яких щороку замовляє держава, залишаються у цій професії лише 18-19 %, що становить приблизно 2,3 тис. осіб²¹³. Гострою проблемою є низький прохідний бал для вступу на педагогічні спеціальності. Більш широкому залученню здобувачів освіти з педагогічних спеціальностей сприяло надання державою з 2025 р. грантів та запровадження обов'язкового працевлаштування студентів, які навчалися за бюджетною формою навчання.

У 2020 р. в Україні працювали 472,3 тис. вчителів²¹⁴; у 2025 р. – близько 422,1 тис. вчителів. Від початку війни кількість педагогів зменшилася приблизно на 38 тис. осіб (12 %). Це свідчить про масштабну зовнішню і внутрішню міграцію та звільнення вчителів²¹⁵.

²¹⁰ В МОН розробили вимоги до випускників педагогічних вишів (2024). <https://osvita.ua/school/91946/>

²¹¹ Вчителі України: кадровий потенціал» або кадровий виклик у школах до 2030 року <https://pon.org.ua/novyny/11546-doslidzhennia-vchyteli-ukrainy-kadrovyyi-potencial-abo-seriozny-kadrovyyi-vyklyk-u-shkolakh-do-2030-roku.html>

²¹² Волошин М. У МОН назвали 10 найпопулярніших спеціальностей за кількістю зарахованих на бюджет. https://24tv.ua/education/vstupna-kampaniya-2025-10-topspetsialnostey-za-kilkistyu-zarahovanih_n2906485

²¹³ Бабак С.: Менше ніж 20% випускників педагогічних вишів ідуть у професію (21.03.2024 р.). <https://osvita.ua/school/91682/>

²¹⁴ Інформаційний бюлетень про чисельність і склад педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватних закладів (2018/2019 та 2019/2020 н.р.) Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» (2020). https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Pro-chiselnist-i-sklad-pedagogichnih-pratsivnikiv-ZZSO-MON-Ukrayini-inshih-ministerstv-i-vidomstv-ta-privatnih-zakladiv_2018-2019_2019-2020-n.r.pdf

²¹⁵ Ляшенко О. Скільки вчителів в Україні станом на 2024-2025 рр.: актуальні дані, зміни та прогнози. <https://justclass.com.ua/blog/skilky-vchyteliv-v-ukrayini-stanom-na-2024-2025-rr-aktualni-dani-zminy-ta-prognozy/>

У сфері дошкілля у 2021 р. працювали 138,7 тис. педагогів, зокрема вихователів, помічників вихователя. У травні 2024 р. у закладах дошкільної освіти працювали 100,4 тис. педагогічних працівників, у травні 2025 р. – 91,6 тис. осіб.

У 2021 р. кількість вчителів закладів загальної середньої освіти становила 434,7 тис. осіб. Після повномасштабного вторгнення рф в Україну у 2024 р. налічувалося 383,0 тис. вчителів закладів загальної середньої освіти, у 2025 р. – 360,9 тис. осіб.

У закладах професійно-технічної освіти у 2021 р. працювали 31,4 тис. педагогічних, науково-педагогічних працівників, у 2025 р. – 29,4 осіб. У закладах фахової передвищої освіти у 2021 р. налічувалося 20,8 тис. педагогічних, науково-педагогічних працівників, у 2024 р. – 25,8 тис. осіб.

У закладах вищої освіти станом на 2021 р. працювали 17,5 тис. педагогічних, науково-педагогічних працівників, у 2025 р. – 16,7 тис.

У позашикльній освіті у 2021 р. налічувалося 22,7 тис. педагогічних працівників, у 2024 р. – 19,9 тис.²¹⁶.

Середній вік учителів коливається між 45 і 49 роками, а понад 30 % педагогів перебувають у перед- та пенсійному віці, що актуалізує потребу у залученні молодих кадрів²¹⁷. За результатами моніторингових досліджень, в останні роки кількість педагогів молодого віку зменшилася у 1,6 рази²¹⁸. Згідно з офіційними даними, найбільш істотним є зменшення кількості молодих фахівців. У 2025 р. кількість вчителів віком до 30 років зменшилася більш ніж удвічі, а до 40 років – на 20 %. Вікова категорія 51-60 рр. виявилася відносно стабільною, а кількість вчителів, старших за 60 років навіть трохи зросла²¹⁹.

В українській освіті жінки становлять більшість педагогічних працівників (83,4 %). Серед керівників закладів загальної середньої освіти 74,4 % жінок. З-поміж викладачів університетів 57,3 % – жінки, 75,9 % із них мають науковий ступінь²²⁰.

Престижність педагогічної професії в українському суспільстві залишається низькою: лише 21 % громадян вважають професію вчителя престижною (порівняно з 53-64 % у світі). 13 % опитаних переконані, що держава підтримує педагогів²²¹. Із студентів педагогічних спеціальностей тільки половина планує працювати у закладах загальної середньої освіти. За останнє десятиліття кількість учителів-предметників зменшилася майже на 20 %²²².

²¹⁶ Основні статистичні дані. МОН України (2021-2022). https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/oosd_20220708.pdf; Основні освітні статистичні дані (2023/2024 навчальний рік). Інститут освітньої аналітики. <https://osvita.ua/news/data/93396/> Інститут освітньої аналітики. <https://osvita.ua/news/data/93396/>; Інформаційно-аналітичні матеріали щодо функціонування системи дошкільної освіти за період 2024-2025 н.р. Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» (2025). [az_funkczionuvannya-doshkilnoyi-osvity-2024-2025](https://az.funkczionuvannya-doshkilnoyi-osvity-2024-2025); Мережа та діяльність закладів освіти. Держстат. 26.05.2026. <https://stat.gov.ua/uk/datasets/merezha-ta-diyalnist-zakladiv-osvity>

²¹⁷ Ляшенко О. Скільки вчителів в Україні станом на 2024-2025 рр.: актуальні дані, зміни та прогнози. <https://justclass.com.ua/blog/skilky-vchyteliv-v-ukrayini-stanom-na-2024-2025-rr-aktualni-dani-zminy-ta-prognozy/>

²¹⁸ Вчителі України: кадровий потенціал» або кадровий виклик у школах до 2030 року <https://pon.org.ua/novyny/11546-doslidzhennia-vchyteli-ukrainy-kadrovyyi-potencial-abo-seriozny-kadrovyyi-vyklyk-u-shkolakh-do-2030-roku.html>

²¹⁹ Шурмакевич В. Бабак: За 10 років кількість молодих вчителів в Україні зменшилася більш ніж удвічі (2025). <https://life.pravda.com.ua/society/yak-zminilasya-kilkist-vchyteliv-vikom-do-30-rokiv-za-desyatilittya-310847/>

²²⁰ Жінки становлять понад 83% українських учителів. Профспілка працівників освіти і науки України (10.03.2026). <https://pon.org.ua/novyny/12645-zhinky-stanovliat-ponad-83-ukrainskykh-uchyteliv.html>

²²¹ Дефіцит вчителів – вже через кілька років Україна зіштовхнеться з глобальною проблемою // ZN.ua. 09.10.2025. URL: <https://zn.ua>

²²² Шурмакевич В. Бабак: За 10 років кількість молодих вчителів в Україні зменшилася більш ніж удвічі (2025). <https://life.pravda.com.ua/society/yak-zminilasya-kilkist-vchyteliv-vikom-do-30-rokiv-za-desyatilittya-310847/>

За результатами моніторингового дослідження «Вчителі України: кадровий потенціал або кадровий виклик у школах до 2030 року» дефіцит педагогів може зрости до 108 тис., а реальні потреби можуть становити навіть 366 тис. учителів. Особливо зростає потреба у вчителів математики, інформатики, англійської мови (близько 19 тис. педагогів); не вистачає вчителів молодших класів, фізичної культури і технологій. Це значно ускладнює надання якісної освіти, особливо в сільській місцевості, де насамперед спостерігається значний брак кадрів. З 2022 р. 12 % вчителів покинули професію, прогнозується, що до 2030 р. звільняться 40 тис. педагогів²²³.

Повномасштабна агресія рф спричинила виїзд учителів за кордон. Близько 12-15 тис. педагогів перебувають в інших країнах, що поглиблює проблему дефіциту кадрів особливо в таких регіонах, як Донбас та Херсонщина²²⁴. До початку війни працювало близьки 440 тис. педагогів. Повернулися в Україну орієнтовно 5 тис. вчителів²²⁵.

Проблеми фахової підготовки і професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників. За даними аналітичного звіту Training Assessment Project (TAP) – Проєкту з оцінювання підготовки педагогічних працівників в Україні, у 2021 р. функціонувало 270 закладів, які могли надавати педагогічну освіту, що рівномірно розподілялися по всій країні. Найбільше таких закладів зосереджено у містах Києві (48 закладів), Харкові (20 закладів), Львові (13 закладів), Дніпрі (10 закладів) та Одесі (9 закладів)²²⁶. Більшість закладів, які здійснюють підготовку фахівців у галузі освіти, знаходяться в містах (251 заклад). У кожному регіональному центрі є інститут післядипломної педагогічної освіти²²⁷.

У зв'язку із військовими діями рф проти України заклади вищої і післядипломної освіти релокуються із окупованих і наближених до бойових дій територій. Серед релокованих закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку педагогів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, – Херсонський державний університет, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Донецький інститут післядипломної педагогічної освіти²²⁸.

Релокація закладів освіти, внутрішнє переміщення педагогів, міграція за кордон педагогічних і науково-педагогічних кадрів, відтік молоді у зарубіжні країни, спричинений військовим станом, безпековими ризиками, загострили проблему оптимізації мережі закладів вищої освіти, укрупнення університетів у великих містах.

²²³ Вчителі України: кадровий потенціал» або кадровий виклик у школах до 2030 року <https://pon.org.ua/novyny/11546-doslidzhennia-vchyteli-ukrainy-kadrovyyi-potencial-abo-seriozniy-kadrovyyi-vyklyk-u-shkolakh-do-2030-roku.html>

²²⁴ Ляшенко, О. Скільки вчителів в Україні станом на 2024-2025 рр.: актуальні дані, зміни та прогнози. <https://justclass.com.ua/blog/skilky-vchyteliv-v-ukrayini-stanom-na-2024-2025-rr-aktualni-dani-zminy-ta-prognozy/>

²²⁵ Волошин, М. Скільки українських учителів не повернулися з-за кордону через війну (2023). https://24tv.ua/education/vchitel-za-kordonom-skilky-vchyteliv-ne-povernulisya-ukrayini_n2385192; Лук'янова, Л. (2026). Українські вчителі за кордоном: нові траєкторії професійного зростання (презентаційні матеріали). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19472983>

²²⁶ Аналітичний звіт за результатами дослідження Training Assessment Project (TAP) – Проєкту з оцінювання підготовки педагогічних працівників в Україні. 2021. <https://uied.org.ua/2022/01/4979/>

²²⁷ Аналітичний звіт за результатами дослідження Training Assessment Project (TAP) – Проєкту з оцінювання підготовки педагогічних працівників в Україні. 2021. <https://uied.org.ua/2022/01/4979/>

²²⁸ Барбашова, І. (2024). Тимчасово переміщені заклади вищої освіти України в реаліях сьогодення. *Збірник наукових праць «ЛОГОС»*, (29 березня 2024 р.; Кембридж, Великобританія), 435–438. <https://doi.org/10.36074/logos-29.03.2024.092>

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.)²²⁹ педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники займаються інтелектуальною та творчою професійною діяльністю, що здійснюється у формальній і неформальній освіті та спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, сприяння розвитку її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей²³⁰.

Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти» (2024 р.) спрямовано на залучення до освітнього процесу у вищій школі на посади педагогічних працівників висококваліфікованих фахівців-практиків; прийняття працюючими викладачами рішення щодо того, чи вони будуть водночас з викладанням займатися науковою діяльністю; гарантування науково-педагогічним працівникам можливості здійснювати наукову діяльність в обсязі не менше 30 % оплачуваного робочого часу і визначення максимально можливого обсягу їхнього навчального навантаження – до 30 % від загального обсягу робочого часу; визначення максимального навчального навантаження педагогічних працівників в обсязі не більше 60 % їхнього робочого часу; надання можливості педагогічним працівникам реалізувати до 30 % освітньої програми, водночас 70 % освітньої програми мають забезпечувати науково-педагогічні працівники²³¹.

Важливою подією стало підписання Президентом України у квітні 2025 р. Закону № 3791-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти»²³². Цей закон суттєво змінює архітектуру діяльності науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти: навчальне навантаження зменшується з 600 до 460-480 год. на ставку за навчальний рік, а науковий складник має становити щонайменше 30 % робочого часу.

Законом України «Про освіту» (2017 р.) уведено положення щодо академічної свободи у професійному розвитку вчителів, що передбачає нову модель професійного вдосконалення. Вчителі можуть обирати заклади, в яких можуть підвищувати кваліфікацію. Ця модель впроваджується з 2020 р. і передбачає, що провайдерами курсів/програм підвищення кваліфікації можуть бути заклади освіти або їхні підрозділи, наукові установи, юридичні чи фізичні особи, які надають освітні послуги з професійного розвитку вчителів²³³. Відповідно академічна свобода у професійному розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників передбачає використання потенціалу формальної і неформальної освіти, визнання їх результатів.

У 2026 р. відбувається пілотування ініціативи «Гроші ходять за вчителем». Такий підхід сприяє впровадженню нового механізму фінансування професійного розвитку педагогічних працівників. Відповідно до цього нараховуватимуться фіксовані кошти безпосередньо на віртуальний рахунок вчителя, директора чи заступника директора закладу освіти. Педагогічний працівник через платформу «Вектор» може самостійно обирати суб'єкта

²²⁹ Закон України «Про освіту» (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

²³⁰ Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015, зі змінами).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

²³¹ Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти» Прес-служба Апарату Верховної Ради України (07.06.2024).

<https://www.rada.gov.ua/news/razom/250490.html>

²³² Закон України від 06.06.2024 № 3791-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3791-IX>

²³³ Аналітичний звіт за результатами дослідження Training Assessment Project (TAP) – Проєкту з оцінювання підготовки педагогічних працівників в Україні. 2021. <https://uied.org.ua/2022/01/4979/>

та програму підвищення кваліфікації відповідно до власних професійних потреб. Пілотування механізму триватиме із січня до листопада 2026 р.²³⁴.

Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) визначено, що педагогічна інтернатура – це система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (вдосконаленні) його фахової майстерності. Особи, які не мають досвіду педагогічної діяльності та приймаються на посаду педагогічного працівника, впродовж першого року роботи повинні пройти педагогічну інтернатуру²³⁵. Станом на жовтень 2025 р. педагогічна інтернатура функціонувала у більше ніж у 1,5 тис. закладах загальної середньої освіти. За 3 тис. інтернами, які проходять педагогічну інтернатуру у ЗЗСО, закріплено майже 3 тис. педагогів-наставників. Із загальної кількості інтернів: 1,3 тис. не мають педагогічної освіти; 0,8 тис. здобувають педагогічну освіту; близько 1 тис. інтернів уже мають педагогічну освіту²³⁶. Наведені статистичні дані свідчать про позитивну динаміку проходження молодими педагогами педагогічної інтернатури, а також про залученість фахівців-практиків до адаптації молоді до педагогічної професії.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1190 затверджено Положення про сертифікацію педагогічних працівників, згідно з яким метою сертифікації є виявлення та заохочення педагогічних працівників з високим рівнем педагогічної майстерності, які володіють методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяють їх поширенню²³⁷. З 2020 р. Державною службою якості освіти України, її регіональними представництвами впроваджено сертифікацію вчителів, що передбачає матеріальне заохочення за результатами ефективної інноваційної педагогічної діяльності і відбувається на добровільних засадах²³⁸.

У 2025 р. успішно пройшли всі три етапи сертифікації й отримали сертифікати 994 вчителі початкової школи, 147 вчителів математики, 222 вчителі української мови і літератури, 148 вчителів англійської мови, а також 202 вчителі історії та громадянських дисциплін²³⁹. Наведені дані свідчать про недостатній рівень мотивації до подальшого професійного розвитку, про неготовність долати труднощі у процесі підготовки до сертифікації, а також про проблеми з ментальним здоров'ям, стресостійкістю педагогів.

²³⁴ «Гроші ходять за вчителем». Платформа «Вектор». ГО «ЕдКемп Україна» за фінансової підтримки, наданої Міжнародним фондом «Відродження», Save the Children International в Україні та Education Cannot Wait; «Український інститут розвитку освіти». <https://vector.ued.gov.ua/en/mft/project/1/detail/>

²³⁵ Закон України «Про повну загальну середню освіту». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

²³⁶ Про підсумки моніторингу запровадження педагогічної інтернатури в закладах загальної середньої освіти у 2025 – 2026 н.р. Український інститут розвитку освіти. 07.11.2025 р. <https://uied.org.ua/2025/11/14637/>

²³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України (№1190 від 27.12.2018 р.) про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16>

²³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України (№1190 від 27.12.2018 р.) про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16>

²³⁹ Сертифікація педагогічних працівників у 2025 році: підсумки року та пріоритети 2026 року. Державна служба якості освіти України. <https://sqe.gov.ua/sertyfikacziya-pedagogichnyh-praczivnykiv-u-2025-rocz-pidsumky-roku-ta-priorytety-2026-roku/>

Умови оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників в Україні регулюються Єдиною тарифною сіткою, Галузевою угодою між Міністерством освіти і науки України та профспілками працівників освіти і науки України на відповідний період, колективними договорами закладів освіти та залежать від рівня освіти, педагогічного чи науково-педагогічного працівника, його кваліфікаційної категорії, стажу роботи та обсягу педагогічного навантаження²⁴⁰.

До порівняння: за даними Державного комітету статистики України, станом на липень 2021 р. середня заробітна плата у сфері освіти становила 11895 грн., на липень 2025 р. – 16029 грн.²⁴¹. З метою посилення престижу професії педагога з 1 січня 2026 р. посадові оклади всіх педагогічних і науково-педагогічних працівників зросли на 30 %, а вже з 1 вересня 2026 р. запланований наступний етап підвищення – на 20 %. У Державному бюджеті на це передбачено 64,6 млрд грн. Водночас поступово зростають доплати за роботу в несприятливих умовах праці для всіх педагогів закладів загальної середньої освіти: з 1 січня 2025 р. – 1000 грн; з 1 вересня 2025 р. – 2000 грн, а для тих вчителів, які очолюють працю на прифронтових територіях, передбачено підвищену доплату у розмірі 4000 грн. Загалом доплати отримують понад 409 тис. педагогів, із них понад 25,5 тис. працюють на прифронтових територіях²⁴².

Шляхи вирішення проблем у діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників в Україні.

1. Виконання і вдосконалення чинного законодавства щодо статусу і розвитку вчителя; завершення розроблення й оновлення стандартів; їх гармонізація із європейськими вимогами якості освіти у галузі А Освіта.

2. Мотивація наукової діяльності викладачів; підтримка нових механізмів фінансування професійного розвитку вчителів (зокрема моделі «Гроші ходять за вчителем»); розвиток педагогічної інтернатури як обов'язкового етапу входження в професію; залучення вчителів до процесу сертифікації, заохочення до кар'єрного зростання.

3. Підвищення престижності педагогічної професії (удосконалення системи оплати праці та соціальних гарантій; масштабування мотиваційних механізмів (сертифікація, доплати, кар'єрні можливості)).

4. Подолання викликів і загроз в умовах воєнного стану, підготовка до повоєнного відновлення України (подолання кадрового дефіциту у зв'язку із міграцією педагогів, науковців, відновлення освітньої інфраструктури, підтримка психологічної стійкості вчителів, викладачів).

5. Забезпечення практикоорієнтованої підготовки і професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників задля реалізації реформ у сфері освіти на основі соціального партнерства.

Перспективи вдосконалення діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників в Україні.

1. Розвиток законодавчого і нормативно-правового забезпечення діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, створення сприятливих умов для

²⁴⁰ Педагогічні і науково-педагогічні працівники. МОН України (2025). <https://eurydice.ica.gov.ua/національна-система-освіти-україни/9-педагогічні-і-науково-педагогічні-пр/>

²⁴¹ Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудова відносина. Держстат. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zpm_u.html

²⁴² Три роки системних змін в освіті і науці України в умовах війни. МОН України (2026). <https://mon.gov.ua/news/try-roky-systemnykh-zmin-v-osviti-i-nautsi-ukrainy-v-umovakh-viiny>

ефективної педагогічної діяльності, підвищення соціального захисту педагога в умовах глобалізаційних процесів.

2. Розроблення державної програми підтримки та розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників з метою забезпечення системного професійного розвитку, безперервного навчання, інноваційної практики в умовах суспільних трансформацій.

3. Європейська інтеграція та підвищення якості освіти: імплементація стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти (ESG); гармонізація освітніх програм з міжнародними вимогами; розвиток академічної мобільності викладачів і студентів; розширення участі педагогічних і науково-педагогічних працівників у міжнародній проєктній діяльності.

4. Оновлення змісту педагогічної освіти з метою підготовки вчителя нової генерації, здатного діяти в умовах невизначеності та криз: розроблення нових освітніх програм на основі компетентнісного підходу; інтеграція цифрової, медіаграмотності та громадянської компетентності; впровадження міждисциплінарних програм; орієнтація на формування soft skills (критичне мислення, комунікація, адаптивність).

5. Забезпечення практичної спрямованості підготовки і професійного розвитку вчителя, розширення педагогічної практики на основі освітнього партнерства із закладами загальної середньої, дошкільної і позашкільної освіти; інституціоналізація педагогічної інтернатури; впровадження інституту наставництва молодих учителів.

6. Забезпечення гнучкості й адаптивності професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників: формування індивідуальних траєкторій професійного розвитку; інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти; впровадження нових моделей фінансування професійного вдосконалення; широке використання цифрових платформ для безперервного професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних кадрів; мотивація наукової діяльності викладачів, їхньої публікаційної та грантової активності.

7. Цифрова трансформація педагогічної освіти: формування цифрової компетентності педагогів в умовах неформальної та інформальної освіти; удосконалення інструментів ефективної організації дистанційного та змішаного навчання; використання штучного інтелекту та освітніх технологій; створення цифрового освітнього середовища.

8. Подолання кадрової кризи: створення програм залучення молоді в професію вчителя (гранти, гарантоване працевлаштування); повернення педагогів із-за кордону (мотиваційні пакети); залучення досвідчених фахівців-практиків до педагогічної діяльності; розроблення і реалізація державних програм підтримки прикордонних і наближених до бойових дій регіонів з кадровим дефіцитом.

9. Підвищення престижу педагогічних професій: формування в суспільстві позитивного іміджу вчителя; підвищення оплати праці та соціальних гарантій педагогам; розвиток кар'єрних траєкторій (вчитель-методист, експерт, наставник); розширення сертифікації як механізму мотивації професійного зростання і фінансового заохочення.

10. Забезпечення випереджувальної інноваційної діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти: вдосконалення змісту і форм організації підвищення кваліфікації із урахуванням інтересів вчителів та інших категорій педагогічних працівників, державного і регіонального замовлення, прогресивних і конструктивних ідей зарубіжного досвіду, вимог цифрового суспільства; створення безкоштовних онлайн-платформ для обміну інноваційним досвідом педагогічних і науково-педагогічних працівників.

11. Інтернаціоналізація і міжнародна співпраця українських закладів вищої педагогічної освіти із європейськими з метою розвитку програм подвійних дипломів, інтегрування в європейський та глобальний освітній і дослідницький простір, популяризація українського досвіду діяльності закладів освіти в умовах війни.

12. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників до роботи в умовах криз і травматичних ситуацій; розвиток їхньої психологічної компетентності; відновлення освітньої інфраструктури; повернення педагогів з-за кордону та їхня реінтеграція.

13. Утвердження ціннісної та національно-культурної місії педагога: формування національної ідентичності учнів і студентів; розвиток громадянської освіти; збереження культурної спадщини України.

5. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЧИННИК ЇХ ЖИТТЕСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Життєва ситуація в Україні в умовах російського вторгнення докорінно змінилася під впливом викликів війни, руйнування усталеного способу життя, постійного перебування людини в стані стресу й тривоги. У час воєнних викликів особливого значення набуває розуміння ролі освіти у формуванні життєвих смислів і цінностей, життєстійкості, української ідентичності, становленні особистості як суб'єкта успішної цілеспрямованої діяльності, а також у здійсненні психологічного супроводу учасників освітнього процесу як чинника їхньої життєстійкості в умовах війни.

Завдання ефективного психологічного супроводу учасників освітньої діяльності актуалізувало проблеми його змісту, основних принципів здійснення, структурних складових та форм реалізації, пріоритетних напрямів і перспектив розвитку. З огляду на це вчені Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України реалізують системний психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу та науково-методичне забезпечення діяльності практичних психологів і соціальних педагогів психологічної служби у сфері освіти.

Такий підхід включає створення безпечного освітнього середовища, надання емоційної підтримки та формування навичок саморегуляції для зміцнення життєстійкості (резильєнтності) особистості. Супровід організовано у формі діагностичних, корекційних, консультаційних і просвітницьких впливів.

Відповідні заходи зумовлені актуальними соціальними викликами сьогодення, серед яких втрата близьких і найближчого соціального оточення; ізоляція (самоізоляція), переселення (евакуація); релокація закладів освіти; відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях; неврівноважений психоемоційний стан батьків; проблеми в життєстійкості педагогічних працівників; негативні наслідки дистанційного навчання та ін.

Суттєвим показником актуалізації психологічного супроводу учасників освітнього процесу є обсяг звернень до фахівців психологічної служби системи освіти України, який у 2024/2025 навчальному році становив понад 5,7 млн. З них майже 2 млн звернень надійшло від батьків, понад 1,7 млн – від педагогічних працівників, близько 1,6 млн – від здобувачів освіти. Така структура звернень свідчить про системний характер психологічних запитів та зростання потреби психологічного супроводу як у дітей, так і в дорослих.

Пріоритетними напрямками розвитку психологічного супроводу освіти в умовах війни є: забезпечення доступу до психологічної підтримки, консультування та терапевтичних послуг для учнів, які пережили втрату близьких; надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу у подоланні наслідків переселення, евакуації, ізоляції; розвиток національної та громадянської ідентичності учасників освітнього процесу на деокупованих територіях; забезпечення психологічного супроводу батьків для подолання негативних станів та розвитку стресостійкості; психологічна підтримка педагогічних працівників у контексті їх професійної діяльності та розвитку резильєнтності; оптимізація дистанційного навчання; підготовка психологів до здійснення ефективного психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни.

Мета психологічного супроводу. Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах війни як чинник їх життєстійкості є цілісною системою професійної

діяльності психолога, спрямованою на створення безпечного освітнього середовища, надання емоційної підтримки та формування навичок саморегуляції для зміцнення життєстійкості (резильєнтності) особистості. Такий супровід здійснюється у формі діагностичних, корекційних, консультаційних і просвітницьких впливів.

Питання психологічного супроводу та підтримки освітян, учнів і батьків у період воєнного стану знайшли відображення в низці нормативно-правових актів та методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України, а також загальнодержавних програм. Серед них: листи МОН України «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» від 29 березня 2022 р. № 1/3737-22²⁴³; наказ МОН України «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом» від 15 травня 2023 р. № 560²⁴⁴; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2024 – 2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні» від 21 червня 2024 р. № 572-р²⁴⁵. Також психологічний супровід учасників освітнього процесу базується на Положенні про психологічну службу у системі освіти України, яке зобов'язує надавати підтримку всім учасникам освітнього процесу в умовах війни.

Психологічний супровід для зміцнення життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах війни базується на таких принципах: принцип пріоритетності безпеки (психологічні заходи проводяться тоді, коли учасники перебувають у фізичній безпеці, в укритті або під час затишшя, стабілізація стану є першочерговою); принцип нормалізації (психолог транслює ідею: «Твоя реакція на ненормальні обставини – нормальна», що знімає почуття провини за страх, сльози або апатію); принцип ресурсності (фокус зміщується з обговорення травми на пошук того, що допомагає триматися (хобі, друзі, мрії), на пошук «сильних сторін», а не «діагнозів»); принцип безперервності та системності (супровід – це не разовий тренінг, а щоденна підтримка: від ранкових емоційних налаштувань до хвилинок релаксації під час уроків); принцип активності (суб'єктності) (мотивація учасників до дії, оскільки життєстійкість зростає, коли людина перестає бути «жертвою обставин» і починає діяти (допомагати іншим, вчитися, дотримуватися режиму дня); принцип екологічності та «не нашкодь» (категорична заборона на примусове «витягування» болючих спогадів без запиту самої людини, щоб уникнути ретравматизації); принцип єдності (партнерства) (психолог, вчитель і батьки діють як одна команда, адже життєстійкість дитини неможлива без стійкості дорослих, які її оточують).

В умовах війни психологічний супровід учасників освітнього процесу являє собою процес динамічної підтримки, що включає такі складові: стабілізацію актуального психоемоційного стану; адаптацію до мінливих і небезпечних умов життя; активізацію внутрішніх ресурсів людини для збереження її здатності до навчання, викладання та соціальної взаємодії; попередження психологічної травматизації.

Психологічний супровід спрямований на забезпечення в закладах освіти таких умов: створення безпечного простору (фізичної та емоційної безпеки в закладі освіти як бази для навчання); оволодіння техніками саморегуляції (дихання, заземлення) для зниження рівня тривоги; формування ресурсних стратегій (допомога у пошуку внутрішніх (хобі, цінності) та

²⁴³ <https://surl.li/afrlsc>

²⁴⁴ <https://surl.li/szehku>

²⁴⁵ <https://surl.li/tjkqit>

зовнішніх (друзі, фахівці) джерел сили); сприяння у пошуку сенсів (збереження мотивації до навчання та праці навіть у ситуації невизначеності); забезпечення соціальної згуртованості (підтримка зв'язків у колективі, що дає відчуття «я не один»); здійснення психоедукації (пояснення дітям, батькам і вчителям, що їхні реакції (страх, гнів, апатія) є нормальними відповідями на ненормальні обставини); екологічна комунікація (формування навичок взаємодії між учасниками освітнього процесу без приниження гідності, навішування ярликів, стигматизації, дискримінації та інших негативних явищ, що можуть спричинити ретравматизацію).

Слід зазначити, що супровід є ефективним тоді, коли охоплює три групи учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, батьків) за допомогою таких основних форм роботи: а) для учнів: групові заняття (арт-терапія, казкотерапія) для вивільнення емоцій; індивідуальні консультації при гострих станах або втратах; навчання навичок «психологічної пружності»; б) для педагогів: профілактика професійного вигорання та вторинної травматизації; навчання методів надання першої психологічної допомоги (ППД); проведення супервізії та інтервізії для обговорення складних випадків у класі; в) для батьків: надання алгоритмів спілкування з дитиною про війну; навчання дорослих піклування про власний стан, адже «спокійні батьки – спокійна дитина».

Аналіз ключових проблем. Результати психологічних досліджень²⁴⁶ свідчать, що потужні і складні негативні фактори війни, яку зараз переживає наше суспільство, у поєднанні із ситуацією постковіду, руйнацією інфраструктури країни, економічним спадом створюють умови для погіршення загальної картини громадського здоров'я через серйозне зростання різного роду адаптаційних порушень. Виклики щодо системи освіти окреслюються стрімкою руйнацією соціальної ситуації розвитку, усталених соціально-психологічних механізмів психічного розвитку дитини.

Основні проблеми психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни пов'язані із актуальними соціальними викликами сьогодення, психологічний аналіз яких знайшов відображення в працях вчених-психологів наукових установ психологічного профілю НАПН України. Найбільш значущими серед цих проблем є наступні:

1. Втрата близьких і найближчого соціального оточення.

З'ясовано особливості проявів дитячої психіки в ситуаціях втрати близьких і найближчого соціального оточення: емоційні реакції (гнів і роздратування, сум і розчарування, тривожність), поведінкові реакції (реакція уникнення; регресія; агресивна поведінка), когнітивні реакції (зниження концентрації пам'яті, мислення, негативні думки, схильність до узагальнень), фізіологічні реакції (плач і фізичний дискомфорт, гіперактивність або апатія).

Для дітей притаманними є довгострокові психологічні наслідки переживання тривалого горя (розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР, тривожні розлади, депресія, проблеми із самооцінкою та почуттям власної гідності, порушення соціальної адаптації, труднощі із навчанням, фізичні проблеми, схильність до ризикованої поведінки).

Зазначені особистісні зміни призводять до ризику девіацій, що виявляється в агресивній, аутоагресивній та саморуйнівній поведінці дітей і підлітків, самозреченні, відмові від соціальних контактів, асоціальних проявах. Існують високі ризики виникнення девіацій в розвитку особистості дітей та підлітків, які зазнають травмивного впливу ситуацій втрати близьких та руйнації соціального оточення.

²⁴⁶ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/>

Виявлено закономірності виникнення девіацій в розвитку дітей і підлітків відповідно до специфіки складних життєвих обставин. У дослідженні, проведеному Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України щодо особливостей переживання підлітками можливих інтелектуальних форм порушень стресостійкості через війну, з'ясовано, що майже половина вибірки підлітків (48,2 %) свідчила про епізодичні прояви втрати здатності зосереджуватись і ясно мислити через війну (рис. 1). Важливо, що чверть опитаних (25,2 %), а їх здебільшого представляли підлітки, які перебувають на території України, визнали часті прояви таких порушень.

Рис. 1. Переживання інтелектуальних форм порушень стресостійкості у підлітків

Водночас трохи більше четвертої частини респондентів, переважно тих, хто мігрував за кордон, наголошувала на відсутності порушень стресостійкості на інтелектуальному рівні.

2. Ізоляція (самоізоляція), переселення (евакуація), релокація закладів освіти.

Психологічні дослідження показують, що у сфері освіти країни психологічні аспекти ізоляції, переселення (евакуації) та переміщення мають глибоко впливати на всіх учасників освітнього простору, призвести до відчуття самотності, тривоги та депресії, порушити освітній процес та вплинути на результати навчання. До числа гострих реакцій на ситуації переміщення відносять дратівливість; імпульсивність; труднощі у спілкуванні з ровесниками (булінг, самоізоляція); неможливість залучатись до нових форми діяльності, активно й конструктивно взаємодіяти з іншими; складнощі регуляції емоцій та поведінкового контролю. В освітньому просторі проблемний характер взаємодії є суттєвою перешкодою для повноцінного розвитку особистості та академічної успішності. Психологічні переживання переселення можуть проявлятися у підвищеній тривожності і збудливості, конфліктності, передчасній втомі, зниженні працездатності, у нехворобливих формах поведінки з відхиленнями, труднощах із зосередженням уваги; пригніченому настрої, втраті інтересу до щоденних справ; труднощах із поверненням до виконання завдання; у різних станах з нервово-психічною нестійкістю та панікою, сильним страхом, проблемами із засинанням, безсонням тощо.

Обстеження певних груп дітей-вимушених переселенців виявило у більшості із них проблеми соціалізації, труднощі у спілкуванні, підвищену тривожність і емоційну напруженість, основною причиною яких є відсутність задоволення багатьох значущих потреб, зокрема потреби у безпеці й афіліативної потреби.

Загалом можна виокремити низку чинників соціальної ситуації розвитку, що негативно позначаються на результатах навчання, особливостях організації освітніх процесів та взаємодії, на психологічному стані усіх учасників освітнього простору в умовах війни: проживання на тимчасово окупованих територіях; проживання в зоні активних бойових дій; зміна місця проживання; втрата звичного кола спілкування та зв'язку із своїм закладом освіти; адаптація до нових умов; руйнування закладів освіти; повітряні тривоги; розірваний освітній процес; відімкнення електроенергії.

Психологічні складові екстремальних соціальних ситуацій освітнього простору мають різні психологічні виміри і проявляються на різних рівнях проблемного поля: руйнація системи взаємодії в освітньому просторі; емоційна палітра з домінуванням негативного спектра; проблеми когнітивної сфери; переживання невизначеності, відчуження, некерованості подій; складнощі адаптації та інтеграції; переосмислення морально-етичних цінностей; вікові та індивідуальні виміри особливостей переживання життєвих ситуацій війни. Ситуація, що пов'язана із війною в Україні, продукує реакції та переживання особистості, які спричиняють деформації критичного мислення, креативності, емоційного інтелекту, когнітивної гнучкості, системного мислення.

3. Відновлення навчального процесу на деокупованих територіях.

На окупованих територіях як учні, студенти, так і вчителі та викладачі піддавалися системному тиску з боку окупантів, що мав на меті примусову русифікацію та знищення української ідентичності. Дослідження, проведені на деокупованих територіях України, дали змогу визначити, що в період окупації учасники освітнього процесу мали досвід як фізичного, так і психологічного тиску; блокування доступу до незалежних джерел інформації, цілеспрямованої пропаганди, систематичної дезінформації; створення атмосфери страху і недовіри, невизначеності, відсутності перспективи; «військово-патріотичного» виховання в школах; переходу на російські освітні стандарти; підкупу та схиляння до колаборації. Тому відновлення освітнього процесу на цих територіях має свої специфічні проблеми, пов'язані із травматичним досвідом і такими наслідками для національної та громадянської ідентичності, як відсутність відчуття безпеки; травмованість, відчуття неповноцінності; амбівалентні почуття, невпевненість; відсутність єдності, конфлікти, недовіра, сепарація від співгромадян як наслідки атмосфери недовіри і доносів; соціальна ізоляція як на індивідуальному рівні, так і на рівні освітніх закладів і громад.

4. Окрім специфічних для дітей та підлітків наслідків впливу стресових обставин, проблемою є невірноважений психоемоційний стан дорослих, який є додатковим значущим стресовим чинником для них. Зокрема, встановлено, що одним із основних компонентів у процесі подолання або розгортання психотравматичного процесу у дітей є саме психоемоційний стан їхніх батьків; типові симптоми ПТСР у значущих дорослих, такі як гіперреактивність, інтрузії та уникнення, що провокують складнощі їхнього контакту з дітьми, викликають у останніх відчуття відчуженості, втрати близькості з батьками, сталого та надійного зв'язку, а це відповідно може впливати на виникнення стану підвищеної збудливості дітей – гіперактивності, підвищення рівня тривоги, страх втратити контакт, що стає специфічним і значним стресовим чинником.

Обставини війни, зокрема активного використання дистанційного навчання, накладають додаткове навантаження на батьків учнів, що в умовах переміщення, втрати соціального оточення не може бути реалізоване повністю. У дослідженні, проведеному Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України, більшість опитаних підлітків визнали, що батьки допомагають їм у навчанні, але й контролюють водночас (рис. 2).

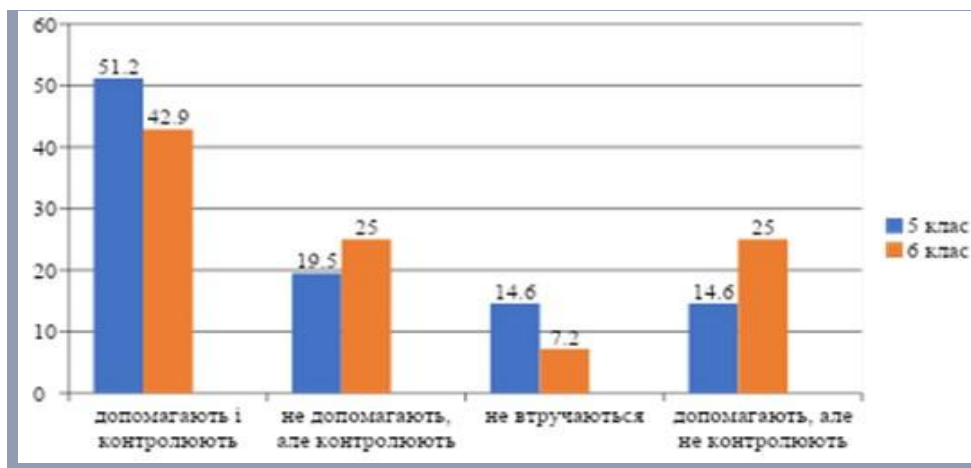

Рис. 2. Вплив батьків на навчання підлітків

Лише контроль без допомоги з боку батьків зазначає майже чверть респондентів. Найменші показники – щодо автономії підлітків у навчанні, хоча серед шестикласників цей факт засвідчили наполовину менше респондентів, аніж серед опитаних учнів п'ятих класів.

5. Проблеми в життєстійкості педагогічних працівників.

З'ясовано, що в умовах війни, поряд із «загальними» ризиками для психічного здоров'я персоналу освітніх організацій (перевантаженість роботою, високий рівень відповідальності за навчання та розвиток дітей, необхідність постійного навчання, конкуренція в колективі та ін.), які існують у мирний час, періоду війни притаманні «специфічні» ризики (соціально-економічні та психосоціальні)²⁴⁷. Зокрема, до групи ризиків на рівні освітнього персоналу віднесено: переживання персоналом перманентного (хронічного) стресу в ситуації невизначеності; наявність страху за власне життя та життя учнів під час повітряної тривоги та ракетних обстрілів; необхідність здійснювати ефективну педагогічну діяльність та підтримку учнів в умовах гібридного навчання та в умовах blackout; зміни в мотивації діяльності персоналу (переведення її переважно в «режим мотивації виживання», зниження мотивації творчості); необхідність адаптації до нового колективу (у разі «внутрішньої» та «зовнішньої» міграції); необхідність працювати в одному колективі разом з працівниками, які зазнали важких втрат внаслідок війни, та підтримувати їх; необхідність здійснювати педагогічну роботу в дистанційному режимі на одній території із членами своєї родини; низький рівень стресостійкості, резильєнтності та оптимізму в окремих працівників та ін.

У процесі емпіричного дослідження виявлено, що «специфічні» психосоціальні ризики психічного здоров'я справляють негативний вплив на психічне здоров'я та життєстійкість освітнього персоналу в умовах війни. Освітній персонал має ряд проблем з психічним здоров'ям у цей період (майже половині опитаних притаманний високий рівень таких негативних психічних станів, як ригідність, агресивність, тривожність, третині – високий рівень фрустрованості; менше третини опитаних має високий рівень позитивного психічного здоров'я та «внутрішній локус контролю» здоров'я). Найбільш вираженими проблемами психічного здоров'я є ті, що стосуються здатності протидіяти стресу, далі слідують проблеми, що мають відношення до здатності здійснювати професійну діяльність (забезпечувати її ефективну організацію та продуктивність) і на останньому місці знаходяться проблеми, що пов'язані із здатністю налагоджувати стосунки з людьми. Водночас, констатовано, що для значної кількості опитаного освітнього персоналу, незважаючи на всю складність воєнного

²⁴⁷ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741842/>

періоду, притаманна позитивна спрямованість життєдіяльності (бачення перспектив майбутнього, віра в життя, позитивне ставлення до своєї професійної діяльності тощо).

За даними емпіричного дослідження стратегій долаття стресу серед освітян Херсонщини, зафіксовано раціоналізацію ними загроз війни у прифронтовій зоні, емоційну відстороненість від ситуації, що, з одного боку, дає можливість долати страх та продовжувати свою професійну діяльність в умовах небезпеки, а з іншого – несе ризики безпеки людини, блокує співпереживання іншим і пригніблює власні емоції. Тут важливо знайти місце та час для безпечного вияву емоцій, трансформації сильних переживань у відповідні форми активності освітян, що надає таким переживанням смисл і корисну спрямованість. Водночас виявлено позитивний взаємозв'язок між життєвою автономією і емоційним станом освітян. Якщо людина в змозі самостійно впоратися з негараздами, то вона й більшою мірою упевнена та спокійна. Соціальна підтримка освітянами використовується активно, хоча й дещо менше за когнітивні ресурси, тоді як емоційні стратегії, зокрема пряме вираження почуттів, найменш визнаний освітянами ресурс.

Іншим ресурсом психологічного добробуту освітян є усвідомлення цінності власної професійної діяльності, особливо в складних умовах війни. Визначення себе фахівцем, який виконує значущу соціальну місію, стає своєрідним «якорем сенсу» вчителів, психологів, вихователів, соціальних педагогів. Водночас позитивне значення роботи для освітян також полягає в трансформації тривоги у цілеспрямовану активність, що стає дієвим засобом подолання деструктивного впливу обставин.

6. Проблеми в організації дистанційного навчання.

Сучасна ситуація в українській освіті, особливо в шкільній, характеризується, значними освітніми втратами, спричиненими різноманітними проблемами сучасності: війною, ковідом, пролонгованим стресом, травматичними розладами тощо. Дистанційне навчання, яке отримало широке розповсюдження у зв'язку із ковідом і війною, небезпідставно вважається основним у списку причин освітніх втрат.

Результати дослідження, проведеного Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України, показали, що суттєвими чинниками актуальної життєвої ситуації підлітків є складності дистанційного навчання, які значно посилюються через перебування багатьох учасників освітнього процесу в зоні бойових дій, у бомбосховищах, зміну місцеперебування та умов для дистанційного навчання. Зокрема, 14,6 % п'ятикласників і 10,7 % шестикласників (потенційна група ризику щодо адаптаційних порушень і розладів) визнали, що навчатись удома їм важче (рис. 3).

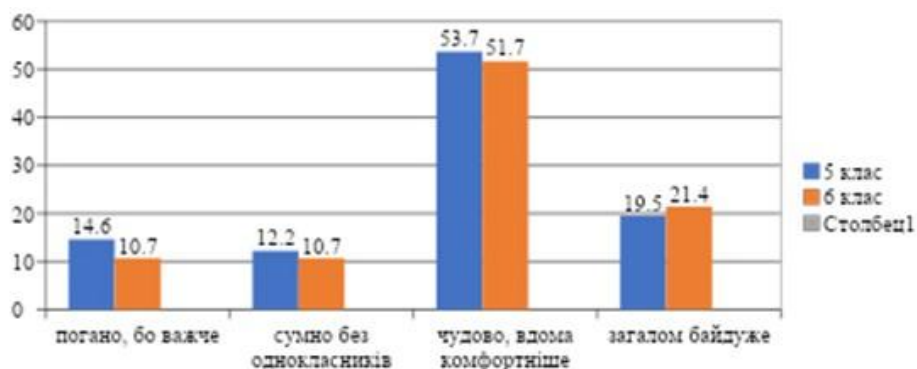

Рис. 3. Реакція підлітків на перехід до дистанційного навчання

Натомість понад половина респондентів обох груп вельми задоволена навчанням удома.

Дослідження показують, що ефективність оволодіння учнями й студентами навчальними компетентностями знижується при безпосередньому необґрунтованому перенесенні технологій офлайн навчання у дистанційний формат без урахування парадигмальних змін у сучасній освіті, спричинених його широким використанням, без застосування і впровадження спеціальних підходів до його організації, без урахування широких можливостей спеціального інструментарію дистанційного навчання.

Ураховуючи зазначені актуальні проблеми в діяльності та поведінці учасників освітнього процесу до **пріоритетних напрямів та перспектив розвитку психологічного супроводу освіти в умовах війни** слід віднести такі.

Шкільним спільнотам і освітнім установам важливо забезпечити доступ до психологічної підтримки, консультування та терапевтичних послуг для учнів, які пережили втрату близьких. Психологічне осмислення меморіалізації та ритуалів, створення можливостей для учнів увічнити пам'ять своїх близьких або взяти участь у ритуалах (наприклад, хвилини мовчання, панахиди), є ресурсом заспокоїтися і відчутти підтримку громади. Психологи і соціальні педагоги можуть допомогти учням виразити свої почуття, усвідомити й зрозуміти процес горювання, знаходити ресурси для подолання стресу, у створенні безпечного і підтримуючого середовища в класі, де учні можуть відкрито говорити про свої переживання і отримувати необхідну допомогу. Сьогодні стає очевидною потреба у розробленні й упровадженні спеціалізованих програм психологічної підтримки та реабілітації всіх учасників освітнього процесу. Ці програми мають ураховувати специфіку травматичних переживань і бути адаптованими до вікових та індивідуальних особливостей дітей і дорослих. Важливо забезпечити педагогів науково-методичними матеріалами, супервізійною і психологічною підтримкою та навчанням щодо роботи із травмованими учнями.

Важливою є психологічна профілактика виникнення девіацій розвитку особистості відповідно до специфіки складних життєвих обставин: використання напрацьованих алгоритмів роботи психолога із образом Я особистості як основою внутрішньої системи самоуправління, із сприйняттям та самосприйняттям, з проникливістю, спонтанністю, організованістю; із порушеними автономними функціями особистості, в основі яких лежить розвиток рівня самоусвідомлення, спонтанності та інтимності у міжособистісних стосунках; алгоритм роботи щодо корекції впливу неадаптивного мислення на формування особистості, профілактика стресових розладів засобами психосоматики; програми систематичного та цілеспрямованого впливу на формування соціально прийнятних ціннісних орієнтацій; набуття умінь та навичок розвитку функції прогнозу; програми психологічної реабілітації розладів, пов'язаних зі стресом, включаючи ПТСР та розлади адаптації.

Основні напрями психологічної допомоги учасникам освітнього простору у подоланні наслідків переселення, евакуації, ізоляції тощо. Психологічний супровід організації освітнього процесу в умовах воєнного часу передбачає розроблення ефективних психологічних стратегій та програм підтримки учасників освітнього простору, які зазнали травматичного досвіду переміщення, що передбачає насамперед підтримку учнів і вчителів у створенні нових соціальних зв'язків, організацію спільних заходів і програм інтеграції. Адаптація навчальних програм до умов війни, включення в них елементів психологічної освіти з урахуванням психологічних чинників російсько-українського протистояння, широкого розповсюдження маніпулятивних технологій.

Найважливішою проблемою психологічного супроводу переміщення та інтеграції є психологічне вивчення соціально-психологічної адаптації вимушено переселених осіб (ВПО), зокрема, учасників освітнього процесу, що має вирішальне значення для розуміння процесів інтеграції цих осіб у нове середовище та забезпечення подальшої підтримки. Ці аспекти становлять основу аналізу динаміки психічного стану та соціальних взаємодій, які визначають їхню здатність пристосовуватися до змін. Кожна із адаптаційних стратегій (асиміляція, інтеграція, сепарація та маргіналізація) має свої плюси та мінуси, і вибір конкретного шляху залежить від індивідуальних обставин, цілей та вихідної ситуації окремої людини. Важливо, щоб політика та програми підтримки враховували різні аспекти адаптації, аби ефективно допомагати переселенцям у їхніх зусиллях до інтеграції або адаптації у новому середовищі.

Слід урахувати, що соціальна підтримка ВПО може бути представлена у двох основних формах, а саме інструментальній та емоційній. Інструментальна являє конкретну допомогу (фінансова допомога, у знаходженні роботи та житла). Емоційна підтримка включає емпатію, доброзичливість, турботу, які ВПО можуть отримувати від друзів, родини та спільнот. Схожість між культурою країни походження людини і культурою країни її релокації. Чим вища культурна схожість, тим менший культурний бар'єр для ВПО.

Особистісні характеристики, перш за все гнучкість, відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, здатність до саморегуляції, визначають ефективність ВПО у вирішенні завдань, які ставлять перед ними труднощі адаптаційного процесу. Особи з такими якостями частіше здатні знайти швидкі, а відповідно впевнені шляхи подолання культурних та соціальних бар'єрів, успішно інтегруватися в суспільство.

Взаємодія між особистісними та зовнішніми факторами відіграє ключову роль у формуванні адаптаційного досвіду ВПО. Різні аспекти взаємодії особистих і зовнішніх факторів можуть сприяти або перешкоджати процесу адаптації, тим самим визначаючи стратегії, які можуть бути застосовані для полегшення цього процесу внутрішньо переміщеним особам.

Успішне проходження адаптаційної кризи можливе при дотриманні комплексного підходу, що включає психологічну підтримку, соціалізацію, формування навичок особистості для вирішення повсякденних життєвих проблем у новому середовищі. До ключових факторів, які разом формують умови успішної соціально-психологічної адаптації, відносяться резильєнтність, доступність соціальної підтримки, культурна схожість та особистісні характеристики. Вони визначають шляхи та стратегії адаптації, а також їхній успіх, впливають на швидкість та якість адаптаційного процесу, забезпечуючи ВПО ресурсами та інструментами, необхідними для їхньої нової життєвої подорожі.

У цьому контексті важливим напрямом роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України є соціально-психологічна підтримка тимчасово переміщених за кордон українських громадян (Польща, Австрія, Канада, Німеччина, Угорщина, Нідерланди, Румунія), серед яких була значна частина освітян з дітьми²⁴⁸. Робота спрямована на психологічну адаптацію вимушених переселенців (опрацювання важких стресових станів; допомога у сприйнятті змін, асиміляції отриманого досвіду і створенні нових життєвих перспектив); соціальну адаптацію (допомога в адаптації до місця переїзду та нового середовища). Усього проведено 152 психотерапевтичні групи та 335 індивідуальних онлайн та очних консультацій із українськими громадянами, які тимчасово переселені до різних країн.

²⁴⁸ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736657>

Зокрема, впродовж 2022 – 2024 рр. здійснювалась активна реалізація співробітниками Інституту спільно із Українською асоціацією організаційних психологів та психологів праці (УАОППП) благодійного проєкту «Соціально-психологічна підтримка Українців в Німеччині»²⁴⁹. Мета проєкту полягає в тому, щоб підтримати українців у складній ситуації, допомогти знайти психологічний ресурс для відновлення продуктивного життя в умовах війни, подбати про їх психологічне здоров'я. Основні форми надання психологічної допомоги: психологічна просвіта українців через соціальні мережі; робота онлайн і офлайн груп психологічної підтримки; проведення індивідуальних психологічних консультацій; діагностика соціально-психологічних проблем; проведення психологічних тренінгів та ін.

Основні напрями та засоби розвитку національної та громадянської ідентичності учасників освітнього процесу деокупованих територій. В структурі психологічного супроводу відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях дуже важливо приділяти увагу розвитку та утвердженню національної та громадянської ідентичності молоді, оскільки, за даними досліджень, вона є потужним внутрішнім ресурсом стійкості особистості і спільноти. В умовах загроз та психотравмуючих подій саме ідентичність актуалізує соціально-психологічні механізми та ресурси, сприяє мобілізації внутрішніх сил та посилює мотивацію до адаптації. Із урахуванням наслідків окупації провідними напрямками розвитку національної та громадянської ідентичності є: відновлення єдності, подолання соціальної ізоляції як на індивідуальному рівні, так і на рівні освітнього закладу, громади; психологічна підтримка із урахуванням травматичних наслідків для ідентичності; нейтралізація впливу російських наративів; відновлення довіри до співгромадян і держави.

Для розвитку і утвердження національної та громадянської ідентичності можуть використовуватися такі засоби: застосування наративних засобів (створення «спільної історії» через артикуляцію досвіду подолання труднощів з фокусом на випадках взаємопідтримки); залучення до символічних практик (вшанування, державні свята, хвилини мовчання), які візуалізують єдність і тяглість поколінь; мотивація діалогу різних груп громадян (ті, хто виїхав; ті, хто залишився; ті, хто воює тощо) задля розвитку толерантності і водночас спільного бачення минулого і майбутнього. Ефективними і релевантними для всіх учасників освітнього процесу є засоби арттерапії завдяки їх здатності пом'якшувати та нівелювати деструктивний вплив тривалого стресу через механізми символічної трансформації досвіду. Доцільність застосування засобів арттерапії зумовлена: перевагою невербальних засобів у роботі із травматичним досвідом війни; відновленням суб'єктності та мікроконтролю; безпечною дистанцією та запобіганням ретравматизації; синхронізацією індивідуального та колективного. Довели свою ефективність також інтерактивні засоби, зокрема цифрові діалогові середовища, які в умовах воєнної екзистенційної загрози можуть стати основним когнітивним майданчиком для розвитку національної та громадянської ідентичності молоді.

Забезпечення психологічного супроводу батьків. Зважаючи на сучасні обставини і той факт, що переважна кількість дітей так чи інакше зіткнулася із кризовими обставинами, важливо не лише виявляти дітей, які потерпають від наслідків впливу психотравматичних чинників, а й систематично здійснювати заходи психогігієни та психопрофілактики, широко розповсюджуючи базові знання та навички у сімейному колі та у закладах освіти, вдома у родині.

Сьогодні є гостра потреба активно та цілеспрямовано доносити до усіх учасників освітнього процесу основну інформацію щодо наслідків впливу кризових обставин,

²⁴⁹ <https://www.facebook.com/psychology.ukraine.deutchland/>

надмірного/хронічного стресу на людину, основних симптомів, які вказують на несприятливі наслідки стресу, способів підтримки психоемоційного балансу та метального здоров'я, навичок самопомогти та першої психологічної допомоги, особливостей переживання наслідків впливу надмірних стресових чинників дітьми, взаємозв'язку психоемоційного стану дорослих та дітей, значення дорослих у сприятливому подоланні стресових обставин дітьми, сприятливого алгоритму виходу, подолання стресових/кризових обставин, навичок розвитку життєстійкості, стресостійкості, основних умов посттравматичного зростання тощо.

Урахування фактору несприятливого впливу порушеного психоемоційного балансу близьких дорослих, значущих дорослих на психоемоційний стан дітей та їхні пізнавальні процеси є однією із важливих складових діяльності у сучасному освітньому просторі. Фокус уваги має бути спрямований і на забезпечення психоедукаційних процедур і на впровадження доступних засобів моніторингу та підтримки психоемоційного балансу дорослих, розвитку їхньої життєстійкості, стресостійкості, навичок застосування сприятливого алгоритму подолання стресових обставин.²⁵⁰

Важливо сприяти розвитку у дорослих, зокрема батьків, навичок створення здорового середовища, в якому діти спостерігали за практичними діями дорослих щодо саморегуляції, життєстійкості, а також у якому діти могли б спертися на сприятливі алгоритми подолання стресових обставин дорослими, на їхній врівноважений психоемоційний стан.

Зазначимо, що впродовж воєнного стану співробітниками Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України здійснювалась регулярна психологічна просвіта батьків та інших категорій дорослого населення (підготовка та розповсюдження інформаційних текстових матеріалів та інфографіки) щодо стабілізації психічного стану, протидії воєнного стресу, подолання психологічних травм. Така робота реалізовувалась передусім, шляхом розміщення спеціальних матеріалів на інтернет-ресурсах Інституту: загальноінститутському сайті, сторінках Facebook (загальноінститутській, Кризового медико-психологічного центру, Ради молодих вчених, наукових підрозділів); сторінках Facebook спеціально створених тематичних груп («Група психологічної підтримки та розвитку», «Підтримка персоналу організацій», «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині») та ін. Усього опубліковано 1800 постів для психологічної просвіти населення.

Забезпечення психологічного супроводу педагогічних працівників в контексті їх життєстійкості. До організаційно-психологічних умови забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни можна віднести: розгляд підтримки та збереження психологічного здоров'я на робочому місці як одного із важливих напрямів управління освітньою організацією; створення в організації організаційної культури «відкритості» для аналізу цієї проблеми; приділення першочергової уваги працівникам, які зазнали особливо негативного впливу війни на їхнє психічне здоров'я; необхідність постійного аналізу можливих ризиків психічного здоров'я персоналу в конкретній організації; використання та розвиток індивідуальних та організаційних психологічних ресурсів; необхідність проведення спеціального навчання керівників та працівників з проблеми психічного здоров'я за допомогою спеціальних технологій.

Для забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення» потрібно впровадити психологічні технології, до основних складових яких. відносяться такі *рівні* та форми реалізації: а) макрорівень (рівень освітньої сфери): онлайн всеукраїнські вебінари; онлайн та офлайн науково-практичні

²⁵⁰ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743074/>

форуми; б) мезорівень (рівень освітніх організацій): офлайн та онлайн тренінги в освітніх організаціях та закладах післядипломної освіти, зокрема на деокупованих територіях; «Технологія розробки політики «Healthy organizations» в освітніх організаціях»; в) мезорівень (міжорганізаційний рівень, рівень громади): проекти організаційно-психологічної та соціально-психологічної підтримки членів громади та освітнього персоналу; г) мікрорівень (рівень освітнього персоналу): психологічні консультації; психотерапевтичні сесії, індивідуальні творчі завдання²⁵¹.

Підготовка психологів до здійснення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни. Значна увага вченими-психологами приділена методичному забезпеченню діяльності психологів та їхній підготовці до надання психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Для вирішення цього завдання науковцями Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України підготовлено 32 навчальні посібники та методичні рекомендації. Також відкрито спеціальну рубрику «Психологія війни» у журналі «Організаційна психологія. Економічна психологія», в якій представлено досвід роботи щодо психологічного супроводу учасників освітнього процесу та інших категорій населення, детально представлено технології, методи та форми надання психологічної підтримки. Окрему увагу приділено проведенню вебінарів, супервізійних груп, груп психологічної підтримки для підготовки психологів до надання психологічної підтримки. Проведено навчання психологів, які працюють із постраждалими. Упродовж березня-грудня 2022 р. проведено серію зустрічей психологів у групі професійної підтримки діяльності психологів в умовах війни «Коло професійної підтримки» (18 зустрічей)²⁵².

Оптимізація дистанційного навчання. Продуктивним для оптимізації дистанційного навчання є цілеспрямоване проєктування віртуального освітнього простору, який системно організує процеси навчальної діяльності із використанням цифрових технологій.

Проєктування такого простору потребує залучення всіх учасників освітнього процесу, однак, у першу чергу викладачів, оскільки навчальна діяльність учня (студента) є керованою.

У зв'язку із цим на перший план виходить проблема суб'єктності вчителя як прояву його особистості у навчальній дистанційній діяльності.

Серед психологічних чинників ефективного дистанційного навчання слід визначити високий рівень комп'ютерної компетентності, співробітництво учнів та викладачів з багатьма ступенями самостійності учнів, умотивованість і зацікавленість учнів та викладачів, високоякісність навчального контенту із урахуванням потреб учнів та розумінням чинників їхнього психологічного комфорту і дискомфорту, асинхронність і синхронність дизайну навчальних курсів, можливості групового навчання в різних формах.

У цілому можна дійти висновку, що забезпечення життєстійкості дітей та дорослих є пріоритетним напрямом трансформації освітнього середовища у сучасних кризових умовах, а, отже, необхідні відповідні заходи задля досягнення цієї складової освітнього середовища. З огляду на окреслену проблематику, ефективними **шляхами усунення труднощів освітнього простору** у сучасних соціокультурних умовах є:

- упровадження спеціальних програм психологічної просвіти учасників освітнього процесу (вчителів, батьків, дітей та підлітків) щодо чинників надмірного стресу, його проявів у дітей та дорослих, шляхів подолання дистресу, симптомів посттравматичного стресового розладу;

²⁵¹ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741857/>

²⁵² <https://kolo-psy.com.ua/zustrichi-u-koli/>

- здійснення періодичного моніторингу психоемоційного стану учасників освітнього процесу з метою вчасного виявлення у них ПТСР-симптомів та ознак психотравми²⁵³;

- проведення постійно діючих заходів психопрофілактики розвитку негативних наслідків впливу надмірних або хронічних стресових чинників в учасників освітнього процесу: застосування спеціальних психотехнік, спрямованих на профілактику та подолання наслідків впливу надмірних стресових чинників у дітей та підлітків (антистрес-фізкультхвилинки на уроках (тілесний вимір пропрацювання); вправи образної терапії, рекомендовані для подолання наслідків психотравми (образний, емоційний виміри пропрацювання); вправи на згуртування дитячого колективу, тренінги комунікації (соціальний вимір пропрацювання); організації майданчиків психоемоційного розвантаження, можливостей для належної фізичної активності дітей на перервах; забезпечення доступності спеціалізованої психологічної допомоги дітям у процесі подолання негативних наслідків впливу надмірних стресових чинників, розвитку життєстійкості, навичок посттравматичного зростання);

- упровадження спеціальних тем навчальних курсів, спрямованих на проблему збереження ментального здоров'я та психоемоційного балансу в умовах тривалих хронічних кризових обставин, психопрофілактику та подолання негативних наслідків впливу надмірного/хронічного стресу;

- забезпечення комплексної, постійно діючої системи підтримки психоемоційного балансу, ментального здоров'я, подолання несприятливих наслідків впливу надмірних стресових чинників, розвитку навичок саморегуляції, самодопомоги, першої психологічної допомоги, життєстійкості працівників та батьків учнів закладу освіти²⁵⁴.

Психологічна служба у реформуванні освіти. У сучасних умовах тривалої військової агресії психологічний супровід учасників освітнього процесу набуває системного характеру та визначається одним із ключових інструментів забезпечення життєстійкості особистості. Його значущість зумовлена не лише необхідністю реагування на кризові стани, а й потребою формування довгострокових ресурсів психологічної стійкості, адаптивності та здатності до відновлення.

Провідна роль у забезпеченні життєстійкості належить фахівцям психологічної служби, які здійснюють психосоціальну підтримку дітей, батьків та педагогів. Їхня діяльність є визначальною у контексті реалізації державної політики щодо захисту ментального здоров'я та мінімізації негативних наслідків воєнного стану в освітньому середовищі.

Практичні психологи закладів освіти здійснюють комплексну діяльність, спрямовану на виявлення, попередження та подолання негативних психоемоційних станів, пов'язаних з впливом воєнних чинників. Їхній функціонал охоплює проведення психодіагностичних досліджень, індивідуальне та групове консультування, кризове втручання, реалізацію корекційно-розвивальних програм, а також участь у створенні психологічно безпечного освітнього середовища. Особливого значення набуває діяльність практичних психологів щодо надання першої психологічної допомоги, супроводу дітей, які пережили травматичні події, втрату близьких, вимушене переміщення, а також підтримки їхньої адаптації до нових умов навчання і життя.

Соціальні педагоги, своєю чергою, забезпечують соціально-педагогічний компонент супроводу, спрямований на відновлення соціальних зв'язків, інтеграцію дитини у нове соціальне середовище, захист її прав та інтересів, координацію взаємодії із соціальними

²⁵³ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739679/>

²⁵⁴ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742487/>

службами, органами місцевого самоврядування, громадськими та міжнародними організаціями. У контексті війни роль соціальних педагогів посилюється в роботі із внутрішньо переміщеними особами, сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також у здійсненні соціального патронажу та профілактики ризикованих форм поведінки.

Синергія діяльності практичного психолога та соціального педагога забезпечує цілісність психологічного супроводу, що поєднує індивідуально-психологічний і соціальний виміри підтримки. Така взаємодія дає змогу ефективно реалізовувати багаторівневу модель допомоги.

У практичній діяльності фахівців психологічної служби значного поширення набули програми розвитку життєстійкості, спрямовані на формування у здобувачів освіти навичок саморегуляції, емоційної грамотності, конструктивного подолання стресу, соціальної компетентності та відповідального прийняття рішень. Наразі впроваджуються національні проекти, зокрема ініціатива «Ти як?» та програма «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі». У межах платформи «Ти як?» створено центри життєстійкості та розроблено інституційну модель психосоціальної допомоги громадянам, постраждалим від війни. Водночас здійснюється системна робота з педагогами щодо підвищення їхньої психологічної компетентності, розвитку навичок підтримки учнів у кризових ситуаціях та профілактики професійного вигорання²⁵⁵.

Діяльність практичних психологів і соціальних педагогів також спрямована на подолання психологічних аспектів освітніх втрат, що проявляються у зниженні мотивації до навчання, погіршенні когнітивних функцій та емоційної стабільності. У цьому контексті ними впроваджуються тренінгові та розвивальні програми, спрямовані на відновлення навчальної активності, формування позитивної Я-концепції та підвищення рівня психологічного благополуччя здобувачів освіти.

Значущим є внесок фахівців психологічної служби у формування культури турботи про психічне здоров'я в закладі освіти, що передбачає системну просвітницьку роботу із усіма учасниками освітнього процесу, популяризацію практик самодопомоги, розвиток навичок взаємопідтримки та створення атмосфери довіри і психологічної безпеки.

Таким чином, діяльність усіх ланок психологічної служби системи освіти – від практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти до методистів, працівників регіональних центрів та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи (УНМЦ) НАПН України – була переформатована із урахуванням умов воєнного часу. Це дало змогу реалізувати комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я, підтримку адаптації та відновлення особистісних ресурсів та розвитку життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнних викликів²⁵⁶.

Результати наукових досліджень та практичної діяльності УНМЦ останніх років засвідчують формування цілісної моделі психологічного супроводу як багаторівневої системи, що інтегрує діагностичний, превентивний, корекційно-реабілітаційний та оцінювальний компоненти. В основу цієї моделі покладено травмоінформований підхід, який передбачає врахування досвіду втрат, насильства, вимушеного переміщення та інших наслідків війни у побудові освітнього середовища²⁵⁷.

²⁵⁵ <https://imzo.gov.ua/2025/07/07/lyst-imzo-vid-07-07-2025-21-08-586>

²⁵⁶ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5218>

²⁵⁷ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747912>

Згідно із науковими напрацюваннями УНМЦ розроблено Концепцію реформування психологічної служби системи освіти в умовах війни. Вона визначає функціонування служби як інструменту реагування на широкомасштабні надзвичайні ситуації. Подальшого розвитку набули моделі управління діяльністю служби, а також методичне забезпечення роботи фахівців з різними категоріями учасників освітнього процесу²⁵⁸.

Стан функціонування психологічної служби у системі освіти України характеризується значним кадровим потенціалом, проте водночас і наявністю суттєвих дисбалансів. За даними Інституту модернізації змісту освіти МОН України, у 2024/2025 н.р. її чисельність становила 20031 фахівець, з яких 12924 – практичні психологи, 7025 – соціальні педагоги та 82 – методисти (рис. 4).

Рис. 4. Кількісний склад фахівців психологічної служби за посадами у 2024/2025 навчальному році

При цьому середній рівень забезпеченості закладів освіти працівниками психологічної служби становить 74 %, зокрема практичними психологами – 78 %, соціальними педагогами – 69 % (рис. 5, 6).

Рис. 5 Забезпеченість закладів освіти практичними психологами у 2024/2025 навчальному році

²⁵⁸ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5204>

Рис. 6. Забезпеченість закладів освіти соціальними педагогами у 2024/2025 навчальному році

Суттєвим показником актуалізації психологічної допомоги є обсяг звернень до фахівців психологічної служби, який у 2024/2025 навчальному році становив понад 5,7 млн. З них майже 2 млн звернень надійшло від батьків, понад 1,7 млн – від педагогічних працівників, близько 1,6 млн – від здобувачів освіти. Така структура звернень свідчить про системний характер психологічних запитів та зростання ролі служби як для дітей, так і для дорослих (рис. 7). Аналіз тематики звернень до практичних психологів різних категорій учасників освітнього процесу у 2024/2025 н.р. представлено у додатку.

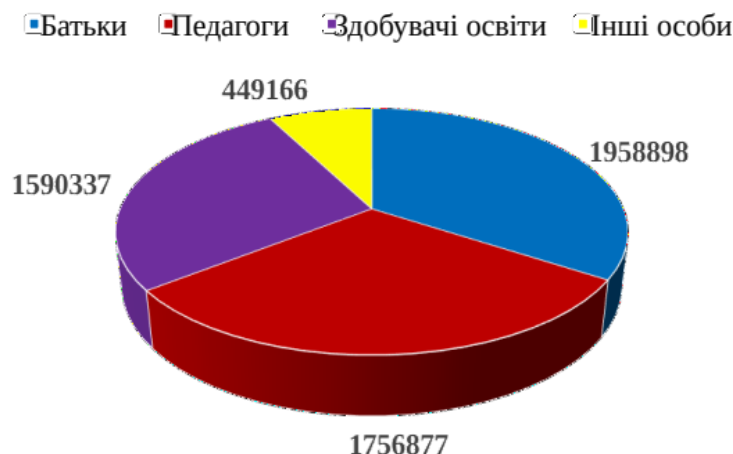

Рис. 7. Розподіл звернень до фахівців психологічної служби за категоріями учасників освітнього процесу у 2024/2025 навчальному році.

Водночас важливим індикатором спроможності психологічної служби є матеріально-технічне забезпечення. Лише близько 7,2 тис. практичних психологів мають окремі кабінети, тоді як значна кількість працюють в умовах суміщених або тимчасово відсутніх робочих місць. Ситуація із соціальними педагогами є ще більш критичною, що ускладнює реалізацію повноцінного психосоціального супроводу (див. додаток)²⁵⁹.

²⁵⁹ <https://imzo.gov.ua/2025/07/07/lyst-imzo-vid-07-07-2025-21-08-586>

Наукові результати УНМЦ засвідчують, що в умовах війни психологічний супровід має реалізовуватися як поетапна система: від кризового реагування до довготривалого відновлення та формування життєстійкості всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, виокремлено такі ключові етапи:

- діагностично-прогностичний (виявлення психологічних втрат і визначення наявних ресурсів);
- превентивний (формування навичок саморегуляції та стресостійкості);
- реабілітаційний (відновлення психоемоційного стану);
- оцінювальний (аналіз ефективності втручань)²⁶⁰.

Особливу увагу в діяльності психологічної служби приділено подоланню психологічних наслідків освітніх втрат. Дослідження показують, що освітні втрати супроводжуються зниженням когнітивних показників, мотивації до навчання та погіршенням емоційного стану. У зв'язку з цим впроваджуються комплексні програми розвитку емоційної стійкості, комунікативних навичок, здатності до саморегуляції та відновлення навчальної активності²⁶¹.

Важливим результатом діяльності УНМЦ є розроблення та впровадження диференційованих методик психологічної допомоги, що враховують особливості розвитку дітей різних вікових груп, а також специфіку роботи з педагогічними працівниками. Серед них – арттерапевтичні, ігрові, нарративні практики, що довели свою ефективність у роботі із травмованим досвідом²⁶².

У контексті забезпечення життєстійкості закладів освіти особливої ваги набуває психологічна підтримка педагогічних працівників як ключових агентів стабільності освітнього середовища. Обґрунтовано необхідність системної роботи із профілактики професійного вигорання, розвитку психологічної компетентності педагогів та формування культури турботи про власне психічне здоров'я і психічне здоров'я інших учасників освітнього процесу²⁶³.

У межах проєкту «Постковідна соціально-психологічна реабілітація учасників освітнього процесу в діяльності працівників психологічної служби», реалізованого науковцями УНМЦ за підтримки Національного фонду досліджень України (2023 – 2025 рр.), проведено масштабне дослідження за участю понад 15 тис. респондентів. Висока доказовість результатів дала змогу виявити рівень травмування освітян, проаналізувати суб'єктивну оцінку педагогами власної життєстійкості, визначити пріоритети психологічної допомоги учасникам освітнього процесу в умовах війни та впровадити інноваційні методичні інструменти для працівників психологічної служби. Аналіз окремих показників особистісної життєстійкості та психологічного благополуччя педагогічних працівників подано в діаграмах у додатку²⁶⁴.

Співпраця УНМЦ з науковими та освітніми установами Німеччини, США та Великої Британії стала важливим чинником удосконалення системи психологічного супроводу учасників освітнього процесу в Україні. Взаємодія забезпечила доступ до сучасних методик, діагностичного інструментарію та моделей інтервенції, що сприяло впровадженню доказових

²⁶⁰ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741738>

²⁶¹ <https://imzo.gov.ua/2025/07/07/lyst-imzo-vid-07-07-2025-21-08-586>

²⁶² <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738662>

²⁶³ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744341>

²⁶⁴ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741737>

підходів до психосоціальної підтримки, орієнтованих на розвиток резильєнтності, відновлення після травми та зміцнення безпечного освітнього середовища.

Суттєвий внесок у навчання і підтримку українських психологів для надання допомоги дітям, батькам та педагогам у подоланні наслідків травматичних подій війни та забезпечення життєстійкості учасників освітнього процесу зробили освітньо-практичні проєкти, реалізовані спільно з німецькими партнерами (Вища школа психології Берліна, GIZ, Charite). У межах проєктів «HOPE – Helping to Cope» та «HOPE network» упродовж 2022 – 2024 рр. організовано навчання 41 фахівця психологічної служби з Дніпропетровської, Івано-Франківської та Сумської областей, а також забезпечено професійну підтримку 20 психологів Чернігівщини та Київщини. У 2025 р. ця діяльність набула розвитку через партнерство з ГО «Агенція розвитку проєктних ініціатив» та GIZ, зосередившись на розробці психоедукаційних програм для підтримки жінок та дітей із сімей ветеранів.

Значну увагу приділено проєктам із формування інклюзивного простору в закладі освіти, зокрема розвитку моделі «Мирна школа». У межах міжнародної співпраці розроблено та апробовано інноваційні програми, які інтегрують наукові досягнення у практичний інструментарій психологів.

Важливим напрямом діяльності стала реалізація «Українського лонгітюдного дослідження» (ULS), що виконується спільно із Школою соціальної роботи Університету Вейна (США). Дослідження спрямовано на вивчення психічного й фізичного здоров'я дітей та чинників їхньої ризикованої поведінки.

Новим вектором наукового пошуку став українсько-британський проєкт «Dity Online» (спільно з Англія Раскін Університетом). Він започаткував системне вивчення онлайн-ризиків для дітей в умовах війни, охопивши масштабною емпіричною базою Івано-Франківську, Київську та Чернігівську області. У першій хвилі дослідження (2025 р.) узяли участь 2998 дітей та 3507 батьків.

Отримані дані щодо динаміки психічного й фізичного здоров'я дітей, чинників ризикованої поведінки та впливу травматичного досвіду дають змогу обґрунтувати зміст і напрями психологічної допомоги, спрямованої на розвиток життєстійкості здобувачів освіти.

Визначальну роль у розвитку наукового і прикладного забезпечення системи психологічного супроводу відіграє НАПН України, яка забезпечує наукове обґрунтування, методичний супровід та експертну підтримку державної політики у сфері психічного здоров'я в освіті. Через діяльність УНМЦ здійснюється розроблення інноваційних моделей, методик і технологій психологічної допомоги, їх апробація та впровадження в освітню практику.

Таким чином, сучасний стан психологічного супроводу в системі освіти України характеризується поєднанням значного науково-методичного потенціалу, зростанням суспільного запиту та водночас наявністю системних викликів. Подальший розвиток цього супроводу потребує посилення кадрового забезпечення, удосконалення матеріально-технічної бази, розширення доступу до психологічних послуг та інтеграції наукових розробок у практику.

Психологічний супровід в умовах війни постає як стратегічний ресурс формування життєстійкості особистості, відновлення освітнього потенціалу та забезпечення сталого розвитку українського суспільства. Він набув ознак стратегічного напрямку державної освітньої політики, спрямованого на збереження психічного здоров'я, підтримку життєстійкості та забезпечення безперервності освітнього процесу. Діяльність психологічної служби системи освіти України в умовах воєнного стану засвідчила її здатність до оперативного реагування на кризові виклики, адаптації змісту та форм роботи до нових

суспільних потреб, а також забезпечення комплексної психосоціальної підтримки дітей, педагогів і батьків.

Сучасні виклики, пов'язані з наслідками війни, потребують подальшого розвитку психологічної служби як багаторівневої системи підтримки, інтегрованої у загальну систему забезпечення якості освіти та збереження людського капіталу України. Особливого значення набувають питання кадрового забезпечення служби, підвищення рівня професійної підготовки фахівців до роботи з травмічним досвідом, розвитку системи супервізії, кризового реагування, психопрофілактики та раннього виявлення психоемоційних порушень у здобувачів освіти.

Практична діяльність фахівців психологічної служби підтвердила ефективність травмоінформованого підходу, міжвідомчої взаємодії та впровадження програм розвитку життєстійкості, психоемоційної стабільності й навичок саморегуляції. Водночас актуалізується необхідність створення цілісної системи моніторингу психічного здоров'я учасників освітнього процесу, розширення доступу до психологічної допомоги у громадах, особливо на прифронтових і деокупованих територіях, а також посилення цифрових форматів психологічної підтримки.

Важливу роль у науково-методичному забезпеченні діяльності психологічної служби відіграє Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, який забезпечує координацію наукових досліджень, розроблення методичних матеріалів, моделей психологічного супроводу та інструментів професійної підтримки фахівців. Наукові напрацювання УНМЦ практичної психології і соціальної роботи сприяли формуванню сучасної концепції функціонування психологічної служби в умовах війни, упровадженню інноваційних підходів до організації психосоціальної допомоги та розвитку професійної компетентності практичних психологів і соціальних педагогів.

Подальший розвиток психологічної служби системи освіти України має бути спрямований на інституційне зміцнення її ролі в освітній політиці держави, оновлення нормативно-правового та методичного забезпечення, розширення міжнародного партнерства, впровадження доказових практик психологічної допомоги та створення стійкої системи підтримки ментального здоров'я учасників освітнього процесу.

6. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ГІБРИДНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. В умовах гібридної зовнішньої агресії мережа внутрішніх комунікацій України, проти якої спрямовано агресію, зазнає з боку ворога цілеспрямованих інформаційно-психологічних втручань, що експлуатують у своїх цілях будь-яку наявну вразливість для підриву суспільної стійкості. Одним з головних об'єктів таких ворожих втручань стає освіта як система розвитку людини, відтворення людського капіталу країни-жертви. Це потребує певного перегляду (доповнення та уточнення) класичних підходів до розуміння сутності тих інформаційних ризиків, уявлення про які прийнято покладати в основу захисту дитини в кіберпросторі. Інформаційна безпека освітнього середовища набуває нових вимірів також з огляду на тотальну й зростаючу медіатизацію всіх сфер суспільного життя, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Слід зважати, зокрема, на травмувальний вплив медіастресорів в умовах затяжної війни. Тому потребують подальшого розвитку й державної підтримки медіаосвітні ініціативи, започатковані закладами освіти, науковими установами та громадськими організаціями.

Ключову роль у підтриманні інформаційної безпечності освітнього середовища відіграють педагогічні працівники, що висуває на перший план проблему їхнього психологічного добробуту. При цьому психологічний добробут в умовах війни нерозривно пов'язаний із здатністю розпізнавати інформаційні загрози.

Основні стратегічні напрями забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища вбачаються в удосконаленні його нормативно-правового регулювання, широкому й системному впровадженні заходів з медіагігієни, якими мають бути охоплені діти всіх вікових категорій, починаючи із наймолодших, підвищенні рівня медіаосвітньої компетентності педагогічних працівників. На якісно новий рівень інформаційну безпеку освітнього середовища може вивести розроблення та впровадження Національної стратегії забезпечення психічного здоров'я дітей.

Нові виміри проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища. Воєнні конфлікти ХХІ ст. руйнують старі підходи до розуміння інформаційної безпеки, як і національної безпеки загалом. Концептуальні засади інформаційної безпеки мають враховувати ті принципові зміни, що відбулися за останні роки в інформаційній сфері, значно розширивши й поглибивши можливості руйнівного впливу ворога не лише на військо, а й на все суспільство країни-жертви. Ці зміни полягають зокрема в тому, що зростає роль соціальних мереж та алгоритмічної курації інформаційної поведінки споживачів на основі її аналізу агентами штучного інтелекту (ШІ), які керують поданням інформації певного типу; цілеспрямовано створюється все більше ілюзій не лише завдяки роботі оплачуваних «фабрик» виробництва масових коментарів для управління враженнями і фальсифікації громадської думки, але й масового продукування контенту великими мовними моделями, що цілеспрямовано отруюються спеціальними масовими вкидами у тексти, на яких тренуються моделі, тобто фальсифікуються набори мовних асоціацій, які математично обробляються і використовуються для подальшої генерації повідомлень ШІ.

Під час гібридної війни, що її веде проти України російська федерація, одним із пріоритетних об'єктів ворожих інформаційно-психологічних втручань стає освіта як система відтворення людського капіталу в середньо- та довгостроковій перспективі. Це потребує певного перегляду (доповнення та уточнення) класичних підходів до розуміння сутності тих

інформаційних ризиків, уявлення про які прийнято покладати в основу захисту дитини в кіберпросторі.

Ідеться про запропоновану британською дослідницею С. Лівінгстон²⁶⁵ класифікацію, що виокремлює: 1) ризики контенту, тобто змісту інформації, яку споживає дитина; 2) ризики контакту – дії тих людей, з якими спілкується дитина в інтернеті, що можуть завдати їй шкоди (сюди входить і кіберцькування однолітками, і дії злочинців, котрі переслідують дітей, виманюючи інформацію в інтернет-контактах); 3) ризики поведінки самої дитини, яка може ставати учасницею шкідливих або й злочинних дій; 4) комерційні ризики експлуатації дитини як споживача (шахрайство, незаконний аналіз поведінки дитини в інтернеті, збирання персональних даних, створення профілю потреб дитини і мікротаргетування), що може виливатися в значні економічні втрати.

Не заперечуючи актуальності виокремлених типів інформаційних ризиків, доцільно доповнити характеристику кожного з них специфікою російсько-української війни. Слід мати на увазі, що:

1) інформаційний простір соцмереж, якими користуються українські діти, цілеспрямовано засмічується наративами «руського міра» – через російські пісні, фільми, інші культурні продукти країни-агресора;

2) спеціальні ворожі контактери маніпулюють підлітковими вразливостями (бажанням самоствердитися, вимушеною ізоляцією, міжособовими негараздами тощо), зваблюючи обіцянками, для критичного аналізу яких у підлітка не вистачає життєвого досвіду;

3) схильність підлітків до ризикованої поведінки використовується ворогом з метою залучення їх до особливо тяжких злочинів воєнного часу (підпалу автівок військовослужбовців, виготовлення, перенесення та закладання вибухівки), що, окрім матеріальних втрат, призводить часто-густо до травмування та загибелі людей, зокрема й самих учасників-підлітків;

4) маніпулювання дитячою та підлітковою свідомістю нерідко експлуатує економічні негаразди, з якими стикаються внаслідок війни збіднілі українські родини. Це стає ключем до організації за допомогою неповнолітніх економічних злочинів або завдає ще більшої шкоди добробуту родини.

Інформаційні ризики, на які наражаються українські діти в умовах гібридної війни, посилюються прагненням ворога підірвати морально-психологічні ресурси суспільства в цілому. Ворожі дії в інформаційному просторі мають на меті: а) руйнування довіри і згуртованості, інспірування соціальних поляризацій в українському суспільстві; б) його емоційне і моральне виснаження, що спричинюється до емоційного вигорання, зниження рівня психологічного добробуту і здоров'я, викликає емпатійне оніміння, блокує мотивацію співчуття і взаємодопомоги; в) когнітивне перевантаження і погіршення інтелектуального потенціалу українців, яке призводить до послаблення аналітики, прийняття хибних рішень як на рівні окремої особи, так і в організаціях, соціальних інститутах. Йдеться також про ризик руйнування української ідентичності і патріотизму, насадження ціннісної аморфності, аномії, навченої безпорадності, відчуття беззмістовності життя. Усі ці ворожі дії розраховані, зрозуміло, й на молодші покоління.

Російські вкиди в соціальні мережі дедалі частіше провокують інформаційну поведінку, спрямовану на знецінення серед українців знань, освіченості, грамотності. І до такої поведінки, на жаль, найлегше долучаються діти. Прикладом може слугувати спровокована в

²⁶⁵ <https://doi.org/10.21241/ssoar.71817>

соцмережах інформаційна хвиля – створення учнями принизливих відео про вчителів. На ці провокації, що ображають честь і гідність педагогів, завдають їм великого душевного болю, учні піддаються через недостатню сформованість у них ціннісних орієнтирів та здатності долати тимчасові труднощі, що неминуче виникають у навчанні. Підливають олії у вогонь також роздмухані «інформаційними кураторами» традиційні протестні настрої підліткових субкультур. А в кінцевому підсумку страждає ефективність освітнього процесу.

Інформаційна безпека освітнього середовища набуває нових вимірів також з огляду на тотальну і зростаючу медіатизацію всіх сфер суспільного життя, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Під час повномасштабної війни медіа (інтернет, телебачення, радіомовлення) виконують соціально важливу функцію, оперативно інформуючи суспільство про перебіг бойових дій, безпекове, політичне й економічне становище України та її взаємодію із зарубіжними партнерами, але водночас трансльовані професійними медійниками та блогерами «картини війни» створюють додаткове стресогенне навантаження на індивідуальну і суспільну свідомість. За даними Інституту соціології НАН України, медіастреси, тобто переживання з приводу побаченого й почутого в медіа, посіли у 2023 р. перше місце серед усіх спричинених війною стресів, випередивши за ступенем поширення переживання людей про долю рідних і близьких, безпосередні загрози їхньому і своєму життю²⁶⁶.

Стихійним засобом зменшення медіастресу стає захисне скорочення медіаспоживання. На початку повномасштабного вторгнення фіксувалося значне зростання інформаційної активності – і серед дорослого населення, і серед підлітків та молоді, адже отримання інформації було необхідним для того, щоб зрозуміти ситуацію, зорієнтуватися в ній і приймати життєво важливі рішення. Інформаційні вихори захоплювали більшість громадян, для опанування тривоги люди «прилипали» до екранів, намагаючись отримати потрібну інформацію із багатьох джерел. Проте з 2023 р. спостерігається зниження інформаційної активності дорослих і дітей²⁶⁷, оскільки інформація перестала сприяти заспокоєнню і саморегуляції, а, навпаки, спричиняє травмівний вплив. Скорочення медіаспоживання відбулося за рахунок зменшення кількості використовуваних інформаційних джерел, але основними постачальниками новин для понад 75% населення залишилися обрані телеграм-канали, серед яких багато анонімних, що не несуть жодної відповідальності за неякісний контент, дезінформацію і жодним чином не захищені від ворожих перехоплень і маніпуляцій. Тому необхідними є подальше посилення і серйозна державна підтримка медіаосвітніх ініціатив, які започатковуються закладами освіти, науковими установами та громадськими організаціями.

Інформаційна безпека і психологічний добробут педагогічної спільноти.

Психологічний добробут вчителів та інших працівників освіти є запорукою належного виконання ними професійних завдань. Забезпечення психологічного добробуту педагогічної спільноти набуває особливої ваги в умовах війни, адже на його руйнування ворог спрямовує свою інформаційну агресію, тим самим перешкоджаючи досягненню головних цілей освітнього процесу, які полягають у творенні людського капіталу для майбутнього нашої країни. Тому педагог сьогодні має бути максимально захищеним від посягань на його професійну, громадянську і людську гідність. Можлива критика не повинна вступати в резонанс із ворожими спецопераціями.

²⁶⁶ <https://doi.org/10.61727/ssspj/2.2024.06>

²⁶⁷ http://iris-psy.org.ua/publ/Inf_bul_2024_mtv_up.pdf

Зокрема, відчуття добробуту нерозривно пов'язане із тими способами, за допомогою яких людина опановує стреси і долає виклики. Виявленню найпоширеніших в освітянській спільноті таких способів-стратегій присвячено опитування, побудоване на основі інтегративної багатовимірної моделі BASIC Ph, розроблене ізраїльським психологом Мулі Лахадом, який виділив такі стратегії: В – віра (переконання), А – почуття, S – соціалізація (підтримка родини, групи, друзів), І – уява, С – мислення (когніції, думки), Ph – фізична активність (тіло, вправи).

У травні 2024 р. опитуванням було охоплено понад 4500 респондентів. У наведеній таблиці представлено дані цього опитування.

Таблиця

**Прояв складників моделі BASIC Ph для освітян та
представників непедагогічних спеціальностей, % (вибірка – 4670 осіб)**

Професійна група	Кількість респондентів	В віра	А почуття	S соціалізація	І уява	С мислення	Ph фізична активність
учитель	2000	76,7	59,1	56,6	62,0	80,6	66,1
вихователь	150	73,7	59,0	55,2	62,7	77,4	64,3
керівна посада в освіті	300	72,0	57,2	53,8	57,2	82,8	58,3
інша педагогічна діяльність	190	71,1	57,2	53,6	59,6	80,6	62,1
викладач вишу	45	70,4	58,1	50,0	58,3	80,5	57,0
позашкільна освіта	55	69,7	56,3	52,0	59,0	77,3	61,1
працівник соціальної сфери	160	69,6	61,0	55,6	64,2	77,0	60,0
психолог	490	68,4	60,2	56,5	61,6	82,1	61,0
науковець	30	67,6	57,3	48,0	60,6	73,7	56,8
інша непедагогічна діяльність	950	63,0	57,8	50,6	61,4	74,8	54,8
студент	300	57,8	60,5	54,2	64,0	73,2	54,3
Загалом по вибірці	4670	69,4	58,7	53,8	61,6	78,4	60,0

Найбільш поширеними способами додання стресу в педагогічній спільноті, як засвідчують дані опитування, є стратегії осмислення стресових подій (С) та віри. Стратегія віри відображає світоглядні настановлення людини, її життєві сенси, говорить про те, що для неї становить найвищу справедливість. Саме педагогічні працівники якнайбільше спираються на віру у власні сили, відповідно транслюючи цей спосіб додання стресу своїм вихованцям – учням і студентам. Отже, зміст вірувань педагогів впливає на подальші ціннісні орієнтири суспільства.

Водночас дослідження показало, що найбільшої уваги педагогічної спільноти потребують уміння емоційної саморегуляції і позитивного світосприйняття як того ресурсу, що надихатиме обирати життєві траєкторії гідних і сильних духом громадян на протигагу позиції жертви. Попри невдалу інформаційну кампанію щодо запровадження «уроків щастя», яка викликала масовий супротив через спрощений підхід в умовах множинних і складних викликів, підвищення психологічної компетентності щодо саморегуляції і стратегій забезпечення психологічного добробуту в екстремальних ситуаціях воєнного часу залишається надзвичайно актуальним.

Проведене в ході надання медіапсихологічної підтримки вчителям та учням Херсонщини дослідження²⁶⁸ показало, що педагоги гостро переживають підвищений рівень небезпеки, невизначеність, втрачені перспективи та розділення родин. Навчання часто відбувається онлайн або переривається тривогами, вимагаючи переміщення до сховищ чи використання «правила двох стін». Навіть після евакуації вчителі потерпають від почуття провини та безсилля через втрату соціальних зв'язків та невизначеність долі учнів, друзів і рідних, які залишилися в окупації чи біля лінії фронту.

Проте педагоги Херсонщини все ж не втрачають психологічної стійкості. У цьому їм допомагає опора на духовні настановлення та ресурсні переконання (віра в себе, позитивне мислення), а також на когнітивні стратегії життєдіяльності (аналіз та вирішення наявних проблем). Активно використовується й соціальна підтримка, але менше, ніж когнітивні та духовні ресурси. Фізична активність також є важливим ресурсом, проте зберігається ніби в резерві для подальшого використання. Найбільше ж освітяни потребують підвищення рівня турботи про себе та розширення способів стресостійкості, опануванню яких має сприяти надавана їм психологічна допомога.

Поряд із цим для забезпечення психологічного добробуту та успішної професійної діяльності педагогічних працівників в умовах війни важливе значення має їхнє вміння чітко розпізнавати інформаційні небезпеки та конструктивно реагувати на них.

Водночас опитування студентів закладів вищої педагогічної освіти засвідчують недооцінку майбутніми вчителями сучасних інформаційних небезпек. Так, близько 40 % опитаних схильні довіряти інформації, якщо вона відповідає їхнім очікуванням або апелює до емоцій, не замислюючись про те, чому ця інформація була оприлюднена саме тепер і кому це вигідно. Понад 60 % визнають, що сприймають інформацію, не розрізняючи факти і коментарі, 75 % мають проблеми із визначенням надійності джерела інформації, а кожен п'ятий зазначає, що не має потреби у верифікації інформації. Отже, необхідно докорінно поліпшити інформаційно-психологічну підготовку майбутнього вчителя, що має включати й підготовку до управління процесом саморегуляції інформаційної поведінки учнів.

Інформаційні ризики дітей війни: сьогочасні і «традиційні». Актуальні воєнні стресори і травми війни змінюють соціальне середовище, в якому розвивається дитина. Даються взнаки втома і психологічне виснаження батьків, довгі розлуки з членами родини і медіатизоване дистанційне спілкування за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з членами родини, друзями, важливими в житті дитини людьми, включно з вчителями. Ці обставини безпосередньо впливають на розвиток дитини, і чим молодша дитина, тим негативніше впливають дистанційність та опосередкованість живої взаємодії екранами.

²⁶⁸ <https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-213>

Лонгітюдні дослідження впливу екранних практик на розвиток дітей дошкільного віку в різних країнах світу²⁶⁹ довели, що експозиція екрана понад годину на добу у дворічному віці спричинює значне мовне відставання дитини у восьмирічному віці. На основі затримки розвитку мовлення у «дітей екрана» виникають труднощі в спілкуванні з однолітками, конфлікти, непорозуміння, ізоляція. Ранні екранні практики утруднюють розвиток психофізіологічного механізму саморегуляції²⁷⁰, що є психофізіологічною основою для розвитку всіх подальших способів саморегуляції, зумовлюючи виникнення адикцій у разі їх дефіциту. Порівняння результатів досліджень показників дитячого розвитку груп з різною тривалістю екранних практик (до години в день і 3-4 години) підтверджує істотні втрати²⁷¹: когнітивні на рівні погіршення уваги – на 30-40 %, мовного розвитку і мислення – на 50 %; зростання тривожних і депресивних розладів, відповідно, на 29 і 35 %; погіршення вміння розуміти емоційні стани інших дітей – на 38 %, умінь розв'язувати конфліктні ситуації – на 48 %.

Дослідження стану дітей в Україні в умовах війни показує наростання ризиків, пов'язаних із вимушеною дистанційністю і, здавалось би, невідворотно корисною цифровізацією. З одного боку, стреси війни роблять дітей більш вразливими до інших «традиційних» стресових чинників, з іншого боку – «традиційні» цивілізаційні ризики посилюють негативний вплив війни. Спостерігається значне зниження показників фізичного здоров'я дітей під впливом тривалих сильних стресів, а також зростаючої гіподинамії від вимушеної безпекової дистанційності.

Дедалі більшої актуальності набуває в умовах війни концепт інформаційно постраждалої дитини, запропонований генеральним директором ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України», почесним академіком НАПН України О.А. Панченком²⁷². Термін «інформаційно постраждала дитина» не є клінічним, однак, дає змогу окреслити значні потенційні загрози дитячому психічному і фізичному здоров'ю. Інформаційно постраждала дитина – це дитина, яка зазнала інформаційно-психологічної травми внаслідок розголошення деструктивної інформації про її родину, соціальне середовище або ситуацію, в якій вона перебуває. Деструктивність інформації проявляється через ознаки реагування на таку інформацію (зміни в поведінці, взаємодіях і сприйнятті повідомлень, порушення психоемоційної сфери).

Інформаційні ризики для безпеки дитини в турбулентному середовищі війни – це сукупність умов, чинників та явищ, здатних порушити її психологічну рівновагу або становити небезпеку для життєво важливих інтересів.

Дослідження, проведені під час війни, фіксують на статистично вірогідному рівні погіршення здоров'я дітей. Результати соціологічного опитування «Захист дитинства: виміри безпеки для молодого покоління», проведеного за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), показали, що дитина, яка безпосередньо постраждала від війни, відчуває більше занепокоєння щодо всіх аспектів життя порівняно з однолітками, які не зазнали такого впливу. Це посилює значною мірою відчуття небезпеки вдома (78 %), занепокоєння щодо власного вигляду (42 %), кількості друзів (39 %), а також відчуття небезпеки поза домом (35 %). При цьому вісім з десяти опитаних дітей стикалися в школі із ситуаціями, які загрожували їхній

²⁶⁹ <https://doi.org/10.1037/dev0001907>

²⁷⁰ <https://doi.org/10.1037/dev0001982>

²⁷¹ <https://doi.org/10.12775/JEHS.2025.80.59110>

²⁷² https://www.rdc.org.ua/download/2025/tb/information_about_child_safety_in_the_mental_world.pdf

безпеці та добробуту (порушення поведінки однолітками в класі, фізичне цькування, крадіжки, насильницькі дії).

На значні небезпеки наражаються діти в інтернет-просторі. 80 % опитаних знають щонайменше одну людину, яка стала в інтернеті жертвою неприємних ситуацій, 13 % зазнавали шантажу через інтимні знімки в соціальних мережах, 16 % отримували погрози, 21 % натрапляли на знімки спричинення шкоди чи самогубства.

Тривожними є результати опитування українських підлітків у 2022 – 2023 рр. за темою «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проєкту ВООЗ «Health behaviour schoolage children» (HBSC)²⁷³. Як засвідчило це опитування, стан здоров'я підлітків за оцінкою симптомів, пов'язаних з гіподинамією, погіршився в 1,4-1,7 разів порівняно з даними 2018 р. Так, у 2023 р. істотно зросли показники, що характеризують прояви таких нездужань, як запаморочення (в 1,7 раза), проблеми із засинанням (в 1,6 раза), біль у спині (в 1,4 раза). Особливо красномовними є дані щодо фізичної активності як складника способу життя підлітків: кожен восьмий опитаний (12,7 %) жодного дня не був фізично активним хоча б 60 хв. на день, а кожен п'ятий (21,1 %) виділяв на це лише 1-2 дні на тиждень. І прикметно, що чим старшими стають діти, тим менше часу вони фізично активні.

Альтернативою руховій активності дітей і підлітків стає інформаційна поведінка. Зменшення фізичної активності пов'язане із збільшенням часу, який вони проводять у соціальних мережах: чверть опитаних щодня або майже щодня спілкувалися онлайн з близькими друзями та рідними (батьками, сестрами), понад половину – з вчителями чи викладачами. Кожен четвертий з респондентів (25,3 %) підтримував спілкування онлайн принаймні щотижня, кожен десятий (10,9 %) – декілька разів на день або постійно.

Значна частина українських підлітків віддає перевагу соціальним мережам перед заняттями спортом та улюбленою справою, які могли б реально поліпшити в умовах війни їхнє самопочуття і знизити стрес. Підлітки використовують соцмережі як спосіб позбутися негативних відчуттів, проте потрапляють у залежність від цих практик: відчують незадоволення і почуваються погано, коли не мають змоги користуватися соціальними мережами стільки часу, як їм хотілось би; не можуть думати ні про що інше, крім користування соцмережами. Чимало підлітків конфліктують, сваряться з батьками, рідними і друзями, обманюють їх через використання соціальних мереж. Понад чверть опитаних (27,9 %) зазначили, що не могли дочекатися моменту, коли буде можливість знову скористатися соціальною мережею. Здебільшого це були підлітки старшої вікової групи (29,8 % 15-річних, 29 % 16-річних, 30,4 % 17-річних), а також ті, які проживали в сільській місцевості (30,8 %) або з міркувань безпеки виїхали з батьками за межі свого міста чи села (58,6 %).

Перенесення дозвіллєвих практик і спілкування в інформаційний простір не лише погіршує здоров'я і змінює пріоритети проведення вільного часу на користь медіатизованих способів, а й змінює саму дитину, роблячи її менш упевненою в реальному повноформатному спілкуванні саме в той сензитивний період, коли формуються міжособові стосунки, соціальна ідентичність і світоглядні настановлення. Такий дефіцит упевненої комунікації може спричинити відмову від громадянської активності і завдавати значної шкоди майбутньому професійному самоздійсненню, що негативно впливатиме на стійкість економічної системи Української держави в умовах зміни поколінь.

²⁷³ https://www.unicef.org/ukraine/en/media/51006/file/Health%20Behaviour%20in%20School-Aged%20Children%20study_Ua%201.pdf

Дефіцит соціальних умінь, що виникає в дитини унаслідок надмірного перебування в інтернет-просторі, нерідко провокують, того не бажаючи, її батьки, які через стресове виснаження в умовах війни вдаються до повсякчасного використання медіапрактик задля власного емоційного відволікання і відновлення. Тим самим вони демонструють цей вельми сумнівний і ризикований спосіб інформаційної поведінки своїм дітям.

Хоча батьки й запевняють, що намагаються запобігти використанню дітьми медіа для втечі від реальності, медіапрактики залишаються провідним способом організації дитячого дозвілля. Батьки перебувають у небезпечній ілюзії, що вони самі, коли були дітьми, користувалися інтернетом і їм це не нашкодило, то, мовляв, не нашкодить і їхнім дітям. Проте дослідження засвідчують, що в сучасних батьків початок інтернет-практик припадав на 6-річний або й 9-річний та ще старший вік. Сьогодні ж спостерігається щорічне омолодження старту кіберпрактик у формі споживання аудіовізуальної медіапродукції (мультфільмів, відеороликів, відеоігор тощо), а медіаіндустрія створює продукцію для все молодших споживачів. Це призводить до того, що, організовуючи дитяче дозвілля, екраном нині зловживає більшість батьків, ігноруючи через необізнаність негативні результати такого підходу до виховання дитини.

Як наслідок, система освіти стикається із поколінням інформаційно постраждалих дітей, які зазнали негативного інформаційного впливу екранних практик ще в ранньому віці. Це навантажує дошкільну освіту функціями інформаційно-психологічної реабілітації постраждалих дітей. Водночас постають завдання психоосвіти і підвищення відповідальності батьків за інформаційну безпеку дітей.

Стратегічні пріоритети забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища. Насамперед потребує вдосконалення нормативно-правова база забезпечення інформаційної безпеки дитини. На відміну від багатьох країн ЄС, Великої Британії та США, де діють спеціалізовані закони з питань контролю за онлайн-контентом, перевірки віку користувачів та обмеження часу користування гаджетами, в Україні ці та інші питання інформаційної безпеки дітей урегульовані ще недостатньо. Чинні нормативно-правові акти, що стосуються захисту персональних даних та протидії кіберзлочинності, в абсолютній більшості зорієнтовані на дорослих суб'єктів. А ті норми права, що тією чи іншою мірою обстоюють інтереси дитини, розкидані в багатьох нормативно-правових актах і не становлять цілісної системи. Тому постає нагальна потреба в розробленні консолідованого законодавства, яке має поєднувати із урахуванням міжнародного досвіду вимоги інформаційної безпеки дитини і її права на розвиток, відповідаючи імперативам цифрової епохи і викликам гібридної російської агресії.

Потребують системного і широкого впровадження заходи із медіагігієни дитини. У цьому плані зроблено чимало. Вченими НАПН України розроблено Концепцію виховання дітей і молоді в інформаційному середовищі. Ця концепція дістала визнання на державному рівні. Її ключові тези покладено в основу схваленої урядом 2 травня 2025 р. Концепції цифрової гігієни дітей дошкільного віку. Мета цього документа полягає в тому, щоб допомогти дорослим – батькам і вихователям – створити умови для безпечного й усвідомленого користування дошкільником інформаційно-комунікаційними технологіями в повсякденному житті та навчанні.

Проте сьогодні до екранних практик, як було зазначено вище, долучаються діти не тільки дошкільного, а й раннього віку (до трьох років). Тому на них теж мають поширюватися медіагігієнічні заходи, що, зрозуміло, вимагає специфічних для цієї вікової категорії підходів.

Необхідно усвідомлювати, що в умовах інтенсивного інформаційно-технічного прогресу дитину будь-якого віку не можна й не треба позбавляти взаємодії із технічними приладами, але цілком можна й потрібно створити екологічну, безпечну та корисну атмосферу послуговування ними не тільки в освітньому закладі, а й у сім'ї. Для цього батькам доцільно:

- впровадити загальні правила використання гаджетів та розробити розклад екранного часу для всієї сім'ї, якого мають дотримуватись усі її члени;
- підтримувати сімейні традиції спільного провадження часу без використання гаджетів, передусім тоді, коли сім'я збирається для обіду чи вечері;
- обмежувати час перебування дитини в мережах та безпосередній взаємодії із смартфонами чи іншими комп'ютерними приладами;
- уникати застосування гаджетів як винагороди чи «заспокійливої пігулки» для дитини, залишати контроль над ситуацією за собою, а не за технічним приладом.

Підвищення рівня інформаційної безпеки освітнього середовища передбачає розширення медіаосвітньої компетентності педагогічних працівників усіх ланок освіти.

Під час повномасштабної війни медіаосвіта трансформувалася в цифромедійний здоров'язбережувальний і травмозцілювальний ресурс, спрямований на рефлексивний аналіз споживачами власних інформаційних вразливостей та підбір ними індивідуально ефективних способів саморегуляції медіапрактик. Зокрема, в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України розроблено Концепцію цифрової медіаосвіти в умовах війни і повоєнного відновлення²⁷⁴, а також низку навчальних програм²⁷⁵, посібників та іншої наукової продукції з питань здорового медіаспоживання та протидії медіатравматизації. Наукові рекомендації щодо здорового медіаспоживання, які вже використовуються на національному рівні (в інформаційній кампанії «Ти як?» Координаційного центру з психічного здоров'я при Кабінеті Міністрів України, створеного за ініціативою Першої леді Олени Зеленської)²⁷⁶ та в масштабних міжнародних проєктах інфомедійної грамотності, наприклад IREX Україна²⁷⁷, потребують подальшого систематичного впровадження.

Вбачається потреба в розробленні та впровадженні Національної стратегії забезпечення психічного здоров'я дітей, що має спиратися на Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» та відповідні рекомендації ВООЗ. У її межах слід передбачити впровадження публічного управління у сфері збереження психічного здоров'я дітей, створення національних стандартів, що регламентують норми взаємодії неповнолітніх різного віку з гаджетами впродовж доби, напрацювання протоколів роботи міжгалузевих команд з відновлення психічного здоров'я інформаційно постраждалої дитини, розроблення та вдосконалення комплексу діагностичних, профілактичних і корекційних засобів, а також періодичне проведення розрахованих на всі категорії учасників освітнього процесу загальнонаціональних та регіональних психоосвітніх кампаній. Це дасть змогу вивести забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища на якісно новий рівень.

Висновки. В умовах російської агресії вітчизняна освіта як система відтворення людського капіталу країни опинилася під прицілом цілеспрямованих інформаційно-психологічних втручань, що експлуатують будь-яку наявну вразливість суспільства задля підриву його стійкості. Інтенсивність спроб ворожого впливу на свідомість учасників

²⁷⁴ <https://ispp.org.ua/2025/05/05/konczepczyia-czyfrovoii-mediaosvity-voyennogo-i-postvoyennogo-suspilstva/>

²⁷⁵ <http://mediaosvita.org.ua/book/innovatsiini-psychologichni-zasoby-rozvitku-mediaosvity-v-umovah-extremalnoi-dystancijnosti-viiny/>

²⁷⁶ <https://howareu.com/materials/bez-shkody-dlia-mentalnoho-zdorovia-iak-spozhyvaty-novyny-pid-chas-viiny>

²⁷⁷ <https://vse.ee/7krokivIREX>

освітнього процесу вимагає принципового перегляду підходів до розуміння інформаційних ризиків, на яких традиційно ґрунтується захист дітей і дорослих в кіберпросторі.

Для українських дітей та підлітків, які тривалий час живуть у війні, всі типи сучасних інформаційних ризиків (ризик контенту, контакту, поведінки та комерційні ризики) набувають значно небезпечніших вимірів. До них додаються специфічні воєнні ризики: цілеспрямоване засмічення інформаційного простору наративами «руського міру», маніпулювання підлітковими вразливостями з боку ворожих агентів, залучення неповнолітніх до тяжких злочинів воєнного часу, а також використання економічних негараздів збіднілих родин для організації протиправних дій.

На тлі тотальної медіатизації суспільного життя медіастресори війни перетворилися на провідне джерело психологічного навантаження. Захисне скорочення медіаспоживання, що спостерігається в Україні з 2023 р., не усуває загрози, оскільки основним джерелом інформації для переважної більшості населення залишаються анонімні телеграм-канали, не захищені від дезінформації та ворожих маніпуляцій. Екранні практики дітей і підлітків в умовах війни часто мають надмірний характер, завдаючи їм значної когнітивної, мовної, емоційної та фізичної шкоди. Нині правомірно говорити про формування покоління «інформаційно постраждалих дітей», що є серйозним викликом для системи освіти і суспільства в цілому. Усе це підтверджує необхідність подальшого розвитку та системної державної підтримки медіаосвітніх ініціатив освітніх закладів, наукових установ і громадських організацій.

Цільовою аудиторією таких ініціатив мають бути не лише здобувачі освіти, а й представники педагогічної спільноти. Дослідження фіксують у вчителів, зокрема майбутніх, суттєві прогалини в медіаінформаційній компетентності: критично значна частка студентів педагогічних спеціальностей не вміє верифікувати джерела інформації, розрізняти факти та коментарі, чинити опір маніпулятивному впливу. Значну увагу також слід приділити психологічному добробуту педагогів, який є невіддільним від їхньої здатності розпізнавати й нейтралізувати інформаційні загрози.

Основні стратегічні напрями забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища мають передбачати: вдосконалення нормативно-правової бази через розроблення консолідованого законодавства, що поєднуватиме вимоги інформаційної безпеки дитини з її правом на розвиток; широке і системне впровадження заходів з медіагігієни для дітей усіх вікових категорій, включно з наймолодшими; підвищення медіаосвітньої компетентності педагогічних працівників усіх ланок освіти. Якісно нового рівня інформаційна безпека освітнього середовища може досягти завдяки розробленню та впровадженню Національної стратегії забезпечення психічного здоров'я дітей, яка передбачатиме запровадження публічного управління у сфері охорони психічного здоров'я дітей, національних стандартів взаємодії неповнолітніх з гаджетами, протоколів міжгалузевої роботи з інформаційно постраждалою дитиною та системних психоосвітніх кампаній для всіх учасників освітнього процесу.

7. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ: НОВИЙ ІМПЕРАТИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Об'єктивні процеси розвитку українського суспільства в умовах цифровізації всіх видів діяльності та тривалого воєнного стану зумовлюють докорінне переосмислення ролі освіти та механізмів її функціонування. Сучасний етап трансформації освіти характеризується переходом від фрагментарної цифровізації до системного впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) як нового імперативу підвищення якості, стійкості та адаптивності освітнього процесу.

ШІ відкриває принципово нові можливості для персоналізації навчання, підтримки індивідуальних освітніх траєкторій, автоматизації оцінювання, аналітики освітніх даних, компенсування освітніх втрат і забезпечення безперервності навчання в умовах надзвичайних і кризових ситуацій. За воєнного стану технології ШІ стають критично важливим інструментом забезпечення рівного доступу до якісної освіти для здобувачів освіти незалежно від місця перебування, віку, соціального статусу чи особливих освітніх потреб.

Ефективна інтеграція штучного інтелекту в освіту України потребує:

- вивчення та імплементації міжнародного і європейського досвіду, регуляторних підходів і кращих освітніх практик з адаптацією та локалізацією в Україні;
- формування національного сегмента інтелектуального відкритого цифрового науково-освітнього простору, насиченого ШІ-орієнтованими електронними освітніми ресурсами та сервісами підтримки навчання;
- забезпечення надійного мережного доступу до освітніх і ШІ-технологій з метою подолання цифрової нерівності між регіонами, міською та сільською місцевістю, а також зменшення негативних наслідків вимушеної міграції учасників освітнього процесу;
- розвитку цифрової та ШІ-грамотності педагогічних працівників і здобувачів освіти, оновлення методик навчання з урахуванням можливостей генеративного ШІ, аналітичних і адаптивних систем;
- формування цілісної державної політики у сфері використання ШІ в освіті, удосконалення нормативно-правового забезпечення з урахуванням питань етики, безпеки, захисту даних і академічної доброчесності;
- модернізації освітнього середовища для повноцінного використання ШІ-технологій у дистанційному, змішаному та мобільному навчанні, зокрема в умовах воєнних, техногенних та гуманітарних криз.

Стійкий розвиток освіти України в сучасних умовах можливий, зокрема, за умови системного, відповідального впровадження ШІ, консолідації зусиль державних інституцій, органів місцевого самоврядування, наукової спільноти й громадянського суспільства навколо стратегічних завдань цифрової та інтелектуальної трансформації освіти та активної імплементації міжнародного досвіду у національну освітньо-наукову практику.

У розділі розкривається роль ШІ не лише як технологічної інновації, а й як критичного інструменту компенсації інфраструктурних втрат та подолання накопичених системних розривів у компетентностях, що дає змогу конвертувати високий рівень формальної освіти України в конкурентну перевагу.

На відміну від попередніх хвиль цифровізації освіти, сучасний етап позначений тим, що ШІ імплементується майже в усі ланки освітньої діяльності: створює й адаптує навчальні матеріали, допомагає в оцінюванні, надає зворотний зв'язок, підтримує переклад і

транскрипцію, автоматизує частину адміністративних процедур тощо. Генеративні моделі ШІ досить швидко стали масовими саме тому, що працюють з універсальними мовними завданнями і не потребують від користувача складної технічної підготовки²⁷⁸.

Чому саме зараз ШІ стає новим імперативом змін в освіті? Аналітика стану функціонування світових і вітчизняної освітніх систем виявляє глибокі розриви, які традиційними методами вже не подолати. Нині фіксується реальна ситуація, в якій частина 15-річних українських учнів (42,4 %, PISA, OECD) має суттєві прогалини в базових знаннях, зокрема з математики. Оскільки система освіти у старшій загальноосвітній та професійній школі має обмежені ресурси для корекційного навчання, ці «освітні втрати» накопичуються, знижуючи якість підготовки фахівців. ШІ у цьому контексті пропонує революційне рішення – адаптивні платформи, що здатні персоналізувати навчання, автоматично діагностуючи прогалини та вибудовуючи індивідуальні освітні траєкторії для кожного учня.

Іншим критичним фактором є інфраструктурний дисбаланс закладів освіти, зумовлений низькою якістю їх технічної інфраструктури, що обмежує доступ до якісної освіти. У таких умовах використання ШІ-асистентів та віртуальних лабораторій стає надійним способом ефективного забезпечення освітнього процесу незалежно від локації споживача чи наявності доступу до баз даних. У цьому сенсі сервіси ШІ можуть виступити у ролі персонального наставника (консультанта), який спрощує здобуття освіти, автоматизує рутинну діяльність та допомагає фахівцеві адаптуватися до вимог цифрової економіки.

Отже, ШІ вже не можна розглядати як локальний експеримент окремого педагога – він стає елементом цифрової інфраструктури закладу освіти та змінює в цілому архітектуру освітнього процесу. В українському науковому полі аналогічну логіку підтримують дослідники, які трактують цифрову трансформацію як системне оновлення освітнього середовища, а не як механічне насичення закладу освіти технікою або цифровими платформами.²⁷⁹ Таким чином, ШІ уже перестав бути допоміжним цифровим сервісом і перетворився на системний чинник переосмислення цілей, змісту, організації та врядування освіти. У міжнародному дискурсі ШІ розглядають не лише як інструментарій автоматизації окремих дій, а й як технологію, що впливає на доступність, якість, персоналізацію, інклюзію й управлінські рішення.

Технології ШІ з 2022 р. стали масово доступними завдяки запуску сервісу ChatGPT компанією OpenAI і відтоді демонструють стрімке зростання популярності. Інструменти ШІ, що вперше з'явилися у рейтингу ТОП-100 у 2024 р., демонструють стійкість позицій та позитивну динаміку. Зокрема, Gemini від Google піднявся з 53-го місця у 2024 р. на 10-те місце у 2025 р., а такі чат-боти на основі штучного інтелекту, як Copilot від Microsoft, Perplexity та Claude від Anthropic, які у 2024 р. посідали 20-те, 47-ме та 50-те місця, у 2025 р. перемістилися відповідно на 19-те, 40-ве та 41-ше місця. Це свідчить про зростаючий інтерес до інтелектуальних систем підтримки навчальної та наукової діяльності.

За таких умов цифрової трансформації освітнього середовища ШІ постає не лише інструментом освітніх інновацій, а стає новим імперативом розвитку освіти. Його впровадження зумовлює переосмислення змісту, форм і методів навчання, що потребують не лише модернізації освітніх програм шляхом інтеграції технологій ШІ у навчальні дисципліни, практичну підготовку та проєктну діяльність, а й формують стійку мотивацію до саморозвитку,

²⁷⁸ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6228>

²⁷⁹ <https://doi.org/10.33407/itlt.v102i4.5829>

безперервного навчання та відповідального, етично виваженого використання інтелектуальних цифрових інструментів у майбутній професійній діяльності.²⁸⁰

Водночас доказова база щодо реального освітнього ефекту ШІ залишається нерівномірною. Міжнародні аналітичні розвідки застерігають, що технології ШІ часто впроваджуються значно швидше, ніж накопичуються надійні дані про їхній вплив на результати навчання, розвиток мислення, самостійність і соціальну взаємодію. До цього додається цифрова нерівність: відмінності в доступі до пристроїв, стабільного інтернету, якісних платформ, технічної підтримки та цифрових навичок. Через це ШІ здатний одночасно бути ресурсом модернізації і чинником посилення освітніх розривів, якщо цифрова трансформація не супроводжується політикою справедливості доступу та інституційної підтримки²⁸¹.

Вагомою може бути роль ШІ у подоланні розриву між вимогами ринку праці і набутою освітою. Україна є винятковим прикладом країни, де значна частина безробітних має вищу або спеціальну освіту, однак п'ята частина молоді перебуває поза навчанням чи ринком праці.

Отже, упровадження ШІ в українську освіту – це стратегічний крок для компенсації системних розривів, реальна можливість перетворити наявний освітній потенціал на активну економічну перевагу, забезпечивши кожному громадянину шанс на успішну самореалізацію в умовах цифрової трансформації суспільства.

У 2024 р. Європейська Комісія оприлюднила Закон про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, AI Act), метою якого є сприяння розвитку внутрішнього ринку ЄС шляхом встановлення єдиної правової бази розроблення, розміщення та використання систем ШІ у країнах ЄС. У законі зазначено, що впровадження систем ШІ в освіті є важливим для сприяння високоякісній цифровій освіті, аби учні та вчителі могли здобувати необхідну цифрову компетентність, включно із медіаграмотністю та критичним мисленням, щоби брати активну участь в економіці, суспільних і демократичних процесах. У вересні того ж року Рада Європи (РЄ) прийняла Рамкову конвенцію про штучний інтелект (The Framework Convention on Artificial Intelligence), що стала першим міжнародним юридично обов'язковим договором у цій галузі, має на меті забезпечення функціонування систем ШІ відповідно до цінностей РЄ: прав людини, демократії та верховенства права. Нині лідером міжнародних організацій щодо світових орієнтирів розвитку освіти в галузі ШІ стало ЮНЕСКО. Ця міжнародна організація оприлюднила керівництво щодо застосування генеративного ШІ в освіті та дослідженнях, а також рекомендації щодо етики використання ШІ в освітній діяльності. У цьому ж році ЮНЕСКО оприлюднила Рамку з компетентності в галузі ШІ для вчителів, положення якої зосереджені на їхньому професійному розвитку впродовж життя та спрямовані на відповідальне та ефективне використання сервісів ШІ, упередження потенційних ризиків для учнів та вчителів. Рамка містить п'ять ключових сфер компетентності у галузі ШІ: людиноорієнтоване бачення; етика ШІ; основи та програми ШІ; педагогіка ШІ; ШІ для професійного розвитку впродовж усього життя. Рамка підкреслює, що інструменти ШІ повинні доповнювати, а не замінювати роль вчителя в освіті.

Україна, перебуваючи в процесі європейської інтеграції, активно синхронізує свій правовий простір із зазначеними міжнародними актами. Приєднання до Рекомендацій ОЕСР (Recommendation of the Council on Artificial Intelligence) та схвалення вітчизняної концепції розвитку ШІ свідчать про готовність держави впроваджувати його в освітній процес на засадах

²⁸⁰ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748336>

²⁸¹ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7221>

етичності та прозорості. Таким чином, сучасна закордонна нормативна база формує чіткий вектор: ШІ в освіті є допустимим і корисним за умови суворого дотримання етичних норм, забезпечення медіаграмотності учасників освітнього процесу та збереження ключової ролі вчителя як суб'єкта освітньої взаємодії.

Україна демонструє динамічний підхід до формування нормативної бази у сфері ШІ, вибираючи стратегію поступової адаптації до європейських стандартів. Попри відсутність на цьому етапі єдиного комплексного закону, держава реалізує секторальне регулювання через суміжні норми та стратегічні документи. Фундаментом цього процесу стала Концепція розвитку штучного інтелекту до 2030 року, яка визначила ШІ пріоритетом для економіки, оборони та освіти. Логічним продовженням стала розроблена Дорожня карта та «Біла книга» з регулювання ШІ (2024 р.), що впроваджують модель «знизу вгору»²⁸². Такий підхід передбачає спочатку підготовку бізнесу через рекомендації та «регуляторні пісочниці», а вже згодом – перехід до обов'язкового законодавства ЄС, що дасть змогу уникнути технологічної ізоляції України.

Важливим кроком на шляху до міжнародної інтеграції стало підписання Україною у 2025 р. Рамкової конвенції Ради Європи про ШІ, права людини, демократію та верховенство права, що відбулося у Страсбурзі. Як країна-підписант Україна бере на себе зобов'язання забезпечити відповідність систем ШІ правам людини та демократичним цінностям. Водночас для формування єдиної технічної й юридичної термінології розроблено Словник основних термінів у сфері ШІ, що базується на фаховій літературі ОЕСР та ЄС і став важливим інструментом нормотворчого процесу²⁸³.

Освітня сфера є одним із ключових секторів, у яких формується система державного регулювання використання технологій штучного інтелекту. Упродовж 2024 – 2025 рр. Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри) спільно з МОН України та науковцями НАПН України розробили методичні рекомендації щодо відповідального використання ШІ як у закладах загальної середньої, так і вищої освіти. Ці документи орієнтують педагогів на етичну взаємодію з технологіями та запобігання ризикам, пов'язаним з порушенням прав людини. Важливим нововведенням, що очікується з 2026 р., є впровадження секторальних норм відповідальності за плагіат, зумовлений використанням ШІ в освітньому процесі.

Таким чином, глобальна інноваційна Стратегія розвитку ШІ до 2030 року²⁸⁴, запропонована Мінцифри України, передбачає глибоку інтеграцію ШІ в державне управління та соціальну сферу за умови збереження високих етичних стандартів та захисту персональних даних. Поєднання міжнародного досвіду із національними ініціативами дає змогу Україні створювати безпечне середовище для інновацій, забезпечуючи конкурентоспроможність вітчизняних розробок на світовому ринку та готуючи підґрунтя для повноцінної інтеграції в цифровий простір ЄС.

Окремий вимір проблеми становлять етика, право і безпека. У сфері освіти ШІ безпосередньо пов'язаний із персональними даними, алгоритмічними упередженнями, прозорістю рішень, авторством та академічною доброчесністю. Саме тому міжнародні рекомендації наполягають на людиноцентричному підході, людському контролю, захисті прав і гідності, а європейське регулювання вводить вимогу ШІ-грамотності (AI literacy) як обов'язкової умови відповідального використання систем ШІ. Для освіти це означає, що його

²⁸² <https://surl.lt/vvgipk>

²⁸³ <https://surl.li/tngmlo>

²⁸⁴ <https://share.google/Rj3m6f0aMDOOe9SIN>

використання не може бути суто технічним або стихійним рішенням; воно потребує нормативних рамок, чітких правил та етичної інфраструктури закладу освіти.

Суттєво змінюється також і професійна роль педагога. Якщо раніше він виступав головним джерелом і селектором знань, то нині дедалі більше стає модератором, дизайнером освітнього досвіду, критичним посередником між здобувачем освіти і алгоритмічними системами. У документах UNESCO це пов'язано із необхідністю набуття нової ІІІ-компетентності педагога та здобувача освіти, що охоплює етичні засади, розуміння принципів роботи ІІІ, педагогічні сценарії його використання, критичну перевірку результатів і здатність працювати з ризиками. Отже, проблема полягає не лише в наявності технологій, а й у тому, чи встигає сфера освіти забезпечувати підготовку педагогів і здобувачів освіти до їх ефективного та відповідального використання.

У 2023 – 2025 рр. науковими установами НАПН України проведено низку опитувань освітян, зокрема щодо використання генеративного ІІІ. На підставі отриманих кількісних і якісних даних визначено дві основні потреби педагогічних кадрів:

- доступність інструментів ІІІ, тобто використання таких цифрових рішень, які є безкоштовними, зручними у користуванні та не потребують високого рівня інформаційної компетентності;

- забезпечення науково-методичного супроводу впровадження технологій ІІІ в освітню практику, розроблення якісних навчально-методичних матеріалів, забезпечення відкритого доступу до онлайн-курсів, а також отримання консультаційної підтримки від фахівців, які мають досвід застосування технологій ІІІ в загальній середній освіті.

У цьому контексті особливу роль відіграють такі загальнодержавні проєкти, як «Дія.Освіта» та «Мрія», які стали ключовими інструментами цифрової трансформації та формування ІІІ-компетентності населення загалом і здобувачів освіти зокрема.

Цифрова трансформація освітнього простору України в період 2022 – 2026 рр. характеризується переходом від базової комп'ютерної грамотності до формування комплексної ІІІ-компетентності населення. Системне наповнення ІІІ-контентом платформи «Дія.Освіта» розпочалося у 2023 р. і станом на лютий 2026 р. категорія «Штучний інтелект» налічує 11 профільних освітніх продуктів. До їх складу входять: курс «ChatGPT для підвищення ефективності» (практичне застосування генеративних моделей у бізнес-процесах та аналітиці), серіал «Майбутні лідери ІІІ» (базові концепції алгоритмів для школярів), «Штучний інтелект для вчителів» (методика автоматизації звітності та створення контенту для уроків) тощо. Додатково представлені серіали «Штучний інтелект: від основ до використання», «Цифровий бізнес та технології майбутнього», а також інтерактивні освітні симулятори (практичне відпрацювання промпт-інжинірингу), гайд з етики ІІІ та національний тест Цифрограм (комплексне оцінювання цифрової компетентності).

Кількісні показники свідчать про масштабну залученість населення: за підсумками 2025 р. загалом видано 1,44 млн сертифікатів. Аналіз цільових груп у кількісному еквіваленті демонструє наступні дані: показник у 70 % підлітків (віком 13-17 років), які регулярно використовують ІІІ, охоплює понад 1,1 млн осіб у межах країни; з них 63 %, або приблизно 700 тис. молодих людей володіють навичками рівня «вище базового». У професійному середовищі близько 80 % вчителів, що відповідає понад 320 тис. освітян, пройшли за допомогою екосистеми «Дія.Освіта» навчання та впровадили сервіси ІІІ у практику. Загалом серед дорослого населення 42 % користувачів платформи (понад 2,5 млн осіб) інтегрували інструменти ІІІ у свою щоденну діяльність, принаймні 36 % (близько 900 тис. осіб) демонструють просунутий рівень цифрових компетентностей.

У відповідь на потребу в підвищенні рівня цифрової компетентності щодо використання технологій ШІ у 2024 р. відповідно до меморандуму про співпрацю МОН вчасне України та Netpeak Group на хмарній навчальній платформі AcademyOcean запроваджено безкоштовний онлайн-курс «Від початківця до експерта в ШІ», який спрямований на розвиток практичних навичок роботи з ШІ серед учасників освітнього процесу та широкої громадськості. До онлайн-курсу, створеного завдяки спільним зусиллям ІТ-компаній Netpeak Group та за підтримки Мінцифри та МОН України, лише за перші три місяці залучено понад 20 тис. користувачів; станом на квітень 2026 р. курс опановують 105 тис. українців.

На рівні загальної середньої освіти процес цифрової трансформації перейшов до етапу адаптивного навчання завдяки впровадженню інтелектуальної державної освітньої екосистеми «Мрія», де технології ШІ слугують базовим операційним інструментом. Системну інтеграцію ШІ-функціонала в архітектуру застосунку та вебпорталу розпочато з пілотного проєкту у вересні 2024 р., яка нині перебуває на етапі активного масштабування, охопивши понад 500 закладів загальної середньої освіти. На відміну від платформи «Дія.Освіта» екосистема «Мрія» орієнтована на практичну імплементацію алгоритмів автоматизації освітнього менеджменту та персоналізації навчального досвіду. Ключовим ШІ-продуктом для вчителів став генератор тестів та завдань, який базується на оцифрованому масиві із 1,3 тис. підручників (понад 300 тис. сторінок контенту). Її функціонал забезпечує створення унікальних оцінювальних матеріалів за 2-3 хвилини, використовуючи систему подвійної валідації: одна модель генерує запитання, а інша (контрольна) перевіряє їх на відповідність навчальній програмі та відсутність фактологічних помилок.

Кількісні показники свідчать про високу інтенсивність використання цієї технології: понад 80 % вчителів у школах, підключених до «Мрії», регулярно використовують ШІ-інструменти для планування уроків та розвантаження від рутинної паперової роботи. Окремим напрямом розвитку стала інтелектуальна гейміфікація, у межах якої ші є важливим чинником формування мотиваційного освітнього середовища. Система генерує щоденні вікторини («Кмітливі»), складність яких адаптується до рівня знань учня, а також нараховує цифрові нагороди («Мрійки», «Вогники») за академічні успіхи та своєчасне виконання дедлайнів.

Нині технології ШІ активно використовуються в освітньому процесі. Найбільш динамічною категорією користувачів ШІ є студенти закладів вищої освіти. Упровадження інструментів, здатних до автоматизованого опрацювання даних, створення текстів, мультимедійного контенту та моделювання складних навчальних сценаріїв (ChatGPT, Claude, Gemini, Copilot, Midjourney), стає ключовим напрямом модернізації вищої школи. Інтеграція ШІ розвивається у трьох стратегічних напрямках: розбудова цифрової компетентності студентів, розроблення моделей індивідуалізації навчання через адаптивний контент та формування етико-нормативних рамок безпечного використання інтелектуальних систем. У STEM-дисциплінах спостерігається висока інтенсивність використання інтелектуальних асистентів для написання коду та моделювання інженерних сценаріїв, тоді як у гуманітарному секторі фіксується вищий рівень побоювань щодо розмиття авторського голосу та стандартизації стилю. Важливою інноваційною характеристикою стає роль ШІ як віртуального тьютора (наприклад, Khanmigo або Perplexity AI), що забезпечує підтримку самостійної діяльності студента в режимі реального часу, особливо в умовах дистанційного навчання. Подальша еволюція цього напрямку пов'язана із появою вузькоспеціалізованих навчальних агентів, натренованих на програми конкретних курсів (наприклад, «віртуальний репетитор з геометрії 8 класу» або «ШІ-асистент для дипломного проєкту з фізики» тощо).

За результатами всеукраїнського опитування академічної спільноти²⁸⁵, проведеного НАПН України у 2025 р., у якому взяли участь понад 2,4 тис. студентів закладів вищої освіти, встановлено позитивний вектор сприйняття технологій ШІ в освітній діяльності: 66,2 % опитаних класифікують ШІ як джерело додаткових можливостей для дослідницької та навчальної діяльності. Водночас 13,6 % респондентів висловлюють занепокоєння щодо загроз академічній доброчесності, а 16,9 % вважають вплив ШІ на процес пізнання несуттєвим.

Оцінка впливу на результати навчання демонструє переважно позитивну динаміку: 40,8 % студентів відзначили покращення успішності завдяки ШІ, 34,9 % не зафіксували змін і лише 1,8 % повідомили про погіршення. При цьому 53 % респондентів оцінюють вплив ШІ на власний розвиток на достатньому і високому рівнях.

Отримані результати опитування свідчать, що студентське середовище перебуває на стадії масової інтеграції технологій ШІ в освітній процес, майже дві третини студентів планують використовувати його в майбутньому, а третина хоче навчатися з його допомогою.

Учні закладів загальної середньої освіти інтегруються в екосистеми ШІ на етапі формування базових когнітивних навичок, що вимагає особливої уваги до питань їх дидактичного супроводу та етики. Результати всеукраїнського опитування понад 18,5 тис. учнів, проведеного НАПН України в 2025 р., засвідчують, що ШІ став невід'ємним складником освітньої реальності української школи. Понад 80 % респондентів мають досвід користування інструментами на основі ШІ, а більшість застосовують їх безпосередньо для виконання навчальних завдань. Це свідчить не лише про високу доступність технології, а й про фактичну зміну навчальної поведінки школярів: сервіси ШІ перестають бути допоміжним цифровим ресурсом і трансформуються в повсякденний інтелектуальний інструмент, що впливає на способи пошуку інформації, виконання завдань і прийняття рішень.

Характер використання ШІ учнями свідчить про його сприйняття як інтелектуального асистента. Найчастіше технологія застосовується для пояснення складних питань (64,2 %), генерації ідей (48,6 %) та підтримки під час виконання творчих або письмових завдань (створення зображень – 40,4 %, мультимедійного контенту – 24,8 %, виконання домашніх завдань – 26,8 %, розв'язання задач – 24,2 %, підготовка до контрольних робіт – 23,0 %). Водночас результати демонструють усвідомлення учнями потенційних ризиків. Значна частина респондентів указує на небезпеку формування залежності від технологій (51,3 %), зниження мотивації та послаблення критичного мислення (44,9 %), а також на можливість отримання недостовірної інформації (38,3 %); частина учнів (19,7 %) не ідентифікує жодних ризиків.

Опитування 4689 педагогів з різних регіонів України також указує на готовність професійної спільноти до цифрової трансформації. Понад 70 % респондентів оцінюють свою обізнаність щодо можливостей ШІ як середню або вище середньої, проте лише 15,5 % заявляють про високий рівень володіння технологіями. Водночас існує домінування періодичного використання ШІ-інструментів (64,4 %) над регулярним (12,3 %), при цьому найпопулярнішими сервісами залишаються ChatGPT (75,1 %), Gemini (51,3 %) та Canva AI (35,3 %). Показово, що викладачі закладів професійної освіти демонструють дещо вищий рівень активності у застосуванні сервісів ШІ, що зумовлено необхідністю підготовки кадрів до високотехнологічного ринку праці.

Педагогічна спільнота демонструє високий рівень усвідомлення незворотності технологічних змін: 84 % респондентів визнають значний вплив ШІ на сучасну освіту. Учителі

²⁸⁵ <https://doi.org/10.5281/zenodo.17768694>

розглядають інтелектуальні системи насамперед як інструментальну допомогу в навчанні (66,8 %), засіб доступу до ресурсів (62,8 %) та шлях до автоматизації рутинних завдань (54,3 %). Інструменти ІІІ активно інтегруються вчителями в освітню практику головним чином для пошуку інформації (61,9 %), розроблення навчальних матеріалів (44,1 %) та генерації креативних ідей (42,8 %), що вказує на зміну ролі вчителя від транслятора знань до модератора технологічно насиченого контенту. Попри позитивне ставлення до ІІІ (54,1 %), понад 61,0 % опитаних наполягають на необхідності поступової, науково обґрунтованої адаптації освітньої системи до нових викликів.

Водночас дослідження виявило критичний спектр занепокоєнь, пов'язаних з ризиками для освітнього середовища. Педагоги вказують на потенційне зменшення мотивації до навчання (75,1 %), загрозу втрати критичного мислення (76,7 %), розвиток технологічної залежності (61,3 %), поширення академічної недоброчесності (57,3 %). Безпосередньо для вчительської професійної діяльності ризиками визнано недостовірність генерованої інформації (37,9 %) та порушення авторських прав (31,5 %).

Основними бар'єрами на шляху до системної інтеграції ІІІ залишаються відсутність спеціалізованих навичок (32,8 %), недостатня методична підготовка (30,4 %) та прогалини в технічному оснащенні (23,2 %). Проблема посилюється відсутністю інституційних політик: 32,0 % респондентів не володіють інформацією про наявність правил використання ІІІ у закладах освіти, а 39,7 % вчителів ніколи не проходили цільових курсів підвищення кваліфікації із цього напрямку.

Для повноцінного використання потенціалу ІІІ в освіті пріоритетними завданнями стають: розроблення державної політики та методичних рекомендацій, розгортання програм підвищення кваліфікації з фокусом на цифрову етику та персоналізацію навчання, а також забезпечення технічної підтримки закладів освіти.

Керівники закладів освіти та управлінці різних рівнів формують стратегічний контекст впровадження інновацій, де ІІІ розглядається як інструмент удосконалення менеджменту та моніторингу якості освіти. За результатами опитування освітніх менеджерів щодо готовності впровадження технологій ІІІ в освітню діяльність встановлено, що загальний рівень інституційної готовності освітніх управлінців оцінюється переважно як середній. Найбільший потенціал застосування ІІІ в системі управління освітою вони вбачають в автоматизації документообігу та зниженні рутинного навантаження, аналітиці освітніх даних і моніторингу якості освіти, підтримці управлінських рішень і прогнозуванні освітніх результатів. Це свідчить про їхню орієнтацію насамперед на прагматичні управлінські можливості використання інструментів ІІІ. Водночас переважна більшість менеджерів освіти поки не готові передавати прийняття педагогічних рішень сервісам ІІІ, що свідчить про надання ними пріоритету людському чиннику в управлінській діяльності. Це актуалізує потребу в розробленні нормативно-методичних засад використання технологій ІІІ в освіті, системним підвищенням цифрової та ІІІ-компетентності управлінців, розвитком інфраструктури та зменшенням цифрової нерівності, формуванням етичних принципів використання ІІІ в освіті.

Педагогічною спільнотою технології ІІІ визнано ключовим чинником трансформації сучасної освіти, що докорінно змінює управління знаннями та взаємодію в освітньому процесі. Наукові дослідження в цьому аспекті зосереджено головним чином на чотирьох основних напрямках: персоналізація навчання, автоматизація педагогічного менеджменту, використання генеративних моделей та агентів ІІІ в освітньому процесі, а також дослідження технологічних можливостей ІІІ як самостійного об'єкта в освітній діяльності.

Важливим складником упровадження ШІ в освітню практику є формування нормативно-правового та методичного підґрунтя цифровізації освіти. У межах оновлення змісту освіти адаптовано міжнародну програму Intel «Штучний інтелект для молоді» та проведено навчання вчителів інформатики закладів загальної середньої освіти України (2023 р.). Паралельно створено навчальну програму з інформатики «Штучний інтелект» для учнів 7-11 класів закладів загальної середньої освіти.

Значущим практичним результатом стало розроблення інструктивно-методичних рекомендацій щодо відповідального, етичного та ефективного використання технологій ШІ в закладах загальної середньої освіти (2025 р.) та рекомендацій щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти (2025 р.). Ці документи, підготовлені спільно МОН та Мінцифри України за участі вчених НАПН України, визначають чіткі підходи до безпечного впровадження ШІ-систем у навчальний процес включно із дошкільною освітою. Для цього рівня освіти розроблена Концепція цифрової гігієни дітей дошкільного віку (2025 р.), яка визначає стратегічні засади формування безпечної взаємодії дітей із цифровими технологіями та спрямована на захист їхнього фізичного, психічного і соціального благополуччя.

Сучасний етап цифрової трансформації освіти характеризується посиленням уваги до професійного розвитку педагогів та формування їхньої цифрової компетентності. Орієнтуючись на запити та потреби українських педагогів, розпочато активну навчальну діяльність серед різних категорій педагогічних працівників з розвитку їхньої цифрової компетентності. Із цією метою створюються авторські тематичні курси підвищення кваліфікації, тренінг-курси, цифрові майстерні. Також упроваджується широка тематика професійного розвитку освітян від опанування окремих цифрових інструментів, вебсервісів до створення електронного цифрового контенту на основі платформ і сервісів, активного використання генеративного ШІ в підготовці освітніх матеріалів, формуванні цифрового контенту тощо.

Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства зумовлюють цифрову трансформацію освіти у напрямі ШІ, зокрема: адаптацію освітньої системи до нових типів інтелектуальних помічників, розвиток цифрової компетентності та навичок взаємодії з ШІ фахівців усіх галузей; забезпечення неперервності освіти в умовах воєнного стану шляхом використання ШІ для підтримки дистанційного навчання та індивідуалізації освітніх траєкторій; розширення використання ШІ у наукових дослідженнях для опрацювання даних, моделювання освітніх процесів, інтелектуальної аналітики та автоматизації управлінських процесів

Підсумовуючи окреслений стан і перспективи впровадження ШІ в освітній процес, можна зробити висновок, що ШІ в освіті стає новим імперативом цифрової трансформації, оскільки змінює не лише інструменти навчання, а й самі принципи організації освітнього процесу, педагогічної взаємодії та інституційного врядування. Справжній зміст означеної цифрової трансформації полягає не у швидкому впровадженні модних сервісів, а у створенні людиноцентричної, етичної, інклюзивної й доказової моделі використання ШІ, яка спирається на міжнародні стандарти та українську наукову думку. Таким чином, запропонована модель здатна перетворити технології штучного інтелекту з джерела потенційних ризиків на системний ресурс підвищення якості, стійкості та модернізації освіти.

8. ЄВРОПЕЙСЬКА ТА СВІТОВА ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ В НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Анотація. У 2021 – 2025 рр. інтеграція освіти і науки України до європейського та світового освітньо-наукових просторів відбувалася в умовах глибоких геополітичних змін, зумовлених повномасштабною війною РФ проти України, що водночас прискорило євроінтеграційні реформи. Ключовим політичним кроком стало набуття Україною статусу кандидата у члени ЄС у 2022 р. та подальший процес гармонізації законодавства із правом ЄС. Освіта визначається як стратегічний інструмент формування людського капіталу, що зумовлює її адаптацію до стандартів Європейського освітнього простору. Звіти Європейської Комісії (2023 – 2025 рр.) підтверджують суттєвий прогрес України попри умови війни. Системну інтеграцію забезпечує Дорожня карта європейської інтеграції освіти і науки до 2027 р., яка спрямована на конвергенцію із європейськими підходами, розвиток відкритої науки та інновацій, міжнародної співпраці. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України «Освіта переможців» визначає ключові напрями реформ до 2027 р.: стандартизацію за нормами ЄС, компетентнісний підхід, цифровізацію, інклюзію, розвиток STEM-освіти, підтримку педагогів і доказове управління.

Упродовж останніх років освітня політика України набула системного спрямування на реалізацію Цілей сталого розвитку ООН. Освітні реформи охоплюють усі рівні – від дошкільної до вищої освіти і освіти дорослих та науки – і передбачають розвиток цифрових компетентностей, впровадження інклюзивного середовища, підтримку осіб з особливими освітніми потребами, а також створення гендерно чутливого освітнього простору. У такий спосіб освіта розглядається не лише як сфера формування компетентностей, а й як ключовий інструмент соціальної згуртованості, подолання дискримінації та підготовки громадян до активної участі у глобалізованому суспільному житті.

У дошкільній освіті новий Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), Державний стандарт дошкільної освіти (2025 р.) та інструмент оцінювання якості ECERS-3 забезпечують якісну освіту дітей раннього та дошкільного віку, а також моніторинг освітнього середовища, розвиток інклюзії, цифровізації та доступності із урахуванням умов війни. Шкільна освіта трансформується у форматі реформи Нової української школи із акцентом на компетентнісний підхід, оновлені стандарти, STEM, цифрові та інклюзивні практики; профільну старшу школу, що покликано завершити інтеграцію із європейською моделлю. Професійна освіта оновлюється через дуальну форму, мікрокваліфікації та узгодження кваліфікацій із європейськими рамками, що закріплено Законом України «Про професійну освіту» (2025 р.). У вищій освіті посилюється інтеграція у Європейський простір вищої освіти шляхом забезпечення якості, мобільності та цифровізації. Освіта дорослих розвивається як ключовий елемент навчання впродовж життя. Інтеграція національної науки у Європейський дослідницький простір відбувається передусім завдяки участі у програмі «Горизонт Європа», розвитку відкритої науки, підтримці мобільності дослідників і створенню інноваційної інфраструктури. Попри руйнівний вплив війни, європейська та світова інтеграція освіти і науки України демонструє динаміку гармонізації із європейськими і міжнародними стандартами, що створює підґрунтя для формування конкурентоспроможної, інноваційної та стійкої освітньо-наукової сфери.

У 2021 – 2025 рр. європейська та світова інтеграція освіти і науки України відбувалася в умовах кардинальних геополітичних трансформацій, зумовлених передусім початком повномасштабної фази російсько-української війни 24 лютого 2022 р. Війна спричинила

масові руйнування освітньої інфраструктури, вимушену міграцію мільйонів здобувачів освіти, викладачів і науковців, погіршення доступу до якісної освіти.

З метою збереження євроінтеграційних здобутків Україна на п'ятий день повномасштабного вторгнення РФ подала заявку на членство в ЄС. 23 червня 2022 р. глави двадцяти семи держав-членів у Брюсселі ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата; у січні 2024 р. Європейська Комісія розпочала офіційний скринінг відповідності українського законодавства праву ЄС; у вересні 2025 р. Україна спільно з Європейською Комісією завершили двосторонні зустрічі в межах офіційного скринінгу відповідності. Наразі триває виконання технічних зобов'язань, необхідних для повноцінного приєднання України до ЄС.

Статус кандидата актуалізує місію освіти як інструмента формування конкурентоспроможного людського капіталу, що інтенсифікує її гармонізацію зі стандартами ЄС. У галузі освіти і навчання (Розділ 26) стандартом ЄС визначено Рамкову програму європейського співробітництва у галузі освіти і навчання з побудови Європейського освітнього простору, інтеграція до якого передбачає адаптацію національного законодавства та участь у програмах ЄС. Європейська Комісія у звітах про прогрес України у впровадженні реформ та відповідності європейському законодавству за 2023, 2024 та 2025 рр. констатує відданість ідеям інтеграції та суттєвий прогрес освіти і науки стосовно відповідності цілям ЄС на засадах стійкості в умовах війни^{286,287,288}.

Повноправна присутність національної освіти в Європейському освітньому просторі характеризує довгострокове бачення Уряду України. Мету 100 % виконання вимог ЄС у сфері освіти і науки для європейської інтеграції України проголошено у Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 р. «Освіта переможців» (2024 р.)²⁸⁹. Ключовими пріоритетами України в освітній політиці визнано: європейську стандартизацію (адаптацію навчальних програм, методик викладання та систем оцінювання до норм ЄС); компетентнісну парадигму (поглиблення реформи Нової української школи (НУШ) шляхом синхронізації національних стандартів з європейським переліком ключових компетентностей та розвитком трансверсальних умінь); системну інклюзію (забезпечення безперешкодного доступу до освіти та персоналізованої підтримки всіх категорій здобувачів); STEM-орієнтацію (посилення науково-технологічного компоненту для відповідності вимогам глобального ринку праці); розбудову цифрової екосистеми (комплексна цифровізація управлінських процесів та освітнього середовища); професійне зростання та інституційну підтримку вчителя (удосконалення механізмів сертифікації, реформа оплати праці, зміцнення соціального статусу педагога); доказове управління (запровадження системи моніторингу та оцінки ефективності реформ); міжнародне партнерство (поглиблення інституційної співпраці із глобальними освітніми організаціями)^{290,291}.

Інтеграційним досягненням у цьому контексті є затвердження МОН України Концепції професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025 – 2030 рр. з метою виконання підпункту 9 пункту 62 Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках

²⁸⁶ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en

²⁸⁷ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

²⁸⁸ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en

²⁸⁹ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>

²⁹⁰ <https://doi.org/10.32405/978-966-644-804-3-2025-257>

²⁹¹ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>

Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року^{292,293}. Її євроінтеграційна сутність полягає у розбудові європейської моделі кар'єрного супроводу впродовж життя.

На структурну інтеграцію української освітньої та наукової систем з метою незворотності їх входження в європейський контекст працює Дорожня карта європейської інтеграції у сферах освіти і науки до 2027 р. (наказ МОН України від 11 грудня 2023 р.). Її впровадження має на меті забезпечити конвергенцію із європейськими вимогами, зміцнюючи системну взаємодію із інституціями ЄС у гуманітарному секторі²⁹⁴.

Важливим інституційним кроком на шляху європейської інтеграції стало приєднання України у 2024 р. до європейської освітньої інформаційної мережі «Євридика» (Eurydice Network) у межах Рамкової угоди між МОН України та Європейською Комісією від 15 червня 2023 р. Мережу «Євридика» створено Європейською Комісією та державами-членами у 1980 р. для збору, аналізу та поширення достовірних даних про національні освітні системи в Європі шляхом надання найсучаснішої вичерпної інформації з освіти у державах-членах ЄС та асоційованих країнах для допомоги у формуванні єдиного освітнього простору. Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» стала офіційним національним підрозділом «Євридики» в Україні за проектом «Eurydice Network in Ukraine: Access and Cooperation» (ENUAC)²⁹⁵.

Не менш фундаментальним орієнтиром розвитку національної освіти визначено її діяльність з підготовки громадян до активної ролі у глобалізованому світі. За останні п'ять років освітня політика України на всіх рівнях – від дошкільної до вищої освіти та науки – системно інтегрувала Цілі сталого розвитку (ЦСР) ООН, передусім ЦСР 4 «Якісна освіта», а також взаємопов'язані ЦСР 5 «Гендерна рівність» та ЦСР 10 «Зменшення нерівності». Ключовим документом стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1190-р, яким затверджено національні завдання, індикатори та цільові значення ЦСР до 2030 р.²⁹⁶ Цей документ узагальнив результати першого Добровільного національного огляду щодо Цілей сталого розвитку в Україні та адаптував глобальні цілі до воєнних реалій, євроінтеграції та відновлення²⁹⁷. Політика орієнтована на принцип «нікого не залишити осторонь». Вона охоплює всі рівні освіти через Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 р. «Освіта переможців» (2024 р.) та галузеві стратегії. Нові нормативні акти забезпечують наступність реформ, цифрову трансформацію, інклюзію та гендерну рівність як наскрізні пріоритети²⁹⁸.

Цифровізація освіти та науки стала одним із найдинамічніших напрямів, що відповідає ЦСР 4.4 (навички для працевлаштування) та 4.a (інфраструктура). У 2024 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1351-р ухвалено Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року із операційним планом на 2025 – 2027 рр.²⁹⁹ Документ визначає цифрову трансформацію як пріоритет для всіх рівнів освіти: від упровадження дистанційних форм у дошкільній освіті (новий Закон України «Про дошкільну освіту»)³⁰⁰ до персоналізованого навчання в школах

²⁹² <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/694/926/4e1/6949264e180d9551155552.pdf>

²⁹³ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

²⁹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23>

²⁹⁵ <https://eurydice.iea.gov.ua/en/the-national-unit-of-eurydice-in-ukraine/>

²⁹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80>

²⁹⁷ <https://me.gov.ua/view/4819b04d-99d6-47d3-a0db-fd4a4215f13d>

²⁹⁸ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>

²⁹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80>

³⁰⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>

через застосунок «МРІЯ», модернізації професійної та вищої освіти за допомогою EdTech і ШІ. У науці стратегія акцентує хмарні платформи, відкриту науку та інтеграцію ШІ в дослідження. Платформа «Дія.Освіта» охопила понад 2,9 млн користувачів, а Місяць цифрової грамотності став щорічною практикою. На рівні вищої освіти та науки впроваджено Концепцію цифрової трансформації до 2026 р., що забезпечило зростання цифрових компетентностей педагогів і дослідників навіть в умовах війни.

Інклюзія як інструмент зменшення нерівностей (ЦСР 4.5 та 10) отримала системне законодавче закріплення. У 2024 р. прийнято Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 р. з операційним планом на 2024 – 2026 рр.³⁰¹. Для дошкільної освіти ключовим став Закон № 3788-IX (чинний з 01.01.2025 р.) та постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2025 р. № 1036, яка виклала в новій редакції Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (ЗДО)³⁰². Схвалення Національної стратегії стало відповіддю на виклики, зафіксовані дослідженням PISA. Зокрема, йдеться про необхідність подолання освітніх втрат, спричинених війною та пандемією, які найбільше вплинули на учнів із малозабезпечених сімей.

Нововведення Стратегії включають обов'язкове створення інклюзивних груп за однією заявою, введення «рівнів підтримки» дитини, ресурсних кімнат, індивідуальних програм розвитку (перегляд двічі на рік) та посади асистента вихователя. Норми поширюються на приватні та сімейні форми. У шкільній освіті оновлено Порядок інклюзивного навчання (2021 р., з адаптаціями до воєнного стану 2024 р.). Для професійної та вищої освіти і науки Стратегія 2024 р. передбачає універсальний дизайн середовища, підтримку студентів з особливими освітніми потребами та інклюзивні дослідження. Це забезпечило зростання частки таких дітей у загальноосвітніх закладах і відповідність європейським стандартам.

Гендерна рівність інтегрована в освіту як наскрізний принцип (ЦСР 5 та індикатор 4.5). Розпорядженням Уряду від 20 грудня 2022 р. № 1163-р затверджено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р (зі змінами плану № 260-р 2025 р.) з чотирма стратегічними цілями: нормативні зміни, роль закладів у протидії дискримінації, підвищення компетентностей педагогів та інклюзивність у повоєнному відновленні³⁰³. Оновлено операційний план на 2025 – 2027 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження операційного плану заходів на 2025 – 2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року» від 25 березня 2025 р. № 260-р)³⁰⁴. Стратегія охоплює всі рівні: від гендерно-неупереджених програм у дошкільній освіті (антистереотипні ігри, література) до рівного доступу в професійній освіті та STEM-спеціальностях вищої освіти. У науці та дослідженнях акцент робиться на гендерному балансі в кадрах і тематиці. Документ інтегровано в новий Закон України «Про дошкільну освіту» та Стратегічний план МОН України, що перетворило освіту на інструмент подолання стереотипів з раннього віку.

Грунтовні досягнення України у галузі європейської та світової інтеграції характеризують усі рівні освіти, починаючи з *дошкільної*, де Україна послідовно рухається у напрямі гармонізації із Європейською рамкою якості дошкільної освіти та догляду.

³⁰¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80>

³⁰² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2025-%D0%BF>

³⁰³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80>

³⁰⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2025-%D1%80>

У Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 р. «Освіта переможців» (2024 р.) дошкільну освіту визначено одним із пріоритетів державної освітньої політики та базовим рівнем формування людського капіталу. Документ орієнтує розвиток дошкільної освіти на гармонізацію з європейськими стандартами через забезпечення рівного й безбар'єрного доступу, розвиток інклюзивного та дитиноцентрованого освітнього середовища, модернізацію змісту освіти, професійний розвиток педагогів, цифровізацію й упровадження гнучких форм навчання. В умовах війни окрему увагу приділено створенню безпечної інфраструктури та забезпеченню безперервності освітнього процесу³⁰⁵.

З 1 січня 2025 р. набув чинності новий Закон України «Про дошкільну освіту», для його реалізації ухвалено п'ятдесят нормативних актів. Закон визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування системи дошкільної освіти та спрямований на забезпечення доступної, якісної й інклюзивної освіти для всіх дітей, їх всебічного розвитку та балансу інтересів учасників освітнього процесу. Закон передбачає модернізацію системи шляхом розширення доступу (зокрема з раннього віку), розвитку різних форм закладів і навчання, автономію закладів та академічну свободу педагогів³⁰⁶.

Упровадження інноваційної нормативно-правової бази розпочато із поступового відновлення та розширення мережі закладів дошкільної освіти: кількість діючих закладів зросла із 11 585 у вересні 2025 р. до 12 357 станом на травень 2026 р. Освітній процес організовується із урахуванням безпекової ситуації в очному, змішаному та дистанційному форматах, загалом 89,1 % закладів функціонують в очному або змішаному форматах.

Інтеграційний поступ відбувається і на рівні оновлення змісту дошкільної освіти. Державний стандарт дошкільної освіти, який набуде чинності з 1 вересня 2027 р. з перехідним періодом апробації, гармонізовано із орієнтирами Європейської рамки якості ранньої освіти та догляду (ECEC). Стандарт ґрунтується на дитиноцентрованому підході, що передбачає врахування індивідуальних потреб, можливостей і темпів розвитку кожної дитини. Документ окреслює обов'язкові освітні напрями та очікувані результати (компетентності), які охоплюють мовленнєвий, пізнавальний, соціально-емоційний, фізичний і творчий розвиток, а також формування базових життєвих навичок³⁰⁷.

Одним із важливих результатів європейської та світової інтеграції дошкільної освіти України є впровадження міжнародного інструменту ECERS-3 (Early Childhood Environment Rating Scale, 3rd edition). У нових геополітичних реаліях МОН України ініціювало перехід від традиційного нормативного контролю до сучасного моніторингу на основі фактичних даних якості освітнього середовища. ECERS-3 – визнаний у світі інструмент оцінювання процесуальної якості дошкільної освіти, який фокусується на інтересах дитини, безпеці, взаємодії та розвивальному середовищі. Його впровадження безпосередньо відповідає ECEC та Рекомендації Ради ЄС 2019/2021 щодо високоякісних систем дошкільної освіти³⁰⁸. За ініціативою МОН України у 2021 р. проведено національне дослідження якості освітнього процесу в 200 закладах дошкільної освіти за методологією ECERS-3. Звіт став першим системним національним оцінюванням за міжнародними стандартами та виявив сильні сторони (взаємодія, структура програми, особисті практики догляду) та напрями розвитку (простір, мовлення та пізнавальна діяльність). У 2022 – 2023 рр. ECERS-3 інтегровано в

³⁰⁵ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>

³⁰⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>

³⁰⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF>

³⁰⁸ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf>

практику як інструмент внутрішнього та зовнішнього моніторингу³⁰⁹. У контексті євроінтеграції ECERS-3 забезпечує сумісність української системи з ЄС, сприяє інклюзії, універсальному дизайну середовища та стійкості у воєнних умовах. Упровадження ECERS-3 стало практичним втіленням принципів «ніхто не залишить осторонь» (ЦСР 4) та європейського підходу до якості як процесу, а не лише структури³¹⁰.

У 2020 – 2025 рр. дошкільна освіта України вперше отримала системну міжнародну оцінку з європейської перспективи. Звіт «Дошкільна освіта в Україні сьогодні» (2025 р.) у межах Програми Polaris став ключовим документом, який позиціонує дошкільну ланку як стратегічний елемент європейської інтеграції. У ньому підкреслюється, що в умовах повномасштабної війни та руху до членства в ЄС дошкільна освіта набуває нового статусу – не лише як сфери догляду, а як основоположного інструмента демократичного розвитку, гендерної рівності та соціальної інклюзії³¹¹. Реформа дошкільної освіти передбачає виконання зобов'язань України перед ЄС, зокрема щодо синхронізації із принципами якості, доступності та професійної автономії, закріпленими в рекомендаціях Європейської Комісії.

Інтеграція національної освіти до Європейського освітнього простору відбувається і на рівні *загальної середньої освіти*. Стратегічний план Міністерства освіти і науки України «Освіта переможців» докорінно змінює функціональну роль української школи, трансформуючи її із «установи надання послуг» на ключового агента національної стійкості і розвитку. Ухвалення Концепції «Нова українська школа» (НУШ) (2016 р.)³¹², прийняття базового Закону України «Про освіту» (2017 р.) та спеціального Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) заклали фундамент для відходу від знанневоцентрованої моделі навчання до компетентнісної, що передбачає зміщення фокусу з пасивного засвоєння інформації на формування здатності учня застосовувати набуті вміння та цінності в реальних життєвих ситуаціях.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2025 р. № 1810 затверджено оновлений Державний стандарт початкової освіти, який визначає дев'ять освітніх галузей, обов'язкові результати навчання, ключові компетентності та кількість годин для циклів 1-2 та 3-4 класів. Документ інтенсифікує розвиток практичних навичок та соціалізацію. Оновлення Державного стандарту початкової освіти підтвердило пріоритетність психоемоційної підтримки та цифровізації. У звітах ЄС ці елементи визначено як критичні чинники забезпечення стійкості освітньої системи в умовах збройного конфлікту та необхідну умову для подальшої інтеграції в Європейський освітній простір³¹³.

Період 2021 – 2025 рр. став етапом масштабування реформи «Нова українська школа» з початкової на базову середню освіту. Ця трансформація, попри виклики воєнного стану, забезпечує безперервність переходу до компетентнісного навчання та закріплює готовність України до сутісної інтеграції у європейське освітнє поле. У звіті Європейської Комісії про прогрес України у впровадженні реформ та відповідності європейському законодавству за 2024 р. окремо наголошено на стратегічній значущості реформи, що підкріплюється відновленням бюджетної субвенції для базової школи. Цей фінансовий інструмент визначено як ключовий чинник покращення якості викладання відповідно до провідних європейських практик. Навіть за умови зниження рівня навчальних досягнень (зафіксованого

³⁰⁹ https://polaris.org.ua/documents/library/1042/Doskilna_osvita_v_Ukraini_sogodni.pdf

³¹⁰ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf>

³¹¹ https://polaris.org.ua/documents/library/1042/Doskilna_osvita_v_Ukraini_sogodni.pdf

³¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>

³¹³ <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnogo-standartu-pochatkovoi-osvity-1810-261225>

дослідженням PISA 2022) пріоритетність реформи «Нова українська школа» та інклюзивної освіти залишається незмінною, що відображено у Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року^{314,315,316,317}.

У контексті системного масштабування компетентнісного підходу в базовій школі (5-9 класи) Державний стандарт базової середньої освіти працює на гармонізацію змісту з європейськими ключовими компетентностями для навчання впродовж життя. Сутнісна модернізація підтверджується досягненням 94 % прогресу у виконанні освітніх зобов'язань³¹⁸, а впровадження «Дорожньої карти вчителя» із уніфікованим інструментарієм оцінювання для 5-11 класів уможливило синхронізацію освітніх стандартів з європейськими. Цей етап створює методологічний фундамент структурної інтеграції в Європейський освітній простір^{319,320}.

Реформа старшої профільної школи (10-12 класи) фіналізує синхронізацію національної системи з орієнтирами Європейського освітнього простору. Її старт, запланований на 1 вересня 2027 р., є логічним завершенням структурної трансформації, ініційованої у 2017 р. Реформа є ключовим інструментом диференціації навчання та наближення української освіти до моделей «3+5+4» / «4+5+3», характерних для більшості країн ЄС³²¹. Ця трансформація не лише оновлює зміст старшої школи, а й забезпечує сутнісну конвергенцію української середньої освіти з європейськими стандартами, формуючи фундамент для свідомого вибору майбутнього професійного шляху³²².

Участь України в Міжнародному дослідженні якості освіти є ключовим інструментом інтеграції української системи освіти у світовий освітній простір, забезпечуючи оцінювання якості національної загальної середньої освіти відповідно до міжнародних стандартів. Проведення дослідження PISA-2022, попри повномасштабну війну, дало змогу оцінити вплив війни та COVID-19 на навчальні досягнення 15-річних школярів; динаміку успішності на рівні країни та окремих регіонів порівняно з 2018 р., обґрунтувати інноваційні ініціативи освітньої політики, продемонструвати стійкість національної системи освіти та відданість міжнародним реформам³²³.

Інтеграція *професійної освіти* України до Європейського освітнього простору в умовах нових геополітичних викликів стала не лише стратегічною метою, а й умовою виживання національної економіки. У період 2021 – 2025 рр. Україна здійснила перехід від декларативної інтеграції до глибокої структурної синхронізації. Ключовим інструментом цього процесу є гармонізація Національної рамки кваліфікацій (НРК) з Європейською рамкою кваліфікацій (ЄРК). У Звіті про порівняння Європейської рамки кваліфікацій та Національної рамки кваліфікацій України (Comparison Report of the European Qualifications Framework and the Ukrainian National Qualifications Framework, 2023) для подальшого розвитку системи професійної освіти рекомендовано забезпечити чітке відображення рівнів НРК у документах про професійну освіту та впровадити додатки до сертифікатів для

³¹⁴ <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-35-166-183>

³¹⁵ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>

³¹⁶ <https://nus.org.ua/2023/12/28/yakym-buv-2023-rik-dlya-osvity-zgadyemo-golovne-3/>

³¹⁷ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

³¹⁸ <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/education>

³¹⁹ <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roky>

³²⁰ <https://surl.li/fmsnoq>

³²¹ <https://doi.org/10.32405/978-966-644-555-4-2020-49>

³²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF>

³²³ https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf

покращення прозорості результатів навчання для роботодавців³²⁴. Пріоритетом було проголошено розширення валідації неформального навчання через використання мікрокваліфікацій (micro-credentials) та повноцінне функціональне наповнення Реєстру кваліфікацій для підтримки кар'єрного консультування. Згідно зі стратегічними цілями Уряду України³²⁵ та оцінками експертів European Training Foundation³²⁶, очікуваний кумулятивний ефект упровадження цих рекомендацій дасть змогу скоротити розрив між змістом навчання та вимогами ринку праці на 25-30 %. Це підтверджується даними моніторингу Туринського процесу, де зазначається, що прозорість кваліфікацій безпосередньо корелює із швидкістю їхнього визнання в межах ЄС та підвищенням рівня працевлаштування випускників³²⁷.

Синхронізація кількості рівнів НРК з 8-рівневою структурою ЄРК дала змогу забезпечити прозорість українських кваліфікацій для європейських роботодавців (постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 509 від 12 червня 2019 р.; № 519 від 25 червня 2020 р.; № 686 від 11 червня 2025 р.). Зокрема, відповідно до оновленої НРК освітньо-професійний ступінь фахового молодшого бакалавра було віднесено до 5-го рівня НРК, що відповідає 5-му рівню ЄРК. Подальше нормативне закріплення європейських підходів відбулося через реалізацію Закону України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.) та розроблення нових стандартів фахової передвищої освіти у 2021-2025 рр. Стандарти формувалися на основі результатів навчання, компетентностей і вимог професійних стандартів, що відповідає принципам ЄРК та Болонського процесу. Одночасно впроваджувалися механізми забезпечення якості освіти, академічної мобільності, накопичення кредитів ЄКТС і визнання кваліфікацій, сумісні з Європейським освітнім простором.

Восьмирівнева структура НРК забезпечує прозорість кваліфікацій і сприяє їх міжнародному визнанню. Пріоритетом розвитку визначено модернізацію змісту професійної освіти відповідно до потреб ринку праці та впровадження мікрокваліфікацій для підготовки фахівців у критично важливих секторах економіки в умовах війни, що підвищує гнучкість системи професійної освіти й скорочує терміни підготовки кадрів.

Цифрова трансформація професійної освіти в аспекті інтеграції в європейську екосистему Europass та упровадження цифрових сертифікатів навичок створює передумови для автоматизованого визнання кваліфікацій у країнах ЄС та посилює мобільність української робочої сили.

Вихід на наступний рівень інтеграції забезпечив новий Закон України «Про професійну освіту» (2025 р.), який закріпив системну модернізацію цієї сфери відповідно до стандартів ЄС³²⁸. Закон:

- трансформує модель професійної освіти у гнучку та орієнтовану на результати навчання і потреби ринку праці;
- безпосередньо пов'язаний із євроінтеграційними зобов'язаннями України, є частиною реформ, передбачених програмою підтримки ЄС (Ukraine Facility) і розглядається

³²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022H0554>

³²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80>

³²⁶ https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2024-12/Country%20Fiche_Ukraine_2024_EN_web_0.pdf

³²⁷ <https://euneighbourseast.eu/news/publications/torino-process-2022-24-ukraine/>

³²⁸ <https://mon.gov.ua/news/pidpysano-zakon-pro-profesiinu-osvitu>

як індикатор просування України до Європейського освітнього простору, що свідчить про подальше узгодження освітньої політики з вимогами ЄС;

- запроваджує тісну взаємодію освіти і ринку праці за європейською моделлю (дуальна форма навчання, що поєднує навчання з роботою; посилення ролі роботодавців у формуванні освітніх програм), що відповідає підходам ЄС до work-based learning і підготовки кадрів відповідно до потреб економіки;

- модернізує інституційну структуру системи, запроваджуючи новий тип закладів (професійні коледжі, центри досконалості) передбачає розширення автономії закладів і ролі наглядових рад, що працює на зближення управління освітою до європейських принципів децентралізації та інституційної автономії;

- оновлює зміст та статус професійної освіти, упроваджуючи сучасну термінологію (замість «професійно-технічна освіта» – «професійна освіта»); здобувачі отримують статус студентів, що підвищує престиж цієї освіти і відповідає європейській практиці рівності освітніх траєкторій³²⁹.

Перспективним напрямом інтеграції є узгодження національної професійної освіти із стандартами UNESCO та Міжнародної організації праці, що посилює її міжнародну сумісність і конкурентоспроможність³³⁰. Україна активно бере участь в ініціативах WorldSkills International як інструменті бенчмаркінгу професійних компетентностей. Незважаючи на повномасштабну війну, ініціатива зберігає значущість і продовжує розвиток³³¹. У 2021 – 2025 рр. в Україні відбувається прискорення розроблення та оновлення професійних стандартів згідно з компетентнісним підходом. Затверджено понад 520 професійних стандартів у різних галузях економіки³³².

У сфері професійної освіти програма Erasmus+ трансформується з інструменту мобільності на комплексну систему підтримки відновлення, модернізації та європейської інтеграції України в умовах війни. Станом на 2025 р. у межах програми залучено понад 208 млн євро підтримки секторів вищої освіти, професійної підготовки молоді та спорту. Участь у міжнародних мобільностях узяли понад 52 тис. українців, що дає змогу здобувачам і викладачам продовжувати навчання, підтримувати академічні та професійні зв'язки з європейськими партнерами та сприяти інтеграції України до Європейського освітнього простору. Окрему роль відіграє участь понад 1 тис. українських педагогів у платформі eTwinning, що забезпечує професійний розвиток викладачів і впровадження європейських підходів до навчання³³³.

Система професійної освіти України поступово набуває характеристик стійкості та адаптивності. Досвід її функціонування в умовах війни засвідчує здатність до швидкої модернізації та інтеграції до європейського освітнього простору. Професійна освіта набуває стратегічного значення як елемент економічної безпеки держави та основа відновлення людського капіталу.

Російсько-українська війна та активізація євроінтеграційних процесів після набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС активізували реформи у *вищій освіті*³³⁴. Інтеграційні реформи на цьому рівні освіти виходить за межі формального Болонського

³²⁹ <https://mon.gov.ua/news/pidpysano-zakon-pro-profesiinu-osvitu>

³³⁰ <https://doi.org/10.54675/RVDM3811>

³³¹ <https://worldskillsukraine.org/pro-konkurs/>

³³² <https://register.nqa.gov.ua/profstandarts?per-page=250&page=3>

³³³ <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/whats-new/news/erasmus-support-to-ukraine-four-years-of-solidarity-and-action>

³³⁴ <https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>

процесу та стають частиною ширшого курсу, спрямованого на адаптацію української системи освіти до *acquis* (законодавчих норм) ЄС та інтеграцію до Європейського освітнього простору.

Інтеграційний вектор реформ у галузі вищої освіти визначає Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр. (Кабінет Міністрів України, 2022, № 286-р)³³⁵, в якій проголошено п'ять цілей:

- ефективність управління системою вищої освіти;
- якість освітньої та наукової діяльності;
- справедливий доступ і соціальна відповідальність;
- інтернаціоналізація;
- привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри³³⁶.

Оперативний план реалізації Стратегії розвитку вищої освіти на 2025 – 2028 рр. передбачає вдосконалення механізмів фінансування та управління закладами вищої освіти³³⁷, посилення їхньої автономії, цифрову трансформацію освітніх процесів, розвиток інклюзивного та соціально відповідального освітнього середовища. Важливими напрямками визначено підвищення якості освіти через запровадження компетентнісних стандартів і європейських підходів до забезпечення якості (ESG)^{338,339}, підтримку академічної мобільності, інтернаціоналізацію освітньої й наукової діяльності, а також розширення співпраці з європейським освітнім і науковим простором.

Таким чином, пріоритет європейської інтеграції у стратегічних документах розвитку вищої освіти України визначено ключовим напрямом реформування галузі. Це виявляється у впровадженні Європейських стандартів забезпечення якості освіти (ESG), розвитку міжнародної академічної мобільності, участі у програмах і проєктах ЄС, розробленні спільних освітніх і докторських програм, а також у гармонізації статистичних показників та механізмів управління відповідно до європейських підходів.

Нормотворча діяльність у 2021 – 2025 рр. демонструє динаміку.

У 2024 р. набрав чинності євроінтеграційний Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та удосконалення освітнього процесу», який забезпечив формування персональних освітніх маршрутів і розширив доступ здобувачів до різних форм, темпів і рівнів складності навчання³⁴⁰. Закон розроблено на виконання Плану заходів щодо рекомендацій Європейської Комісії, зокрема щодо приведення законодавства у відповідність до норм ЄС про взаємне визнання кваліфікацій.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» (2024 р.) оновлено перелік галузей знань і спеціальностей вищої освіти. Новий перелік відповідає рекомендаціям Європейської Комісії щодо гармонізації українського переліку з Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО). Схвалення Урядом цього документа – крок у бік інтеграції української освіти в Європейський простір вищої освіти.

³³⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/go/286-2022-p>

³³⁶ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/euryperia/ukraine/higher-education>

³³⁷ <https://www.kmu.gov.ua>

³³⁸ <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Доповідь-2023-поку.pdf>

³³⁹ <https://naqa.gov.ua>

³⁴⁰ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/ukraine/higher-education>

У 2025 р. набув чинності Закон України «Про професійну освіту», що відкрив шлях до модернізації підготовки фахівців і становлення сучасних професійних коледжів³⁴¹.

У 2025 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про академічну доброчесність», який вперше формує єдину комплексну законодавчу базу з питань академічної доброчесності в системі освіти та науки. Закон визначає цінності, принципи та правила академічної доброчесності, встановлює види порушень, процедури їх розгляду, механізми реагування та санкції, а також чітко розмежовує відповідальність осіб та установ. Закон застосовується до освітньої діяльності закладів освіти; наукової діяльності; освітньої діяльності студентів; створення, рецензування та публікації наукових праць; вступних іспитів, конкурсів, олімпіад; присвоєння наукових ступенів; процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти та наукової діяльності; оцінювання наукових установ.

Затвердження МОН України Рекомендацій щодо розробки стандартів вищої освіти (2025 р.) та Керівних принципів щодо відповідності навчальних програм деталізованим галузям ISCED-F 2013 (2025 р.) покликані сприяти забезпеченню якості та академічній доброчесності.

Війна загострила структурні проблеми системи вищої освіти – руйнування мережі, демографічні втрати, міграцію студентів і викладачів, нерівність доступу та фінансові обмеження. У 2022/2023 н.р. в Україні функціонувало 347 закладів вищої освіти, в яких навчалися 1,053 млн студентів і працювали 120 514 викладачів; у 2023/2024 н.р. відбулося зменшення кількості закладів до 314, студентів – до 1,148 млн та викладачів – до 115 857; у 2024/2025 н.р. працювало 314 закладів при зменшенні кількості студентів до 0,956 млн і викладачів до 113 783³⁴². З огляду на демографічну та міграційну ситуацію оптимізація і модернізація мережі закладів вищої освіти є важливим завданням розвитку вищої освіти в Україні. Модернізація мережі у баченні МОН України є інвестицією в об'єднані центри передового досвіду на базі провідних університетів.

Інновацією в умовах повномасштабної війни стало переведення процедури вступу до закладів вищої освіти в електронний формат, що суттєво знизило корупційні ризики. Основними інструментами оцінювання є: Національний мультипредметний тест (НМТ) – для вступу на бакалаврат; Єдиний вступний іспит (ЄВІ) та Єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) – для магістерського рівня³⁴³.

Центральним механізмом зовнішнього забезпечення якості є акредитація освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти відповідно до ESG 2015. У 2024 р. агентство розглянуло понад 2,5 тис. програм; статус «зразкових» отримали лише 18 (1,5 %); 1064 (86,5 %) акредитовано без відзнак; 145 (11,8 %) – умовно з вимогою усунути суттєві недоліки³⁴⁴. Для системного моніторингу недоліків у 2023 р. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти сформулоало «Перелік суттєвих недоліків» в розрізі галузей знань. Паралельно розширюється використання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) та ЄФВВ як інструментів зовнішнього оцінювання результатів навчання³⁴⁵.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти проходить міжнародну оцінку для отримання повноправного членства в ENQA та включення до Європейського

³⁴¹ <https://mon.gov.ua/news/pidpysano-zakon-pro-profesiinu-osvitu>

³⁴² <https://erasmusplus.org.ua>

³⁴³ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/higher-education>

³⁴⁴ <https://naqa.gov.ua>

³⁴⁵ <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Доповідь-2023-року.pdf>

реєстру EQAR³⁴⁶. У 2024 р. агентство затвердило Стратегію Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2026 р. та Національний план дій щодо зовнішнього забезпечення якості на 2024 – 2026 рр.³⁴⁷.

Одним із найвагоміших досягнень періоду реформ 2021 – 2025 рр. є трансформація фінансової моделі вищої освіти. У липні 2024 р. Кабінет Міністрів України запровадив пілотний проєкт грантового фінансування, за яким студенти контрактної форми навчання можуть отримати часткове державне фінансування залежно від результатів вступних іспитів³⁴⁸. До кінця 2025 р. надано понад 26 тис. грантів, а загальна сума фінансування перевищила 7,14 млн євро³⁴⁹. Ця модель наближає Україну до практики більшості країн ЄС і суттєво підвищує студентоцентрованість системи.

Участь українських університетів у європейських програмах і мережах, насамперед Erasmus+ та Horizon Europe, сприяє інтернаціоналізації, розвитку дослідницької співпраці та модернізації університетського врядування. Від березня 2022 р. Європейська Комісія впровадила гнучкі процедури підтримки академічної мобільності; загальна сума підтримки для українських студентів і викладачів ЗВО перевищує 200 млн євро³⁵⁰. Українські заклади вищої освіти долучились до 32 альянсів Ініціативи європейських університетів асоційованими партнерами. У рамках конкурсу 2023 р. за напрямом KA2 (Strand 3) виокремлено цільове вікно «Strengthening the education digital environment for Ukraine» – безпрецедентне фінансування для системного розвитку цифрової екосистеми ЗВО, переможцем якого став, зокрема, проєкт DigiUni^{351,352}.

Попри повномасштабну війну, Україна продовжила імплементацію принципів Європейського простору вищої освіти, зокрема у сфері цифровізації. Цифрову трансформацію визначено наскрізним пріоритетом реформ, закріпленим у Плані дій ЄС у сфері цифрової освіти на 2021 – 2027 рр.³⁵³. Повномасштабне вторгнення прискорило перехід національних університетів на дистанційний, гібридний і змішаний формати навчання.

Європейська інтеграція *освіти дорослих* в Україні є складовою національної політики навчання впродовж життя та передбачає зближення з практиками ЄС через законодавство, інституції та міжнародні програми. Ключовим напрямом у 2021 – 2025 рр. стало нормативно-правове оформлення системи освіти дорослих через розроблення євроінтеграційного Закону України «Про освіту дорослих», який було підготовлено відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і рекомендацій Європейського Союзу щодо розвитку lifelong learning. У 2021 р. МОН України схвалило доопрацьований законопроект, а у 2023 р. Верховна Рада України прийняла його у першому читанні як пріоритетний євроінтеграційний акт.

Ключові євроінтеграційні та реформаторські положення законопроекту охоплюють:

- визнання результатів: наближення до європейської практики визнання неформальної та інформальної освіти (знання та навички, здобуті самостійно або на практиці);
- гнучкість навчання: можливість для дорослих перекваліфіковуватися, здобувати нові професії або змінювати освітню траєкторію залежно від потреб економіки;

³⁴⁶ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/higher-education>

³⁴⁷ <https://naqa.gov.ua>

³⁴⁸ <https://www.kmu.gov.ua>

³⁴⁹ <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/higher-education>

³⁵⁰ https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/participation-of-ukraine-in-eu_2021_2027_2024.pdf

³⁵¹ <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Доповідь-2023-поку.pdf>

³⁵² https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/participation-of-ukraine-in-eu_2021_2027_2024.pdf

³⁵³ <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>

- мережу центрів освіти: законодавче унормування та створення системи центрів освіти дорослих, які зможуть діяти на базі закладів освіти, культури або як окремі установи;
- солідарну відповідальність: розподіл повноважень і фінансової участі між державою, роботодавцями (бізнесом) та самими громадянами;
- державну підтримку: фінансування державою освіти для осіб з особливими освітніми потребами, а також забезпечення пільгових кредитів на перекваліфікування.

Важливу роль у європейській інтеграції відіграє програма Erasmus+ (2021 – 2027 рр.), яка спрямована на розвиток мобільності, співпраці та інновацій в освіті. Українські організації також користуються платформами, зокрема EPALE, для обміну досвідом. Війна створює серйозні виклики, але одночасно прискорює трансформацію національної системи освіти дорослих у напрямі гнучкості, цифровізації та орієнтації на європейські стандарти.

В умовах війни освіта дорослих дедалі більше розглядається як інструмент соціальної адаптації, професійної мобільності та інтеграції громадян до національного та європейського економічного й освітнього просторів.

Отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС в 2022 р. інтенсифікувало інтеграцію національної науки у Європейський дослідницький простір. Аудитом з переліком рекомендацій для європейської та світової інтеграції науки України стали звіти Європейської Комісії у контексті політики розширення. Рекомендації у Розділі 25 «Наука та дослідження» Звіту Європейської Комісії за 2023 р. фокусуються на необхідності трансформації наукової сфери України від стратегії виживання до структурного оновлення та інтеграції. Для поглиблення інтеграції Європейська Комісія визначила перелік завдань України на найближчу перспективу:

- посилення інституційної присутності з відкриттям Офісу «Горизонт Європа» у м. Києві та розбудовою мережі національних контактних пунктів;
- стратегічне планування, що включає розроблення та офіційне затвердження Стратегії науково-технічного розвитку;
- регіональний акцент на відновлення процесу розроблення стратегій розумної спеціалізації (smart specialisation) як основи для відновлення деокупованих і постраждалих регіонів;
- комерціалізація знань, яка покладається на створення «дорожньої карти» трансферу технологій для перетворення наукових розробок у реальний економічний продукт³⁵⁴.

За результатами звіту Європейської Комісії за 2024 р. констатовано, що Україна зберігає статус «новатора, який формується»³⁵⁵. Серед ключових досягнень, зазначених у звіті, названо:

- початок роботи Офісу «Горизонт Європа» у м. Києві (3 грудня 2023 р.), що став центральним осередком підтримки українських дослідників³⁵⁶;
- затвердження МОН України складу національних контактних пунктів (червень 2024 р.) для забезпечення фахового супроводу грантової діяльності;
- підписання 191 грантової угоди за участю українських організацій на загальну суму 53,23 млн євро (станом на вересень 2024 р.)³⁵⁷;

³⁵⁴ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en

³⁵⁵ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

³⁵⁶ <https://thedigital.gov.ua/news/progress/integratsiya-v-evropeyskiy-doslidnitskiy-prostir-v-ukraini-vidkrili-ofis-gorizont-evropa>

³⁵⁷ <https://horizon-europe.org.ua/uk/news/info/statystyka-uchasti-ukrayinskykh-organizacij-u-ramkovykh-programah-yes-goryzont-2020-ta-goryzont-yevropa/>

– призначення українських експертів до 14 програмних комітетів програми «Горизонт Європа», що забезпечило державі можливість безпосередньо впливати на формування стратегічних пріоритетів та наукової політики ЄС.

Згідно з Європейським інноваційним індикативним табло показник України зріс до 32,5 % від середнього по ЄС (European Innovation Scoreboard). У 2025 р. цей показник становив 29% що призводить до поступового збільшення розриву між Україною та ЄС³⁵⁸.

Європейська Комісія констатує, що державні видатки на науку та інновації залишаються на низькому рівні у порівнянні із середніми показниками по ЄС. Через війну та тривале руйнування інфраструктури й людського капіталу посилилася тенденція до недостатнього фінансування досліджень та інновацій, при цьому державні інвестиції в науку та інновації залишаються на мінімальному рівні. Водночас Україна робить все можливе для покращення ситуації – наразі спостерігається позитивна динаміка, незважаючи на повномасштабну війну: у 2022 р. вони становили 0,33 %³⁵⁹, а у 2024 р. – 0,37 % від ВВП³⁶⁰.

Стратегічним планом дій щодо європейської інтеграції України до європейського дослідницького простору стало прийняття та затвердження Дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року (2023 р.)³⁶¹. Карта є частиною ширшої стратегії європейської інтеграції відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.). Документ базується на методології управління, орієнтованого на результат (results-based management), і визначає чіткий алгоритм дій для інтеграції українського освітнього та наукового простору в європейську екосистему.

Основні напрями Дорожньої карти охоплюють:

- Європейський дослідницький простір: гармонізація науково-інноваційної системи України з політиками ЄС, підтримка наукових кар’єр та мобільності дослідників;
- відкриту науку (Open Science) та інфраструктуру: розвиток відкритої науки, управління дослідницькими даними та зміцнення дослідницьких інфраструктур;
- реформу оцінювання: упровадження сучасних європейських підходів до оцінювання досліджень;
- взаємодію науки та бізнесу: посилення співпраці між дослідницькими установами та бізнесом, розвиток наукових парків;
- міжнародну співпрацю: посилення участі України в програмах ЄС (Horizon Europe) та науковій дипломатії.

Орієнтирами руху національної науки до Європейського дослідницького простору є дорожні карти інтеграції. Дорожня карта інтеграції до Європейського дослідницького простору, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2021 р. № 119-р, стала базовим стратегічним орієнтиром реформування національної наукової сфери на засадах синхронізації з європейськими стандартами. Її реалізація сприяла системним змінам у сфері відкритої науки, розвитку дослідницьких інфраструктур, трансферу знань, мобільності дослідників, розбудові міжнародного співробітництва³⁶².

Затвердження оновленого стратегічного документа ЄС, який визначає конкретні дії для реалізації цілей Європейського дослідницького простору, – Політичного порядку денного Європейського дослідницького простору 2025 – 2027 (ERA Policy Agenda 2025-2027)

³⁵⁸ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en

³⁵⁹ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

³⁶⁰ https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en

³⁶¹ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23>

³⁶² <https://doi.org/10.32405/978-966-644-759-6-2023-51>

– актуалізувало розроблення нової Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 р., що була затверджена наказом МОН України від 31 грудня 2025 р. № 1732. Дорожня карта 2025 – 2027 рр. охоплює такі основні напрями та заходи:

- розвиток інфраструктури відкритої науки, впровадження принципів EOSC (European Open Science Cloud) та ефективне управління дослідницькими даними;
- розвиток дослідницьких інфраструктур, їх інтеграцію до європейських мереж;
- підтримку мобільності дослідників (зокрема, через програми MSCA4Ukraine), покращення умов праці для науковців, залучення молодих вчених;
- міжнародну співпрацю через розширення участі в програмі «Горизонт Європа», роботу офісу Горизонт Європа в Україні, перехід на європейські стандарти оцінки наукової діяльності;
- трансфер знань та інновацій засобами посилення співпраці між наукою та бізнесом, комерціалізацію результатів досліджень;
- інтеграцію в період відновлення: повоєнна відбудова наукового потенціалу, узгодження національних пріоритетів із завданнями ЄС, зокрема в енергетиці, цифровізації та транспорті³⁶³.

Гендерна рівність і інклюзивність зосереджуються на впровадженні обов'язкових інклюзивних планів гендерної рівності (GEP), необхідних для функціонування установ і участі в міжнародних грантах, наприклад, «Горизонт Європа». Держава запроваджує моніторинг частки жінок у STEM-галузях, на керівних посадах і серед цитованих авторів, а також адаптує кодекс поведінки для запобігання гендерно зумовленому насильству в науці^{364,365}.

Стратегія передбачає модернізацію оплати праці та створення системи дослідників як рейтингової системи в URIS для індивідуальної фінансової підтримки молодих вчених. Міжнародна мобільність мотивується через програми MSCA та COST, а також створення умов для залучення іноземних фахівців до українських проєктів.

Дорожня карта покликана забезпечити перехід від стихійного використання ІІІ до формування національної політики, синхронізованої із європейськими орієнтирами.

Участь України у Рамковій програмі «Горизонт Європа» (Horizon Europe) 2021 – 2027 рр. стала ще одним практичним виміром інтеграції. За період 2021 – 2024 рр. подано 1722 заявки (0,42 % від усіх заявок за Рамковою програмою «Горизонт Європа»), підписано 180 грантових угод (1,30% від усіх підписаних) на суму 48,3 млн. євро (0,13 % від усього фінансування, що виділив ЄС). Загалом 179 українських організацій (0,70 % від загальної кількості учасників) стали учасниками Рамкової програми «Горизонт Європа». Відсоток успішних заявок в Україні за Рамковою програмою «Горизонт Європа» складає 15,68%. Середній показник успішності країн-учасниць – 15,5 %. Сьогодні Україна за обсягом отриманих коштів посідає 7-е місце із 19 серед асоційованих країн-учасниць і 6-е місце серед учасників, залучених до Програми. Дані щодо розподілу учасників засвідчують, що найактивнішу участь беруть приватні організації – 33,3 % та заклади середньої і вищої

³⁶³ https://osvita.ua/doc/files/news/961/96128/final-doroznia-karta-jedp-30122025docx_1.pdf

³⁶⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2025-%D1%80>

³⁶⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80>

освіти – 32,2 %. Участь наукових установ становить 17,3 %, інших організацій – 11,2 %, громадських організацій – 5,9 %³⁶⁶.

Окрім цього, українські дослідники активно залучені до діяльності у межах програми Дій Марії Склодовської-Кюрі, Європейської інноваційної ради, Місії ЄС «Розумні та кліматично нейтральні міста», які дають змогу українським вченим залишатися в професії навіть за кордоном.

Підтвердженням незворотності інтеграції України до Європейського дослідницького простору стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки молодих вчених» (набрання чинності відбудеться 21 вересня 2026 р.). Закон спрямований на євроінтеграцію науки, підтримку молодих учених та впорядкування роботи дослідницької інфраструктури. Документ вводить базові поняття «відкритої науки» та FAIR-дані, а також розширює доступ до наукової бази, підвищуючи вимоги до достовірності досліджень³⁶⁷.

Таким чином, ключовими напрямками інтеграційного поступу української науки у 2021 – 2025 рр. є гармонізація наукової політики та законодавства з принципами Європейського дослідницького простору, розвиток відкритої науки й дослідницьких інфраструктур, розширення участі у програмах ЄС, насамперед «Горизонт Європа», підтримка міжнародної мобільності дослідників і молодих учених, а також посилення взаємодії науки, бізнесу та інноваційного сектору. Важливими досягненнями стали створення Офісу «Горизонт Європа» в Україні, розбудова мережі національних контактних пунктів, ухвалення стратегічних дорожніх карт інтеграції до Європейського дослідницького простору та запровадження європейських підходів до оцінювання досліджень, гендерної рівності, відкритого доступу й управління науковими даними.

Отже, у 2021 – 2025 рр. європейська та світова інтеграція національної освіти і науки демонструє прискорення. Інтеграційний поступ визначається принципами безперервності навчання, інклюзивності, гнучких освітніх траєкторій, розвитку компетентностей і забезпечення доступу до освіти для всіх категорій населення відповідно до європейських стандартів і цінностей. Багатовимірний процес інтеграції охоплює законодавчі, інституційні, змістові, та технологічні трансформації із перспективою системного взаємозближення та взаємопроникнення.

В умовах повномасштабної російсько-української війни освіта перетворюється на важливий інструмент професійної адаптації, підтримки внутрішньо переміщених осіб і забезпечення гнучкості ринку праці. Цифрова трансформація та онлайн-навчання сприяють розширенню доступу до освіти й упровадженню європейських підходів до інклюзії, рівних можливостей і безбар'єрного освітнього середовища.

Подальший інтеграційний поступ України у сфері освіти і науки передбачає розбудову інституційної спроможності щодо підвищення якості національної освіти, фіналізацію узгодження кваліфікаційних рамок і визнання результатів навчання для академічної та професійної мобільності, забезпечення відповідності навичок потребам ринку праці, що трансформується до потреб оборони й відбудови в умовах російсько-української війни.

³⁶⁶ <https://horizon-europe.org.ua/uk/news/info/statystyka-uchasti-ukrayinskyh-organizacij-u-ramkovykh-programah-yes-goryzont-2020-ta-goryzont-yevropa/>

³⁶⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4794-20>

Європейська та світова інтеграція освіти і науки України має потужний потенціал трансформації національної освіти і науки у сучасну, конкурентоспроможну та інноваційну модель, орієнтовану на результати навчання, якість, мобільність, автономію, міжнародну конкуренцію та інновації, яка буде повноцінною частиною європейського і світового освітньо-наукових просторів.

9. НАУКОВИЙ І МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД – УМОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. Науковий і методичний супровід освіти в Україні забезпечує наукове обґрунтування, методичну підтримку та моніторинг функціонування і реформування освітньої сфери, сприяючи підвищенню якості освіти, розвитку людини, формуванню конкурентоспроможного людського капіталу. Ефективність супроводу визначається взаємодією державних, наукових, освітніх і громадських інституцій та його науково-методичним потенціалом.

Відповідно до законодавства науково-методичний супровід здійснює МОН України як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук України, органи із забезпечення якості освіти, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади освіти, інші наукові, науково-методичні та методичні установи у взаємодії із відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими об'єднаннями, у тому числі фаховими організаціями (професійними асоціаціями), об'єднаннями роботодавців, незалежними установами оцінювання та забезпечення якості освіти.

Ключову роль у науково-методичному супроводі відіграє НАПН України, зокрема в умовах екстремальних викликів де-юре і де-факто: пандемії та повномасштабної збройної агресії. Із самого початку створення у 1992 р. і особливо у кризові 2021 – 2025 рр. академія сприяла інноваційному переходу до самодостатньої національної освітньої сфери, що пріоритетно слугує інтересам України, до проактивної модернізації системи освіти згідно із потребами національної безпеки та із урахуванням вимог євроінтеграції. Зокрема останніми роками це здійснювалося шляхом:

- законотворчої та експертної діяльності: вчені НАПН України взяли участь у розробленні понад 300 нормативно-правових актів; вагомий внесок зроблено у підготовку і прийняття нових законів України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Про професійну освіту» (2025 р.), а також проекту закону «Про освіту дорослих» (схвалено в першому читанні у 2022 р.), що доповнили раніше розроблені і впроваджені за участі вчених академії закони нового покоління «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.);

- забезпечення наукового супроводу трансформації загальної середньої освіти, зокрема підготовки проекту концепції «Нова українська школа», розроблення державних стандартів початкової, базової, профільної середньої освіти та понад 335 нових підручників; створення методики подолання освітніх втрат і діагностувального інструментарію вимірювання знань в умовах війни;

- розвитку цифровізації освіти, обґрунтування моделі відкритого освітнього середовища із використанням ШІ, іммерсивних технологій та електронних підручників;

- розвитку науково-методичного потенціалу НАПН України: створення повноцінної структури наукових установ задля комплексного супроводу усіх рівнів і ланок освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти, освіти дорослих, спеціальної та інклюзивної освіти, позашкільної освіти, цифровізації освіти), а також психології; здійснення наукових досліджень відповідно до державних пріоритетів розвитку освіти і науки, з-поміж яких реформування української освіти передусім в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення; модернізації змісту освіти, розвитку цифрового освітнього середовища та інклюзивної освіти, професійного розвитку педагогічних працівників, психологічного супроводу учасників освітнього процесу; успішної дворазової державної атестації наукових установ НАПН України, що підтверджує високий рівень їх діяльності; результативного функціонування Електронної бібліотеки НАПН України, до якої станом на 1 липня 2026 р. внесено понад 41,2 тис. повнотекстових ресурсів у відкритому

доступі, завантажених користувачами більше 20 млн разів; створення Української електронної енциклопедії освіти; наявності у наукових установах НАПН України 27 періодичних видань категорії «Б», внесених до нового Переліку наукових фахових видань України (2026 р.), а також журналу категорії «А» «Інформаційні технології і засоби навчання», який демонструє високий рівень міжнародної видимості і впливовості: станом на 1 січня 2026 р. його матеріали переглянуто понад 2 млн разів користувачами із понад 200 країн світу;

- розроблення концептуальних моделей резильєнтності та психосоціальної підтримки для 16 тис. фахівців психологічної служби, посилення супроводу інклюзивного навчання через впровадження безбар'єрних технологій та арттерапевтичних методів роботи із травмою війни;

- методичного забезпечення національно-патріотичного виховання та медіаграмотності, створення нових програм з цивільного захисту та медіапсихології.

Діяльність НАПН України із розроблення та впровадження науково-методичного забезпечення освіти дала змогу зберегти безперервність освітнього процесу, створити нормативне підґрунтя не лише для утримання освітніх досягнень, а й для розвитку освіти, посилення взаємодії освітньої і наукової сфер в умовах післявоєнного відновлення та інтеграції української освіти і науки в європейські освітній і дослідницький простори.

Водночас науково-методичний супровід ускладнюється недостатньою увагою до розвитку наукової сфери в Україні, що призводить до її загальної стагнації:

- частка валового внутрішнього продукту на дослідження і розробки становить лише 0,4 % (для порівняння в Ізраїлі, що в стані війни, 6,76 %);

- частка дослідників у зайнятому населенні мала, нині в Україні їх лише 43 тис.;

- низька конкурентоспроможність заробітної плати дослідників, у 2025 р. середньомісячна зарплата задіяних у наукових дослідженнях і розробках була меншою за середньомісячну зарплату в Україні.

В Україні сформовано усталену систему наукового і методичного супроводу освіти, що створює надійне підґрунтя для послідовної трансформації освіти, її адаптації та інноваційної модернізації відповідно до викликів часу.

Наукове і методичне забезпечення освіти включно із дошкільною, повною загальною середньою, професійною, фаховою передвищою та вищою освітою здійснюють центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук України, органи із забезпечення якості освіти, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади освіти, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади освіти, інші наукові, науково-методичні та методичні установи у взаємодії із відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими об'єднаннями, у тому числі фаховими організаціями (професійними асоціаціями), об'єднаннями роботодавців, незалежними установами оцінювання та забезпечення якості освіти, відповідно до статті 75 Закону України «Про освіту»³⁶⁸.

У сучасних умовах діяльність МОН України спрямована на зміцнення стійкості освітньої сфери в умовах війни і водночас розвиток освіти відповідно до кращих світових практик, стандартів і рекомендацій Європейського Союзу. Через механізми стратегічного планування, міжвідомчої координації та міжнародного партнерства МОН України реалізує узгодження освітніх реформ з пріоритетами державної політики³⁶⁹.

Важливим складником методичного супроводу освітніх змін є діяльність Державної установи «Український інститут розвитку освіти» (далі – УІРО). УІРО бере участь у розробленні освітніх стандартів, навчальних програм, професійних стандартів педагогічних

³⁶⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³⁶⁹ <https://mon.gov.ua/>

працівників, методичних рекомендацій та навчальних матеріалів для реалізації державної освітньої політики. Через механізм апробації освітніх інновацій, експертизи навчальної літератури та підтримки професійного розвитку педагогів УІРО провадить практичне впровадження реформ у щоденну освітню діяльність закладів освіти³⁷⁰.

Суттєвого значення для наукового супроводу трансформації освіти набуває діяльність ДНУ «Інститут освітньої аналітики», який надає інформаційно-аналітичну підтримку освітньої політики та управлінських рішень. Інститут здійснює моніторинг розвитку системи освіти, формує освітню статистику, розробляє системи автоматизованого збору та аналізу даних, проводить аналітичні дослідження та впроваджує сучасні інформаційно-комунікаційні технології в управління освітою. Це створює основу для ухвалення управлінських рішень на основі об'єктивних даних, результатів моніторингових досліджень та оцінювання ефективності освітніх реформ³⁷¹.

Вплив на розвиток сучасної системи наукового і методичного супроводу освіти здійснюють інституції забезпечення якості освіти та незалежного оцінювання. На Державну службу якості освіти України та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти покладено повноваження щодо провадження інституційного аудиту, акредитації освітніх програм, моніторингу якості освітньої діяльності та впровадження європейських стандартів забезпечення якості освіти. Їхня діяльність сприяє формуванню культури академічної доброчесності, розвитку внутрішніх систем забезпечення якості та підвищенню відповідальності закладів освіти за результати навчання³⁷².

Український центр оцінювання якості освіти реалізовує проведення зовнішнього незалежного оцінювання, національного мультипредметного тесту та міжнародних порівняльних досліджень якості освіти (PISA, TIMSS тощо), результати яких є важливим джерелом даних для аналізу освітніх втрат, освітньої нерівності та ефективності освітніх реформ. Використання результатів таких досліджень посилює аналітичний і прогностичний складники освітньої політики та сприяє підвищенню її доказовості³⁷³.

Посилюється також роль професійних асоціацій, громадських організацій та експертних спільнот, які беруть участь у громадському обговоренні реформ, апробації освітніх інновацій, розробленні професійних стандартів, навчальних програм і методичних матеріалів. Саме взаємодія державних органів, наукових установ, освітянської спільноти та громадянського суспільства забезпечує системність наукового і методичного супроводу освіти, необхідного для стійкої трансформації освітньої галузі та розвитку людського капіталу України.

Численними законодавчими та нормативно-правовими актами унормовано діяльність Національної академії педагогічних наук України стосовно провадження науково-методичного супроводу освіти, що є наскрізним у завданнях і функціях академії. Зокрема у пункті 2 статті 75 Закону України «Про освіту» до ключових обов'язків НАПН України віднесено: надання наукової, методичної, консультативної підтримки відповідних органів державної влади з метою виконання завдань, визначених державними пріоритетами у сфері освіти; участь у розробленні методів навчання, стандартів освіти, типових освітніх програм, підручників; розроблення та експериментальна перевірка інноваційних моделей освіти; провадження організаційних, координаційних та науково-методичних заходів щодо

³⁷⁰ <https://uied.org.ua/>

³⁷¹ <https://iea.gov.ua/>

³⁷² <https://sqe.gov.ua/>

³⁷³ <https://testportal.gov.ua/>

забезпечення практичної психології в освіті та соціальної педагогіки; здійснення психологічної експертизи стандартів освіти, типових освітніх програм, підручників, методичних матеріалів тощо; провадження освітньої діяльності з підготовки і підвищення кваліфікації керівних, педагогічних і науково-педагогічних працівників освіти, пов'язаної із здійсненням освітньої політики; здійснення іншої, визначеної законодавством, діяльності, пов'язаної з науковим та методичним забезпеченням освіти³⁷⁴.

Статтею 42 Закону України «Про дошкільну освіту» визначено участь представників НАПН України у процесі перегляду, розроблення нового державного стандарту, його нової редакції чи змін до нього³⁷⁵. Залучення вчених академії до розроблення державних стандартів за відповідними рівнями освіти: для початкової, базової середньої і профільної середньої освіти, що визначено в пункті 5 статті 144 Закону України «Про повну загальну середню освіту»³⁷⁶.

Статтею 66 Закону України «Про вищу освіту» передбачено інтеграцію наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, у тому числі шляхом проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок, впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо³⁷⁷.

Спільно із Національною академією наук України Національною академією педагогічних наук України у взаємодії із відповідними інститутами громадянського суспільства здійснюється науково-методичне забезпечення реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності згідно із статтею 26 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»³⁷⁸.

Задля ефективної реалізації нормативних і стратегічних актів Кабінету Міністрів України та МОН України до науково-методичного забезпечення і провадження державної освітньої політики безпосередньо залучені наукові установи НАПН України.

- Інститут педагогіки НАПН України – до розроблення Державних стандартів, навчальних програм та підручників для загальної середньої освіти.

- Інститут проблем виховання НАПН України – до впровадження концепцій національно-патріотичного, морального виховання дітей, науково-методичного супроводу державної політики у сфері національної безпеки і оборони, зокрема шляхом участі у робочій групі з розроблення та впровадження Програми військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України на 2026 – 2030 рр. та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного виховання в системі Міноборони України на 2026 – 2030 рр. відповідно до наказу заступника Міністра оборони України від 3 лютого 2025 р. № 326/уд/1.

- Інститут вищої освіти НАПН України – до науково-аналітичного супроводу та моніторингу політики у сфері вищої освіти, зокрема методичного забезпечення реалізації

³⁷⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³⁷⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

³⁷⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

³⁷⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

³⁷⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр. згідно із розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р³⁷⁹.

- Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України – до науково-методичного, науково-аналітичного супроводу державної політики у сфері освіти дорослих, популяризації ідей освіти впродовж життя.

- Інститут професійної освіти НАПН України – до модернізації стандартів професійної освіти.

- Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – до науково-методичного забезпечення інклюзивної освіти.

- Інститут цифровізації освіти НАПН України – до цифрової трансформації освітнього середовища та розроблення електронних освітніх ресурсів.

- Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України – до науково-методичного забезпечення психологічної служби, розроблення методики, техніки і технології роботи із здобувачами освіти, зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами згідно з наказом МОН України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 25 травня 2018 р. № 509³⁸⁰.

Науковий і методичний супровід освітніх трансформацій, здійснений НАПН України у 2021 – 2025 рр., став фундаментом для сталого розвитку сфери освіти в умовах екстремальних викликів: глобальної пандемії та повномасштабної збройної агресії. Діяльність вчених академії у цей період була спрямована не лише на підтримку функціонування системи освіти, а й на її глибоке реформування відповідно до європейських стандартів та потреб національної безпеки.

Наукові результати фундаментальних і прикладних досліджень НАПН України стали основою для розроблення багатьох нормативно-правових актів.

- У 2021 р. потенціал академії було задіяно у підготовці понад 120 документів, серед яких 63 проекти законів України та 14 проектів постанов Кабінету Міністрів України. Це заклало правову основу реалізації державної політики у постпандемічний період.

- 2022 р. позначився адаптацією законодавства до умов воєнного стану. Вчені взяли участь у розробленні понад 80 документів, оперативно реагуючи на потреби воєнного часу включно із питаннями організації навчання в умовах війни та післявоєнного відновлення.

- У 2023 – 2024 рр. діяльність академії спрямовувалася на розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, подолання освітніх втрат і примноження освітньо-наукового потенціалу з метою посилення національної єдності, підвищення обороноздатності і безпеки держави, європейської інтеграції.

Ключові вектори реформування освітньо-наукового законодавства. Вчені НАПН України виступили безпосередніми розробниками або ключовими експертами стратегічно важливих законів та концепцій.

- *Дошкільна освіта.* Здійснено науковий супровід і фахову експертизу нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (2025 р.). Розроблено та впроваджено оновлений Базовий компонент дошкільної освіти (2025 р.), що відповідає сучасним вимогам якості та безпеки.

- *Загальна середня освіта.* Вчені академії підготували Положення про ліцей (2021 р.) та Типову освітню програму профільної середньої освіти (2025 р.), що стало вирішальним

³⁷⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁸⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

кроком у впровадженні старшої профільної школи. Також розроблено Концептуальні засади реформування історичної освіти в школах (2024 р.).

– *Професійна та вища освіта*. Вагомим внеском стала участь у розробленні проєкту Закону України «Про професійну освіту» (2025 р.). Для вищої освіти – підготовка Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. та пропозицій щодо вдосконалення освітнього процесу та індивідуальних траєкторій.

– *Освіта дорослих*. Уперше на законодавчому рівні системно опрацьовано питання навчання впродовж життя через підготовку проєкту Закону України «Про освіту дорослих» та Національної стратегії розвитку освіти дорослих.

Експертна підтримка органів державної влади. Співпраця із Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій мала системний і багатоаспектний характер.

- *Парламентські та комітетські слухання*: вчені НАПН України забезпечили наукову аналітику для слухань щодо якості підручників для НУШ (2021 р.), грантового фінансування науки (2021 р.), відновлення освіти на деокупованих територіях та подолання освітніх втрат і розривів (2023 р.).

- *Робота в експертних групах*: провідні вчені НАПН України брали безпосередню участь у засіданнях профільного Комітету Верховної Ради України, надаючи експертні висновки до законопроєктів про наукову і науково-технічну діяльність, підтримку молодих вчених, інноваційну діяльність та цифровізацію освіти.

- *Рада національної безпеки і оборони та Уряд*: пропозиції академії надавалися на запити Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України та Міністерства економіки України щодо післявоєнного відновлення освіти і науки, забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу, цифрової трансформації освіти та формування стійкості освітньої системи в умовах воєнного стану.

У співпраці із МОН України, Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, іншими органами державного управління, Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, Національним Еразмус+ офісом в Україні, Рамковою програмою Європейського Союзу «Горизонт Європа», іншими програмами та інституціями ЄС НАПН України здійснює системний науковий і методичний супровід трансформації освіти, бере участь у розробленні та імплементації освітнього законодавства нового покоління, адаптації вітчизняної освітньої сфери до європейських стандартів. До ключових напрямів віднесено науково-методичне забезпечення розвитку інноваційної особистості, формування конкурентоспроможного людського капіталу, громадянське та національно-патріотичне виховання, розвиток цифрової та інклюзивної освіти, а також забезпечення стійкості освітньої системи в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Особлива увага у законотворчих пропозиціях 2021–2025 рр. приділена *цифровізації освіти та інноваційним викликам*, зокрема впровадженню в освітній процес інструментів штучного інтелекту (ШІ).

- Розроблено Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі (2021 р.) та Концепцію цифрової трансформації освіти і науки (2021 р.).

- У 2024–2025 рр. підготовлено інструктивно-методичні рекомендації та правила відповідального використання технологій ШІ в закладах загальної середньої та вищої освіти.

- Обґрунтовано законодавчі зміни щодо використання спеціалізованих пристроїв для читання електронних підручників.

Освіта в контексті війни та євроінтеграції. У відповідь на виклики агресії РФ проти України вчені НАПН забезпечили розроблення документів щодо:

- післявоєнного відновлення освіти і науки в рамках роботи Національної ради з відновлення України від наслідків війни;
- заборони використання джерел інформації держави-агресора в освітніх та наукових програмах;
- формування культури безпеки життєдіяльності та національного спротиву молоді.

Водночас вченими НАПН України підготовлено численні експертно-аналітичні матеріали, зокрема до опитувальника Єврокомісії щодо вступу України до ЄС (розділ «Наука і дослідження»), що стало важливим кроком на шляху євроінтеграції.

Узагальнення досвіду 2021 – 2025 рр. свідчить, що участь вчених НАПН України у законодавчих процесах є не лише формальною експертизою, а й активним формуванням нової парадигми української освіти. Завдяки такій роботі забезпечено безперервність реформ (зокрема НУШ), правовий захист учасників освітнього процесу в умовах війни та створення нормативного підґрунтя для інноваційного розвитку післявоєнної України.

Науковий супровід реформування української загальної середньої освіти здійснюється НАПН України на основі Плану заходів на 2017 – 2029 рр. із запровадження Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», затверджену Кабінетом Міністрів України³⁸¹, програм спільної діяльності НАПН України і МОН України на 2020 – 2022 рр. і 2023 – 2025 рр. та інших нормативних документів. В умовах воєнного стану продовжувалася робота із дидактико-методичного забезпечення повної загальної середньої освіти. Зроблено істотний внесок у формування і впровадження нового змісту загальної середньої освіти, зокрема розроблено Державний стандарт профільної середньої освіти та оновлено Державний стандарт початкової освіти, створено Типову освітню програму для профільного навчання в 10-12 класах, укладено низку модельних навчальних програм з усіх предметів для базової середньої освіти та цілісний навчально-методичний комплекс з реалізації її змісту, підготовлено і впроваджено в освітню практику 335 нових підручників і навчальних посібників для початкової і базової середньої освіти із усіх предметів.

Методику початкового навчання збагачено цілісною моделлю педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю молодших школярів, що враховує психолого-педагогічні, когнітивні, психолінгвістичні, соціально-емоційні чинники, характерні для навчання в умовах воєнного часу. Створено дидактико-методичний інструментарій реалізації зазначеної моделі в процесі очного, дистанційного і змішаного навчання.

Розроблено низку методичних систем і технологій, зокрема навчання української мови учнів 5-6 класів у закладах загальної середньої освіти із навчанням мовами національних меншин; прикладної спрямованості навчання математики та інформатики в гімназіях; формування природничо-наукової компетентності учнів гімназії у процесі навчання біології, хімії, фізики тощо. Створено діагностувальний інструментарій для комплексного виявлення навчальних втрат у початковій і базовій середній освіті, запропоновано механізми їх мінімізації і шляхи подолання.

Поглиблено наукове підґрунтя впровадження профільного навчання на завершальному етапі повної загальної середньої освіти. Обґрунтовано концептуальну модель дидактичної системи профільної середньої освіти, запропоновано різноманітні варіанти її реалізації для

³⁸¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p>

різних типів закладів освіти: ліцею, професійного коледжу, закладу фахової передвищої освіти, закладу спеціалізованої освіти; визначено дидактичні умови їх упровадження. Розроблено три перспективні для української школи моделі спеціалізованої освіти наукового спрямування, створено загальну методику їх упровадження.

У сфері цифрової трансформації освіти запропоновано нові рішення щодо модернізації освітнього процесу із використанням цифрових технологій. Обґрунтовано і розроблено методичну систему використання вчителями імерсивних технологій у процесі змішаного навчання, охарактеризовано її складники й умови реалізації³⁸²; обґрунтовано модель відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів та розроблено методику його використання³⁸³; створено методику розвитку цифрової компетентності наукових і науково-педагогічних працівників засобами відкритих освітньо-наукових інформаційних систем³⁸⁴; розроблено інструменти, методи і технології моніторингових досліджень ефективності цифрових освітніх середовищ у закладах освіти³⁸⁵.

Набутий досвід та отримані експериментальні результати використання ІІІ в освіті надали змогу створити велику за обсягом та практичним значенням наукову продукцію – статей, розділів у закордонних монографіях та матеріалів збірників доповідей, індексованих у міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science.

Сучасний стан наукового осмислення ІІІ характеризується його стрімкою експансією в соціально-гуманітарну сферу. Аналіз бази даних Scopus за 2022 – 2026 рр. демонструє значний масив публікацій – понад 320 тис. документів. Хоча технічні галузі залишаються домінантними (Computer Science – 24,3 %, Engineering – 14,4 %), соціальні науки наближаються до них і посідають вже четверту позицію (7,2 %).

Порівняльний аналіз із базою Web of Science (WoS) виявляє подібні кількісні параметри, проте іншу якісну структуру. У WoS категорія Education & Educational Research входить до топ-10 глобального потоку, а при застосуванні тематичного фільтра вона виходить на перше місце. Український масив у WoS демонструє виразну педагогічну спрямованість: категорія Education & Educational Research охоплює майже половину публікацій. Тож WoS є більш релевантною базою для презентації саме гуманітарного виміру українських досліджень ІІІ.

Результати наукових досліджень з питань побудови і використання відкритого освітнього середовища на основі ІІІ, інформаційно-цифрових технологій навчального, наукового й управлінського призначення, а також новітніх цифрових засобів освітньої діяльності та їх упровадження в освітню практику, висвітлює електронне наукове фахове видання «Інформаційні технології і засоби навчання», яке стало єдиним у галузі соціально-гуманітарних наук, що одержало державну фінансову підтримку. Динаміка публікаційної активності з проблем упровадження ІІІ в освітній простір України та світу засвідчує стрімке зростання наукового інтересу до цієї проблеми: частка відповідних публікацій зросла з 17 % у 2024 р. до 29 % у 2025 р. Інтенсивність досліджень підвищилася майже у 1,8 рази і свідчить про перехід від переважно теоретичного осмислення ІІІ до активної фази експериментальних і прикладних розробок та їх упровадження в освітню практику. Аналіз публікацій показав, що найбільш досліджуваним інструментом у 2024 – 2025 рр. залишається ChatGPT, який

³⁸² <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746953>

³⁸³ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746977>

³⁸⁴ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746838>

³⁸⁵ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746899>

розглядається і як потужний асистент викладача, і як загроза академічній писемності. Результати вказують на потенціал ІІІ у створенні персоналізованих траєкторій навчання та підтримці інклюзії. Це свідчить про те, що ІІІ став невід'ємним інструментом освітньої практики і вимагає розроблення на національному рівні чітких етичних нормативів та інституційних моделей регулювання.

Підвищення ефективності *національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання* у сфері освіти України відбувається шляхом посилення цілісності їх науково-методичного супроводу. Пріоритетом є перехід до інституційно скоординованої моделі, що інтегрує наукову експертизу, методичну стандартизацію та механізми оперативного впровадження і масштабування виховних інновацій.

Вчені НАПН України є авторами сучасних навчальних і навчально-методичних видань, навчальних програм, зокрема з питань основ безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій, соціально-психологічної підтримки учнів, подолання екологічних наслідків війни тощо.

Системне науково-методичне забезпечення *дошкільної освіти* спрямоване на оновлення змісту освіти, впровадження сучасних педагогічних підходів та забезпечення якості освітнього процесу, імплементацію Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.).

У сучасних умовах пролонгованої воєнної агресії, демографічних втрат, соціальної турбулентності та зростання психоемоційного навантаження на всіх учасників освітнього процесу НАПН України виступає системоутворювальним суб'єктом формування науково-методологічних засад модернізації як освіти у цілому, так і *психологічної служби* зокрема. Діяльність академії спрямована на забезпечення доказового, міждисциплінарного та практико-орієнтованого супроводу трансформаційних процесів психологічної допомоги, психосоціальної підтримки та розвитку безпечного освітнього середовища. Через потенціал наукових установ академії здійснюється розроблення сучасних концептуальних моделей функціонування психологічної служби, що відповідають викликам воєнного часу, тенденціям європейської інтеграції та пріоритетам державної політики у сфері освіти і ментального здоров'я.

Пріоритетного значення набуває наукове обґрунтування переходу від переважно реактивної моделі діяльності психологічної служби до превентивно-ресурсної, орієнтованої на раннє виявлення ризиків, збереження психічного здоров'я, розвиток резильєнтності та посилення адаптаційного потенціалу здобувачів освіти, педагогічних працівників і батьківської спільноти. Вченими НАПН України розроблено концептуальні моделі резильєнтності та психосоціальної підтримки для 16 тис. фахівців психологічної служби, посилено супровід інклюзивного навчання через впровадження безбар'єрних технологій та арттерапевтичних методів роботи із травмою війни. У цьому контексті Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи забезпечує адаптацію міжнародних стандартів МНРСС (Mental Health and Psychosocial Support), рекомендацій ВООЗ, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО та інших міжнародних інституцій до умов функціонування української освіти. Науково-методичний супровід спрямовується на інтеграцію психолого-педагогічних, соціальних і управлінських компонентів підтримки, що уможлиблює формування цілісної моделі реагування на кризові ситуації в закладах освіти.

Важливим результатом діяльності академії є формування єдиної методологічної рамки професійної діяльності психологічної служби системи освіти, кадровий потенціал якої становить понад 16 тисяч фахівців. Йдеться про стандартизацію змісту професійних функцій, розроблення та оновлення професійних стандартів, розроблення моделей міжвідомчої

взаємодії та посилення управлінської координації на державному, регіональному й локальному рівнях. Такий підхід забезпечує узгодженість профілактичної роботи, кризового втручання, консультативної допомоги, психокорекційних заходів і післякризового відновлення в єдиному функціональному контурі.

Фундаментального значення набуває участь НАПН України у підготовці стратегічних документів розвитку освіти, зокрема Концепції реформування психологічної служби в системі освіти України до 2030 р. Зазначений документ визначає пріоритети інституційної модернізації служби, посилення її суб'єктності в управлінських процесах, цифрової трансформації професійної діяльності, розвитку мережових форм взаємодії та впровадження регіональних координаційних механізмів. Концептуально закладається перехід до сервісної моделі функціонування служби, орієнтованої на потреби дитини, сім'ї та педагогічного колективу.

Загалом зміст *наукового супроводу* освіти полягає в інтелектуальному забезпеченні її трансформацій відповідно до запитів суспільства. Науковий супровід освіти охоплює:

- фундаментальні дослідження: аналіз того, як змінюється світ і які компетентності будуть потрібні через 10-20 років (прогностика);
- розроблення і своєчасне оновлення стандартів освіти;
- проектування концептуальних освітніх моделей раннього освітнього розвитку, «НУШ», профільної школи або інклюзивного середовища.
- обґрунтування методів навчання, наукову перевірку того, чи справді ігрові методики або STEM-підходи працюють краще за традиційні.

Методичний супровід в освіті спрямовано на виконання таких завдань:

- трансформації досвіду, перетворення нових наукових теорій у зрозумілі алгоритми для уроку;
- адаптацію до змін, допомогу педагогу в опануванні нових стандартів (наприклад, НУШ) без стресу;
- професійну діагностику, виявлення «слабких місць» у викладанні та спільного пошуку шляхів їх подолання;
- створення успішного середовища, коли методист стає ментором, який допомагає вчителю розкрити власний потенціал.

У методичному супроводі важливо забезпечити оптимальний баланс традиційних та інноваційних засобів. Зокрема це стосується традиційних майстер-класів та воркшопів, методичних об'єднань, відкритих уроків з рефлексією, супервізії, кейс-технологій, коучинг-сесій тощо.

Системний науковий та методичний супровід освіти забезпечує обґрунтованість управлінських рішень, розроблення сучасних освітніх технологій і підтримку педагогів у процесі впровадження змін. Саме наукові дослідження дають змогу своєчасно виявляти тенденції, оцінювати ризики та визначати оптимальні шляхи реагування на виклики воєнного часу.

Наукові установи НАПН України здійснюють комплексні дослідження з проблем подолання освітніх втрат, психологічної підтримки учасників освітнього процесу, розвитку цифрової освіти, громадянського виховання та професійного розвитку педагогів. На основі цих досліджень створено методичні рекомендації, навчальні програми, діагностичні інструменти та практичні матеріали для закладів освіти.

Зокрема науковцями Інституту соціальної та політичної психології НАПН України розроблено і впроваджено психологічні засоби розвитку національної та громадянської ідентичності учнівської і студентської молоді, адаптовані до умов війни. Їхньою особливістю є опора на принципи адаптивності, релевантності та креативності, а також використання методів, що діють ненасильницько, через творче самовираження і рефлексію. У практичній роботі застосовано створення коміксів, колажування, арттерапевтичні та проєктні методи, вебквести, цифрові діалогові середовища та технології створення власного медіаконтенту.

Використання таких інструментів сприяє формуванню атмосфери полілогу, підтримує мотивацію до навчання, розвиває суб'єктність, критичне мислення та здатність до усвідомленої громадянської участі. Особливу цінність мають арттерапевтичні підходи, які допомагають безпечно опрацьовувати травматичний досвід війни, відновлювати відчуття контролю та інтегрувати індивідуальний і колективний досвід. У роботі із студентською молоддю ефективність демонструє також проєктно-орієнтоване навчання, що сприяє розвитку громадянської ідентичності та готовності відстоювати демократичні цінності.

Науковий супровід трансформації освіти в умовах війни охоплює також дослідження соціально-психологічних умов взаємодії закладу освіти, учнів і батьків. Дослідження Інституту соціальної та політичної психології НАПН України засвідчили, що воєнні обставини – вимушене переміщення сімей, зміна школи, нестабільність зайнятості батьків, зниження їхніх психологічних ресурсів – негативно впливають на задоволеність дітей навчанням, їхню впевненість і успішність. Водночас війна активізувала участь батьків у шкільному житті, підвищила запит на відкриту, оперативну й мобільну комунікацію між школою та родинами. На основі цих результатів розроблено модель регуляції комунікації в системі «заклад загальної середньої освіти – сім'я», яка апробується у всеукраїнському інноваційному освітньому проєкті (2024 – 2027 рр.). Важливим напрямом роботи є також практична підтримка педагогів, учнів, батьків і місцевих громад через дебрифінги після кризових подій, семінари з подолання гострих стресових реакцій, програми психологічної підтримки родин військовослужбовців та тренінги для підлітків з основ психологічної самопомогі.

Важливим напрямом науково-методичного супроводу трансформації освіти є розвиток медіаосвіти та цифрової медіаграмотності. В умовах війни та масштабної цифровізації суспільства медіапсихологічні дослідження Інституту соціальної та політичної психології НАПН України забезпечують наукове підґрунтя формування критичного мислення учнів і педагогів, розвитку навичок безпечного та усвідомленого медіаспоживання, а також протидії інформаційним впливам і дезінформації. Науково-методичні розробки інституту апробовані у всеукраїнських експериментах та широко впроваджуються в загальнонаціональних проєктах розвитку інфомедійної грамотності. Зокрема посібник «7 кроків до здорового медіаспоживання під час війни», підготовлений із міжнародними партнерами, використовується у понад 2,4 тис. закладах освіти України. Стратегічні орієнтири подальшого розвитку цього напрямку визначено в Концепції цифрової медіаосвіти воєнного і повоєнного суспільства, розробленій інститутом у 2024 р.

Особливого значення набуває оперативне впровадження результатів досліджень у педагогічну практику. Науково-методичний супровід забезпечує зв'язок між фундаментальними дослідженнями, освітньою політикою та щоденною роботою педагогів, створюючи умови для доказового, системного й результативного оновлення освіти.

Якісний науковий та методичний супровід особливо важливий у сфері спеціальної освіти, зокрема. інклюзивного навчання, де необхідно враховувати потреби *дітей з особливими освітніми потребами* (ООП), створювати безбар'єрне освітнє середовище та

впроваджувати сучасні психолого-педагогічні технології. Особливе значення має методичний супровід педагогів, які працюють в умовах інклюзивного навчання. У цьому контексті Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України проводить наукові дослідження, семінари, тренінги та консультації, спрямовані на підвищення професійної компетентності вчителів, асистентів учителів, психологів та спеціальних педагогів. Це допомагає освітянам ефективно працювати з дітьми, які мають різні освітні потреби, та забезпечувати якісну освіту для кожного учня.

У сучасних умовах війни діяльність інституту набула ще більшої актуальності. Фахівці установи досліджують проблеми психологічної підтримки дітей, адаптації до дистанційного навчання, подолання освітніх втрат та соціалізації дітей з ООП. Важливим напрямом є також створення цифрових ресурсів і адаптованих матеріалів для онлайн-освіти.

Саме завдяки діяльності наукових установ НАПН України освіта України поступово стає більш інклюзивною, сучасною та доступною для всіх дітей. Це сприяє не лише розвитку сфери освіти, а й формуванню гуманного суспільства, де кожна людина має право на якісне навчання та самореалізацію.

Системний науковий і методичний супровід розвитку *професійної і фахової передвищої освіти* уможливорює наукове обґрунтування модернізаційних процесів у цій сфері відповідно до актуальних суспільних, економічних і технологічних викликів. Розроблення концептуальних засад розвитку професійної і фахової передвищої освіти сприяє удосконаленню науково-методичного забезпечення, оновленню змісту професійної підготовки та впровадженню інноваційних освітніх практик.

Фундаментальні і прикладні наукові дослідження з проблем професійної педагогіки спрямовано на розвиток цифровізації освіти, формування професійної компетентності педагогічних працівників, упровадження компетентнісного підходу та забезпечення якості освіти. У сучасних умовах стає об'єктивною потребою науково-методичний супровід розроблення професійних стандартів, освітніх і освітньо-професійних програм, навчально-методичних комплексів та цифрових освітніх ресурсів.

Особливої уваги потребує розвиток партнерської взаємодії із закладами освіти, органами державної влади, об'єднаними територіальними громадами, роботодавцями, міжнародними організаціями та науковими установами. У цій співпраці проводяться експериментальні дослідження, науково-методичні заходи, реалізуються програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників і проєкти, спрямовані на розвиток інноваційного освітнього середовища.

Науковий і методичний супровід сприяє підвищенню адаптивності системи професійної і фахової передвищої освіти до сучасних трансформаційних процесів, посиленню її інституційної спроможності та забезпеченню підготовки конкурентоспроможних фахівців для потреб національної економіки.

Науковий і методичний супровід *педагогічної освіти* в Україні в умовах сучасних суспільних трансформацій має першорядне значення, оскільки система освіти функціонує в умовах постійних змін, цифровізації та воєнних викликів. Сучасна педагогічна освіта потребує оновлення змісту, методів і форм підготовки вчителів, однак на практиці спостерігаються фрагментарність методичної підтримки, недостатня інтеграція науки і практики, нерівний доступ педагогів до сучасних освітніх ресурсів та обмежені можливості для професійного розвитку. Водночас поширення дистанційного та змішаного навчання актуалізувало потребу у нових методиках викладання, розвитку цифрової компетентності педагогів і впровадженні сучасних освітніх технологій.

Винятково важливим є створення цілісної системи науково-методичного супроводу педагогічної освіти, розроблення стратегії її підтримки.

Методики навчання мають враховувати особливості змішаного і дистанційного навчання, «кризової педагогіки», розвиток медіаграмотності й критичного мислення. Методичний супровід повинен бути доступним для всіх педагогів через онлайн-платформи, бібліотеки відкритих освітніх ресурсів та професійні спільноти. Особливої уваги потребує підготовка методистів нової генерації, розвиток наставництва та сертифікація методичних компетентностей. Методист у сучасній освіті має бути не контролером, а фасилітатором змін.

Ключове значення в умовах суспільних трансформацій і повоєнного відновлення має методичний супровід *освіти дорослих*. Його головним завданням є забезпечення безперервного навчання, професійної перепідготовки та розвитку цифрових, громадянських і професійних компетентностей дорослого населення. Методичний супровід у цій сфері спрямовується на створення навчальних програм, онлайн-курсів, консультаційних платформ і цифрових освітніх ресурсів, адаптованих до потреб різних категорій населення – внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, безробітних, людей старшого віку та працівників, які потребують перекваліфікації.

Важливу роль відіграє національна платформа «Дія.Освіта», яка охопила понад 6 млн учасників програм цифрової грамотності та налічує близько 2,8 млн зареєстрованих користувачів. Успішність завершення освітніх курсів становить близько 75 %, що свідчить про високий рівень залучення дорослого населення до програм безперервного навчання. Методичний супровід платформи включає освітні серіали, практичні кейси, інтерактивні завдання та тести «Цифрограм», які дають змогу оцінювати рівень цифрових компетентностей.

Результати досліджень Міністерства цифрової трансформації України засвідчують позитивну динаміку розвитку цифрових навичок населення: у 2025 р. 58 % дорослого населення України володіли цифровими компетентностями на базовому рівні або вищому, що відповідає середнім показникам країн ЄС. Водночас важливим напрямом методичного супроводу освіти дорослих є розвиток програм професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, спрямованих на професійну адаптацію населення до сучасних потреб ринку праці, а також розширення партнерства із міжнародними організаціями та європейськими освітніми платформами.

Підсумовуючи слід зазначити, що НАПН України стала рушієм інноваційного переходу до самодостатньої національної освітньої системи, діяльність якої спрямована на забезпечення інтересів України, а також до випереджального оновлення освіти із урахуванням потреб національної безпеки та євроінтеграційного курсу держави.

Таку інноваційну трансформацію національної освітньої системи здійснено завдяки успішному розвитку науково-методичного потенціалу НАПН України, з-поміж якого: створення повноцінної структури наукових установ задля комплексного супроводу усіх рівнів і ланок освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти, освіти дорослих, спеціальної та інклюзивної освіти, позашкільної освіти, цифровізації освіти), а також психології; здійснення наукових досліджень відповідно до державних пріоритетів розвитку освіти і науки, зокрема реформування української освіти передусім в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, модернізації змісту освіти, розвитку цифрового освітнього середовища та інклюзивної освіти, професійного розвитку педагогічних працівників, психологічного супроводу учасників освітнього процесу; успішна дворазова державна атестація наукових установ НАПН України, що підтверджує високий рівень їх

діяльності; результативне функціонування Електронної бібліотеки НАПН України, до якої станом на 1 липня 2026 р. внесено понад 41,2 тис. повнотекстових ресурсів у відкритому доступі, завантажених користувачами більше 20 млн. разів; створення Української електронної енциклопедії освіти; наявність у наукових установах НАПН України 27 періодичних видань категорії «Б», які внесені до нового Переліку наукових фахових видань України (2026 р.), а також журналу категорії «А» «Інформаційні технології і засоби навчання», який демонструє високий рівень міжнародної видимості (станом на 1 січня 2026 р. його матеріали переглянуто понад 2 млн разів, а лише впродовж 2025 р. здійснено понад 140 тис. переглядів сторінок більше як 69 тис. користувачами із 210 країн світу).

Водночас науково-методичний супровід ускладнюється недостатньою увагою до розвитку наукової сфери в Україні, що призводить до її загальної стагнації³⁸⁶:

- частка валового внутрішнього продукту на дослідження і розробки становить лише 0,4 % (для порівняння в Ізраїлі, що в стані війни, 6,76 %; США – 3,5 %, ЄС – 2,1 %, Китаї – 2,6 %);

- частка дослідників у зайнятому населенні мала, нині в Україні їх лише 43 тис. (або 2,9), для прикладу США – 10,6; ЄС – 9,7; Китай – 3,6;

- низька конкурентоспроможність заробітної плати дослідників: середня заробітна плата вчених НАПН України, які брали участь у здійсненні наукових досліджень і розробок, у 2025 р. становила 14,8 тис. грн, що є меншою за середньомісячну зарплату в Україні.

³⁸⁶ <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.543.258>

10. ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ТА РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

Анотація. В умовах повномасштабної війни, розв'язаної РФ, та для повоєнного відновлення України система інформаційно-бібліотечно-ресурсного забезпечення освіти зазнала суттєвих трансформацій, зберігаючи водночас свою цілісність і стратегічне значення. Мережа освітянських бібліотек, що нині об'єднує близько 13 тис. книгозбірень із сукупним фондом понад 300 млн документів (видань), функціонує як важливий складник національної науково-освітньої інфраструктури, забезпечуючи доступ до інформаційних ресурсів, підтримку освітнього й наукового процесів, розвиток цифрових сервісів та віддаленого обслуговування користувачів. Провідну роль у формуванні галузевого інформаційного ресурсу, науково-методичному супроводі та координації діяльності мережі відіграє Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського НАПН України, фонд якої налічує близько 588 тис. документів (видань), а електронні ресурси та вебпортал щорічно опрацьовують сотні тисяч користувацьких звернень. Бібліотека утвердилася як національний лідер інформаційно-бібліотечно-ресурсного забезпечення освіти, педагогіки і психології в Україні. Упродовж 2001 – 2025 рр. установою підготовлено понад 3,5 тис. наукових праць, понад 60 науково-методичних і бібліографічних видань, створено та підтримується Науково-педагогічна електронна бібліотека і бази даних, а цифровий ресурс «Педагоги України та світу» містить інформацію про понад 90 видатних постатей.

Водночас функціонування освітянських бібліотек ускладнюється низкою системних проблем, загострених воєнними викликами, а саме: скороченням мережі бібліотек з 15 тис. до 13 тис. унаслідок руйнування інфраструктури та демографічних змін; дефіцитом фінансування та комплектування фондів; застарілою матеріально-технічною базою; нерівномірним доступом до інформаційно-комунікаційних технологій і мережі Інтернет; ризиком втрати документальної спадщини; недостатнім рівнем цифрових компетентностей і знання іноземних мов працівників; кадровими проблемами, зокрема старінням фахівців та низькою мотивацією молоді; недосконалістю нормативно-правового забезпечення; ускладненням комунікації з бібліотеками на тимчасово окупованих і деокупованих територіях.

Для розв'язання зазначених проблем і забезпечення сталого розвитку системи інформаційно-бібліотечно-ресурсного супроводу освіти в сучасних умовах необхідно зосередити зусилля на прискоренні цифрової трансформації освітянських бібліотек та їх інтеграції у глобальний інформаційний простір; формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу і тематичних баз даних, зокрема із узагальнення досвіду відбудови у сфері освіти; удосконаленні (у взаємодії із МОН України) нормативно-правової бази; зміцненні матеріально-технічної інфраструктури та забезпеченні стабільного доступу до Інтернету; активізації оцифрування фондів і збереженні культурної спадщини; розвитку підвищення кваліфікації кадрів; розширенні міжнародного співробітництва; підтримці молодих фахівців і підвищенні престижу бібліотечної професії; посиленні інформаційної протидії дезінформації та здійсненні аналітичного забезпечення освітніх реформ.

Діяльність бібліотек під час російської війни проти України та повоєнного її відновлення спрямовується на надання відкритого доступу до друкованих та електронних документів, формування актуальних інформаційних ресурсів, впровадження нових форм роботи з орієнтацією на віддаленого користувача, своєчасне та повноцінне інформаційно-бібліотечне забезпечення фахових потреб наукових, науково-педагогічних, педагогічних і бібліотечних працівників.

Відповідно до глобальних цілей сталого розвитку України бібліотеки є базовими елементами наукової, освітньої, культурної, інформаційної інфраструктури держави. Вони відіграють значну роль у стабільному поступі демократичного громадянського суспільства,

дотриманні прав і свобод людини, примноженні людського капіталу країни. В умовах викликів воєнного часу бібліотеки сприяють розвитку інформаційної та мовної культури соціуму, національно-патріотичного, правового й екологічного виховання, формуванню української національної та громадянської ідентичності, підвищенню якості освіти, становленню освіченої нації, здатної мислити та практично втілювати здобуті знання й досвід у розбудову незалежної України.

Діяльність освітянських бібліотек щодо інформаційно-бібліотечного та ресурсного забезпечення освіти, її наукового і методичного супроводу відбувається відповідно до пріоритетів державної освітньої політики, визначених стратегічними й програмними документами, зокрема законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», указами Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», «Про вдосконалення вищої освіти в Україні», «Про Консультативну раду з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти», «Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти», Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Планом заходів на 2017 – 2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», «Національним планом щодо відкритої науки», Стратегією розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та операційним планом її реалізації на 2023 – 2025 роки, Стратегією утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, Стратегією популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», Національною економічною стратегією на період до 2030 року, тощо.

Виклики війни, втрати та інформаційна протидія.

Станом на 2021 р. мережа освітянських бібліотек МОН України та НАПН України об'єднувала понад 15 тис. освітянських книгозбірень і функціонувала як цілісна галузева інформаційно-бібліотечна система, покликана забезпечувати науково-інформаційну та ресурсну підтримку освітньої та науково-педагогічної діяльності³⁸⁷. Нині мережа об'єднує близько 13 тис. бібліотек.

Бібліотеки закладів загальної середньої освіти є найчисельнішими у мережі освітянських бібліотек України. На початок 2022/2023 н.р. в Україні функціонувало 12,4 тис. закладів загальної середньої освіти, в яких працювали 12,8 тис. бібліотечних працівників. Бібліотечний фонд мали 11,7 тис. закладів загальної середньої освіти, що становило 94 % від загальної кількості закладів освіти³⁸⁸. Саме цей сегмент бібліотек за період 2022 – 2024 рр. значно скоротився та зазнав найбільших втрат.

Кількість шкіл, а отже і бібліотек, зменшується через війну³⁸⁹, руйнування інфраструктури, масштабну міграцію населення, окупацію територій, демографічні зміни та оптимізацію мережі (створення опорних шкіл) у контексті реформування середньої школи.

Чимало освітянських книгозбірень ще не автоматизували свої процеси, зокрема через брак ліцензованих програмних продуктів. Тільки такі провідні бібліотеки, як Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБ), Львівська

³⁸⁷ <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

³⁸⁸ <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/d-4-2022-2023.pdf>

³⁸⁹ <https://www.rbc.ua/rus/news/nadiya-kuzmichova-mon-osvitni-vtrati-tse-1729163555.html>

обласна науково-педагогічна бібліотека, бібліотеки ЗВО, що мають педагогічний та інженерно-педагогічний профілі, сьогодні є потужною складовою національної інформаційної інфраструктури. Бібліотекам закладів професійної і загальної середньої освіти не вдається досягти аналогічного закордонного рівня через дефіцит комп'ютерної техніки, відсутність та нестабільність підключення до Інтернету, невеликі штати, недостатній рівень знань і навичок для розроблення та підтримання як окремого сайту, так і актуалізації окремої сторінки на загальному сайті установи, якій підпорядкована книгозбірня.

В умовах російської війни проти України ДНПБ та інші освітянські бібліотеки спрямовують роботу *на інформаційний спротив російському агресору*. Актуалізовано тематику масових науково-практичних заходів та віртуальних виставок, де зосереджено увагу на збереженні історичної пам'яті, популяризації української мови й культури, протидії дезінформації та формуванні медіаграмотності, діяльності освітян і науковців в умовах воєнного стану^{390, 391, 392}.

Взаємодія освітянських бібліотек відбувається на основі науково-методичного супроводу ДНПБ, який має теоретичне та практичне значення для розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів.

ДНПБ – лідер інформаційно-бібліотечного і ресурсного забезпечення освіти в Україні.

Провідну роль в інформаційно-бібліотечному та ресурсному забезпеченні освіти відіграє ДНПБ як наукова установа у структурі НАПН України з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства, біографістики та історії освіти; є національним галузевим книгосховищем, центром з питань інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти та головним координаційним, науково-методичним центром мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Її діяльність спрямована на вдосконалення інформаційно-бібліотечного супроводу освіти шляхом формування нового соціокультурного образу бібліотеки, що здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє базами даних, надає вільний і багатоаспектний доступ до світових інформаційних мереж та банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

ДНПБ утвердилася як національний лідер інформаційного забезпечення освіти, педагогіки, психології незалежної України. Це набуло ще виразнішого прояву у кризових для українського суспільства умовах – під час пандемії COVID-19 і повномасштабної російської війни проти України. Бібліотека демонструє лідерські позиції у впровадженні інноваційних підходів до формування й використання галузевих інформаційних ресурсів, розвитку електронних бібліотек, науково-інформаційних баз даних, бібліометричних сервісів та аналітичної підтримки наукових досліджень. Водночас перед ДНПБ постали нові виклики, зокрема загроза національній безпеці в умовах повномасштабної війни РФ проти України тощо. Це вплинуло на визначення нових векторів її розвитку, перегляд концептуальних положень взаємодії науково-інформаційної діяльності із дослідницькою та освітньою.

Важливим складником інформаційного ресурсу мережі є 230 тис. примірників рідкісних і цінних видань, зокрема у фонді ДНПБ зберігається понад 28 тис. документів, що

³⁹⁰ <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/466>

³⁹¹ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7131>

³⁹² <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742389/https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/494>

становлять національне надбання України. До фонду ДНПБ впродовж 2022 – 2025 рр. надійшло 20,3 тис. документів (видань), із них: 8,5 тис. – книжки, брошури, 11,8 тис. – періодичні видання; загалом її фонд налічує 588 тис. документів (50 % галузевих документів). Під час війни значно зменшилися надходження обов'язкового примірника документів. Усе це спонукало до активізації формування Науково-педагогічної електронної бібліотеки та вживання заходів для максимального забезпечення інформаційних потреб користувачів насамперед через вебпортал ДНПБ.

Вебпортал ДНПБ (dnpb.gov.ua) як веборієнтована технологічна платформа, доступна також з мобільних пристроїв, інформує про всі напрями діяльності установи, представляє її ресурси, інноваційні послуги, що зумовлює підвищення оперативності та якості науково-інформаційного забезпечення та науково-методичного супроводу сфери освіти. Упровадження ІКТ призвело до збільшення кількості віддалених користувачів та віртуальних відвідувань бібліотеки. Вебпортал відвідують користувачі із таких країн, як США, Індонезія, Нідерланди, Польща, Німеччина, Ірландія, Канада та ін. У 2025 р. кількість звернень до ресурсів на вебпорталі становила 148 тисяч. На сторінці порталу «Наукова періодика України онлайн з питань освіти, педагогічної, психологічної та соціальних наук» надано доступ до 566 назв повнотекстових наукових серіальних (періодичних і продовжуваних) видань³⁹³.

Розвивається електронний інформаційний ресурс: віртуальні читальні зали (Фонду В.О. Сухомлинського <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chytalni-zaly/virtualnyy-chytalnyy-zal-fondu-v-o-sukhomlynskoho/>, кабінету бібліотекознавства <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chytalni-zaly/virtualnyy-chytalnyy-zal-kabinetu-bibliotekoznavstva/>, кімнати-музею рідкісної книги <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chytalni-zaly/virtualna-kimnata-muzey-ridkisnoyi-knyhy/>); сторінка «Бібліотечному фахівцю» (рубрики «Бібліотеки в реаліях війни» <https://dnpb.gov.ua/ua/biblioteku-v-realiyakh-viyny/>, «Інформаційна та медіаграмотність» <https://dnpb.gov.ua/ua/dopomoha-profesiyniy-samoosviti/informatsiyna-ta-mediahramotnist/>); рубрика «Пункт європейської інформації» <https://dnpb.gov.ua/ua/punkt-yevropeyskoyi-informatsiyi/>; сторінка «Українська мова онлайн» <https://dnpb.gov.ua/ua/ukrayinska-mova-onlayn/>, онлайн-проект «Дистанційна самоосвіта бібліотечних працівників» <https://dnpb.gov.ua/ua/dopomoha-profesiyniy-samoosviti/dystantsiyna-samoosvita-bibliotekariv/>.

Наукові дослідження ДНПБ як засіб інформаційно-бібліотечного і ресурсного забезпечення.

У пріоритетах ДНПБ – наукові дослідження з питань інформаційного забезпечення освіти, науково-методичного супроводу діяльності мережі освітянських бібліотек, а саме: педагогічного джерелознавства та біографіки, проектування баз знань цифрових освітніх ресурсів, інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти й педагогіки, психології тощо.

З урахуванням викликів війни та завдань повоєнного відновлення країни уточнено тематику досліджень, назви заходів, що сприяє підсиленню гуманітарного виміру національної безпеки у мовно-культурній та інформаційній сферах, реалізації політики національної пам'яті, формуванню патріотизму, української національної і громадянської ідентичності^{394, 395, 396}.

³⁹³ <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=45494>

³⁹⁴ <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=40741>

³⁹⁵ https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/abstracts_collection_2022-1.pdf

³⁹⁶ <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=45494>

Одержані ДНПБ результати наукових досліджень відображено в понад 3,5 тис. праць (словники, методичні рекомендації, практичні посібники, оглядові, довідкові та навчальні видання, аналітичні й реферативні матеріали, статті) та апробовано під час участі працівників установи в науково-практичних заходах різного рівня. Поповнюються електронні ресурси: «Педагоги України та світу», «Вчені НАПН України», «Віртуальний читальний зал освітянина», «Моніторинг ЗМІ», «Педагогічна наука України: бібліометричний аудит», «Фактографічна база даних Знаменні та пам'ятні дати у сфері освіти».

Унікальний цифровий ресурс «Педагоги України та світу» (містить інформацію про понад 90 постатей) дуже затребуваний в українських і закордонних користувачів^{397, 398}.

Рис. 1. Кількість підготовленої наукової продукції за 2023 – 2025 рр.

Результати досліджень впроваджуються через онлайн-проекти на сторінці фейсбук (<https://www.facebook.com/dnpb.gov.ua/>) [«Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри» (28 дописів, 10,5 тис. перегляди), «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо» (51 допис, 14,3 тис. переглядів), «Моя маленька Батьківщина: (за казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського)» (12 дописів, 1,4 тис. переглядів), «Sukhomlinsky News» (36 дописів, 1168 переглядів), «В. Сухомлинський: офіційне листування (епістолярний експурс)» (24 дописи, 1981 перегляд), «Педагоги України про національно-патріотичне виховання» (12 дописів, 2349 переглядів), «Педагоги про українську мову» (10 дописів, 16371 перегляд) та ін.] для наукових, науково-педагогічних, бібліотечних працівників, здобувачів освіти³⁹⁹.

Важливим складником сучасної системи інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти є розвиток цифрових науково-інформаційних ресурсів відкритого доступу, які забезпечують інтеграцію української науки й освіти у світовий інформаційний простір. У цьому контексті особливого значення набувають Національний репозиторій академічних текстів та Електронна бібліотека НАПН України як ключові елементи цифрової інфраструктури науково-освітньої сфери.

³⁹⁷ <https://surl.li/bufsxh>

³⁹⁸ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730138/1/document.pdf>

³⁹⁹ <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/5240>

У 2022 – 2026 рр. активно розвивається Національний репозиторій академічних текстів (НРАТ) як важливий елемент цифрової інфраструктури у сфері науки та освіти України. Динаміка накопичення наукових публікацій у галузі ІШ характеризується сталим зростанням: за відповідний період у репозиторії оприлюднено понад 3,4 тис. робіт, що охоплюють проблематику нейромереж, комп'ютерного зору, складних інтелектуальних систем та інші напрями досліджень.

У структурі НРАТ можна виокремити освітній аспект, що слугує науковою основою формування елементів національної моделі «Освіта 4.0». Так, упродовж 2023 – 2026 рр. сформувався потужний тематичний кластер (понад 450 наукових праць), безпосередньо присвячений проблематиці трансформації освітнього середовища. Контент-аналіз зазначеного масиву дозволяє виокремити чотири домінантні напрями досліджень. *Перший напрям* пов'язаний із подоланням освітніх втрат. *Другий напрям* стосується нормативно-управлінського виміру. *Третій напрям* зосереджений на питаннях етики та академічної доброчесності. *Четвертий напрям* охоплює аналіз великих даних (Big Data).

Як освітньо-наукова система відкритого доступу до результатів наукових досліджень НАПН України функціонує Електронна бібліотека НАПН України (рис. 2-4), що містить цифрові інформаційні ресурси, підготовлених за результатами фундаментальних і прикладних наукових досліджень установ академії. Зазначені ресурси завантажені користувачами з багатьох країн світу понад 20 млн разів. Упродовж останніх років кількість користувачів Електронної бібліотеки НАПН України (ЕБ) щорічно збільшується. Станом на 11 грудня протягом 2025 року ресурсами ЕБ скористалися понад 1,2 млн осіб, зокрема: з України – понад 88,4 тис., США – 14, 4 тис., Німеччини – 4 тис. У 2025 р. перші 2 сходинки рейтингу відвідувань посідають Китай – понад 901 тис. та Сінгапур – понад 254 тис. За весь час функціонування бібліотеки її ресурсами скористалися викладачі та науковці зі 195 країн світу. Наразі загальна кількість наукових джерел у бібліотеці становить понад 40 тис. од., завантажень повнотекстових електронних ресурсів – понад 20 млн і продовжує зростати.

Рис. 2

Рис. 14.6. Моніторинг використання сайту Електронної бібліотеки НАПН України за Google Analytics за 2021-2025 рр.
9 361 018

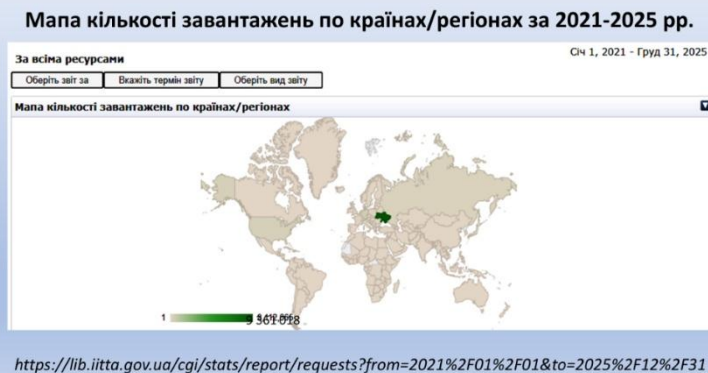

Рис. 3

Рис. 14.4. Електронна бібліотека НАПН України: кількість ресурсів та завантажень за 2021-2025 рр.

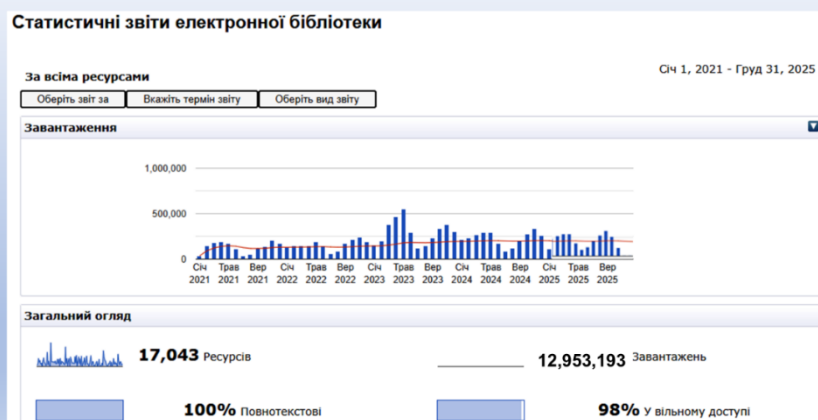

Рис. 4

Науково-методичне забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України

Фахівці ДНПБ систематично надають консультативно-методичну допомогу працівникам освітянських бібліотек МОН України та НАПН України; здійснюють формування електронного інформаційно-методичного ресурсу; забезпечують поповнення інформаційних ресурсів освітянських книгозбірень, зокрема на деокупованих територіях, а також бібліотек інших систем і відомств шляхом безоплатного обміну та перерозподілу актуальних документів різної тематики. Організовано щорічні науково-методичні семінари та тренінги спільно з науковими бібліотеками НАПН України, щорічні всеукраїнські місячники шкільних бібліотек у межах Міжнародного місячника шкільних бібліотек, серпневі вебінари з актуальних питань.

Результатом проведення наукових пошуків упродовж 2001 – 2025 рр. є наукова, виробничо-практична та офіційна продукція установи для мережі освітянських бібліотек. Зокрема, це понад 60 видань із серії «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек»: бібліографічні покажчики «Бібліотека в епоху цифровізації освіти і науки» (2025 р.), «Бібліотека в інформаційно-освітньому середовищі» (2022 р.), практичні посібники «Інформаційні ресурси бібліотек закладів освіти: формування та використання» (2022 р.), довідники «Науково-інформаційна та соціокультурна діяльність провідних

освітянських бібліотек» (2020 – 2022 рр.) і «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек» (2023, 2025 рр.), методичні рекомендації «Сучасні форми і методи забезпечення інформаційних потреб користувачів освітянських бібліотек» (2022 р.) та ін.

З огляду на розгортання повномасштабної війни рф проти України, поширення дистанційного навчання, цифровізацію освіти актуалізовано тематику бібліографічних списків на вебпорталі та у Facebook: інформаційна безпека дітей під час війни, дотримання правил безпеки задля порятунку життя та збереження здоров'я користувачів і працівників в умовах війни, використання технологій штучного інтелекту в освітній, науковій і бібліотечній сферах, реалізація державної політики щодо відкритої науки тощо.

Розвиток інформаційних технологій та зміни пріоритетів інформаційних потреб користувачів спонукають освітянські бібліотеки до генерації власних галузевих ресурсів, осучаснення форм науково-інформаційної діяльності. На їхніх сайтах віддалені користувачі можуть отримати вільний доступ до електронних каталогів, електронних бібліотек і депозитаріїв, бібліографічних та фактографічних баз даних, віртуальних книжкових виставок, повнотекстових документів, матеріалів семінарів, конкурсів, фото- і відеоматеріалів тощо. Інноваційністю вирізняється послуга провідних освітянських бібліотек для задоволення інформаційних потреб користувачів з використанням бібліометричних методів.

Книжкові виставки є ефективним ресурсом інформаційно-освітнього середовища, що сприяє популяризації знань, забезпечує доступ до релевантної інформації та підтримку освітньої діяльності. Упродовж 20 років організовано понад 2,5 тис. виставок. За 2022 – 2025 рр. підготовлено 193 книжкових виставки (зокрема 170 віртуальних): тематичних – 131; персональних – 62, із яких «Ювіляри НАПН України» – 25.

Книжкові виставки присвячено актуальним питанням: освіти («Школа в умовах воєнного стану», «Освіта в умовах воєнного стану: виклики, ризики, втрати та ефективні способи захисту її стійкості», «Колективна пам'ять: роль освітян у протистоянні російській агресії» та ін.), діяльності НАПН України («НАПН України: історія та сьогодення» (віртуальна, відеоролик)), діяльності освітянських бібліотек в умовах війни («Інформаційний фронт освітянських бібліотек», «Діяльність освітянських бібліотечних інституцій: виклики воєнного часу», вип. 1-2; «Бібліотека під час війни та повоєнної відбудови», вип. 1-3; «Видавнича діяльність провідних освітянських бібліотек»)) та ін.⁴⁰⁰.

Основні здобутки інформаційно-бібліотечного та ресурсного забезпечення сфери освіти в умовах війни та повоєнного відновлення України.

З-поміж основних здобутків^{401, 402}:

- створено та надано доступ до галузевого інформаційного ресурсу на різних носіях інформації;
- розроблено й упроваджено систему науково-інформаційного забезпечення освіти та науки України;
- забезпечено розвиток педагогічної біографіки та джерелознавства як пріоритетних складників історико-освітніх досліджень;
- розроблено і реалізовано через фейсбук (<https://www.facebook.com/dnpb.gov.ua/>) онлайн-проекти як інноваційну форму впровадження результатів досліджень в освітньо-науковий простір;

⁴⁰⁰ <https://surl.li/bufsxh>

⁴⁰¹ <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731955/>

⁴⁰² <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/245>

- набула подальшого розвитку сухомлиністика як складник педагогічної біографіки на базі читального залу Фонду В.О. Сухомлинського ДНПБ;
- здійснено науково-інформаційний супровід Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року; проведення першого уроку в закладах загальної середньої освіти; функціонування бібліотек в умовах воєнного стану тощо;
- створено і впроваджено цілісну систему довідкових видань, зокрема енциклопедичних та бібліографічних у традиційній та електронній формах (науково-допоміжних, рекомендаційних);
- здійснюється підготовка та видання електронного наукового періодичного видання категорії «Б» «Науково-педагогічні студії»;
- забезпечено збереження, оцифрування та вивчення рідкісних видань на базі кімнати-музею рідкісної книги;
- організовано систематичний бібліометричний аудит педагогічної науки;
- віддаленим користувачам надано доступ до інформаційних ресурсів через вебпортал ДНПБ і сайти провідних бібліотек мережі;
- забезпечено стабільне функціонування 26 електронних бібліотек провідних освітянських книгозбірень та їх активне використання користувачами;
- розроблено систему наукових і культурно-освітніх заходів задля формування української національної та громадянської ідентичності широких верств суспільства;
- віддаленим користувачам забезпечено надання різноманітних інформаційних послуг на засадах кооперування, серед яких – міжбібліотечний абонемент, електронна доставка документів, віртуальна бібліографічна довідка тощо;
- організовано доступ до закордонних повнотекстових і реферативних баз даних;
- здійснено науково-методичний та інформаційний супровід діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України для їх адаптації до вимог сучасного суспільства;
- забезпечено проведення щорічних всеукраїнських місячників шкільних бібліотек у рамках Міжнародного місячника шкільних бібліотек з актуальними гаслами («У нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи!», 2022 р.; «Вірю в майбутнє твоє, Україно!», 2023 р.; «Читаюча шкільна родина – стратегічне завдання бібліотеки», 2024 р.; «Рідна мова – наша зброя і наш оберіг!») відповідно до наказу МОН України від 12 серпня 2014 р. № 93;
- поповнено цифровий контент ДНПБ методичного спрямування (онлайн-проекти «Дистанційна самоосвіта бібліотечних працівників», «Бібліотекознавчий лекторій» і «Віртуальний читальний зал» з питань бібліотекознавства);
- організовано інформаційну протидію дезінформації та пропаганді в сфері освіти і педагогіки;
- активізовано діяльність секції працівників бібліотек закладів середньої та професійної освіти у структурі Української бібліотечної асоціації;
- налагоджено співробітництво між ДНПБ, науковими установами, закладами вищої освіти, освітянськими бібліотеками, громадськими організаціями України й світу.

Проблеми інформаційно-бібліотечного і ресурсного забезпечення освіти.

Існує низка проблем, які гальмують процеси трансформації освітянських бібліотек та їх подальший інтенсивний розвиток, що впливає на якість інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти та її науково-методичного супроводу. Серед них:

- недооцінювання ролі бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини, що призводить до неефективної реалізації потенціалу бібліотек як соціальної інституції;
- нестабільність державної політики у сфері підтримки освіти та науки;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності наукових установ і бібліотек;
- недостатній рівень державного фінансування для здійснення ефективної діяльності та розвитку освітянських бібліотек;
- відсутність повноцінного комплектування бібліотечних фондів новими українськими й зарубіжними виданнями, що знижує рівень доступу користувачів до інформації;
- застаріла матеріально-технічна база бібліотек: приміщення, обладнання й техніка не відповідають сучасним вимогам обслуговування користувачів та збереження бібліотечних фондів, зокрема рідкісних та цінних видань;
- недостатні темпи впровадження й зумовлена цим відсталість інформаційно-комунікаційних технологій, що ускладнює або унеможлиблює виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні;
- загроза втратити об'єкти документальної спадщини, які пошкоджені або зіпсовані внаслідок плину часу, воєнних дій або неналежних умов зберігання;
- відсутність доступу значної частини освітянських бібліотек до мережі Інтернет, що знижує рівень комунікації та інформаційного забезпечення;
- налагодження комунікації із освітянськими бібліотеками на деокупованих територіях;
- брак технічних і фінансових можливостей для оцифровування бібліотечних фондів та широкого впровадження новітніх бібліотечних інформаційних сервісів;
- недостатній рівень володіння ІКТ більшістю бібліотечних і наукових працівників, що знижує ефективність цифровізації виробничих процесів, зокрема в сучасних умовах дистанційної роботи і навчання та використання штучного інтелекту;
- низький рівень володіння іноземними мовами бібліотечними працівниками, що негативно впливає на міжнародну співпрацю, вивчення і впровадження зарубіжного досвіду та представлення власного в міжнародному науково-освітньому й бібліотечному просторах;
- недосконала система підвищення кваліфікації та стажування наукових і бібліотечних працівників в умовах широкого використання ІКТ, зокрема ШІ, інтегрування у світовий інформаційний простір;
- нестача висококваліфікованих бібліотечних і наукових фахівців, старіння кадрів, зниження темпів оновлення колективів молодими працівниками, що зумовлено низьким рівнем заробітної плати та, як наслідок, зниженням соціального статусу професії, що особливо загострюється в умовах війни, інфляційних процесів і постійного зростання вартості життя;
- невідповідність приміщень бібліотек вимогам до обслуговування користувачів (інклюзивність та безбар'єрність);
- воєнні дії, можливі аварії інфраструктури, перебої з енергопостачанням та інтернет-зв'язком створюють ризики для стабільного функціонування електронних ресурсів, репозитаріїв, баз даних і надання цифрових послуг.

Пріоритети розвитку інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти.

Для вдосконалення системи інформаційно-бібліотечного забезпечення інноваційного розвитку освіти та її науково-методичного супроводу в Україні в умовах міжнародних інтеграційних процесів, цифровізації суспільства, сучасних суспільно-політичних викликів,

спричинених повномасштабною війною рф, задля повоєнного відновлення і сталого розвитку України доцільно зосередити увагу на розв'язанні таких завдань^{403, 404}:

- прискорення трансформації освітянських бібліотек у базові документаційно-комунікаційні комплекси глобального інформаційного середовища;
- формування та надання доступу до україномовного контенту інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на різних носіях інформації;
- актуалізація фондів освітянських бібліотек у контексті декомунізації, дерадянзації;
- осучаснення із урахуванням актуальних вимог тематики наукових досліджень щодо вдосконалення інформаційно-бібліотечного та ресурсного забезпечення освіти й науки;
- розроблення науково-методичного інструментарію і практичних рекомендацій із забезпечення інноваційної діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України в умовах війни та післявоєнного часу;
- забезпечення належного реагування на проблеми та кризові явища, зумовлені військовою агресією рф проти України, їх аналіз та інформаційний супровід;
- створення нормативно-правової бази діяльності освітянських бібліотек (спільно з МОН України);
- удосконалення системи науково-методичного супроводу діяльності мережі освітянських бібліотек у контексті реалізації державної інформаційної та освітньої політики;
- комплектування фондів освітянських бібліотек новими українськими й закордонними виданнями на різних носіях інформації;
- збереження, створення цифрового контенту, вивчення та популяризування рідкісних і цінних видань (книжкових пам'яток), що становлять національне надбання;
- формування тематичних баз даних, спрямованих на акумуляцію, систематизацію та аналітичне узагальнення українського й закордонного досвіду післявоєнної відбудови освіти;
- забезпечення доступу до світових бібліотечно-інформаційних ресурсів;
- вивчення й упровадження в практику роботи освітянських бібліотек європейського та світового досвіду;
- активізація міжнародного співробітництва із закордонними закладами освіти, науки, культури й громадськими організаціями шляхом інтенсифікації участі у міжнародних наукових проєктах, грантах і заходах; розширення академічної мобільності, міжнародного книгообміну та міжнародної десимінації результатів наукових досліджень;
- упровадження сучасних ІКТ у виробничі процеси та обслуговування користувачів, насамперед віддалених;
- розвиток інформаційного потенціалу вебпорталів і сайтів освітянських бібліотек, зокрема їхніх англomовних версій;
- оновлення матеріально-технічної бази бібліотек, зокрема забезпечення сучасною комп'ютерною технікою, програмними засобами й надання доступу до мережі Інтернет;
- створення дієвої системи підвищення кваліфікації та стажування бібліотечних і наукових працівників;
- формування нової генерації наукових та бібліотечних фахівців із залученням талановитої молоді шляхом упровадження механізмів мотивації для підвищення ефективності роботи.

⁴⁰³ <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=40741>

⁴⁰⁴ <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=45494>

11. ЕФЕКТИВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ – ЗАПОРУКА ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація. В кризових умовах, зокрема під час війни рф проти України, фінансування освіти набуває особливого значення для збереження і розвитку людського капіталу, забезпечення стійкості держави та її повоєнного відновлення. Водночас через об'єктивні причини витрати на освіту скоротилися з 6,6 % ВВП у 2014 р. до 5,7 % ВВП у 2022 р. і у 2024 р. становили 4,7 % ВВП. За дефіциту фінансових ресурсів найбільшій державній підтримки останніми роками надано повній загальній середній освіті (майже половину консолідованого державного освітнього бюджету). Істотно зменшилося фінансування вищої і фахової передвищої освіти, що актуалізує завдання невідкладної модернізації мереж цих освітніх ланок. Значна частина бюджетних ресурсів використовується на оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників, забезпечення функціонування закладів освіти, тоді як інвестиційна складова фінансування залишається недостатньою. Подальший розвиток освіти потребує переходу від моделі фінансування, орієнтованої переважно на поточне утримання системи, до моделі, що забезпечує її модернізацію, безпеку, інноваційний розвиток і підвищення якості освітніх послуг.

Фінансування освіти в умовах повномасштабної війни перестало бути суто економічним питанням і перейшло в площину національної безпеки, оскільки освіта в умовах війни є критичною інвестицією для виживання держави, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та слугуватиме базисом повоєнного відновлення країни та її інфраструктури⁴⁰⁵.

Фінансування освіти в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів у сфері освіти. Конституційні засади державної політики визначені статтею 53 Конституції України, згідно з якою держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної та вищої освіти в державних і комунальних закладах освіти, а також сприяє розвитку різних рівнів і форм освіти та забезпечує соціальну підтримку її здобувачів.

Відповідно до статті 78 Закону України «Про освіту» держава гарантує фінансування освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством. При цьому законодавством встановлено орієнтир щодо спрямування на освіту не менше 7 % валового внутрішнього продукту (далі – ВВП).

Особливості фінансування освіти всіх рівнів визначені законами України «Про дошкільну освіту»⁴⁰⁶, «Про повну загальну середню освіту»⁴⁰⁷, «Про професійну освіту»⁴⁰⁸, «Про фахову передвищу освіту»⁴⁰⁹, «Про вищу освіту»⁴¹⁰. Державні заклади вищої освіти фінансуються переважно за рахунок коштів державного бюджету через механізм державного замовлення на підготовку фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів. Комунальні заклади вищої освіти фінансуються за рахунок місцевих бюджетів, а приватні – за рахунок коштів засновників та інших джерел, не заборонених законодавством. Законодавство також

⁴⁰⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

⁴⁰⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

⁴⁰⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

⁴⁰⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text>

⁴⁰⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

⁴¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

закріплює принципи цільового та ефективного використання бюджетних коштів, публічності та прозорості фінансових рішень.

Світова практика розглядає видатки на освіту передусім як інвестиції в людський капітал, що забезпечують довгострокове економічне зростання, соціальну згуртованість, національну безпеку та обороноздатність країни, а не як дисфункційні освітні видатки, непродуктивні витрати. За даними Всесвітнього економічного форуму (травень 2022 р.)⁴¹¹, інвестиції в освіту мають до 500 % рентабельності. Кожна вкладена в освіту гривня повертається державі у вигляді вищих податків, меншого рівня безробіття, техніко-технологічного розвитку суспільства та успішної ринкової економіки.

Україна є країною із визнаним ринковим статусом, який лише посилює аргумент на користь поступового впровадження ринкових та квазіринкових механізмів в економіці освіти за умови збереження державних гарантій рівного доступу до якісної освіти та децентралізації і впровадження бюджетної децентралізації в освіті під час війни⁴¹².

В умовах воєнного стану ефективно фінансування освіти та інвестиції в людський капітал є стратегічним чинником збереження людського потенціалу, підтримання стійкості освітньої системи та успішного повоєнного відновлення України. Україна постала перед подвійним фінансовим викликом: необхідністю нарощувати оборонні видатки, що обмежує можливості фінансування інших соціальних сфер, та водночас збереження і збільшення інвестицій в освіту як стратегічного пріоритету державної політики та основи повоєнного відновлення країни. За таких обставин особливої актуальності набуває проблема ефективного та раціонального використання обмежених фінансових ресурсів.

Для оцінювання рівня фінансового забезпечення освіти використовують два ключові показники: частку видатків на освіту у ВВП та їх питому вагу у загальному обсязі видатків зведеного бюджету України.

У 2021 р. видатки на освіту в Україні становили близько 5,7 % ВВП, що було вище за середній показник країн з дуже високим рівнем людського розвитку, який, за даними Доповіді про людський розвиток Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй за 2020 р., становив 4,8 %⁴¹³.

Видатки на освіту в Україні до початку повномасштабної війни складали в середньому 16,9 % видатків зведеного бюджету України.

Повномасштабне вторгнення рф стало визначальним чинником трансформації бюджетної політики України, зокрема у сфері освіти. Якщо в проєкті бюджету на 2022 р. вперше було передбачено видатки зведеного бюджету на освіту на рівні понад 7 % ВВП (392,2 млрд грн, з яких 185,6 млрд грн – видатки державного бюджету із урахуванням трансфертів), то після початку війни пріоритети державного фінансування змістилися на користь сектору безпеки й оборони. Це зумовило необхідність пошуку балансу між забезпеченням оборонних потреб держави та збереженням належного рівня фінансування освіти як стратегічної сфери розвитку людського капіталу.

Унаслідок зміни бюджетних пріоритетів частка видатків на освіту у зведеному бюджеті скоротилася із 14,1 % у 2021 р. до 9,5 % у 2022 р. та 6,9 % у 2023 р. Водночас частка видатків на безпеку й оборону у 2023 – 2025 рр. становила понад 46-51 % усіх видатків зведеного бюджету. Починаючи з 2024 р., спостерігається певна стабілізація фінансування освіти: частка

⁴¹¹ <https://www.weforum.org/meetings/world-economic-forum-annual-meeting-2022/>

⁴¹² <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735/>

⁴¹³ <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

освітніх видатків у зведеному бюджеті становила 7,1 % у 2024 р. та 6,6 % у 2025 р., а також відбулося поступове відновлення їх номінальних обсягів. Це свідчить про прагнення держави забезпечити функціонування освітньої системи в умовах воєнного стану, незважаючи на домінування оборонних видатків у структурі бюджетних витрат. Згідно з бюджетними орієнтирами на 2026 р. очікується подальше зростання частки видатків на освіту до 7,5 % зведеного бюджету.

У період воєнного стану частка видатків на освіту у валовому внутрішньому продукті та у структурі видатків зведеного бюджету України скоротилася. Це зумовлено насамперед різким зростанням видатків на сектор безпеки і оборони, які стали безумовним пріоритетом державної бюджетної політики. Внаслідок цього частка освітніх видатків у загальному обсязі бюджетних ресурсів зменшилася, хоча освіта продовжувала залишатися одним із найвагоміших пріоритетів державних видатків.

Водночас скорочення в період воєнного стану питомої ваги освітніх видатків не означало втрати освітою статусу одного із пріоритетних напрямів державної політики. Дані зведеного бюджету України свідчать, що у 2022 – 2026 рр. фінансування освіти здійснювалося в умовах значних бюджетних обмежень, спричинених необхідністю концентрації ресурсів на оборонних потребах. Попри це, починаючи із 2024 р., спостерігається поступове відновлення обсягів фінансування освіти в номінальному вимірі та стабілізація її частки у видатках зведеного бюджету України⁴¹⁴.

Аналіз структури освітніх видатків засвідчує, що основна частина ресурсів спрямовується на поточні потреби, насамперед оплату праці працівників освіти та забезпечення функціонування мережі закладів освіти. Натомість можливості фінансування розвитку, модернізації інфраструктури, цифрової трансформації та інноваційних проєктів залишаються обмеженими. Це актуалізує потребу в підвищенні ефективності використання бюджетних ресурсів, удосконаленні механізмів їх розподілу та посиленні інвестиційної складової фінансування освіти в контексті повоєнного відновлення та розвитку людського капіталу України.

Структура та показники видатків зведеного бюджету за освітніми рівнями у 2021 – 2025 рр.

Загальні видатки зведеного бюджету на освіту у воєнні роки: близько 392,2 млрд грн планувалося на 2022 р., а де-факто становили 290,76 млрд грн.; фактичні загальні видатки зведеного бюджету на освіту у 2023 р. становили 308,64 млрд грн, у 2024 р. – 348,4 млрд грн, із яких державний бюджет з трансфертами – 172,0 млрд грн. За результатами виконання Державного бюджету України за 2025 р. видатки на освіту із державного бюджету із урахуванням суми трансфертів до місцевих бюджетів становили 196,5 млрд грн (таблиця 1).

У перші місяці повномасштабної війни відбулося суттєве коригування бюджетних призначень у сфері освіти. У червні-грудні 2022 р. обсяг освітньої субвенції зменшено приблизно на 10 % або на 10,8 млрд грн. Частину коштів, передбачених на реалізацію окремих освітніх програм, зокрема друк підручників та впровадження реформи «Нова українська школа», було спрямовано на потреби оборони. Водночас ще у проєкті бюджету на 2022 р. на реалізацію реформи «Нова українська школа» передбачалося 1 млрд грн. Такі рішення відображали загальну тенденцію переорієнтації державних фінансових ресурсів на забезпечення потреб сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану⁴¹⁵.

⁴¹⁴ <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>

⁴¹⁵ https://24tv.ua/investitsiyi-lyudinu-2022-roku-osvitu-peredbacheno-ukrayina-novini_n1779141

Пріоритети фінансування за рівнями освіти

За даними Міністерства фінансів України^{416;417}, МОН України⁴¹⁸, профільних видань⁴¹⁹.

Складники системи освіти / пріоритети фінансування	Орієнтовні показники
Дошкільна та позашкільна	переважно місцеві бюджети; залишковий принцип, повільне відновлення
Загальна середня	понад 80 % усіх видатків на освіту; освітня субвенція 87,5 (2023 р.) → 103,2 (2024 р.) млрд грн; ≈100,9 млрд грн зарплат на 460+ тис. педагогічних кадрів
Реформа «Нова українська школа»	0 (2022 – 2023) → 473,3 млн (2024 р.) → 2,15 млрд грн (2025 р.)
Безпека/інфраструктура	укриття 6,2 млрд грн (2025 р.); харчоблоки 960 млн; шкільні автобуси 1,0-1,6 млрд грн
Вища і фахова передвища	46 млрд грн (2024 р.) → 55,6 млрд грн (2025 р.); скорочення контингенту; уперше гранти на 13 тис. осіб

За даними Державної казначейської служби⁴²⁰, впродовж 2022 – 2024 рр. в Україні спостерігалось зростання видатків на всі рівні освіти, проте темпи цього зростання були нерівномірними.

Найвищі темпи зростання фінансування продемонстрували дошкільна та професійна освіта, тоді як фінансування фахової передвищої та вищої освіти збільшувалося повільніше. Так, у 2022 р. на дошкільну освіту було спрямовано 40,7 млрд грн, у 2023 р. – 45,3 млрд грн, а у 2024 р. – 50,7 млрд грн. За два роки фінансування збільшилося на 10,0 млрд грн або на 24,5 %. Темпи приросту фінансування дошкільної освіти випереджали загальні темпи зростання видатків на освіту. Якщо у 2022 р. частка дошкільної освіти у сукупних видатках на основні рівні освіти становила 16,5 %, то у 2024 р. вона досягла 17,8 %. Це означає, що фінансування дошкільної освіти зростало не лише номінально, а й посилювало свої позиції у структурі освітніх видатків. Зростання видатків свідчить про збереження пріоритетності дошкільної освіти у структурі освітніх видатків навіть в умовах воєнного стану.

Традиційно найбільше фінансувалася загальна середня освіта. У 2022 р. на неї було спрямовано 145,3 млрд грн, у 2023 р. – 150,3 млрд грн, а у 2024 р. – 169,5 млрд грн. За два роки обсяг фінансування зріс на 24,2 млрд грн або на 16,7 %. Майже половина цього приросту припала на 2024 р., коли видатки збільшилися на 12,8 % порівняно із попереднім роком. Частка загальної середньої освіти у структурі видатків залишалася домінуючою і коливалася в межах 58-60 %. Висока частка фінансування загальної середньої освіти пояснюється найбільшою кількістю здобувачів освіти, значною мережею закладів та високою питомою вагою видатків на оплату праці педагогічних працівників.

На відміну від дошкільної та загальної середньої освіти, фінансування фахової передвищої та вищої освіти зростало значно повільніше. У 2022 р. видатки становили 60,7

⁴¹⁶ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_vpershe_vidatki_na_osvitu_zvedenogo_biudzhetu_2022_rotsi_peredbacheni_po_nad_7_vvp_ta_stanovliat_3922_mlrld_griven-3157

⁴¹⁷ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanovili_3484_mlrld_griven-5017

⁴¹⁸ <https://mon.gov.ua/news/1943-mlrd-hrn-vydileno-na-finansuvannya-osvity-i-nauky-u-2025-rotsi>

⁴¹⁹ <https://oplatforma.com.ua/article/2907-derdbyudjet-2021-sklki-na-shklnu-osvtu>

⁴²⁰ <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

млрд грн, у 2023 р. – 61,4 млрд грн, а у 2024 р. – 64,5 млрд грн. Загальний приріст за два роки склав лише 3,7 млрд грн або 6,2 %. Як наслідок частка цього рівня освіти у структурі видатків поступово скорочувалася: 2022 р. – 24,6 %, 2023 р. – 23,9 %, 2024 р. – 22,7 %. Тобто за два роки вона зменшилася майже на 2 відсоткові пункти. Фактично це означає, що хоча університети та заклади фахової передвищої освіти отримували більше коштів у номінальному вимірі, їх фінансування зростало повільніше, ніж фінансування дошкільної та загальної середньої освіти.

Таким чином, у структурі освітніх видатків посилилися позиції дошкільної та загальної середньої освіти, тоді як частка фахової передвищої та вищої освіти скоротилася. Аналіз свідчить, що впродовж 2022 – 2024 рр. бюджетна політика у сфері освіти була орієнтована насамперед на підтримку базових рівнів освіти. Найвищі темпи зростання продемонструвала дошкільна освіта (+ 24,5 %), що може свідчити про прагнення держави та територіальних громад забезпечити доступність освітніх послуг для дітей раннього віку. Загальна середня освіта зберегла статус головного отримувача бюджетних коштів, акумулюючи майже 60 % усіх видатків. Водночас фінансування фахової передвищої та вищої освіти зростало найповільніше (+ 6,2 %), унаслідок чого її частка в освітньому бюджеті поступово зменшувалася. Це свідчить про концентрацію бюджетних ресурсів на рівнях освіти, які охоплюють найбільшу кількість її здобувачів та забезпечують базові освітні послуги.

Саме ефективний розподіл ресурсів є критично важливим для збереження мережі закладів, підтримки кадрового потенціалу освіти, забезпечення безперервності освітнього процесу та створення безпечних умов навчання, виховання й особистісного розвитку здобувачів освіти.

Чинна модель фінансування освіти передбачає розмежування фінансових повноважень між державним і місцевими бюджетами. Забезпечення функціонування закладів загальної середньої освіти належить переважно до компетенції місцевих бюджетів, тоді як держава через механізм освітньої субвенції частково компенсує витрати на оплату праці педагогічних працівників. За таких умов ключову роль у фінансовому забезпеченні закладів дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти відіграють місцеві бюджети, від фінансової спроможності яких значною мірою залежать умови функціонування закладів освіти, розвиток освітньої інфраструктури та якість освітніх послуг^{421;422}. Водночас фінансування закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ загальнодержавного рівня, а також реалізація окремих державних програм і заходів у сфері освіти, здійснюються переважно за рахунок коштів державного бюджету.

У 2025 р. на освіту було передбачено близько 194,3 млрд грн, тоді як Законом України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» обсяг видатків на освіту визначено на рівні 278,7 млрд грн, що на 79,8 млрд грн або понад 41 % більше порівняно із попереднім роком. Зростання фінансування пов'язане як із необхідністю відновлення освітньої інфраструктури, так і з реалізацією низки державних пріоритетів у сфері освіти.

Зокрема на оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачено 195,3 млрд грн, що на 55,4 млрд грн більше порівняно із 2025 р. та враховує підвищення їхньої заробітної плати на 30 % з 1 січня 2026 р. Крім того, Уряду доручено розробити нову систему оплати праці педагогічних працівників, яка має запрацювати з вересня 2026 р.

⁴²¹ <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6655>

⁴²² <https://www.rada.gov.ua/news/razom/230072.html>

Серед інших пріоритетних напрямів фінансування у 2026 р. передбачено 14,4 млрд грн на забезпечення безкоштовного шкільного харчування, яким планується охопити близько 3,5 млн учнів 1-11 класів; 6,6 млрд грн – на підвищення академічних стипендій; 2,1 млрд грн – на придбання 14,1 млн підручників для учнів 4-х і 9-х класів; 17 млрд грн – на реалізацію інвестиційних проєктів, зокрема облаштування укриттів і харчоблоків, передусім в закладах дошкільної освіти, а також оновлення парку шкільних автобусів.

Аналіз динаміки бюджетного фінансування освіти у 2021 – 2026 рр. дає підстави виокремити три етапи його розвитку (таблиця 2).

Таблиця 2

**Фінансування освіти за рахунок державного
та місцевих бюджетів України у 2021 – 2026 рр.**

*За даними Міністерства фінансів України^{423;424}, Кабінету Міністрів України⁴²⁵, Комітету
Верховної Ради України з питань бюджету⁴²⁶ та аналітичних матеріалів⁴²⁷*

Рік	Зведений бюджет на освіту, млрд грн	Держбюджет на освіту без трансфертів, млрд грн / %	Держбюджет на освіту з трансфертами, млрд грн (план, факт)	Місцеві бюджети на освіту без трансфертів, млрд грн / %	Власні видатки місцевих бюджетів на освіту, млрд грн	Коментар
2021	312,9	63,8 / 20,4	168,9	249,1 / 79,6	52,6	Передвоєнний рівень фінансування освіти
2022	290,8	58,6 / 20,1	185,6 (план) / 180,4 (факт)	232,2 / 79,9	61,7	Секвестр бюджету та скорочення видатків на освіту в умовах війни
2023	308,6	60,4 / 19,6	156,0 (план) / 182,7 (факт)	248,2 / 80,4	69,6	Фінансування освіти в умовах воєнного стану; освітня субвенція – 87,5 млрд грн
2024	348,4	64,7 / 18,6	196,5 (план) / 172,0 (факт)	283,7 / 81,4	–	Відновлення фінансування; освітня субвенція –

⁴²³ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_vpershe_vidatki_na_osvitu_zvedenogo_biudzhetu_2022_rotsi_peredbacheni_po_nad_7_vvp_ta_stanovliat_3922_mlrld_griven-3157

⁴²⁴ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanovili_3484_mlrld_griven-5017

⁴²⁵ <https://mon.gov.ua/news/1943-mlrd-hrn-vydileno-na-finansuvannia-osvity-i-nauky-u-2025-rotsi>

⁴²⁶ <https://www.rada.gov.ua/news/razom/230072.html>

⁴²⁷ <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/21/infografika/ekonomika/vydatky-osvitu-skilky-koshtiv-vydilyaly-byudzhetu-vijny>

Рік	Зведений бюджет на освіту, млрд грн	Держбюджет на освіту без трансфертів, млрд грн / %	Держбюджет на освіту з трансфертами, млрд грн (план, факт)	Місцеві бюджети на освіту без трансфертів, млрд грн / %	Власні видатки місцевих бюджетів на освіту, млрд грн	Коментар
						103,2 млрд грн
2025	394,0	191,4 (план)	196,5	—	—	Посилення фінансування безпеки освітнього середовища та НУШ
2026	—	—	278,7 (план)	—	—	Заплановано збільшення видатків на освіту та інвестиційні проекти

Перший етап (2021 р. – початок 2022 р.) характеризувався нарощуванням державної підтримки освітньої галузі. У проекті Державного бюджету України на 2022 р. уперше було передбачено видатки зведеного бюджету України на освіту в обсязі понад 7 % ВВП (392,2 млрд грн). Загальний обсяг видатків державного бюджету на освіту із урахуванням міжбюджетних трансфертів заплановано на рівні 185,6 млрд грн, що на 16,7 млрд грн більше порівняно із 2021 р. Освітня субвенція місцевим бюджетам мала становити 108 млрд грн, що на 8,4 млрд грн перевищувало показник попереднього року. Передбачалося також продовження реалізації реформи «Нова українська школа», на яку було заплановано 1 млрд грн.

Другий етап (2022 – 2023 рр.) пов’язаний із впливом повномасштабної війни на бюджетну політику держави. Пріоритетність фінансування сектору безпеки і оборони зумовила перерозподіл бюджетних ресурсів, скорочення окремих освітніх програм та зменшення обсягів фінансування розвитку. Насамперед це стосувалося реалізації реформи «Нова українська школа», друку підручників та інших інвестиційних складників освітньої політики.

Третій етап (2024 – 2026 рр.) характеризується поступовим відновленням номінальних обсягів фінансування освіти та появою нових бюджетних пріоритетів, пов’язаних із забезпеченням безпеки освітнього процесу. Поряд із традиційними видатками на оплату праці педагогічних працівників і функціонування мережі закладів освіти зростає частка видатків на облаштування укриттів, оновлення шкільного транспорту, модернізацію харчоблоків та інших заходів із забезпечення безпечного освітнього середовища.

Загалом бюджетна динаміка свідчить, що, незважаючи на скорочення питомої ваги освіти у структурі державних видатків унаслідок необхідності фінансування воєнних пріоритетів, у 2024 – 2026 рр. розпочалося поступове відновлення фінансового забезпечення освітньої сфери. Водночас структура видатків залишається переважно орієнтованою на поточне утримання системи освіти, тоді як можливості фінансування її розвитку, модернізації та інноваційного оновлення залишаються обмеженими.

Особливості фінансування за рівнями освіти в Україні.

Дошкільна освіта виявилася однією із найбільш уразливих ланок освітньої системи в умовах воєнного стану. Її фінансування здійснюється переважно за рахунок місцевих бюджетів, фінансова спроможність яких суттєво знизилася внаслідок війни. Додатковими чинниками скорочення мережі закладів дошкільної освіти стали безпекові обмеження, насамперед відсутність укриттів, а також евакуація населення та міграція сімей із дітьми. Відновлення мережі відбувається повільними темпами. Важливим кроком стало набрання чинності з 1 січня 2025 р. Закону України «Про дошкільну освіту»⁴²⁸, який розширив можливості організації дошкільної освіти шляхом упровадження нових форм її здобуття (мінісадки, мобільні, мережеві та дистанційні форми), а також надав органам місцевого самоврядування право фінансувати здобуття дошкільної освіти у приватних закладах за умови нестачі місць у комунальному секторі.

Загальна середня освіта залишається ключовим пріоритетом державної підтримки. Фінансування оплати праці педагогічних працівників здійснюється через освітню субвенцію із державного бюджету місцевим бюджетам. Її обсяг становив 87,5 млрд грн у 2023 р.⁴²⁹ та зріс до 103,2 млрд грн у 2024 р.⁴³⁰ За даними Міністерства фінансів України, фактично на виплату заробітної плати понад 460 тис. вчителів було спрямовано 100,9 млрд грн.

Поряд із традиційними видатками на оплату праці у структурі фінансування загальної середньої освіти сформувався новий безпековий компонент. Зокрема на облаштування укриттів у 62 закладах загальної середньої освіти прифронтових областей спрямовано 1,3 млрд грн; на закупівлю 417 шкільних автобусів – 1,0 млрд грн; на створення, модернізацію, реконструкцію та капітальний ремонт їдалень (харчоблоків) у 173 закладах освіти – 829,6 млн грн⁴³¹.

На третьому році повномасштабної війни фінансування загальної середньої освіти дедалі більше орієнтувалося на відновлення та розвиток освітньої інфраструктури. Оновлений паспорт освітньої субвенції на 2025 р.⁴³² передбачав розподіл коштів з урахуванням рівня безпекових ризиків територіальних громад. На забезпечення доступу до навчання та розвиток очної форми здобуття освіти у 2025 р. передбачалося понад 11 млрд грн⁴³³.

Станом на 2025 р. сертифікованими укриттями забезпечено 80-82 % закладів загальної середньої освіти, тоді як в інших закладах навчання здійснюється переважно у дистанційному або змішаному форматі. Важливим елементом безпекової інфраструктури залишається мережа пунктів незламності, яка налічує близько 13,4 тис. об'єктів, значну частину яких становлять заклади освіти. Вони продовжують виконувати функції резервної інфраструктури на випадок тривалих відключень електроенергії та інших надзвичайних ситуацій. Середня вартість облаштування одного класу-сховища становить близько 1,8 млн грн⁴³⁴.

Позашкільна освіта, як і дошкільна, фінансується переважно із місцевих бюджетів. За рахунок коштів державного бюджету утримуються лише чотири державні заклади

⁴²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

⁴²⁹ https://budget.rada.gov.ua/news/main_news/77309.html

⁴³⁰ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanovili_3484_mlrd_griven-5017

⁴³¹ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanovili_3484_mlrd_griven-5017

⁴³² https://mon.gov.ua/news/oholoshennia-shchodo-rozpodilu-subventsii-z-derzhavnoho-biudzhetu-na-oblashtuvannia-bezpechnykh-umov-u-zakladakh-shcho-nadaiut-zahalnu-seredniu-osvitu-oblashtuvannia-ukryttiv?utm_source=chatgpt.com

⁴³³ <https://www.schoollife.org.ua/kozhen-shostyj-zaklad-osvity-ukrayiny-postrazhdav-vid-rosijskoyi-agresiyi-derzhavata-partnery-vidnovlyuyut-dostup-do-navchannya/>

⁴³⁴ https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93880/?utm_source=chatgpt.com#google_vignette

позашкільної освіти. Унаслідок цього саме позашкільна освіта зазнала одного із найбільших фінансових навантажень у період війни, що проявилось у скороченні видатків, низькому рівні оплати праці педагогічних працівників та обмежених можливостях оновлення матеріально-технічної бази, зокрема придбанні сучасного обладнання для робототехніки, програмування та інших STEM-напрямів⁴³⁵.

Загалом структура фінансування різних рівнів освіти в умовах воєнного стану характеризується суттєвою нерівномірністю. Переважна частина ресурсів через механізм освітньої субвенції та місцеві бюджети концентрується у сфері загальної середньої освіти. Натомість дошкільна та позашкільна освіта залишаються значною мірою залежними від фінансової спроможності територіальних громад, що посилює територіальну нерівність доступу до якісних освітніх послуг.

Вища освіта, фінансування якої здійснюється переважно із державного бюджету, проходить процес оптимізації мережі закладів освіти. За оцінками дослідників, понад 80 % усіх освітніх видатків в Україні спрямовується на загальну середню освіту, тоді як дошкільна освіта відновлюється повільніше, а вища освіта адаптується до скорочення контингенту здобувачів освіти та нових демографічних викликів⁴³⁶.

Отже, модель фінансування освіти у воєнний період характеризується домінуванням захищених статей видатків, насамперед оплати праці, посиленням залежності від міжбюджетних трансфертів і міжнародної допомоги, формуванням окремого безпекового компонента фінансування та зростанням ролі місцевих бюджетів у забезпеченні функціонування освітньої системи.

Видатки на освіту у відсотках до ВВП: порівняння із країнами Європейського Союзу.

За часткою видатків на освіту у ВВП Україна традиційно належала до групи країн з відносно високим рівнем державної підтримки освіти. У 2021 р. видатки на освіту становили близько 5,7 % ВВП, у проєкті Державного бюджету України на 2022 р. вперше було передбачено фінансування освіти на рівні понад 7 % ВВП.

Для порівняння, за даними Євростату, у країнах Європейського Союзу у 2023 р. загальнодержавні видатки на освіту становили в середньому 4,7 % ВВП (806 млрд євро). Із них 1,6 % ВВП спрямовувалося на дошкільну та початкову освіту, 1,7 % – на середню освіту, 0,8 % – на вищу освіту та 0,3 % – на допоміжні освітні послуги, зокрема організацію шкільного транспорту та інші супровідні заходи. Серед держав-членів Європейського Союзу найвищі показники освітніх видатків щодо ВВП у 2023 р. зафіксовано у Швеції (7,2 % ВВП), Фінляндії, Бельгії та Естонії (по 6,3 %), тоді як найнижчі – в Ірландії (2,8 %) та Румунії (2,9 % ВВП) (таблиця 3)⁴³⁷.

⁴³⁵ <https://eo.gov.ua/pozashkilna-osvita-problemy-propozytsii-ta-novi-formaty-roboty/2023/09/19/>

⁴³⁶ <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6655>

⁴³⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education

Орієнтовний розподіл за рівнями (Україна vs ЄС)

За даними Eurostat, 2023⁴³⁸, розподіл по Україні – узагальнення наукової аналітики⁴³⁹ та звітності МОН України⁴⁴⁰, Міністерства фінансів України⁴⁴¹

Рівень освіти	Україна (воєнні роки, оцінка)	ЄС, 2023 (% ВВП)
Дошкільна освіта	майже повністю місцеві бюджети; повільне відновлення	дошкільна+початкова – 1,6
Загальна середня освіта (ЗСО)	понад 80 % усіх видатків на освіту	ЗСО середня освіта – 1,7
Позашкільна освіта	переважно місцеві бюджети; залишковий принцип	допоміжні послуги – 0,3
Вища/фахова освіта	скорочується; 46–55,6 млрд грн	вища – 0,8

Додаткову інформацію про сучасні тенденції фінансування освіти дають результати дослідження OECD Education at a Glance 2025⁴⁴². За даними розділу Key System-Level Indicators of Education Finance, освіта залишається одним із найбільших напрямів державних видатків у країнах OECD, хоча її частка в бюджетах поступово скорочується. У 2022 р. країни OECD спрямовували на освіту в середньому 4,7 % ВВП, з яких 3,3 % ВВП припадало на початкову та середню освіту, а 1,4 % ВВП – на вищу освіту. Середні державні витрати становили 12,4 тис. дол. США на одного учня початкової, середньої та післясередньої невищої освіти і 15,1 тис. дол. США на одного студента закладу вищої освіти. Упродовж 2015 – 2022 рр. загальні витрати на освіту в країнах OECD зросли на 14,7 %, а витрати на одного здобувача освіти – на 11,9 %. Водночас частка освіти у структурі державних видатків скоротилася із 10,9 % до 10,1 %, що свідчить про посилення конкуренції за бюджетні ресурси з боку інших сфер, насамперед соціального захисту та охорони здоров'я. Загалом країни OECD спрямовують на освіту близько 11 % усіх державних видатків, що робить її однією із найбільших статей бюджетних витрат.

Для порівняння, в Україні видатки на освіту у 2022 р. становили близько 5,9 % ВВП, що перевищує середній показник OECD. Однак через значно менший обсяг ВВП фактичні витрати на одного учня та студента залишаються суттєво нижчими, ніж у більшості європейських країн. Тому, незважаючи на відносно високу частку освітніх видатків у ВВП, Україна стикається із проблемою обмеженості фінансових ресурсів для забезпечення якості освіти, модернізації освітньої інфраструктури та впровадження інноваційних освітніх практик.

Водночас порівняння частки освітніх видатків у ВВП потребує обережної інтерпретації. Вищий відносний показник не завжди свідчить про більший обсяг ресурсів, доступних системі освіти. В українських умовах він значною мірою зумовлений нижчим рівнем ВВП порівняно із більшістю країн ЄС та високою ресурсоемністю існуючої мережі закладів освіти. Тому оцінювання достатності фінансування освіти доцільно здійснювати не

⁴³⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education

⁴³⁹ <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6655>

⁴⁴⁰ <https://mon.gov.ua/news/1943-mlrd-hrn-vydileno-na-finansuvannia-osvity-i-nauky-u-2025-rotsi>

⁴⁴¹ https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanovili_3484_mlrd_griven-5017

⁴⁴² https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2025_1c0d9c79-en.html

лише за часткою у ВВП, а й з урахуванням абсолютних обсягів видатків, їх структури та спроможності забезпечувати якість освітніх послуг і розвиток освітньої інфраструктури.

Попри те, що частка видатків на освіту у ВВП України традиційно перевищує середньоєвропейський рівень, це не свідчить про вищий рівень фінансового забезпечення освітньої сфери. Така ситуація значною мірою зумовлена відносно нижчим рівнем ВВП порівняно із більшістю країн ЄС, а також високою ресурсоемністю існуючої мережі закладів освіти. Тому відносно висока частка освітніх видатків у ВВП не трансформується у відповідно високі обсяги фінансування в розрахунку на одного здобувача освіти.

В абсолютному вимірі видатки на одного учня чи студента в Україні залишаються в рази нижчими, ніж у більшості європейських країн. Крім того, понад 80 % бюджетних ресурсів спрямовуються на загальну середню освіту, насамперед на оплату праці педагогічних працівників та забезпечення поточного функціонування закладів освіти. Унаслідок цього можливості фінансування оновлення матеріально-технічної бази, цифрової трансформації, розвитку освітньої інфраструктури та впровадження інновацій залишаються обмеженими.

За критеріями забезпечення рівного доступу до якісної освіти наявний обсяг фінансових ресурсів є недостатнім. Проблема хронічного недоінвестування в освітню сферу загострилася в умовах воєнного стану, коли виникла потреба у додаткових видатках на облаштування укриттів, організацію дистанційного навчання, відновлення пошкодженої інфраструктури та створення безпечного освітнього середовища. У результаті розрив між потребами системи освіти та наявними фінансовими можливостями держави істотно зріс.

Фінансове забезпечення педагогічних працівників.

Однією із ключових проблем кадрового забезпечення освіти є рівень оплати праці педагогічних працівників. У 2024 – 2025 рр. зберігалася суттєва диспропорція між оплатою праці в освіті та середнім рівнем заробітної плати в економіці. Медіанна заробітна плата вчителів становила близько 12,5 тис. грн, що було істотно нижче за середній рівень заробітної плати по країні.

Структура оплати праці педагогічних працівників складна та багатокомпонентна. Основу заробітної плати становить посадовий оклад, який для молодих вчителів без педагогічного стажу залишається порівняно низьким і становить близько 6,7 тис. грн. Остаточний розмір заробітної плати формується за рахунок надбавок і доплат, зокрема за педагогічний стаж (10-30 %), престижність праці, класне керівництво, перевірку учнівських робіт та виконання інших професійних обов'язків.

За урядовими розрахунками та даними Державної служби статистики України⁴⁴³, середня розрахункова заробітна плата педагогічних працівників у 2024 – 2025 рр. декларувалася на рівні близько 15 тис. грн без урахування єдиного соціального внеску. Водночас фактичний рівень оплати праці суттєво залежить від кваліфікаційної категорії, педагогічного стажу та обсягу навчального навантаження.

В умовах воєнного стану реалізацію положень Закону України «Про освіту» щодо поетапного підвищення посадових окладів педагогічних працівників відтерміновано. Натомість Уряд запровадив механізм цільових щомісячних доплат. З 1 січня 2025 р. педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти почали отримувати додаткову щомісячну виплату в розмірі 1,0 тис. грн (1,3 тис. грн до оподаткування), а з 1 вересня 2025 р. її розмір збільшено до 2,0 тис. грн (2,6 тис. грн до оподаткування).

⁴⁴³ <https://stat.gov.ua/uk>

Особливістю цього механізму є те, що зазначені кошти не включаються до посадового окладу та мають характер тимчасової державної підтримки на період дії воєнного стану. Доплата надається всім категоріям педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, зокрема вчителям, практичним психологам, вихователям груп подовженого дня та керівникам гуртків незалежно від педагогічного стажу, але виплачується пропорційно до обсягу педагогічного навантаження.

Попри поступове відновлення обсягів фінансування освіти система ресурсного забезпечення освітньої сфери в умовах воєнного стану стикається із низкою системних проблем.

По-перше, зберігається значний розрив між потребами освіти та наявними фінансовими можливостями держави. Додаткових ресурсів потребують відновлення пошкоджених закладів освіти, облаштування укриттів, модернізація матеріально-технічної бази, цифровізація освітнього процесу та забезпечення рівного доступу до якісної освіти незалежно від місця проживання здобувачів освіти.

По-друге, структура видатків є переважно орієнтованою на поточне утримання системи освіти. Основна частина бюджетних коштів спрямовується на оплату праці та забезпечення функціонування закладів освіти, тоді як фінансування розвитку, інновацій та оновлення інфраструктури є недостатнім.

По-третє, суттєвими є міжрегіональні диспропорції у фінансовому забезпеченні освіти. Значна залежність дошкільної та позашкільної освіти від фінансової спроможності територіальних громад посилює нерівність у доступі до освітніх послуг та можливостях розвитку закладів освіти.

По-четверте, актуальною залишається проблема конкурентоспроможності оплати праці педагогічних працівників. Незважаючи на поступове підвищення заробітної плати, її рівень у багатьох випадках не забезпечує належної мотивації до професійної діяльності та залучення молодих фахівців до освітньої сфери.

Подальше підвищення ефективності фінансування освіти потребує удосконалення механізмів розподілу бюджетних ресурсів, розширення програмно-цільового підходу до фінансування, посилення прозорості та підзвітності використання коштів, розвитку державно-приватного партнерства, а також активнішого залучення міжнародної технічної та фінансової допомоги для відновлення і модернізації освітньої інфраструктури.

Важливим завданням державної політики має стати поступове збільшення частки інвестиційних видатків у структурі фінансування освіти, що сприятиме не лише підтриманню функціонування системи освіти, а й її довгостроковому розвитку, підвищенню якості освітніх послуг та зміцненню людського капіталу України.

Отже, бюджетна політика у сфері освіти в умовах війни поступово зміщується від моделі збереження функціонування системи до моделі її відновлення та розвитку. Поряд із забезпеченням поточних потреб освітньої галузі дедалі більша увага приділяється модернізації інфраструктури, підвищенню соціального статусу педагогічних працівників, створенню безпечного освітнього середовища та розширенню доступу до якісної освіти.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ: СТАБІЛІЗАЦІЯ І ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Тридцятип'ятирічний досвід творення національної освітньої сфери і подолання нею випробувань, її послідовний науковий та методичний супровід, в якому визначальну і системну участь брали вчені НАПН України, її наукових установ, дає підстави із урахуванням реалій війни, євроінтеграційних прагнень українського народу сформулювати наступні висновки і рекомендації з огляду на найближчу і віддалену перспективу.

1. Ключові напрями перспективного розвитку освіти.

У перспективі освітня сфера України у контексті глобального цивілізаційного поступу буде спрямовуватися такими покликаними часом системотвірними концептами:

- провідна і дедалі зростаюча роль освіти та її науково-методичного забезпечення в умовах інноваційного типу прогресу, запобігання і подолання кризових явищ, військових загроз і втрат;
- всеохопна безперервна освіта впродовж життя від народження людини;
- людиноцентризм, розкриття і розвиток особистого потенціалу в освіті;
- утвердження компетентнісного підходу, результатної парадигми в освіті, орієнтація на вимірювальні ключові компетентності для навчання впродовж життя в європейському і глобальному контекстах;
- інтеграція і синергія формальної, неформальної та інформальної освіти;
- забезпечення і вдосконалення якості освіти, досягнення її високої конкурентоспроможності як основи успішності нації;
- активна участь у формуванні європейських і світових просторів освіти і досліджень, європейській і глобальній освітній та дослідницькій інтеграції;
- націєтворча і націєзбережувальна місія освіти;
- потреба освітньої сфери в умовах війни у пріоритетному захисті, відновленні і подальшому науково обґрунтованому розвитку.

2. Освіта дітей раннього та дошкільного віку.

Роль освіти дітей раннього та дошкільного віку як невід'ємної первинної складової безперервної освіти дедалі зростає. Отже, **доступність та якість** цієї стартової освітньої ланки становитимуть стійкий пріоритет державної освітньої політики.

У зв'язку із прийняттям у 2024 р. нового Закону України «Про дошкільну освіту», підготовленому за активної участі вчених НАПН України, на порядку денному постають питання його впровадження; створення програмного та навчального забезпечення; оновлення змісту і методів навчання та виховання; осучаснення моделей управління та фінансування; підвищення соціального статусу і кваліфікації педагогічних працівників.

3. Повна загальна середня освіта.

Ця основна освітня ланка в національній безперервній освітній системі охоплює три послідовні рівні освіти (початкову, базову середню і профільну середню освіту) і нині наблизилася до завершального етапу впровадження 12-річної повної загальної середньої освіти – формування її профільної ланки. Це відповідає європейській і світовій практиці, концептуально зумовлює її особистісну зорієнтованість, що важливо в сучасному глобалізованому і конкурентному світі.

Серед актуальних проблем – повне впровадження нових законів «Про освіту» (2017 р.) і «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), завершення структурної перебудови початкової, базової та профільної середньої освіти, впровадження нових типів шкіл (початкова школа, гімназія, ліцей), оптимізація їх мережі та подолання малокомплектності, здійснення стандартизації змісту освіти, зокрема на засадах компетентнісного підходу, цифровізації освітнього процесу із використанням штучного інтелекту, надання реальних академічних свобод закладам освіти і вчителям у задоволенні освітніх потреб здобувачів.

Поліпшення якості повної загальної середньої освіти і забезпечення доступу до неї дітей незалежно від місця проживання (місто/село), економічного стану родини, наявності інвалідності чи особливих освітніх потреб, гендерної або етнічної приналежності, віросповідання та інших ознак громадянина України потребує також створення необхідних умов і мотивації вчителів до ефективної діяльності та професійного розвитку, укомплектування закладів освіти висококваліфікованими педагогічними працівниками у перспективі магістерського рівня. Для цього потрібно підвищити престиж педагогічної професії і соціальний статус вчителя насамперед шляхом адекватної оплати праці, забезпечення доступності ефективного підвищення кваліфікації, дебіюрократизації педагогічної діяльності.

Повна загальна середня освіта України має бути повноцінно включена в Європейський освітній простір.

4. Позашкільна освіта.

Ця важлива освітня ланка покликана надавати широкий спектр додаткових освітніх послуг дітям на засадах неформальної та інформальної освіти. Водночас потрібно якнайшвидше подолати нерівномірність у доступі до позашкільної освіти в містах і у сільській місцевості, недостатнє використання з цією метою можливостей закладів загальної середньої освіти, особливо сільських, невідповідність освітнього змісту запитам і потребам дітей. Необхідно упроваджувати освітні інновації, зокрема в контексті цифровізації освіти, та онлайн-інструменти дистанційного навчання.

Назрілим є прийняття нового Закону України «Про позашкільну освіту».

5. Виховання активних і відповідальних громадян-патріотів.

Виклики, що постали перед Україною, яка захищає незалежність і суверенітет, актуалізують проблеми національно-патріотичного, військово-патріотичного та громадянського виховання. Потрібні подальші наукові дослідження і розробки, узагальнення кращого досвіду, зокрема вченими НАПН України, із формування української національної і громадянської ідентичності, гуртування української нації, виховання активних і відповідальних громадян-патріотів, здатних до вмотивованого захисту України, зміцнення безпеки, обороноздатності держави, утвердження її суб'єктності у глобалізованому світі.

Серед актуальних завдань – всебічне впровадження законів України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (2025 р.).

6. Професійна і фахова передвища освіта.

Ці дві споріднені ланки освіти забезпечують професійний профіль середньої освіти та регулюються законами «Про професійну освіту» (2025 р.) і «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.). Ураховуючи кращий світовий досвід (зокрема північноамериканський і європейський), у перспективі важливо сформувати єдину систему професійної освіти, орієнтовану на ринок праці. Мережа відповідних закладів має насамперед складатися із

реформованих потужних багаторівневих і багатoproфільних закладів професійної освіти, здатних до ефективної взаємодії із стейкхолдерами; інтеграції у Європейський простір професійної освіти і підготовки.

7. Вища освіта.

Незважаючи на втрати, пов'язані із війною, ця освітня ланка зберігає сукупний потужний кадровий, науковий, фінансовий та матеріально-технічний потенціал, здатність до модернізації в контексті сучасних тенденцій. Водночас суперечливе зростання мережі закладів вищої освіти призвело до її подрібненості, розпорошеності, втрати ресурсної концентрованості та інституційної конкурентоспроможності, що зумовило відставання від університетської освіти передових країн, університетів-лідерів Європи і світу, а також погіршення взаємодії із ринком праці.

Для ефективної реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки необхідно забезпечити:

- об'єктивний моніторинг стану вітчизняної вищої освіти на основі створення і застосування комплексу механізмів оцінювання її якості (акредитаційних, класифікаційних, рейтингових та інших), якими послуговуються передові країни світу;
- оптимізацію мережі закладів вищої освіти з метою їх укрупнення і консолідації, створення ресурсних передумов реалізації університетської автономії як основи академічної свободи, досягнення конкурентоспроможного університетського лідерства;
- подальшу інтеграцію в Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір з урахуванням інтересів України як суверенної держави;
- спеціальну державну підтримку створення університетів світового класу в Україні з метою підвищення глобальної конкурентоспроможності української вищої освіти.

8. Освіта дорослих.

Ця завершальна ланка в системі безперервної освіти впродовж життя потребує законодавчого врегулювання, прийняття Закону України «Про освіту дорослих», формування і послідовної реалізації на його основі відповідної державної політики. Серед пріоритетів – створення соціально-економічних умов діяльності громадських формувань, центрів освіти дорослих, університетів третього віку, визнання результатів неформальної та інформальної освіти і присвоєння відповідних кваліфікацій тощо.

9. Кадрове забезпечення освіти.

Цей напрям діяльності потребує неослабної уваги до структури і змісту підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, створення умов для їх утримання і плідної діяльності. Залишаються неподоланими, а за умови війни у ряді випадків загостреними, диспропорції у забезпеченні висококваліфікованими працівниками різних ланок і рівнів освіти, спеціальностей і предметів, територій, міської і сільської місцевостей, в умовах роботи і підвищення кваліфікації. Пріоритетними слід визнати: підвищення престижу педагогічної і науково-педагогічної діяльності та конкурентоспроможності її оплати, а також стійке зростання освітньо-кваліфікаційного рівня педагогічних і науково-педагогічних працівників усіх ланок освіти.

10. Психологічний супровід освіти.

Важливий для освіти її психологічний супровід набув особливої актуальності в період воєнного стану. Традиційні напрями психологічної підтримки освіти нині істотно доповнені новими. У цій сфері необхідним є:

- формування науково-методичних засад розвитку психологічної культури усіх учасників освітнього процесу в умовах поширення стресогенних ситуацій;

- спрямування наукового і практичного психологічного потенціалу на надання всебічної допомоги постраждалим від воєнної агресії РФ, тим, хто опинився в складних життєвих ситуаціях; подолання травматизації учасників освітнього процесу;
- зосередження на збалансованому розвитку психологічних засад формування несуперечливих спільнотних ідентичностей дітей і молоді в об'єднаних територіальних громадах, зокрема у ході реінтеграції захоплених та окупованих територій тощо;
- формування цифрової медіаграмотності в умовах гібридної війни.

11. Цифровізація освіти.

Актуальним завданням освітньої модернізації є розвиток цифрової освіти відповідно до європейських підходів. Це передовсім передбачає формування цифрової компетентності для навчання впродовж життя усіх учасників освітнього процесу, розроблення й оновлення інформаційно-цифрових навчальних ресурсів і середовищ, цифрових освітніх технологій із використанням штучного інтелекту, налагодження електронної інформаційної взаємодії в освіті.

12. Інформаційно-бібліотечне забезпечення освіти.

В умовах глобальної цифровізації суспільства, міжнародних інтеграційних процесів роль мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, що об'єднує близько 13 тис. книгозбірень за провідної ролі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, як галузевого ресурсу дедалі зростатиме. Для вдосконалення інформаційно-бібліотечного забезпечення інноваційного розвитку освіти України потрібно зосередити увагу на: цифровізації бібліотечної справи; оновленні матеріально-технічної бази бібліотек; формуванні галузевого інформаційного ресурсу та розширенні доступу до нього; наданні доступу до зарубіжних повнотекстових і реферативних довідкових баз даних; удосконаленні науково-методичного супроводу діяльності мережі освітянських бібліотек; вивченні європейського та світового досвіду і його впровадженні в практику роботи освітянських бібліотек, розвитку міжнародного співробітництва; забезпеченні належного інформаційно-аналітичного реагування на суспільні проблеми та кризові явища.

13. Світова і європейська інтеграція освіти України має забезпечуватися насамперед шляхом послідовного впровадження вимог Європейського Союзу, запозичення кращої освітньої практики та її адаптації до українських реалій. Важливим тут є розширення участі в реалізації проєктів і програм міжнародної співпраці, зокрема програм ЄС Еразмус+ на 2021 – 2027 рр., «Горизонт Європа» на період 2021 – 2027 рр.; участі вчених НАПН України в переговорних робочих групах щодо вступу України в ЄС. Необхідно забезпечити входження національної освітньої сфери в європейські простори освіти, досліджень тощо, всебічно розвивати двостороннє партнерство.

14. Фінансова підтримка освіти.

У фінансовому забезпеченні освіти необхідним є дотримання таких принципів:

- необхідна і достатня частка ВВП, що спрямовується у сферу освіти загалом та в основні її ланки зокрема;
- оптимізація з огляду на доступність, якість, інституційну спроможність мережі закладів освіти;
- конкурентоспроможна оплата праці в освіті;
- надання в умовах ринкової економіки прогресивних організаційно-правових статусів закладам освіти.

15. Науковий і методичний супровід освіти.

Освітня сфера, покликана підтримувати стійкий інноваційний прогрес, всебічно розкривати і розвивати потенціал його головного суб'єкта – високоосвіченої людини, потребує потужного наукового і методичного забезпечення. Провідна й законодавчо визначена роль у цьому й надалі має зберігатися за Національною академією педагогічних наук України у співпраці із профільним міністерством, Національною й національними галузевими академіями наук, науковими установами, закладами вищої освіти, фаховими об'єднаннями освітян. Передумовою успіху в цьому є запобігання загальній стагнації наукової сфери, забезпечення її ефективного функціонування і розвитку.

Зазначене дасть змогу в суворий час воєнного стану посилити загальну резильєнтність національної освіти, подолати освітні втрати, підвищити регенеративний і продуктивний потенціал освітньої сфери з метою забезпечення властивими їй методами безпеки та обороноздатності держави, умов інноваційного відновлення країни, її успішної європейської інтеграції.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- Аналіз стану утвердження української національної ідентичності : препринт. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 36 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-27-7-2024-36>.
- Березівська Л.Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. *Українська електронна енциклопедія освіти*. 2026. URL: https://eduglos.iitta.gov.ua/index.php/Державна_науково-педагогічна_бібліотека_України_ім._В._О._Сухомлинського.
- Березівська Л.Д. Про наукову і науково-організаційну діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського за 2020-2024 рр. та перспективи її подальшого розвитку [Електронний ресурс] : за результатами наукової доповіді на засіданні Президії НАПН України, 19 вересня 2024 р. *Вісн. Нац. акад. пед. наук України = Herald of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 2024. Т. 6, № 2. С. 1–8 : кольор. іл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742503/>; <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/495/561>.
- Березівська Л.Д., Міхно О.П., Пінчук О.П. Online projects as a form of spreading pedagogical biographical knowledge in the context of open science = Онлайн-проекти як форма поширення педагогічного біографічного знання в контексті відкритої науки [Електронний ресурс]. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools*. 2023. Т. 97, № 5. С. 227–243. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/5240>.
- Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності : монографія / Бірюкова М.В., Калагін Ю.А., Коваліско Н.В. [та ін.] ; за ред. М.В. Бірюкової. Львів: СПОЛОМ, 2023. 380 с. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Monograph_2023_Bizhentsi.pdf.
- Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри [Електронний ресурс] / уклад. Г. Румянцев. Київ: М-во цифрової трансформації, 2024. 30 с. URL: <https://dspace.mipolytech.education/handle/mip/2822>.
- Богдан О. Гідність педагогів Херсонщини як чинник їх стійкості в умовах військового та інформаційного протистояння російській агресії [Електронний ресурс]. *Проблеми політичної психології*. 2025. Вип. 18(32). С. 182–202. URL: <https://doi.org/10.33120/ropp-Vol18-Year2025-213>.
- Бойчук Ю., Борисов В., Бережна С., Борисенко Н., Рибалко Л. Сковородинівський університет: підготовка вчителя попри війну. *Неперервна професійна освіта XXI століття : Вісник кафедри ЮНЕСКО*. 2022. Вип. 5. С. 75 – 93. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.75-93](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.75-93).
- Бутенко А., Єременко О., Гончаренко Я., Даниленко М., Требенко О. Аналітичний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитації освітніх програм у період з вересня 2024 р. по червень 2025 р. [Електронне видання]. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2025. 103 с. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/Report-2024-25.pdf>
- Бутенко А., Єременко О., Книш О., Сурай А. Требенко О. Забезпечення якості вищої освіти в Україні : навчально-методичний посібник. [Електронне видання]. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2025. 76 с. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/Забезпечення-якості-вищої-освіти-в-Україні-посібник.pdf>

- В МОН розробили вимоги до випускників педагогічних вишів [Електронний ресурс]. Освіта. UA: сайт. 2024. URL: <https://osvita.ua/school/91946/>.
- В Україні понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю [Електронний ресурс]. Укрінформ. 2025, 4 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4032820-v-ukraini-ponad-130-tisac-veteraniv-z-invalidnistu.html>.
- Виші України з високим ступенем ризику 2025 – хто потрапив у список [Електронний ресурс]. reNews: 2025. URL: <https://renews.com.ua/kultura/vishi-ykrayini-z-visokim-stypenem-riziky-2025-hto-potrapiv-y-spisok/>.
- Вовк М., Філіпчук Н., Соломаха С., Грищенко Ю., Ходаківська С. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2021. 328 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>
- Вплив упровадження результатів наукових досліджень: інформаційно-аналітичні тренди глобальної цифрової трансформації освіти, педагогіки і психології – IAT GDT, 2025 : міжнародне дослідницьке партнерство відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, НАПН України, 2023-2025 рр. [Електронний ресурс] / М.Л. Ростока, О.П. Лучанінова, Ю. Кеберляйн-Керлер, Т.С. Бондаренко. Вісн. Нац. акад. пед. наук України = Herald of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 2025. Т. 7, № 2. С. 1 – 11. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7214>.
- Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітичні матеріали. Центр Разумкова. 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/05/28/2025-VETERAN-FIN-SAIT.pdf>.
- Глушко О.З. Інтеграція української інклюзивної освіти в європейський простір: інноваційні практики та стратегічні орієнтири розвитку. *Проблеми сучасного підручника*. 2025. № 35. С. 166 – 183. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-35-166-183>.
- Гончарова К. Надія Кузьмичова, МОН: Освітні втрати – це реальна загроза розвитку всієї країни [Електронний ресурс]. РБК-Україна ; сайт. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nadiya-kuzmichova-mon-osvitni-vtrati-tse-1729163555.html>.
- Григорівська Л.В., Дятел Н.Л., Найдьонова Л.А., Найдьонов М.І. Динаміка медіаспоживання вразливими аудиторіями, медіатравматизація і опанування медіастресів війни. Українські підлітки. Березень-травень, 2024 [Електронний ресурс] : інформ. бюлетень. Київ: IRIS, 2024. 66 с. URL: http://iris-psy.org.ua/publ/Inf_bul_2024_mtv_up.pdf
- Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін [Електронний ресурс] : препринт за результатами Всеукраїнського опитування учнівської молоді та освітян з проблеми формування громадянської ідентичності / за заг. ред. Т. Окушко. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 36 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-87-1-2024-36>.
- Гроші ходять за вчителем [Електронний ресурс]. Вектор : платформа. 2026. URL: <https://vector.ued.gov.ua/en/mft/project/1/detail/>
- Дайджест Національного агентства кваліфікацій : головні показники системи кваліфікацій за березень 2026 року [Електронний ресурс]. Національне агентство кваліфікацій : сайт. 2026. Березень. URL: https://drive.google.com/file/d/1EUCkMFGKwy3p_UMaIFewd4pAcskd2Iscj/view.
- Двоє з трьох випускників профтехів працюють – дослідження [Електронний ресурс]. Нова українська школа : сайт. 2025. URL: <https://nus.org.ua/2025/04/23/dvoye-z-troh-vypusknykiv-proftehiv-pratsyuyut-doslidzhennya/>.

- Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудова відносини. Держстат. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zpm_u.html.
- Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» : інформаційний бюлетень (станом на 01.01.2026 р.). 2025. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/byuleten-1-pz-vsa-vlasn-2026.xlsx>.
- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського / Березівська Л.Д., Тарнавська С.В. *Національна академія педагогічних наук України: 1992–2022 рр.* : монографія / НАПН України ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ, 2022. Розд. 20. С. 392–404. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731955/>.
- Державна підсумкова атестація [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/tag/derzhavna-pidsumkova-atestatsiya?&tag=derzhavna-pidsumkova-atestatsiya>.
- Державна служба зайнятості. Майже 7000 українців отримали ваучери на безоплатне навчання від Служби зайнятості. 2025. URL: <https://www.dcz.gov.ua/news/singlenews/773> (дата звернення: 28.05.2026).
- Державна служба зайнятості. Статистика. Файли статистичної інформації [Електронний ресурс] : сайт. 2026. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/statfile>.
- Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи [Електронний ресурс] / Березівська Л.Д., Тарнавська С.В. *Вісн. Нац. акад. пед. наук України = Herald of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 2022. Т. 4, № 1. С. 1–9. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/245>.
- Довідка за результатами вивчення питання щодо організації освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Державна служба якості освіти України : сайт. 2023. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Dovidka_Zakhist_Ukraini_SQE_2023.pdf.
- Доповідь про якість вищої освіти в Україні у 2023 році [Електронний ресурс] / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Київ: НАЗЯВО, 2024. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Доповідь-2023-року.pdf>.
- Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2025 році [Електронне видання] / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2026. 276 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/Доповідь-про-якість-вищої-освіти-2025.pdf>.
- Дослідження потреб осіб з інвалідністю у засобах до існування та доступу до ринку праці в умовах війни в Україні. Січень 2025 [Електронне видання]. 2025. URL: https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/zvit_17.02_fin-1.pdf.
- Дослідження стану позашкільної освіти в територіальних громадах України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи [Електронне видання]. 2025. URL: https://decide.in.ua/wp-content/uploads/2025/07/doslidzhennya_stanu_pozashkilnoyi_osvity.pdf.

- Дошкільна освіта в Україні [Електронний ресурс] : статистичні дані. Державна служба статистики України : сайт. 2026. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/merezha-ta-diyalnist-zakladiv-osvity>.
- Європейський дослідницький простір: здобутки і перспективи / Ін-т педагогіки НАПН України ; О.М. Топузов, О.І. Локшина, А.П. Джурило, О.М. Шпарик ; [за заг. ред. О.М. Топузова, О.І. Локшиної]. Київ: Пед. думка, 2024. 66 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-759-6-2023-51>.
- Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО) [Електронний ресурс] : сайт. URL: <https://info.edbo.gov.ua/>.
- ЄС інвестував 19,5 млн євро в модернізацію професійної освіти України: результати EU4Skills [Електронний ресурс]. ТСН. 2025. 27 листопада. URL: <https://tsn.ua/groshi/yes-investuvav-195-mln-yevro-v-modernizatsiiu-profesiynoyi-osvity-ukrayiny-rezultaty-eu4skills-2966816.html>.
- Жінки становлять понад 83 % українських учителів [Електронний ресурс]. Профспілка працівників освіти і науки України : офіц. сайт. 2026. URL: <https://pon.org.ua/novyny/12645-zhinky-stanovliat-ponad-83-ukrainskykh-uchyteliv.html>.
- Журба К.О., Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики : зб. наук. пр. / ред. Канішевська Л.В. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 394 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-05-5-2024-394>.
- Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : наук.-аналіт. доп. / В.Г. Кремень, О.І. Ляшенко, О.І. Локшина ; НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2020. 49 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-555-4-2020-49>.
- Загальнодержавне моніторингове дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. Київ : Державна служба якості освіти України, 2026. 345 с. URL: <https://sqe.gov.ua/test-6i8kl-2025/>.
- Заклади загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватні заклади (без спеціальних ЗЗСО) 2024-2025 н.р. [Електронний ресурс] : інформаційний бюлетень. Інститут освітньої аналітики : сайт. 2025. URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2025-2/>.
- Заклади фахової передвищої освіти : статистична інформація Головне управління статистики : сайт. 2025. URL: <https://vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/7957-2025-05-13-09-51-42.html>.
- Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / за заг. ред. В.Г. Кременя ; [В.Г. Панок, С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський, ... Л.І. Ярмола] ; НАПН України. Київ, 2024. 188 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/>.
- Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2025/05/07>.
- Звіт за результатами основного етапу польового дослідження оцінки якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за методикою ECERS-3 [Електронний ресурс] / О. Косенчук, Т. Піроженко, Н. Бахмат та ін. ; за ред. О. Косенчук, Т. Піроженко; Укр.

ін-т розвитку освіти. Київ: УІРО, 2022. 24 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2022/10/17/Zvit.Short.4.17.10.2022.pdf>.

Звіт про результати проведення пілотної державної підсумкової атестації випускників початкової школи у формі зовнішнього незалежного оцінювання 2025 року [Електронний ресурс]. Київ : Укр. центр оцінювання якості освіти, 2025. 11 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/ZVIT_DPA.pdf.

Звіт про хід реалізації у 2022–2023 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2024/05/10/Zvit.pro.khid.realizatsiyi.stratehiyi.2022-2023.r-10.05.2024.pdf>.

Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ ; Ніжин : Лисенко М.М., 2023. 221 с. URL: <https://emed.library.gov.ua/medytsyna-voiennoho-i-povoiennoho-chasu/dity-i-viyna-2/>

Інноваційні психологічні засоби розвитку медіаосвіти в умовах екстремальної дистанційності війни : метод. посіб. : препринт / за ред. Л.А. Найдюкової, О.Л. Вознесенської ; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2022. 249 с. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/innovatsiini-psyhologichni-zasoby-rozvitku-mediaosvity-v-umovah-extremalnoi-dystanciinosti-viiny/>.

Інтеграційні процеси у галузі освіти в Європейському Союзі: стратегічні пріоритети, сутнісні характеристики та інноваційні практики [Електронне видання] : аналітичні матеріали (препринт) / О. Локшина, С. Сисоєва, І. Борисенко, Д. Вороніна-Пригодій, О. Глушко, А. Джурило, С. Кравченко, О. Шпарик ; [наук. ред. Локшина Олена Ігорівна] ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : [б. в.], 2025. 134 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-804-3-2025-257>.

Інтеграція в європейський дослідницький простір: в Україні відкрили офіс Горизонт Європа [Електронний ресурс]. Thedigital. 2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/progress/integratsiya-v-evropeyskiy-doslidnitskiy-prostir-v-ukraini-vidkrili-ofis-gorizont-evropa> (дата звернення: 09.04.2026).

Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг [Електронний ресурс] : препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко, В.В. Мачуський ; за ред. О.В. Литовченко. Київ : Генеза, 2025. 40 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1225-3-2025-40>.

Інформаційна довідка «Моніторинг щодо створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» [Електронний ресурс] : Статистичні дані МОН України. Міністерство освіти України : офіц. сайт. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>.

Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] : інформ.-аналіт. довідник до звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського ; [редкол.: Л.Д. Березівська (голов. ред.), Л.О. Пономаренко (відп. за вип.) та ін.]. Київ : ЯМЧИНСЬКИЙ О.В., 2026. 280 с. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=45494>.

Інформаційний бюлетень про чисельність і склад педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватних закладів (2018/2019 та 2019/2020 н.р.) [Електронний ресурс]. Інститут

освітньої аналітики : сайт. 2020. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Prochiselnist-i-sklad-pedagogichnih-pratsivnikiv-ZZSO-MON-Ukrayini-inshih-ministerstv-i-vidomstv-ta-privatnih-zakladiv_2018-2019_2019-2020-n.r.pdf.

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо функціонування системи дошкільної освіти за період 2024-2025 н.р. [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут освітньої аналітики». Інститут освітньої аналітики : сайт. 2025. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/az_funkczionuvannya-doshkilnoyi-osvity-2024-2025.pdf

Інформація щодо чисельності отримувачів пенсій через банки та виплатні об'єкти поштового зв'язку за грудень 2025 року [Електронний ресурс]. Пенсійний фонд України : сайт. 2026. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2176844-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banku-ta-vyplatni-ob-yekty-poshtovogo-zv-yazku-za-gruden-2025-roku/>.

Кабмін оновив Стратегію розвитку вищої освіти відповідно до викликів війни [Електронний ресурс]. Інтерфакс-Україна : інформаційне агенство. 2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1125762.html>.

Карамушка Л.М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : метод. рек. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 48 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741842/>.

Кокун О.М. Діагностика професійної життєстійкості та психофізіологічної стійкості : метод. реком. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739679/>.

Концептуальні засади цифровізації освітнього середовища закладу загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / О. Ляшенко, О. Спірін, С. Литвинова [та ін.]. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 102, № 4. С. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v102i4.5829>.

Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства / за наук. ред. Л. Найдьоновой; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 24 с. URL: <https://ispp.org.ua/2025/05/05/konczepczyia-czyfrovoii-mediaosvity-voyennogo-i-postvoyennogo-suspilstva/>.

Кремень В.Г., Спірін О.М. Роль Національної академії педагогічних наук України в цифровій трансформації освіти і науки [Електронний ресурс]. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6, № 2. С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6228>.

Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2025 році та завдання на 2026 рік [Електронний ресурс] : наукова доповідь на загальних зборах НАПН України 3 квітня 2026 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2026. Т. 8, № 1. С. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8113>.

Кремень В., Луговий В., Саух П., Слюсаренко О., Таланова Ж. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналіз ефективності та конкурентоспроможності : препринт (аналітичні матеріали) / за ред. В. Кременя. Київ: НАПН України, 2024. 68 с. <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2024>

Кузьменко А., Мальський О., Мирошніченко А. Публічно-приватне партнерство: нові можливості для місцевого розвитку та бізнесу [Електронний ресурс]. Ліга Закон : сайт. 2025. URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/240293_publchno-privatne-partnerstvo-nov-mozhlivost-dlya-mstsevogo-rozvitkuta-bznesu.

- Кульбіда С.В., Рибак О.А., Рапіна Л.А. Шляхи реалізації мовної політики української жестової мови : монографія / ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ української жестової мови. Київ, 2025. 300 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746117>.
- Куницький О. Лісовий: в Україні зруйновано понад 400 закладів освіти. [Електронний ресурс]. Deutsche Welle : сайт. 2026. URL: <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-cerez-vijnu-zrujnovano-ponad-400-zakladiv-osviti-lisovij/a-77359051>.
- Лінд Г. Дошкільна освіта в Україні сьогодні [Електронне видання]: огляд законодавчих, інституційних та бюджетних засад дошкільної освіти в Україні з міжнародної перспективи : аналіт. вид. / за заг. ред. О.В. Паніч. Київ : ЮСТОН, 2024. 110 с. URL: https://polaris.org.ua/documents/library/1042/Doskilna_osvita_v_Ukraini_sogodni.pdf.
- Лісовий О. У 79 громадах зафіксовано зменшення надбавки педагогам [Електронний ресурс]. Укрінформ : сайт. 2026. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4090958-zmensenna-pedagogam-nadbavki-za-prestiznist-fiksuemo-u-79-gromad-lisovij.html>.
- Лісовий про трансформацію вищої освіти: держзамовлення збережеться для спеціальностей, які першочергово потрібні державі [Електронний ресурс]. 2024. URL: <https://ukranews.com/ua/news/979058-lisovyj-pro-transformatsiyu-vyshhoyi-osvity-derzhzamovlennya-zberezhetsya-dlya-spetsialnostej-yaki>.
- Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021 – 2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17>.
- Луговий В.І., Регейло І.Ю. Оцінювання науки, оцінювання в науці: проблема врахування закономірностей розвитку. *Теорія і практика оцінювання результатів наукових досліджень у сучасних реаліях*: кол. моногр. / [Богданов В.Л., Журавель В.А., Кривцун І.В. та ін.]; за ред. В.Л. Богданова, Б.А. Маліцького; передмова А.Г. Загороднього. Київ: Академперіодика, 2025. 258 с. С. 51-61. Те саме (англ.): Lugovyi, V.I., Regeilo, I.Y. Science evaluation, evaluation in science: the problem of taking into account the patterns of development. *Theory and Practice of Research Evaluation in Modern Realities*: collective monograph / [Bogdanov V.L., Zhuravel V.A., Krivtsun I.V. et al.]; V.L. Bogdanov, B.A. Malitsky (Eds.); foreword by A.G. Zagorodny. Kyiv: Akademperiodyka, 2025. 258 p. P. 181-191. ISBN 978-966-360-543-2 <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.543.258>
- Лук'янова Л. Українські вчителі за кордоном: нові траєкторії професійного зростання [Електронний ресурс]: (презентаційні матеріали). Zenodo. 2026. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19472983>.
- Ляшенко О. Скільки вчителів в Україні станом на 2024–2025 рр.: актуальні дані, зміни та прогнози [Електронний ресурс]. JustClass: блог. 2025. URL: <https://justclass.com.ua/blog/skilky-vchyteliv-v-ukrayini-stanom-na-2024-2025-rr-aktualni-dani-zminy-ta-prognozy/>.
- Макаренко А. Скільки закладів вищої освіти потрібно Україні? [Електронний ресурс]. Укрінформ : сайт. 2026. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4006067-skilki-zakladiv-visoi-osviti-potribno-ukraini.html#:~:text>
- Мацепа А. Вступна кампанія 2024: кількість студентів у вишах стала найнижчою за дев'ять років [Електронний ресурс]. Нова українська школа : вебресурс. 2025. URL: <https://nus.org.ua/2025/01/29/vstupna-kampaniya-2024-kilkist-studentiv-u-vyshah-stala-najnyzhchoyu-za-dev-yat-rokiv/>.

- Мельник М.Ю., Бельська Н.А. Ціннісні орієнтації обдарованої учнівської молоді України до та під час повномасштабної війни. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 2(97). С. 26–36. DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-2\(97\)-04](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-2(97)-04).
- Мережа та діяльність закладів освіти [Електронний ресурс]. Держстат : сайт. 2026. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/merezha-ta-diyalnist-zakladiv-osvity>
- Методики психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни : практ. посіб. / В. Г. Панок; В. В. Рибалка, С. К. Шандрук [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 212 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738662/>
- Михальченко І. Дослідження «Вчителі України: кадровий потенціал» або кадровий виклик у школах до 2030 року [Електронний ресурс]. Профспілка працівників освіти і науки України : сайт. 2024. URL: <https://pon.org.ua/novyny/11546-doslidzhennia-vchyteli-ukrainy-kadrovyi-potencial-abo-seriozniy-kadrovyy-vyklyk-u-shkolakh-do-2030-roku.html>.
- Міжнародна організація з міграції (МОМ). Україна – Звіт про повернення – Загальне опитування населення, раунд 22 – січень 2026 р. [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Global Data Institute, Displacement Tracking Matrix. 2026. <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo>
- Міжнародна організація праці, Конфедерація роботодавців України. Огляд національної та міжнародної практики підвищення рівня інклюзивності на ринку праці [Електронний ресурс]. 2025. URL: <https://employers.org.ua/media/DisEmp20250830n.pdf>.
- Міжнародне дослідження вчительської професії «Навчати і навчатися» [Електронний ресурс]. TALIS. EdCamp Ukraine. 2026. URL: <https://talis.edcamp.ua/pro-talis/>.
- Міжнародний проєкт «Досліджуй науку українською» (Discover Science in Ukrainian) [Електронний ресурс]. Мала академія наук України : сайт. 2022. URL: <https://man.gov.ua/contests/mizhnarodnij-proyekt-doslidzhuj-nauku-ukrayinsskoju-discover-science-in-ukrainian>.
- Міносвіти: близько 12 % вчителів вийшли із системи освіти у 2024/2025 навчальному році [Електронний ресурс]. Інтерфакс-Україна. 2026. 14 квіт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1147228.html>.
- Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Ігор Борохович, Анна Коваленко, Ірина Когут, Оксен Лісовий, Вікторія Сісецька, Євген Семенів, Ігор Сердюк, Інна Совсун, Валерій Хмельницький, Олена Шиян [та ін.]. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf>.
- Моніторинг змін мережі закладів загальної середньої освіти відповідно до регіональних планів [Електронний ресурс] / МОН України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2026. 30 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/az_monitoryng-merezhi-zzso_2026.pdf.
- Моніторинг пошкоджень закладів освіти [Електронний ресурс]. Освіта під загрозою : офіц. портал. 2024. URL: <https://saveschools.in.ua/>.
- Моніторинг щодо створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти [Електронний ресурс] : інформаційна довідка / МОН України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2025. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/01/inklyuziya_do_2025_stanom-na-01.11.pdf.

- Моніторинговий візит до місць тимчасового проживання ВПО на базі гуртожитків закладів освіти : інформаційне повідомлення [Електронний ресурс]. Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2024. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/monitoringovij-vizit-do-miscya-timchasovogo-prozhivannya-vpo-na-bazi-gurtozhitku-derzhavnogo-navchalnogo-zakladu-pidvolochiskij-profesijnij-licej.
- Мрія: цифрова екосистема, що об'єднує українську освіту [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/mriia-tsyfrova-ekosystema-shcho-obiednuie-ukrainsku-osvitu>.
- Музейна педагогіка і воєнний стан: як музеям відновити роботу [Електронний ресурс]. Мала академія наук України : сайт. 2022. URL: <https://man.gov.ua/about/news/muzejna-pedagogika-i-voyennij-stand-yak-muzeyam-vidnoviti-robotu>.
- Навчальна програма «Захист України. Рівень стандарту» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2023/13.09.2023/Navchalna.programa-2023.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>.
- Наукова і волонтерська діяльність установ психологічного профілю НАПН України з проблем формування безпечного середовища у закладах освіти та надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги постраждалим в умовах війни (2019 – 2023 рр.) / за ред. В.Г. Панка. Київ : Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соціальної роботи, 2023. 106 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736657>.
- Наукова і науково-організаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського за 2020 – 2024 рр. та перспективи її подальшого розвитку : інформ.-аналіт. довідник / наук. ред. Л.Д. Березівська ; упоряд.: Л.Д. Березівська, Г.М. Романова, Л.О. Пономаренко, С.В. Тарнавська ; ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2024. 286 с. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=40741>.
- Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с. (До 30-річчя Незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.
- Національний звіт за результатами міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022–2024) [Електронний ресурс]. Том 1. Учнівство про себе / кол. авт. : О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко [та ін.] ; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка ; ЕдКемп Україна. Харків, 2025. 224 с. <https://drive.google.com/file/d/1BmwJE-UDovJx2NIQNPJg2W3SsBEI3-Q5/view>.
- Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / Г. Бичко, Т. Вакуленко, Т. Лісова [та ін.] ; за ред. В. Терещенка, І. Клименко ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. 395 с. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf.
- Національний підрозділ Eurydice в Україні [Електронний ресурс]. Інститут освітньої аналітики : сайт. URL: <https://eurydice.iea.gov.ua/home/eurydice-ukraine/>.
- Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іванюк І. Українська освіта в полум'ї війни : монографія. Київ : Юрка Любченка, 2024. 208 с.

- Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналіт. звіт. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 94 с. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>.
- Освіта і наука в Україні в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. Київ, 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>.
- Освіта і наука України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітичний збірник / М-во освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2023. (На обкл.: Освіта України в умовах воєнного стану: виклики і перспективи розвитку. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> (дата звернення: 20.05.2026).
- Освіта України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітичний збірник / М-во освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ : МОН України. Інститут освітньої аналітики. Київ, 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf ; <https://surl.li/cmpnyw>.
- Освіта України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітичний збірник / М-во освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2025. 49 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/serp_konf_2025.pdf.
- Освіта, навчання та молодь [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України ; Міністерство культури, молоді та спорту України, Комітет ВРУ з питань освіти, науки та інновацій, Комітет ВРУ з питань молоді і спорту. Пульс Угоди. 2024. 1 черв. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/education>.
- Основні освітні статистичні дані (2023/2024 навчальний рік) [Електронний ресурс]. / за матеріалами Інституту освітньої аналітики. Освіта.ua : сайт. 2024. URL: <https://osvita.ua/news/data/93396/>.
- Основні освітні статистичні дані (2024/2025 навчальний рік) [Електронний ресурс]. / за матеріалами Інституту освітньої аналітики. Освіта.ua : сайт. 2025. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/osnovni_czyfry_osvity_2025_20_05_2025_v2.pdf.
- Основні освітні статистичні дані (2025/2026 навчальний рік) [Електронний ресурс]. / за матеріалами Інституту освітньої аналітики. Освіта.ua : сайт. 2026. URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/>.
- Основні статистичні дані. МОН України (2021–2022) [Електронний ресурс]. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/oosd_20220708.pdf.
- Панок В.Г. Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу в часи війни: питання теорії і методології : наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. [Електронний ресурс]. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. № 2. С. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5218>.
- Панок В.Г. Концепція реформування психологічної служби у системі освіти України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. № 2. С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5204>. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737404>.

- Панченко О.А., Панок В. Г., Кабанцева А. В. Інформаційна безпека дитини у ментальному вимірі : монографія. Київ : КВІЦ, 2025. 247 с. URL: https://www.rdc.org.ua/download/2025/tb/information_about_child_safety_in_the_mental_world.pdf.
- Пасько І. Яким був 2023 рік для освіти: згадуємо головне [Електронний ресурс]. *Нова українська школа*. 2023. 28 груд. URL: <https://nus.org.ua/2023/12/28/yakym-buv-2023-rik-dlya-osvity-zgadyujemo-golovne-3/>.
- Педагогічні і науково-педагогічні працівники. МОН України [Електронний ресурс]. Національна система освіти України. 2025. URL: <https://eurydice.iea.gov.ua/національна-система-освіти-україни/9-педагогічні-і-науково-педагогічні-пр/>.
- Підписано Закон України «Про професійну освіту» [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. Київ, 2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/pidpysano-zakon-pro-profesiinu-osvitu>.
- План відновлення України [Електронний ресурс] : Візія Відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». Відновлення України : сайт. URL: <https://recovery.gov.ua/>.
- Позашкільна освіта – проблеми, пропозиції та нові формати роботи [Електронний ресурс]. Освітній омбудсмен України. 2023. URL: <https://eo.gov.ua/pozashkilna-osvita-problemy-propozytsii-ta-novi-formaty-roboty/2023/09/19/>.
- Понад 3 млрд грн на розвиток науки: затверджено порядок фінансування [Електронний ресурс]. 2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/ponad-3-mlrd-hrn-na-rozvytok-nauky-zatverdzheno-poriadok-ta-rozpodil-finansuvannia>.
- Поради щодо здорового медіаспоживання під час війни [Електронний ресурс] / Координаційний центр психічного здоров'я КМУ, Ін-т соціал. та політ. психології НАПН України. 2023. URL: <https://howareu.com/materials/bez-shkody-dlia-mentalnoho-zdorovia-iak-spozhyvaty-novyny-pid-chas-viiny>
- Практики надання соціально-психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/або втратили близьких внаслідок пандемії та війни (результати опитування) [Електронний ресурс] : препринт / за наук. ред. В.Г. Панка ; [авт. кол.: В.Г. Панок (керівник), І.І. Ткачук, Д.Д. Романовська, В.В. Предко, Р.А. Мороз, Т.Д. Каменщук, Н.В. Сосновенко, Г.В. Якимчук ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи, 2024. 56 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741738>.
- Проект «100 майстерень»: оновлено порядок відбору учасників [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/proiekt-100-maisteren-onovleno-poriadok-vidboru-uchasnykiv>.
- Проект з оцінювання підготовки педагогічних працівників в Україні (ТАР) [Електронний ресурс] : аналітичний звіт. Український інститут розвитку освіти : сайт. 2021. URL: <https://uied.org.ua/2022/01/4979/>.
- Проектування відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку вчителів : метод. посіб. / за ред. М.П. Шишкіної, В.В. Коваленко. Київ : ІЦО НАПН України, 2025. 196 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746977>.
- Професійна та фахова передвища освіта України: стан, виклики та стратегії відновлення : інформаційно-аналітичні матеріали / Т.М. Герлянд, Д.О. Закатнов, С.Г. Кравець, Р.А. Колишко, В.А. Кручек, П.Г. Лузан, І.А. Мося, М.А. Пригодій, О.А. Тітова, В.В. Шусть. Київ: Ін-т проф. освіти НАПН України, 2026. 70 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/749016>.

- Професійні стандарти [Електронний ресурс]. Національне агентство кваліфікацій України : сайт. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profesijni-standarti>.
- Прохоренко Л.І., Ярмола Н.А., Набоченко О.О., Данілавичюте Е.А. Курінна В.Р. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі [Електронний ресурс]. 2021. 200 с. URL: https://ispukr.org.ua/?page_id=8429.
- Прохоренко Л., Ярмола Н., Орлов О. Наукова та науково-організаційна діяльність Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (2021–2025 рр.): підсумки та пріоритети розвитку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2026. Т. 121, № 1. С. 90–108. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v121i1.311>.
- Прохоренко Л.І., Шевченко В.М., Соколова Г.Б. Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку [Електронний ресурс]. 2022. 115 с. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=13338>.
- Прохоренко Л., Стойка В., Йовдій В. Інклюзивно-ресурсні центри в умовах війни: окремі питання освіти дітей з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. № 23. С. 115–130. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.234>.
- Психологічна і соціально-педагогічна реабілітація учасників освітнього процесу в умовах закладу освіти : практич. посіб. / І.І. Ткачук, Д.Д. Романовська, О.П. Сергєєнкова [та ін.] ; за наук. ред. В.Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2025. 160 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747912>.
- Психологічний супровід відновлення освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти (з досвіду роботи) : практич. посіб. / авт. кол.: В.Г. Панок, В.В. Рибалка, С.К. Шандрук, І.І. Ткачук, Д.Д. Романовська [та ін.] ; за наук. ред. В.Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 225 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744341>.
- Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення : практич. посіб. / О.М. Кокун, О.М. Корніяка, Г.В. Гуменюк, [та ін.] ; за ред. О.М. Кокуна. Київ: Ін-т психології, 2024. 203 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742487/>.
- Результати моніторингового дослідження організованого початку 2025/2026 навчального року. Сфера вищої освіти [Електронний ресурс]. Державна служба якості освіти : сайт. 2026. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2026/03/zvit-zvo-2025-26.pdf>.
- Результати опитування щодо поширення симптоматики психічного травмування учасників освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/ або втратили близьких в умовах війни [Електронний ресурс] : препринт / за наук. ред. В.Г. Панка ; [авт. кол.: В.Г. Панок (керівник), І.І. Ткачук, Д.Д. Романовська, В.В. Предко, Р.А. Мороз, Т.Д. Каменщук, Н.В. Сосновенко, Г.В. Якимчук ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи, 2024. 115 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741737>.
- Результати участі українських школярів у міжнародних олімпіадах (узагальнені дані зі звітних матеріалів) [Електронний ресурс]. Мала академія наук України : сайт. 2025. URL: <https://platform.man.gov.ua/media>.
- Реформа мережі закладів вищої освіти [Електронний ресурс] : звіт про результати аудиту ефективності на тему «Проблеми мережі закладів вищої освіти: далі утримувати чи реформувати» / відпов. Ольга Піщанська ; Рахункова палата. 2024. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/54-1_2024/Zvit_54-1_2024.pdf.

- Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2024 рік [Електронний ресурс] / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2025. 154 с. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Річний-звіт-НА-за-2024.pdf>
- Роз'яснення щодо роботи закладів освіти в межах правового режиму воєнного стану [Електронний ресурс]. Урядовий портал. 2022. URL: <https://surl.li/zqoqve>
- Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України : монографія / Н.В. Чепелева, М.Л. Смульсон, С.Ю. Рудницька [та ін.] ; за ред. Н.В. Чепелевої. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2025. 207 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743074/>.
- Седоченко А., Чижевський М. Дослідження ринку послуг із перепідготовки та підвищення кваліфікації робочої сили в Україні [Електронний ресурс]. Helvetas. 2026. 180 с. URL: <https://surl.li/rvavsu>.
- Сергій Шкарлет: Всім закладам освіти рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2022, 25 лютого. <https://mon.gov.ua/news/sergiy-shkarlet-vsim-zakladam-osviti-rekomendovano-priviniti-osvitniy-protses-ta-ogolosi-kanikuli-na-dva-tizhni>
- Сертифікація за 2024 рік [Електронний ресурс]. Державна служба якості освіти України : сайт. 2024. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/sertifikaciya/sertyfikacziya-za-2024-rik/>.
- Сертифікація педагогічних працівників у 2025 році: підсумки року та пріоритети 2026 року [Електронний ресурс]. Державна служба якості освіти України: сайт. 2025. URL: <https://sqe.gov.ua/sertyfikacziya-pedagogichnyh-pracivnykiv-u-2025-roczy-pidsumky-roku-ta-priorytety-2026-roku/>.
- Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві : практичний посібник / Бевз Г., Боброва Л., Дзюбенко О., Ловка О., Петренко І., Чистяк О. ; за ред. Г. Бевз, Л. Боброва ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соціал. та політ. психології Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 182 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/red-pos.1.simya-yak-nosij.bevz.bobrova_compressed.pdf.
- Словник термінів у сфері штучного інтелекту [Електронний ресурс] / упоряд.: Д. Чумаченко та ін. Київ : М-во цифрової трансформації України, 2024. 37 с. URL: <https://storage.thedigital.gov.ua/files/2/72/389a01ab0cc82040dfe172f94d1af720.pdf>.
- Слюсаревський М. Громадська думка і горизонти освіти. Київ : Талком. 2024. 352 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741660>.
- Слюсаревський М.М., Чуніхіна С.Л. Дослідження громадської думки як чинника освітніх реформ [Електронний ресурс] : за результатами наук. доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 19 червня 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Т. 7, № 1. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7142>.
- Спірін О.М. Цифрова трансформація освіти: штучний інтелект у сучасному освітньому просторі [Електронний ресурс] : наук. доповідь. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Т. 7, № 2. С. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7221>.
- Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування [Електронний ресурс] : препринт (аналітичні матеріали) / Л.В. Канішевська, В.В. Рагозіна. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 40 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-86-4-2024-40>.

- Статистика участі українських організацій у рамкових програмах ЄС «Горизонт 2020» та «Горизонт Європа» [Електронний ресурс]. Офіс Горизонт Європа в Україні : вебсайт. URL: <https://horizon-europe.org.ua/uk/news/info/statystyka-uchasti-ukrayinskyh-organizacij-u-ramkovykh-programah-yes-goryzont-2020-ta-goryzont-yevropa/>.
- Стратегія розвитку штучного інтелекту України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : проєкт. Міністерство цифрової трансформації України. 2026. URL: <https://ai-files.thedigital.gov.ua/documentsПроект%20Стратегії%20розвитку%20ШІ%202030.docx.pdf>
- Таланчук П.М. Україна на зламі епох: світоглядні та державотворчі аспекти. Київ : Університет «Україна», 2022. 256 с.
- Територіальні громади 2025: ключові зміни та їхні наслідки [Електронний ресурс]. Луганська обласна державна адміністрація обласна військова адміністрація : офіц. вебсайт. 2026. URL: <https://surl.li/amftsf>.
- Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення : монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л.М. Карамушки. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 288 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741857/>.
- Топузов О.М., Цепенда І.Є. Навчальна книга в освітньому процесі: національні основи, практика, досвід : монографія. Київ: Педагогічна думка, 2025. 208 с. (Серія «Наукова школа»).
- Траскторії кар'єри випускників ЗВО і ЗФПО: МОН презентує звіт із моніторингу працевлаштування випускників-бюджетників [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2024. URL: <https://surl.li/pzuuzc>.
- Три роки системних змін в освіті і науці України в умовах війни. МОН України [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/try-roky-systemnykh-zmin-v-osviti-i-nautsi-ukrainy-v-umovakh-viiny>.
- У 2024 році видатки на освіту становили 348,4 млрд гривень [Електронний ресурс]. Міністерство фінансів України : сайт. 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2024_rotsi_vidatki_na_osvitu_stanov...
- Узгодження переліку статистичних даних у сфері дошкільної, загальної середньої та інклюзивної освіти України відповідно до освітніх стандартів ЄС [Електронний ресурс] / МОН України, Держ. наук. установа «Ін-т освітньої аналітики». 2025. 23 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/az_uzgodzhennya_stat.danyh_2025.pdf.
- Україна до 2036 року потребуватиме понад 2,6 мільйона нових працівників – повідомив голова Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій Сергій Бабак. [Електронний ресурс]. *Укрінформ* : сайт. 2026. URL: <https://surl.li/gwbesu>
- Цифрова трансформація освіти і науки [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>.
- Штучний інтелект в освіті : монографія. Ч. 1 / за ред. А. Яцишин. Київ : Інститут цифровізації освіти НАПН України, 2025. 313 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748336/>.
- Шурмакевич В. Сергій Бабак: За 10 років кількість молодих вчителів в Україні зменшилася більш ніж удвічі [Електронний ресурс]. Українська правда : сайт. 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/yak-zminilasya-kilkist-vchiteliv-vikom-do-30-rokiv-zadesyatilittya-310847/>.
- Якість освітньої діяльності в Україні [Електронний ресурс] : результати інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти: аналітичний звіт. Київ : Державна служба якості освіти, 2026. 48 с. URL: <https://surl.li/lqdjsl>.

- \$33,5 млрд – загальна потреба у відновленні освіти і науки України: презентовано результати RDNA5 [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/335-mlrd-zahalna-potreba-u-vidnovlenni-osvity-i-nauky-ukrainy-prezentovano-rezultaty-rdna5>.
- 2025 рік – рік системних змін і відновлення освіти і науки в умовах війни [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : сайт. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/2025-rik-rik-systemnykh-zmin-i-vidnovlennia-osvity-i-nauky-v-umovakh-viiny>.
- 7 кроків до здорового медіаспоживання під час війни [Електронний ресурс] : посібник для вчителя / Вознесенська О., Дятел Н., Найдьонова Л. [та ін.] ; IREX в Україні. 2024. 147 с. URL: <https://vse.ee/7krokivIREX>.
- Adult education survey (AES) [electronic resource]. Eurostat. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/search/-/search/estatsearchportlet_WAR_estatsearchportlet_INSTANCE_bHVzuvn1SZ8J?text=Adult+education+survey+
- Annual Review: Recent Developments in Higher Education of Ukraine by 2025 / S. Shytikova, Z. Talanova, Mychailo Wynnnyckyj [and etc.] ; Prepared by the EU-funded project «National Erasmus+ Office – Ukraine» and HEREs. December 2025. 33 p. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/d4.1.2025.-recent-developments-in-ukraine_education_dec2025_neo_system.pdf.
- Artificial Intelligence in the Focus of Education Transformation : Survey Dataset / V. Kremen, O. Spirin, O. Liashenko et al. Zenodo. 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17768694>.
- Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities [electronic resource] = Створення інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» та його вплив на розвиток цифрової гуманітаристики. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Т. 87, № 1. С. 1 – 17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730138/1/document.pdf>.
- Commission Recommendation (EU) 2022/554 of 5 April 2022 on the recognition of qualifications for people fleeing Russia’s invasion of Ukraine [electronic resource]. *Official Journal of the European Union*. 2022. L 107. P. 1–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022H0554>.
- Comparison report of the European Qualifications Framework and the Ukrainian National Qualifications Framework [electronic resource]. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2023. 98 p. URL: <https://europass.europa.eu/system/files/2023-02/Comparison%20report%20final%20rev%2023-02-2023%20EN.pdf>.
- Countdowns, cheers, and celebrations mark the end of WorldSkills Competition 2024 [electronic resource]. WorldSkills. 2024. URL: <https://worldskills.org/media/news/countdowns-cheers-and-celebrations-mark-end-worldskills-competition-2024/>.
- Digital Education Action Plan 2021–2027: Resetting Education and Training for the Digital Age [electronic resource]. European Commission. Brussels : European Commission, 2021. URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.
- Education at a Glance 2025: OECD Indicators / Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.
- Education: Impact of the War in Ukraine [Elektronic resurce]. Worldbank. Ukraine sectoral briefs. 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099945306202211104/pdf/P1775870809f1d04d0844c0e7042abf0eb5.pdf>

- Erasmus+ support to Ukraine: four years of solidarity and action [electronic resource]. European Commission. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/whats-new/news/erasmus-support-to-ukraine-four-years-of-solidarity-and-action>.
- European skills agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience [electronic resource]. European Commission. Brussels : European Commission, 2020. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223>.
- Eurydice : network on education systems and policies in Europe [electronic resource] / European Education and Culture Executive Agency. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/>.
- Eurydice. Higher Education – Ukraine: Ongoing Reforms and Policy Developments [electronic resource]. European Education and Culture Executive Agency. 2025. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurydice/ukraine/higher-education>.
- Eurydice. National Reforms in Higher Education: Ukraine 2022–2024 [electronic resource] : Last update: 31 December 2024. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurydice/ukraine/national-reforms-higher-education>.
- Gath M., Horwood L. J., Gillon G. et al. Longitudinal associations between screen time and children’s language, early educational skills, and peer social functioning [electronic resource]. *Developmental Psychology*. 2026. Vol. 62, No. 3. P. 638–652. URL: <https://doi.org/10.1037/dev0001907>.
- Health Behaviour in School-Aged Children study [electronic resource]. Unicef Ukraine. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/51006/file/Health%20Behaviour%20in%20School-Aged%20Children%20study_Ua%201.pdf.pdf
- Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock. Reimagining cooperation in a polarized world. *United Nations Development Programme (UNDP)*. New York, 2024. 309 p. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>.
- Human Development Report 2025: A matter of choice: People and possibilities in the age of AI. *United Nations Development Programme (UNDP)*. New York, 2025. 307 p. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2025>.
- Human Impact of the War in Ukraine: Health, Education, and Physical [electronic resource]. *International Organization for Migration (IOM)*. 2025. Assets. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-human-impact-war-ukraine-may-2025>.
- Key data on early childhood education and care in Europe [electronic resource]. European Commission. Brussels, 2025. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2025>.
- Key policy developments in education, training and employment. Ukraine [electronic resource]. *European Training Foundation*. 2024. 33 p. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2024-12/Country%20Fiche_Ukraine_2024_EN_web_0.pdf.
- Livingstone S., Stoilova M. The 4Cs: Classifying Online Risk to Children : (CO:RE Short Report Series on Key Topics). Hamburg: Leibniz-Institut für Medienforschung | Hans-Bredow-Institut (HBI); CO:RE – Children Online: Research and Evidence. 2021. DOI: <https://doi.org/10.21241/ssoar.71817/>
- Mączyńska W., Dutkiewicz J., Wijata M. et al. Impact of screen use on young children’s development: a review of research and recommendation. *Journal of Education, Health and Sport*. 2025. Vol. 80. Art. 59110. URL: <https://doi.org/10.12775/JEHS.2025.80.59110>
- National Eurydice Unit in Ukraine. About the Unit [electronic resource]. SSI «*Institute of Educational Analytics*». 2024. URL: <https://eurydice.iea.gov.ua/en/the-national-unit-of-eurydice-in-ukraine/>.

- Naydonova L., Dembitsky S., Stepanenko V. Predictors and protectors of the risk of developing post-traumatic stress disorder in Ukrainians as a result of the Russian-Ukrainian war: Demographic aspects and war stressors [electronic resource]. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2024. Vol. 30, No. 2. P. 6–16. URL: <https://doi.org/10.61727/ssspj/2.2024.06>
- OECD. OECD skills outlook 2021: Learning for life. Paris: OECD Publishing, 2021. <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>
- OECD. Starting Strong: Early Childhood Education and Care. Paris, 2017 – 2023.
- Plan vidnovlennia Ukrainy. Osvita i nauka (proiekt stanom na 03.08.2022) [Ukraine recovery plan. Education and science (project as of August 3, 2022)]. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske_obgovorennia/2022/08/19/
- Porter C. L., Chojnacki N. A., Coyne S. M. et al. Is screen time associated with children's physiological regulation? Answers from a 3-year prospective study before and during the COVID-19 pandemic [electronic resource]. *Developmental Psychology*. 2026. Vol. 62, No. 3. P. 624–637. DOI: <https://doi.org/10.1037/dev0001982>
- Proposal for a Council Recommendation on High Quality Early Childhood Education and Care Systems [electronic resource] : Communication from the Commission. Brussels, 2018. COM(2018) 271 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0271>.
- Recent Developments in Higher Education of Ukraine by 2025 [electronic resource] : Annual Review / S. Shytykova, Z. Talanova, M. Wynnnyckyj [et al.] ; National Erasmus+ Office – Ukraine. Dec. 2025. 32 p. Mode of access: <https://erasmusplus.org.ua>.
- Shemelynets I., Nikolaiev Y., Riy G. War in Ukraine Reshaping the Higher Education Sector [Elektronic resurse]. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/370844895_War_in_Ukraine_Reshaping_the_Higher_Education_Sector.
- Sysoieva S., Lytovchenko O., Kunytsia T., Pedagogical practices of overcoming personal fragility and social limitations in Ukrainian students during the war [electronic resource]. *Culture – Society – Education*. No. 2(28) 2025, Poznań, pp. 7–26, Adam Mickiewicz University Press. DOI: <https://doi.org/10.14746/kse.2025.28.2.x>
- Teaching and Learning International Survey (TALIS) [electronic resource]. 2024 Conceptual Framework / OECD. Paris : OECD Publishing, 2025. 119 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/7b8f85d4-en>.
- Team Europe: ЄІБ і ЄС об'єднують зусилля задля модернізації професійно-технічної освіти в Україні [Електронний ресурс] : прес-реліз 15 грудня 2021. Європейський інвестиційний банк : сайт. 2021. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2021-461-ukraine-team-europe-eib-and-the-european-commission-join-forces-to-modernise-vocational-education?lang=uk>.
- Torino process system monitoring report: Ukraine [electronic resource] / European Training Foundation. 2023. 41 p. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/publications/torino-process-2022-24-ukraine/>.
- Ukraine 2024 Report : Commission Staff Working Document / European Commission. Brussels, 2024. 156 p. SWD (2024) 699 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en (дата звернення: 15.04.2026).
- Ukraine 2025 Report : Commission Staff Working Document / European Commission. Brussels, 2025. 110 p. SWD (2025) 759 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 15.04.2026).

- Ukraine fifth rapid damage and needs assessment (RDNA5): main report : February 2022 – December 2025 / World Bank Group, Government of Ukraine, European Union, United Nations. Washington, DC : World Bank, 2026. 76 p. <https://surl.li/fceonl>.
- Ukraine Report 2023 Report : Commission Staff Working Document / European Commission. Brussels, 2023. 143 p. SWD (2023) 338 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (дата звернення: 15.04.2026).
- Ukraine under EU's Erasmus+ Programme 2021–2027 [electronic resource] : *Statistics and Overview. National Erasmus+ Office (NEO) Ukraine*. Kyiv, 2024. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/participation-of-ukraine-in-eu_2021_2027_2024.pdf.
- Ukraine: Digital transformation of education as a strategic path to resilience and innovation. Eurydice. 28.03.2025. <https://surl.li/tdfpzk>.
- UNESCO, World Bank, International Labour Organization. Building better formal TVET systems: principles and practice in low- and middle-income countries. Geneva : International Labour Office, 2023. 300 p. DOI: <https://doi.org/10.54675/RVDM3811>.
- UNESCO. Global report on adult learning and education (GRALE V). Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2022. <https://uil.unesco.org/adult-education/global-report>.
- UNESCO. Recommendation on adult learning and education. Paris: UNESCO, 2016.
- UNICEF. Education under attack in Ukraine / Early childhood education reports. 2022–2024.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Ukraine emergency*. 2025. <https://www.unrefugees.org/emergencies/ukraine/>
- United Nations World Population Highlights 2026: Youth. UN DESA/POP/2026/TR/NO. 13. New York: United Nations, 2026. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd_2026_world_population_highlights-youth.pdf
- Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment released. 25.02.2025. URL: <https://surl.li/dshgks> (дата звернення: 20.05.2026).
- World Bank. Education in crisis contexts: Ukraine rapid damage and needs assessment. 2022–2024.
- World Bank. Skills and labor market in Ukraine. Washington, DC: World Bank, 2020. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-XXXX-X>
- WorldSkills Ukraine. Про конкурс : [вебсайт]. URL: <https://worldskillsukraine.org/pro-konkurs/> (дата звернення: 05.05.2026).
- 4.6 million children in Ukraine face ongoing educational barriers as fourth academic year during war begins [electronic resource]. UNICEF Ukraine. 2025. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/back-to-school>.

ЗАКОНОДАВЧІ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Закони України

Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 р. № 4742-IX. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII : [редакція від 12.04.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2025 року : Закон України від 29 жовт. 2024 р. № 4034-IX. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4034-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підсумкової атестації та вступної кампанії 2026 року : Закон України від 03 груд. 2025 р. № 4702-IX. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4702-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти : Закон України від 06.06.2024 р. № 3791-IX. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3791-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки молодих вчених : Закон України від 25 лют. 2026 р. № 4794-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4794-20#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX : [редакція від 21.09.2024 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 р. № 4059-IX : [редакція від 23.10.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про дошкільну освіту : Закон України від 6 черв. 2024 р. № 3788-IX : [редакція від 01.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ,

2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21 серпня 2025 р. № 4579-IX : [редакція від 08.03.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20> (дата звернення: 06.07.2026).
- Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : [редакція від 24.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : [редакція від 12.04.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 01.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX : [редакція від 12.04.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX : [редакція від 01.01.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX : [редакція від 17.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про позашкільну освіту : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III : [редакція від 12.04.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про професійну освіту : Закон України від 21 серпн. 2025 р. № 4574-IX : [редакція від 01.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII : [редакція від 10.05.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII : [редакція від 01.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Постанови Кабінету Міністрів України

- Деякі питання оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2025 р. № 1749. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1749-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серп. 2023 р. № 816. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
- Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серп. 2025 р. № 1036. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2025 р. № 1557. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2025 р. № 1810. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2026).
- Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лип. 2024 р. № 851. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2026).
- Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 берез. 2021 р. № 179 : [редакція від 06.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1190 : [редакція від 01.09.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про затвердження Порядку визнання на рівнях повної загальної середньої освіти результатів навчання, здобутих шляхом формальної та/або неформальної освіти у суб'єктів освітньої діяльності, розміщених за кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 черв. 2025 р. № 734 : [редакція від 08.11.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.04.2026).
- Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у

сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листоп. 2023 р. № 1196. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Про зупинення в 2022 році дії деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 251. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-2022-п#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання державних грантів на здобуття вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2024 р. № 822 : [редакція від 17.07.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про реалізацію експериментального проєкту щодо розвитку автономії деяких закладів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 верес. 2024 р. № 1029 : [редакція від 24.06.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2019 р. № 1146 : [редакція від 01.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023 – 2025 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322 : [редакція від 06.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Розпорядження Кабінету Міністрів України

Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листоп. 2024 р. № 1190-р. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2025 р. № 260-р. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

Про затвердження плану заходів на 2017 – 2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2017 р. № 903-р : [редакція від 17.04.2019 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Про затвердження плану заходів на 2024 – 2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони

- психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 черв. 2024 р. № 572-р : [редакція від 27.08.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022 – 2027 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 груд. 2021 р. № 1619-р. : [редакція від 06.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. : [редакція від 22.08.2018 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.04.2026).
- Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 черв. 2024 р. № 527-р. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024 – 2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листоп. 2024 р. № 1209-р. : [редакція від 26.11.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2022 – 2024 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2022 р. № 1163-р (із змінами від 21 берез. 2025 р. № 260-р). *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2024 р. № 922-р. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про схвалення Стратегії зайнятості населення України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026 – 2028 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 січ. 2026 р. № 92-р. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
- Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лют. 2022 р. № 286-р : [редакція від 06.01.2026 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
- Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025 – 2027 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 груд. 2024 р. № 1350-р. : [редакція від 26.11.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада

України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025 – 2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 груд. 2024 р. № 1351-р : [редакція від 14.07.2025 р.]. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

Міністерство освіти і науки України

Відомості про матеріально-технічну базу закладів загальної середньої освіти та використання сучасних інформаційних технологій (без спеціальних ЗЗСО) на початок 2022/2023 навчального року: додаток 1 до наказу МОН України від 07 жовт. 2021 р. № 1072. *Інститут освітньої аналітики* : офіц. сайт. Київ, 2023. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/d-4-2022-2023.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).

Освіта переможців : стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України на період до 2027 року: затв. наказом МОН України від 20 трав. 2024 р. № 714 / МОН України. Київ, 2024. 173 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).

Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності : наказ МОН України від 21 жовт. 2024 р. № 1485. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1743-24#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ МОН України від 07.03.2022 р. № 235. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : лист МОН України від 29 берез. 2022 р. № 1/3737-22. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voeyennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 20.05.2026).

Про затвердження Дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року : Наказ МОН України від 11.12.2023 р. № 1501. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

Про затвердження Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 року : наказ МОН України від 31 груд. 2025 р. № 1732. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-dorozhniu-kartu-intehratsii-ukrainy-do-ievropeiskoho-doslidnytskoho-prostoru-do-2027-roku> (дата звернення: 05.05.2026).

Про затвердження Концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки : наказ МОН України від 9 серп. 2024 р. № 1163. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roku> (дата звернення: 15.04.2026).

- Про затвердження Концепції професійної орієнтації та кар'єрного консультування у системі освіти України на 2025 – 2030 роки : наказ Міністерства освіти і науки України від 24 листоп. 2025 р. № 1541. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://surl.li/trydow> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження Методичних рекомендацій щодо відповідності освітніх програм спеціальностям, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та деталізованим галузям Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-F 2013 та описів предметних областей спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : наказ МОН України від 31 груд. 2025 р. № 1734. *НТУ «Дніпровська політехніка»* : офіц. вебпортал. Дніпро, 2025. URL: https://old.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/Наказ%20MP%20ОПО.pdf (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти : наказ МОН України від 27 берез. 2025 р. № 512. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-metodychnykh-rekomendatsii-shchodo-rozroblennia-standartiv-vyshchoi-osvity> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : наказ МОН України від 15 трав. 2024 р. № 686. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» : наказ МОН України від 16 жовтн. 2024 р. № 1466. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» : наказ М-ва розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.03.2021 № 610. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesiy-vikladachi-zakladiv-vishchoi-osvity> (дата звернення: 15.04.2026).
- Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів предмета «Захист України» закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ МОН України від 13.12.2021 р. № 1357. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1686-21#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом» : наказ МОН України від 15.05.2023 р. № 560. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0560729-23#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році : лист МОН України від 13.08.2025 р. № 1/168628-25. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://surl.li/dwetle> (дата звернення: 20.05.2026).
- Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» :

наказ МОН України від 29 серп. 2024 р. № 1225. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 15.04.2026).

Про методичні рекомендації для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо встановлення категорій (типів) особливих освітніх потреб (труднощів) та визначення рівня підтримки в освітньому процесі: лист МОН України від 29.12.2021 р. № 1/23101-21. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2> (дата звернення: 20.05.2026).

Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти України в 2025/2026 навчальному році» : лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 07.07.2025 р. № 21/08-586. *Інститут модернізації змісту освіти* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://surl.li/mrqrvl> (дата звернення: 20.05.2026).

Про підсумки моніторингу запровадження педагогічної інтернатури в закладах загальної середньої освіти у 2024 р. *Український інститут розвитку освіти* : офіц. вебпортал. Київ, 2024. URL: <https://uied.org.ua/2024/12/12764/> (дата звернення: 20.05.2026).

Про підсумки моніторингу запровадження педагогічної інтернатури в закладах загальної середньої освіти у 2025–2026 н. р. *Український інститут розвитку освіти* : офіц. вебпортал. Київ, 2025. URL: <https://uied.org.ua/2025/11/14637/> (дата звернення: 20.05.2026).

Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Науково-методичне забезпечення STEM-освіти в закладах освіти» у вересні 2024 – грудні 2027 років : наказ МОН України від 9 жовт. 2024 р. № 1438. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2024. URL: <https://surl.li/ljgkys> (дата звернення: 05.05.2026).

Проекти

Міністерство освіти і науки України. (2020). Проєкт Закону України «Про освіту дорослих». URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-proponue-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-zakono-proekt-pro-osvitu-doroslikh> (дата звернення: 20.05.2026).

Про освіту дорослих : Альтернативний проєкт Закону України від 10.02.2022 р. № 7039-1. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38978> (дата звернення: 21.05.2026).

Про освіту дорослих : проєкт Закону України від 10.02.2022 р. № 7039. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38978> (дата звернення: 21.05.2026).

Про освіту дорослих : (доопрацьована редакція) та аналіз регуляторного впливу : Проєкт Закону України / Міністерство освіти і науки України. 2021. 54 с. URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/dokument-10117_1_19-21.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

Інше

ДБН В.2.2-5:2023. Захисні споруди цивільного захисту : [Чинний від 2023-11-01]. Вид. офіц. Київ : Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, 2023. 131 с. URL: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2023/08/DBN_V_2_2_5-2023.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. *Міністерство економіки України* : офіц. вебпортал. Київ, 2020. URL: <https://me.gov.ua/view/4819b04d-99d6-47d3-a0db-fd4a4215f13d> (дата звернення: 15.04.2026).

Про затвердження професійного стандарту «Викладач мистецької школи (за видами

навчальних дисциплін) : наказ М-ва економіки України від 04 трав. 2022 р. № 1110-22. *Національне агентство кваліфікацій* : офіц. вебпортал. Київ, 2022. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/vikladac-misteckoi-skoli-za-vidami-navcalnih-disciplin> (дата звернення: 20.05.2026).

Публічний звіт Голови Державної служби якості освіти України за 2025 рік. *Урядовий портал* / Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. Київ, 2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2025/zvit-dsiao-2025.pdf> (дата звернення: 20.05.2026).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А (графіки)

1. ОСВІТА І РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: УКРАЇНА І СВІТ
2. ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
3. ЗАГАЛЬНИЙ КОНТИНГЕНТ ОСІБ, ЯКІ СИСТЕМАТИЧНО НАВЧАЮТЬСЯ
4. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА
5. ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА
6. ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ
7. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА
8. ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА
9. ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА
10. ВИЩА ОСВІТА
11. АСПІРАНТУРА І ДОКТОРАНТУРА
12. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ
13. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ
14. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ
15. НАУКОВЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ
16. ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ
17. РОЗВИТОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ОСВІТИ

Примітка:

1. Для 2021 – 2026 рр. використано статистичні дані:
 - Держстату України;
 - Інституту освітньої аналітики МОН України;
 - Державної казначейської служби України;
 - Організації економічного співробітництва та розвитку;
 - Доповідей за Програмою розвитку ООН (Human Development Reports).
2. Для попередніх років використано дані Додатку А Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України), 2021.

1. ОСВІТА І РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: УКРАЇНА І СВІТ

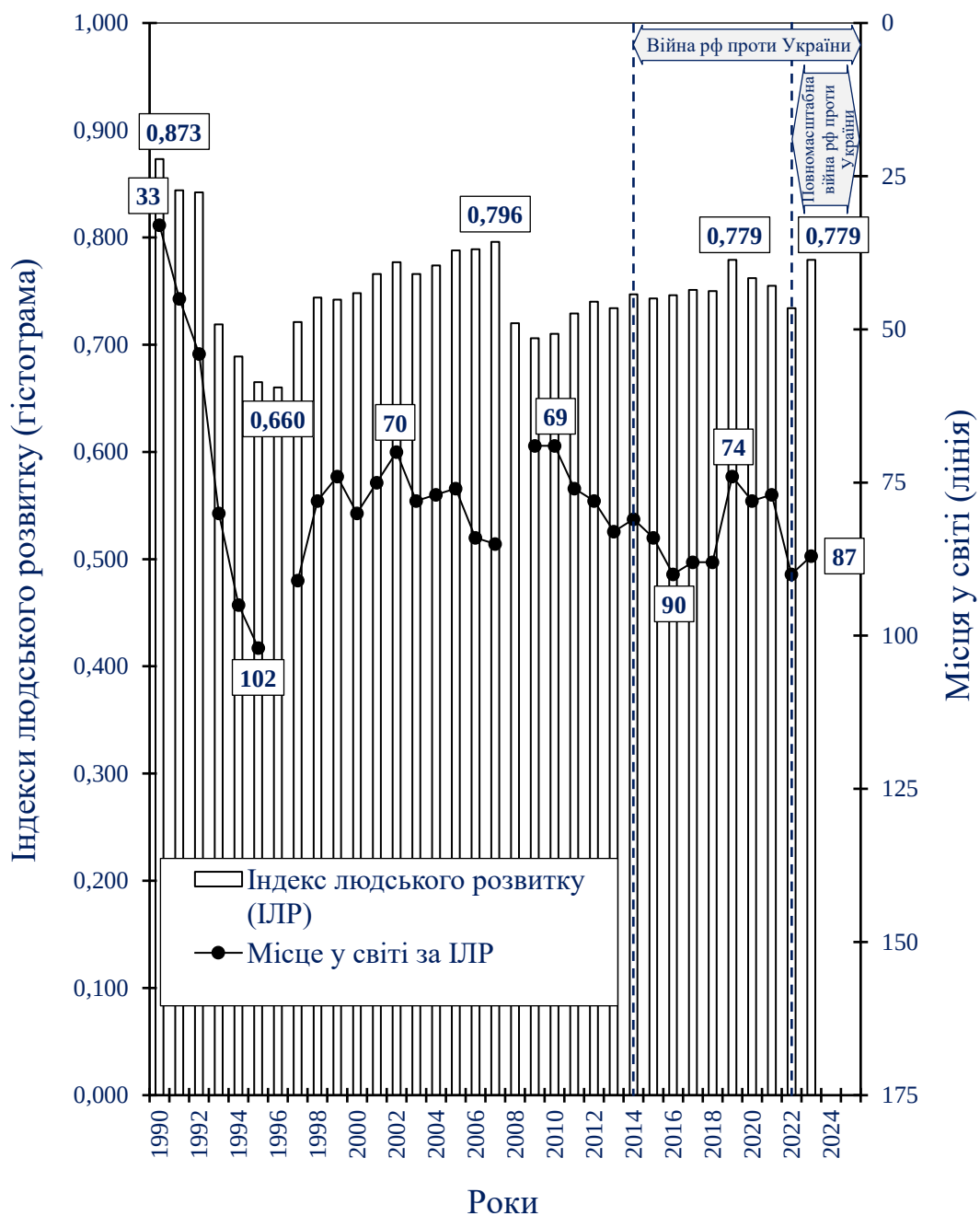
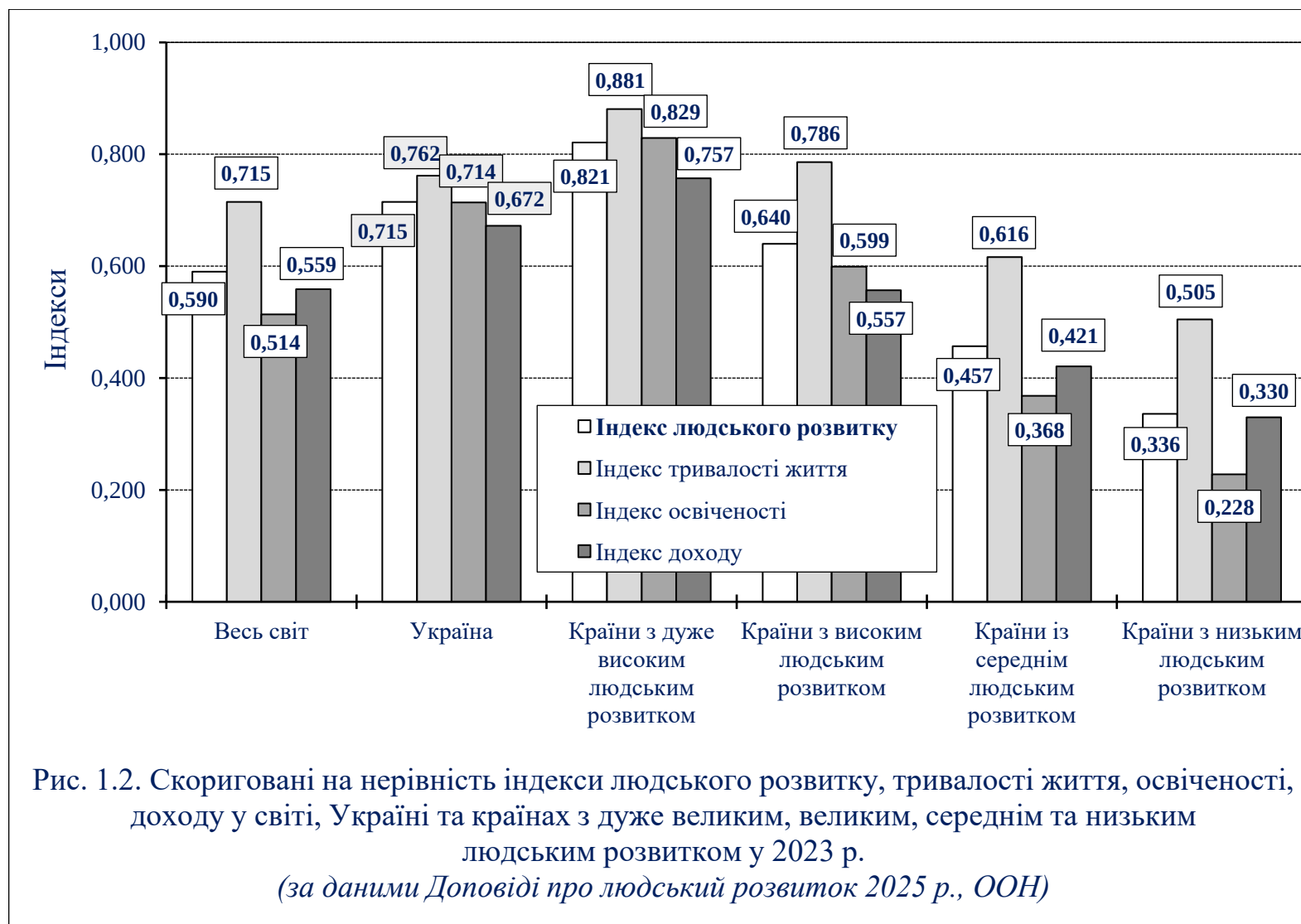
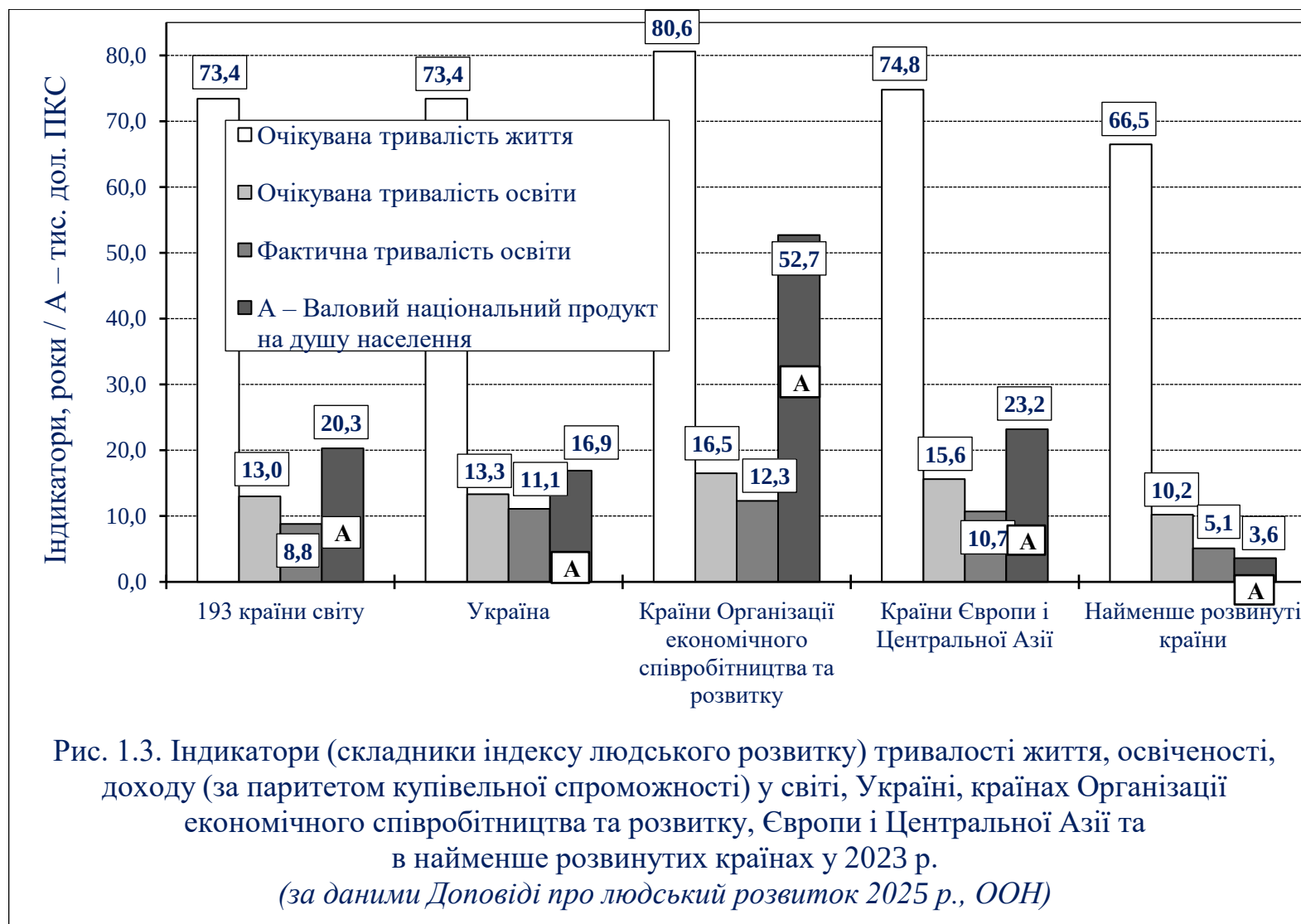

Рис. 1.1. Індекс людського розвитку в Україні та її місце за цим показником серед країн світу (за даними щорічних доповідей про людський розвиток ООН відповідних років)

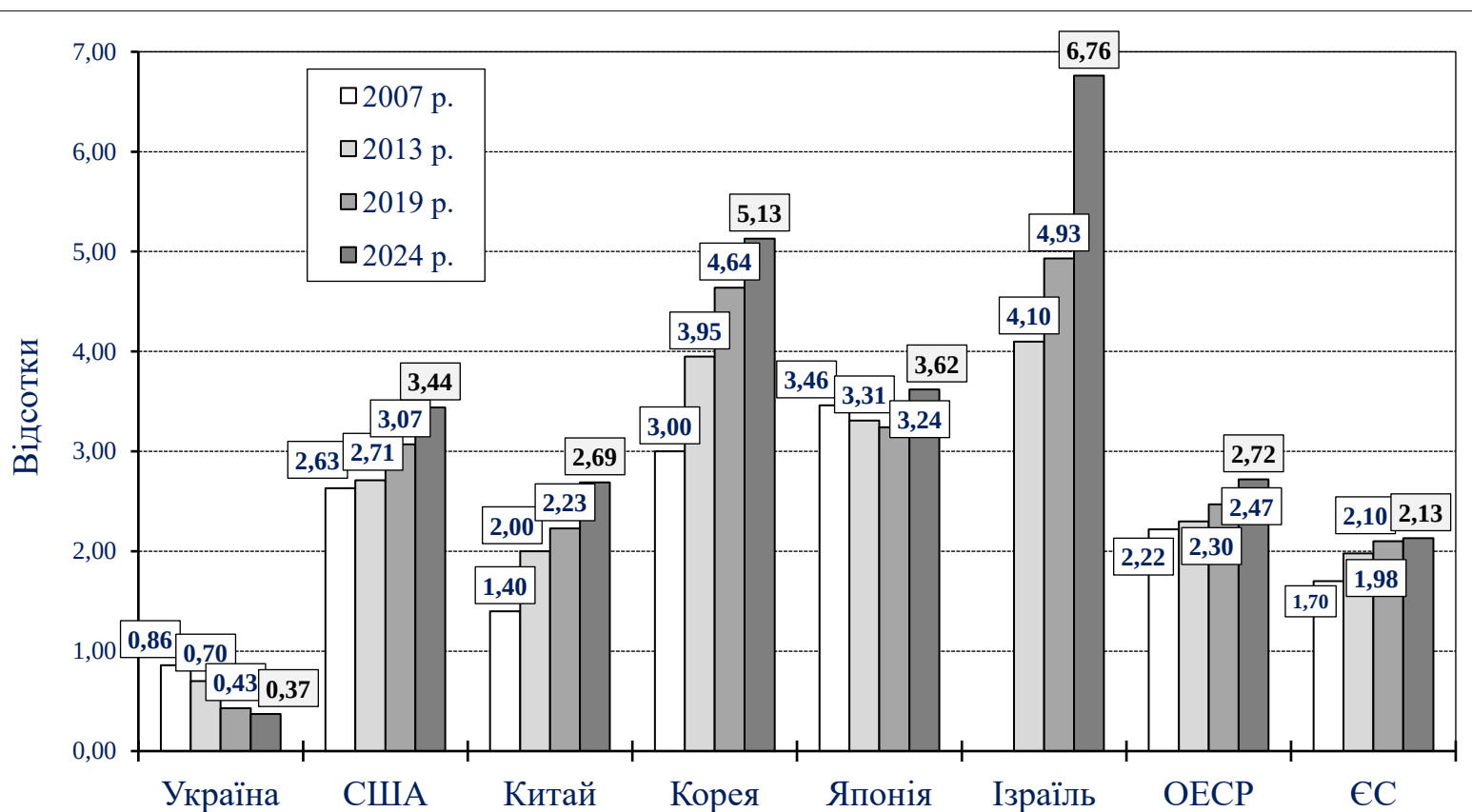
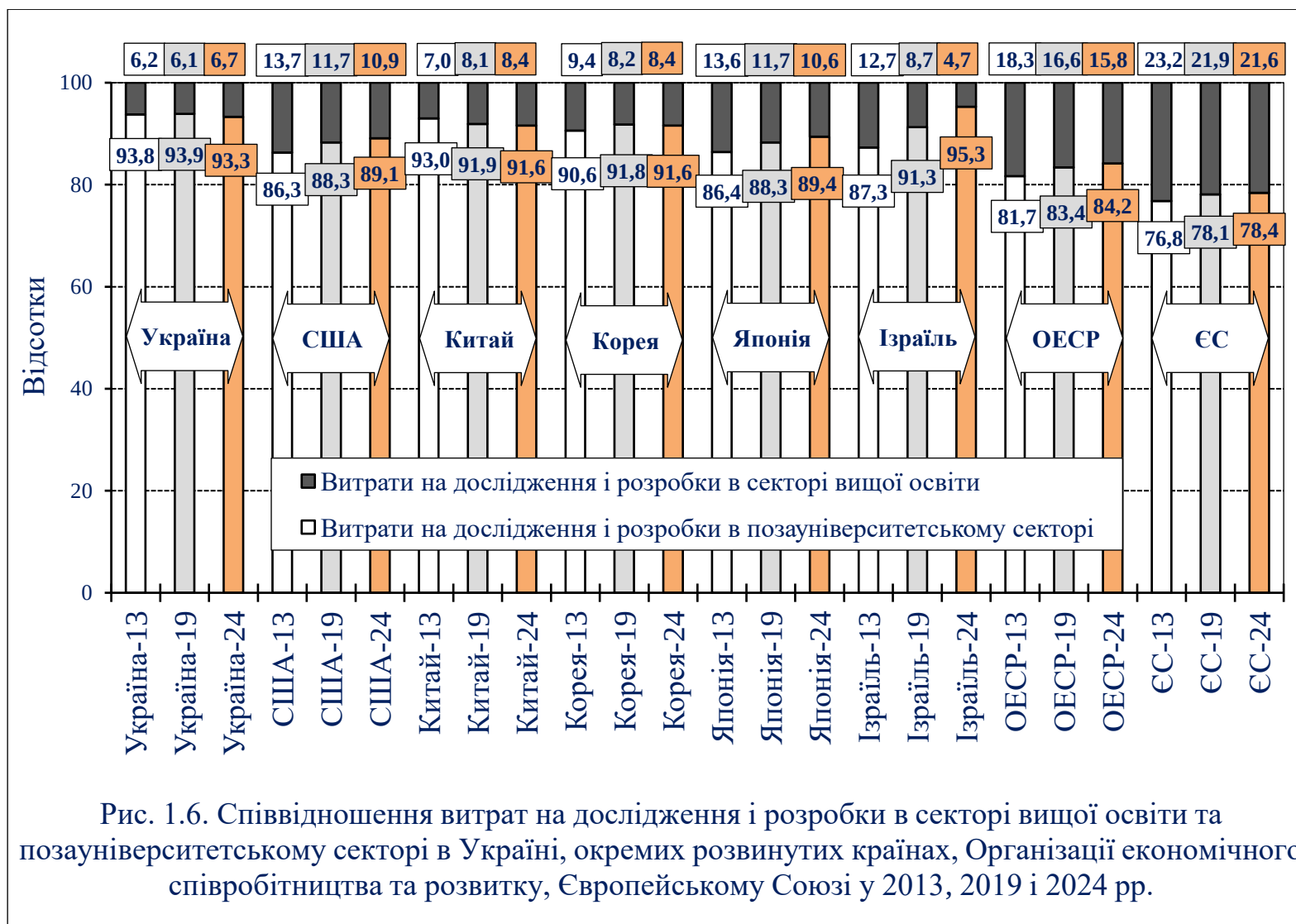

Рис. 1.5. Витрати на дослідження і розробки у відсотках ВВП в Україні, окремих розвинутих країнах, Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейському Союзі у період 2007-2024 рр.

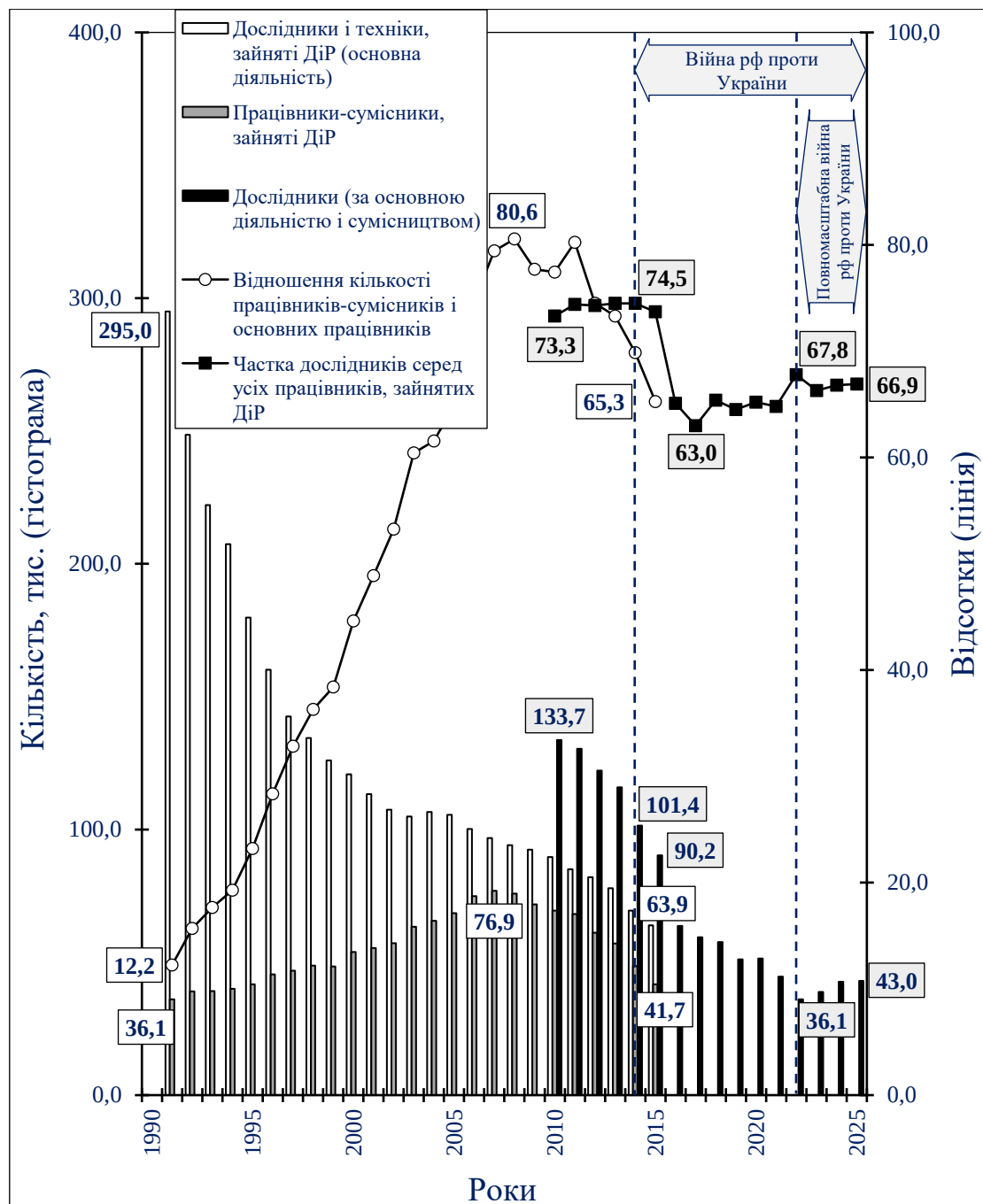

Рис. 1.7. Працівники, зайняті науковими дослідженнями і розробками (ДіР)

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

2. ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

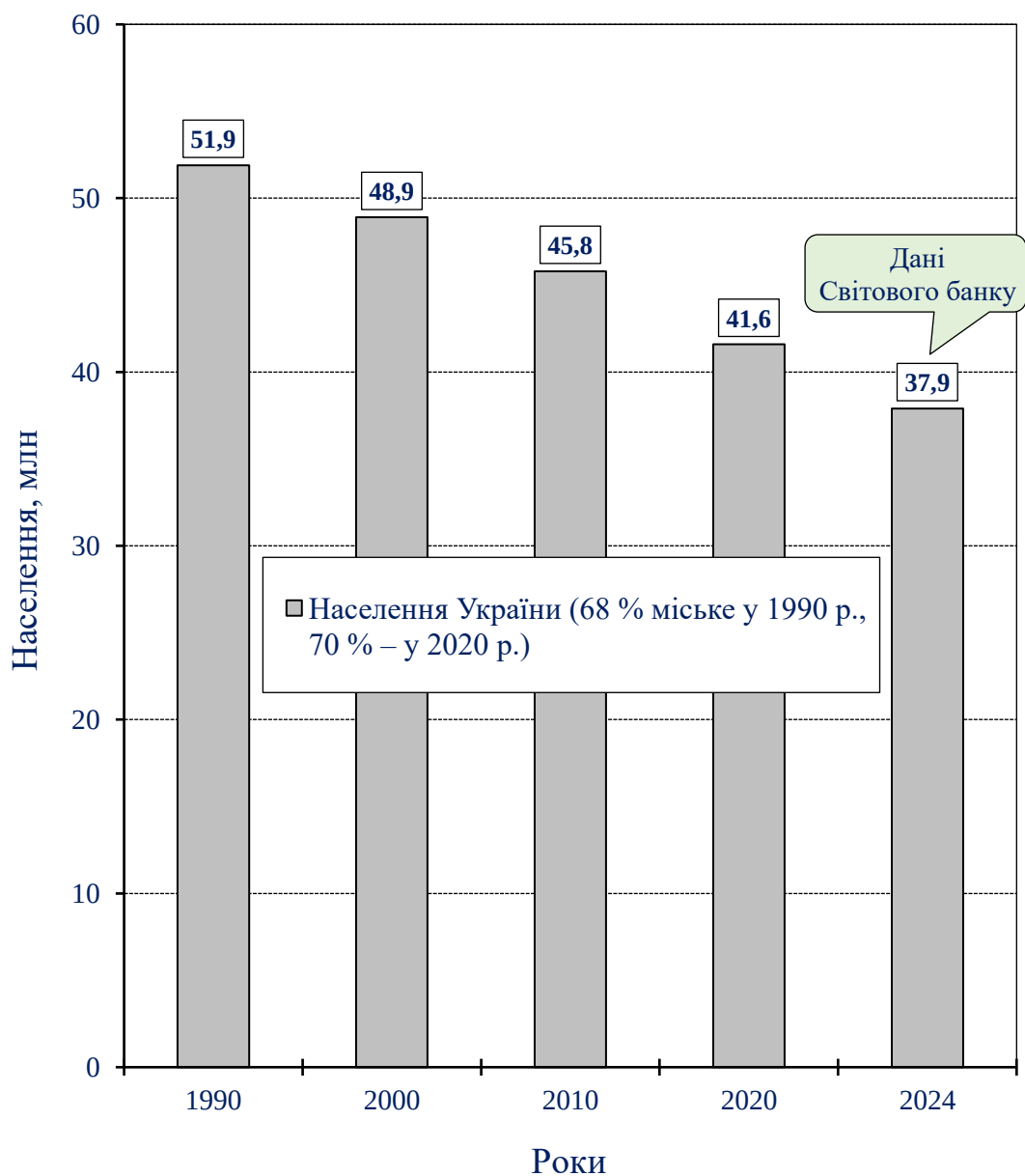
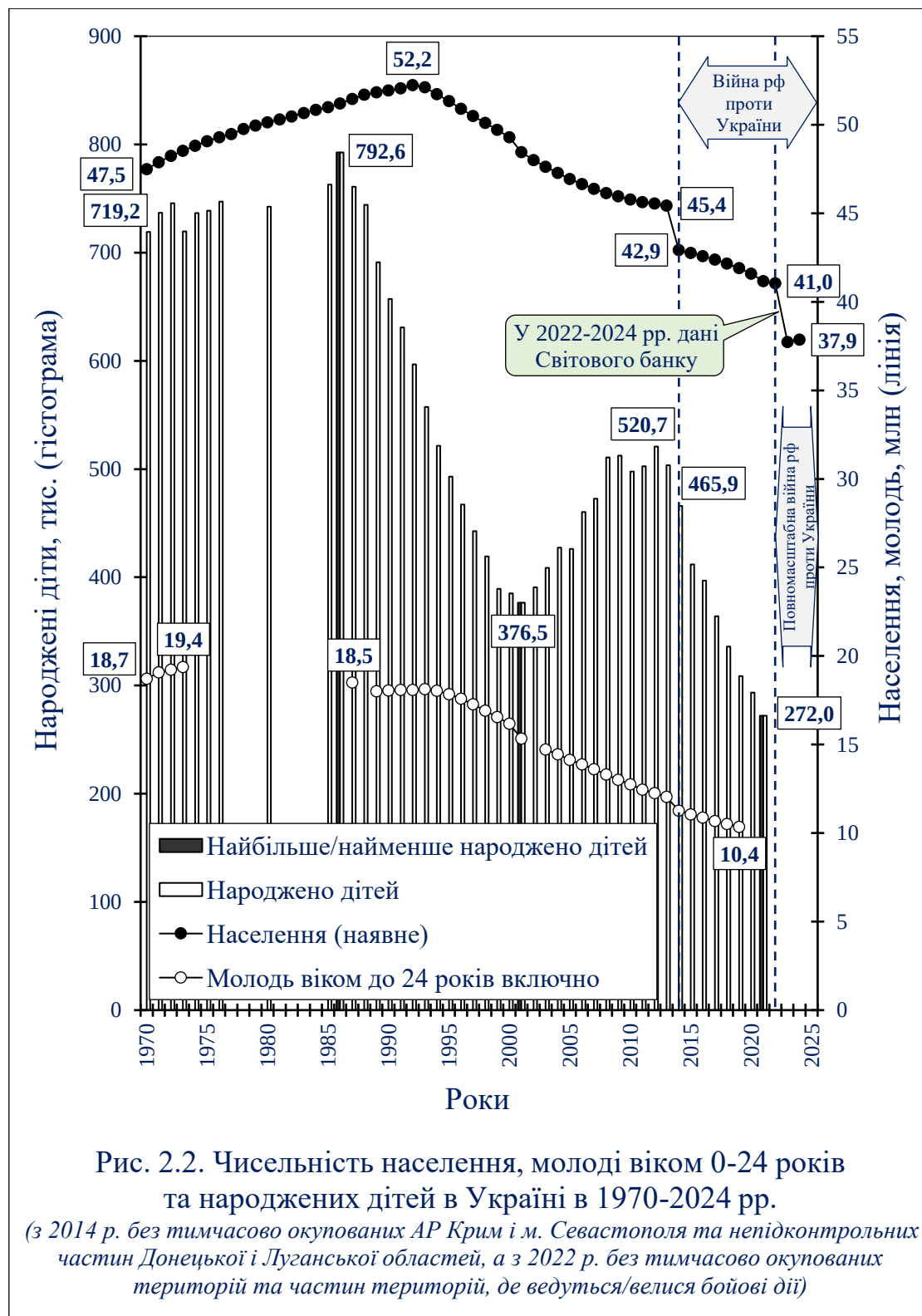

Рис. 2.1. Населення (наявне) України впродовж 1990-2024 рр.
(у 2020 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а у 2024 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

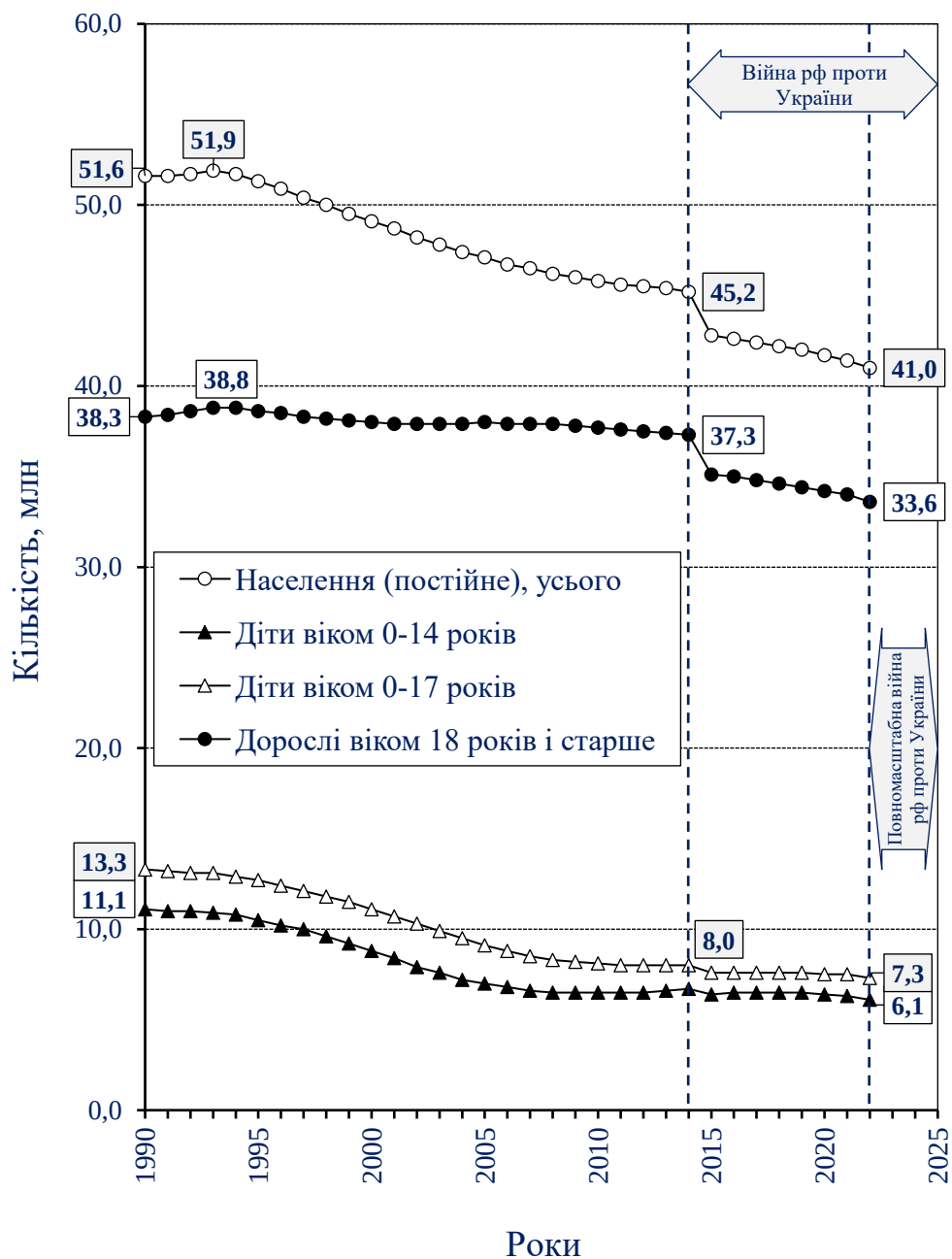

Рис. 2.3. Чисельність (на 1 січня відповідного року)
 населення, дітей і дорослих в Україні
 (у 2020 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних
 частин Донецької і Луганської областей, а у 2024 р. без тимчасово окупованих
 територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

3. ЗАГАЛЬНИЙ КОНТИНГЕНТ ОСІБ, ЯКІ СИСТЕМАТИЧНО НАВЧАЮТЬСЯ

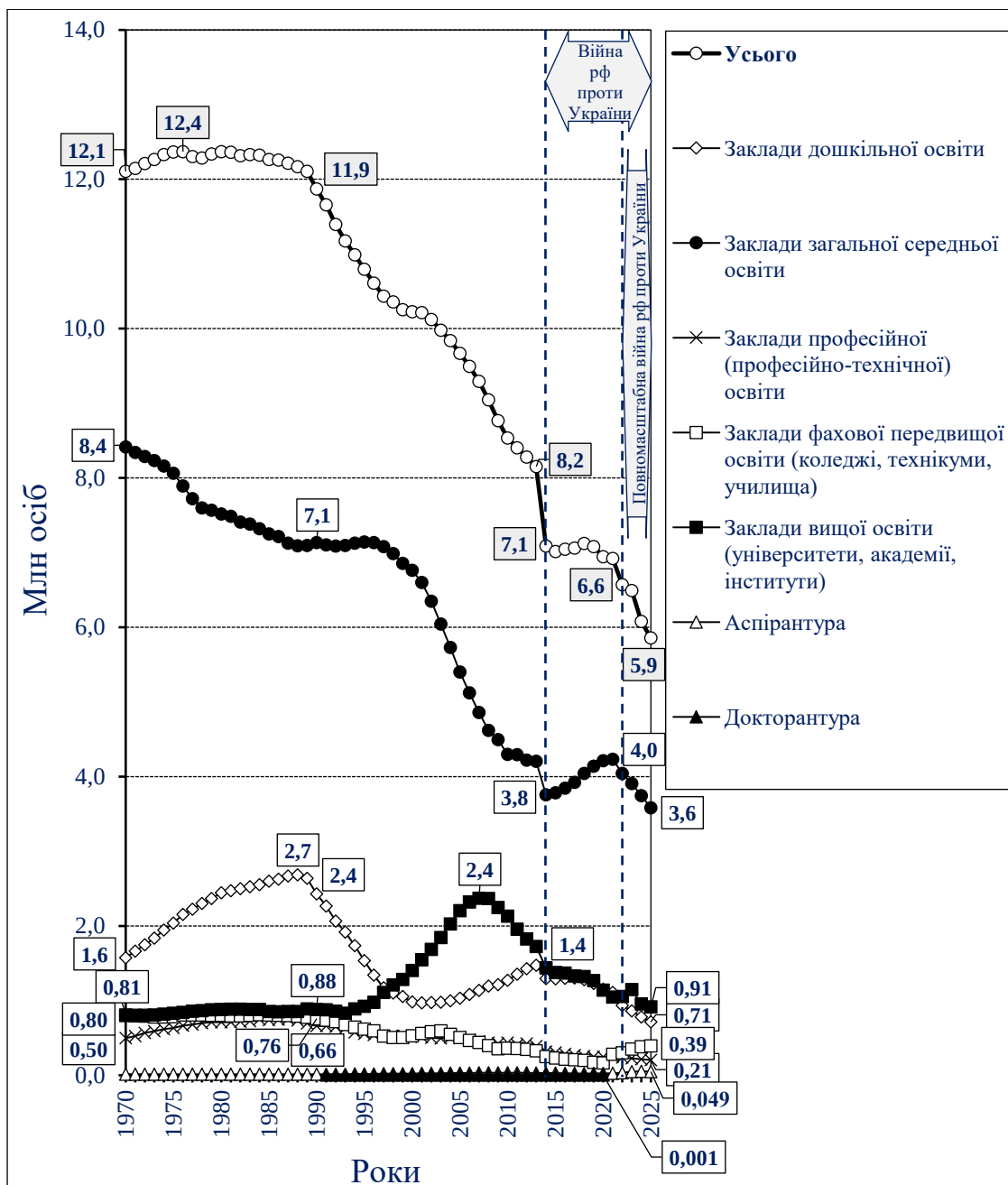
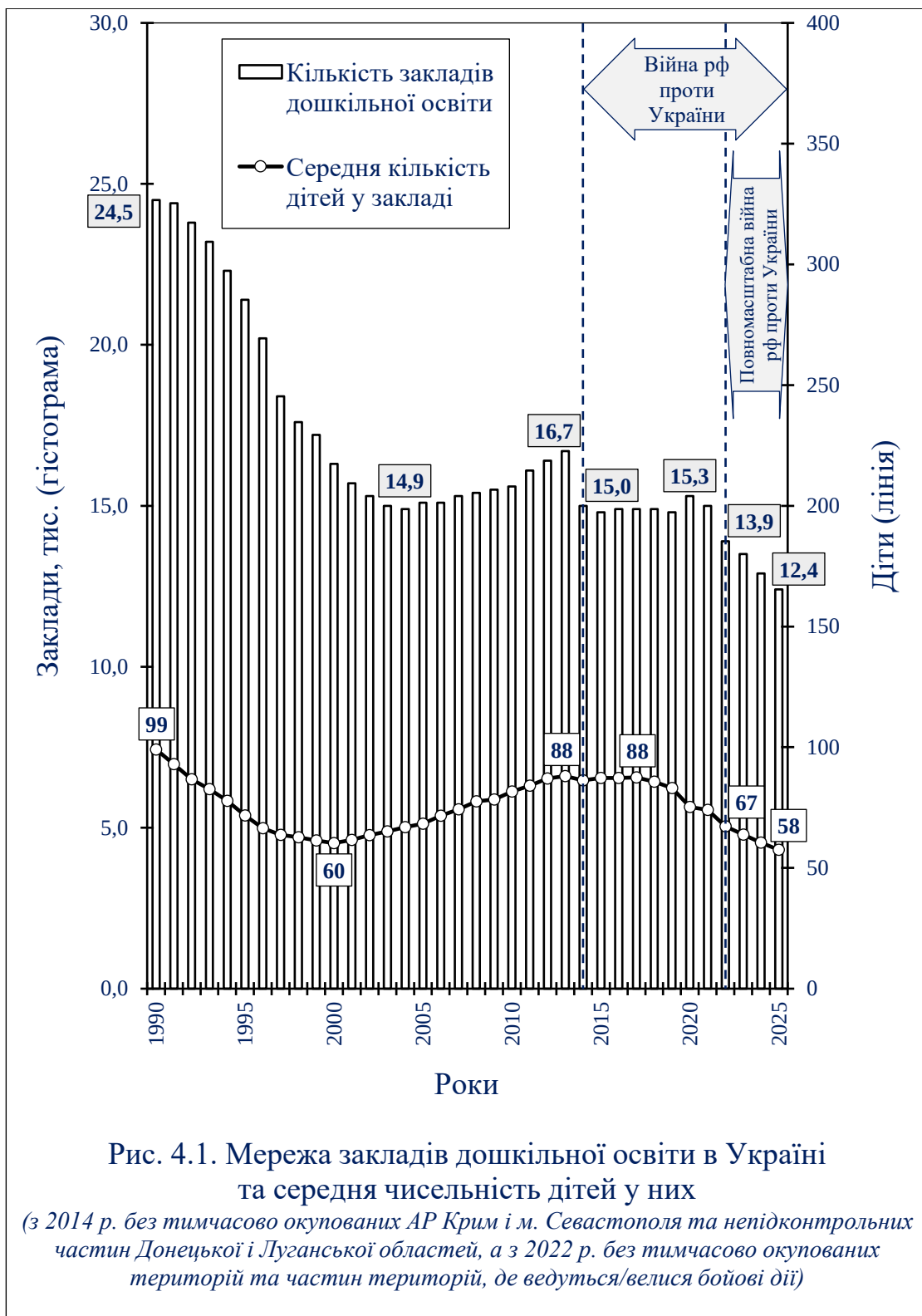

**Рис. 3.1. Чисельність населення України,
яке систематично навчається**

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

4. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

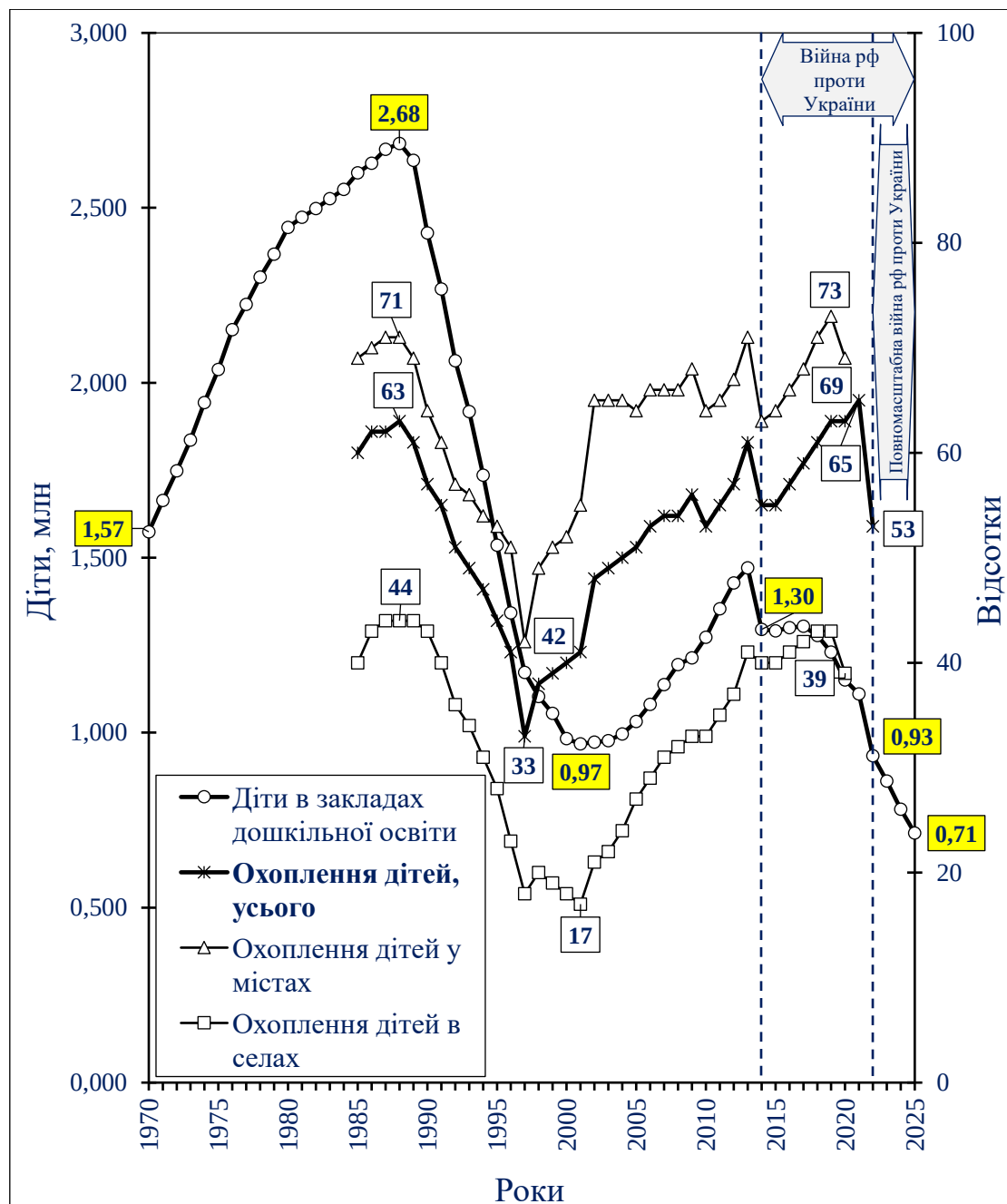
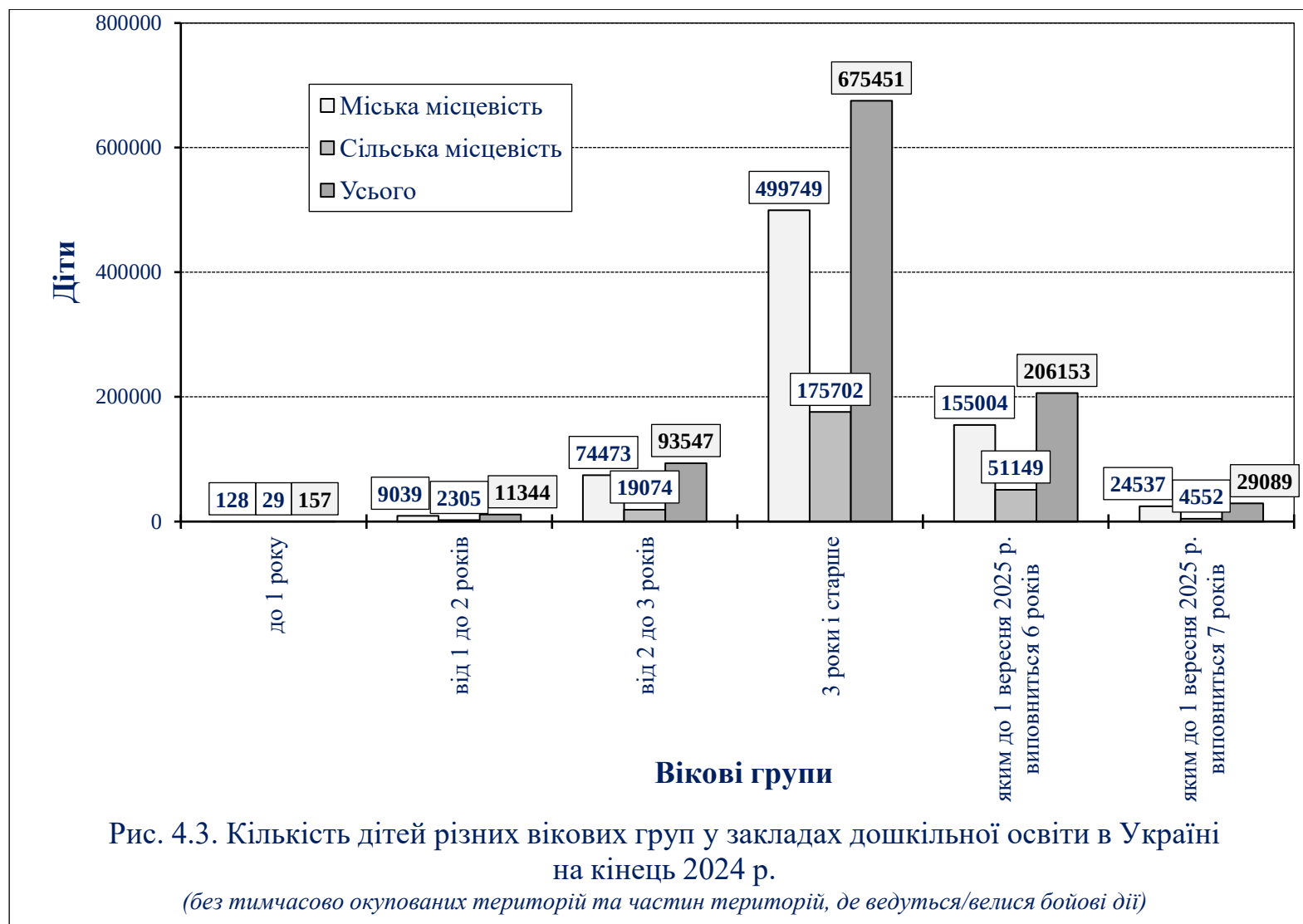
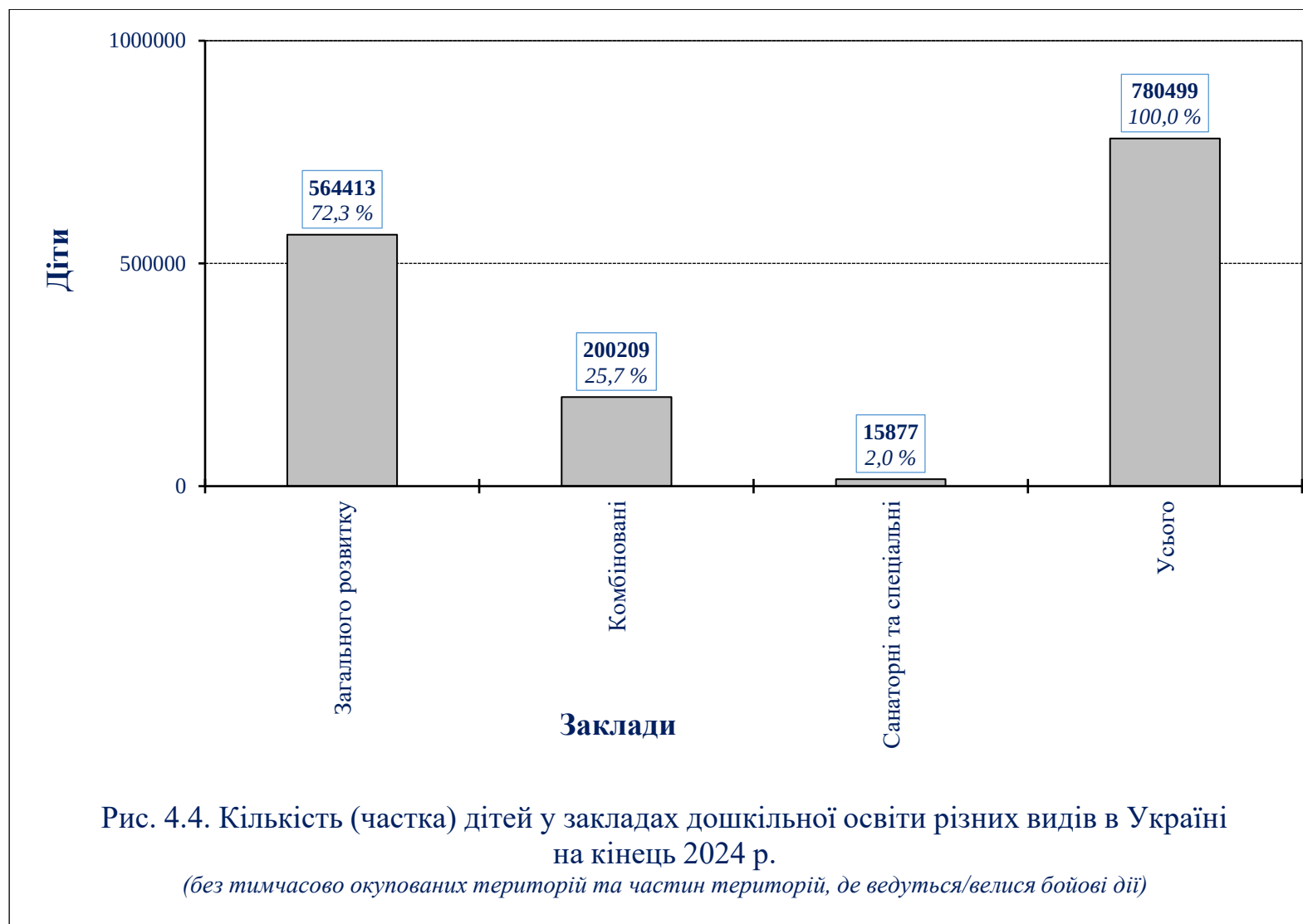
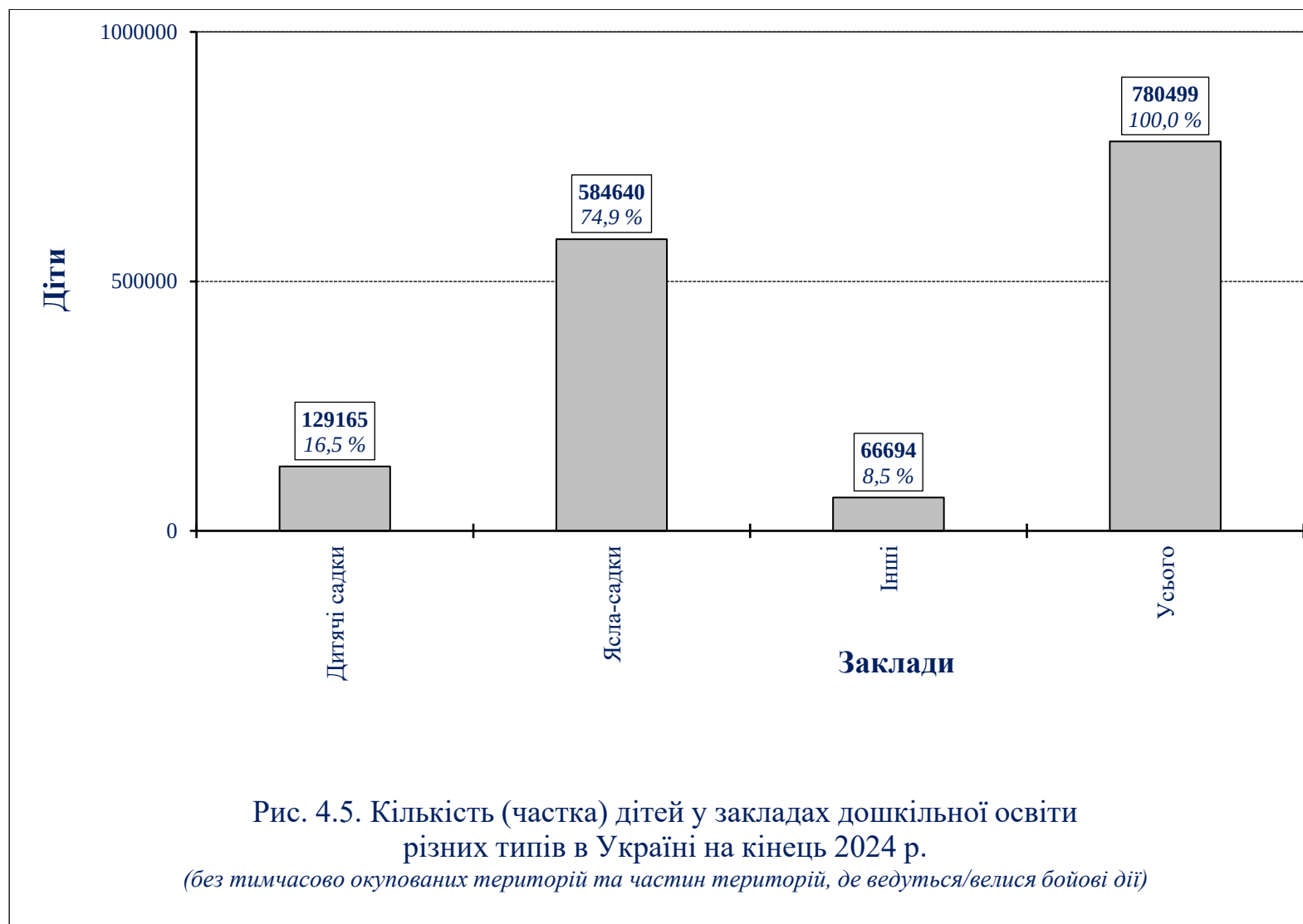

Рис. 4.2. Чисельність дітей у закладах дошкільної освіти України та їх частка від усіх дітей дошкільного віку (охоплення)
(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

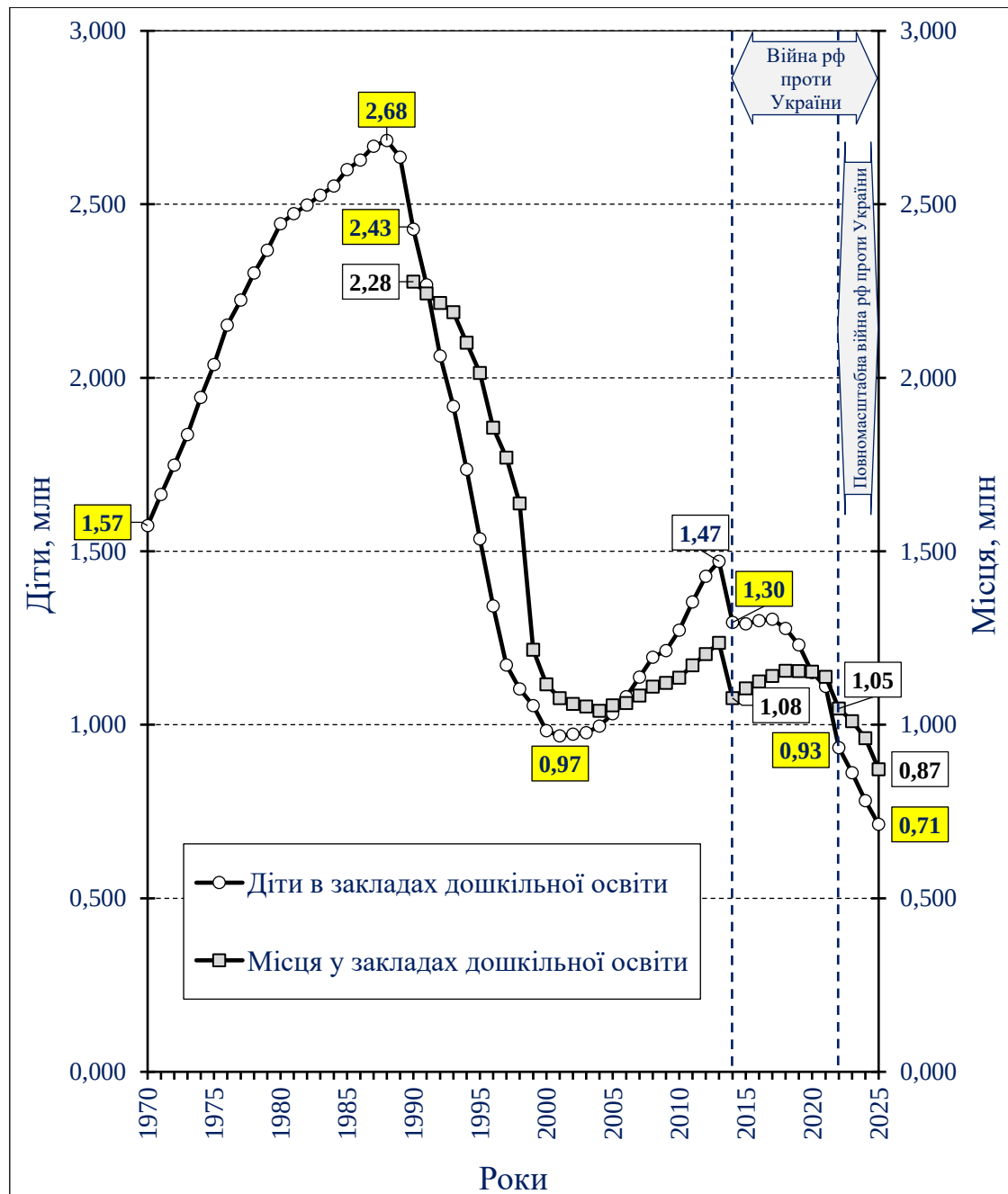

Рис. 4.6. Чисельність дітей та кількість місць у закладах дошкільної освіти України

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

5. ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

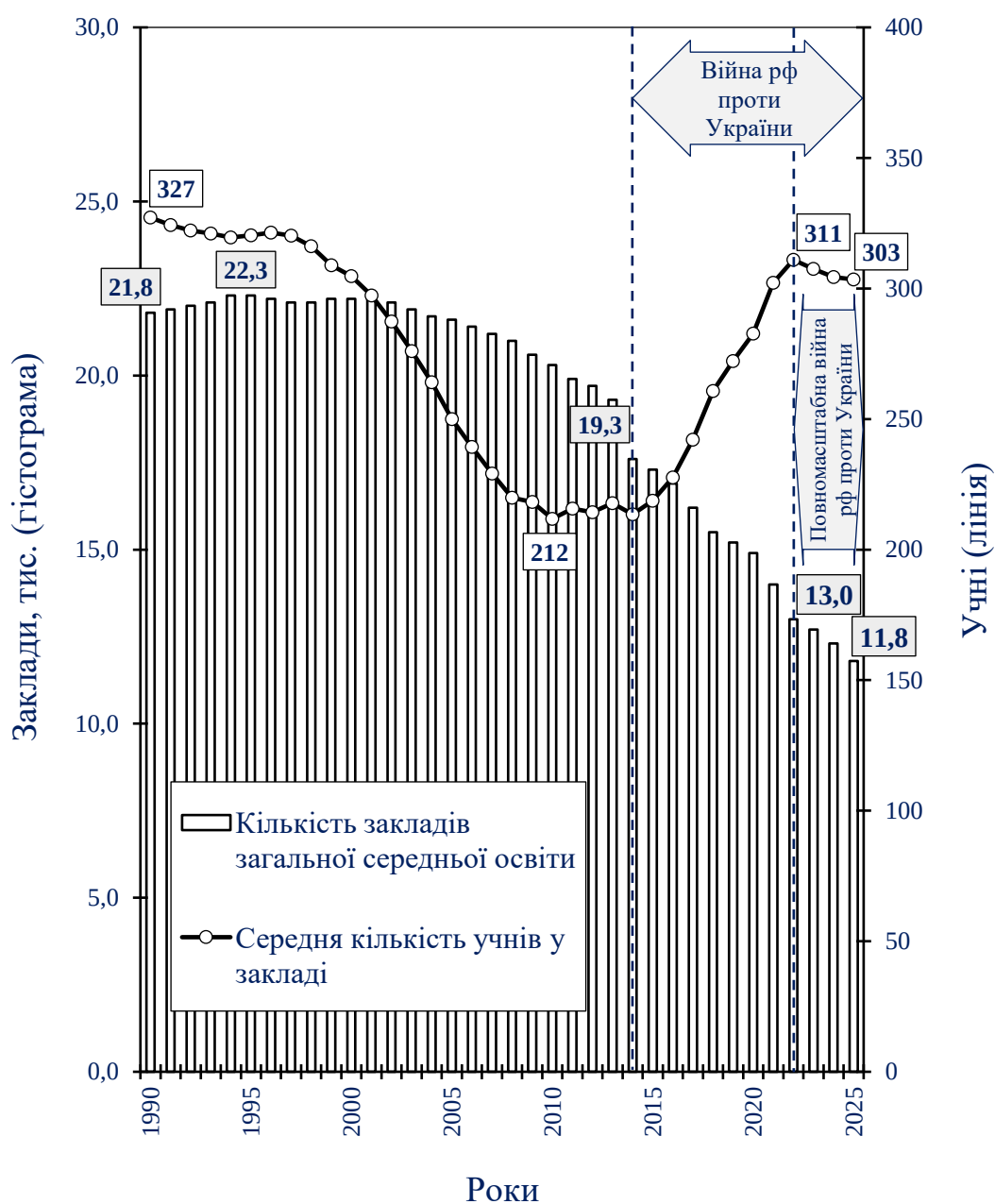

Рис. 5.1. Мережа закладів загальної середньої освіти в Україні та середня чисельність учнів у них
 (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

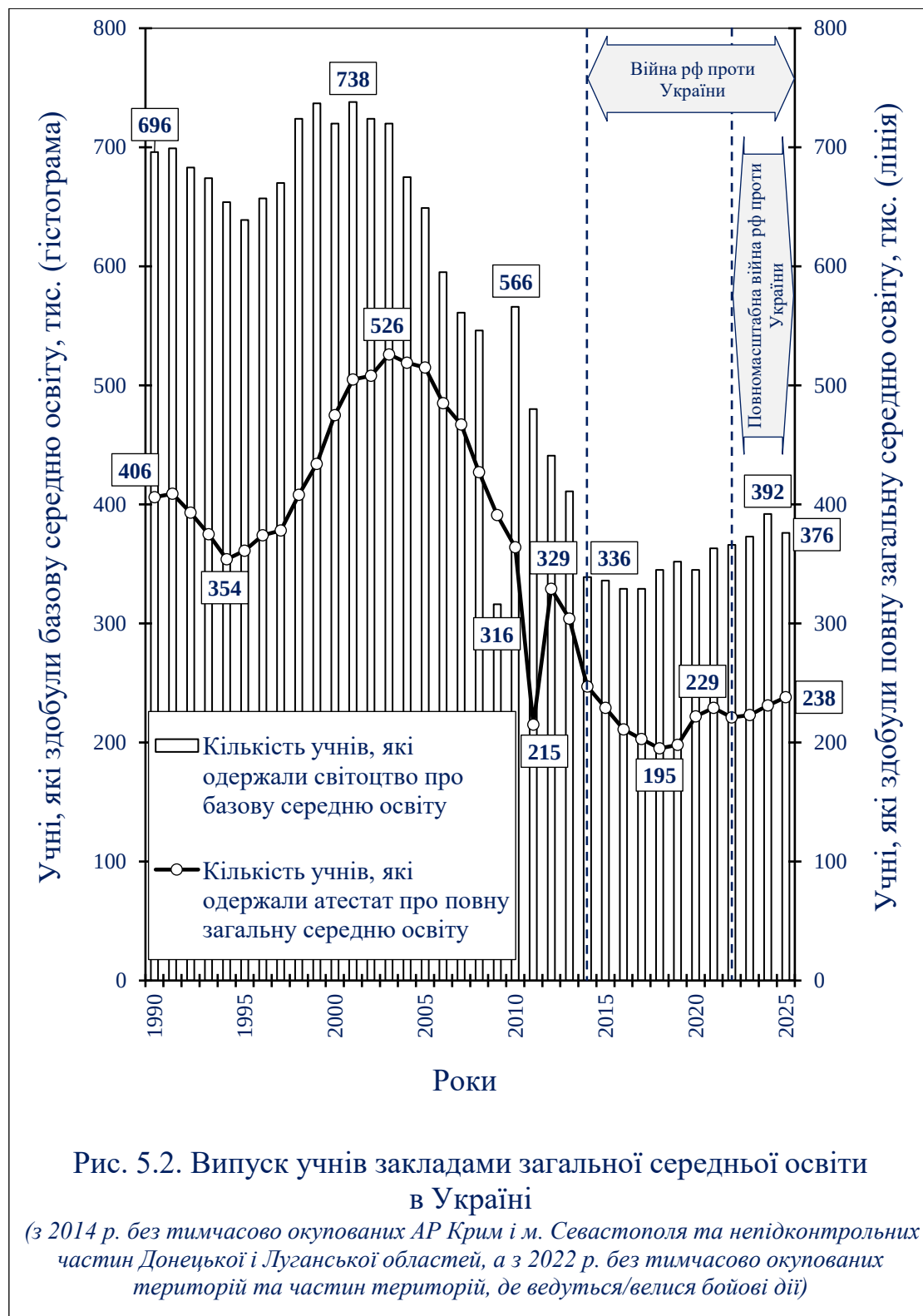

Рис. 5.2. Випуск учнів закладами загальної середньої освіти в Україні

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

6. ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

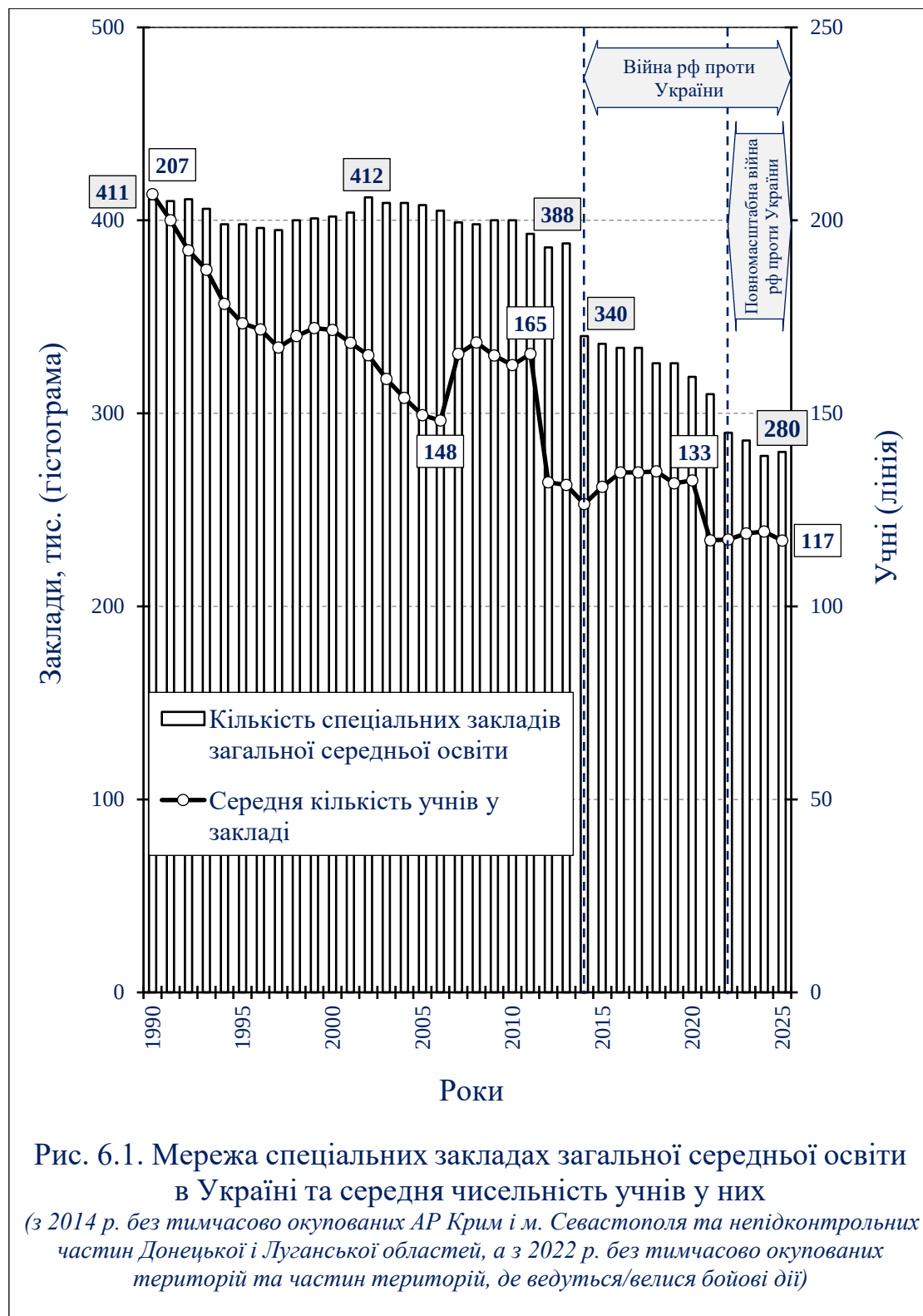
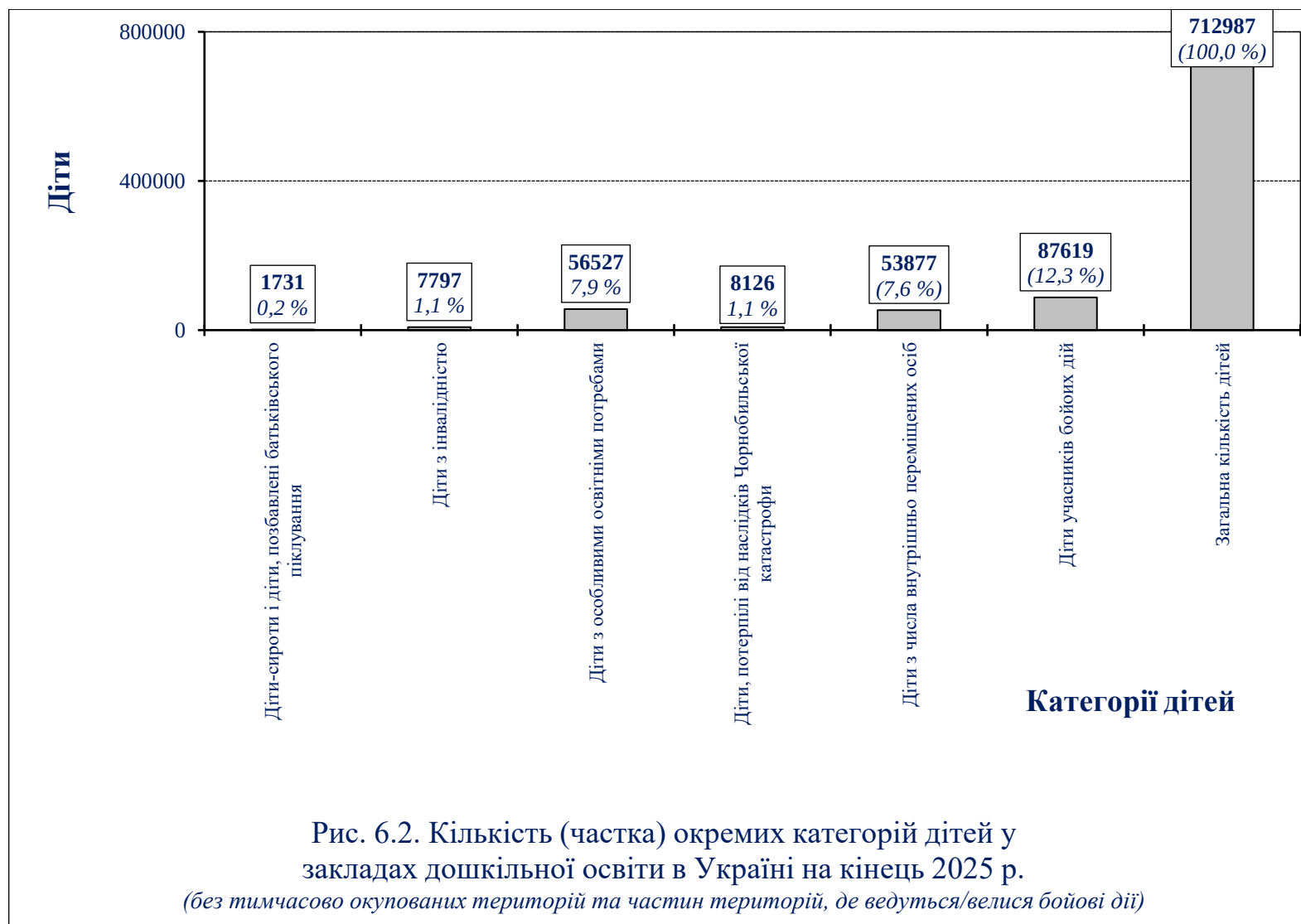
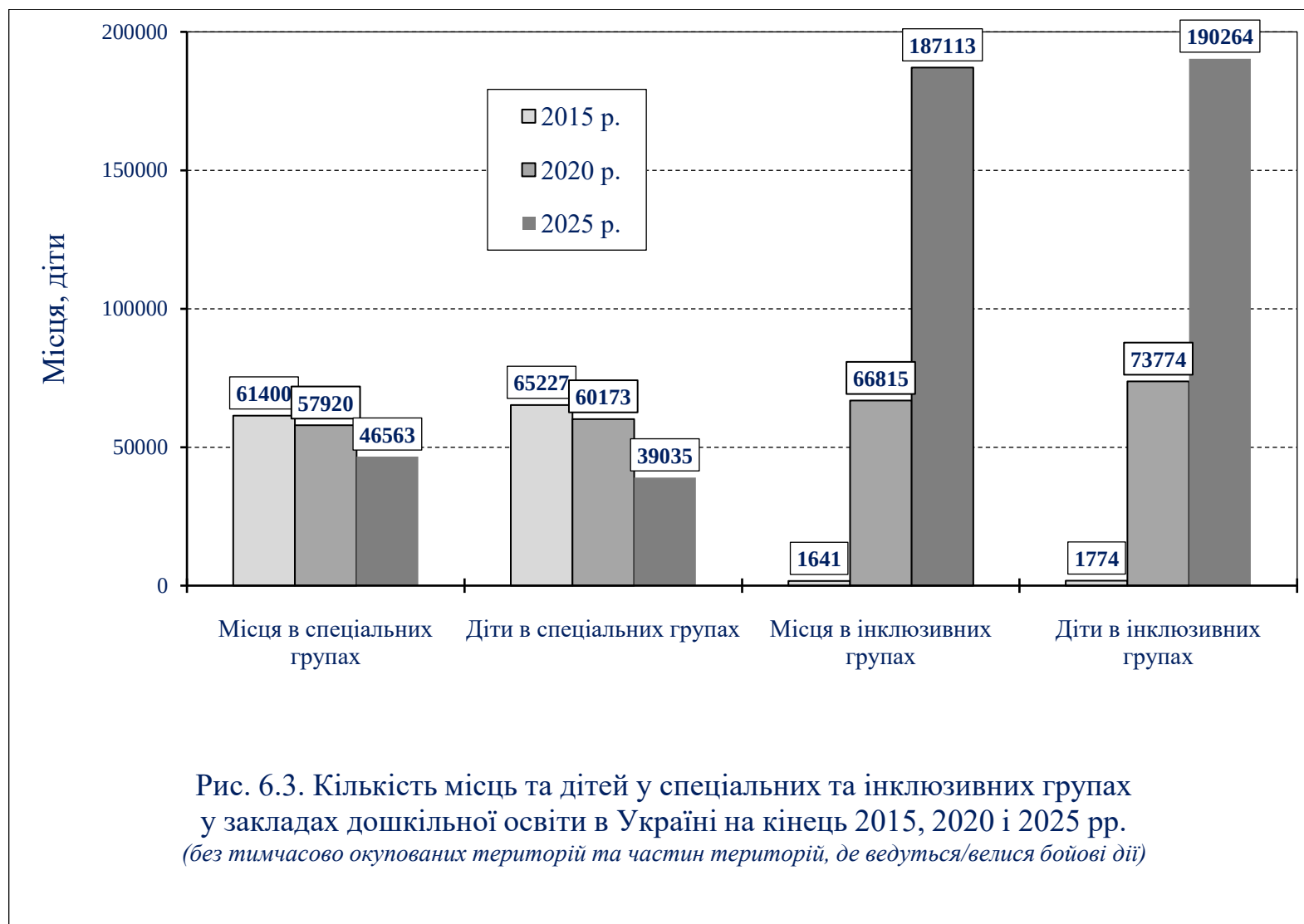
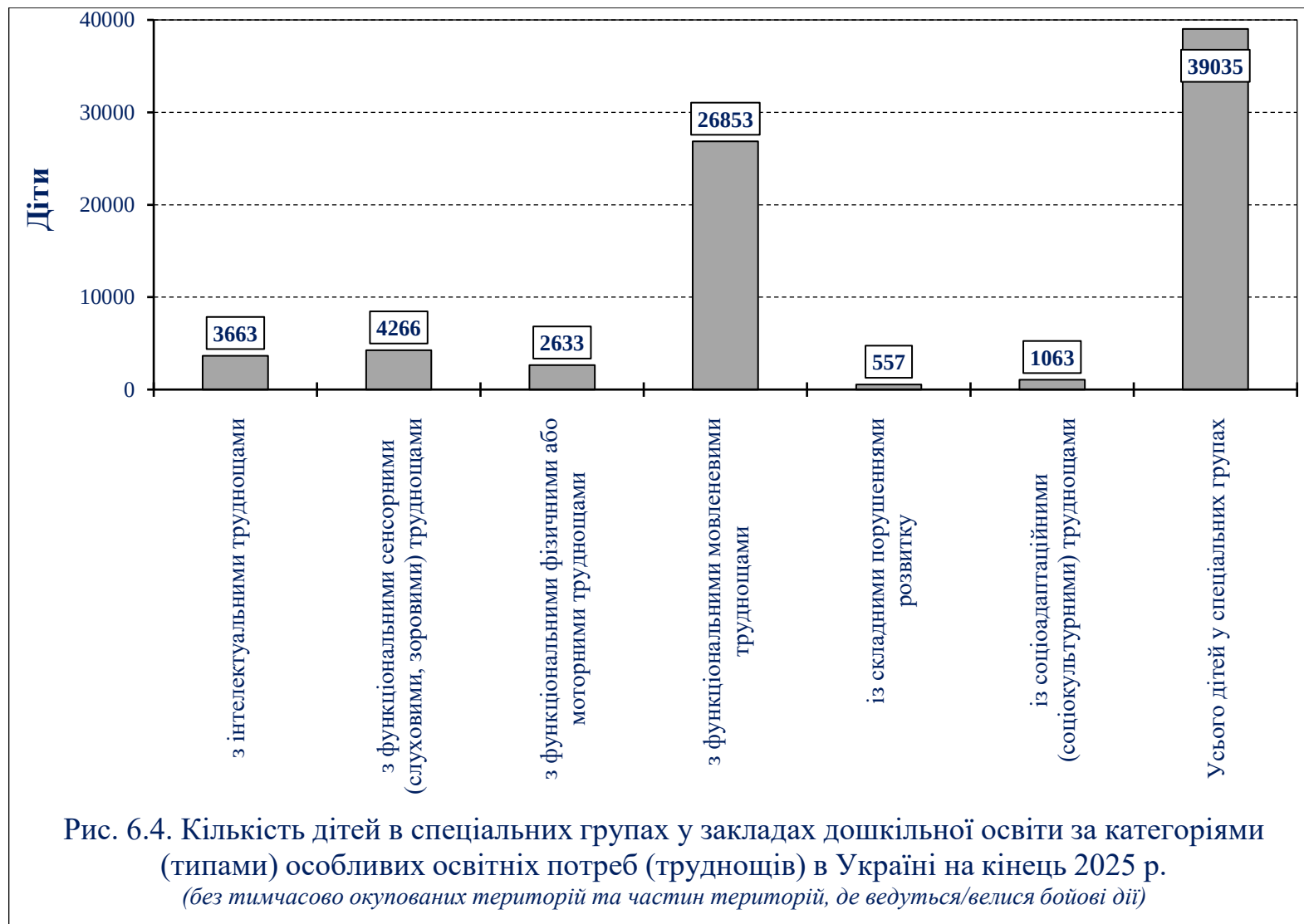
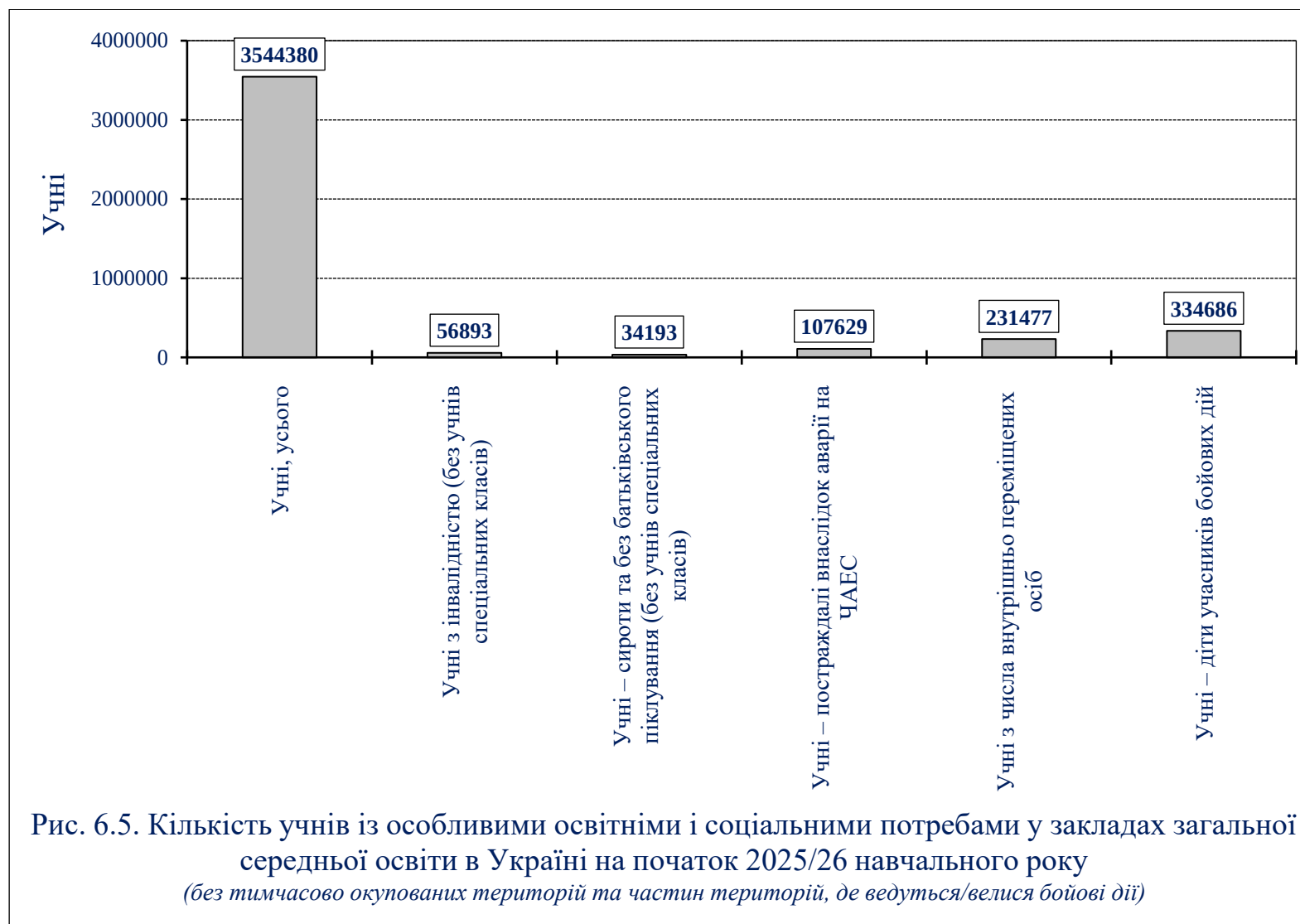

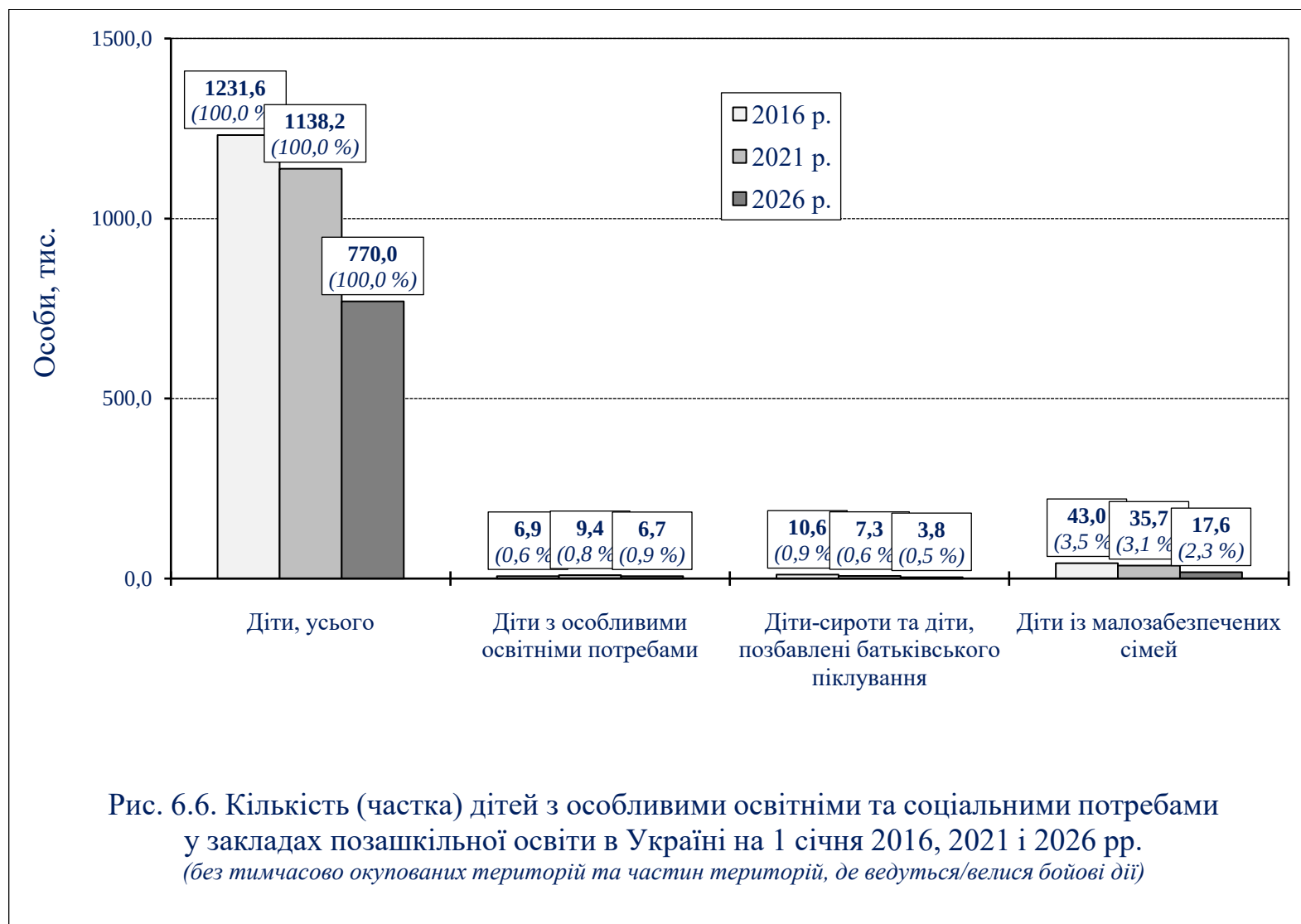
Рис. 6.1. Мережа спеціальних закладах загальної середньої освіти в Україні та середня чисельність учнів у них
 (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

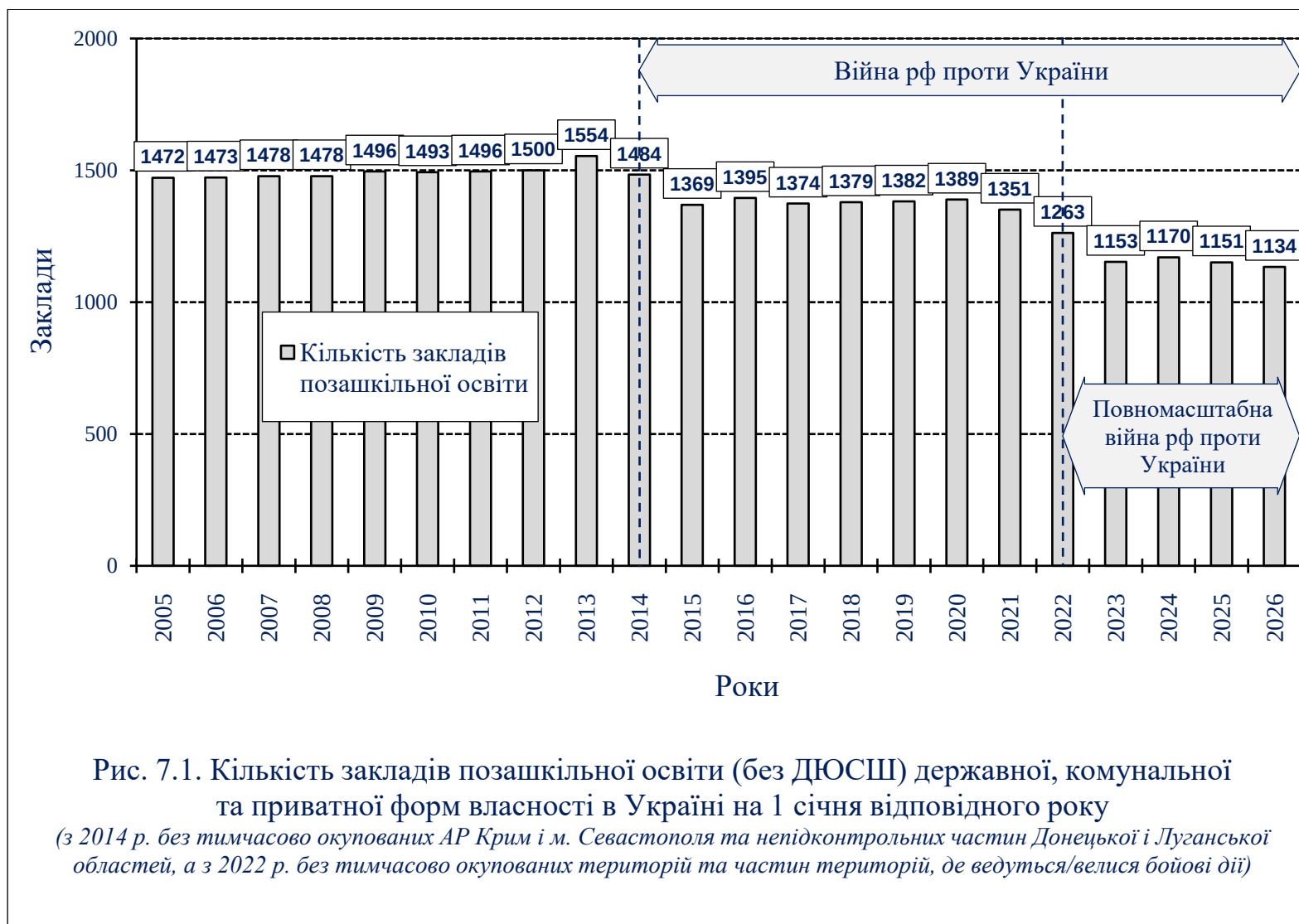

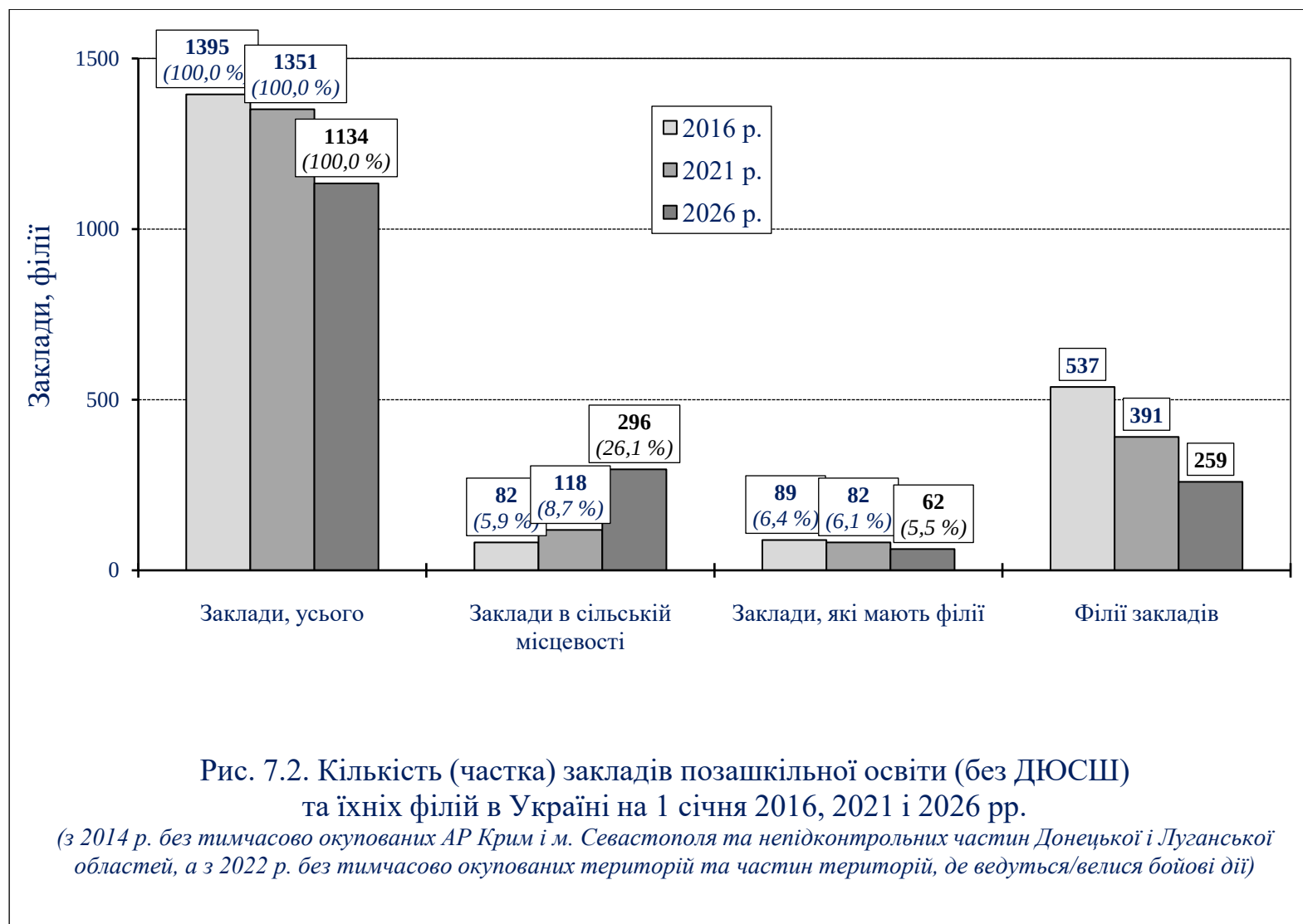

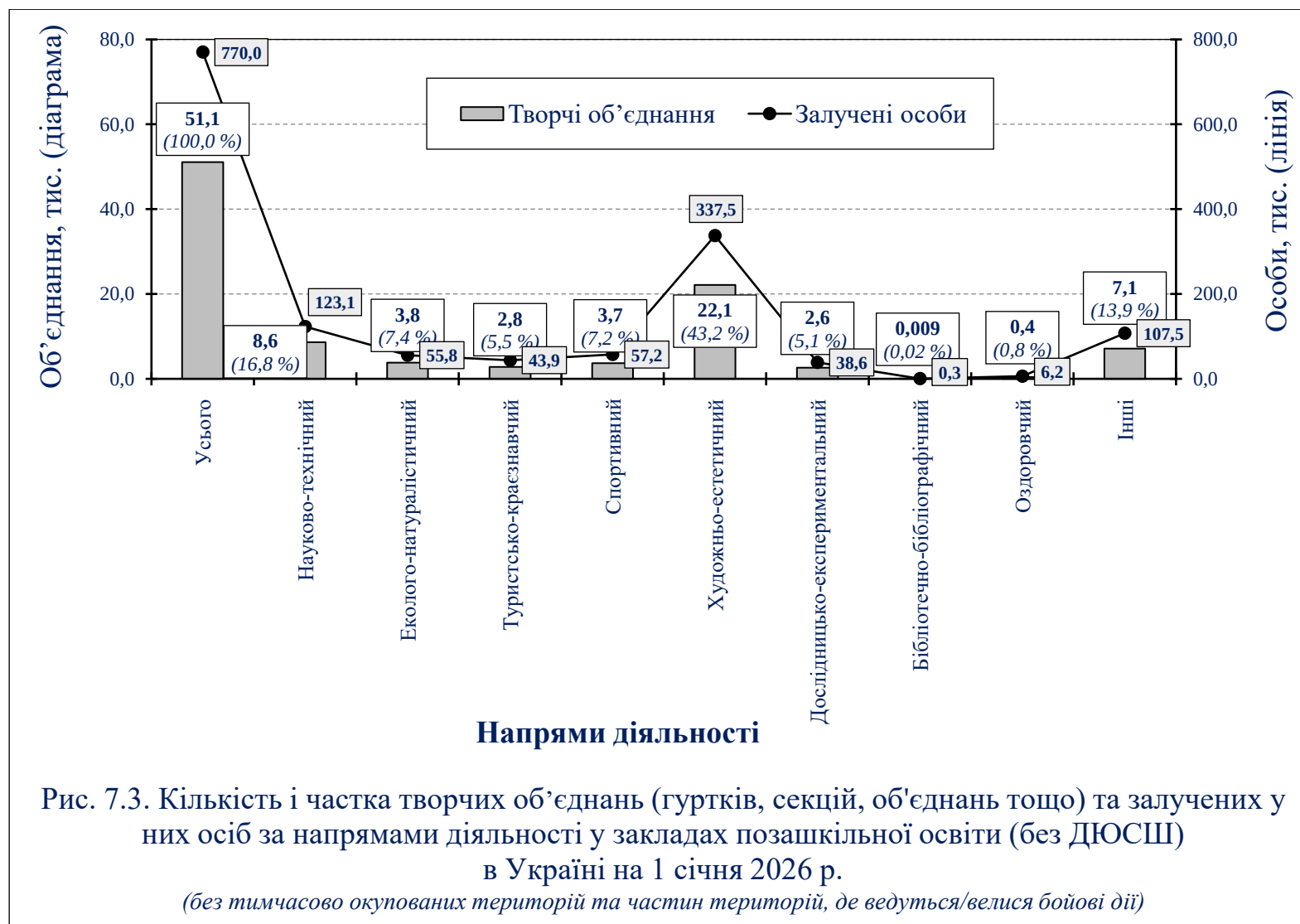

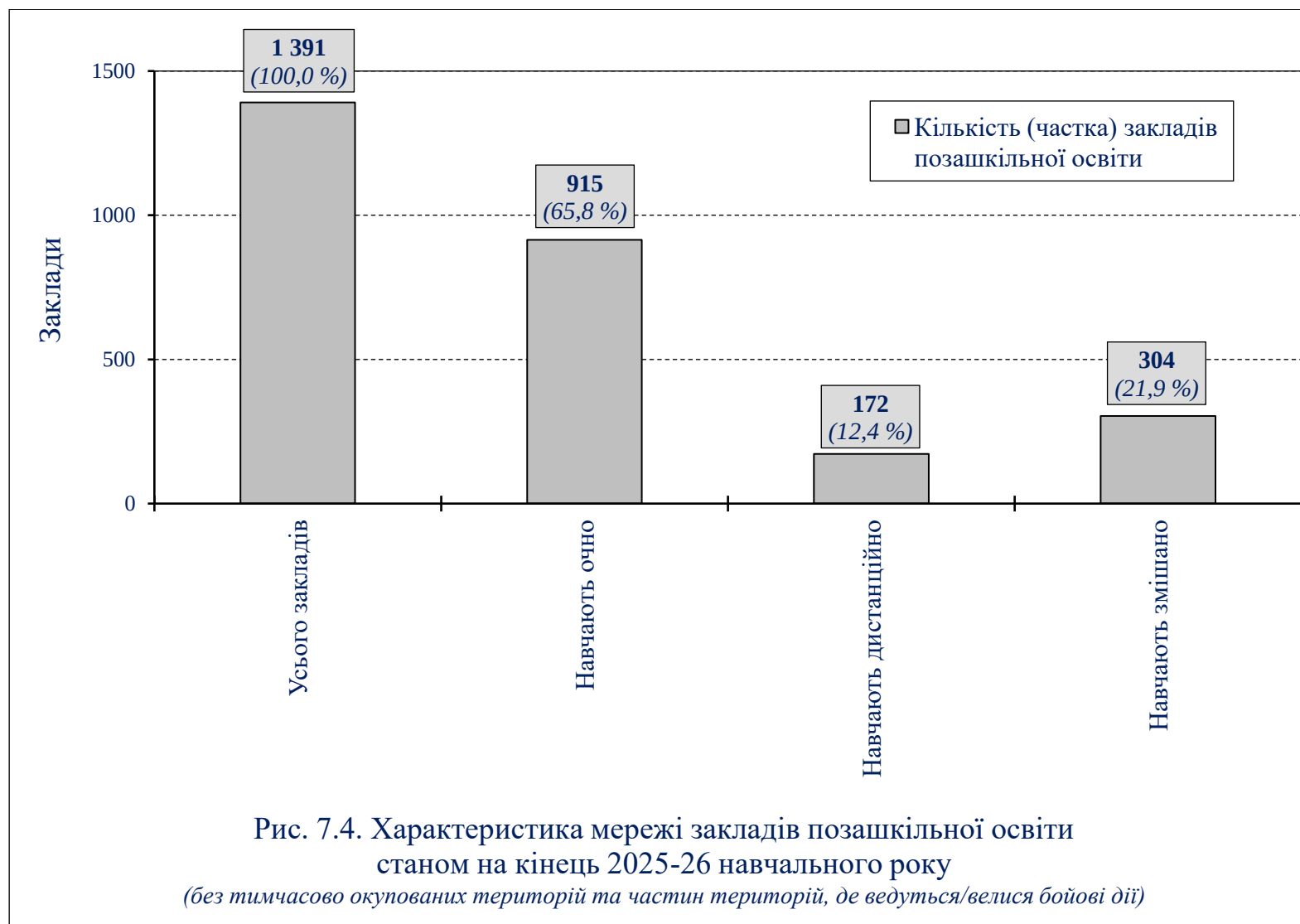

7. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

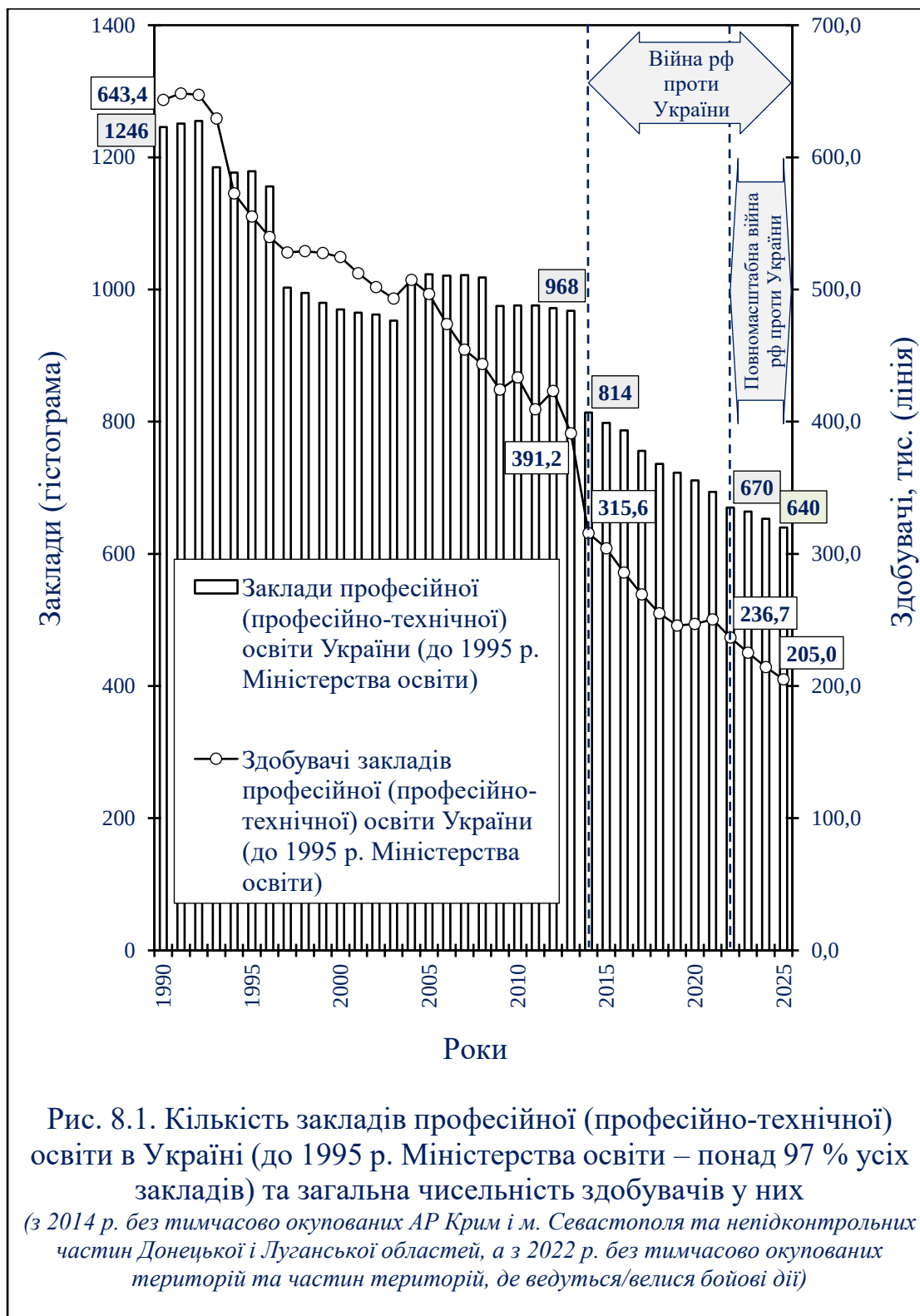

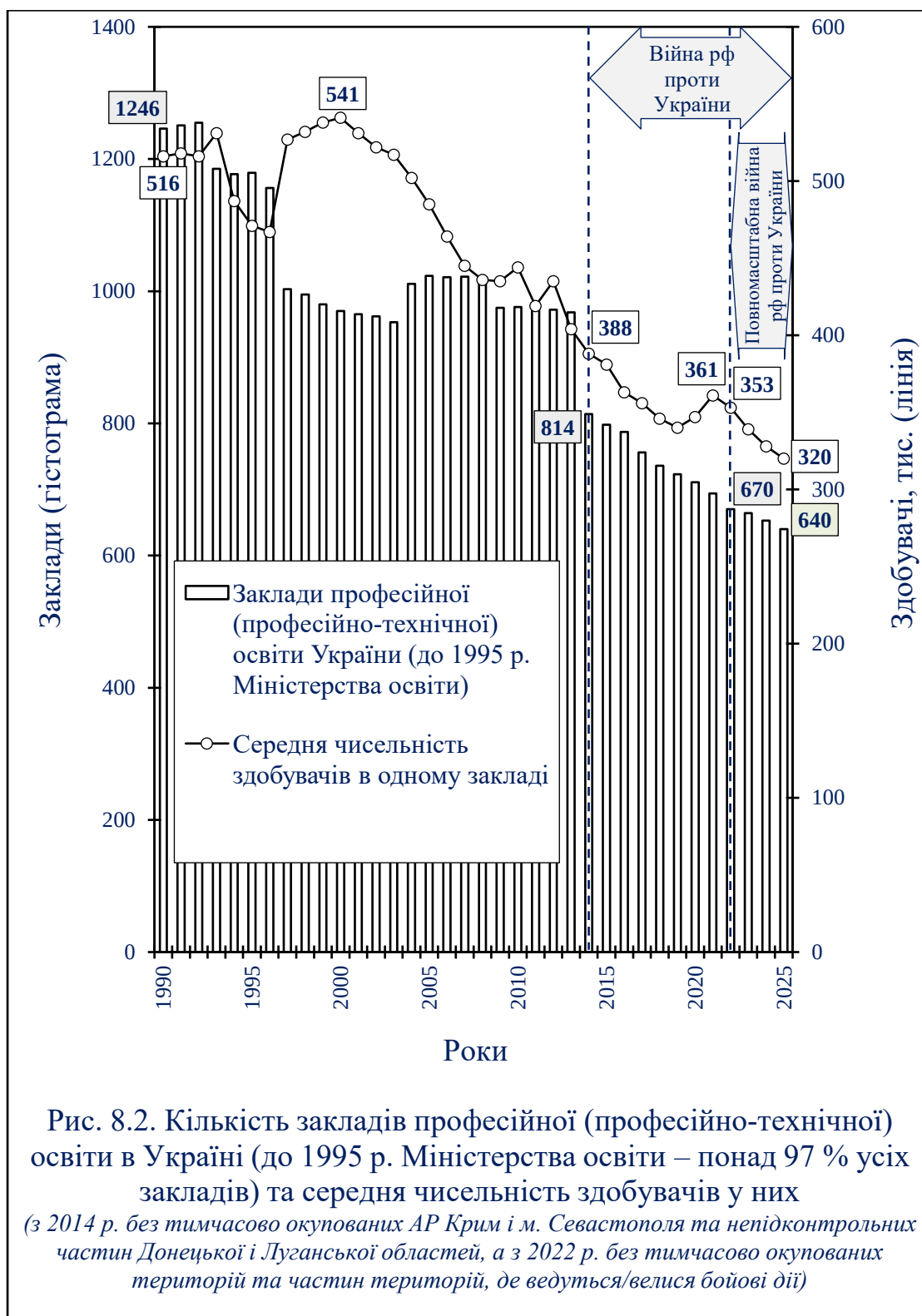

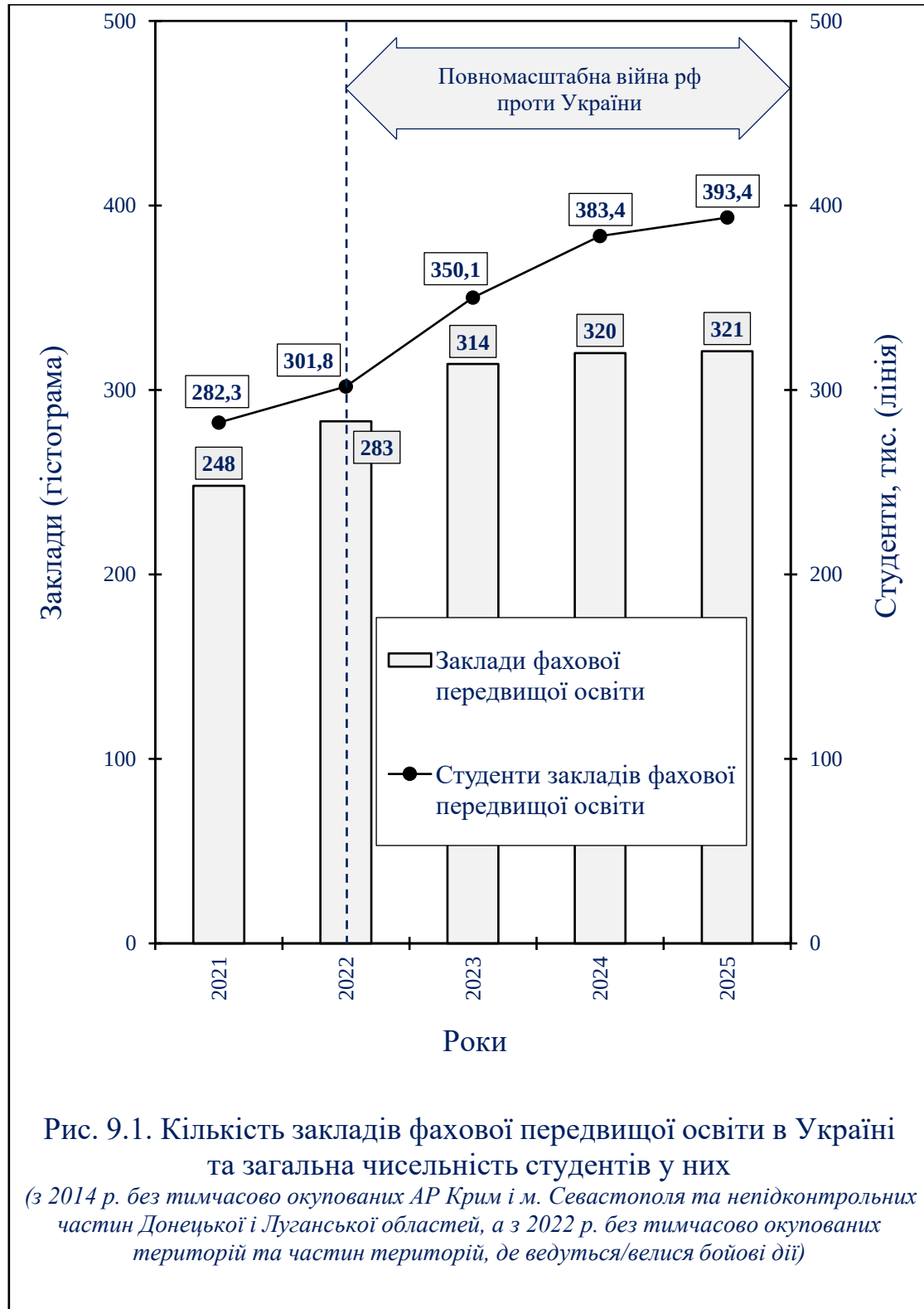

8. ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА

9. ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА

10. ВИЩА ОСВІТА

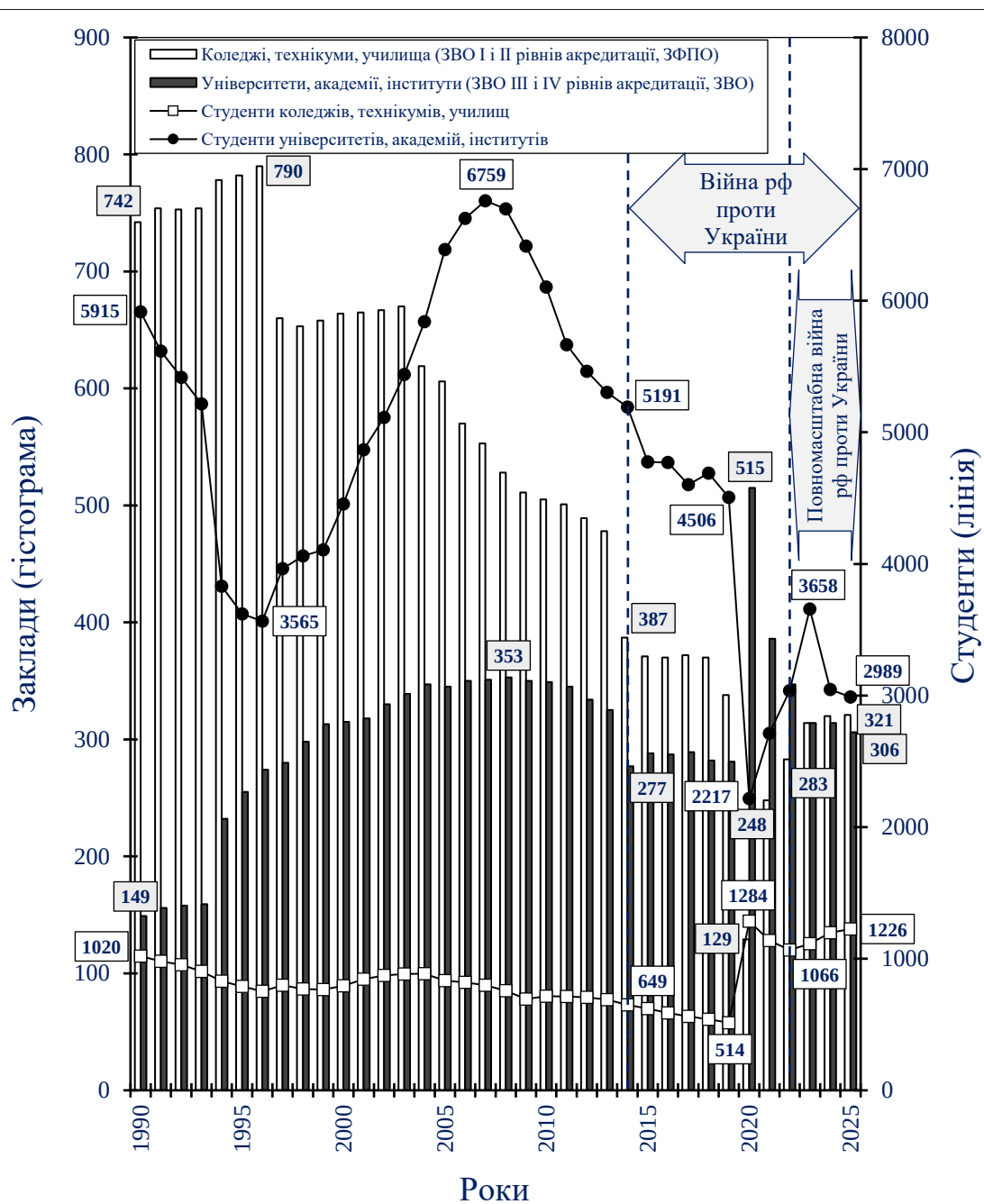
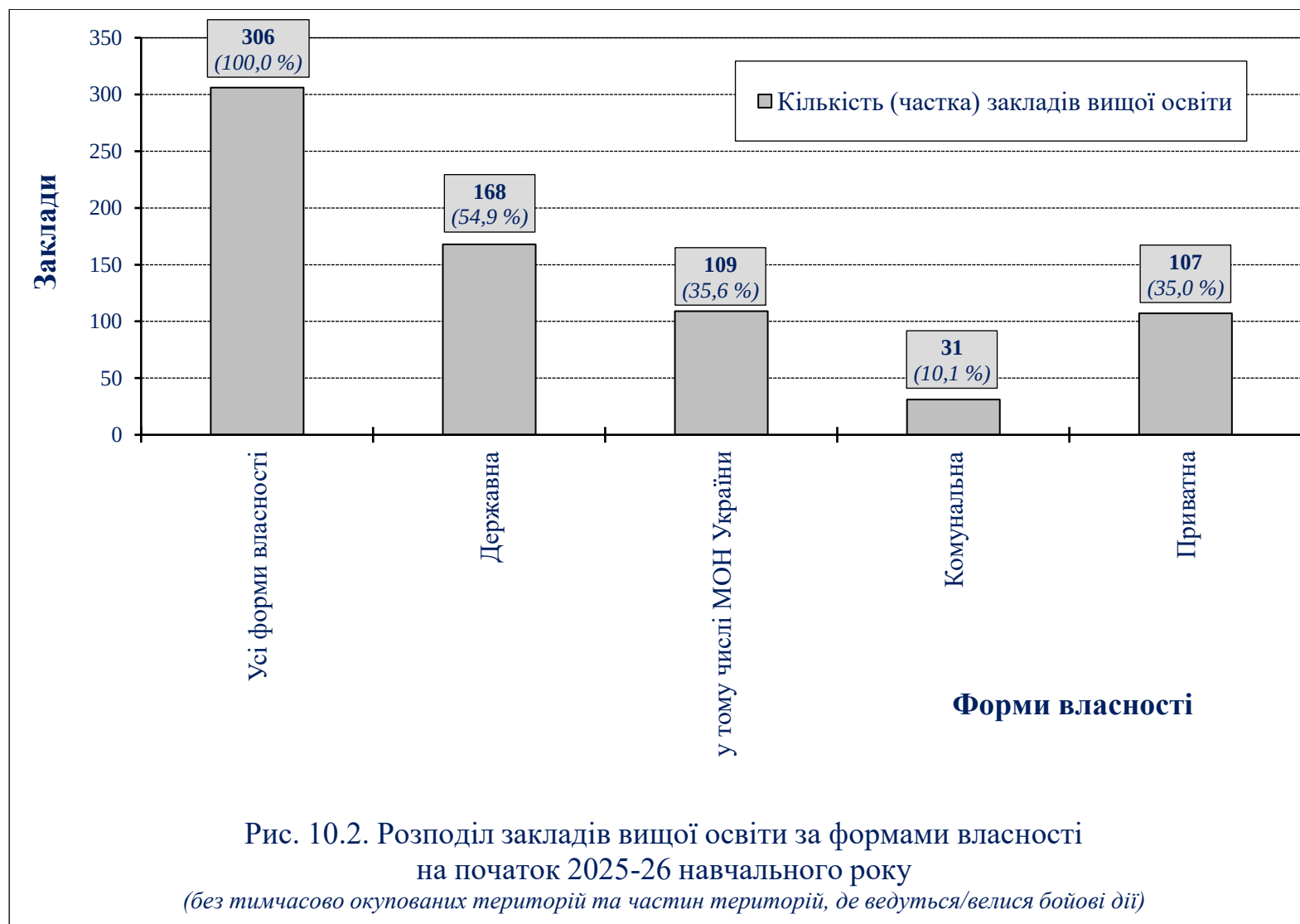
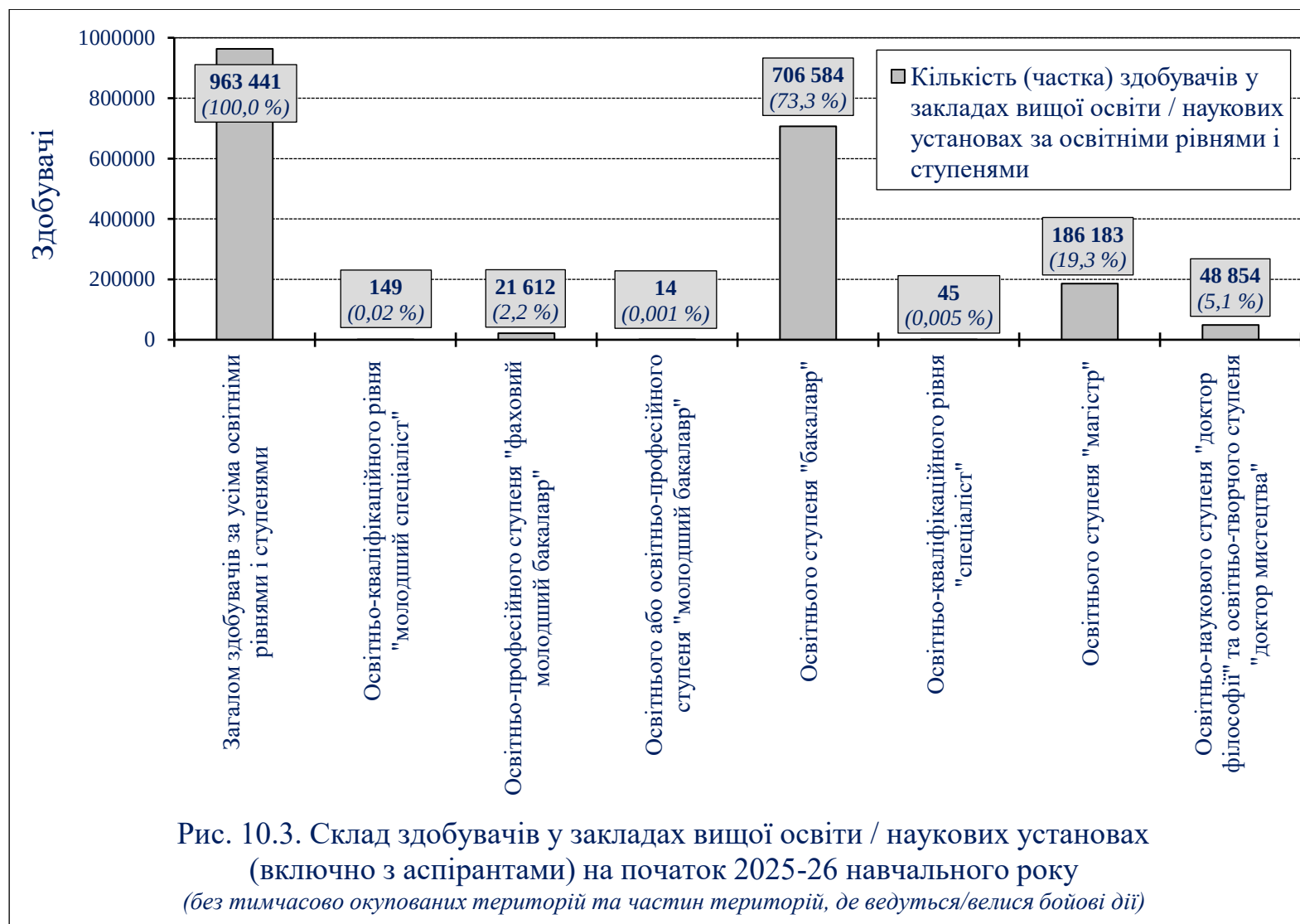

Рис. 10.1. Кількість коледжів, технікумів, училищ (ЗВО I і II рівнів акредитації, ЗФПО) та університетів, академій, інститутів (ЗВО III і IV рівнів акредитації, ЗВО) в Україні і середня чисельність студентів у них (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

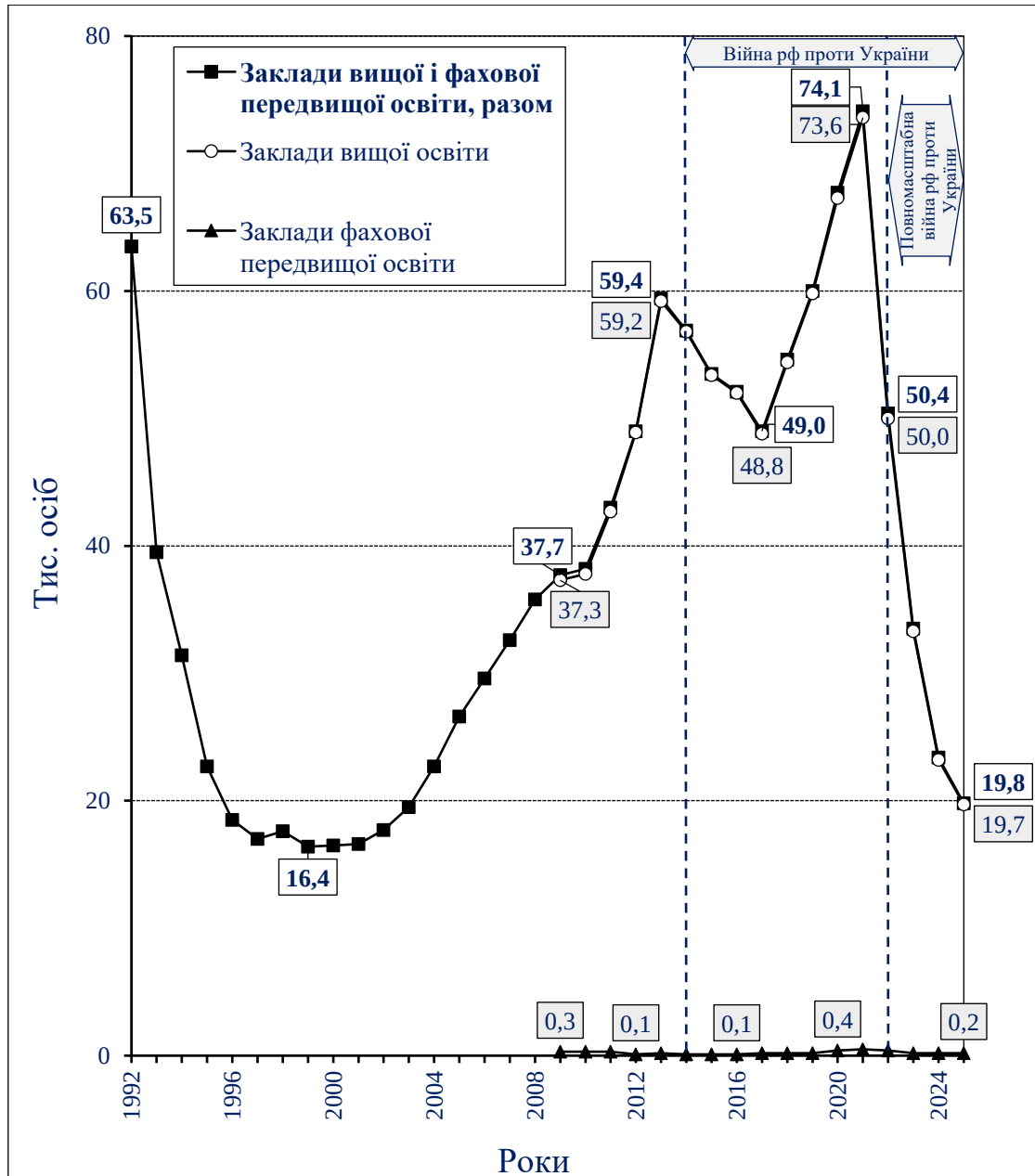
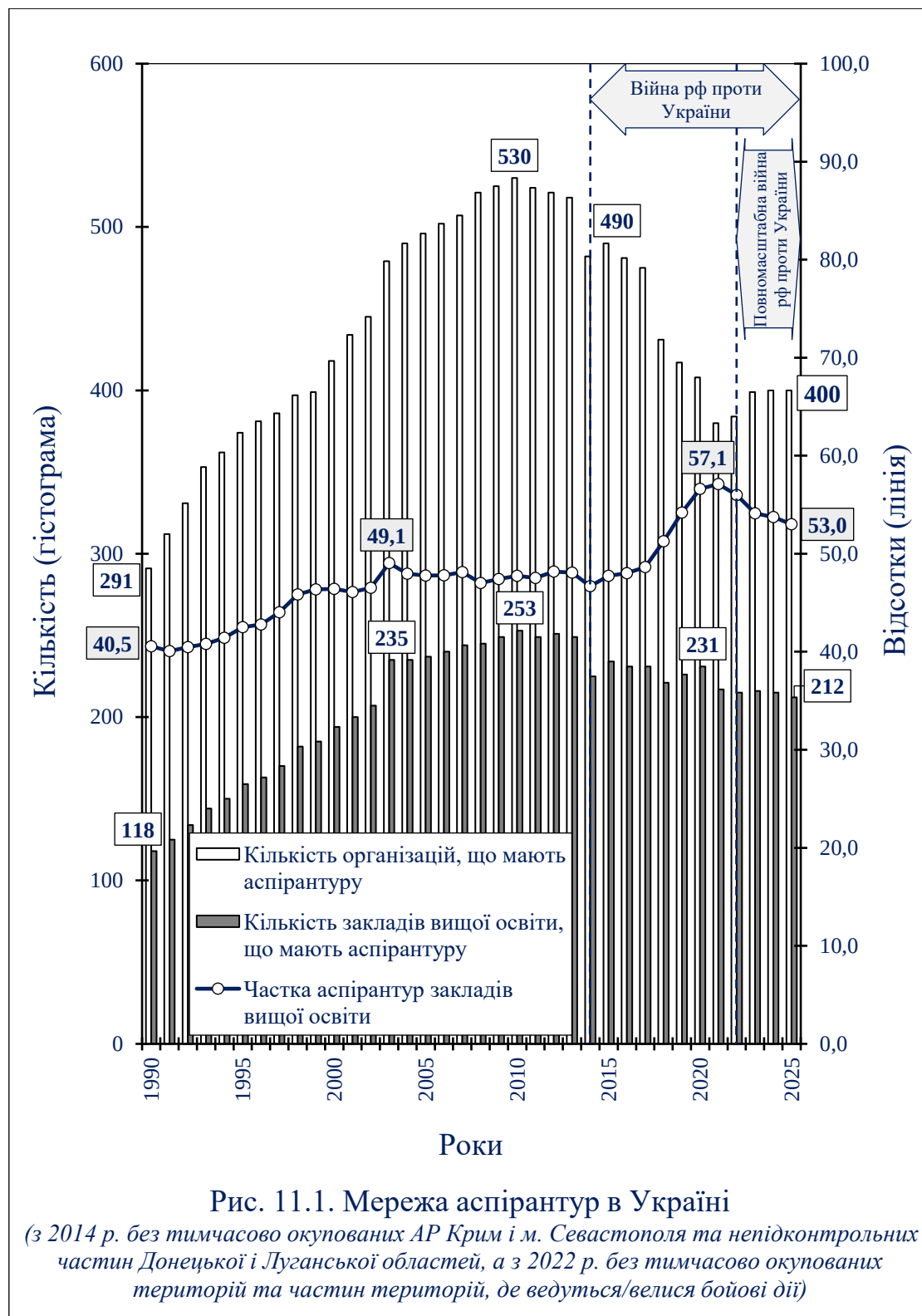
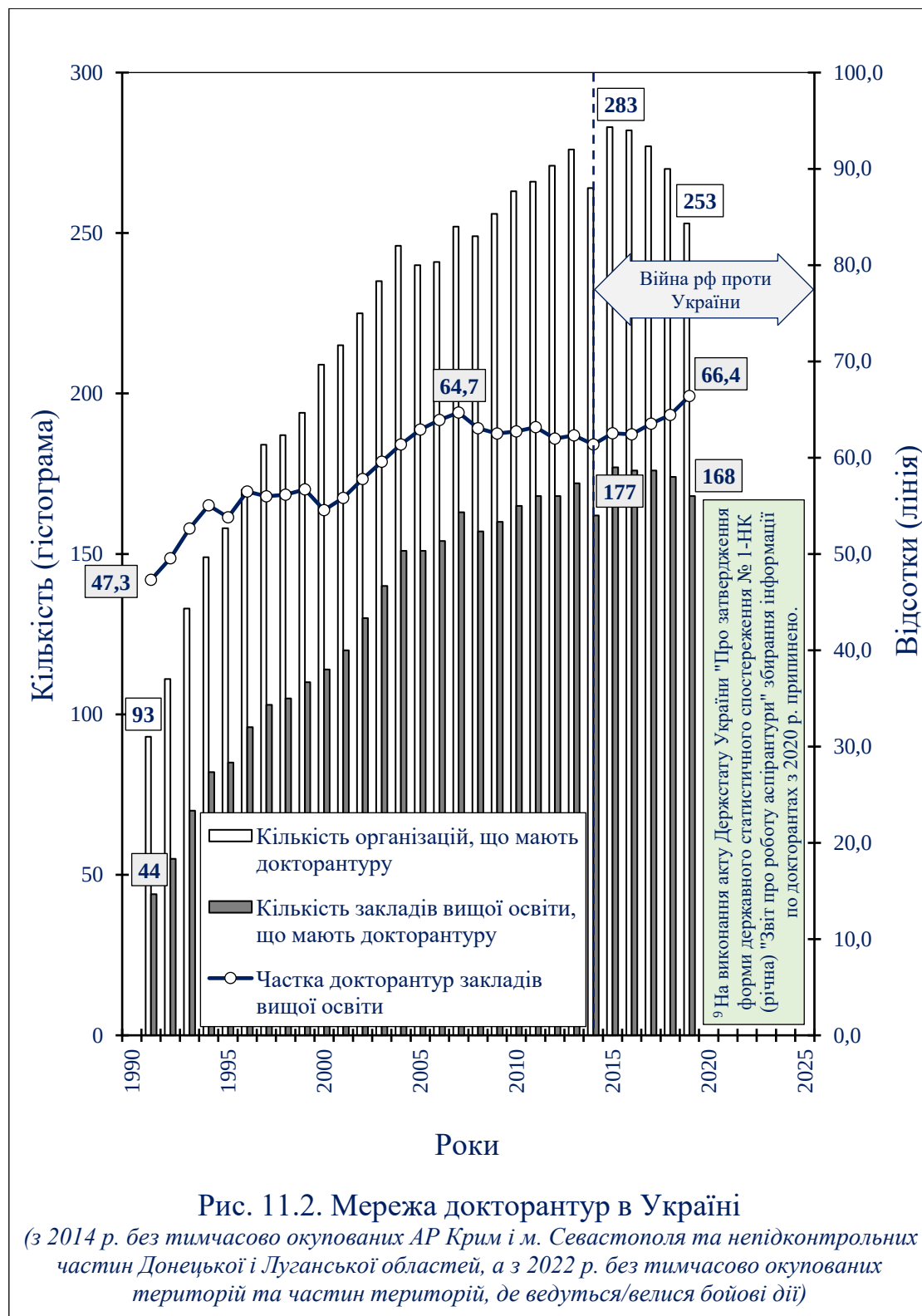

Рис. 10.4. Чисельність іноземних громадян у закладах вищої освіти (університетах, академіях, інститутах) і закладах фахової передвищої освіти (коледжах, технікумах, училищах) в Україні у 1992-2025 рр.

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

11. АСПІРАНТУРА І ДОКТОРАНТУРА

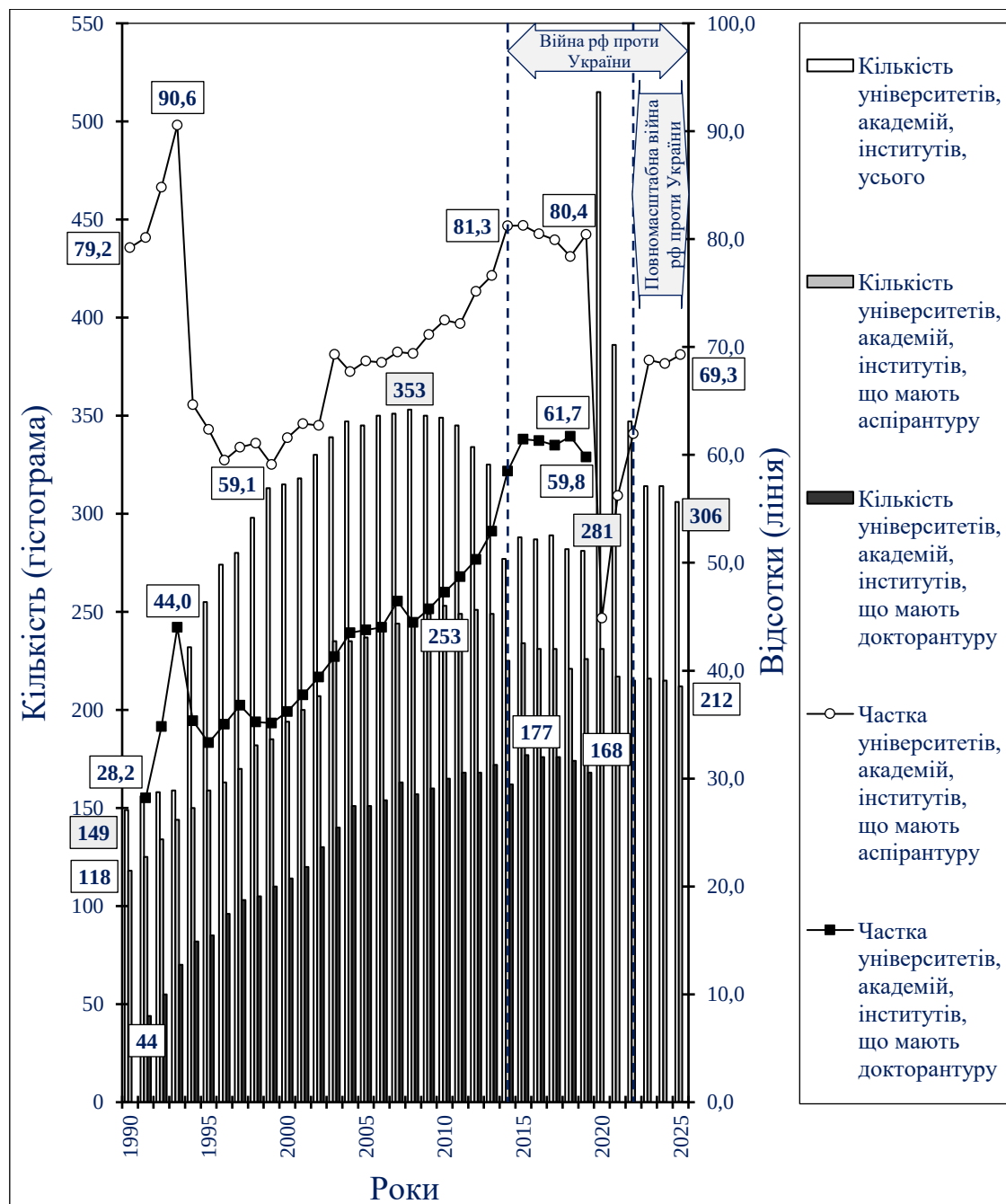

Рис. 11.3. Мережа аспірантур і докторантур у закладах вищої освіти (ЗВО/ВНЗ III і IV рівнів акредитації, ЗВО) України
 (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

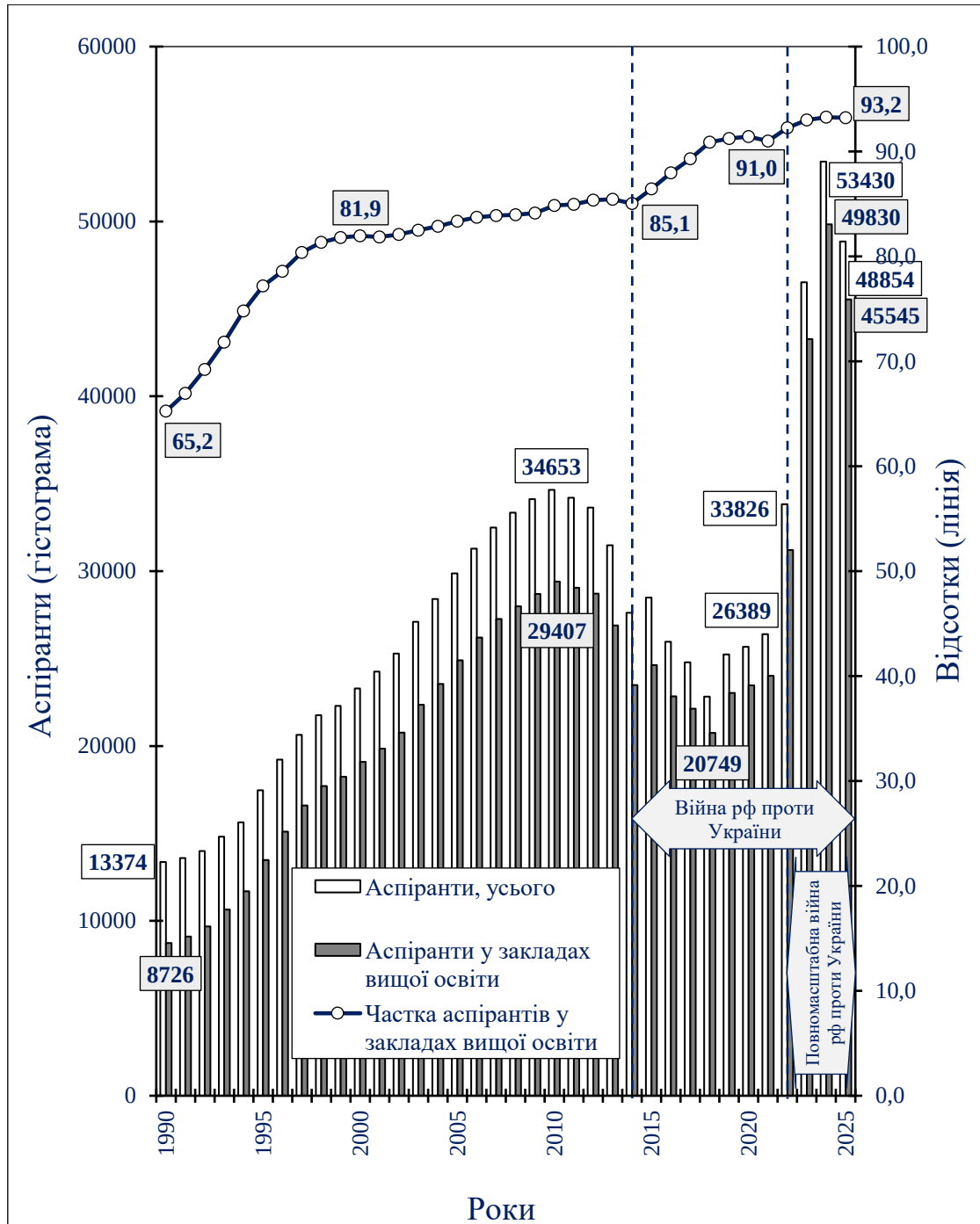
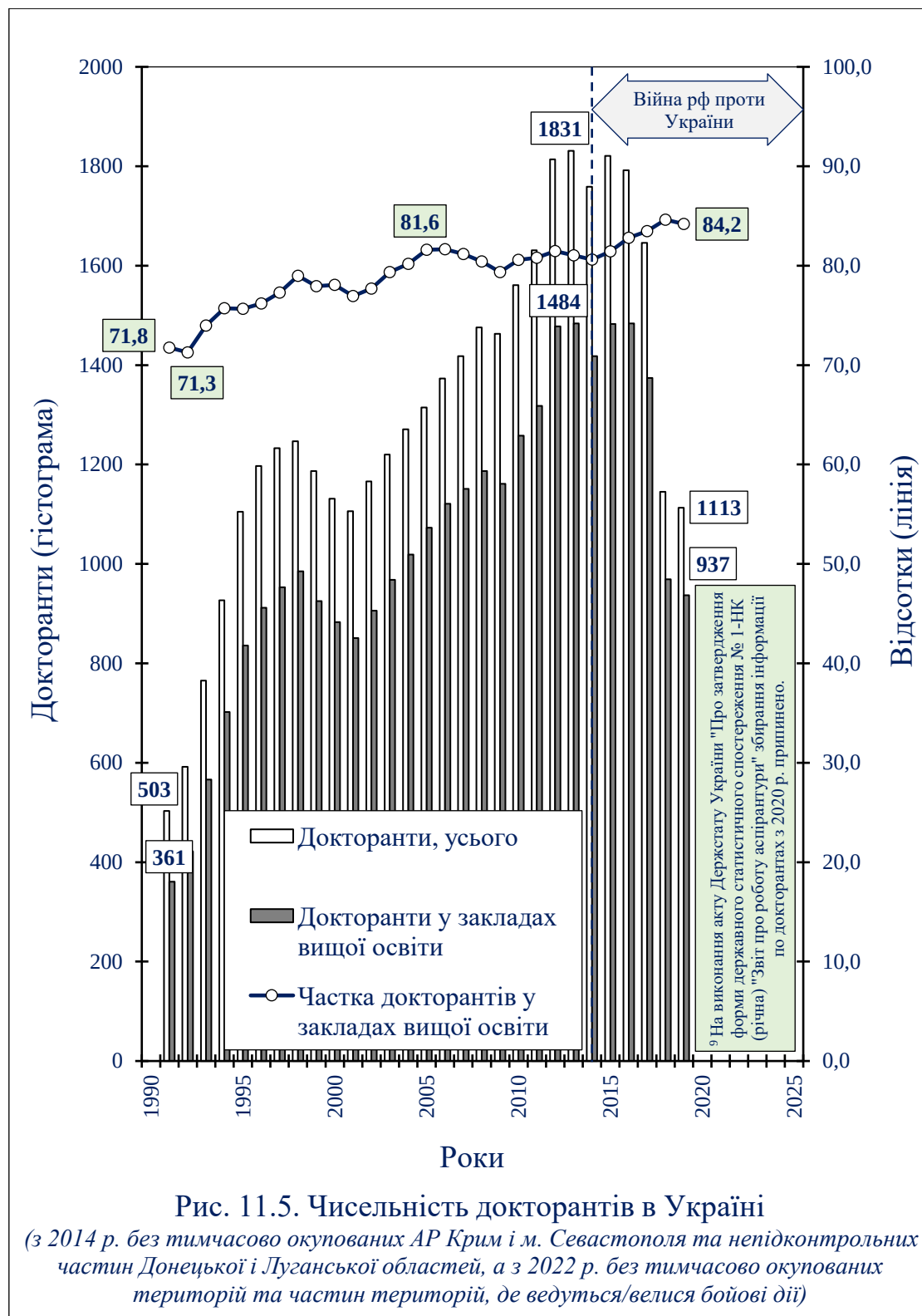
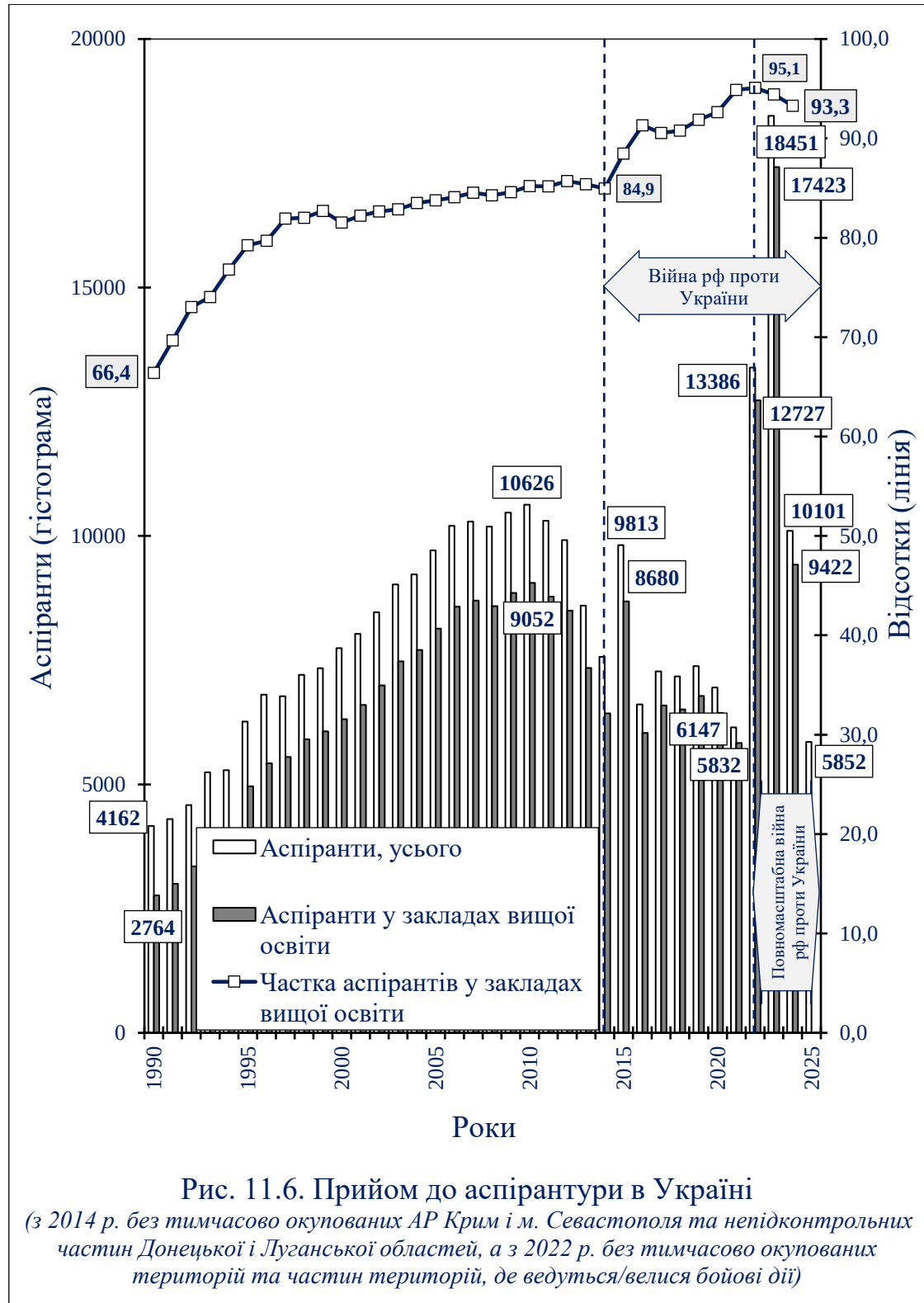
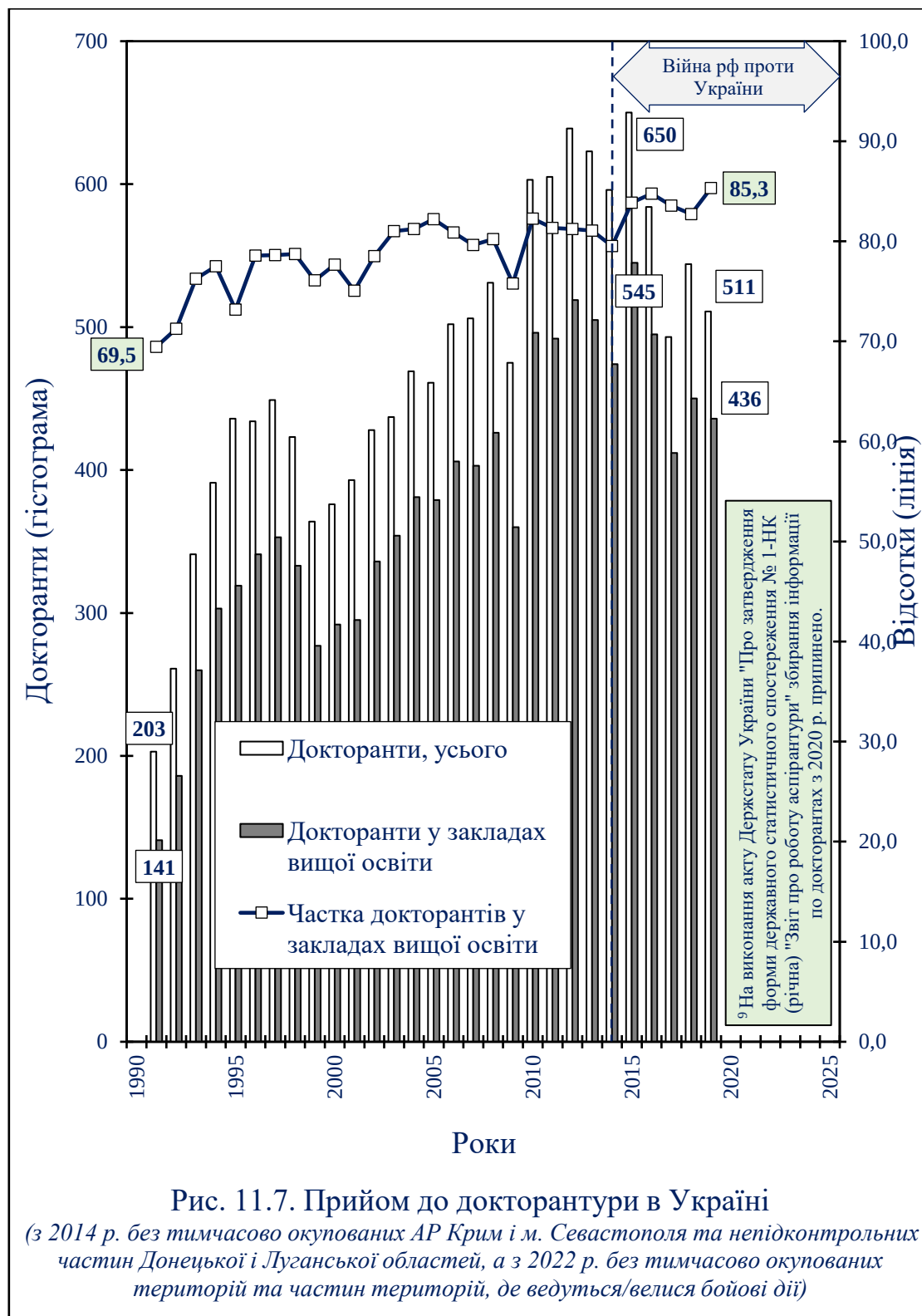

Рис. 11.4. Чисельність аспірантів в Україні
 (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

12. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

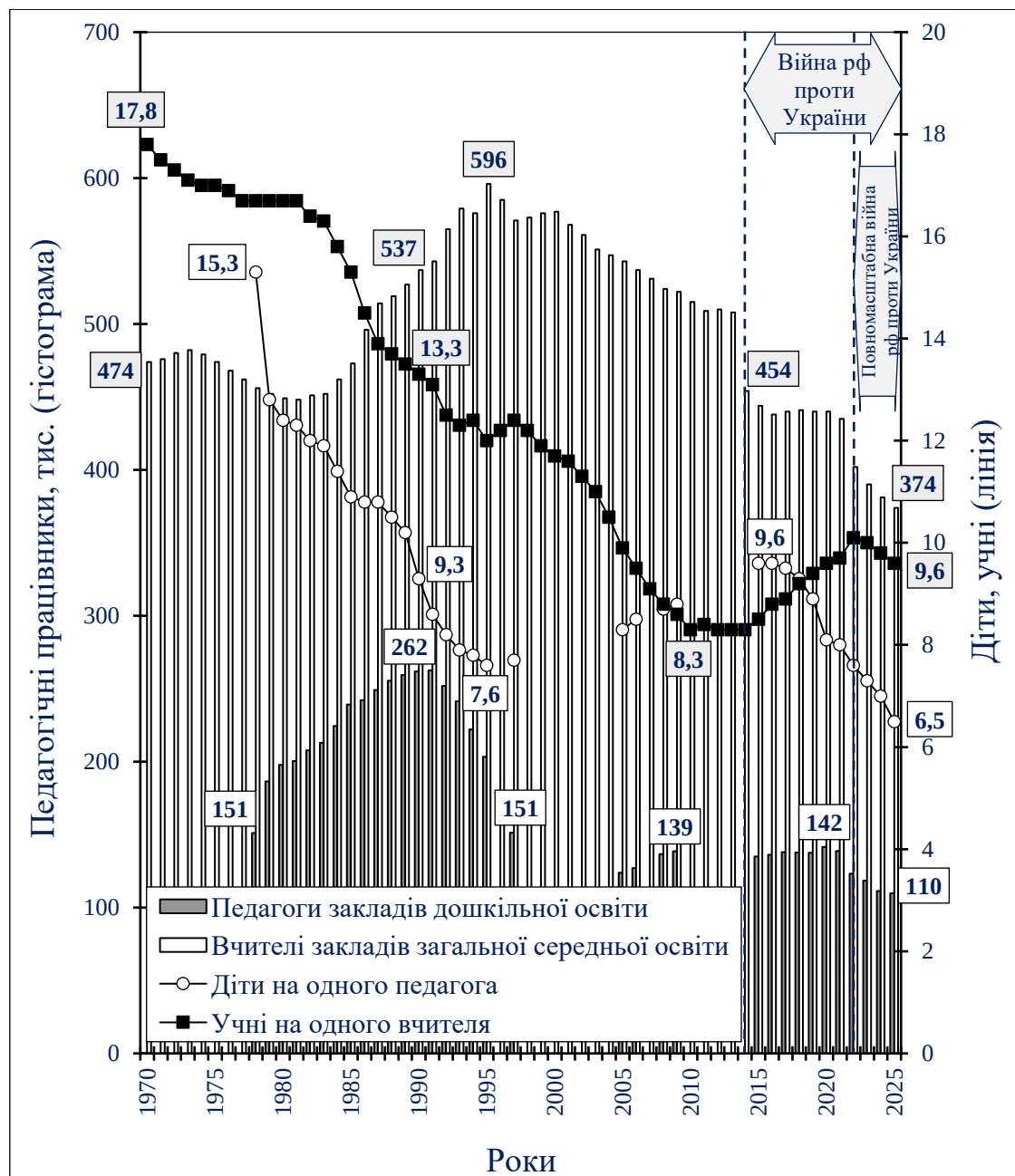
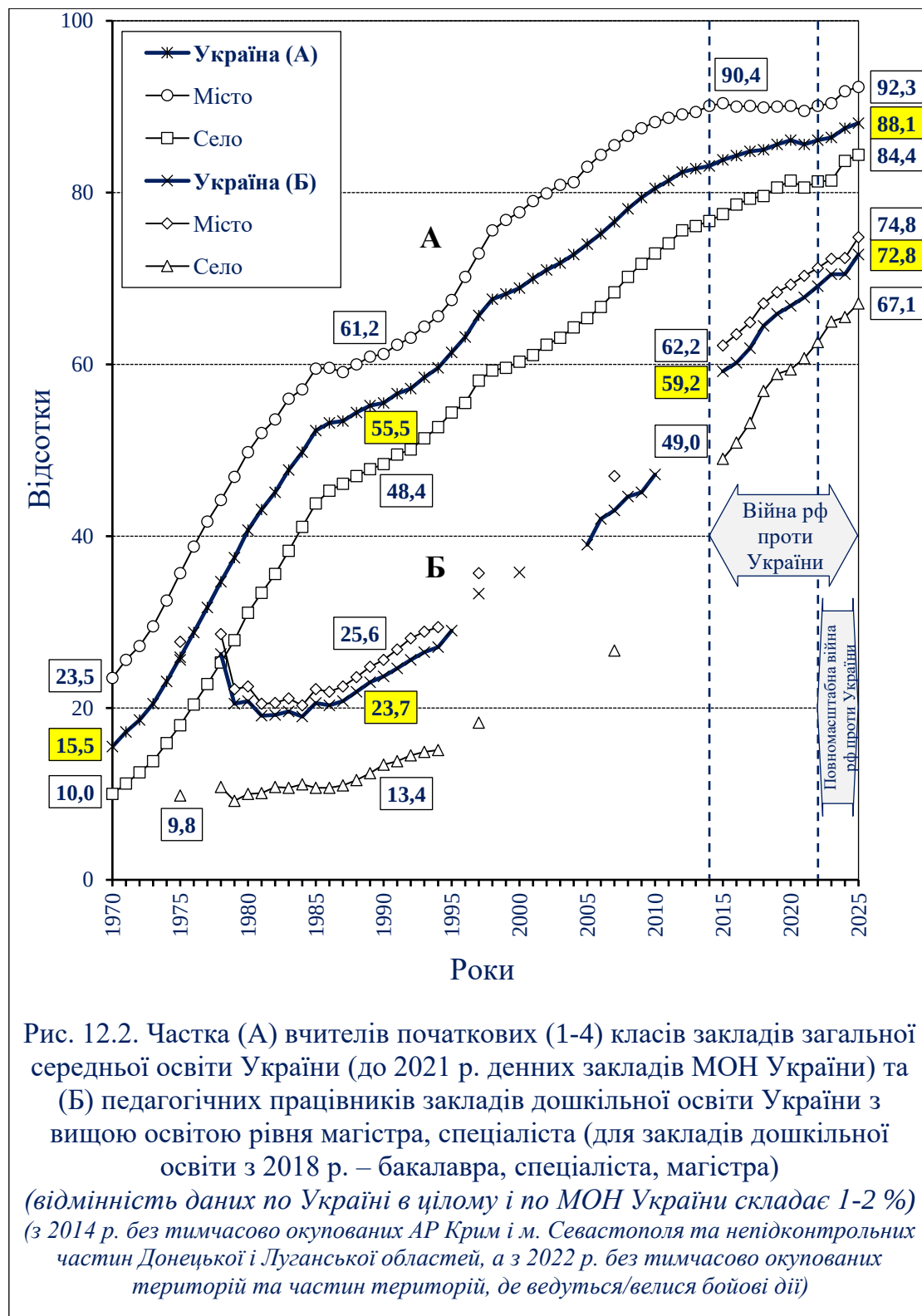

Рис. 12.1. Чисельність педагогічних працівників у закладах дошкільної та загальної середньої освіти і кількість дітей, учнів на одного педагога, вчителя в Україні (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та невідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

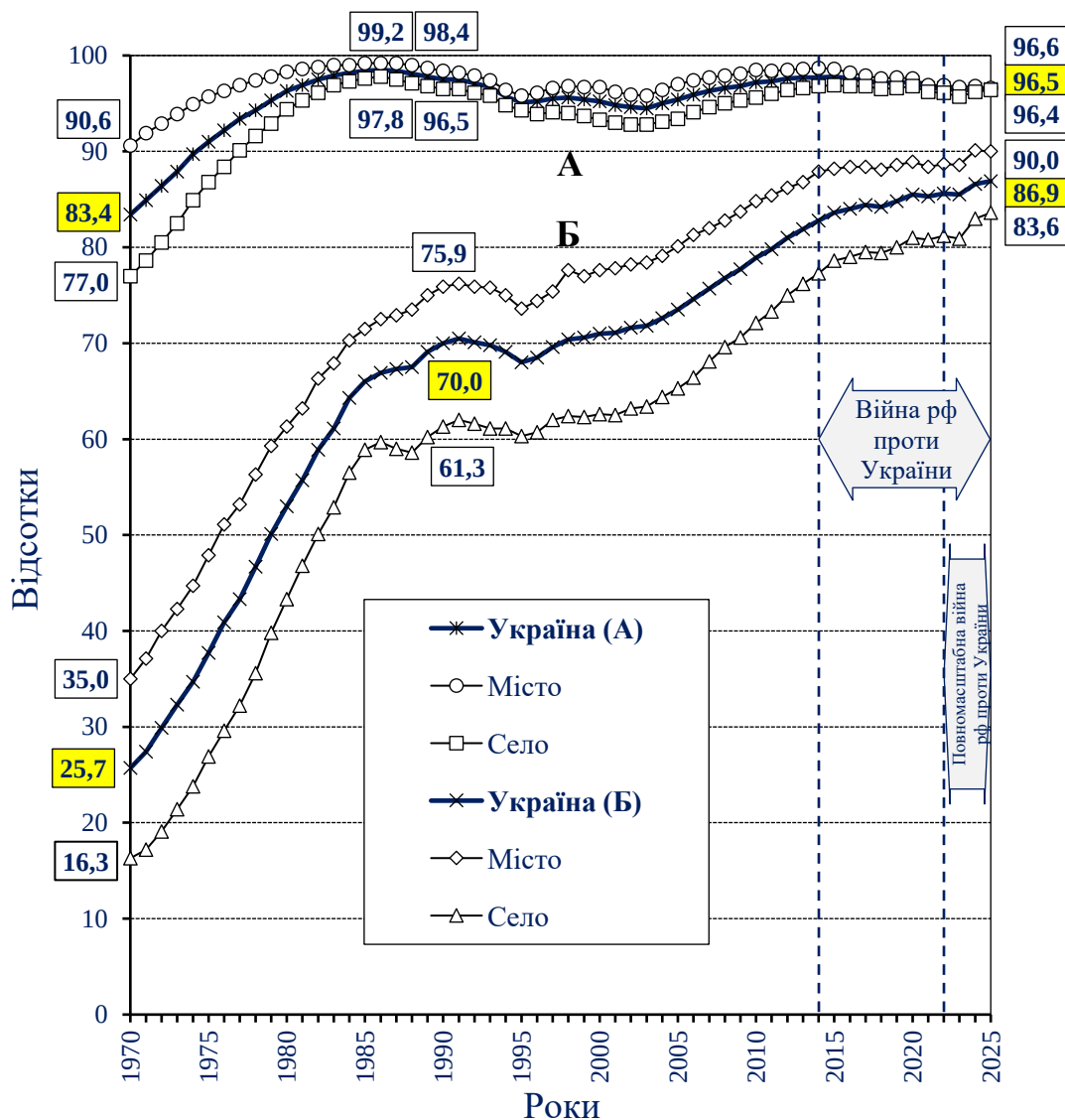

Рис. 12.3. Частка вчителів з вищою освітою рівня магістра (спеціаліста), які викладають окремі предмети в закладах загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України): А – мови, літератури, основи наук; Б – музику, образотворче мистецтво, фізичну культуру, захист України, трудове навчання (відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %) (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

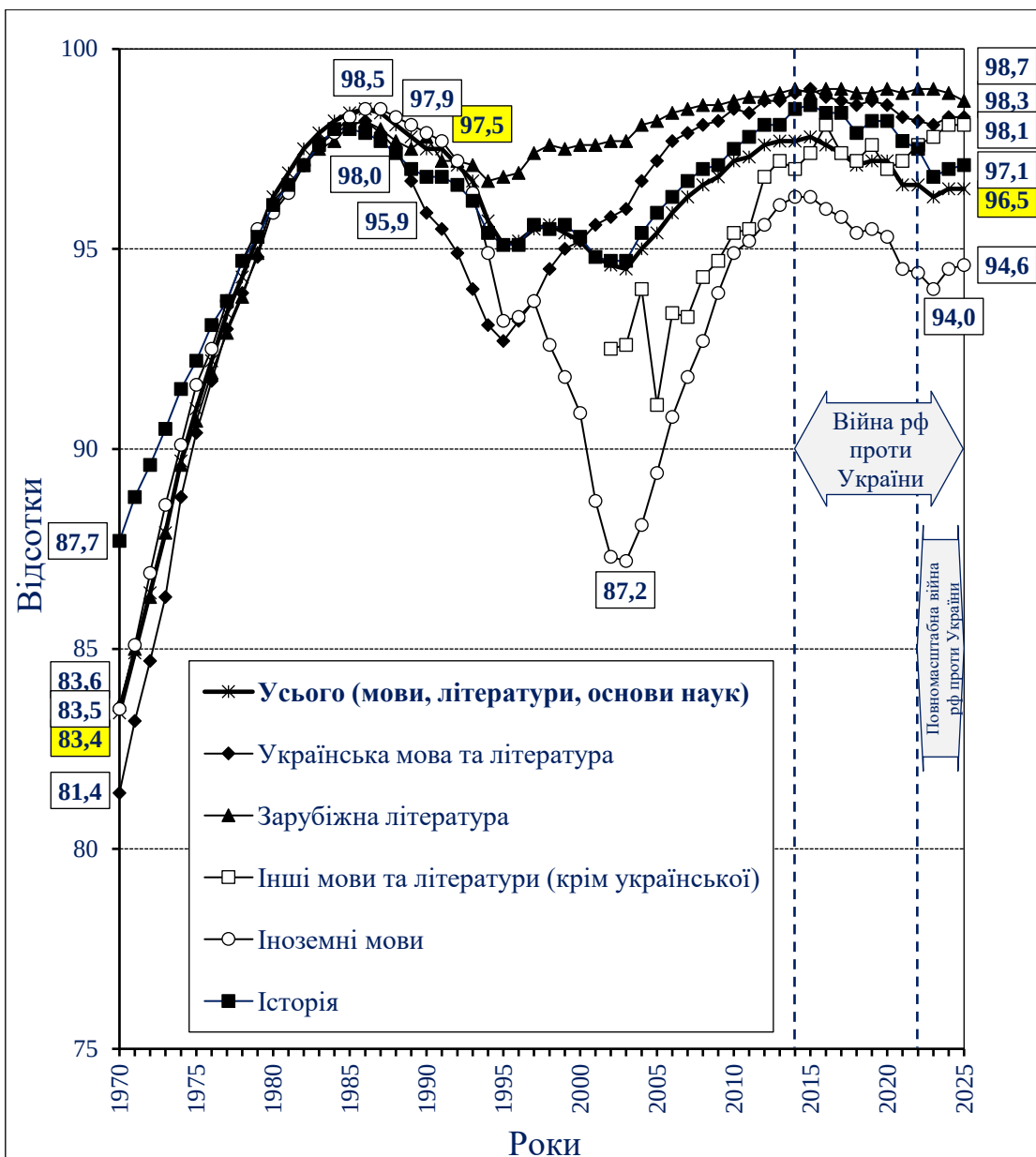

Рис. 12.4. Частка вчителів з вищою освітою рівня магістра (спеціаліста), які викладають окремі предмети (мови, літератури, історію) у закладах загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України)

(відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %) (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

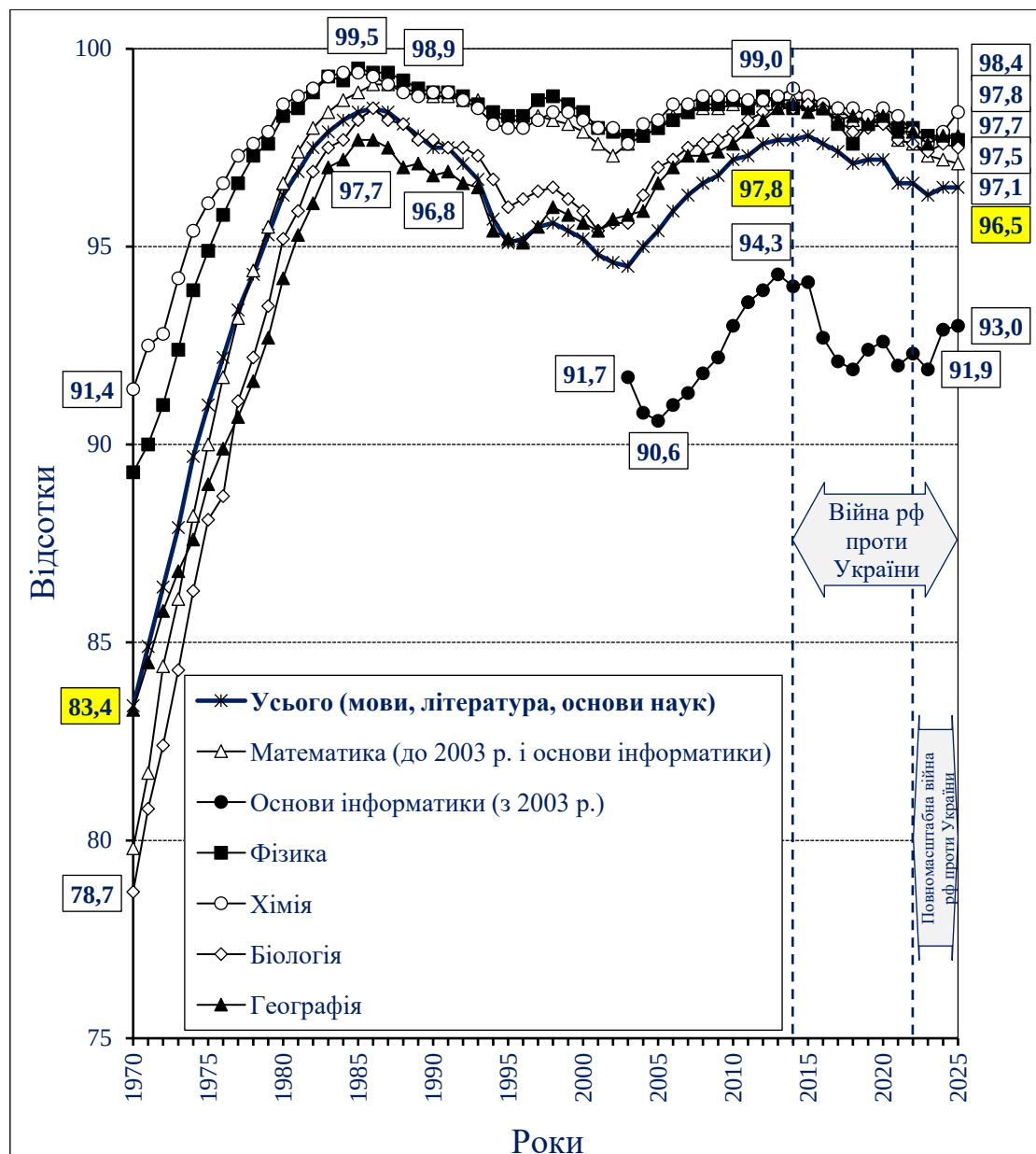
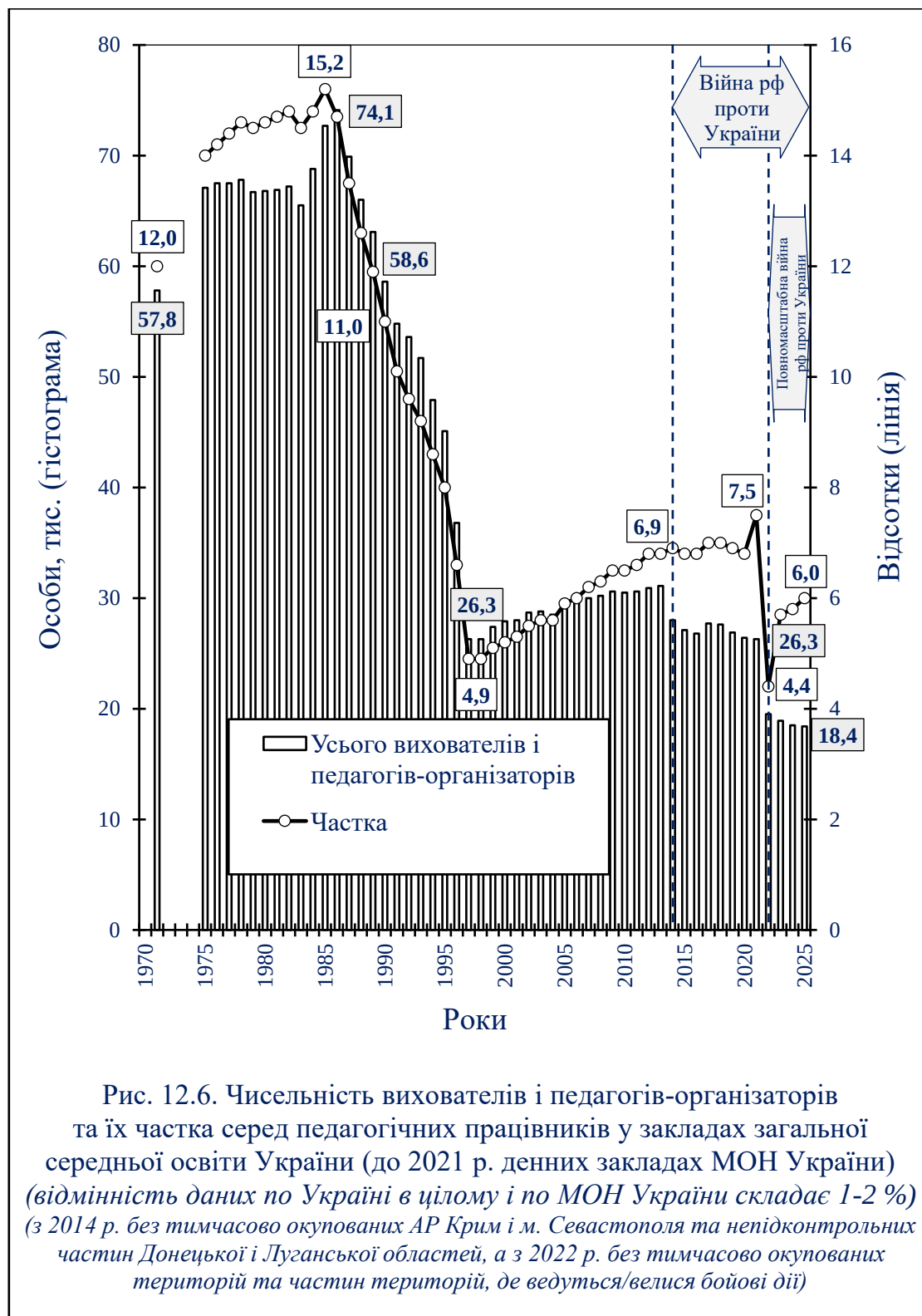

Рис. 12.5. Частка вчителів з вищою освітою рівня магістра (спеціаліста), які викладають окремі предмети (математику, основи інформатики, природничі науки) у закладах загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України)
(відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %)
(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

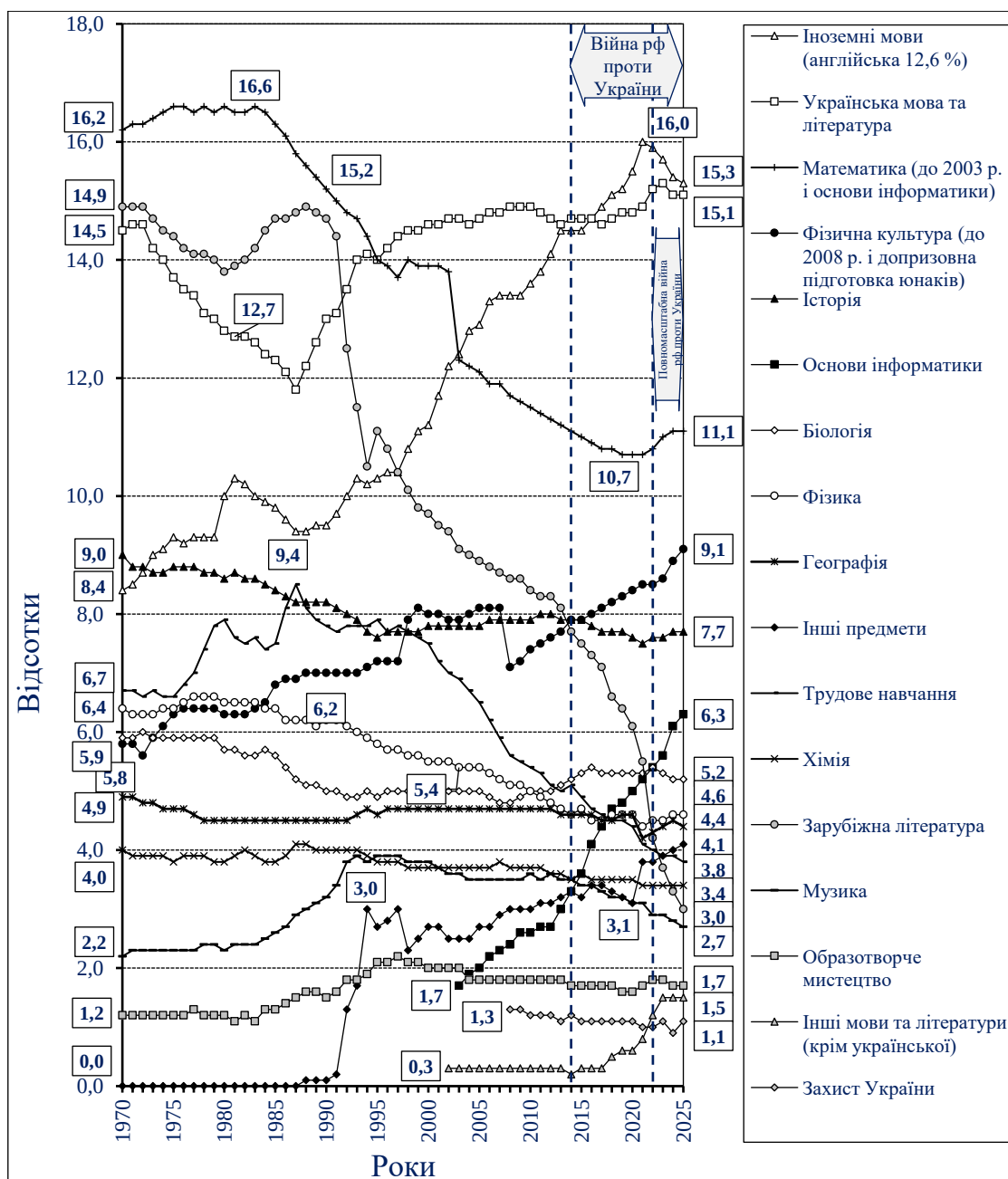

Рис. 12.7. Частка педагогічних працівників, які викладали окремі предмети у закладах загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України)
(відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %)
(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

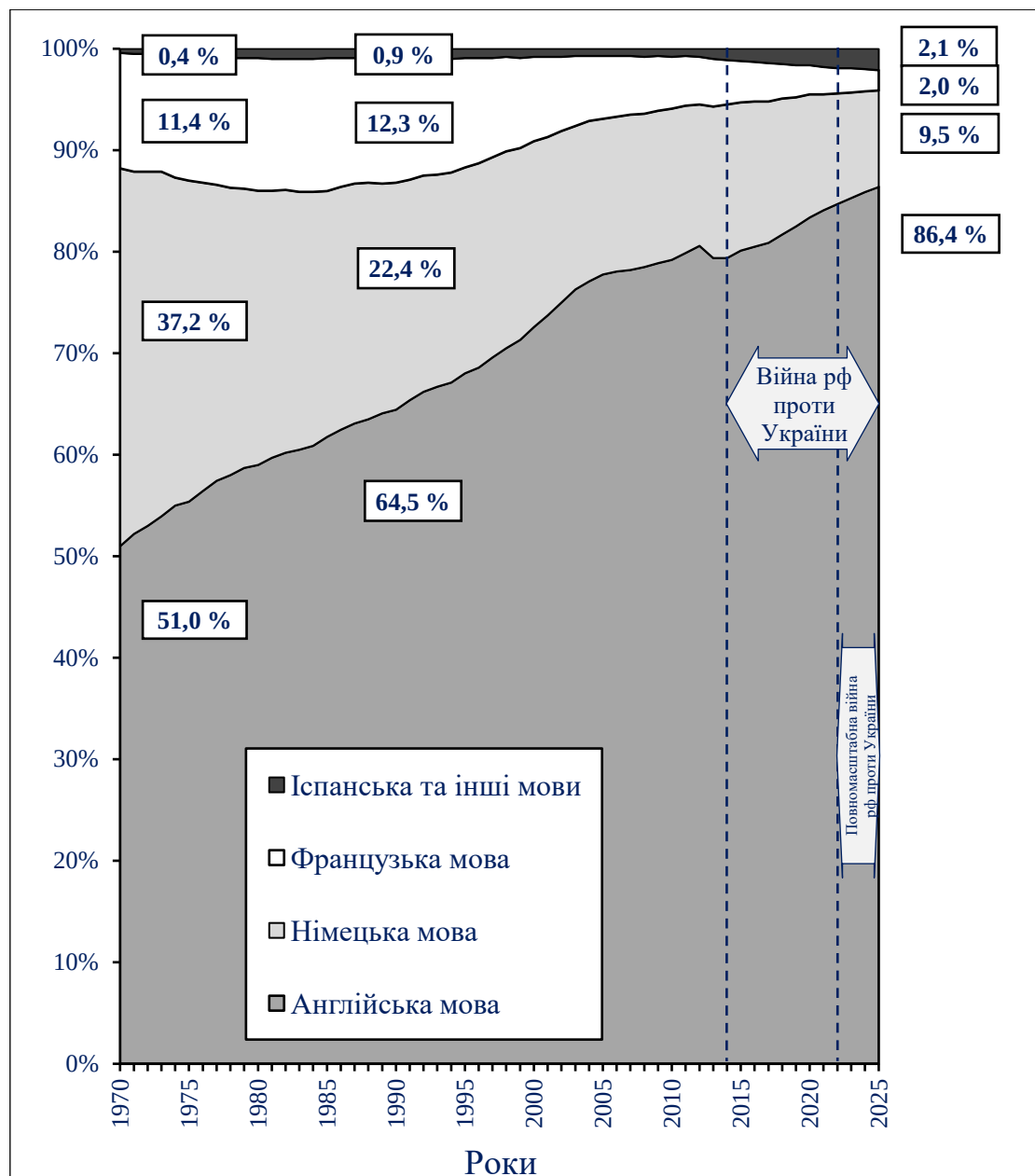

Рис. 12.8. Частка вчителів англійської, німецької, французької, іспанської та інших іноземних мов у закладах загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України)

(відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %)
(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

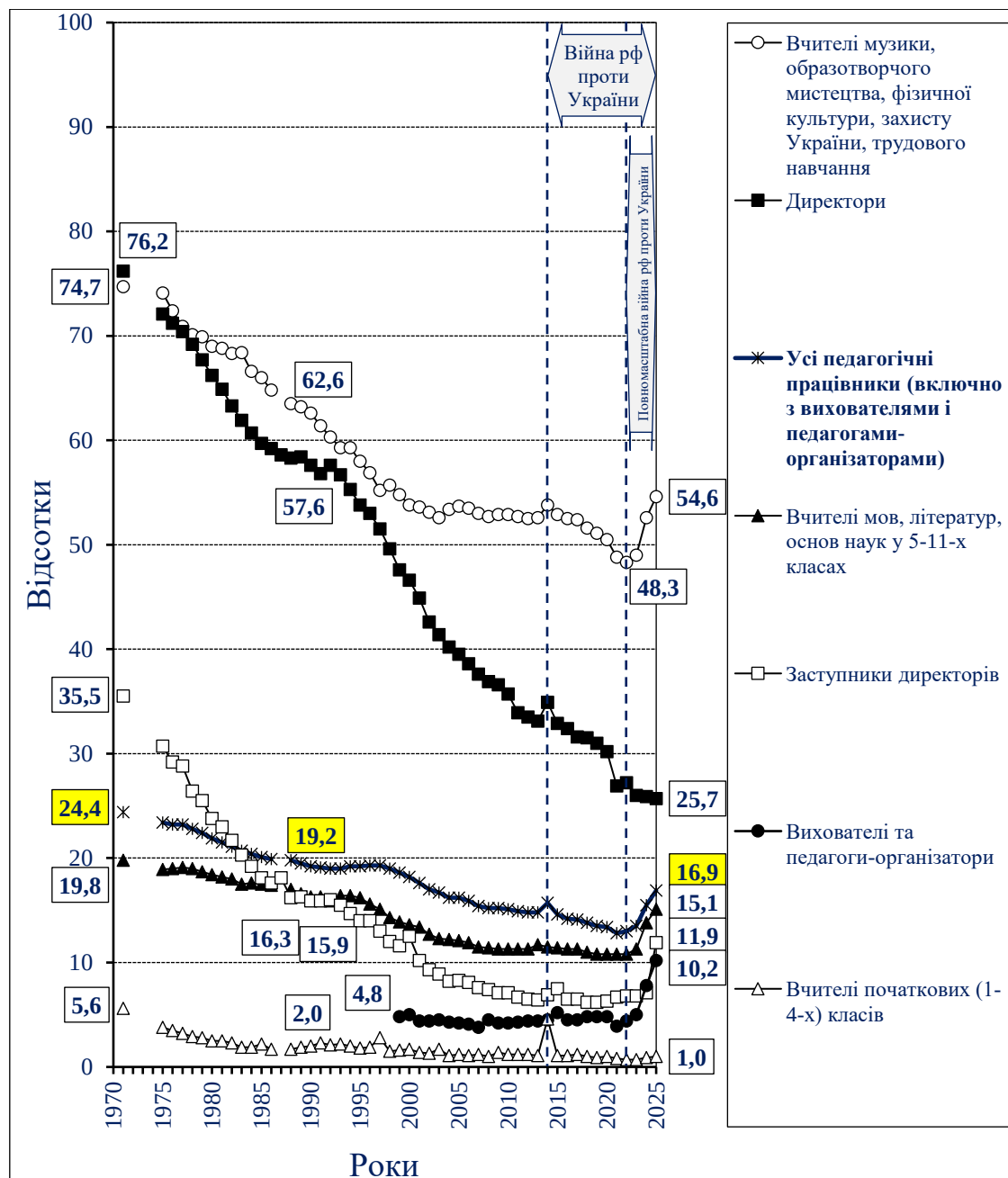
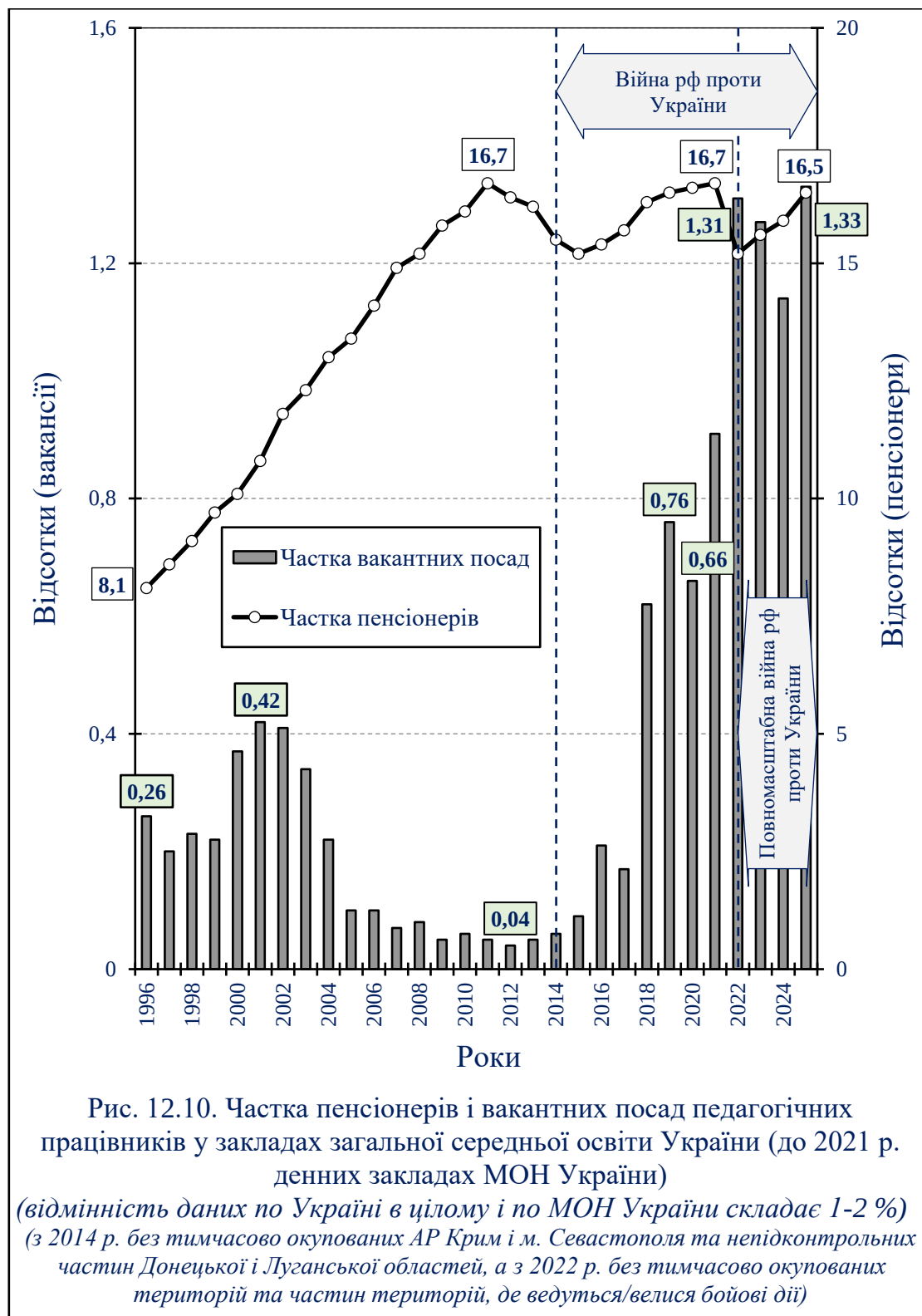
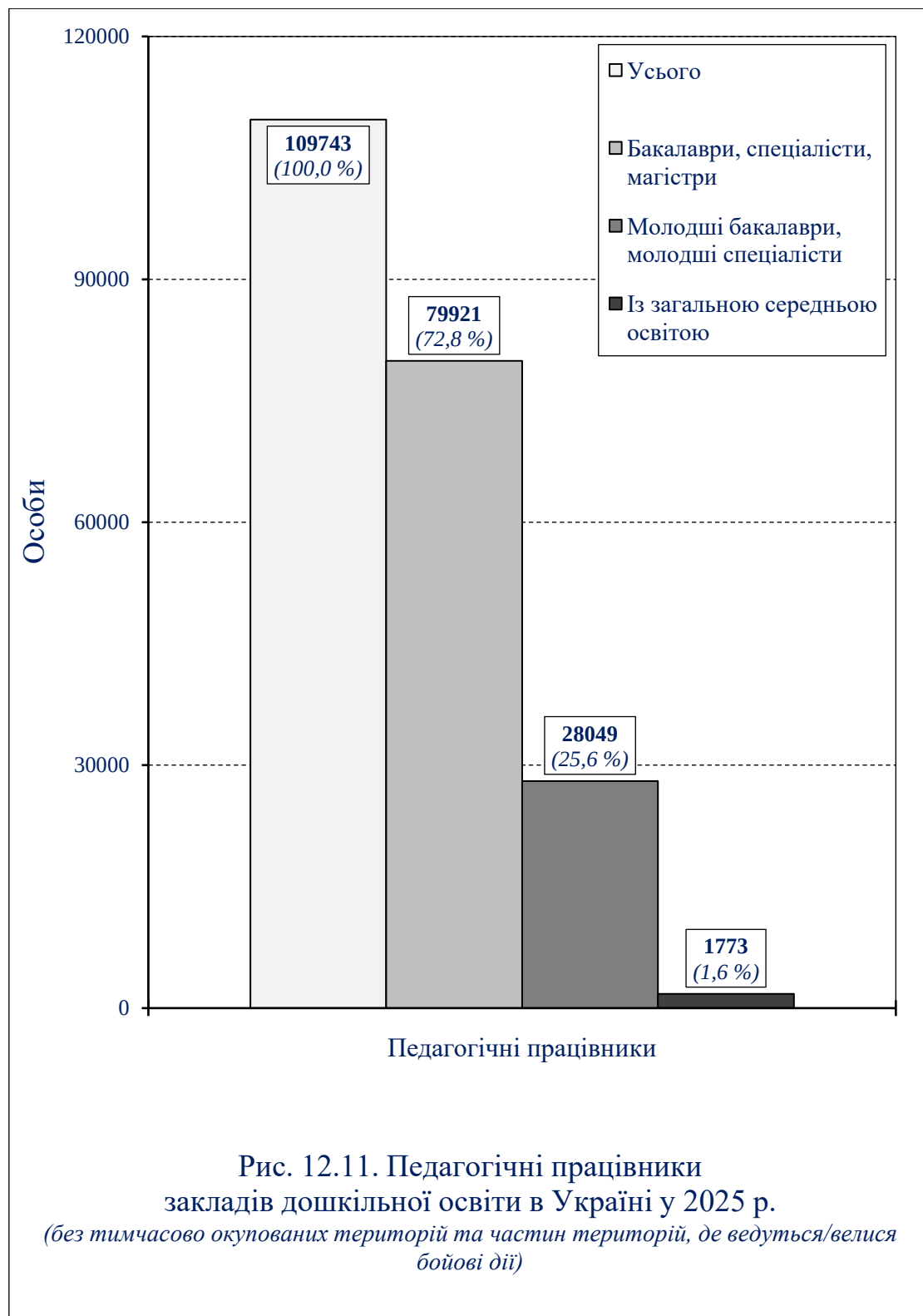
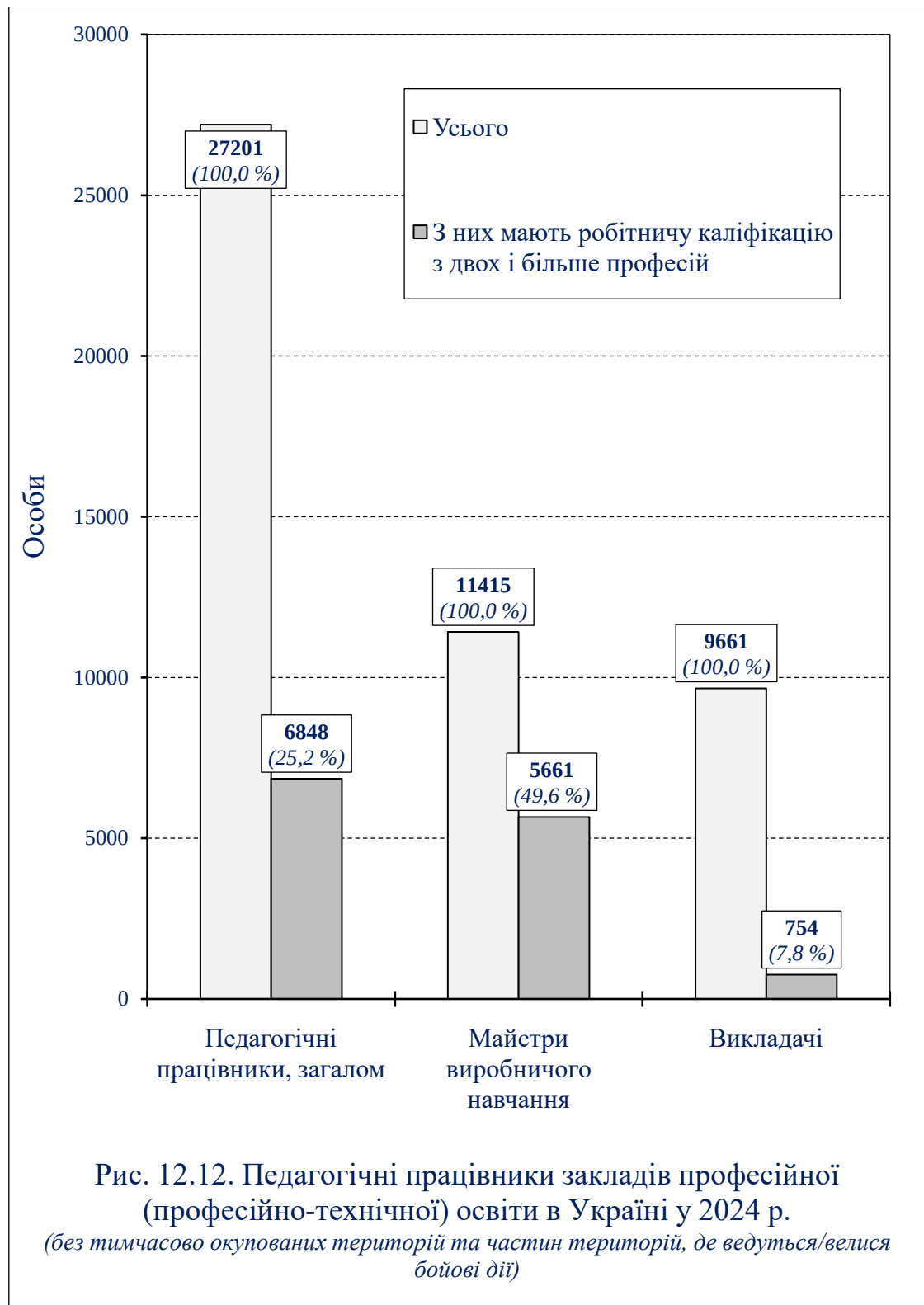

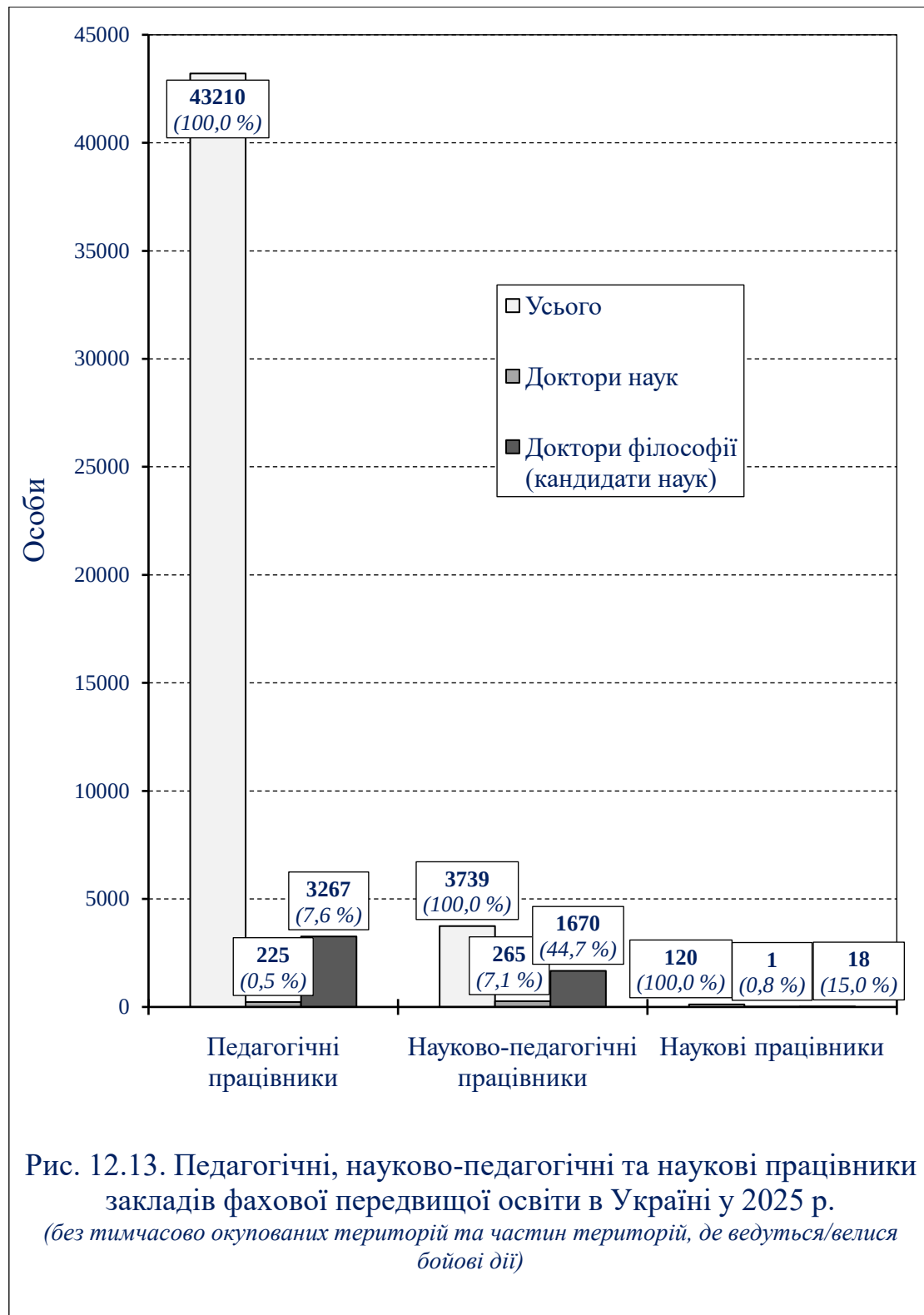
Рис. 12.9. Частка чоловіків серед педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти України (до 2021 р. денних закладах МОН України)

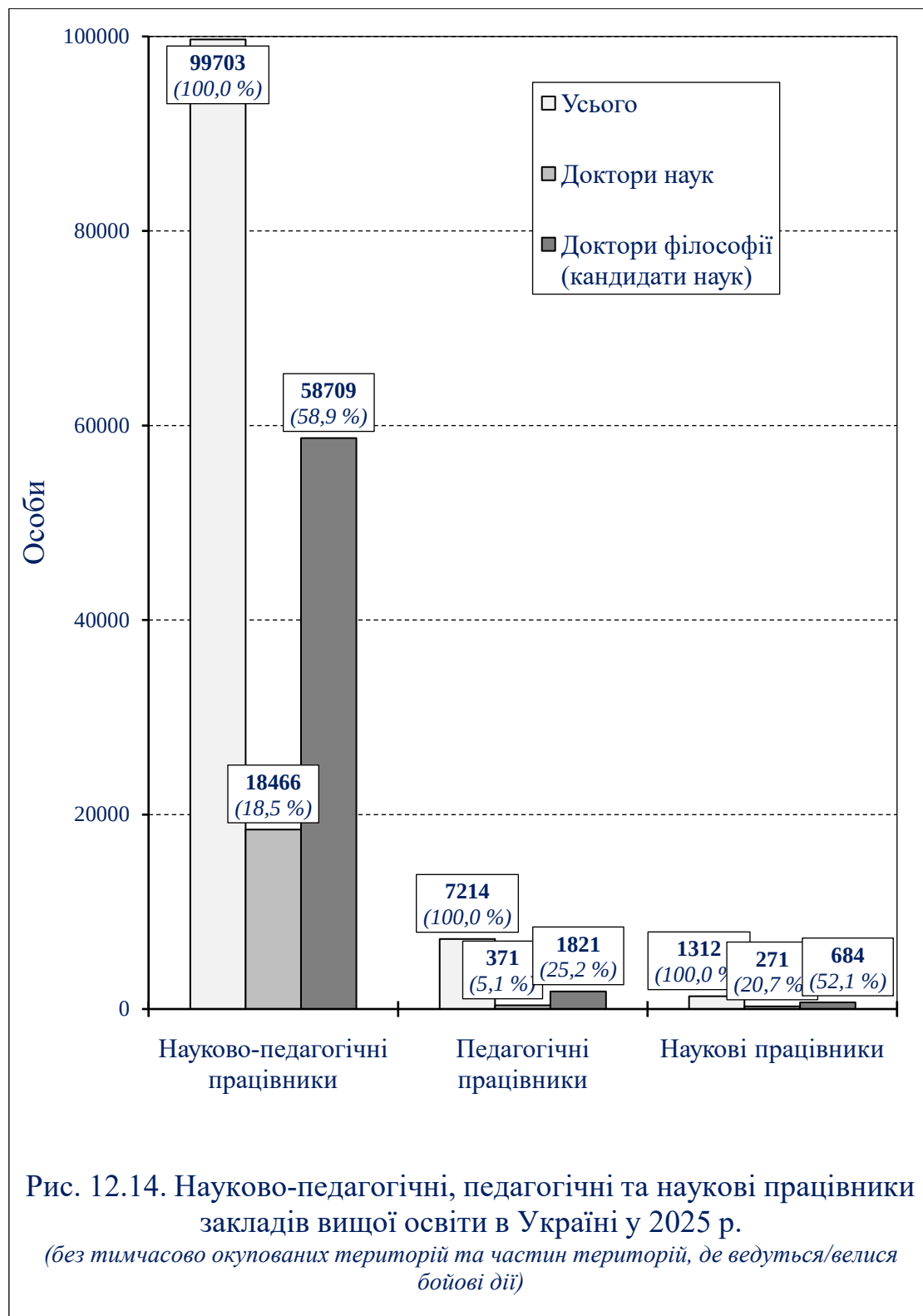
(відмінність даних по Україні в цілому і по МОН України складає 1-2 %)
 (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

13. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ

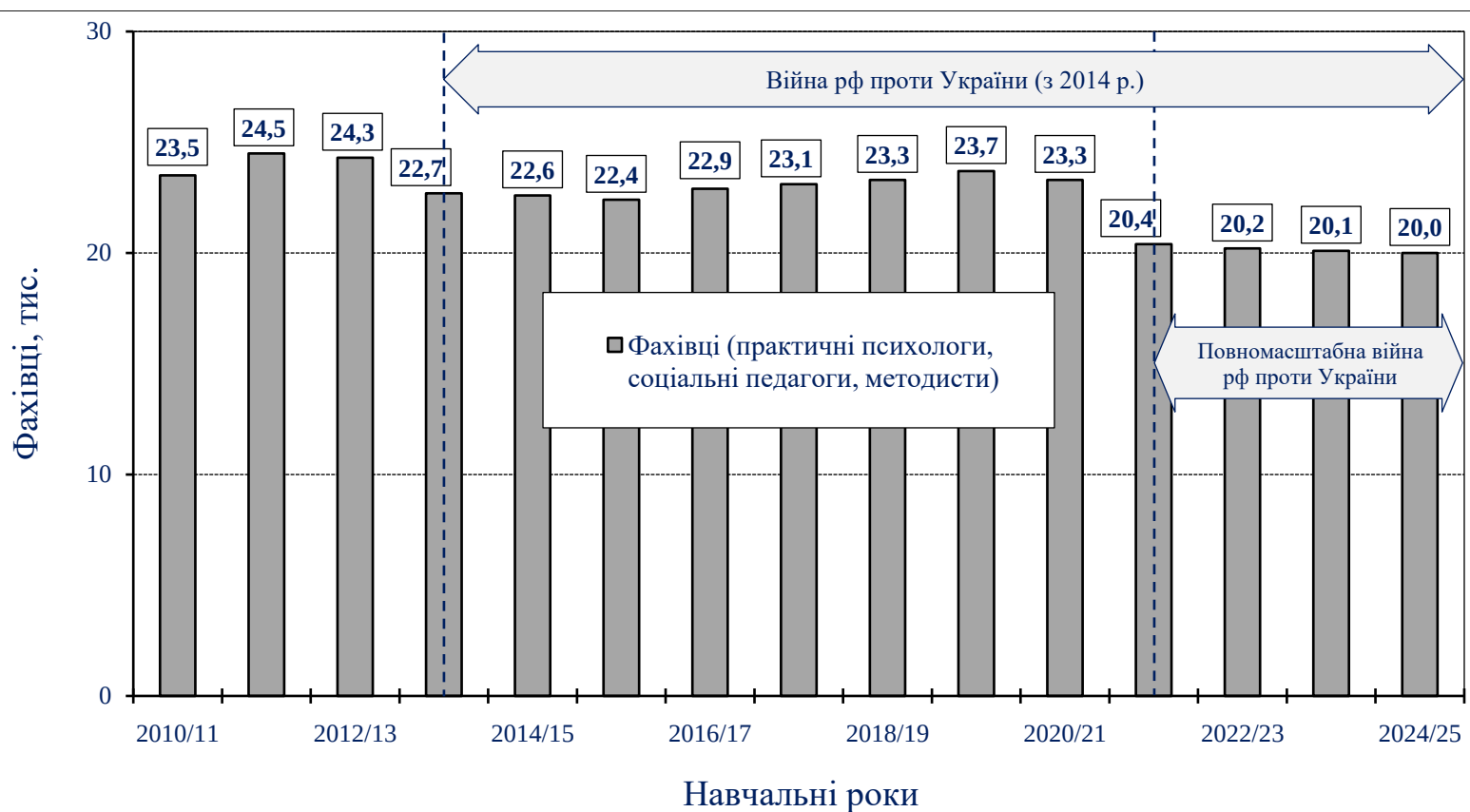
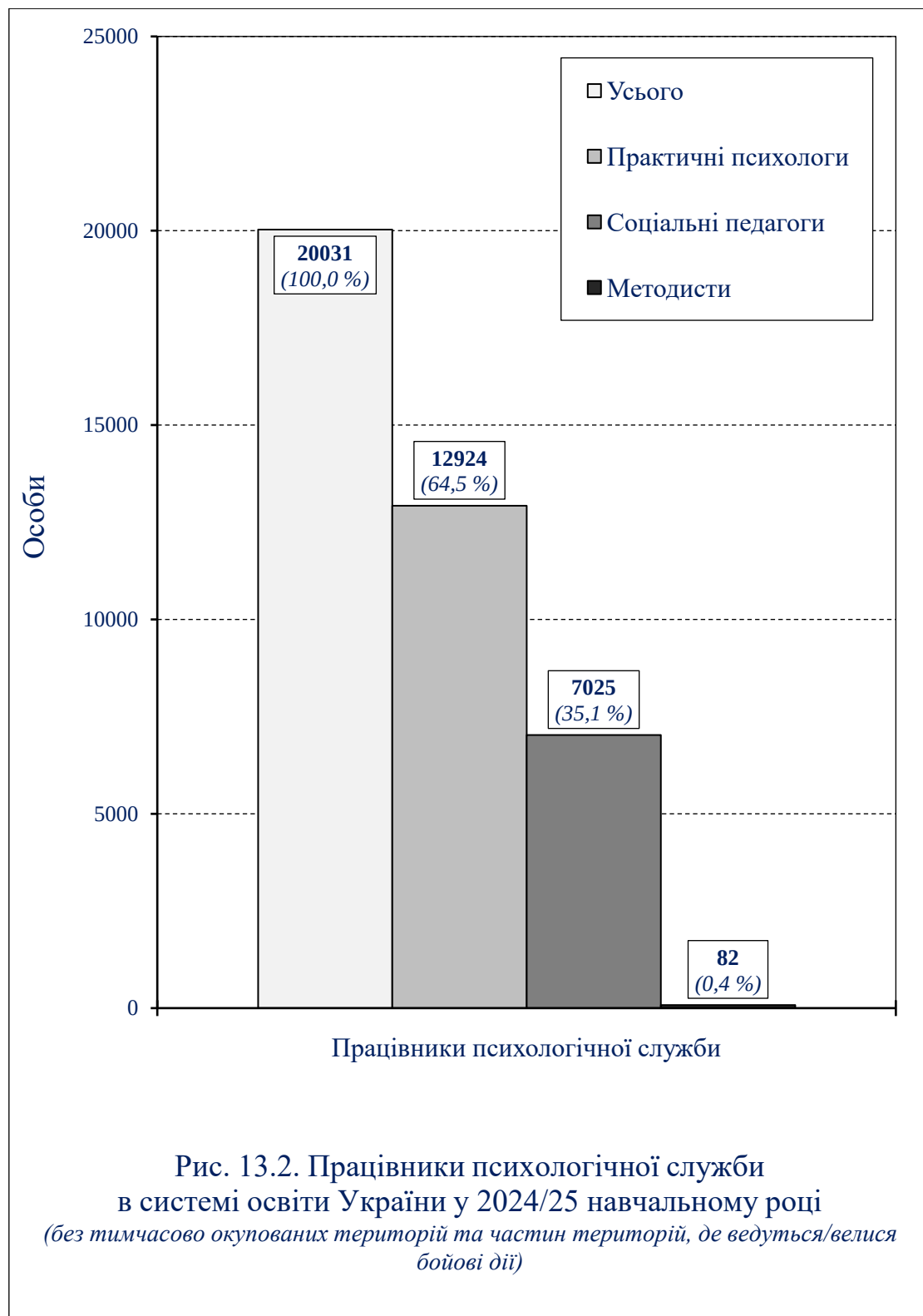
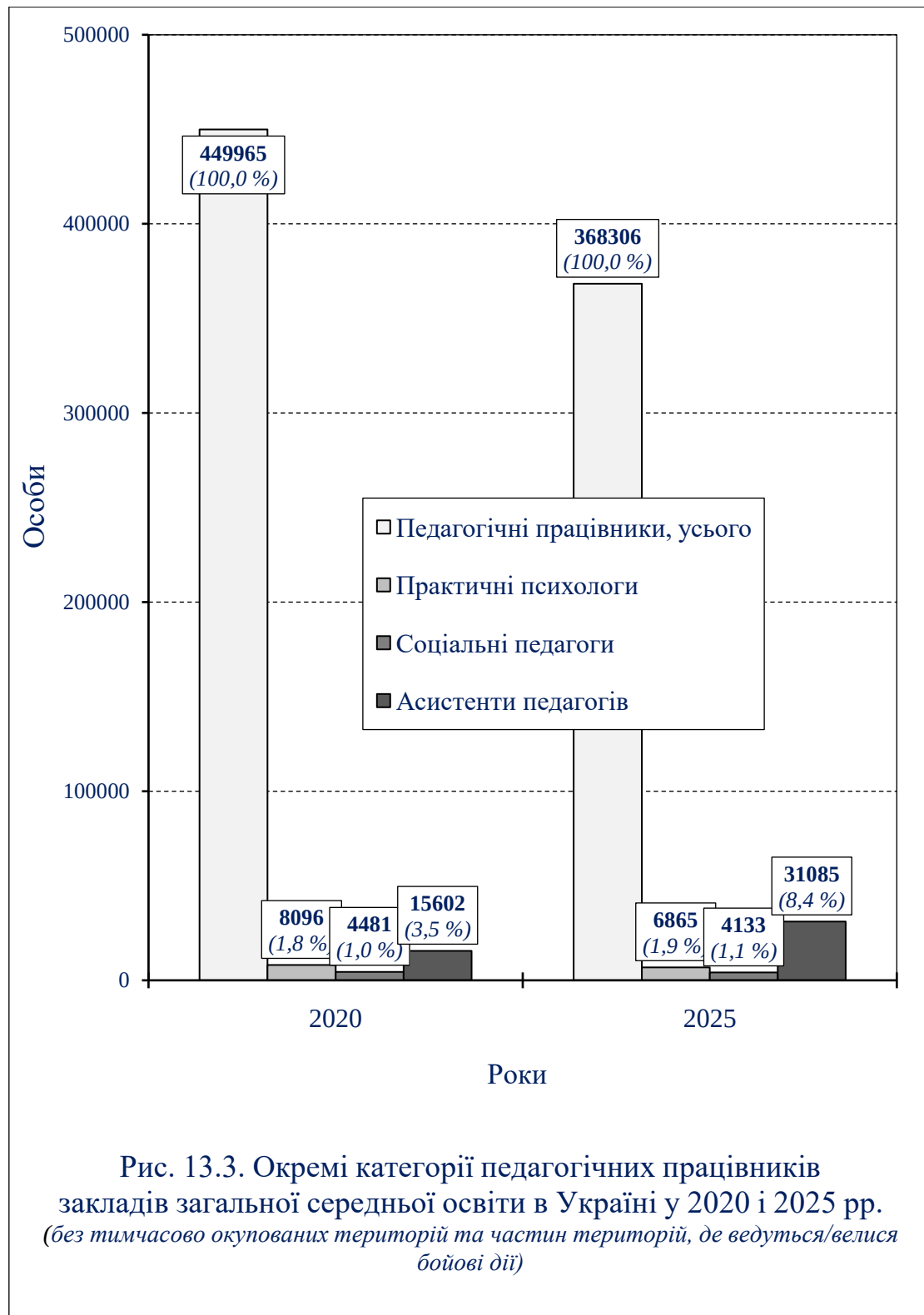
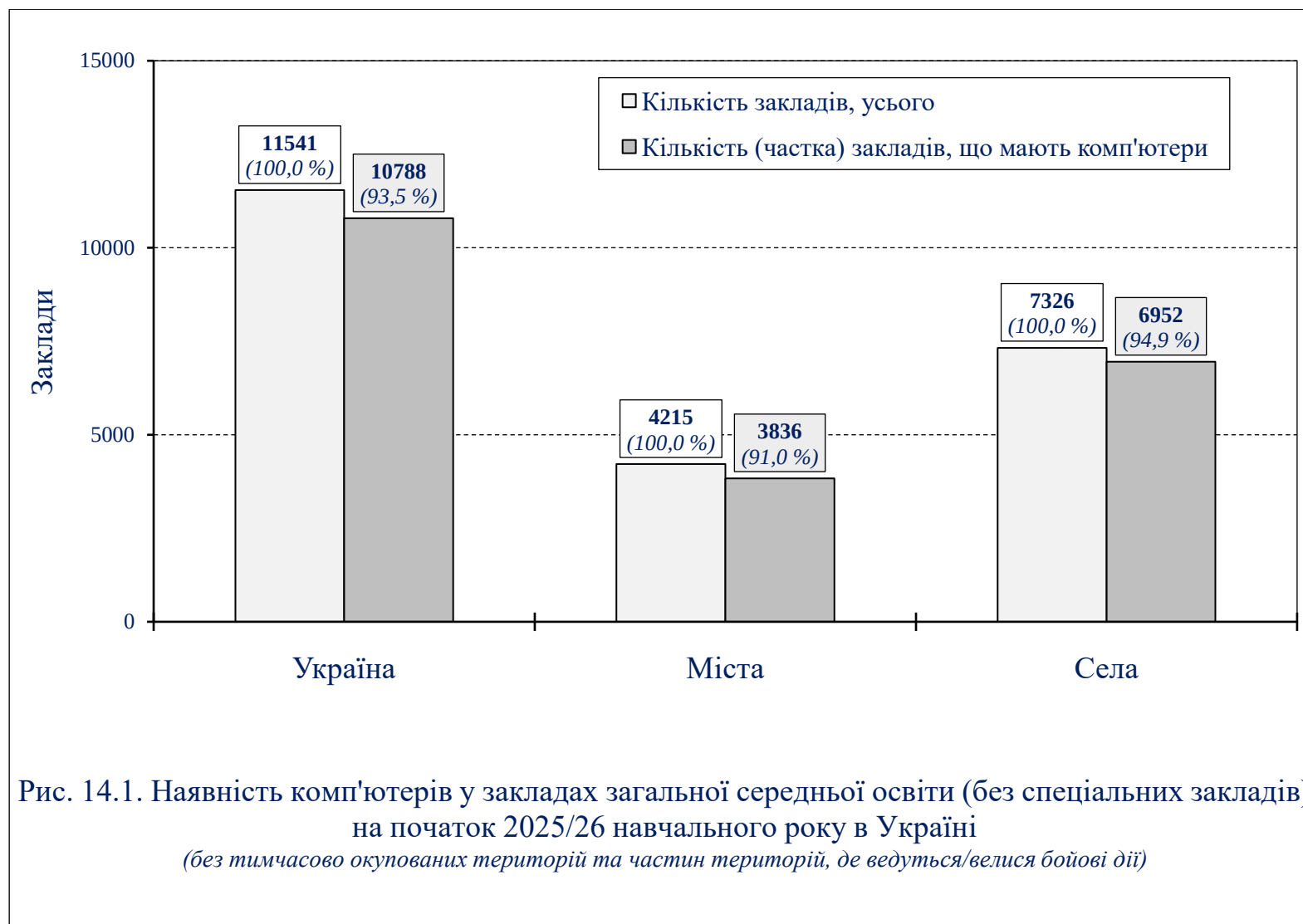

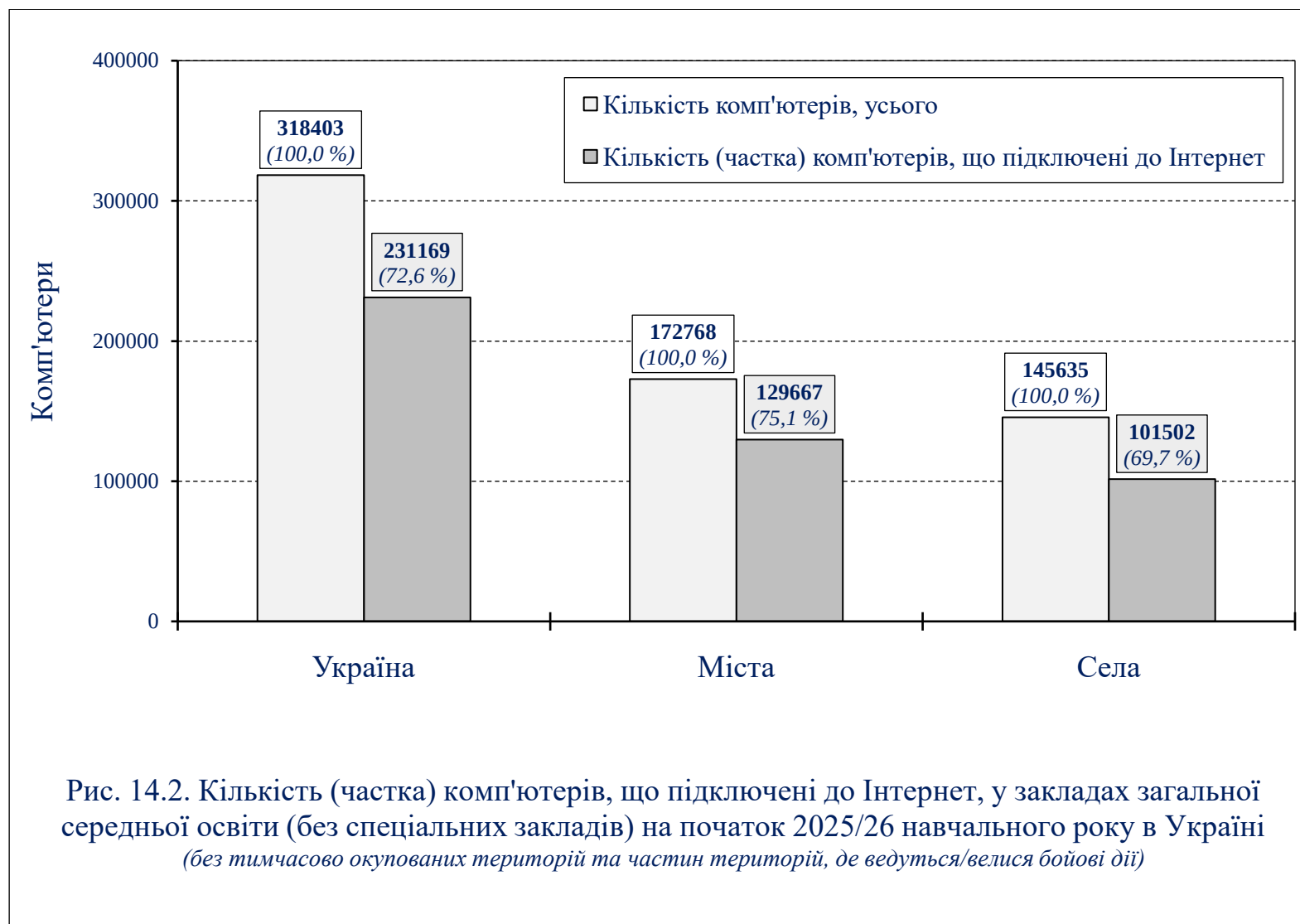
Рис. 13.1. Загальна чисельність фахівців (практичних психологів, соціальних педагогів, методистів) психологічної служби в освіті у 2010/11 – 2024/25 навчальних роках в Україні (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

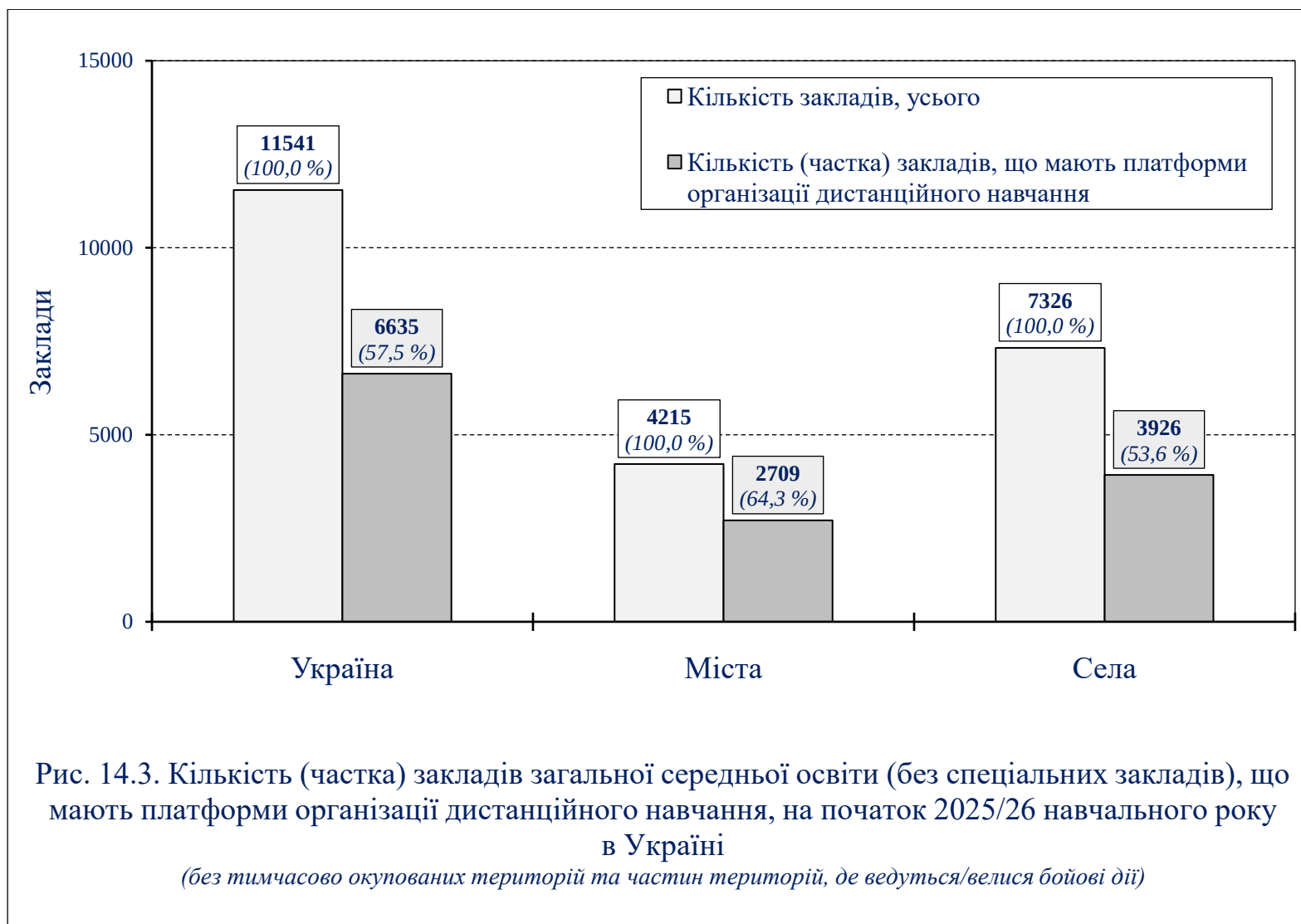

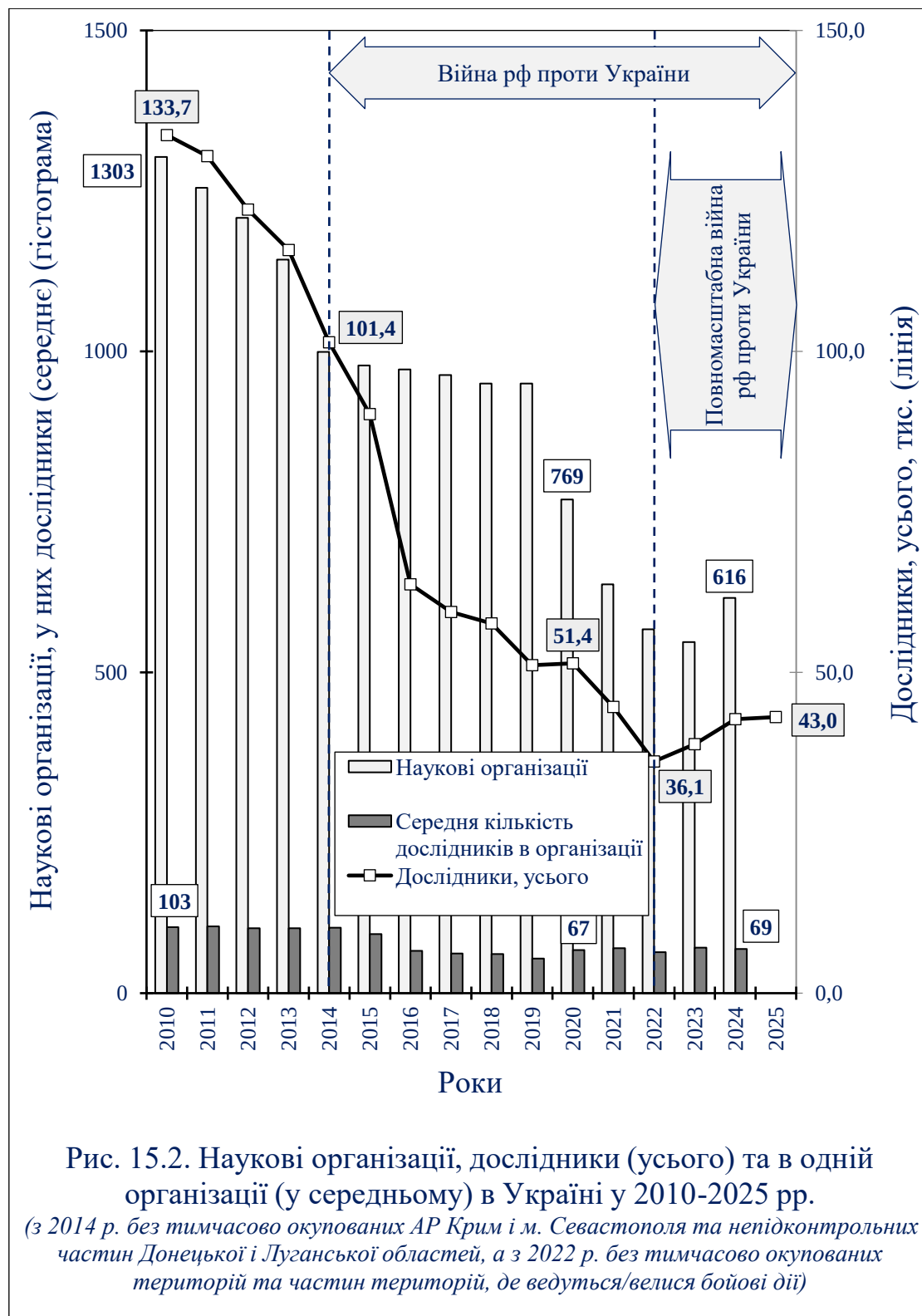
14. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ

15. НАУКОВЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

16. ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ

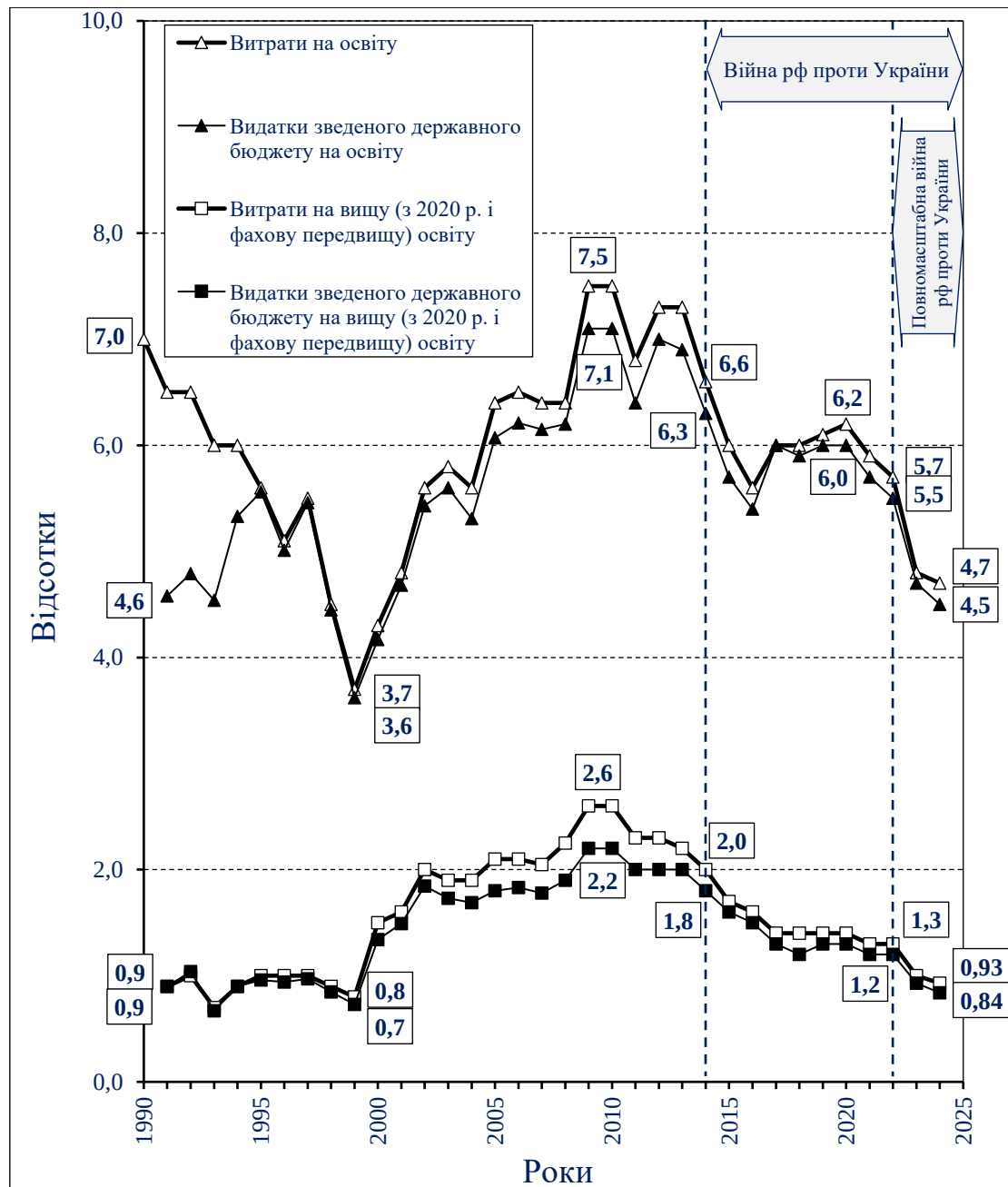
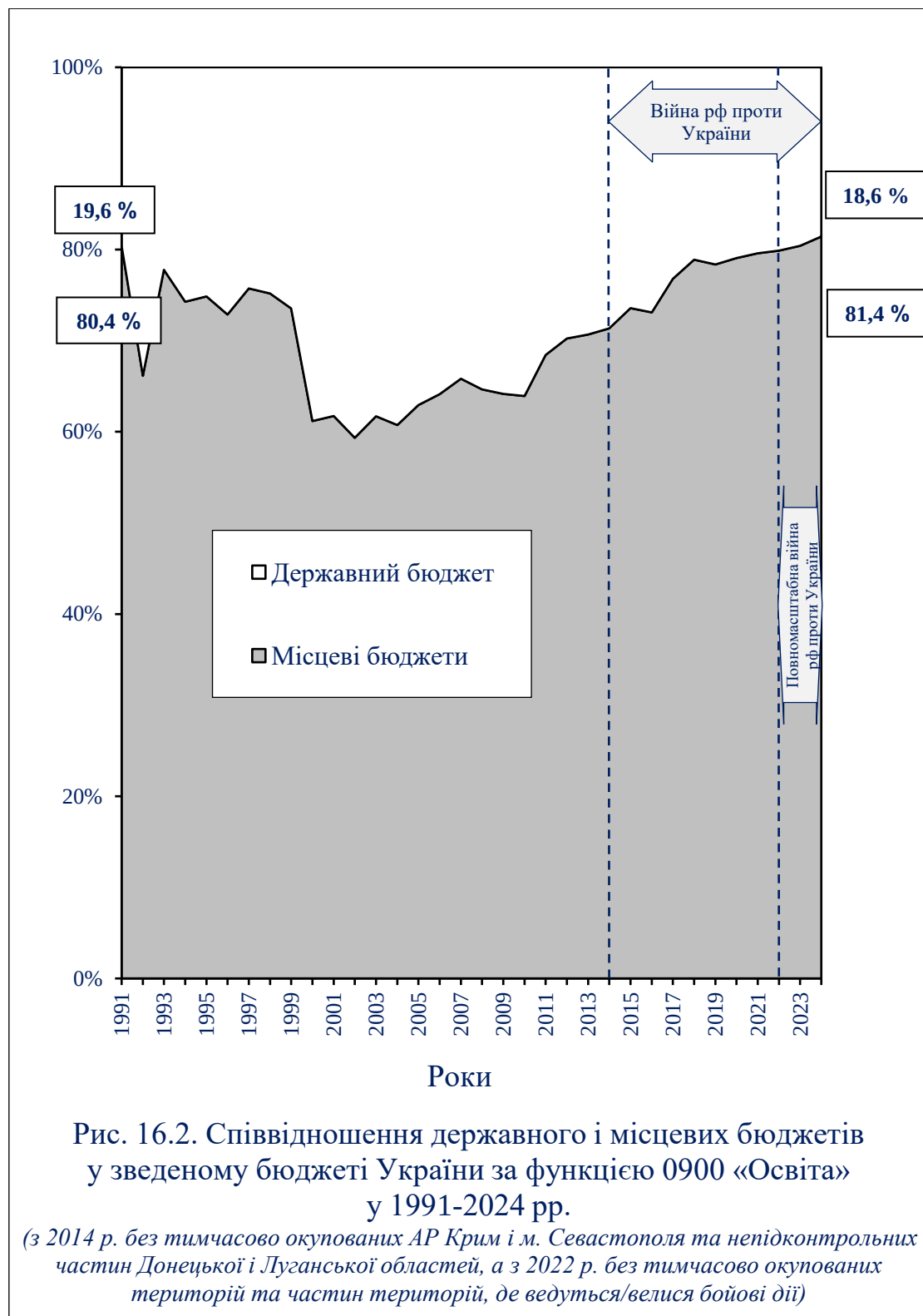

Рис. 16.1. Загальні (державні та приватні) витрати і видатки зведеного державного бюджету на освіту і вищу (з 2020 р. і фахову передвищу) освіту в Україні у відсотках ВВП у 1990-2024 рр. (з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

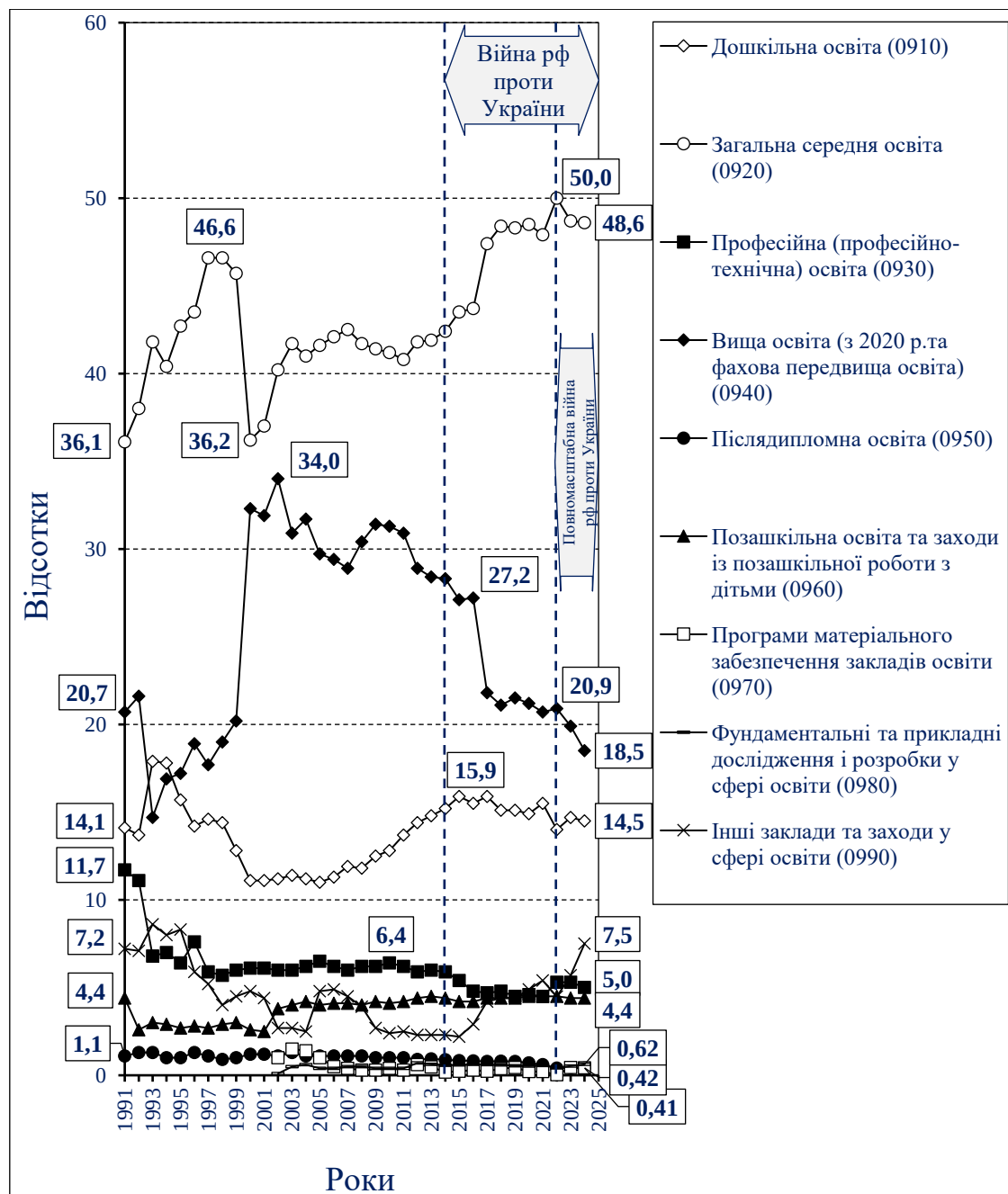
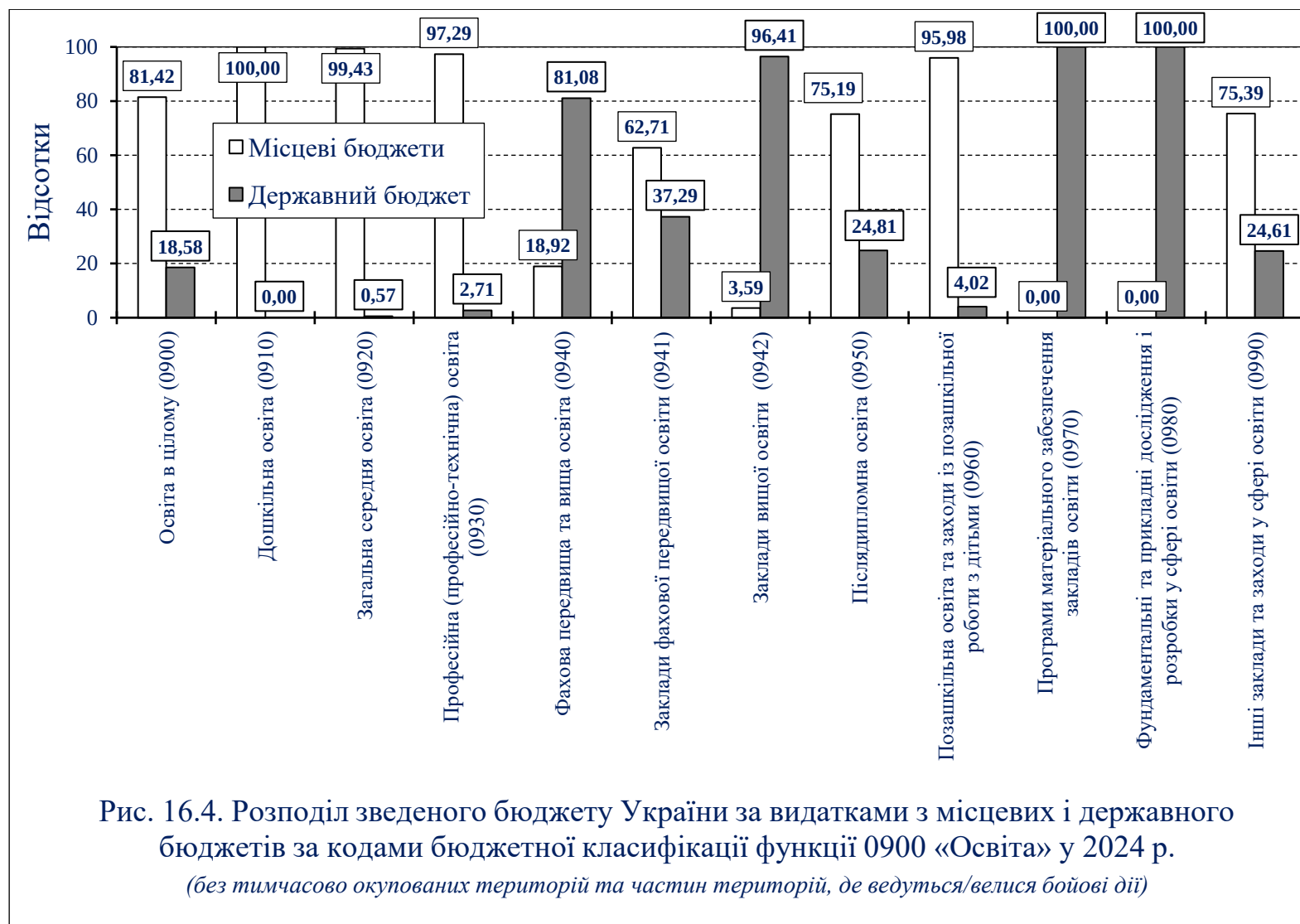

Рис. 16.3. Розподіл видатків зведеного бюджету України за кодами функціональної бюджетної класифікації функції 0900 «Освіта» у 1991-2024 рр.

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

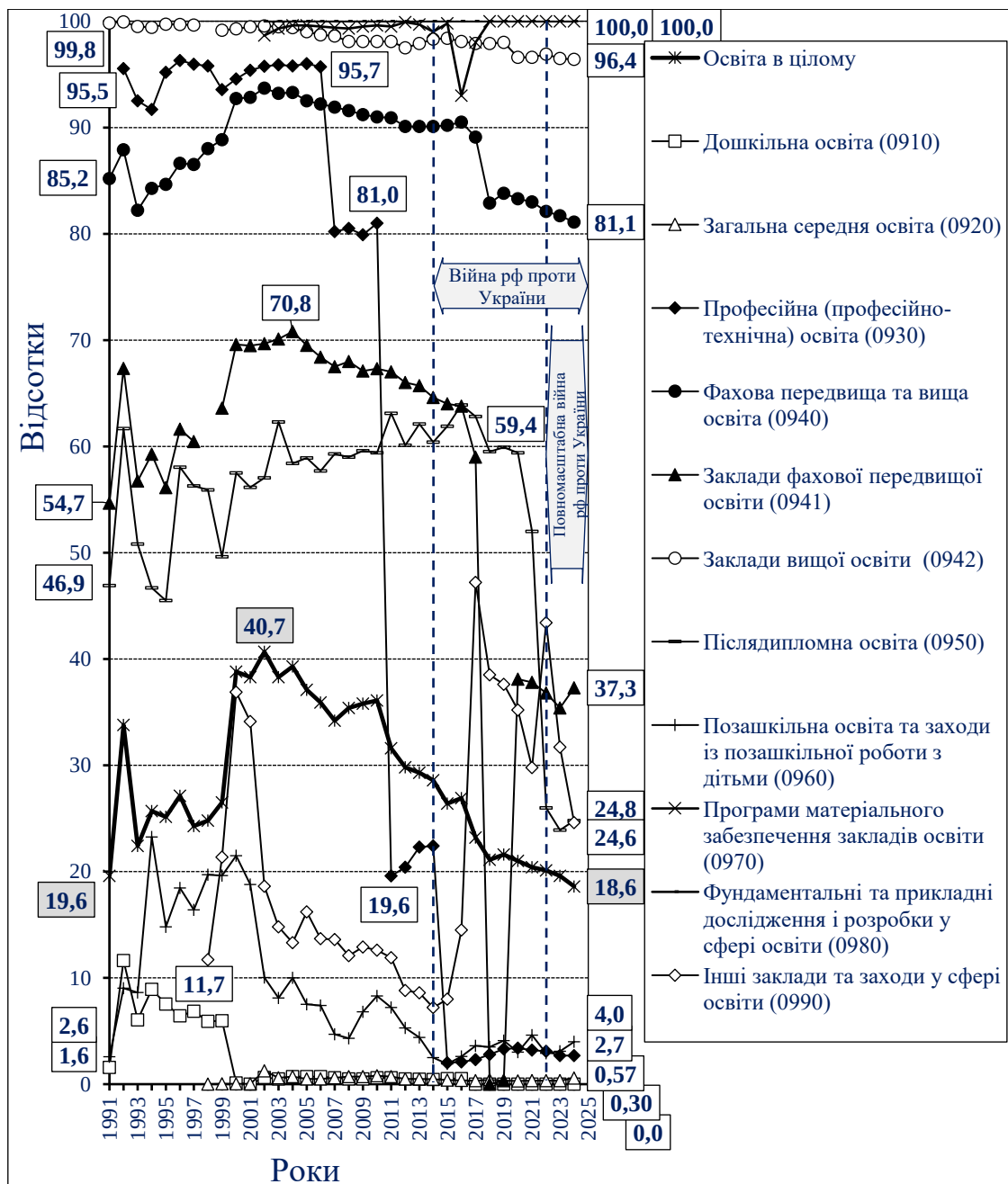
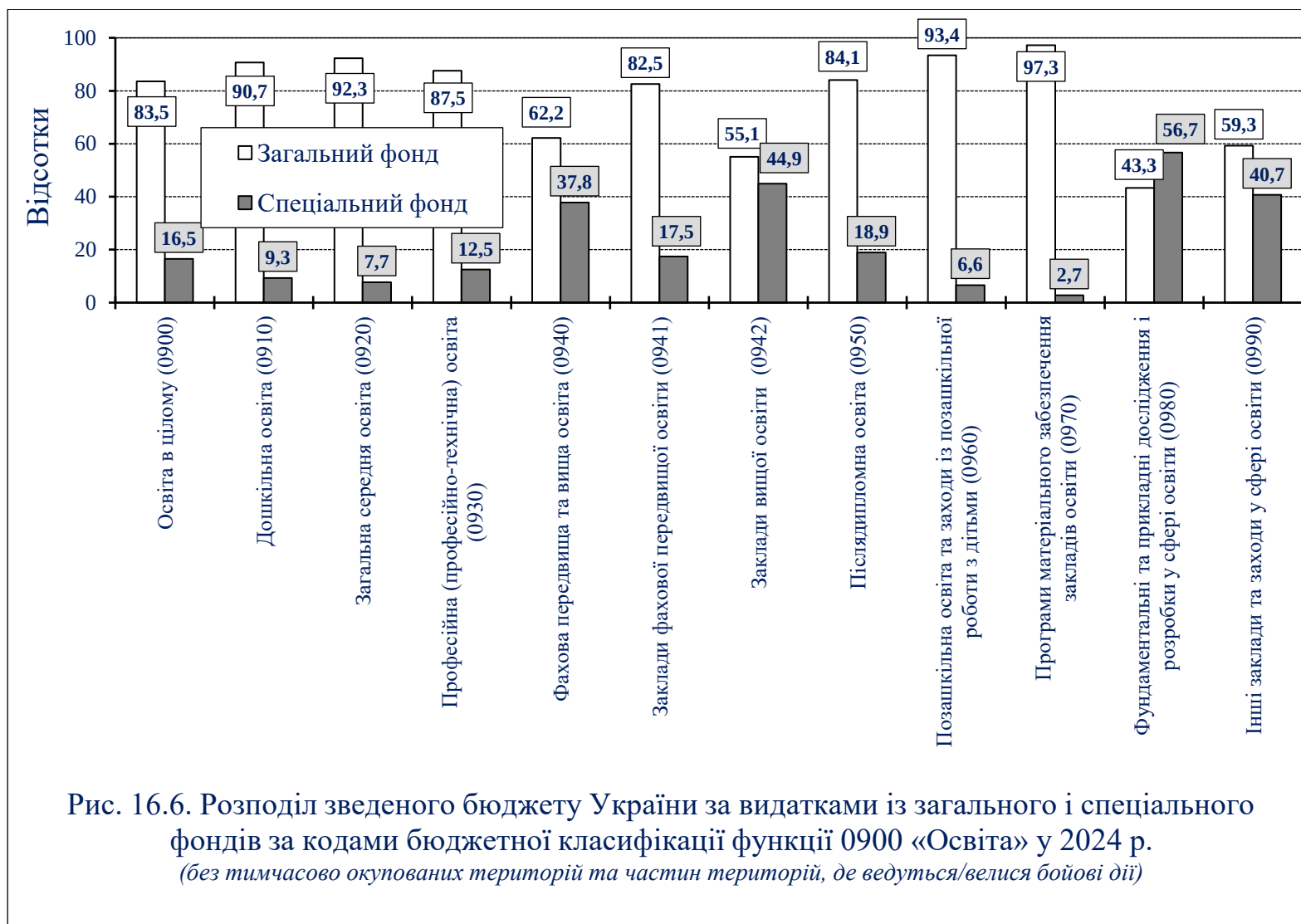

Рис. 16.5. Частка державного бюджету у зведеному бюджеті за кодами бюджетної класифікації функції 0900 «Освіта» в Україні у 1991-2024 рр.

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

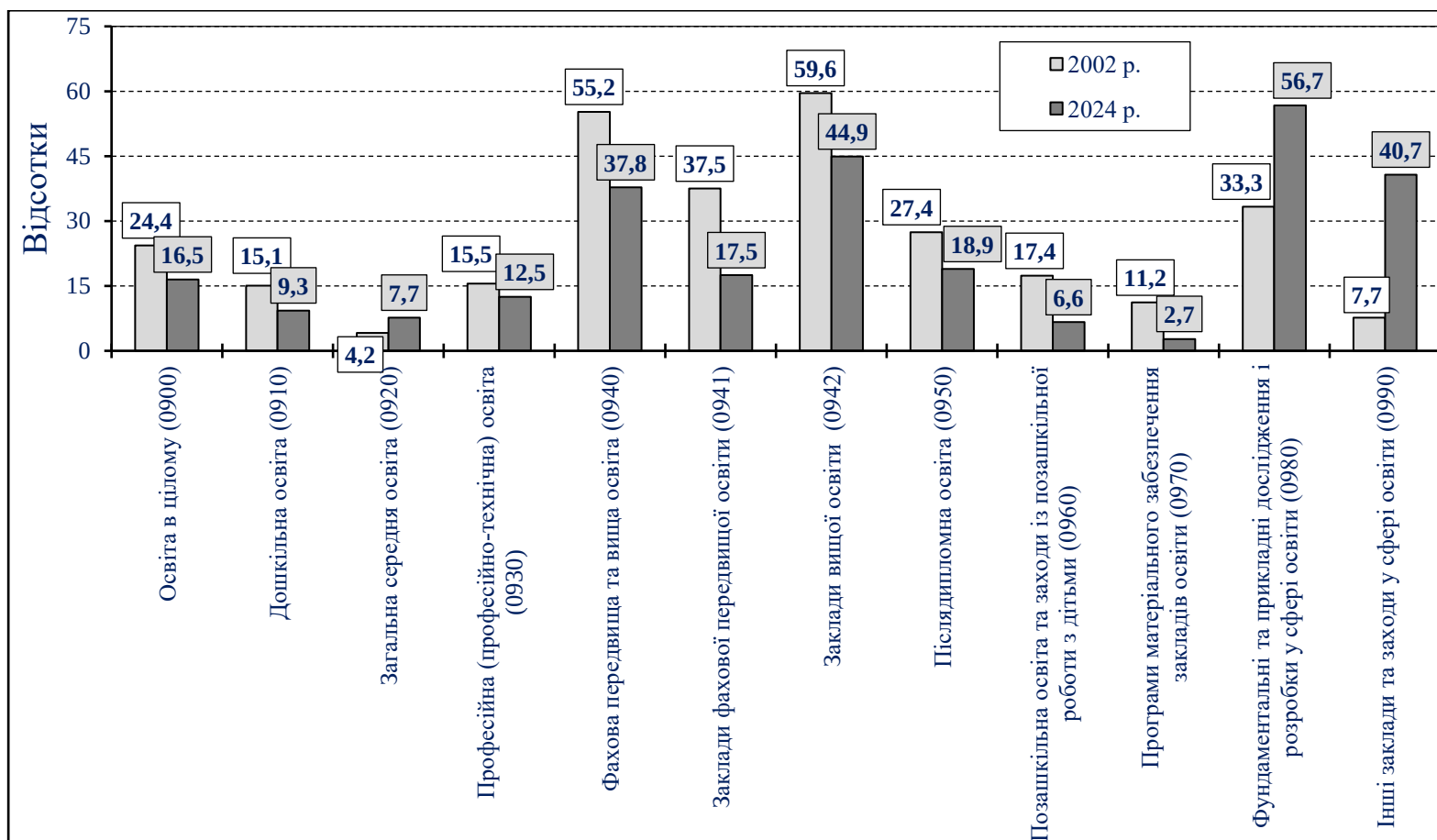
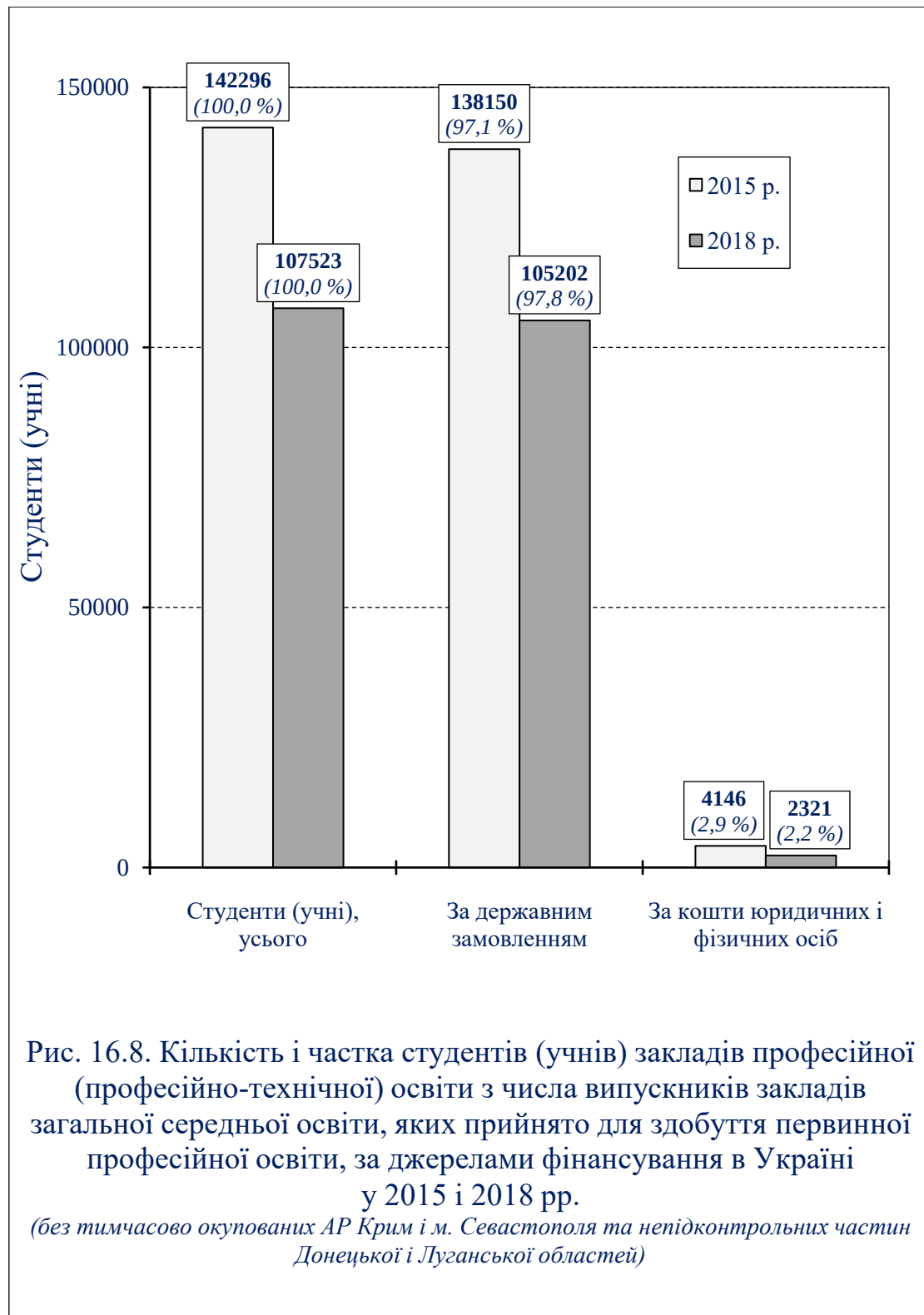

Рис. 16.7. Частки спеціального фонду зведених бюджетів
за кодами бюджетної класифікації функції 0900 «Освіта» у 2002 і 2024 рр.
(у 2024 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

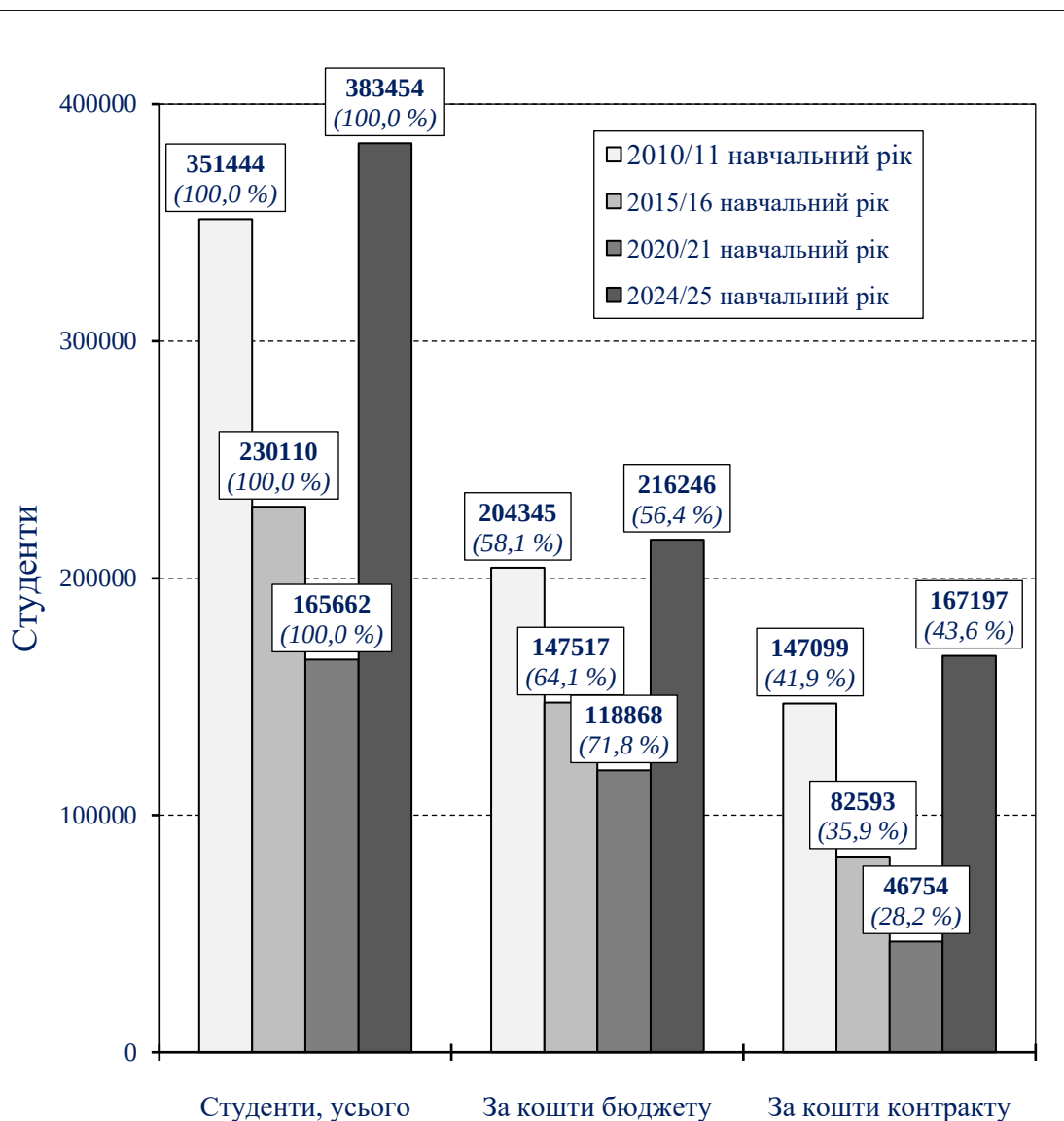
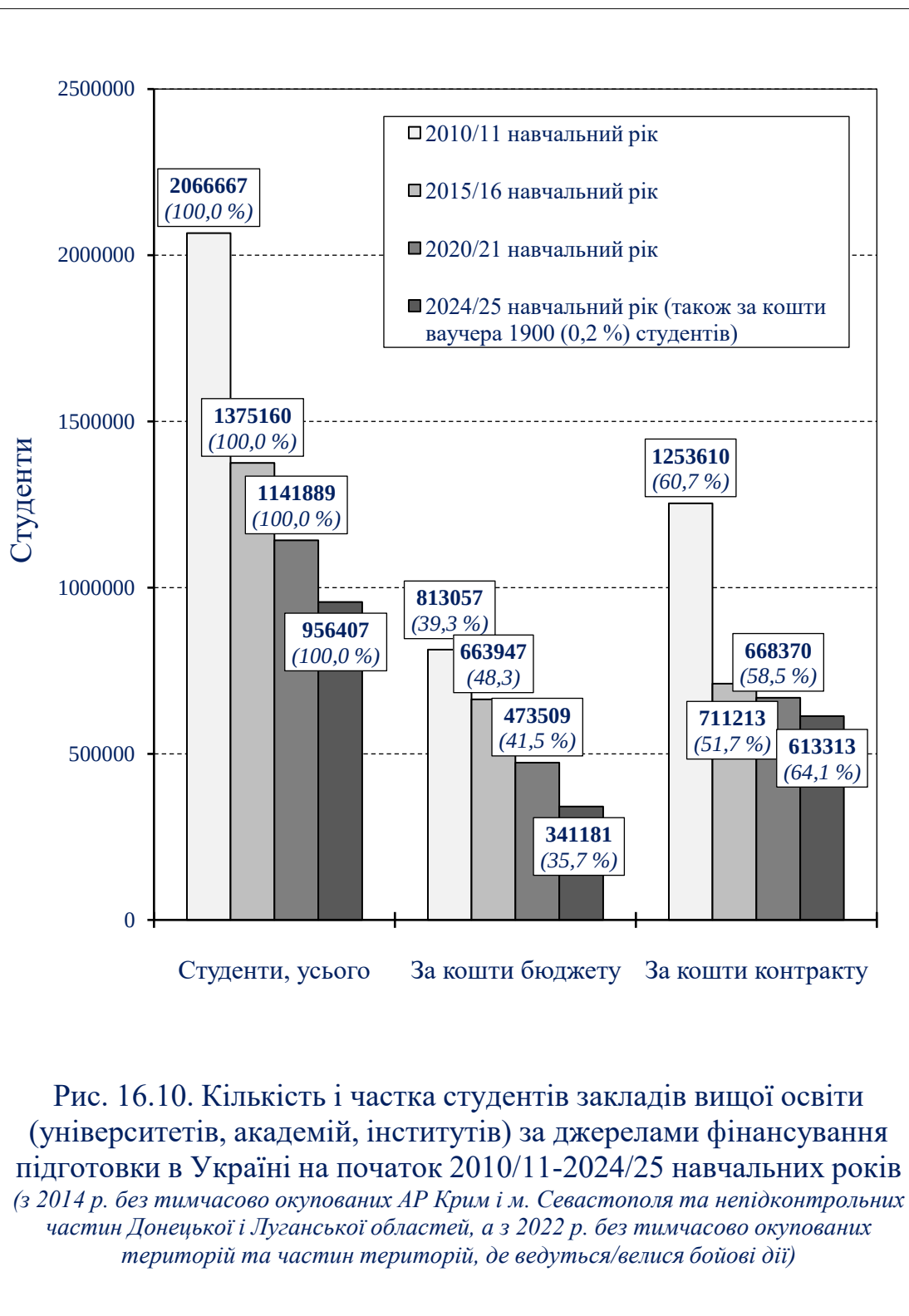

Рис. 16.9. Кількість і частка студентів закладів фахової передвищої освіти (коледжів, технікумів, училищ) за джерелами фінансування підготовки в Україні на початок 2010/11-2024/25 навчальних років
(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

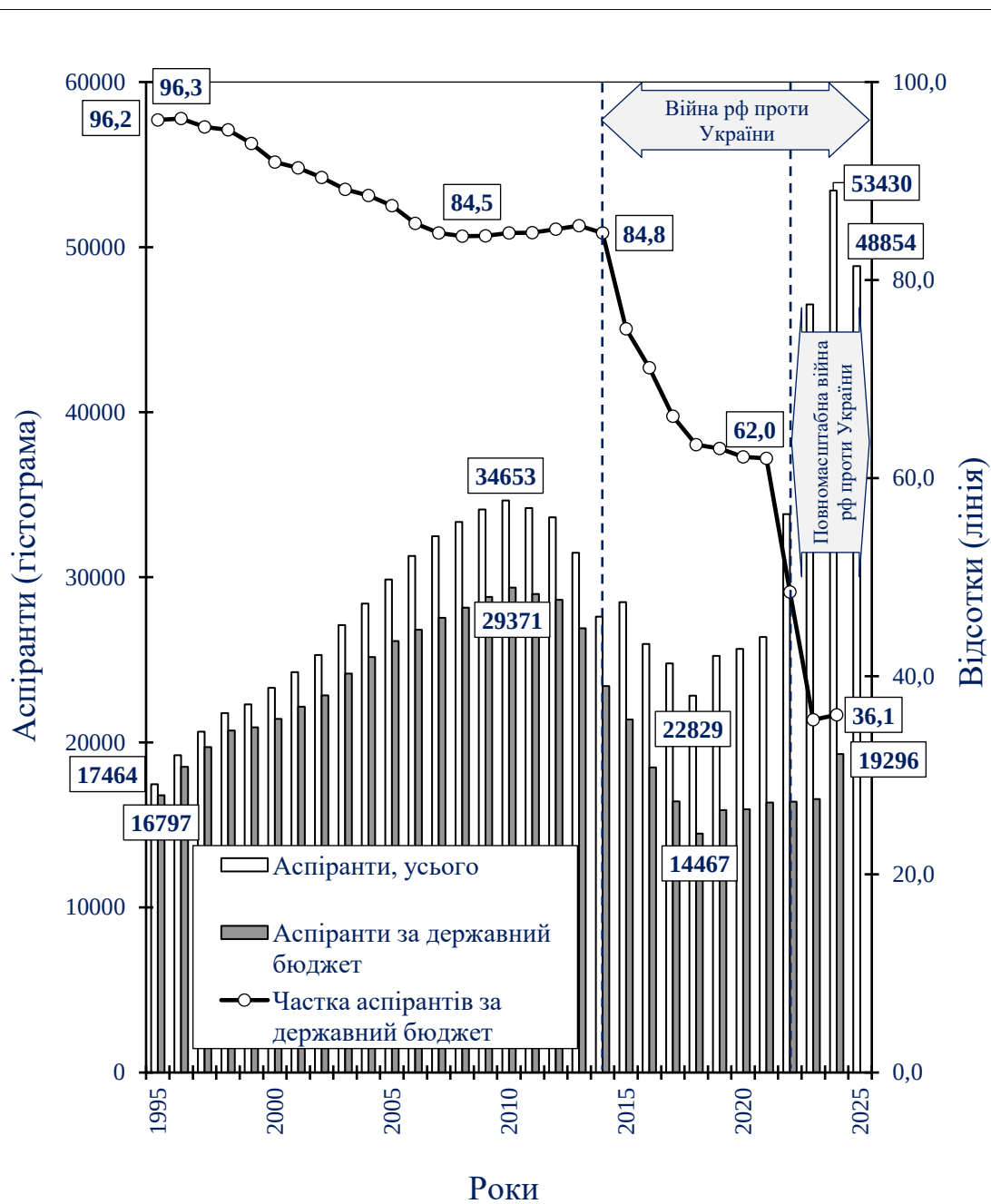

Рис. 16.11. Розподіл аспірантів за джерелами фінансування в Україні у 1995-2024 рр.

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

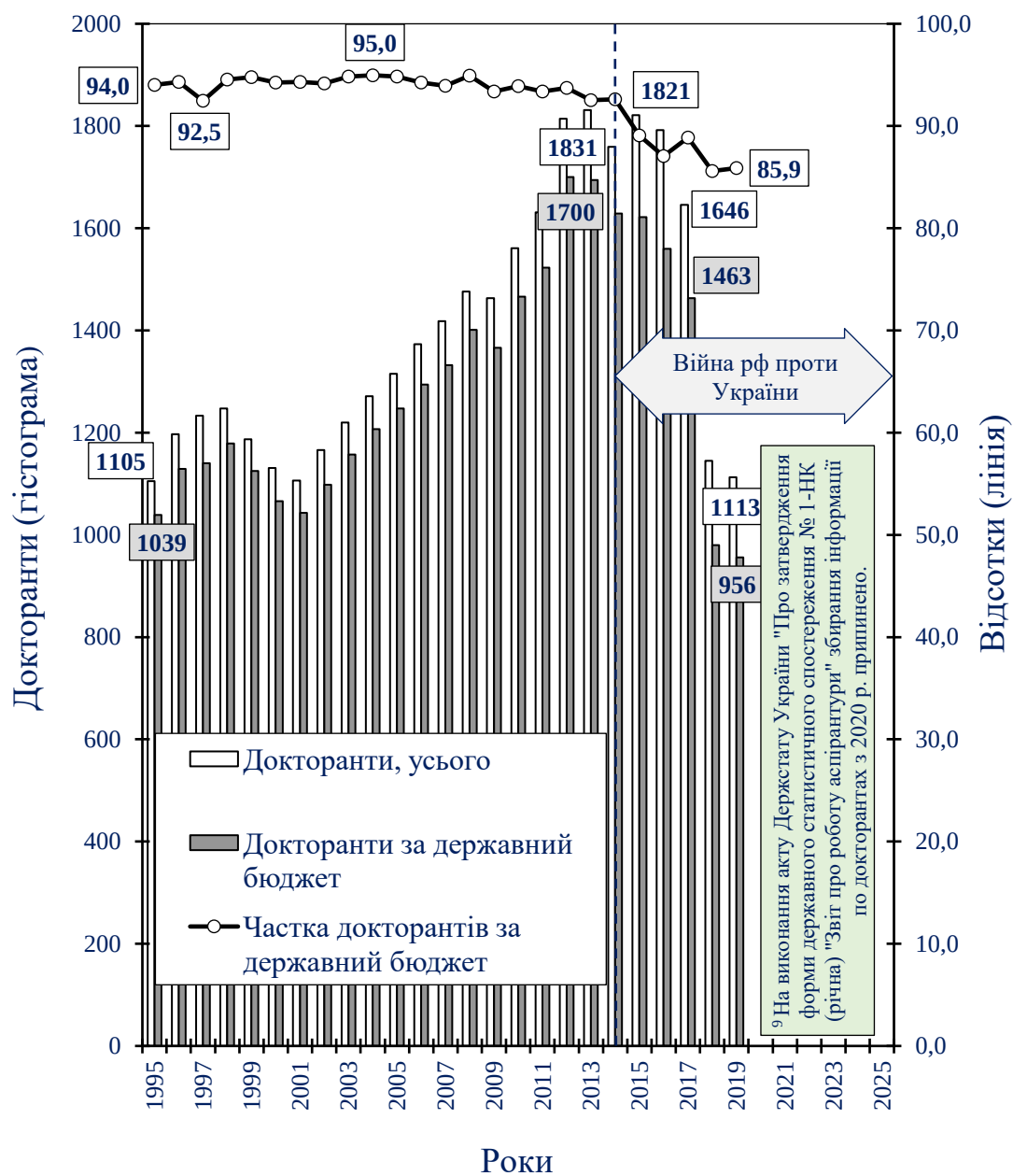
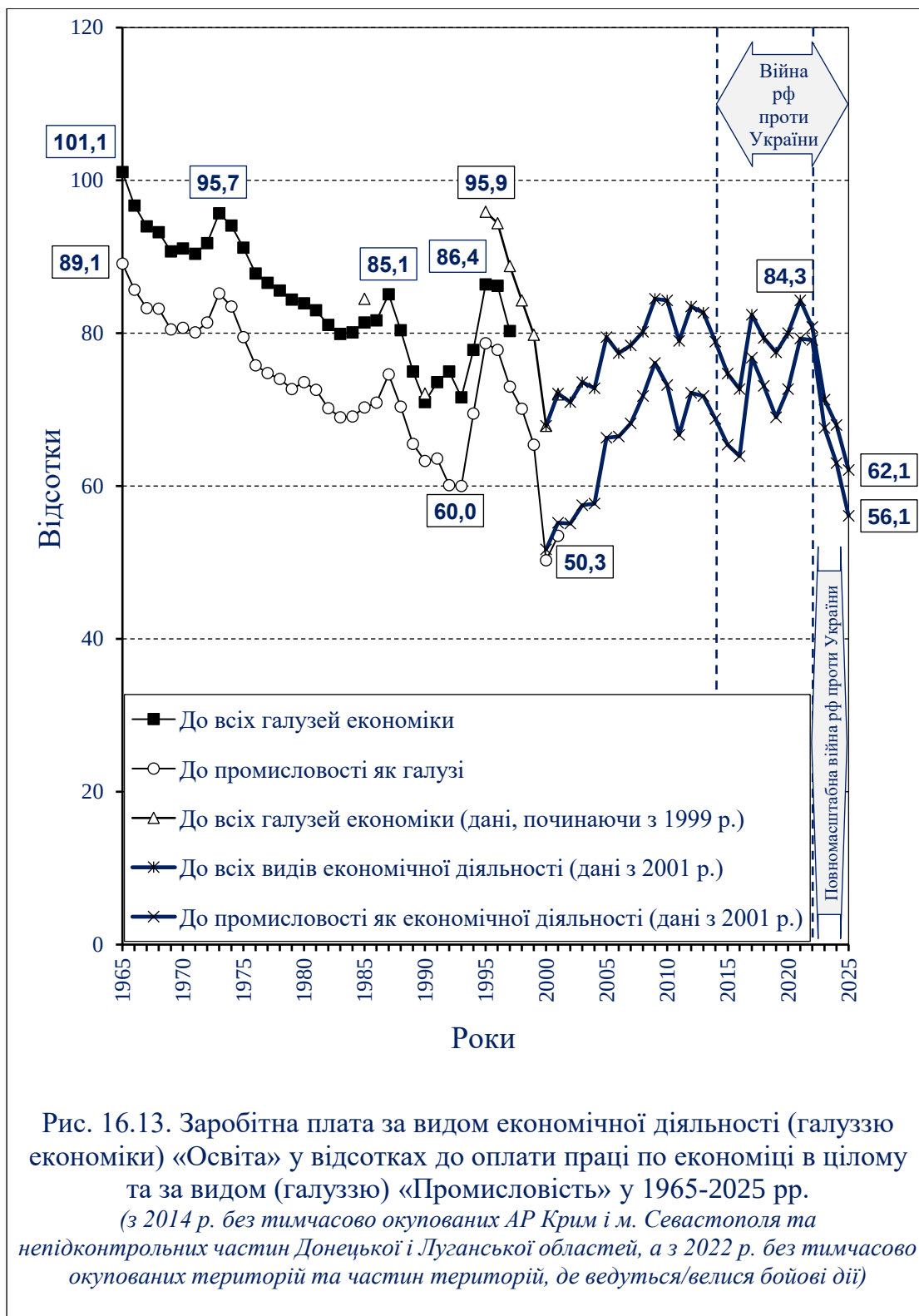

Рис. 16.12. Розподіл докторантів за джерелами фінансування в Україні у 1995-2019 рр.

(у 2014-2019 рр. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей)

17. РОЗВИТОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ОСВІТИ

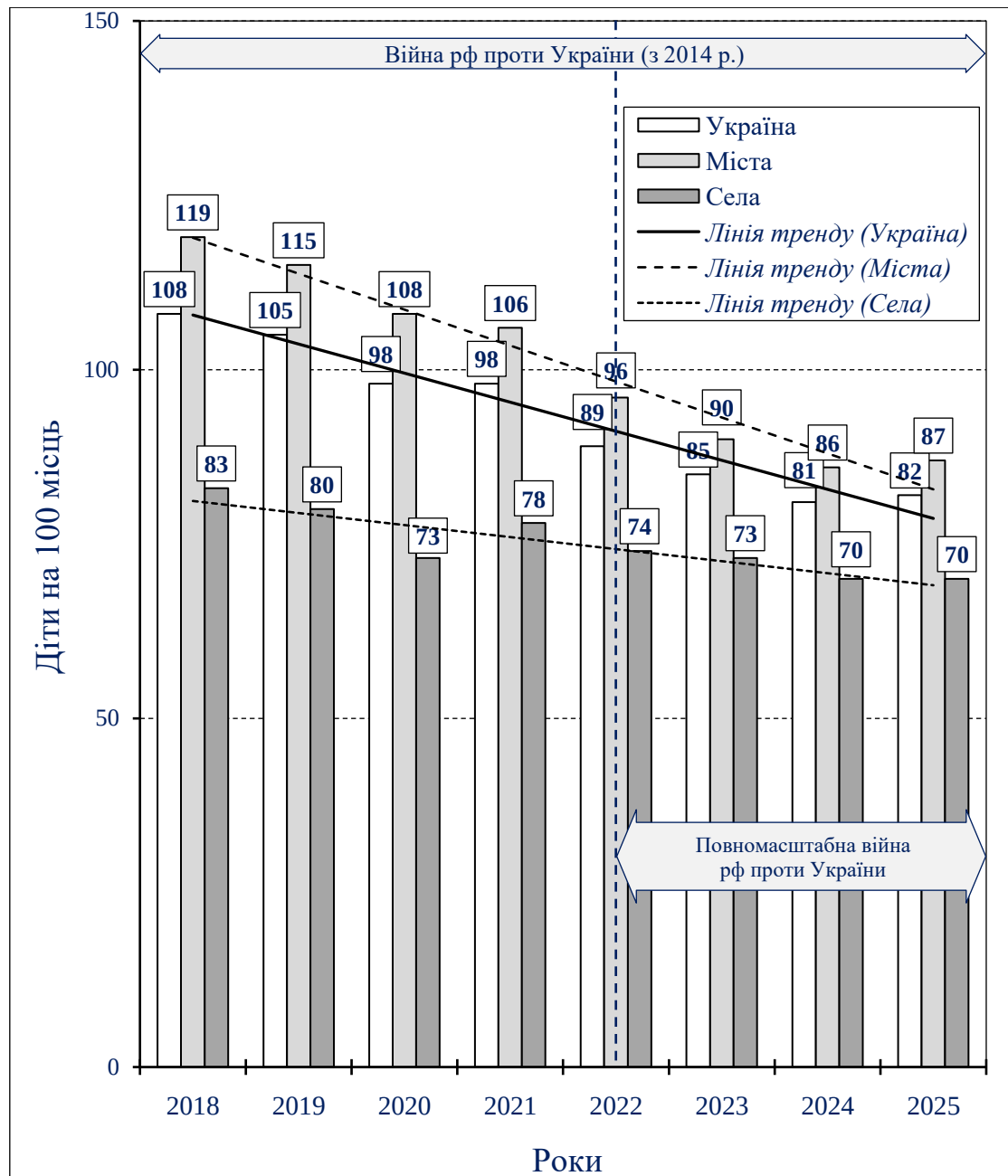

Рис. 17.1. Завантаженість закладів дошкільної освіти
(кількість дітей на 100 місць) в Україні
на кінець 2018-2025 рр.

(з 2014 р. без тимчасово окупованих АР Крим і м. Севастополя та непідконтрольних частин Донецької і Луганської областей, а з 2022 р. без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

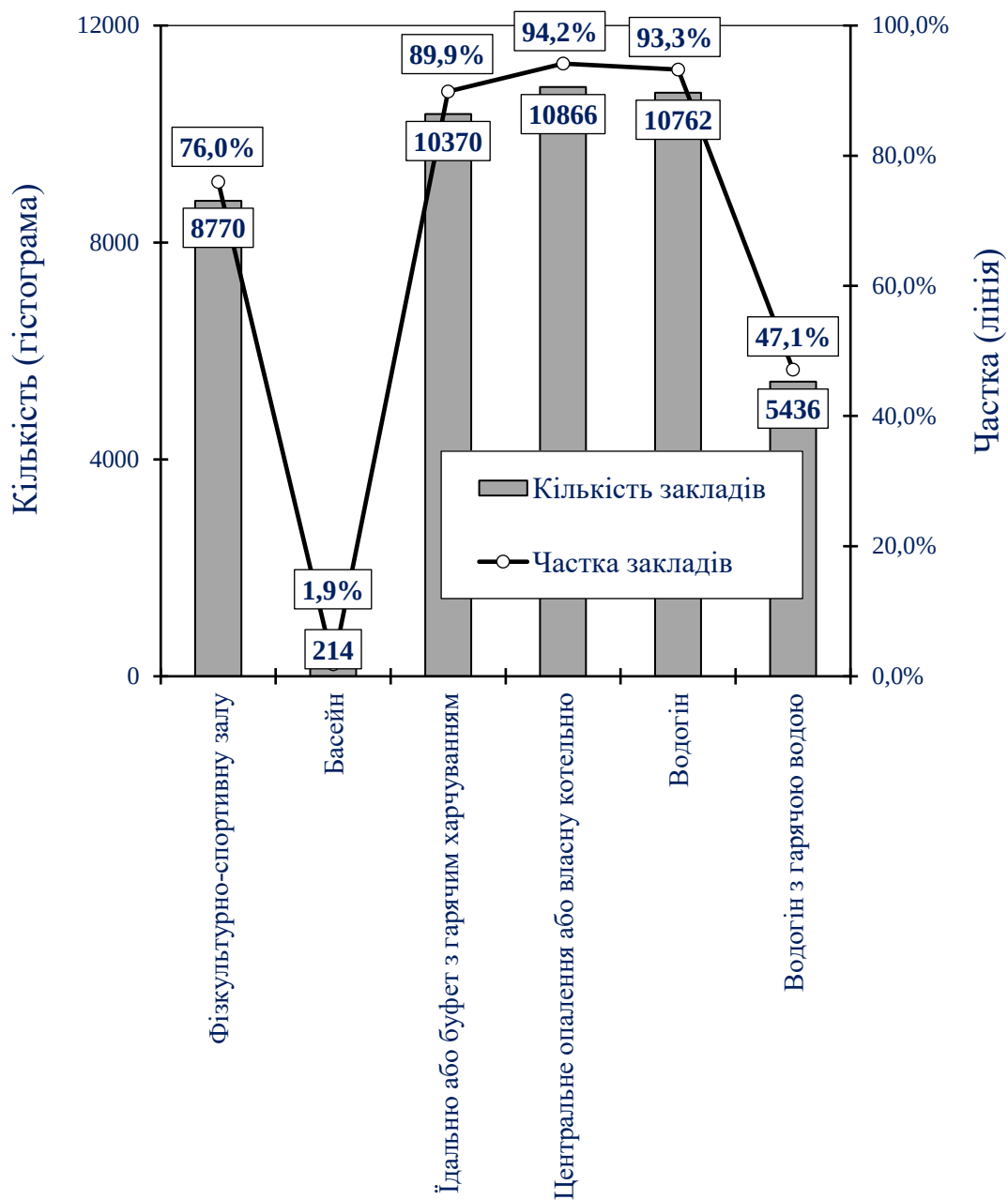
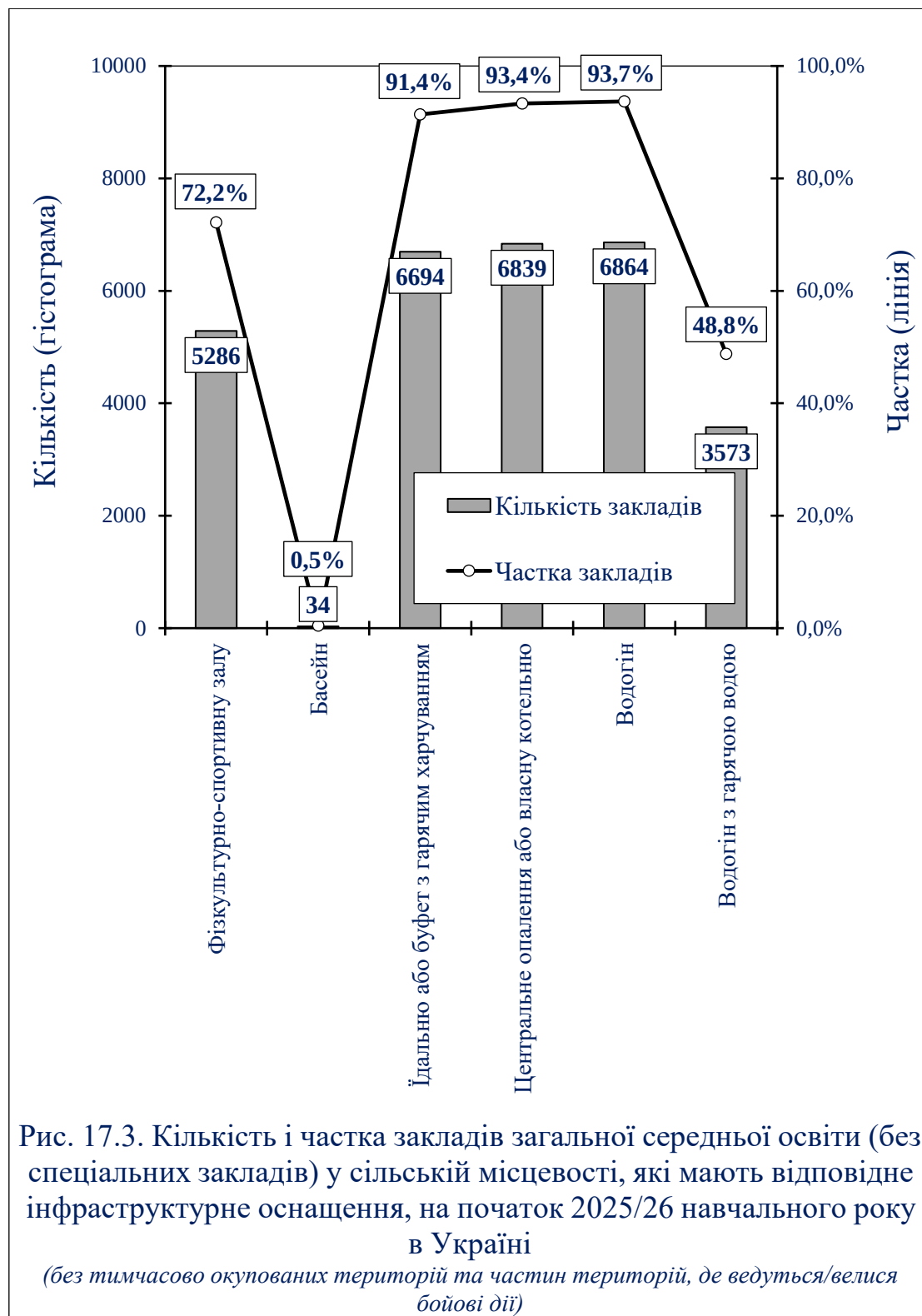

Рис. 17.2. Кількість і частка закладів загальної середньої освіти (без спеціальних закладів), які мають відповідне інфраструктурне оснащення, на початок 2025/26 навчального року в Україні (без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

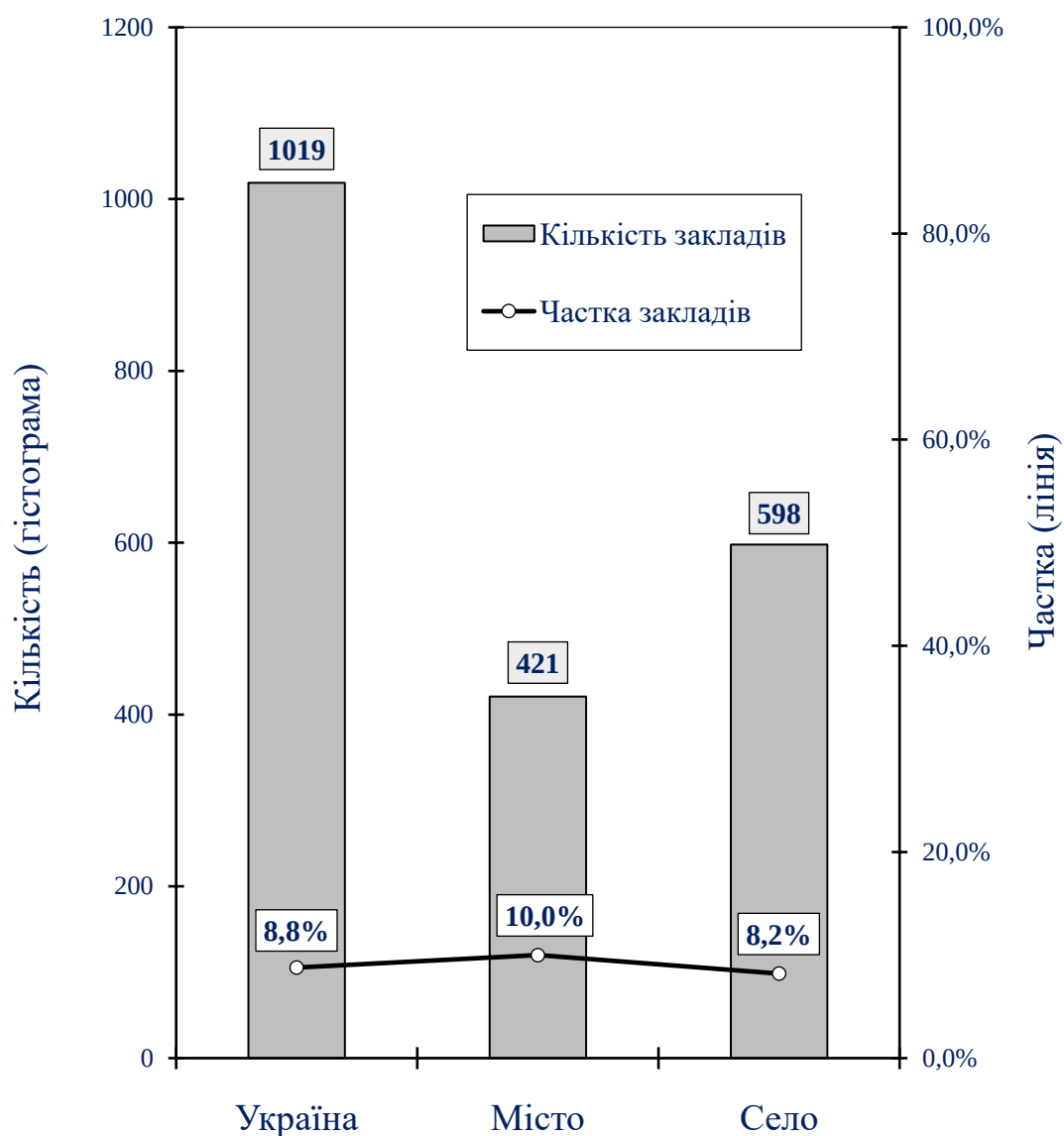

Рис. 17.4. Кількість і частка закладів загальної середньої освіти (без спеціальних закладів), приміщення яких потребують капітального ремонту, на початок 2025/26 навчального року в Україні
(без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

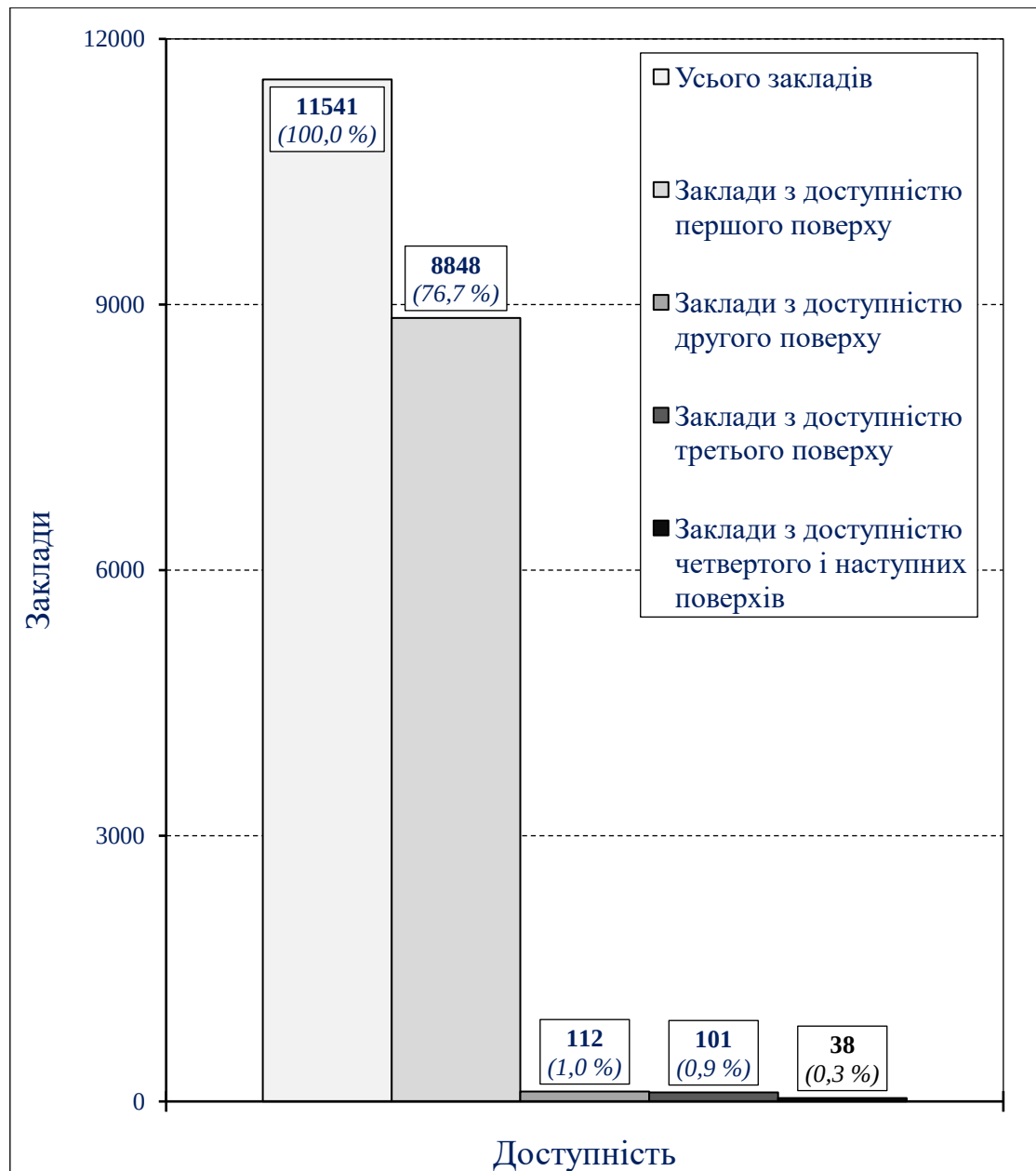
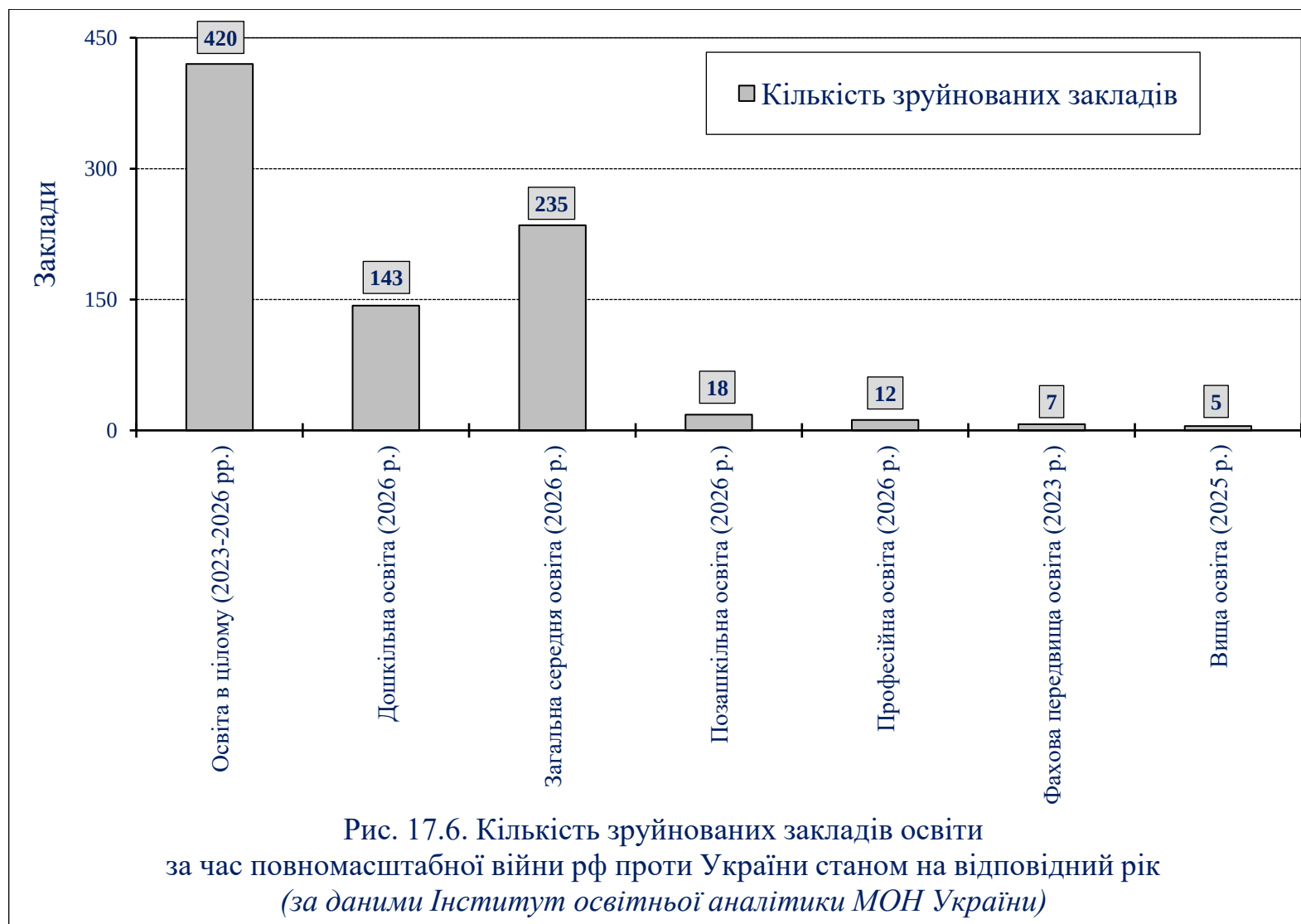
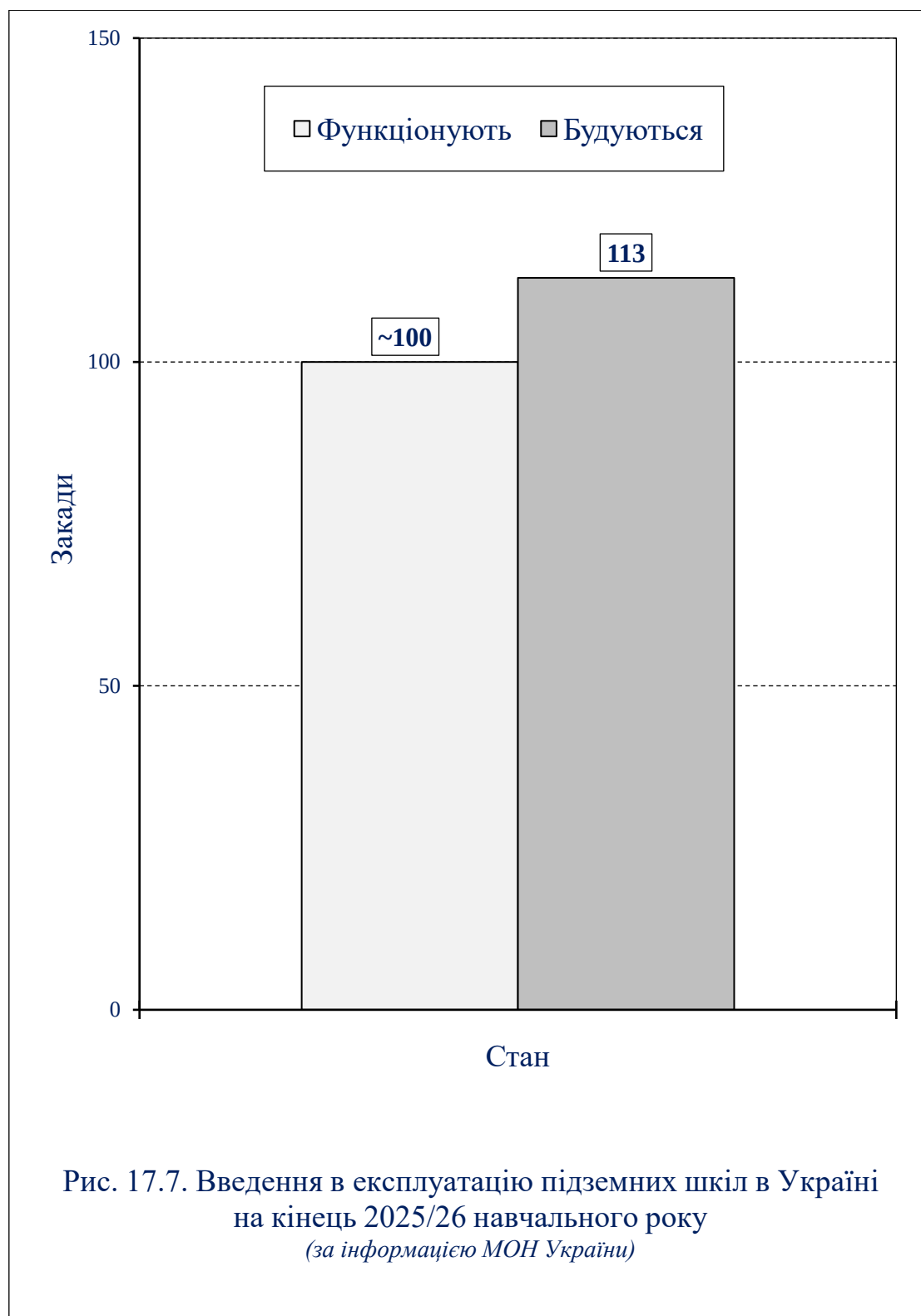

Рис. 17.5. Кількість і частка закладів загальної середньої освіти (без спеціальних закладів), у яких організовано безперешкодний доступ учнів з інвалідністю до шкільних приміщень, в Україні у 2025/26 навчальному році.

(без тимчасово окупованих територій та частин територій, де ведуться/велися бойові дії)

ДОДАТОК Б (статистичні дані)

Таблиця 1.	Заклади дошкільної освіти	377
Таблиця 2.	Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за видами закладів	379
Таблиця 3.	Заклади дошкільної освіти, які мають групи короткотривалого перебування	380
Таблиця 4.	Кількість дітей окремих категорій у закладах дошкільної освіти	381
Таблиця 5.	Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за типами закладів	382
Таблиця 6.	Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за віком у міській та сільській місцевості	383
Таблиця 7.	Заклади дошкільної освіти, які мають групи з цілодобовим перебуванням	384
Таблиця 8.	Заклади дошкільної освіти за формою власності, на якій засновано заклади	385
Таблиця 9.	Заклади загальної середньої освіти	386
Таблиця 10.	Зведена інформація щодо державних та комунальних закладів всіх міністерств і відомств та приватних закладів міські поселення та сільська місцевість	389
Таблиця 11.	Відомості про використання сучасних інформаційних технологій в закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО)	391
Таблиця 12.	Відомості про кількість інклюзивних та спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти, кількість спеціальних закладів загальної середньої освіти, кількість учнів з особливими освітніми потребами в Україні у 2020 – 2025 рр.	392
Таблиця 13.	Відомості про використання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО)	393
Таблиця 14.	Відомості про мережу закладів позашкільної освіти (без ДЮСШ) системи МОН України та приватних станом на 1 січня 2026 р.	396
Таблиця 15.	Кількість вихованців, учнів, слухачів у гуртках, групах, творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти системи МОН України та приватних, станом на 1 січня 2026 р., усього	398
Таблиця 16.	Розподіл вихованців, учнів, слухачів за віком та напрямками роботи гуртків, груп та творчих об'єднань	

	закладів позашкільної освіти системи МОН України та приватних, станом на 1 січня 2026 р.	400
Таблиця 17.	Заклади професійної (професійно-технічної) освіти	401
Таблиця 18.	Заклади фахової передвищої освіти	403
Таблиця 19.	Заклади вищої освіти	404
Таблиця 20.	Динаміка чисельності фахівців психологічної служби у системі освіти України	407
Таблиця 21.	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2010 – 2025 рр.	408
Таблиця 22.	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, які мають науковий ступінь, за 2010 – 2025 рр.	410
Таблиця 23.	Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за 2010 – 2025 рр.	411
Таблиця 24.	Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за секторами діяльності за 2021 – 2024 рр.	413
Таблиця 25.	Кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки, за секторами діяльності за 2021 – 2024 рр.	415
Таблиця 26.	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010 – 2025 рр.	416
Таблиця 27.	Підготовка осіб-іноземців у закладах освіти	422
Таблиця 28.	Населення	423
Таблиця 29.	Населення України 2022 – 2024 рр. За даними DataBank: World Development Indicators	435
Таблиця 30.	Звіт про виконання Державного бюджету України у 2024 р.	436

Таблиця 1

**Заклади дошкільної освіти/
Preschool educational institutions**

	Кількість закладів дошкільної освіти⁶, тис./ <i>Number of institutions of preschool education⁶, thsd.</i>	Кількість місць у закладах дошкільної освіти⁷, тис./ <i>Number of places in institutions of preschool education⁷, thsd.</i>	Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, тис./ <i>Number of persons in institutions of preschool education, thsd.</i>	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, відсотків до кількості дітей відповідного віку/ <i>Coverage of children by institutions of preschool education, percentage of total children of specified age</i>
1990	24,5	2277	2428	57
1991	24,4	2243	2268	55
1992	23,8	2216	2063	51
1993	23,2	2189	1918	49
1994	22,3	2101	1736	47
1995	21,4	2014	1536	44
1996	20,2	1856	1342	41
1997	18,4	1770	1172	38
1998	17,6	1638	1103	38
1999	17,2	1216	1055	39
2000	16,3	1117	983	40
2001	15,7	1077	968	41
2002	15,3	1060	973	48
2003	15,0	1053	977	49
2004	14,9	1040	996	50
2005	15,1	1056	1032	51
2006	15,1	1063	1081	53
2007	15,3	1084	1137	54
2008	15,4	1110	1195	54
2009	15,5	1121	1214	53
2010	15,6	1136	1273	53
2011	16,1	171	1354	55
2012	16,4	1204	1428	57
2013	16,7	1236	1471	61

	Кількість закладів дошкільної освіти⁶, тис./ Number of institutions of preschool education⁶, thsd.	Кількість місць у закладах дошкільної освіти⁷, тис./ Number of places in institutions of preschool education⁷, thsd.	Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, тис./ Number of persons in institutions of preschool education, thsd.	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, відсотків до кількості дітей відповідного віку/ Coverage of children by institutions of preschool education, percentage of total children of specified age
2014 ¹	15,0	1077	1295	55
2015 ¹	14,8	1105	1291	55
2016 ¹	14,9	1125	1300	57
2017 ¹	14,9	1141	1304	59
2018 ¹	14,9	1156	1278	61
2019 ¹	14,8	1155	1230	63
2020 ^{1,2}	15,3	1153	1151	63
2021 ^{1,3}	15,0	1138	1111	65
2022 ^{4,5}	13,9	1047	934	53 ⁸
2023 ^{4,5}	13,5	1010	862	-
2024 ^{4,5}	12,9	961	781	-
2025 ^{4,5}	12,3	872	713	-

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. /Data exclude the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

² Інформація підготовлена за даними Державної інформаційної системи освіти, наданими Державною науковою установою "Інститут освітньої аналітики" Міністерства освіти і науки України. /Information has been compiled according to data from the State information system for education provided by the State scientific institution "Institute for Education Analytics" at the Ministry of Education and Science of Ukraine.

³ За даними Міністерства освіти і науки України. /The Ministry of Education and Science of Ukraine.

⁴ Без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. /Data exclude the territories which are temporarily occupied by the russian federation and part of territories where the military actions are/were conducted.

⁵ За наявними даними Міністерства освіти і науки України. /The based on available data Ministry of Education and Science of Ukraine.

⁶ У 1990-2014 рр. та у 2020-2024 рр. враховані заклади дошкільної освіти, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини, у 2015-2019 рр. – заклади, які працювали протягом року. /In 1990-2014 and in 2020-2024, data include preschool educational institutions, which have not worked for a year or more for any reason, since 2015-2019 - institutions that have worked throughout the year.

⁷ У 1990-2014 рр. не враховані місця у закладах дошкільної освіти, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини. /In 1990-2014, data do not include places in the preschool educational institutions, which have not worked for a year or more for any reason.

⁸ У розрахунку використано дані про чисельність постійного населення України на 01.01.2022 р. / The calculation used data on the number of permanent population of Ukraine on 01.01.2022.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 рр.)

Таблиця 2

Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за видами закладів

(осіб)

	Усього/ <i>Total</i>	У тому числі в закладах/ <i>Including in institutions</i>		
		загального розвитку ¹ / <i>general development¹</i>	комбіновані/ <i>combined</i>	санаторні та спеціальні/ <i>sanatorium and special</i>
на кінець 2024 р.	780 499	564 413	200 209	15 877
на кінець 2023 р.	861 515	619 086	223 350	19 079
на кінець 2022 р.	934 355	662 946	247 675	23 734
на кінець 2021 р.	1 111 358	785 698	295 685	29 975

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Заклади дошкільної освіти, які мають групи короткотривалого перебування

	Кількість закладів, які мають групи короткотривалого перебування, од/ <i>Number of institutions that have short-stay groups, units</i>		Кількість груп короткотривалого перебування, од/ <i>Number of short-stay groups, units</i>		Кількість дітей у групах короткотривалого перебування, осіб/ <i>Number of children in short-stay groups, persons</i>	
	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>
на кінець 2024 р.	975	929	1 509	1 377	17 509	16 180
на кінець 2023 р.	1 052	1 011	1 509	1 389	16 808	15 520
на кінець 2022 р.	1 064	1 042	1 579	1 480	18 155	17 143
на кінець 2021 р.	1 235	1 214	1 778	1 670	20 064	18 807

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 4

Кількість дітей окремих категорій у закладах дошкільної освіти

(осіб)

	Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування/ <i>Orphans and children deprived of parents guardianship</i>	Діти з інвалідністю/ <i>Children with disabilities</i>	Діти з особливими освітніми потребами/ <i>Children with special educational needs</i>	З них в інклюзивних групах/ <i>Of which in inclusive groups</i>	Діти, потерпілі від наслідків Чорнобильської катастрофи/ <i>Children affected by the consequences of the Chernobyl disaster</i>
на кінець 2024 р.	1 861	8 121	61 125	17 103	9 725
на кінець 2023 р.	1 882	7 867	60 607	13 281	11 005
на кінець 2022 р.	2 077	7 660	58 298	9 780	12 852
на кінець 2021 р.	2 657	61 248	9 400	10 216	14 163

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 5

Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за типами закладів

(осіб)

	Усього/ <i>Total</i>	У тому числі/ <i>Including</i>		
		дитячі садки/ <i>kindergartens</i>	ясла-садки/ <i>nursery- kindergartens</i>	інші ¹ / <i>others</i> ¹
кінець 2024 р.	780 499	129 165	584 640	66 694
кінець 2023 р.	861 515	140 099	649 742	71 674
кінець 2022 р.	934 355	150 186	703 424	80 745
кінець 2021 р.	1 111 358	175 848	840 290	95 220

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 6

Кількість дітей у закладах дошкільної освіти за віком у міській та сільській місцевості

	Усього/ Total	У тому числі у віці/Including in age							
		до 1 року/ up to 1 year	від 1 року до 2 років/ from 1 year to 2 years	від 2 до 3 років/ from 2 to 3 years	3 роки і старше/ 3 years and older	з них діти, яким до 01.09.2025 р. виповниться/of which are children who will reach the age of by September 1, 2025			
						5 років/ 5 years	6 років/ 6 years	7 років/ 7 years	
на кінець 2024 р.	583 389	128	9 039	74 473	499 749	150 896	155 004	24 537	міська місцевість
	197 110	29	2 305	19 074	175 702	54 186	51 149	4 552	сільська місцевість
на кінець 2023 р.	655 347	85	7 717	82 132	565 413	173 041	177 718	25 914	міська місцевість
	206 168	24	1 979	19 323	184 842	56 239	56 128	4 825	сільська місцевість
на кінець 2022 р.	711 264	65	6 048	80 762	624 389	193 405	195 000	25 998	міська місцевість
	223 091	6	1 923	18 410	202 752	63 649	63 469	5 710	сільська місцевість
на кінець 2021 р.	846 617	81	9 891	120 342	716 303	219 981	216 019	24 346	міська місцевість
	264 741	28	2 570	24 649	237 494	73 659	73 147	5 044	сільська місцевість

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Заклади дошкільної освіти, які мають групи з цілодобовим перебуванням

	Кількість закладів, які мають групи з цілодобовим перебуванням, од/ <i>Number of institutions that have 24-hour-stay groups, units</i>		Кількість груп з цілодобовим перебуванням, од/ <i>Number of 24-hour-stay groups, units</i>		Кількість місць у групах з цілодобовим перебуванням, од/ <i>Number of places in 24-hour-stay groups, units</i>		Кількість дітей у групах з цілодобовим перебуванням, осіб/ <i>Number of children in 24-hour-stay groups, persons</i>	
	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>	усього/ total	з них для дітей у віці 3 роки і старше/ <i>of which for children aged 3 and older</i>
на кінець 2024 р.	44	44	75	69	866	822	710	646
на кінець 2023 р.	52	51	79	74	1 025	948	847	792
на кінець 2022 р.	96	91	140	130	1 785	1 687	1 609	1 457
на кінець 2021 р.	164	160	267	245	3 199	2 986	3 038	2 829

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Заклади дошкільної освіти за формою власності, на якій засновано заклади

	Кількість закладів, од/ <i>Number of institutions, units</i> з них засновані на власності/ <i>of which are property-based institutions</i>		Кількість місць, од/ <i>Number of places, units</i> з них у закладах, заснованих на власності/ <i>of which in property-based institutions</i>		Кількість дітей, осіб/ <i>Number of children, persons</i> з них у закладах, заснованих на власності/ <i>of which in property-based institutions</i>	
	державній та комунальній/ <i>public and communal</i>	приватній та корпоративній/ <i>private and corporate</i>	державній та комунальній/ <i>public and communal</i>	приватній та корпоративній/ <i>private and corporate</i>	державній та комунальній/ <i>public and communal</i>	приватній та корпоративній/ <i>private and corporate</i>
на кінець 2024 р.	12 356	565	929 900	30 968	759 459	21 040
на кінець 2023 р.	12 911	541	982 751	27 746	842 168	19 347
на кінець 2022 р.	13 376	499	1 020 425	26 658	916 144	18 211
на кінець 2021 р.	14 477	497	1 107 625	29 980	1 087 910	23 448

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 9

Заклади загальної середньої освіти (за даними Міністерства освіти і науки України)
General education schools (source: the Ministry of Education and Science of Ukraine)

(на початок навчального року, тис.)/ (beginning of school year, thsd.)

	Кількість закладів загальної середньої освіти/ <i>Total institutions</i>	Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти/ <i>Total students</i>	З них у закладах/ <i>Total students</i>		Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти/ <i>Students who finished general education schools (received a certificate)</i>		Кількість вчителів у закладах загальної середньої освіти/ <i>Total teachers</i>
			денних/ <i>full-time</i>	вечірніх (змінних)/ <i>part-time, including distance learning</i>	одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти/ <i>incomplete secondary education</i>	одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти/ <i>complete secondary education</i>	
1990/91	21,8	7132	6939	193	696	406	537
1991/92	21,9	7102	6918	184	699	409	543
1992/93	22,0	7088	6918	170	683	393	565
1993/94	22,1	7096	6937	159	674	375	579
1994/95	22,3	7125	6972	153	654	355	576
1995/96	22,3	7143	7007	136	639	361	596
1996/97	22,2	7134	7016	118	657	374	585
1997/98	22,1	7078	6970	108	670	378	571
1998/99	22,1	6987	6876	111	724	408	573
1999/00	22,2	6857	6743	114	737	434	576
2000/01	22,2	6764	6647	117	720	475	577
2001/02	22,2	6601	6486	115	738	505	568
2002/03	22,1	6350	6237	113	724	508	561
2003/04	21,9	6044	5936	108	720	526	551
2004/05	21,7	5731	5626	105	675	519	547
2005/06	21,6	5399	5301	98	649	515	543

	Кількість закладів загальної середньої освіти/ <i>Total institutions</i>	Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти/ <i>Total students</i>	З них у закладах/ <i>Total students</i>		Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти/ <i>Students who finished general education schools (received a certificate)</i>		Кількість вчителів у закладах загальної середньої освіти/ <i>Total teachers</i>
			денних/ <i>full-time</i>	вечірніх (змінних)/ <i>part-time, including distance learning</i>	одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти/ <i>incomplete secondary education</i>	одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти/ <i>complete secondary education</i>	
2006/07	21,4	5120	5026	94	595	485	537
2007/08	21,2	4857	4768	89	561	467	531
2008/09	21,0	4617	4533	84	546	427	524
2009/10	20,6	4495	4421	74	317	391	522
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515
2011/12	19,9	4292	4225	67	480	215	509
2012/13	19,7	4222	4160	62	441	329	510
2013/14	19,3	4204	4150	54	411	304	508
2014/15 ¹	17,6	3757	3718	39	339	247	454
2015/16 ¹	17,3	3783	3750	33	336	229	444
2016/17 ¹	16,9	3846	3815	30	329	211	438
2017/18 ¹	16,2	3922	3894	28	329	203	440
2018/19 ¹	15,5	4042	4017	25	345	195	441
2019/20 ¹	15,2	4138	4116	22	352	198	440
2020/21 ¹	14,9	4211	4191	20	345	222	440
2021/22 ¹	14,0	4230	4103 ^{2,4}	17 ^{3,4}	363 ⁵	229 ⁶	435
2022/23 ⁷	13,0	4042	3122 ^{2,4}	12 ^{3,4}	366 ⁵	221 ⁶	402
2023/24 ⁷	12,7	3906	2983 ^{2,4}	10,5 ^{3,4}	373 ⁵	223 ⁶	390
2024/25 ⁷	12,3	3744	2939 ^{2,4}	10 ^{3,4}	392 ⁵	231 ⁶	381
2025 ⁷	11,8	3581	—	—	376	238	374

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях./1 Data exclude the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

² Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти, які навчаються за денною формою здобуття освіти./2 Number of pupils in the institutions of general secondary education who are trained according to full-time form of education.

³ Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти, які навчаються за вечірньою та заочною формами здобуття освіти./3 Number of pupils in the institutions of general secondary education who are trained according to evening and extramural form of education.

⁴ З урахуванням учнів з особливими освітніми потребами (без учнів спеціальних закладів загальної середньої освіти та учнів спеціальних класів, організованих у закладах загальної середньої освіти)./4 Including pupils with special educational needs (excluding pupils of special institutions of general secondary education and pupils of special classes organized in the institutions of general secondary education).

⁵ Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти, які одержали свідоцтво про здобуття базової середньої освіти./5 Graduation of pupils from the institutions of general secondary education who received the certificate on obtaining the basic secondary education.

⁶ Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти, які одержали свідоцтво про здобуття повної загальної середньої освіти./6 Graduation of pupils from the institutions of general secondary education who received the certificate on obtaining the complete general secondary education.

⁷ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії./7Data exclude the territories which are temporarily occupied by the russian federation and part of territories where the military actions are/were conducted.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 pp.)

Зведена інформація щодо державних та комунальних закладів всіх міністерств і відомств та приватних закладів міські поселення та сільська місцевість

Розділ І. Склад педагогічних працівників

Характеристика працівників		№ рядка	Кількість педагогічних працівників, осіб	Із графі 1 – кількість жінок	Із загальної кількості педпрацівників (з графі 1) мають освітньо-кваліфікаційний рівень (освіту)								Із графі 1 – кількість пенсіонерів	Із графі 1 – мають стаж педагогічної роботи				Кількість вакантних посад (число ставок), одиниць	Загальна кількість ставок, одиниць	
					спеціаліста або магістра (повну вищу)					бакалав-ра (базову вищу)	Молодшого спеціаліста (неповну)			середню загальну						
					усього	спеціаліст вищої категорії	спеціаліст 1 категорії	спеціаліст 2 категорії	спеціаліст		усього	з них педагогічний								
Категорія працівників																				
А		Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Учителів (без керівників закладів)	учителів 1-4-х класів*	01	65 832	65 200	57 993	36 953	11 815	6 021	3 204	2 109	5 620	5 592	110	8 809	3 076	6 367	11 543	44 846	409,02	77 989,01
	учителів 5-11(12)-х класів (без учителів, наведених по рядку 03)	02	156 667	133 013	150 431	90 464	29 646	15 535	14 786	4 619	1 413	1 180	204	28 161	15 320	18 126	31 164	92 057	1 356,41	193 902,50
	учителів музики, образотворчого мистецтва, фізкультури, захисту України, трудового навчання	03	38 658	17 538	33 392	16 653	6 946	4 405	5 388	2 203	2 879	2 203	184	6 489	5 342	5 736	7 827	19 753	359,34	40 187,90
Директорів закладів	I ступеня	04	417	364	399	x	x	x	x	5	13	13	x	65	25	37	79	276	13,50	454,71
	I-II ступенів	05	3 463	2 643	3 448	x	x	x	x	13	2	2	x	793	82	149	485	2 747	48,50	3 415,43
	I-III ступеня	06	7 227	5 243	7 218	x	x	x	x	7	2	1	x	1 772	167	327	968	5 765	96,00	7 043,50
Заступників директорів закладів	I-II ступенів	07	3 089	2 905	3 056	x	x	x	x	28	5	5	x	455	79	228	664	2 118	69,80	2 686,14
	I-III ступенів	08	15 224	14 036	15 091	x	x	x	x	95	38	29	x	2 372	422	1 102	3 029	10 671	249,75	14 386,66
Усього (сума даних рядків 01-08) (без сумісників)		09	290 577	240 942	271 028	144 070	48 407	25 961	23 378	9 079	9 972	9 025	498	48 916	24 513	32 072	55 759	178 233	2 602,32	340 065,85
Крім того без сумісників	практичних психологів	10	6 865	6 357	6 263	2 315	1 436	1 182	1 330	491	93	75	18	346	1 132	1 356	2 070	2 307	579,23	5 675,93
	соціальних педагогів	11	4 133	3 658	3 675	1 041	919	778	937	280	163	128	15	278	712	921	1 360	1 140	481,10	3 803,22
	асистентів в інклюзивних класах	12	31 085	27 902	23 772	3 343	2 324	2 663	15 442	3 259	3 738	3 345	316	5 070	9 302	6 576	5 125	10 082	1 967,28	33 240,40
	вихователів, які не викладають предмети в закладах	13	9 104	8 291	6 815	2 377	1 535	1 106	1 797	677	1 435	1 255	177	1 658	2 017	1 369	1 674	4 044	978,02	10 632,26
	педагогів-організаторів	14	9 335	8 266	7 337	2 466	1 708	1 440	1 723	863	993	797	142	504	1 979	1 817	2 256	3 283	535,03	8 612,48
	учителів, директорів, заступників директорів, вихователів (які викладають і не викладають предмети), педагогів-організаторів у закладах і класах для дітей з особливими освітніми потребами	15	16 178	14 033	14 646	8 213	3 372	1 761	1 300	558	925	835	49	2 513	1 351	1 877	3 429	9 521	527,55	18 220,34
	у тому числі дефектологів-спеціалістів	16	4 031	3 679	3 930	2 357	882	482	209	101	x	x	x	562	158	472	972	2 429	114,59	2 917,31
учителів у логопедичних пунктах		17	1 029	1 012	924	x	x	x	x	67	32	x	6	119	x	x	x	x	x	x
Кількість працівників, прийнятих на роботу за сумісництвом з інших установ, організацій та підприємств		18	16 010	11 838	14 832	8 343	2 745	1 584	2 160	541	594	411	43	1 541	x	x	x	x	x	x
з них мають педагогічну освіту		19	15 153	11 367	14 271	8 194	2 688	1 533	1 856	471	411	411	x	1 434	x	x	x	x	x	x

продовження таблиці 10

Розділ II. Розподіл учителів, які викладають окремі предмети (у тому числі директорів закладів та їх заступників)

Учителі, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень (освіту)	№ рядка	Усього учителів, осіб (сума даних граф 2-22)	з них за основною спеціальністю																					
			української мови та літератури	зарубіжної літератури	інших мов та літератур (крім української)	історії	фізики	математики	основ інформатики	хімії	географії	біології	англійської мови	німецької мови	французької мови	іспанської мови	інших іноземних мов	інших предметів	музики	образотворчого мистецтва	фізичної культури	замісту України	трудо-вого навчання	Із графі 1 – жінок
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Спеціаліста або магістра (повну вищу)	01	209119	32712	6468	3312	16486	10010	23868	12872	7322	9549	11118	27493	3092	656	111	531	8212	4665	3310	17794	2095	7443	164416
Бакалавра (базову вищу)	02	6906	452	50	42	424	173	563	741	91	166	224	1268	83	13	8	56	321	283	186	1354	120	288	3974
Молодшого спеціаліста (неповну вищу)	03	4312	96	30	20	52	46	134	219	22	39	46	312	18	1	1	13	373	1036	297	784	116	657	2638
Середню загальну	04	388	10	2	2	15	14	19	14	6	11	12	53	4	0	0	4	38	42	17	54	20	51	226
Усього (сума даних рядків 01-04)	05	220725	33270	6550	3376	16977	10243	24584	13846	7441	9765	11400	29126	3197	670	120	604	8944	6026	3810	19986	2351	8439	171254
у тому числі вчителів, які викладають у 1-4 класах	06	25584	857	81	90	x	x	x	x	x	x	x	14204	427	108	21	99	x	3192	904	5234	19	348	19362
3 рядка 05: директорів та заступників, які викладають предмети	07	25400	4914	1308	580	2727	1166	2888	1442	1009	1441	1386	1808	274	61	7	43	2392	339	454	499	139	523	20703
учителів, які викладають українською мовою	08	141352	x	x	x	16724	10084	24193	13655	7328	9619	11219	x	x	x	x	x	8608	5907	3727	19678	2310	8300	97724
пенсіонерів	09	39361	5894	2266	1027	3045	2504	6397	686	1802	1936	2123	2678	439	193	27	40	1524	1101	571	2615	593	1900	30431
Кількість вакантних посад (число ставок)	10	1759,22	169,94	36,18	24,02	98,17	93,15	153,61	155,65	69,71	73	69,23	258,36	69,65	4,8	2,33	9,85	98,17	41,21	57,68	128,83	78,75	66,93	x
Крім того, сумісників	11	13688	1025	241	118	1129	1040	1023	832	1104	688	718	1146	229	57	9	94	1126	897	301	772	648	491	9487
3 рядка 05 розподіл педпрацівників за віком:																								
до 30 років включно	12	20304	1561	137	108	1522	743	1954	2853	454	620	768	3587	226	33	23	134	746	598	339	3216	246	436	11556
31-40 років	13	45992	4707	611	402	3591	1689	4055	4957	1303	1720	2151	8884	772	94	21	199	1902	993	764	5342	449	1386	33856
41-50	14	56397	9546	988	648	4685	2271	5236	3427	1830	2332	3221	9004	1039	162	34	173	2204	1508	1008	4621	468	1992	46040
51-54	15	27426	6101	865	432	1907	1286	2944	1111	879	1512	1417	2436	343	64	3	33	1201	884	549	1996	218	1245	22757
55-60	16	35052	6142	1943	853	2585	1930	4461	931	1307	1847	1924	2767	409	131	16	25	1508	1032	639	2462	464	1676	28694
понад 60 років	17	35554	5213	2006	933	2687	2324	5934	567	1668	1734	1919	2448	408	186	23	40	1383	1011	511	2349	506	1704	28351

Кількість учителів, які викладають 3 і більше предметів (18) _28177, з них: у сільській місцевості (19) _21040

Кількість директорів віком до 30 років включно (20) _105

Кількість бібліотекарів (завідувачів бібліотек) (21) _8423

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень «Про чисельність і склад педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств та приватних закладів»(2025/2026 н. р.), <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 11

**Відомості про використання сучасних інформаційних технологій
в закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО)
Міністерства освіти і науки, інших міністерств і відомств та приватних закладах**

	Разом	Міські поселення	Сільська місцевість
Кількість закладів, що мають комп'ютери, од			
2020/2021 н.р.	14465	5273	9192
2021/2022 н.р.	13460	5222	8238
2022/2023 н.р.	12048	4714	7334
2023/2024 н.р.	11703	4667	7036
2024/2025 н.р.	11324	4643	6681
2025/2026 н.р.	10788	3836	6952
Кількість персональних ПК у закладах, од.			
2020/2021 н.р.	364652	223327	141325
2021/2022 н.р.	354144	219471	134673
2022/2023 н.р.	321715	200713	121002
2023/2024 н.р.	321193	202521	118672
2024/2025 н.р.	319095	202542	116553
2025/2026 н.р.	318403	172768	145635
Кількість комп'ютерів, що підключені до Інтернет, од.			
2020/2021 н.р.	262048	167828	94220
2021/2022 н.р.	255498	165534	89964
2022/2023 н.р.	233560	150836	82724
2023/2024 н.р.	233486	151923	81563
2024/2025 н.р.	230978	149881	81097
2025/2026 н.р.	231169	129667	101502
Кількість закладів, що мають платформи організації дистанційного навчання, од.			
2021/2022 н.р.	6702	3012	3690
2022/2023 н.р.	7215	3233	3982
2023/2024 н.р.	7379	3330	4049
2024/2025 н.р.	7038	3274	3764
2025/2026 н.р.	6635	2709	3926

Джерело: Інститут освітньої аналітики, <https://iea.gov.ua/en/main-activities/scientific-and-analytics-activities/analytics/information-bulletins/>

Таблиця 12

**Відомості про кількість інклюзивних та спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти,
кількість спеціальних закладах загальної середньої освіти,
кількість учнів з особливими освітніми потребами в Україні у 2020-2025 рр.**

На початок навчального року	Загальна кількість учнів з ООП у ЗЗСО (без спеціальних класів)	Кількість класів у ЗЗСО та учнів з ООП у них:				Кількість спеціальних ЗЗСО	Загальна кількість учнів з ООП у спеціальних ЗЗСО
		Інклюзивних класів	Учнів в інклюзивних класах	Спеціальних класів	Учнів у спеціальних класах		
2020/2021	40012	—*	25078	—	5844	319	36461
2021/2022	46858	—	32686	—	5661	310	36294
2022/2023	45238	—	33861	—	4770	290	34029
2023/2024	50756	29140	40147	489	4363	286	34010
2024/2025	57906	33904	47322	475	4002	278	33186
2025/2026	65471	38415	54696	494	3684	280	32842

* Інформація про кількість класів у 2020-2023 рр. не фіксувалася у статистичних звітах

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 13

**Відомості про використання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку
осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО)**

Назва показника	Міська місцевість				Сільська місцевість				Разом			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї
Кількість закладів, од, які мають Обладнання загального корекційного призначення	1316	46	378	892	1608	25	390	1193	2924	71	768	2085
Комп'ютерні програми	326	18	95	213	371	7	101	263	697	25	196	476
Обладнання для ресурсної кімнати	1375	45	396	934	1697	14	353	1330	3072	59	749	22664
Засоби корекції ігрової діяльності осіб з особливими освітніми потребами різного віку та з різними порушеннями психофізичного розвитку	1477	55	424	998	1900	16	451	1433	3377	71	875	2431
Обладнання для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату та осіб зі складною структурою порушення	475	8	119	348	468	2	97	369	943	10	216	717

Назва показника	Міська місцевість				Сільська місцевість				Разом			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї
Корекційні засоби навчання для осіб з тяжкими порушеннями мовлення, з порушенням опорно-рухового апарату та осіб з інтелектуальними порушеннями, в тому числі з розладами аутистичного спектра	630	19	167	444	544	5	114	426	1174	23	281	870
Обладнання для забезпечення корекції мовленнєвої сфери осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі з тяжкими порушеннями мовлення	714	40	187	487	577	7	126	444	1291	47	313	931
Корекційні засоби навчання для осіб із сенсорними порушеннями (зі зниженим слухом та глухих учнів)	148	1	38	109	156	2	24	130	304	3	62	239

Назва показника	Міська місцевість				Сільська місцевість				Разом			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї		початкові школи	гімназії	ліцеї
Обладнання для осіб із сенсорними порушеннями (зі зниженим зором та для сліпих учнів)	143	6	31	106	109	1	11	97	252	7	42	203
Корекційні засоби навчання для осіб сліпих та зі зниженим зором	99	3	21	75	79		11	68	178	3	32	143
Обладнання для кабінету психологічної реабілітації	516	28	142	346	380	2	61	317	896	30	203	663
Обладнання для проведення уроків фізкультури, корекційних занять з лікувальної фізкультури, ритміки	846	39	229	578	925	16	231	678	1771	55	460	1256

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень «Відомості про матеріально-технічну базу та використання сучасних інформаційних технологій в закладах загальної середньої освіти (без спеціальних ЗЗСО) Міністерства освіти і науки, інших міністерств і відомств та приватних закладах 2025/2026 н.р.»
<https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 14

**Відомості про мережу закладів позашкільної освіти (без ДЮСШ)
системи МОН України та приватних
станом на 1 січня 2026 р.**

	Кількість закладів позашкільної освіти, од.	З них – фінансуються з бюджетів				
		державного	обласних	районних	міст обласного значення	
					усього	з них районних у містах
Усі типи закладів позашкільної освіти	1134	7	96	598	416	19
у тому числі: профільні заклади	861	7	91	411	335	18
з них центри, будинки, клуби науково-технічної творчості учнівської молоді, станції юних техніків	129	1	17	53	58	3
центри, будинки, клуби еколого- натуралістичної творчості учнівської молоді, станції юних натуралістів	57	1	17	14	25	0
центри, будинки, клуби, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів	55	1	17	8	29	1
центри, палаци, будинки, клуби художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, художньо-естетичної творчості учнівської молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання	452	3	18	273	157	9

	Кількість закладів позашкільної освіти, од.	З них – фінансуються з бюджетів				
		державного	обласних	районних	міст обласного значення	
					усього	з них районних у містах
центри військово-патріотичного напрямку	17	0	1	1	15	0
малі академії наук учнівської молоді (територіальні відділення)	27	1	15	5	6	0
малі академії мистецтв (народних ремесел)	5	0	0	5	0	0
клуби фізичної підготовки	16	0	1	7	8	0
дитячі флотилії моряків і річковиків	9	0	1	1	7	1
дитячі стадіони	1	0	0	0	1	0
дитячі парки	2	0	0	1	1	0
інші заклади	91	0	4	43	28	4
комплексні заклади	273	0	5	187	81	1
Заклади позашкільної освіти у сільській місцевості	296	0	0	290	4	0

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень «Позашкільні навчальні заклади системи Міністерства освіти і науки України та приватні заклади» (станом на 01.01.2026), <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 15

Кількість вихованців, учнів, слухачів у гуртках, групах, творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти системи МОН України та приватних, станом на 1 січня 2026 р., усього

Регіон	Кількість вихованців, учнів, слухачів – усього, осіб	У тому числі особи, яким виповнилося												
		6 років і менше	7 років	8 років	9 років	10 років	11 років	12 років	13 років	14 років	15 років	16 років	17 років	18 років і більше
Вінницька	29 380	2 499	2 775	2 988	3 332	3 312	2 362	2 360	1 958	1 726	2 202	2 036	1 598	232
Волинська	25 375	2 495	1 908	2 230	2 492	2 524	2 691	2 471	2 274	2 031	1 802	1 407	787	263
Дніпропетровська	66 947	8 789	6 095	6 230	6 711	7 276	6 751	5 831	5 332	4 556	3 871	2 891	1 686	928
Донецька	8 978	395	455	587	713	902	893	882	924	945	746	692	513	331
Житомирська	24 902	2 434	2 346	2 838	2 860	2 969	2 911	2 223	1 993	1 494	1 288	997	431	118
Закарпатська	12 699	1 854	1 363	1 535	1 459	1 433	1 211	1 038	945	743	498	379	163	78
Запорізька	25 104	2 209	2 192	2 678	2 842	3 089	2 740	2 426	1 937	1 637	1 299	1 057	683	315
Івано-Франківська	27 463	2 323	2 663	2 923	2 955	2 877	2 626	2 389	2 437	2 224	1 876	1 487	486	197
Київська	68 035	6 606	5 389	6 178	6 937	6 819	6 509	6 885	6 339	6 216	4 992	3 244	1 404	517
Кіровоградська	42 323	3 076	3 846	4 504	4 581	4 524	4 158	4 135	4 132	3 460	2 952	2 105	651	199
Луганська	2 325	218	90	115	155	136	198	244	329	254	235	164	148	39
Львівська	41 871	7 316	3 750	4 501	4 844	4 145	3 675	3 202	2 730	2 496	2 193	1 602	789	628
Миколаївська	19 240	1 857	1 767	2 090	2 093	2 003	1 870	1 808	1 709	1 288	1 161	851	478	265
Одеська	39 930	4 200	3 609	4 405	4 346	4 428	4 091	3 729	3 388	3 100	2 308	1 364	666	296
Полтавська	27 309	3 031	2 590	2 758	2 905	2 863	2 601	2 405	2 257	1 917	1 791	1 544	518	129
Рівненська	26 143	1 756	1 837	2 425	2 854	2 843	2 942	2 944	2 160	1 987	1 934	1 506	808	147
Сумська	38 653	5 561	3 060	3 286	3 395	3 373	3 507	3 640	3 402	3 085	2 640	2 137	1 146	421
Тернопільська	18 598	1 667	1 754	2 117	2 228	2 073	1 680	1 540	1 439	1 344	1 167	886	637	66
Харківська	54 617	4 898	4 554	4 858	5 276	5 494	5 174	5 013	4 651	4 273	4 247	3 515	1 985	679
Херсонська	6 979	342	368	600	678	658	650	727	786	729	571	452	281	137
Хмельницька	29 617	2 293	2 542	2 970	3 012	3 047	2 718	2 661	2 525	2 257	2 207	1 799	1 221	365
Черкаська	25 889	2 369	2 586	2 912	2 811	2 780	2 577	2 542	2 292	1 982	1 549	1 045	304	140

Регіон	Кількість вихованців, учнів, слухачів – усього, осіб	У тому числі особи, яким виповнилося												
		6 років і менше	7 років	8 років	9 років	10 років	11 років	12 років	13 років	14 років	15 років	16 років	17 років	18 років і більше
Чернівецька	14 343	1 472	1 189	1 226	1 170	1 403	1 335	1 284	1 274	1 168	1 323	828	491	180
Чернігівська	17 907	2 541	1 739	1 859	1 821	1 861	1 700	1 477	1 324	1 380	951	883	296	75
м. Київ	75 354	11 287	7 353	7 828	7 591	7 275	6 044	5 596	5 372	4 703	4 693	3 721	2 214	1 677
Україна	769 981	83 488	67 820	76 641	80 061	80 107	73 614	69 452	63 909	56 995	50 496	38 592	20 384	8 422

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень «Позашкільні навчальні заклади системи Міністерства освіти і науки України та приватні заклади» (станом на 01.01.2026), <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 16

**Розподіл вихованців, учнів, слухачів за віком та напрямками роботи гуртків, груп та творчих об'єднань
закладів позашкільної освіти системи МОН України та приватних, станом на 1 січня 2026 р.**

(осіб)

	Кількість вихованців, учнів, слухачів – усього	У тому числі особи, яким виповнилося												
		6 років і менше	7 років	8 років	9 років	10 років	11 років	12 років	13 років	14 років	15 років	16 років	17 років	18 років і більше
Вихованці, учні, слухачі у гуртках, групах, творчих об'єднаннях	769 981	83 488	67 820	76 641	80 061	80 107	73 614	69 452	63 909	56 995	50 496	38 592	20 384	8 422
у тому числі за напрямами діяльності гуртків, груп, творчих об'єднань науково- технічним	123 052	9 608	11 801	14 094	14 957	15 096	13 855	11 838	10 070	7 644	6 141	4 463	2 381	1 104
еколого- натуралістичним	55 829	5 013	5 383	6 445	6 678	6 407	5 787	5 416	4 745	3 809	3 035	1 897	805	409
туристсько-краєзнавчим	43 884	728	928	1 586	2 572	4 299	5 822	6 344	6 475	5 962	4 357	2 935	1 339	537
фізкультурно- спортивним або спортивним	57 184	3 387	4 335	4 764	5 260	5 803	5 840	6 214	6 013	5 368	4 565	3 049	1 431	1 155
художньо-естетичним	337 484	41 521	37 622	41 729	42 083	39 410	33 112	28 735	23 603	18 126	13 795	9 436	5 006	3 306
дослідницько- експериментальним	38 555	123	204	275	435	620	1 106	1 898	3 485	6 794	9 110	9 105	5 053	347
військово-патріотичним	32 860	480	825	1 310	1 764	2 451	2 962	3 652	4 245	4 148	4 282	3 754	2 408	579
соціально- реабілітаційним	26 806	6 829	1 888	1 730	1 581	1 565	1 584	1 958	2 112	2 233	2 364	1 738	846	378
гуманітарним	47 871	14 477	4 344	4 104	4 078	3 815	2 954	2 873	2 667	2 535	2 590	1 998	951	485
бібліотечно- бібліографічним	290	0	0	14	19	40	20	18	11	12	22	36	64	34
оздоровчим	6 166	1 322	490	590	634	601	572	506	483	364	235	181	100	88

Джерело: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Інформаційний бюлетень «Позашкільні навчальні заклади системи Міністерства освіти і науки України та приватні заклади» (станом на 01.01.2026), <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>

Таблиця 17

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти
(за даними Міністерства освіти і науки України)

	Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти	Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, зарахованих на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, випущених із закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.
1990	1246	643,4	380,5	376,7
1991	1285	648,4	377,4	338,1
1992	1282	647,2	367,9	307,1
1993	1211	629,4	340,8	307,0
1994	1197	572,8	286,0	288,4
1995	1179	555,2	300,5	277,3
1996	1156	539,7	304,2	274,8
1997	1003	528,1	311,2	264,5
1998	995	529,0	304,2	259,2
1999	980	527,7	307,3	263,5
2000	970	524,6	307,3	266,8
2001	965	512,3	309,1	278,8
2002	962	501,9	311,0	282,4
2003	953	493,1	311,2	275,6
2004	1011	507,3	327,6	283,4
2005	1023	496,6	314,2	286,6
2006	1021	473,8	303,7	289,3
2007	1022	454,4	299,2	285,1
2008	1018	443,6	288,1	269,6
2009	975	424,3	249,9	239,4
2010	976	433,5	282,9	247,4
2011	976	409,4	241,7	240,1
2012	972	423,3	241,8	202,1
2013	968	391,2	225,2	227,3
2014¹	814	315,6	178,0	182,0

	Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти	Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, зарахованих на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, випущених із закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.
2015²	798	304,1	176,6	165,0
2016²	787	285,8	157,9	152,8
2017²	756	269,4	146,9	141,3
2018²	736	255,0	136,6	133,5
2019²	723	245,8	131,0	124,0
2020²	711	246,9	127,9	114,1
2021²	694	250,3	131,2	112,4
2022²	670	236,7	110,6	110,6
2023²	664	225,2	115,5	109,6
2024²	653	214,4	115,3	109,9
2025²	640	205,0	101,7	98,2

¹ Дані за 1990 р. наведені по ПТНЗ Міністерства освіти і науки України (МОН), починаючи з 1991 р. включають заклади МОН та інших міністерств (відомств).

² Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 pp.)

Заклади фахової передвищої освіти

(за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти, наданих Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України)¹

	Кількість закладів фахової передвищої освіти	Кількість студентів у закладах фахової передвищої освіти, тис.	Кількість осіб, зарахованих на навчання до закладів фахової передвищої освіти, тис.	Кількість осіб, випущених із закладів фахової передвищої освіти, тис.
2020	129	165,6	53,4	47,3
2021	248	282,3	99,1	75,4
2022	283	301,8	93,6	77,7
2023	314	350,1	122,4	87,5
2024	320	383,4	160,9	80,9
2025	321	393,4	125,8	82,1

¹ Інформація підготовлена на підставі даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти, наданих Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації, які в системі вищої освіти здійснюють підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста і які до 2020 року не отримали статусу коледжу, набувають статусу закладу фахової передвищої освіти. Тому з 2020/2021 навчального року із закладів вищої освіти виділено заклади фахової передвищої освіти.

Джерело: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Заклади вищої освіти

(на початок навчального року)

	Кількість ЗВО, од.		Кількість осіб у ЗВО, тис.	
	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15 ¹	387	277	251,3	1438,0
2015/16 ¹	371	288	230,1	1375,2
2016/17 ¹	370	287	217,3	1369,4
2017/18 ¹	372	289	208,6	1330,0
2018/19 ¹	370	282	199,9	1322,3
2019/20 ¹	338	281	173,6	1266,1
2020/21 ^{1,8}	—	515	—	1141,9
2021/22 ^{1,8}	—	386	—	1046,7
2022/23 ^{1,8}	—	347	—	1053,8
2023/24 ^{1,8}	—	314	—	1148,7
2024/25 ^{1,8}	—	314	—	956,4
2025/26 ^{1,8}	—	306	—	914,6

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.);
Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 pp.)

	Кількість осіб, зарахованих на навчання до ЗВО ⁴ , тис. осіб		Кількість осіб, виpusнених із ЗВО ⁵ , тис. осіб		Кількість аспірантів, осіб ⁶	Кількість докторантів, осіб ⁶
	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³		
1990	241,0	174,5	228,7	136,9	13374	...
1991	237,5	173,7	223,0	137,0	13596	503
1992	212,6	170,4	199,8	144,1	13992	592
1993	198,9	170,0	198,0	153,5	14816	765
1994	194,0	198,0	204,3	149,0	15643	927
1995	188,8	206,8	191,2	147,9	17464	1105
1996	183,4	221,5	185,8	155,7	19227	1197
1997	166,2	264,7	162,2	186,7	20645	1233
1998	164,9	290,1	156,9	214,3	21766	1247
1999	170,1	300,4	156,0	240,3	22300	1187
2000	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011	105,1	314,5	96,7	529,8	34192	1631
2012	99,8	341,3	92,2	520,7	33640	1814
2013	93,9	348,0	91,2	485,1	31482	1831
2014 ¹	69,5	291,6	79,1	405,4	27622	1759
2015 ¹	63,2	259,9	73,4	374,0	28487	1821
2016 ¹	60,6	253,2	68,0	318,7	25963	1792
2017 ¹	59,1	264,4	61,2	359,9	24786	1646
2018 ¹	53,5	256,8	55,5	357,4	22829	1145
2019 ¹	47,17	250,17	50,2	333,6	25245	1113
2020 ⁸	—	399,2	—	385,7	25668	— ⁹
2021 ⁸	—	338,9	—	261,8	26389	— ⁹
2022 ⁸	—	427,4	—	273,2	33826	— ⁹
2023 ⁸	—	441,3	—	211,1	46523	— ⁹
2024 ⁸	—	327,5	—	307,2	53430	— ⁹
2025 ⁸	—	315,2	—	276,4	48854	— ⁹

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

² До 2016/17 навчального року – вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації.

³ До 2016/17 навчального року – вищі навчальні заклади III- IV рівнів акредитації.

⁴ Особи, вперше прийняті до ЗВО (без тих, що продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня)).

⁵ Випущено фахівців (без урахування осіб, що продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня)).

⁶ На кінець 1990, 1991 ..., 2019 року.

⁷ На початок 2019/20 навчального року.

⁸ Інформація підготовлена на підставі даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти, наданих Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації, які в системі вищої освіти здійснюють підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста і які до 2020 року не отримали статусу коледжу, набувають статусу закладу фахової передвищої освіти. Тому з 2020/2021 навчального року із закладів вищої освіти виділено заклади фахової передвищої освіти.

⁹ На виконання Державної служби статистики України «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-НК (річна) «Звіт про роботу аспірантури» процес збирання інформації по докторантам припинено.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 pp.)

Динаміка чисельності фахівців психологічної служби у системі освіти України

	Практичні психологи	Соціальні педагоги	Методисти	Всього
2021 ¹	15 282	7 548	485	23 315
2022 ²	13 486	6 553	374	20 413
2023 ³	13 174	6 905	82	20 161
2024 ⁴	13 035	6 995	87	20 117
2025 ⁵	12 924	7 025	82	20 031

Джерела: наведені статистичні дані ґрунтуються на матеріалах офіційних листів Міністерства освіти і науки України та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», що містять відомості про пріоритетні напрями діяльності психологічної служби та статистичну інформацію щодо її кадрового забезпечення у відповідні навчальні роки.

¹ <https://mon.gov.ua/npa/pro-prioritetni-napryami-roboti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-u-20212022-n-g>

² <https://mon.gov.ua/npa/pro-prioritetni-napryami-roboti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-u-20212022-n-g>

³ https://znayshov.com/News/Details/pro_priorytetni_napriamy_roboty_psykholohichnoi_sluzhby_u_systemi_osvity_u_2023_2024_navchalnomu_rotsi

⁴ https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93029/#google_vignette

⁵ <https://pp.ippo.kubg.edu.ua/2025/08/23/методичні-рекомендації-пріоритетні/>

**Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень
і розробок, за категоріями персоналу за 2010-2025 рр.
R&D personnel by occupation in 2010-2025**

	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок - усього, осіб/ R&D personnel - total, persons	У тому числі / Including					
		дослідники/ researchers		техніки/ technicians		допоміжний персонал/ support staff	
		осіб/ persons	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок/ in percentage of the total number of R&D personnel	осіб/ persons	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок/ in percentage of the total number of R&D personnel	осіб/ persons	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок/ in percentage of the total number of R&D personnel
2010 ¹	182484	133744	73,3	20113	11,0	28627	15,7
2011 ¹	175330	130403	74,4	17260	9,8	27667	15,8
2012 ¹	164340	122106	74,3	15509	9,4	26725	16,3
2013 ¹	155386	115806	74,5	14209	9,2	25371	16,3
2014 ^{1,3}	136123	101440	74,5	12299	9,0	22384	16,5
2015 ^{1,3}	122504	90249	73,7	11178	9,1	21077	17,2
2016 ^{2,3}	97912	63694	65,1	10000	10,2	24218	24,7
2017 ^{2,3}	94274	59392	63,0	9144	9,7	25738	27,3
2018 ^{2,3}	88128	57630	65,4	8553	9,7	21945	24,9
2019 ^{2,3}	79262	51121	64,5	7470	9,4	20671	26,1
2020 ^{2,3}	78860	51427	65,2	7117	9,0	20316	25,8
2021 ^{2,3,4}	68808	44615	64,8	5889	8,6	18304	26,6
2022 ^{2,3,4}	53221	36084	67,8	5020	9,4	12117	22,8
2023 ^{2,3,4}	58567	38845	66,3	4542	7,8	15180	25,9
2024 ^{2,3,4}	63847	42670	66,8	5148	8,1	16029	25,1
2025 ⁵	64244	42998	66,9	4763	7,4	16483	25,7

¹ Дані за 2010-2015 рр. включають постійних та тимчасових працівників (сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, включаючи науково-педагогічних працівників).

² Починаючи з 2016 р. дані наведено без урахування науково-педагогічних працівників, які не виконували наукові дослідження і розробки.

³ Дані за 2014-2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях;

дані за 2022-2024 рр. наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

⁴ Інформація за 2021-2024 рр. сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів.

⁵ Інформація із сайту «Держстат»:

https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_SCIENTIFIC_RESEARCH_DEVELOPMENT%28~%29

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 рр.)

Таблиця 22

**Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок,
які мають науковий ступінь, за 2010-2025 рр.
R&D personnel by scientific degrees in 2010-2025**

	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок - усього, осіб/ <i>R&D personnel - total, persons</i>	З них мають науковий ступінь/ <i>Of them have a scientific degree</i>			
		доктора наук/ <i>doctor of science</i>		доктора філософії (кандидата наук)/ <i>PhD/candidate of sciences</i>	
		осіб/ <i>persons</i>	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок/ <i>in percentage of the total number of R&D personnel</i>	осіб/ <i>persons</i>	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок/ <i>in percentage of the total number of R&D personnel</i>
2010 ¹	182484	11974	6,6	46685	25,6
2011 ¹	175330	11677	6,7	46321	26,4
2012 ¹	164340	11172	6,8	42050	25,6
2013 ¹	155386	11155	7,2	41196	26,5
2014 ^{1,3}	136123	9983	7,3	37082	27,2
2015 ^{1,3}	122504	9571	7,8	32849	26,8
2016 ^{2,3}	97912	7091	7,2	20208	20,6
2017 ^{2,3}	94274	6942	7,4	19219	20,4
2018 ^{2,3}	88128	7043	8,0	18806	21,3
2019 ^{2,3}	79262	6526	8,2	16929	21,4
2020 ^{2,3}	78860	7060	9,0	17949	22,8
2021 ^{2,3,4}	68808	6614	9,6	15866	23,1
2022 ^{2,3,4}	53221	5531	10,4	13398	25,2
2023 ^{2,3,4}	58567	5822	9,9	14187	24,2
2024 ^{2,3,4}	63847	6318	9,9	15839	24,8
2025 ⁵	64244	6379	10,2	16438	25,6

¹ Дані за 2010-2015 рр. включають постійних та тимчасових працівників (сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, включаючи науково-педагогічних працівників).

² Починаючи з 2016 р. дані наведено без урахування науково-педагогічних працівників, які не виконували наукові дослідження і розробки.

³ Дані за 2014-2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2024 рр. наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

⁴ Інформація за 2021-2024 рр. сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів.

⁵ Інформація із сайту «Держстат»:

https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_SCIENTIFIC_RESEARCH_DEVELOPMENT%28~%29

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 рр.)

Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за 2010-2025 рр.
Intramural R&D expenditure by R&D type in 2010-2025

	Витрати на наукові дослідження і розробки - усього, тис.грн/ <i>Intramural R&D expenditure - total, thsd.UAH</i>	У тому числі / <i>Including</i>						Частка витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП, %/ <i>Share of intramural R&D expenditure in GDP, %</i>
		фундаментальні наукові дослідження/ <i>basic research</i>		прикладні наукові дослідження/ <i>applied research</i>		науково-технічні (експериментальні) розробки/ <i>experimental development</i>		
		тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	
2010 ¹	8107057,4	2174968,4	26,8	1589408,7	19,6	4342680,3	53,6	0,75
2011 ¹	8513429,4	2200785,0	25,9	1813948,2	21,3	4498696,2	52,8	0,65
2012 ¹	9419941,6	2615294,8	27,8	2023260,9	21,5	4781385,9	50,7	0,67
2013 ¹	10248537,8	2698193,7	26,3	2061403,9	20,1	5488940,2	53,6	0,70
2014 ^{1,2}	9487512,7	2452010,3	25,9	1882739	19,8	5152763,4	54,3	0,60
2015 ^{1,2}	11003599,4	2460236,4	22,4	1960597,9	17,8	6582765,1	59,8	0,55
2016 ²	11530697,5	2225681,4	19,3	2561187,4	22,2	6743828,7	58,5	0,48
2017 ²	13379292,4	2924521,4	21,9	3163160,8	23,6	7291610,2	54,5	0,45
2018 ²	16773724,5	3756539,0	22,4	3568336,4	21,3	9448849,1	56,3	0,47
2019 ²	17254629,7	3740428,0	21,7	3635718,0	21,1	9878483,7	57,2	0,43

	Витрати на наукові дослідження і розробки - усього, тис.грн/ <i>Intramural R&D expenditure - total, thsd.UAH</i>	У тому числі / <i>Including</i>						Частка витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП, %/ <i>Share of intramural R&D expenditure in GDP, %</i>
		фундаментальні наукові дослідження/ <i>basic research</i>		прикладні наукові дослідження/ <i>applied research</i>		науково-технічні (експериментальні) розробки/ <i>experimental development</i>		
		тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	тис.грн/ <i>thsd.UAH</i>	у % до загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки/ <i>percentage of the total intramural R&D expenditure</i>	
2020 ²	17022419,3	4258983,5	25,0	3971377,9	23,3	8792057,9	51,7	0,41
2021 ^{2,3}	20973775,2	5163652,8	24,6	4821306,2	23,0	10988816,2	52,4	0,38
2022 ^{2,3}	17117836,2	4081358,3	23,8	4827588,4	28,2	8208889,5	48,0	0,33
2023 ^{2,3}	21348062,6	4424348,0	20,7	6348434,0	29,7	10575280,6	49,6	0,32
2024 ^{2,3}	28328170,6	5831267,9	20,6	9013762,8	31,8	13483139,9	47,6	0,37
2025 ⁴	3465354,4	6170698,1	17,8	10714360,5	30,9	17768495,8	51,3	0,38

¹ Дані за 2010-2015 рр. перераховано без урахування витрат на виконання науково-технічних послуг.

² Дані за 2014-2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2024 рр. наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

³ Інформація за 2021-2024 рр. сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів.

⁴ Інформація із сайту «Держстат»: https://stat.gov.ua/uk/explorer?url=SSSU%3ADF_SCIENTIFIC_RESEARCH_DEVELOPMENT%28~%29

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 рр.)

Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за секторами діяльності за 2021-2024 рр.
Intramural R&D expenditure by R&D types by sectors of performance in 2021-2024

	Витрати на наукові дослідження і розробки/ Intramural R&D expenditure ¹			у тому числі/Including		
	тис.грн/ thsd.UAH	у %/percentage		фундаментальні наукові дослід- ження, тис.грн/ basic research, thsd.UAH	прикладні наукові дослід- ження, тис.грн/ applied research, thsd.UAH	науково-технічні (експериментальні) розробки, тис.грн/ experimental development, thsd.UAH
		до загального обсягу витрат на наукові дослід-ження і розробки/of the total intramural R&D expenditure	до поперед- нього року/ to the previous year			
Усього						
2021	20973775,2	100,0	123,2	5163652,8	4821306,2	10988816,2
2022	17117836,2	100,0	81,6	4081358,3	4827588,4	8208889,5
2023	21348062,6	100,0	124,7	4424348,0	6348434,0	10575280,6
2024	28328170,6	100,0	131,6	5831267,9	9013762,8	13483139,9
за секторами діяльності						
підприємницький						
2021	11339526,9	54,1	127,9	143462,3	1300178,5	9895886,1
2022	9257637,9	54,1	81,6	93398,0	1605389,0	7558850,9
2023	12613084,4	59,1	136,2	151253,3	2800025,0	9661806,1
2024	16977025,4	59,9	134,6	160577,0	4406902,9	12409545,5
державний						
2021	8053346,4	38,4	118,2	4548898,4	2663035,5	841412,5
2022	6424190,9	37,5	79,8	3653773,5	2346211,3	424206,1
2023	7155517,9	33,5	111,4	3857973,0	2622609,9	674935,0

	Витрати на наукові дослідження і розробки/ Intramural R&D expenditure ¹			у тому числі/Including		
	тис.грн/ thsd.UAH	у %/percentage		фундаментальні наукові дослід- ження, тис.грн/ basic research, thsd.UAH	прикладні наукові дослід- ження, тис.грн/ applied research, thsd.UAH	науково-технічні (експериментальні) розробки, тис.грн/ experimental development, thsd.UAH
		до загального обсягу витрат на наукові дослід-ження і розробки/of the total intramural R&D expenditure	до поперед- нього року/ to the previous year			
2024	9448849,0	33,4	132,0	5178432,3	3411084,1	859332,6
вищої освіти						
2021	1580901,9	7,5	117,8	471292,1	858092,2	251517,6
2022	1436007,4	8,4	90,8	334186,8	875988,1	225832,5
2023	1579460,3	7,4	110,0	415121,7	925799,1	238539,5
2024	1902296,2	6,7	120,4	492258,6	1195775,8	214261,8

¹Дані за 2021 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях;

дані за 2022-2024 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії;

Інформація за 2021 – 2024 роки сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів.

Джерела: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 25

Кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки, за секторами діяльності за 2021-2024 роки¹

	2021	2022	2023	2024
Усього	637	567	547	616
за секторами діяльності				
підприємницький	137	109	99	143
державний	374	345	329	344
вищої освіти	126	113	119	129

¹ Дані за 2021 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2024 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Інформація за 2021-2024 роки сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів.

Джерела: Держстат України (<https://stat.gov.ua/>)

Таблиця 26

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010-2025 рр.^{1, 2, 3}
Avarage monthly wages of regular employees by types of economic activity (2010-2025)^{1, 2, 3}

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)/(wage accruals per pay-roll, UAH)

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
Усього/ On average for an economy	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865	10497	11591	14014	14847	17442	21473	25946
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство / Agriculture, forestry and fishing	1467	1852	2094	2344	2556	3309	4195	6057	7557	8856	9757	12287	13061	14625	18012	24227
з них сільське господарство/ of which agriculture	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916	5761	7166	8738	9734	11733	12243	14184	17630	24034
Промисловість/ Manufacturing	2578	3119	3497	3774	3988	4789	5902	7631	9633	11788	12759	14902	15176	18390	23150	28722
Будівництво/ Construction	1777	2294	2543	2727	2860	3551	4731	6251	7845	9356	9832	11289	9781	12634	16928	22384
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів/	1898	2371	2739	3049	3439	4692	5808	7631	9404	10795	11286	13488	15103	20630	25286	31106

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles																
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність / Transportation and warehousing, postal and courier activities	2648	3061	3405	3582	3768	4653	5810	7688	9860	11704	11951	13837	13731	17184	21699	25925
наземний і трубопровідний транспорт/ Land transport and transport via pipelines	2357	2706	2977	3181	3541	4172	5265	7183	9187	10705	11288	13121	13111	15452	19325	23057
водний транспорт/ Water transport	2781	3058	2908	3340	3622	5076	6974	7590	10467	13057	12807	14473	14773	21858	25720	25044
авіаційний транспорт/ Air transport	6947	8917	9996	10642	11967	18470	24688	31088	35651	27300	21685	28506	24963	31391	43938	57471
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту/	2976	3427	3848	4040	4231	5358	6603	8485	10884	12954	13137	14961	14763	19056	23773	28250

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
Warehousing and support activities for transportation																
поштова та кур'єрська діяльність/ Postal and courier activities	1521	1693	1845	1917	1934	2180	2818	3851	5044	5993	6838	8214	8592	11830	16106	18759
Тимчасове розміщування й організація харчування/ Accommodation and food service activities	1424	1750	2020	2195	2261	2786	3505	4988	5875	6730	6026	8543	9367	12300	15881	19287
Інформація та телекомунікації/ Information and communication	3185	3705	4360	4659	5176	7111	9530	12018	14276	17543	19888	25530	30829	37946	52457	66060
Фінансова та страхова діяльність/ Financial and insurance activities	4695	5433	6077	6326	7020	8603	10227	12865	16161	19132	20379	23975	27986	34393	41384	53123
Операції з нерухомим майном/ Real estate activities	1864	2184	2384	2786	3090	3659	4804	5947	7329	8626	8981	11142	11560	15509	19508	23113
Професійна, наукова та	2914	3575	4287	4505	5290	6736	8060	10039	12144	14550	16613	19369	20497	23413	29200	33816

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
технічна діяльність/ Professional, scientific and technical activities																
з неї наукові дослідження та розробки/ of which scientific research and development	2901	3296	3805	4059	4268	4972	6119	8212	10259	11649	12882	15179	16360	19359	22445	25882
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування/ Administrative and support service activities	1826	2162	2298	2546	2601	3114	3995	5578	7228	8700	9878	11186	12291	14395	17562	20012
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування/ Public administration and defence; compulsory social security	2735	3049	3432	3719	3817	4381	5953	9372	12698	14785	16443	19048	20764	23395	29099	33173
Освіта/ Education	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769	5857	7041	8135	9271	11817	11999	12439	14593	16110

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги/ Human health and social work activities	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400	4977	5853	7020	8848	11616	13738	14688	16850	18587
з них охорона здоров'я/ of which human health	1624	1768	2204	2374	2463	2853	3435	5023	5898	7087	8995	11825	14002	14970	17115	18692
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок/ Arts, sport, entertainment and recreation	2129	2394	3017	3343	3626	4134	4844	6608	7612	8659	9624	12508	11567	13336	15872	18020
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг/ arts, entertainment and recreation activities	1905	2096	2611	2934	2841	3150	3828	5774	6801	7834	8564	11315	11050	11345	13143	14390
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури/ Libraries, archives,	1912	2124	2579	2737	2769	3049	3705	5464	6381	7519	8024	10462	10469	10990	13142	14360

Вид діяльності/ Activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴	2023 ⁴	2024 ⁴	2025
museums and other cultural activities																
Надання інших видів послуг/ Other service activities	1742	2062	2601	2738	3361	3634	4615	6536	8132	9096	11998	13279	14554	18332	24242	29481

¹ Дані підготовлено за результатами державного статистичного спостереження "Обстеження підприємств із питань статистики праці", яким охоплені юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб./ Data are compiled according to the results from the state statistical observation "Survey of enterprises on issues concerning labor statistics" which covers legal persons and detached units of legal persons with 10 and more employees.

² Із 2013 року дані узагальнені за видами економічної діяльності відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009:2010), яка набула чинності з 1 січня 2012р. Інформація за 2010-2012рр. перерахована за видами економічної діяльності відповідно до класифікації ДК 009:2010./ Since 2013 data are summarized by type of economic activity in line with the Classification of types of economic activity (State Classification 009:2010) which took effect on January 1, 2012. Data for 2010-2012 were recalculated by type of economic activity according to the State Classification 009:2010.

³ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2015-2021 роки – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, дані за 2022–2024 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії./ Data for 2010-2014 are given excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol, for 2015-2021 – also excluding the temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions, data for 2022–2024 are given excluding the territories temporarily occupied by the russian federation and part of territories where the military actions are/were conducted.

⁴ Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів та проведених дооцінок показників. Дані можуть бути уточнені./ Information has been compiled on the basis of reports actually submitted by enterprises and additional estimates of indicators. Data may be revised.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 рр.)

Підготовка осіб-іноземців у закладах освіти

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Кількість осіб-іноземців, випущених із закладів фахової передвищої освіти		71	166	105	168	61	42
Кількість осіб-іноземців, прийнятих на навчання до закладів фахової передвищої освіти		93	122	58	31	42	44
Кількість студентів-іноземців, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти		351	481	440	195	203	157
Кількість осіб-іноземців, випущених із закладів вищої освіти	9912	9586	9075	10769	10612	11450	7006
Кількість осіб-іноземців, прийнятих на навчання до закладів вищої освіти	10682	13054	19324	5841	10112	7641	6141
Кількість студентів-іноземців, які навчаються у закладах вищої освіти	60006	67327	74107	50439	33523	23362	197886
Кількість аспірантів-іноземців	1020	1061	1319	1306	1366	1385	1117
Кількість осіб-іноземців, зарахованих до аспірантури	437	242	430	352	411	351	220
Кількість осіб-іноземців, які закінчили аспірантуру	90	117	7	172	278	128	269

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 рр.)

Населення/Population

(на 1 січня; тис. осіб/as of 1 January; thsd.)

	Чисельність наявного населення/ Total present population			Чисельність постійного населення/ Total resident population		
	всього/ total	у тому числі/of which		всього/total	у тому числі/of which	
		міське/ urban	сільське/ rural		чоловіки/ male	жінки/ female
1990	51 838,5	34 869,2	16 969,3	51 556,5	23 826,2	27 730,3
1991	51 944,4	35 085,2	16 859,2	51 623,5	23 886,5	27 737,0
1992	52 056,6	35 296,9	16 759,7	51 708,2	23 949,4	27 758,8
1993	52 244,1	35 471,0	16 773,1	51 870,4	24 046,3	27 824,1
1994	52 114,4	35 400,7	16 713,7	51 715,4	23 981,1	27 734,3
1995	51 728,4	35 118,8	16 609,6	51 300,4	23 792,3	27 508,1
1996	51 297,1	34 767,9	16 529,2	50 874,1	23 591,6	27 282,5
1997	50 818,4	34 387,5	16 430,9	50 400,0	23 366,2	27 033,8
1998	50 370,8	34 048,2	16 322,6	49 973,5	23 163,5	26 810,0
1999	49 918,1	33 702,1	16 216,0	49 544,8	22 963,4	26 581,4
2000	49 429,8	33 338,6	16 091,2	49 115,0	22 754,7	26 360,3
2001	48 923,2	32 951,7	15 971,5	48 663,6	22 530,4	26 133,2
2002 ¹	48 457,1	32 574,4	15 882,7	48 240,9	22 316,3	25 924,6
2003	48 003,5	32 328,4	15 675,1	47 823,1	22 112,5	25 710,6
2004	47 622,4	32 146,4	15 476,0	47 442,1	21 926,8	25 515,3
2005	47 280,8	32 009,3	15 271,5	47 100,5	21 754,0	25 346,5
2006	46 929,5	31 877,7	15 051,8	46 749,2	21 574,7	25 174,5
2007	46 646,0	31 777,4	14 868,6	46 465,7	21 434,7	25 031,0
2008	46 372,7	31 668,8	14 703,9	46 192,3	21 297,7	24 894,6
2009	46 143,7	31 587,2	14 556,5	45 963,4	21 185,0	24 778,4
2010	45 962,9	31 524,8	14 438,1	45 782,6	21 107,1	24 675,5
2011	45 778,5	31 441,6	14 336,9	45 598,2	21 032,6	24 565,6
2012	45 633,6	31 380,9	14 252,7	45 453,3	20 976,7	24 476,6
2013	45 553,0	31 378,6	14 174,4	45 372,7	20 962,7	24 410,0
2014	45 426,2	31 336,6	14 089,6	45 245,9	20 918,3	24 327,6
2015 ²	42 929,3	29 673,1	13 256,2	42 759,7	19 787,8	22 971,9
2016 ²	42 760,5	29 585,0	13 175,5	42 590,9	19 717,9	22 873,0
2017 ²	42 584,5	29 482,3	13 102,2	42 414,9	19 644,6	22 770,3
2018 ²	42 386,4	29 371,0	13 015,4	42 216,8	19 558,2	22 658,6
2019 ²	42 153,2	29 256,7	12 896,5	41 983,6	19 455,3	22 528,3
2020 ²	41 902,4	29 139,3	12 763,1	41 732,8	19 343,5	22 389,3
2021 ²	41 588,4	28 959,6	12 628,8	41 418,7	19 195,4	22 223,3
2022 ²	41 167,3	28 693,7	12 473,6	40 997,7	19 007,0	21 990,7

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення на 5 грудня 2001 року./ Ukraine population censuses data as of December 5, 2001.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя./ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, and the city of Sevastopol.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 pp.)

Продовження табл. 28
(на 1 січня/as of 1 January)

Кількість адміністративно-територіальних одиниць ¹ /Administrative units ¹							
	райони/ districts	об'єднані територіальні громади/ united territorial community	міста/ cities	з них міста спеціального статусу, республіканського, обласного значення/ of which cities with special status, republican and regional importance	райони в містах/ city districts	селища міського типу/ settlements	сільські населені пункти/ rural settlements
1990	479	—	436	145	120	927	28 804
1991	481	—	436	149	120	925	28 845
1992	485	—	437	153	120	923	28 828
1993	486	—	441	158	120	915	28 858
1994	489	—	445	164	120	911	28 863
1995	489	—	445	165	120	909	28 864
1996	490	—	446	167	121	907	28 838
1997	490	—	447	167	121	904	28 834
1998	490	—	448	168	121	896	28 794
1999	490	—	448	169	121	897	28 775
2000	490	—	448	170	121	894	28 739
2001	490	—	451	173	122	893	28 651
2002	490	—	454	174	118	889	28 619
2003	490	—	453	176	118	887	28 612
2004	490	—	455	178	118	886	28 597
2005	490	—	456	178	118	886	28 585
2006	490	—	457	178	118	885	28 562
2007	490	—	458	179	118	886	28 540
2008	490	—	458	179	118	886	28 504
2009	490	—	459	179	118	886	28 490
2010	490	—	459	179	118	885	28 471
2011	490	—	459	180	118	885	28 457
2012	490	—	459	180	114	885	28 450
2013	490	—	460	180	111	885	28 441
2014	490	—	460	182	111	885	28 397
2015	490	—	460	184	111	885	28 388
2016	490	93	460	187	111	885	28 385
2017	490	216	460	189	111	885	28 377
2018	490	458	461	189	108	883	28 378
2019	490	686	461	189	108	883	28 376
2020	490	841	461	189	108	882	28 376
2021	140	1469	461	—	108	882	28 372
2022	140	1469	461	—	108	882	28 369

Джерела: ¹ За даними офіційного вебпорталу Верховної Ради України. Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 рр.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 рр.).

Продовження табл. 28
(на 1 січня; тис. осіб/as of 1 January; thsd.)

	Розподіл постійного населення за окремими віковими групами/ Resident population by selected age group								
	всього населення/ Total population	0–14 років/year	0–15 років/year	0–17 років/year	16–59 років/year	15–64 роки/year	18 років і старше/ and more	60 років і старше/ and more	65 років і старше/ and more
1990	51 556,5	11 084,2	11 814,3	13 305,0	30 291,4	34 297,7	38 251,5	9 450,8	6 174,6
1991	51 623,5	11 029,5	11 762,1	13 225,7	30 230,3	34 264,9	38 397,8	9 631,1	6 329,1
1992	51 708,2	10 951,4	11 690,8	13 148,4	30 314,4	34 248,7	38 559,8	9 703,0	6 508,1
1993	51 870,4	10 915,4	11 625,0	13 101,0	30 523,7	34 264,6	38 769,4	9 721,7	6 690,4
1994	51 715,4	10 767,7	11 489,8	12 937,1	30 646,9	34 084,4	38 778,3	9 578,7	6 863,3
1995	51 300,4	10 528,7	11 248,4	12 668,1	30 595,7	33 810,6	38 632,3	9 456,3	6 961,1
1996	50 874,1	10 246,0	10 988,6	12 416,7	30 424,3	33 569,1	38 457,4	9 461,2	7 059,0
1997	50 400,0	9 952,4	10 673,4	12 124,4	30 166,5	33 394,8	38 275,6	9 560,1	7 052,8
1998	49 973,5	9 624,5	10 366,0	11 823,0	29 793,6	33 322,4	38 150,5	9 813,9	7 026,6
1999	49 544,8	9 206,0	10 012,6	11 469,7	29 500,0	33 437,2	38 075,1	10 032,2	6 901,6
2000	49 115,0	8 781,0	9 571,9	11 116,0	29 353,4	33 515,1	37 999,0	10 189,7	6 818,9
2001	48 663,6	8 373,3	9 144,8	10 740,7	29 259,4	33 446,3	37 922,9	10 259,4	6 844,0
2002 ¹	48 240,9	7 949,9	8 743,7	10 307,0	29 154,6	33 312,4	37 933,9	10 342,6	6 978,6
2003	47 823,1	7 569,5	8 315,9	9 878,6	29 314,5	33 060,2	37 944,5	10 192,7	7 193,4
2004	47 442,1	7 246,3	7 966,1	9 503,3	29 514,6	32 826,5	37 938,8	9 961,4	7 369,3
2005	47 100,5	6 989,8	7 664,8	9 129,2	29 656,3	32 603,5	37 971,3	9 779,4	7 507,2
2006	46 749,2	6 764,7	7 408,3	8 802,0	29 812,1	32 417,4	37 947,2	9 528,8	7 567,1
2007	46 465,7	6 606,4	7 218,1	8 536,1	29 799,8	32 256,2	37 929,6	9 447,8	7 603,1
2008	46 192,3	6 501,1	7 071,0	8 325,7	29 738,5	32 184,5	37 866,6	9 382,8	7 506,7
2009	45 963,4	6 476,2	7 005,0	8 186,3	29 586,0	32 169,8	37 777,1	9 372,4	7 317,4
2010	45 782,6	6 483,6	6 982,6	8 081,1	29 328,6	32 130,2	37 701,5	9 471,4	7 168,8
2011	45 598,2	6 496,0	6 975,7	8 003,3	29 090,1	32 137,0	37 594,9	9 532,4	6 965,2

	Розподіл постійного населення за окремими віковими групами/ Resident population by selected age group								
	всього населення/ Total population	0–14 років/year	0–15 років/year	0–17 років/year	16–59 років/year	15–64 роки/year	18 років і старше/ and more	60 років і старше/ and more	65 років і старше/ and more
2012	45 453,3	6 531,5	6 993,1	7 971,6	28 842,2	31 993,3	37 481,7	9 618,0	6 928,5
2013	45 372,7	6 620,6	7 047,7	7 990,4	28 622,9	31 846,8	37 382,3	9 702,1	6 905,3
2014	45 245,9	6 710,7	7 120,1	8 009,9	28 372,5	31 606,4	37 236,0	9 753,3	6 928,8
2015²	42 759,7	6 449,2	6 816,0	7 614,7	26 613,3	29 634,7	35 145,0	9 330,4	6 675,8
2016²	42 590,9	6 494,3	6 856,3	7 614,0	26 317,4	29 327,7	34 976,9	9 417,2	6 768,9
2017²	42 414,9	6 535,5	6 887,0	7 615,6	25 982,0	29 011,9	34 799,3	9 545,9	6 867,5
2018²	42 216,8	6 530,5	6 895,7	7 609,3	25 641,3	28 719,0	34 607,5	9 679,8	6 967,3
2019²	41 983,6	6 481,0	6 862,8	7 579,7	25 293,7	28 468,0	34 403,9	9 827,1	7 034,6
2020²	41 732,8	6 386,8	6 786,5	7 533,9	24 968,1	28 199,5	34 198,9	9 978,2	7 146,5
2021²	41 418,7	6 279,8	6 678,2	7 459,7	24 618,9	27 927,7	33 959,0	10 121,6	7 211,2
2022²	40 997,7	6 119,9	6 550,4	7 348,5	24 294,9	27 646,7	33 649,2	10 152,4	7 231,1

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення на 5 грудня 2001 року./ Ukraine population censuses data as of December 5, 2001.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя./ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, and the city of Sevastopol.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 pp.)

	Кількість живонароджених, тис. осіб/ Number of the liveborn, thsd	Частка дітей народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, %/ Children born to women in unregistered marriage, per cent	Кількість померлих, тис. осіб/ Number of deaths, thsd.	Природний приріст, скорочення (-), тис. осіб/ Natural increase in, decrease (-) population, thsd.	Міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб/ Population migration between Ukraine and other counties Increase/ decrease (-) in population thsd.	Кількість зареєстрован их шлюбів, тис. одиниць/ Registered marriages, thsd.	Кількість зареєстровани х розірвань шлюбів, тис. одиниць/ Registered divorces, thsd.
1990	657,2	11,2	629,6	27,6	78,3	482,8	192,8
1991	630,8	11,9	669,9	-39,1	151,3	493,1	200,8
1992	596,8	12,1	697,1	-100,3	287,8	394,1	222,6
1993	557,5	13,0	741,7	-184,2	54,5	427,9	219,0
1994	521,6	12,8	764,7	-243,1	-142,9	399,2	207,6
1995	492,9	13,2	792,6	-299,7	-131,6	431,7	198,3
1996	467,2	13,6	776,7	-309,5	-169,2	307,5	193,0
1997	442,6	15,2	754,2	-311,6	-136,0	345,0	188,2
1998	419,2	16,2	719,9	-300,7	-152,0	310,5	179,7
1999	389,2	17,4	739,2	-350,0	-138,3	344,9	175,8
2000	385,1	17,3	758,1	-373,0	-133,6	274,5	197,3
2001	376,5	18,0	746,0	-369,5	-152,2	309,6	181,3
2002	390,7	19,0	754,9	-364,2	-33,8	317,2	183,5
2003	408,6	19,9	765,4	-356,8	-24,2	371,0	177,2
2004	427,3	20,4	761,3	-334,0	-7,6	278,2	173,2
2005	426,1	21,4	782,0	-355,9	4,6	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	758,1	-297,7	14,2	355,0	179,1
2007	472,7	21,4	762,9	-290,2	16,8	416,4	178,4

	Кількість живонароджених, тис. осіб/ Number of the liveborn, thsd	Частка дітей народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, %/ Children born to women in unregistered marriage, per cent	Кількість померлих, тис. осіб/ Number of deaths, thsd.	Природний приріст, скорочення (-), тис. осіб/ Natural increase in, decrease (-) population, thsd.	Міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб/ Population migration between Ukraine and other counties Increase/ decrease (-) in population thsd.	Кількість зареєстрован их шлюбів, тис. одиниць/ Registered marriages, thsd.	Кількість зареєстровани х розірвань шлюбів, тис. одиниць/ Registered divorces, thsd.
2008	510,6	20,9	754,5	-243,9	14,9	322,0	166,8
2009	512,5	21,2	706,7	-194,2	13,4	318,2	145,4
2010	497,7	21,9	698,2	-200,5	16,1	305,9	126,1 ¹
2011	502,6	21,9	664,6	-162,0	17,1	355,9	182,5
2012	520,7	21,4	663,1	-142,4	61,8	278,3	168,5
2013	503,7	22,1	662,4	-158,7	31,9	304,2	164,9
2014 ²	465,9	21,1	632,3	-166,4	22,6	295,0	130,7
2015 ²	411,8	20,6	594,8	-183,0	14,2	299,0	129,4
2016 ²	397,0	20,1	583,6	-186,6	10,6	229,5	130,0
2017 ²	364,0	20,5	574,1	-210,1	12,0	249,5	128,7
2018 ²	335,9	20,5	587,7	-251,8	18,6	228,4	153,9
2019 ²	308,8	20,5	581,1	-272,3	21,5	237,9	138,0
2020 ²	293,4	20,5	616,8	-323,4	9,3	168,0	119,8
2021 ²	272,0	20,5	714,3	-442,3	21,3	214,0	121,4

¹ За даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку/ The data derived from acts of civil status of the state registration authority notwithstanding the annulment of marriage through the courts.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях./ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and a part of temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 pp.)

Продовження табл. 28
(на 1000 наявного населення/per 1000 present population)

	Кількість живонароджених/ Number of the liveborn	Кількість померлих/ Number of deaths	Природний приріст, скорочення (-)/ Natural growth decrease (-)	Смертність дітей у віці до 1 року ¹ / Infant deaths under 1 year ¹	Кількість zareєстрованих шлюбів/ Registered marriages	Кількість zareєстрованих розірвань шлюбів/ Registered divorces	Міграційний приріст, скорочення (-)/ Migration growth decrease (-)
1990	12,6	12,1	0,5	12,8	9,3	3,7	1,5
1991	12,1	12,9	-0,8	13,9	9,5	3,9	3,0
1992	11,4	13,4	-2,0	14,0	7,6	4,3	5,6
1993	10,7	14,2	-3,5	14,9	8,2	4,2	1,0
1994	10,0	14,7	-4,7	14,5	7,7	4,0	-2,7
1995	9,6	15,4	-5,8	14,7	8,4	3,8	-2,6
1996	9,2	15,2	-6,0	14,3	6,0	3,8	-3,4
1997	8,7	14,9	-6,2	14,0	6,8	3,7	-2,6
1998	8,4	14,4	-6,0	12,8	6,2	3,6	-3,0
1999	7,8	14,9	-7,1	12,8	6,9	3,5	-2,7
2000	7,8	15,4	-7,6	11,9	5,6	4,0	-2,7
2001	7,7	15,3	-7,6	11,3	6,4	3,7	-3,1
2002	8,1	15,7	-7,6	10,3	6,6	3,8	-0,7
2003	8,5	16,0	-7,5	9,6	7,8	3,7	-0,5
2004	9,0	16,0	-7,0	9,5	5,9	3,6	-0,2
2005	9,0	16,6	-7,6	10,0	7,1	3,9	0,1
2006	9,8	16,2	-6,4	9,8	7,6	3,8	0,3
2007	10,2	16,4	-6,2	11,0	9,0	3,8	0,4
2008	11,0	16,3	-5,3	10,0	7,0	3,6	0,3
2009	11,1	15,3	-4,2	9,4	6,9	3,2	0,3
2010	10,8	15,2	-4,4	9,1	6,7	2,7 ²	0,4
2011	11,0	14,5	-3,5	9,0	7,8	4,0	0,4

	Кількість живонароджених/ Number of the liveborn	Кількість померлих/ Number of deaths	Природний приріст, скорочення (-)/ Natural growth decrease (-)	Смертність дітей у віці до 1 року ¹ / Infant deaths under 1 year ¹	Кількість zareєстрованих шлюбів/ Registered marriages	Кількість zareєстрованих розірвань шлюбів/ Registered divorces	Міграційний приріст, скорочення (-)/ Migration growth decrease (-)
2012	11,4	14,5	-3,1	8,4	6,1	3,7	1,3
2013	11,1	14,6	-3,5	8,0	6,7	3,6	0,7
2014 ³	10,8	14,7	-3,9	7,8	6,9	3,0	0,5
2015 ⁴	10,7	14,9	-4,2	7,9	7,8	3,3	0,8
2016 ⁴	10,3	14,7	-4,4	7,4	5,9	3,3	0,4
2017 ⁴	9,4	14,5	-5,1	7,6	6,5	3,3	1,6
2018 ⁴	8,7	14,8	-6,1	7,0	6,0	3,9	1,0
2019 ⁴	8,1	14,7	-6,6	7,0	6,3	3,6	1,0
2020 ⁴	7,8	15,9	-8,1	6,7	4,5	3,1	0,5
2021 ⁴	7,3	18,5	-11,2	7,2	5,8	3,2	0,9

¹ На 1000 живонароджених/ Per 1000 live births.

² За даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку/ The data derived from acts of civil status of the state registration authority notwithstanding the annulment of marriage through the courts.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та адміністративних даних частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and administrative units data part of temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

⁴ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and data calculated excluding Donetsk and Luhansk regions.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (https://stat.gov.ua/) (2021-2025 pp.)

Продовження табл. 28
(кількість живонароджених на 1000 жінок відповідного віку/live births per 1000 females at age)

	Коефіцієнти народжуваності за віком матері/Aqe – specific birth rates								Сумарний коефіцієнт народжуваності ² / Total fertility rate ²
	15-49 ¹ років/years	15-19 ¹ років/years	20-24 роки/years	25-29 років/years	30-34 роки/years	35-39 років/years	40-44 роки/years	45-49 ¹ років/years	
1990	53,3	59,1	161,8	87,6	41,6	15,1	3,4	0,1	1,850
1991	51,2	60,3	156,9	82,4	37,9	13,9	3,1	0,1	1,776
1992	48,2	60,5	147,9	76,5	34,6	12,5	2,8	0,2	1,674
1993	44,6	58,4	135,5	72,2	32,0	11,7	2,5	0,2	1,562
1994	41,4	57,0	126,1	67,8	29,6	10,9	2,4	0,2	1,468
1995	38,9	55,1	119,1	65,8	27,5	9,9	2,1	0,1	1,398
1996	36,8	51,5	114,2	62,8	26,6	9,3	1,9	0,1	1,335
1997	34,9	46,2	108,6	61,4	26,4	9,4	1,9	0,1	1,272
1998	33,1	41,6	103,3	59,2	26,2	9,1	2,0	0,1	1,211
1999	30,8	35,0	95,8	56,8	25,9	8,7	1,9	0,1	1,127
2000	30,6	32,1	94,9	57,7	26,5	8,7	1,9	0,1	1,116
2001	29,8	29,2	89,9	57,4	27,5	8,9	1,9	0,1	1,078
2002	31,2	29,2	91,3	62,7	30,2	9,8	1,9	0,1	1,095
2003	32,7	29,0	92,3	67,1	33,0	10,9	2,0	0,1	1,172
2004	34,3	29,6	93,4	70,6	35,4	12,2	2,2	0,1	1,218
2005	34,4	28,6	88,8	71,7	37,7	13,3	2,3	0,1	1,213
2006	37,5	29,5	92,2	79,4	42,7	15,5	2,5	0,1	1,310
2007	38,8	30,3	92,2	81,3	45,4	16,8	2,9	0,1	1,345
2008	42,4	32,0	97,5	87,8	51,1	19,7	3,3	0,2	1,458
2009	43,1	31,2	94,8	89,0	54,1	21,5	3,8	0,2	1,473
2010	42,5	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2	1,443
2011	43,6	28,1	89,9	89,2	58,0	24,6	4,6	0,2	1,459
2012	45,9	28,7	93,6	93,6	61,4	26,4	5,0	0,3	1,531
2013	45,0	27,2	91,0	91,5	61,2	27,2	5,2	0,3	1,506

	Коефіцієнти народжуваності за віком матері/Aqe – specific birth rates								Сумарний коефіцієнт народжуваності ² / Total fertility rate ²
	15-49 ¹ років/years	15-19 ¹ років/years	20-24 роки/years	25-29 років/years	30-34 роки/years	35-39 років/years	40-44 роки/years	45-49 ¹ років/years	
2014 ³	44,5	27,0	89,9	91,3	60,6	27,6	5,5	0,4	1,498
2015 ⁴	44,2	27,3	92,3	91,8	58,8	27,3	5,6	0,4	1,506
2016 ⁴	42,7	25,3	87,8	90,1	58,7	27,3	5,8	0,5	1,466
2017 ⁴	39,6	22,4	79,5	84,8	56,3	26,7	5,9	0,7	1,374
2018 ⁴	36,9	19,7	73,3	80,3	54,3	26,4	6,1	0,7	1,301
2019 ⁴	34,3	16,9	68,1	76,5	52,4	25,3	5,9	0,8	1,228
2020 ⁴	33,4	15,8	66,4	76,3	52,2	25,7	6,2	0,8	1,217
2021 ⁴	31,3	13,8	61,5	73,1	51,5	25,1	6,0	0,8	1,160

¹ До цих груп відповідно включено число народжених у матерів віком до 15 і старше 49 років/ These groups include births given by mothers younger than 15 and older than 49 years.

² На одну жінку/ Per one woman.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та адміністративних даних частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and administrative units data part of temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

⁴ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol data calculated excluding Donetsk and Luhansk regions.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 pp.)

Продовження табл. 28
(років/years)

	Середня очікувана тривалість життя при народженні/Life expectancy at birth		
	обидві статі/total	чоловіки/male	жінки/female
1990	70,42	65,60	74,82
1991	69,56	64,62	74,21
1992	68,97	63,81	73,98
1993	68,29	63,16	73,35
1994	67,66	62,39	72,95
1995	66,79	61,22	72,54
1996	67,08	61,52	72,80
1997	67,66	62,23	73,19
1998	68,50	63,17	73,84
1999	68,07	62,62	73,61
2000	67,72	62,10	73,53
2001	67,89	62,32	73,63
2002 ¹	68,32	62,70	74,13
2003 ¹	68,24	62,64	74,06
2004 ¹	68,22	62,60	74,05
2005 ¹	67,96	62,23	73,97
2006 ¹	68,10	62,38	74,06
2007 ¹	68,25	62,51	74,22
2008 ¹	68,27	62,51	74,28
2009 ¹	69,29	63,79	74,86
2010 ¹	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2014 ²	71,37	66,25	76,37

	Середня очікувана тривалість життя при народженні/Life expectancy at birth		
	обидві статі/total	чоловіки/male	жінки/female
2015 ³	71,38	66,37	76,25
2016 ³	71,68	66,73	76,46
2017 ³	71,98	67,02	76,78
2018 ³	71,76	66,69	76,72
2019 ³	72,01	66,92	76,98
2020 ³	71,35	66,39	76,22
2021 ³	69,77	65,16	74,36

¹ Дані розраховано за два суміжні роки/ Data are calculated for two consecutive years.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та адміністративних даних частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and administrative units data part of temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях/ Excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol data calculated excluding Donetsk and Luhansk regions.

Джерела: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua) (1990-2020 pp.); Держстат України (<https://stat.gov.ua/>) (2021-2025 pp.)

Населення України 2022 – 2024 рр.
(За даними DataBank: World Development Indicators)

Роки	Загальна кількість населення (млн)	Віковий склад населення (%)			Коефіцієнт демографічного навантаження (% від населення працездатного віку)		Загальний коефіцієнт смертності (на 1 тис. осіб)	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1 тис. осіб)
		вік 0-14	вік 15-64	вік 65+	молодь	літні		
2024	37,86	13,9	67,1	19	20,7	28,2	13,6	5,5
2023	37,73	14,3	67,1	18,6	21,3	27,7	13,1	5,6
2022	41,04	14,8	67,3	17,9	22	26,5	14,2	5,7

Джерело: World Development Indicators. <https://surl.li/ehinfs>

Звіт про виконання Державного бюджету України у 2024 р.

Розділ 1. Видатки Державного бюджету України на освіту

грн

Код бюджетної класифікації	Найменування згідно з бюджетною класифікацією	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
		затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)
0900	Освіта	41 109 215 800,00	39 984 430 265,68	27 381 098 200,00	24 753 576 975,33	68 490 314 000,00	64 738 007 241,01
0920	Загальна середня освіта	762 908 200,00	679 130 429,70	19 881 100,00	281 296 454,89	782 789 300,00	960 426 884,59
0921	Заклади загальної середньої освіти	328 388 900,00	313 222 808,28	1 392 900,00	3 033 046,66	329 781 800,00	316 255 854,94
0922	Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти	434 519 300,00	365 907 621,42	18 488 200,00	278 263 408,23	453 007 500,00	644 171 029,65
0930	Професійна (професійно-технічна) освіта	531 229 100,00	461 079 038,89	307 916 300,00	6 558 941,86	839 145 400,00	467 637 980,75
0940	Фахова передвища та вища освіта	29 886 673 300,00	29 764 090 763,55	23 063 030 600,00	22 515 146 131,09	52 949 703 900,00	52 279 236 894,64
0941	Заклади фахової передвищої освіти	4 779 535 000,00	4 748 822 293,39	1 140 295 800,00	1 484 214 153,49	5 919 830 800,00	6 233 036 446,88
0942	Заклади вищої освіти	25 107 138 300,00	25 015 268 470,16	21 922 734 800,00	21 030 931 977,60	47 029 873 100,00	46 046 200 447,76
0950	Післядипломна освіта	280 046 300,00	268 818 716,19	94 738 800,00	83 829 446,26	374 785 100,00	352 648 162,45
0960	Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	647 859 900,00	584 101 256,55	44 613 700,00	35 638 138,19	692 473 600,00	619 739 394,74

Код бюджетної класифікації	Найменування згідно з бюджетною класифікацією	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
		затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)
0970	Програми матеріального забезпечення закладів освіти	1 585 250 700,00	1 437 662 873,19	42 009 300,00	40 538 989,54	1 627 260 000,00	1 478 201 862,73
0980	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	945 265 000,00	940 150 004,94	469 785 300,00	1 231 117 755,43	1 415 050 300,00	2 171 267 760,37
0990	Інші заклади та заходи у сфері освіти	6 469 983 300,00	5 849 397 182,67	3 339 123 100,00	559 451 118,07	9 809 106 400,00	6 408 848 300,74

Розділ 2. Видатки Місцевих бюджетів України на освіту

Код бюджетної класифікації	Найменування згідно з бюджетною класифікацією	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
		затверджено місцевими радами на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено місцевими радами на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)	затверджено місцевими радами на звітний рік з урахуванням змін	виконано за звітний період (рік)
0900	Освіта	262 893 455 670,11	251 040 183 499,24	35 591 152 008,72	32 658 214 828,26	298 484 607 678,83	283 698 398 327,50
0910	Дошкільна освіта	48 603 820 226,25	45 938 850 860,01	5 718 180 448,76	4 727 245 508,00	54 322 000 675,01	50 666 096 368,01
0920	Загальна середня освіта	161 920 438 235,55	155 821 678 780,47	9 795 551 722,89	12 708 741 368,12	171 715 989 958,44	168 530 420 148,59
0921	Заклади загальної середньої освіти	152 305 762 877,75	146 609 218 958,56	9 449 142 040,63	12 154 122 287,78	161 754 904 918,38	158 763 341 246,34
0922	Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти	9 614 675 357,80	9 212 459 821,91	346 409 682,26	554 619 080,34	9 961 085 040,06	9 767 078 902,25
0930	Професійна (професійно-технічна) освіта	15 108 901 237,16	14 665 607 542,76	1 835 431 450,13	2 148 476 173,73	16 944 332 687,29	16 814 083 716,49
0940	Фахова передвища та вища освіта	10 604 934 900,88	10 339 923 443,01	1 597 361 275,00	1 858 386 676,59	12 202 296 175,88	12 198 310 119,60
0941	Заклади фахової передвищої освіти	9 279 397 050,06	9 043 063 986,80	1 270 929 484,00	1 438 220 653,31	10 550 326 534,06	10 481 284 640,11
0942	Заклади вищої освіти	1 325 537 850,82	1 296 859 456,21	326 431 791,00	420 166 023,28	1 651 969 641,82	1 717 025 479,49
0950	Післядипломна освіта	906 051 418,57	884 044 632,22	106 082 190,00	184 877 457,60	1 012 133 608,57	1 068 922 089,82
0960	Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	14 491 356 526,01	13 808 420 184,83	928 375 436,38	984 364 475,74	15 419 731 962,39	14 792 784 660,57
0990	Інші заклади та заходи у сфері освіти	11 257 953 125,69	9 581 658 055,94	15 610 169 485,56	10 046 123 168,48	26 868 122 611,25	19 627 781 224,42

Розділ 3. Видатки Зведеного бюджету України на освіту

Код бюджетної класифікації	Найменування згідно з бюджетною класифікацією	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
		план на звітний рік з урахуванням внесених змін	виконано за звітний період (рік)	план на звітний рік з урахуванням внесених змін	виконано за звітний період (рік)	план на звітний рік з урахуванням внесених змін	виконано за звітний період (рік)
0900	Освіта	303 585 181 591,15	291 024 613 764,92	81 957 034 761,48	57 411 791 803,59	385 542 216 352,63	348 436 405 568,51
0910	Дошкільна освіта	48 633 173 910,25	45 938 850 860,01	5 869 514 275,20	4 727 245 508,00	54 502 688 185,45	50 666 096 368,01
0920	Загальна середня освіта	162 693 499 462,55	156 500 809 210,17	15 868 822 099,61	12 990 037 823,01	178 562 321 562,16	169 490 847 033,18
0921	Заклади загальної середньої освіти	152 710 773 304,75	146 922 441 766,84	14 917 582 822,15	12 157 155 334,44	167 628 356 126,90	159 079 597 101,28
0922	Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти	9 982 726 157,80	9 578 367 443,33	951 239 277,46	832 882 488,57	10 933 965 435,26	10 411 249 931,90
0930	Професійна (професійно-технічна) освіта	15 587 511 837,16	15 126 686 581,65	3 033 717 475,61	2 155 035 115,59	18 621 229 312,77	17 281 721 697,24
0940	Фахова передвища та вища освіта	40 523 242 564,88	40 104 014 206,56	34 012 797 801,25	24 373 532 807,68	74 536 040 366,13	64 477 547 014,24
0941	Заклади фахової передвищої освіти	14 058 932 050,06	13 791 886 280,19	3 698 559 502,01	2 922 434 806,80	17 757 491 552,07	16 714 321 086,99
0942	Заклади вищої освіти	26 464 310 514,82	26 312 127 926,37	30 314 238 299,24	21 451 098 000,88	56 778 548 814,06	47 763 225 927,25
0950	Післядипломна освіта	1 187 734 488,57	1 152 863 348,41	330 943 060,62	268 706 903,86	1 518 677 549,19	1 421 570 252,27
0960	Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	15 144 099 506,01	14 392 521 441,38	1 266 219 446,30	1 020 002 613,93	16 410 318 952,31	15 412 524 055,31
0970	Програми матеріального забезпечення закладів освіти	1 462 577 100,00	1 437 662 873,19	76 545 409,60	40 538 989,54	1 539 122 509,60	1 478 201 862,73
0980	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	946 104 300,00	940 150 004,94	1 562 256 899,04	1 231 117 755,43	2 508 361 199,04	2 171 267 760,37
0990	Інші заклади та заходи у сфері освіти	17 407 238 421,73	15 431 055 238,61	19 936 218 294,25	10 605 574 286,55	37 343 456 715,98	26 036 629 525,16

Джерело: Державна казначейська служба України, <https://www.treasury.gov.ua/>

СКЛАД АВТОРІВ

Аніщенко О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

Антощук С.В., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора Центру післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-2857-5274>

Базиль Л.О., доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Інституту професійної освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-4130-5436>

Березівська Л.Д., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. <https://orcid.org/0000-0002-5068-5234>

Богдан О.Л., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, відділу психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4035-9144>

Бойко А.Е., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-0371-5058>

Вашиуленко О.П., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4972-6246>

Вітренко Ю.М., кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4277-4587>

Вовк М.П., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-9109-9194>

Волотовська Т.П., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0381-3261>

Гальченко М.С., член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, директор Інституту обдарованої дитини НАПН України, <https://orcid.org/0000-0002-8151-530X>

Глушко О.З., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0101-9910>

Головко М.В., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Інституту педагогіки НАПН України з наукової роботи. <https://orcid.org/0000-0002-8634-591X>

Гордієнко В.П., кандидат педагогічних наук, вчений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-4939-9027>

Гудим І.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-6459-806X>

Джурило А.П., кандидат педагогічних наук, доцент, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5129-6724>

Довбищенко В.І., начальник протокольного і загального відділу апарату Президії НАПН України.

Драч І.І., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7501-4122>

Засєкіна Т.М., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Інституту педагогіки НАПН України з науково-експериментальної роботи. <https://orcid.org/0000-0001-9362-5840>

Іванова С.М., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач відділу відкритих освітньо-наукових інформаційних систем Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-3613-9202>

Імшенецька І.А., завідувач відділу науково-методичного забезпечення моніторингових досліджень та освітньої діяльності Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. <https://orcid.org/0009-0009-6037-346X>

Калініна Л.М., доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0534-6089>

Канішевська Л.В., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

Карамушка Л.М., дійсний член (академік) НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-дослідної роботи та міжнародних зв'язків Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>

Карташова Л.А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-1270-4158>

Кириченко М.О., доктор філософії, доцент, ректор Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-1756-9140>

Ковальова О.А., кандидат психологічних наук, завідувач відділу проектування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-0161-4026>

Кокун О.М., дійсний член (академік) НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-1793-8540>

Кондратова Л.Г., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу цифрової трансформації НАПН України Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-8523-5567>

Корнієнко А.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7334-6625>

Кравченко Г.Ю., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-2156-3203>

Кремень В.Г., дійсний член (академік) НАН України і НАПН України, доктор філософських наук, професор, президент НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5459-1318>

Крутий К.Л., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу дошкільної освіти Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5001-2331>

Куліш Т.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-8509-9190>

Кульбіда С.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу української жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-0194-3495>

Литвинова С.Г., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5450-6635>

Литовченко О.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-8696-9610>

Локишина О.І., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5097-9171>

Луговий В.І., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, перший віце-президент, в.о. головного ученого секретаря НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-1650-066X>

Лук'янова Л.Б., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-0982-6162>

Ляшенко О.І., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення загальної середньої освіти та цифровізації освітніх систем НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-6885-5978>

Малиношевський Р.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-8839-6465>

Мальований Ю.І., член-кореспондент НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Відділення загальної середньої освіти та цифровізації освітніх систем НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-4910-4866>

Махиня Т.А., кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-4065-0465>

Мачуський В.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5932-6502>

Муранова Н.П., доктор педагогічних наук, професор, проректор з навчальної, науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-1527-0989>

Мушка О.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу наукових і керівних кадрів та міжнародних наукових зв'язків апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-6083-2499>

Набок М.В., кандидат педагогічних наук, доцент, вчений секретар Відділення вищої освіти Національної академії педагогічних наук. <https://orcid.org/0000-0002-4789-932X>

Найдьонова Л.А., член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-1222-295X>

Ничкало Н.Г., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5989-5684>

Носенко Ю.Г., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу технологій відкритого навчального середовища Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-9149-8208>

Овчарук О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу компаративістики інформаційно-освітніх інновацій Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7634-7922>

Окушко Т.К., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

Орлов О.В., кандидат психологічних наук, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0954-4402>

Панок В.Г., дійсний член (академік) НАПН України, доктор психологічних наук, професор, в.о. академіка-секретаря Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи. <https://orcid.org/0000-0003-1421-0554>

Пасько О.М., кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих Інституту обдарованої дитини НАПН України. <http://orcid.org/0000-0002-0729-5521>

Петрос О.М., доктор наук державного управління, професор, проректор з наукової роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

Пінчук О.П., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-2770-0838>

Пономаренко Л.О., кандидат наук із соціальних комунікацій, заступник директора з наукової роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. <https://orcid.org/0000-0002-4388-274X>

Пригодій М.А., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту професійної освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5351-0002>

Просіна О.В., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Центру післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-1243-6069>

Прохоренко Л.І., член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <http://orcid.org/0000-0001-5037-0550>

Прохорова М.Е., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5967-4518>

Радкевич В.О., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту професійної освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>

Регейло І.Ю., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0512-2456>

Рейпольська О.Д., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу дошкільної освіти Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5524-7110>

Рожнова Т.Є., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України <https://orcid.org/0000-0002-3608-8943>

Романова Г.М., доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-2388-6997>

Саух П.Ю., дійсний член (академік) НАПН України, доктор філософських наук, професор, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-9767-7496>

Сисоєва С.О., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України. <http://orcid.org/0000-0003-2499-732X>

Слюсаревський М.М., член-кореспондент НАПН України, кандидат психологічних наук, директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4038-5668>

Слюсаренко О.М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора, головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>

Смола Л.М., науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0009-0006-0674-7801>

Соколюк О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5963-760X>

Сорочан Т.М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4704-2385>

Спірін О.М., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>

Сухих А.С., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач відділу технологій відкритого навчального середовища Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-8186-1715>

Таланова Ж.В., член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України; заступник координатора – старший проєктний менеджер з аналітики Національного Еразмус+ офісу в Україні. <https://orcid.org/0000-0003-4007-2677>

Титаренко І.О., кандидат педагогічних наук, доцент, вчений секретар Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-5848-631X>

Ткачук І.І., кандидат педагогічних наук, в.о. вченого секретаря Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи. <https://orcid.org/0000-0002-3099-3491>

Топузов О.М., дійсний член (академік) НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7690-1663>

Харченко Н.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4171-593X>

Хомич Л.О., доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-1130-4395>

Чеботарьова О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-4560-3708>

Чепелєва Н.В., дійсний член (академік) НАПН України, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-2085-4196>

Чуніхіна С.Л., кандидат психологічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. <https://orcid.org/0000-0002-0813-6741>

Шагасєва О.А., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0003-0810-9249>

Шишкіна М.П., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

Шпарик О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України. <https://orcid.org/0000-0001-7507-4950>

Ярмола Н.А., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, заступник директора з наукової роботи Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <http://orcid.org/0000-0001-9374-5543>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАЦІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ
ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ**

До 35-річчя Незалежності України

За загальною редакцією
президента НАПН України В.Г. Кременя

Монографія

Дизайн обкладинки: «Педагогічна думка»

